INSTITUTUL DE ISTORIE
AL UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris:
CZU: 94:327(498.7+478)″1853/1878″(043.3)

EUGEN-TUDOR SCLIFOS

PROBLEMA BASARABIEI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL (1853-1878)

Specialitatea: 612.02 Istoria Românilor (pe perioade)

Teză de doctor habilitat în istorie

Consultant științific:
COJOCARU Gheorghe,
Dr hab. în istorie, conf. univ.

Autor: SCLIFOS, Eugen-Tudor

Sclifos

Chișinău
2026

Sclifos Eugen-Tudor © 2026

CUPRINS

ADNOTĂRI (*în limbile română, engleză)*.....6
LISTA ABREVIERILOR.....8
INTRODUCERE.....9

1. CADRE JURIDICE, ISTORIOGRAFICE ȘI DOCUMENTARE PRIVIND PROBLEMA BASARABIEI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL (1853-1878)
1.1. Statutul juridic al Basarabiei în perioada 1812-1878.....19
1.2. Istoriografia problemei Basarabiei în context internațional (1853-1878).....26
1.3. Sursele istorice ale cercetării.....57
1. 4. Concluzii.....64

2. PROBLEMA BASARABIEI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI CRIMEII ȘI AL CONGRESULUI DE LA PARIS (1853-1856)
2. 1. Emigrația românească și internaționalizarea problemei basarabene (1853-1856).....66
2.2. Preliminarii diplomatice (noiembrie 1855 – ianuarie 1856).....76
2.3. Misiunea contelui V. Esterhazy la Petersburg și chestiunea rectificării frontierei basarabene.....90
2. 4. Proiecte rusești de schimb teritorial.....94
2.5. În culisele lucrărilor Congresului de la Paris (februarie – martie 1856).....99
2. 6. Problema Basarabiei în timpul lucrărilor Congresului de pace de la Paris (februarie – martie 1856).....106
2. 7. Concluzii 114

3. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA PROBLEMEI BOLGRADULUI (MAI 1856 – MARTIE 1857) ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL
3.1. Constituirea și activitatea Comisiei europene de delimitare a frontierei în sudul Basarabiei (mai 1856 – ianuarie 1857).....116
3.2. Problema Bolgradului în raporturile franco-ruse.....121
3.3. Controversa teritorială în raporturile britanico-ruse.....131

3.4. Cabinetul de la Viena și disputa privind delimitarea frontierei.....141
3.5. Diplomația otomană și chestiunea Deltei Dunării.....146
3.6. Sardinia, Prusia: implicări în problema graniței basarabene.....153
3. 7. În „culisele" litigiului Bolgradului: Napoleon al III-lea și discuțiile de la Compiègne și St. Cloud.....161
3. 8. Conferința de la Paris și reglementarea diferendului teritorial.....166
3. 9. Problema Bolgradului în presa vremii.....171
3. 10. Concluzii 177

4. DINAMICA REVIZIONISMULUI RUS PRIVIND SUDUL BASARABIEI (1857-1876)

4.1. Revizuirea prevederilor Tratatului de la Paris în dinamica raporturilor franco-ruse (1857-1863).....181
4. 2. Politica domnitorului Alexandru Ioan Cuza față de coloniștii bulgari și ecourile ei internaționale (1860-1861).....189
4.3. Incidentul de la Coștangalia: impact diplomatic și european.(1863).....198
4. 4. În „culisele diplomației secrete". Problema basarabeană în context internațional (1870-1876).....208
4. 5. Întrevederea româno-rusă de la Livadia și efectele ei asupra „dosarului" basarabean (1876).....215
4. 6. Concluzii.....219

5. RĂZBOIUL RUSO-TURC ȘI PROBLEMA BASARABIEI PE AGENDA CONGRESULUI DE PACE DE LA BERLIN (1877-1878)

5.1. Problema Basarabiei în raporturile româno-ruse(1877-1878).....222
5.2. Diplomația europeană și chestiunea Basarabiei (ianuarie – mai 1878).....233
5.3. Diplomația românească și problema Basarabiei (februarie – mai 1878).....241
5. 4. Congresul de pace de la Berlin și reconfigurarea frontierelor în sud-estul Europei (iunie – iulie 1878).....249
5.5. Opinia publică europeană și chestiunea basarabeană (1878).....259
5. 6. Disputa româno-rusă privind Basarabia reflectată în presa românească (1878).....269

5. 7. Concluzii.....279
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI..... 282
BIBLIOGRAFIE..... 288
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII..... 323
CV-ul AUTORULUI.....324

ADNOTARE

Autor: Sclifos Eugen-Tudor.

Tema: Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878), teză de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, anul elaborării 2026.

Structura tezei: introducere, cinci capitole, 29 paragrafe, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 507 titluri, 286 de pagini text de bază.

Cuvinte-cheie: Basarabia; Chestiunea Orientală; Războiul Crimeii; Marile Puteri; diplomație europeană; Tratatul de la Paris (1856); Tratatul de la Berlin (1878).

Domeniul de studiu: Istoria Românilor.

Scopul și obiectivele lucrării: Studierea complexității problemei Basarabiei în contextul relațiilor internaționale din perioada 1853-1878, prin identificarea intereselor și strategiilor promovate de Marile Puteri în partea de sud-est a Europei. Obiectivele acestei cercetări vizează studierea problemei basarabene în cadrul sistemului de relații internaționale (1853-1878), analiza procesului de internaționalizare a acestei chestiuni.

Noutatea științifică: Teza reprezintă o cercetare consacrată evoluției problemei Basarabiei în contextul raporturilor dintre Marile Puteri în intervalul 1853–1878, abordând chestiunea basarabeană din perspectiva sistemului european de relații internaționale și a intereselor politico-diplomatice ale principalilor actori implicați.

Rezultatele obținute: Cercetarea aspectelor complexe ale chestiunii basarabene au condus la argumentarea și demonstrarea faptului că această problemă nu a reprezentat doar un „diferend" dintre Imperiul Rus și România, ci a fost un subiect de interes european, ca parte a marii „chestiuni orientale".

Valoarea teoretică a lucrării rezultă din interpretarea complexă a problemei de studiu, punând în lumină interacțiunea unor principii de ordin juridic, interesele geopolitice ale Marilor Puteri, practicile diplomatice ale acestora, precum și mecanismele prin care chestiunea basarabeană a fost internaționalizată.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetărilor noastre științifice pot fi aplicate la elaborarea curiculei școlare la istorie, manualelor școlare și universitare, lucrărilor de sinteză de istorie națională și universală, de politică externă și istorie a relațiilor internaționale, servind și la fundamentarea cursului de politică externă a Republicii Moldova și al României.

Implementarea rezultatelor: Rezultatele prezentei teze de doctor habilitat sunt implementate prin publicarea unor monografii, articole, studii, culegeri de documente destinate mediului academic, universitar și publicului larg interesat de problemele de istorie, științe politice, relații internaționale, diplomație, politica externă, servind și la scrierea unor lucrări de istorie modernă la licență, masterat, doctorat.

ANNOTATION

Author: Sclifos Eugen-Tudor

Title: The Bessarabian Question in an International Context (1853–1878), habilitation thesis in History, Chișinău, 2026.

Structure of the thesis: introduction, five chapters, 29 subchapters, general conclusions and recommendations, a bibliography comprising 507 titles, and 287 pages of main text.

Keywords: Bessarabia; Eastern Question; Crimean War; Great Powers; European diplomacy; Treaty of Paris (1856); Treaty of Berlin (1878).

Field of study: History of the Romanians.

Aim and objectives of the thesis: To examine the complexity of the Bessarabian question within the context of international relations between 1853 and 1878 by identifying the interests and strategies pursued by the Great Powers in Southeastern Europe. The objectives of this research are to examine the Bessarabian question within the system of international relations (1853–1878) and to analyse the process through which this question became internationalised.

Scientific novelty: The thesis represents a study devoted to the evolution of the Bessarabian question within the context of relations among the Great Powers between 1853 and 1878, approaching the Bessarabian question from the perspective of the European system of international relations and the political and diplomatic interests of the principal actors involved.

Results obtained: The investigation of the complex aspects of the Bessarabian question has led to the substantiation and demonstration that this question represented not merely a 'dispute' between the Russian Empire and Romania, but an issue of European significance forming part of the broader 'Eastern Question'.

Theoretical value: The theoretical value of the thesis derives from the comprehensive interpretation of the subject under investigation, highlighting the interaction between legal principles, the geopolitical interests of the Great Powers, their diplomatic practices, and the mechanisms through which the Bessarabian question became internationalised.

Practical value: The results of our scientific research may be applied to the development of history curricula, school and university textbooks, and comprehensive works on national and world history, foreign policy, and the history of international relations. They may also contribute to the development of courses on the foreign policy of the Republic of Moldova and Romania.

Implementation of the results: The results of this habilitation thesis have been implemented through the publication of monographs, articles, studies, and collections of documents intended for the academic and university communities, as well as for the wider public interested in history, political science, international relations, diplomacy, and foreign policy. They may also serve as a basis for the preparation of works on modern history at bachelor's, master's, and doctoral levels.

LISTA ABREVIERILOR

CI – Cercetări Istorice

BNR – Biblioteca Națională a României

BAR – Biblioteca Academiei Române

ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale

HHST - Haus, Hof-und Staatsarchiv Wien

TNA – The National Archives

AMAE. La Courneuve – Archives du Ministère des Affaires Étrangères

CADN - Centre des Archives Diplomatiques de Nantes

AN – Archives Nationales (Paris)

RIM- Revista de Istorie a Moldova

DR – Destin Românesc

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei privind problema Basarabiei în context internațional (1853-1878) sunt determinate de necesitatea de a înțelege evoluția acestei chestiuni de rezonanță europeană în raport cu evenimentele atât din trecut, cât și de astăzi. Problema Basarabiei, analizată în intervalul 1853-1878, se înscrie în dinamica relațiilor dintre Marile Puteri și spațiile de frontieră. În contextul tensiunilor geopolitice crescânde din Europa de Est (în special, războiul Federației Ruse împotriva Ucrainei) și al raporturilor dintre Republica Moldova, România și Rusia, subiectul abordat capătă o importanță deosebită, oferind, astfel, un cadru istoric pentru înțelegerea evoluțiilor contemporane.

Perioada supusă cercetării este cuprinsă între războiul Crimeii (1853-1856) și războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, în urma căruia România a obținut recunoașterea internațională a independenței, dar cu prețul pierderii sudului Basarabiei, reanexat de către Imperiul Rus ca urmare a deciziilor Congresului de la Berlin din vara anului 1878.

Chestiunea Basarabiei, raportată la interesele urmărite de Marile Puteri în sud-estul Europei, reprezintă un subiect de cercetare cu semnificații actuale. Începând cu anul 1812, numit al „genezei" problemei Basarabiei, aceasta s-a integrat în dinamica „chestiunii orientale", devenind un element important al competiției geopolitice dintre Marile Puteri, în contextul declinului „omului bolnav al Europei" – Imperiul Otoman.

Evoluția evenimentelor din secolul al XIX-lea, marcate în special de războaiele ruso-turce, demonstrează fără echivoc că statutul Basarabiei nu a fost determinat de considerente strict naționale, ci de interese strategice și de balanța puterilor. Decizia din 1856 de a restitui către Principatul Moldovei doar sudul Basarabiei, și nu întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, reflectă caracterul prioritar pragmatic al diplomației europene, orientat, în special, spre limitarea puterii rusești la Dunăre, și nu a avut niciun moment intenția de a realiza o „reparație istorică".

Relevanța actuală a tematicii de cercetare derivă și din faptul că mecanismele, identificate în intervalul 1853-1878 ca negocieri în culise, ajustările teritoriale impuse de Marile Puteri, limitarea intereselor statelor considerate mici, se regăsesc sub diverse forme și în dinamica geopolitică a situației prezente. Iar reanexarea sudului Basarabiei de către Rusia la 1878, în urma războiului ruso-turc din 1877-1878, ca urmare a schimbării raporturilor de forțe pe continentul european, în special, după înfrângerea Franței de către Germania, la Sedan, în 1871, evidențiază

modul în care acest fapt influențează direct asupra unor teritorii aflate la frontiera marilor imperii.

În contextul realităților geopolitice contemporane și al rolului Republicii Moldova în sud-estul Europei, tema de cercetare capătă o deosebită actualitate. Demersul analitic vizează problematica basarabeană în cadrul relațiilor internaționale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu accent asupra războaielor ruso-turce, negocierilor dintre Marile Puteri și practicilor de diplomație secretă, promovate, în mod particular, de Imperiul Rus. Tema are o însemnătate deosebită, atât din punct de vedere istoric, cât și al studiului dreptului internațional, în cercetarea de față regăsindu-se principii referitoare la integritatea teritorială, rolul tratatelor internaționale (în cazul de față, Tratatul de la Paris din 1856 și cel de la Berlin din 1878), felul cum Marile Puteri legitimează sau contestă anexiunile teritoriale ale unor puteri în detrimentul altora mai mici.

Tema este actuală, deoarece aduce în discuție o serie de principii care sunt la ordinea zilei și astăzi, și anume conflictele teritoriale, unul existând la granița Republicii Moldova, dezbaterile privind legitimitatea frontierelor (se face referire la activitatea Comisiei de delimitare a frontierei basarabene din 1856-1857).

Nu în ultimul rând, subiectul propus are o actualitate academică interdisciplinară, fiind o temă de cercetare relevantă pentru asemenea domenii de cercetare ca istoria, relațiile internaționale, diplomația, studiile de securitate, științele politice.

Încadrarea temei în preocupările istoriografiei naționale și internaționale. Problematica enunțată a fost reflectată, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de scrierile de epocă ale lui Vasile Boerescu, Mihail Kogălniceanu, A. D. Xenopol, N. Crețulescu, reluată ulterior în contextul Primului Război Mondial în scrierile lui N. Iorga, în mod special. Momentul anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică în 1940 a generat noi interpretări și abordări în istoriografie. Studiile istoricilor români (N. Iorga, Gh. Brătianu, juristului D. Pârvu) dedicate evoluției problemei basarabene în intervalul 1853-1878 scot în evidență importanța acestui teritoriu pentru România, dar și interesele urmărite de Marile Puteri. În timpul perioadei comuniste chestiunea basarabeană a fost considerată un subiect „tabu” și a lipsit practic din cercetările românești, subiectul fiind amintit în treacăt în 1978 în contextul împlinirii a 100 de ani de la semnarea Tratatului de la Berlin de către istoricii V. Maciu, L. Boicu, D. Berindei, N. Adăniloaie, N. Ciachir. Merită amintită și contribuția exilului românesc din perioada comunistă,

în special, George Ciorănescu. Istoriografia sovietică/rusă a tratat tendențios problema Basarabiei, încercând să justifice reanexarea sudului Basarabiei la 1878, dar și pretențiile nefondate asupra teritoriului dintre Prut și Nistru (A. Lazarev, V. Vinogradov, V. Grosul). La rândul ei, istoriografia occidentală nu a abandonat complet acest subiect, de notorietate fiind studiile și lucrările semnate de B. Jelavich, H. Seton-Watson, F. Kellogg, care dedică spațiu generos raporturilor ruso-române din 1877-1878 și, implicit, a problemei basarabene. După căderea „cortinei de fier" din România, problema Basarabiei în context internațional (1853-1878) a fost cercetată mai intens de istoricii P. Cernovodeanu, M. Cojocariu, D. Vitcu, C. Ardeleanu, Sorin Liviu Damean, de I. Varta, pe anumite segmente. În pofida acestui fapt, lipsesc studiile cu privire la atitudinile unor puteri față de chestiunea basarabeană într-un context mai larg, nu există o monografie dedicată perioadei cu excepția sintezei întocmite de P. Cernovodeanu pentru perioada 1812-1940 și lucrării lui N. Ionescu, dedicată războiului de independență și problemei basarabene. Nu în ultimul rând, nu dispunem de un volum de documente din arhivele occidentale care să trateze acest subiect.

Scopul cercetării rezidă în studierea complexității problemei Basarabiei în contextul relațiilor internaționale din perioada 1853-1878, prin identificarea intereselor și strategiilor promovate de Marile Puteri în partea de sud-est a Europei, în baza unei analize riguroase a documentelor diplomatice, identificate în arhivele din Chișinău, București, Paris, Londra, Viena.

Obiectivele generale ale cercetării constau în:

- Clarificarea rolului jucat de Basarabia în politica Marilor Puteri din a doua jumătate a secolului al XIX-lea;
- Analiza interpretării istoriografiei românești, sovietice/rusești și occidentale privind subiectul de cercetare și clarificarea unor aspecte controversate în tratarea unor „episoade diplomatice" referitoare la problematica basarabeană;
- Prezentarea evoluției problemei basarabene în sistemul relațiilor internaționale (1853-1878), cu accente pregnante pe impactul războaielor ruso-turce asupra acestei chestiuni și al rivalităților existente între Marile Puteri;
- Reevaluarea impactului Tratatelor internaționale asupra problemei basarabene (Tratatul de la Paris din 1856, Tratatul de la Londra 1871, Tratatul de la Berlin din 1878);

- Investigarea rolului Marilor Puteri (Franța, Marea Britanie, Austro-Ungaria, Imperiul Rus și Imperiul Otoman) în soluționarea chestiunii basarabene și a intereselor strategice urmărite de acestea;
- Integrarea chestiunii basarabene în problematica mult mai largă a „chestiunii orientale”;
- Evidențierea procesului de internaționalizăre a chestiunii basarabene;
- Evaluarea impactului „diplomației secrete” asupra evoluției problemei basarabene în context internațional;
- Relevarea caracterului prioritar al problemei Basarabiei din perspectiva raporturilor româno-ruse și a „locului ei privilegiat” în politica externă a României și a principelui Carol;
- Argumentarea importanței problemei Basarabiei ca una de anvergură europeană.

Ipoteza cercetării. Prezenta cercetare pornește de la ipoteza că problema Basarabiei, în intervalul 1853-1878, a fost dincolo de un interes național românesc, mai degrabă un instrument de negociere diplomatică în cadrul sistemului relațiilor internaționale europene, Marile Puteri tratând statutul teritoriului în funcție de propriile lor interese strategice, iar Imperiul Rus a urmărit constant, prin mijloace diplomatice, juridice și militare, recuperarea sudului Basarabiei pierdut prin Tratatul de la Paris din 1856.

Metodologia cercetării. Problematica abordată reclamă o tratare interdisciplinară, care îmbină atât metode de cercetare proprii domeniului istoriei politice și diplomatice, cât și instrumente specifice dreptului internațional. Metodologia folosită în elaborarea acestei lucrări urmărește reconstituirea, pe baza interpretării critice a documentelor diplomatice, consulare, a presei și a surselor vremii, precum și a istoriografiei românești, sovietice/ruse și occidentale a evoluției problemei basarabene în perioada cuprinsă între războiului Crimeii și semnarea Tratatului de la Berlin din 1/13 iulie 1878. Metoda fundamentală utilizată este cea istorică și a presupus analiza cronologică a principalelor evenimente istorice în care problema Basarabiei a jucat un rol esențial între războiul Crimeii și Congresul de la Berlin din 1878, stabilindu-se, astfel, relația *cauză – efect* între evenimentele cu impact militar și modificările teritoriale ce au avut loc în Europa, în special, cele referitoare la modificarea frontierelor între Imperiul Otoman și cel Rus, ca urmare a deciziilor congreselor, cel de la Paris din 1856 și de la Berlin din 1878. De asemenea, a fost contextualizată problema basarabeană într-un cadru mai larg al „chestiunii orientale” și al noului echilibru de forțe pe continentul european, odată cu semnarea Tratatului de

la Paris din 18/30 martie 1856 și impactul acestuia asupra Imperiului Rus. Utilizarea critică a surselor identificate în arhivele românești și occidentale privind subiectul cercetat a urmărit analiza riguroasă a provenienței acestora, datarea corectă a documentelor, descifrarea limbajului diplomatic folosit pentru a determina interesele Marilor Puteri în această chestiune de interes european. În unele cazuri, a fost folosită metoda comparativă, pentru a vedea modul de abordare a chestiunii basarabene în raport cu alte probleme teritoriale: cazul Bosniei și al Herțegovinei, al Bulgariei sau chiar al Alsaciei-Lorena, existând cu aceasta din urmă anumite similitudini. Nu în ultimul rând, prin această metodă s-a urmărit politica Marilor Puteri față de teritoriile cu frontiere „problematice", evidențiindu-se cazul basarabean, mai ales dificultățile întâmpinate de Comisia de delimitare a frontierei, instituită în 1856, care s-a deplasat în Basarabia. Prin metoda comparativă s-a analizat și poziția Marilor Puteri în timpul celor două războaie ruso-turce și congrese de pace, atitudinea lor față de chestiunea basarabeană variind în timp, observându-se, la unele puteri, schimbarea totalmente a discursului față de teritoriul dintre Prut și Nistru.

În cadrul cercetării de față, este utilizată pe larg și metoda cronologică, urmărindu-se firul evoluției problemei basarabene de la războiul Crimeii până la semnarea Tratatului de la Berlin din 1878 și evidențiindu-se etapele acestei evoluții în context internațional, dar și încercările Imperiului Rus de a reanexa sudul Basarabiei, pierdut în urma Tratatului de la Paris din 1856.

Noutatea științifică și originalitatea lucrării. Prezentul studiu este o primă lucrare în care este pusă în discuție evoluția problemei Basarabiei în contextul raporturilor dintre Marile Puteri în intervalul 1853-1878. În primul rând, teza de față analizează problema Basarabiei încă de la începutul războiului Crimeii și poziția adoptată de Marile Puteri față de doleanța emigrației românești de a redobândi Basarabia. Ulterior, este analizat minuțios „proiectul" retrocedării sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, creionându-se un tablou amplu al acestor negocieri diplomatice, în care erau implicate și puteri care nu aveau nicio „afinitate" cu Basarabia sau cu Dunărea. În baza documentelor diplomatice occidentale, în special (franceze, britanice, austriece, germane, italiene), au fost scoase în evidență discuțiile cu privire la Basarabia, purtate până la Congresul de la Paris din februarie – martie 1856, ceea ce constituie un alt aspect original al lucrării. Referitor la Congresul de la Paris au fost identificate noi materiale inedite care arată complexitatea discuțiilor privind problema basarabeană și a trasării noului hotar între Imperiul Rus și Imperiul Otoman. În afară de procesele-verbale ale ședințelor Congresului din capitala Franței, au fost prezentate discuțiile din „culise", care au demonstrat că

Marile Puteri aveau interese antagoniste în această problemă de interes național pentru Principatele Române. Datorită cercetării corespondenței diplomatice variate, s-a putut observa atitudinea fiecărei puteri în parte față de subiectul vizat. De asemenea, au fost identificate procesele-verbale privind delimitarea frontierei basarabene, utilizate în cercetarea de față. Ulterior, după ce sudul Basarabiei a fost retrocedat Principatului Moldovei, au fost sesizate, încă de la început, tentativele Petersburgului de a se apropia de Franța și de a obține sprijinul acesteia în recuperarea teritoriului pierdut. În pofida unor relații „privilegiate" între cele două puteri, marcate de existența unui tratat secret, revoluția din 1863 din Polonia a făcut ca Rusia să-și îndrepte atenția spre „lumea germanică", care devenea, după 1870, hegemonul Europei. Originalitatea lucrării se manifestă și în faptul că perioada 1853-1878 este abordată sistematic, și nu segmentar, creionându-se un tablou amplu al acestei problematici.

Rezultatele principiale noi pentru știința istorică. Cercetarea problemelor legate de chestiunea basarabeană în context internațional (1853-1878) a condus la dezvăluirea unor aspecte importante noi pentru știința istorică, în general, dar și pentru alte domenii conexe, ca cel al relațiilor internaționale, în special. Un rezultat nou constă în demonstrarea cu argumente solide a faptului că problema Basarabiei nu a reprezentat doar un „diferend" dintre Imperiul Rus și România, ci a fost o problemă de interes european pentru Marile Puteri, integrându-se în „chestiunea orientală". Lucrarea de față demonstrează fără echivoc că statutul internațional al Basarabiei în perioada 1853-1878 a fost reglementat de Marile Puteri, interesele românești, până la obținerea independenței de la 1877, fiind reprezentate de către sultan. În baza analizei comparative a atitudinii față de acest subiect a unor puteri ca Franța, Marea Britanie, Imperiul Rus, Imperiul Otoman, Austro-Ungaria, au fost stabilite interesele acestora în raport cu chestiunea basarabeană. Un alt rezultat notabil al cercetării a fost identificarea etapelor principale în evoluția problemei basarabene pe segmentul anilor 1853-1878 și a demersurilor diplomației rusești de a reanexa sudul Basarabiei. În istoriografia românească, în multe cazuri, este omisă perioada 1857-1875, unele comentarii vizând doar răscoala coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei din 1860 și incursiunea colonelului Milkovski de la Coștangalia în 1863. Noutatea științifică a prezentei cercetări rezidă și în valorificarea presei internaționale în analiza problemei Basarabiei, demonstrând că această chestiune de interes european nu era doar un subiect între principalii actori ai timpului, dar și un element integrat în dezbaterile publice ale epocii.

Valoarea teoretică a cercetării. Demersul nostru științific aduce o contribuție teoretică semnificativă la cercetarea istoriei relațiilor internaționale și istoriei diplomației europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin abordarea problemei basarabene ca studiu de caz al funcționării sistemului internațional rezultat după înfrângerea Imperiului Rus în timpul războiului Crimeii. Studiul depășește cadrul istoriografic național și propune o interpretare complexă a problemei analizate, urmărind interacțiunea unor principii de ordin juridic, interesele geopolitice ale Marilor Puteri, dar și practicile diplomatice ale acestora, mecanismele prin care au internaționalizat chestiunea basarabeană. Lucrarea de față contribuie la o mai bună înțelegere a raporturilor existente între dreptul istoric, dreptul internațional și echilibrul puterilor în Europa, subliniindu-se că acestea erau aplicate selectiv și doar în interesul celor mai puternici.

Valoarea aplicativă a cercetării. În primul rând, teza oferă un cadru analitic propice pentru interpretarea unei chestiuni teritoriale de importanță europeană – cazul Basarabiei –, ca un instrument util pentru cercetători și specialiștii în istorie, relații internaționale, drept internațional, jurnalism și științe ale comunicării. Lucrarea poate fi utilizată ca material în procesul didactic preuniversitar și universitar, în cadrul cursurilor de istorie modernă, istorie diplomatică, relații internaționale. De asemenea, informațiile din această lucrare pot servi la elaborarea unei sinteze a problemei Basarabiei în secolul al XIX-lea. Nu în ultimul rând, cercetarea este un instrument util și pentru diplomația românească și occidentală în reevaluarea poziției referitoare la teritoriul dintre Prut și Nistru și importanța geostrategică a acestui teritoriu pentru securitatea europeană.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Cercetarea problematicii chestiunii basarabene în context internațional are drept principal rezultat: 1) Clarificarea rolului pe care l-a avut problema Basarabiei în cadrul concertului european; 2) Impactul internaționalizării chestiunii basarabene în intervalul dintre anii 1853-1878 la nivel internațional și în spațiul românesc; 3) Elucidarea complexității chestiunii teritoriale a Bolgradului, prin raportarea la atitudinea tuturor puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856; 4) Evidențierea modalităților și mecanismelor prin care Imperiul Rus a încercat să abolească clauza privind retrocedarea sudului Basarabiei; 5) Impactul problemei basarabene asupra opiniei publice românești și europene.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost expuse în 2 monografii, 2 culegeri de documente, 34 de articole în reviste științifice (inclusiv, o publicație indexată

SCOPUS, 5 publicații indexate CEEOL, 6 publicații din registrul ANACEC, 5 – în alte reviste, 17 articole în reviste, culegeri științifice, materialele conferințelor naționale și internaționale). Rezultatele obținute au fost prezentate sub formă de comunicări la 27 de conferințe naționale și internaționale, inclusiv la o ședință plenară.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza a fost elaborată în conformitate cu prevederile stabilite de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare și se constituie din următoarele componente structurale: adnotări în limbile română, engleză și rusă; introducere; 5 capitole (unul privind cadrul teoretic al lucrării, istoriografia și sursele istorice referitoare la problema Basarabiei în context internațional și patru de bază), împărțite în subcapitole; concluzii generale și recomandări, bibliografie alcătuită din 507 de titluri, declarația de asumare a răspudnerii și CV-ul autorului.

Introducerea pune în valoare aspecte ce țin de actualitatea și importanța temei de cercetare; scopul și obiectivele tezei de doctor habilitat; metodologia cercetării; noutatea științifică și rezultatele obținute; importanța teoretică și valoarea aplicativă a acestei teze; aprobarea rezultatelor ca urmare a diseminării lor; rezumatul capitolelor.

Capitolul 1, întitulat ***Cadre juridice, istoriografice și documentare privind problema Basarabiei în context internațional (1853-1878),*** scoate în evidență reflectarea statutului juridic al Basarabiei în context internațional în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Accentul se pune pe istoriografia românească, sovietică/rusă și occidentală și pe modul de interpretare a chestiunii basarabene prin prisma raporturilor diplomatice dintre Marile Puteri și a internaționalizării acesteia. Sunt analizate principalele surse documentare primare, identificate în arhivele occidentale, în special, dar și unele surse documentare edite, fie și secundare, utilizate în scrierea tezei de doctor habilitat.

Capitolul 2, cu genericul ***Problema Basarabiei în timpul Războiului Crimeii și al Congresului de la Paris (1853-1856),*** cercetează „redeschiderea" problemei basarabene în timpul războiului Crimeii de către emigrația românească, care cerea restituirea întregului teritoriu dintre Prut și Nistru și unirea Principatelor Române sub un principe străin, precum și garanția colectivă a Marilor Puteri până la lucrările Congresului de la Paris (februarie – martie 1856). Perioada de trei ani, una intensă la nivel diplomatic, a înregistrat, pentru prima dată de la 1812, discuții privind statutul Basarabiei. Astfel, la sugestia Austriei, dar problema fiind discutată și de diplomația franceză în 1854, s-a cerut retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul

Moldovei, pentru a îndepărta Imperiul Rus de la orice acces la Dunăre. Cabinetul de la Petersburg a refuzat inițial acceptarea acestei clauze, pentru ca ulterior, urmare a presiunilor curții de la Viena, să accepte retrocedarea sudului Basarabiei. Sunt prezentate discuțiile purtate între Marile Puteri cu referire la problema Basarabiei, scoțându-se în evidență antagonismele dintre acestea, deoarece Franța dorea ca Imperiul Rus să păstreze orașul Bolgrad, centrul administrativ al coloniștilor bulgari din Basarabia. Ca urmare, în timpul lucrărilor Congresului de la Paris, s-a hotărât ca o comisie europeană să se deplaseze pe teren în Basarabia, pentru a delimita frontiera între Imperiul Rus și Imperiul Otoman.

Capitolul 3, având titlul ***Apariția și evoluția problemei Bolgradului (mai 1856 – martie 1857) în context internațional,*** analizează exhaustiv atitudinea fiecărei puteri semnatare a Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 față de „litigiul" privind acest oraș basarabean, pe care Imperiul Rus dorea să-l păstreze, fapt care încălca flagrant prevederile articolului 20. Este prezentată activitatea Comisiei europene de delimitare a frontierei basarabene, identificându-se principalele impedimente care au dus la tergiversarea acestei operațiuni topografice până în primăvara anului 1857. Este reflectată existența unor divergențe de opinie între Franța și Marea Britanie, dar și a relațiilor foarte bune în chestiunea Bolgradului între cabinetele de la Paris și de la Petersburg. Se subliniază importanța atitudinii unor puteri secundare (Sardinia și Prusia) în problema Bolgradului, atitudinea presei europene față de acest litigiu de anvergură europeană. Sunt inventariate „jocurile de culise" ale împăratului Napoleon al III-lea, care promova o politică duplicitară în chestiunea Bolgradului.

Capitolul 4, cu genericul ***Dinamica revizionismului rus privind sudul Basarabiei (1857-1876),*** se concentrează pe tentativele rusești de abrogare a Tratatului de pace de la Paris din 1856 în chestiunea sudului Basarabiei și pe încercările de a obține sprijinul Franței în această privință. Ambele puteri aveau interese de a „colabora": pe de o parte, Petersburgul dorea revizuirea cât mai grabnică a clauzei privind retrocedarea sudului Basarabiei, pe de altă parte, Parisul avea nevoie de „neutralitatea binevoitoare" a Rusiei în războiul contra Austriei. Din cauza eșecului în ceea ce privește revizuirea clauzei privind sudul Basarabiei cu sprijinul Franței, Imperiul Rus a recurs la alte mijloace, unul dintre acestea fiind „răscularea" coloniștilor bulgari împotriva administrației românești. Sunt interpretate acțiunea militară a colonelului polonez Milkowski de la Coștangalia și impactul european al acestui eveniment. O altă problemă studiată se referă la tentativele diplomatice secrete ale Imperiului Rus de a reanexa sudul Basarabiei în perioada

1870-1876, culminând cu înțelegerea verbală de la Reichstadt, care consfințea retrocedarea teritoriului pierdut în 1856. Sunt prezentate și unele aspecte referitoare la relațiile româno-ruse în timpul întrevederii de la Livadia din toamna anului 1876.

Capitolul 5, ***Războiul ruso-turc și problema Basarabiei pe agenda Congresului de pace de la Berlin (1877-1878),*** abordează raporturile româno-ruse în chestiunea Basarabiei și atitudinea Marilor Puteri față de doleanța Imperiului Rus de a reanexa sudul acestui teritoriu. Sunt scoase în relief eforturile și demersurile diplomatice ale României către Marile Puteri privind păstrarea sudului Basarabiei. Este relevată atitudinea de susținere a presei europene și „abandonarea" României de către Marile Puteri, în special, de către Marea Britanie, care, în mai 1878, semnează o convenție cu Imperiul Rus prin care renunța în mod „oficial" la susținerea chestiunii basarabene. Este analizată atitudinea critică a presei românești față de Imperiul Rus, în special, polemica poetului Mihai Eminescu cu ziarele rusești, în care combătea cu argumente forte „tezele" nefondate privind apartenența teritoriului basarabean la spațiul slav. Este analizat impactul deciziilor Congresului de la Berlin asupra politicii externe viitoare a României.

1. CADRE JURIDICE, ISTORIOGRAFICE ȘI DOCUMENTARE PRIVIND PROBLEMA BASARABIEI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL (1853-1878)

1.1. Statutul juridic al Basarabiei în perioada 1812-1878

Problema Basarabiei intră în dreptul internațional în momentul semnării Tratatului de la București din 16/28 mai 1812, când Imperiul Rus teritoriul dintre Prut și Nistru, parte componentă a Principatului Moldovei și se „prevedea ca hotarul dintre cele două state să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunărea, până la gura Chiliei și până la mare”[1]. Istoricul N. Iorga constata cu referire la acest moment: „Turcii au cedat un teritoriu care nu le aparținea și care făcea parte dintr-o țară pentru care ei nu se angajaseră să le respecte decât integritatea”[2]. Din acel moment, a început diferendul privind problema basarabeană în relațiile moldo/româno-ruse, acesta situându-se pe aceeași linie cu problema orientală în disputa dintre ruși și otomani. Dacă ne referim la perioada de până la 1812, în tratatele internaționale prin Basarabia se înțelegea teritoriul aflat sub suzeranitatea otomană dintre Prut și Nistru – Bugeacul împreună cu raialele turcești aflate la Bender, Akkerman, Chilia și Ismail[3]. Basarabia s-a aflat sub o *suveranitate* indirectă, Moldova fiind sub *suzeranitate* otomană, dar având autonomie și administrație proprie. În consecință, Sublima Poartă exercita *suzeranitate*, nu *suveranitate* asupra Principatelor Române, iar în dreptul internațional al secolului al XIX-lea, acestea erau considerate a fi noțiuni distincte, dar care se refereau la dependența de Poarta Otomană. Datorită acestei situații ambigue, a apărut controversa: avea dreptul Imperiul Otoman să cedeze un teritoriu care aparținea Moldovei?

Problema Basarabiei reprezintă un exemplu elocvent de internaționalizare a unei chestiuni de ordin teritorial din Europa secolului al XIX-lea. Astfel, dacă, ea inițial, era o disensiune bilaterală, apărută între puterea suzerană otomană asupra Principatului Moldovei și

[1] Jarcuțchi, Ion, Mischevca, Vlad. *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812)*, ediția a II, revăzută și adăugită. Chișinău, 2015, p. 365.
[2] Iorga, N. *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*. București, 1940, p. 54.
[3] Lavric, Aurelian. Chestiunea Basarabiei în spațiul geopolitic european: la începuturi și în prezent. În: *Studia Universitatis. Seria Științe Sociale*, 2012, nr. 3, p. 218.

Imperiul Rus, aceasta este inclusă, treptat, la mijlocul secolului al XIX-lea, alături de Principatele Române, în sistemul de securitate europeană. În consecință, sub aspect juridic, Imperiul Rus își baza dreptul asupra Basarabiei pe Tratatul de la București, încheiat cu Imperiul Otoman. Dar la nivel european, această viziune nu era acceptată, deoarece Sublima Poartă nu era „proprietarul de drept" al Principatului Moldovei, ci doar putere suzerană. În dreptul internațional[4], anexarea Basarabiei la 1812 este interpretată drept abuzivă și nulă, din punct de vedere moral-juridic.

Astfel, erau „violate" tratatele anterioare (capitulațiile) dintre Sublima Poartă și Principatul Moldovei, conform cărora aceasta nu avea niciun drept să cedeze un teritoriu, din moment ce ea nu exercita decât suzeranitatea. În perioada imediat următoare, după „prima anexare a Basarabiei", Imperiul Rus a urmărit două obiective majore în politica sa externă, ce se completau reciproc: ocuparea Constantinopolului împreună cu strâmtorile Bosfor și Dardanele și continuarea expansiunii spre Balcani, fie prin războaie, fie prin intermediul așa-numitului „protectorat", în detrimentul suzeranității otomane.

Și în perioada următoare Imperiul Rus și-a continuat expansiunea în Principatele Române. Tratatul de la Adrianopol din 1829, care punea capăt unui nou război ruso-turc, aducea alte modificări în favoarea Rusiei. Articolul III prevedea: „Prutul continuă a forma limita celor două state din punctul de unde acest râu atinge teritoriul Moldovei până la confluența sa cu Dunărea. Din acest loc limita frontierei va urma cursul Dunării până la brațul Sf. Gheorghe, astfel că, lăsând toate insulele formate de diferite brațe ale acestui fluviu în posesiunea Rusiei, malul drept va rămâne, ca în trecut, Porții Otomane"[5]. Astfel, Imperiul Rus a devenit singurul „stăpân" al Dunării. Acest fapt a îngreunat navigația pe Dunăre, intenția Petersburgului fiind de a stăpâni întregul curs al fluviului.

Războiul Crimeii (1853-1856) a constituit momentul internaționalizării problemei basarabene: pentru prima dată, Basarabia a devenit obiectul explicit al negocierilor multilaterale, nu doar în cadrul disputei otomano-ruse. Austria a promovat cu insistență retrocedarea sudului Basarabiei, nu din considerentul unei „reparații istorice" sau în interesul Principatelor Române, ci din motive de ordin strategic: eliminarea Imperiului Rus de la gurile Dunării și garantarea liberei navigații pe acest râu european. Prin susținerea acestei propuneri de către puterile

[4] Grama, Dumitru. Caracterizara juridică a dezmembrării satutului Moldova în 1812. În: *RIM*, 2012, nr. 2, p. 25-40.
[5] Filitti, Ioan C. *Principatele Române dela 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*. București, 1934, p. 16.

învingătoare în război (Franța și Marea Britanie), problema Basarabiei devine de chestiune europeană.

Înfrângerea umilitoare a Imperiului Rus de către coaliția occidentală a însemnat pierderea statutului de „primă putere" în concertul european. Tratatul de la Paris din 18/30 martie 1856 a fost de o importanță capitală pentru România. Principalele clauze vizau „desființarea" protectoratului rusesc asupra Principatelor Române și punerea acestora sub garanția colectivă a Marilor Puteri, retrocedarea către Principatul Moldovei a sudului Basarabiei, pentru a „asigura libera navigație pe Dunăre". Scopul acestui tratat era restabilirea liberei navigații pe Dunăre, îndepărtarea Rusiei de la gurile râului și interzicerea de a avea flotă în Marea Neagră, urmărind să contracareze intențiile Rusiei de a cuceri Bosforul și Dardanelele. Cu această ocazie, apare în istoria politică și Chestiunea Dunării, creându-se *Comisia Europeană a Dunării* (1856-1948). În consecință, prin semnarea Tratatului de la Paris, Marea Neagră nu mai reprezenta un „lac rusesc" sau „turcesc", ci o „Mare europeană", garantată de Marile Puteri, iar „Rusia – tratată ca suspectă, izolată ca un pericol public și exclusă din curtea propriei sale locuințe"[6].

Prin Tratatul de la Paris din 1856 a fost consacrată internaționalizarea problemei basarabene, iar retrocedarea sudului Basarabiei către Principatului Moldovei nu a avut la bază un acord bilateral, ci o decizie a șapte puteri semnatare ale Tratatului de pace. Prin acest tratat, sudul Basarabiei intra sub garanția colectivă a Marilor Puteri. În acest scop, s-a creat o comisie internațională – *Comisia europeană de delimitare a frontierei basarabene* – și, deși două state semnatare ale Tratatului de la Paris, Prusia și Sardinia, nu au avut reprezentanți în comisie, ele au fost consultate.

Decizia de „restituire" a sudului Basarabiei (a trei județe – Bolgrad, Cahul și Ismail) avea două obiective importante: restabilirea echilibrului european, unul din principiile fundamentale ale dreptului internațional, și asigurarea liberei navigații pe Dunăre. Astfel, problema basarabeană a fost teoretizată juridic ca o rectificare de frontieră și o măsură de securitate europeană. Constatăm că în 1856 nu a fost vorba despre o „reparație istorică", iar chestiunea basarabeană era văzută ca o problemă strategică europeană, invocându-se principiul „balanței de putere", controlul de către Imperiul Rus a gurilor Dunării fiind considerat periculos pentru echilibrul european.

[6] Pârvu, Dumitru Th. *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale (contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*. Studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin. București: Editura Bibliotecii Metropolitane, 2013, p. 126.

Așadar, după 1856 rezultă o *suveranitate* ca produs al tratatelor internaționale (numit pozitivism juridic), în conformitate cu principiile de drept internațional care susțineau că tratatele internaționale sunt „izvorul principal" al dreptului între state și că modificările teritoriale dobândesc validitate prin acorduri internaționale. În consecință, ideea de bază este că Basarabia devine un obiect al dreptului internațional pozitiv, nu al dreptului istoric. Apare și conflictul evident între suveranitatea istorică și suveranitatea efectivă: dacă România invoca drept argument continuitatea Moldovei medievale și a dreptului istoric asupra Basarabiei, Imperiul Rus făcea referire la Tratatul de la București din 1812.

Prin urmare, în 1856 a fost instituit un nou mecanism în relațiile internaționale – garanția colectivă a Marilor Puteri asupra Moldovei și Valahiei, care vor continua să se afle sub suzeranitatea otomană[7]. Acest sistem colectiv avea drept scop principal limitarea expansiunii Imperiului Rus și menținerea echilibrului european. Dacă ne referim strict la Basarabia, prin acest mecanism, partea de sud beneficia de un statut special, devenind parte integrantă a Moldovei, sub garanția colectivă a Marilor Puteri, modificarea noii frontiere stabilite prin Tratatul de la Paris nu putea fi efectuată fără acordul Marilor Puteri, iar libera navigație pe Dunăre era considerată de interes european. Astfel, acest mecanism internațional oferea o protecție diplomatică reanexării a sudului Basarabiei la Imperiul Rus. În concluzie, subliniem că garanția colectivă instituită în 1856 nu reprezenta o asigurare certă a frontierei basarabene.

„Rănită în amorul propriu" de Tratatul de la Paris din 1856, în special de clauzele referitoare la neutralizarea Mării Negre și la pierderea sudului Basarabiei, Rusia, prin cancelarul Mihail Gorceakov, a urmărit revizuirea cât mai grabnică a acestuia. În pofida recurgerii la „diplomația secretă", în special la tentativele de a revizui Tratatul de la Paris, întreprinse cu Franța în anii 1857-1859, cancelarul M. Gorceakov a emis abia în 1870 o circulară cabinetelor europene, prin care împăratul Alexandru al II-lea a luat hotărârea de a nu respecta Tratatul de la Paris în ceea ce ținea de drepturile sale asupra Mării Negre. Printre motivele invocate de diplomația rusă era și faptul că Puterile semnatare ale Tratatului de la Paris ar fi permis unirea Principatelor Române la 1859 și instalarea unui principe străin la conducerea acestora, deși, Rusia însăși nu s-a opus la realizarea unității naționale a românilor[8]. Aceste motive, lipsite de valoare pentru Imperiul Rus, arătau ușurința cu care se putea denunța un tratat prin voința unei

[7] Cliveti, Gheorghe. *1856-1878: Turcia – putere garantă*. În: *CI*, 1998, XVII/2, Iași, 1998, p. 160.
[8] Gorianov, Serge. *Le Bosphore et les Dardanelles, étude d'après la correspondance diplomatique des archives russes*. Paris, 1910, p. 228.

singure părți[9]. Circulara transmisă de M. Gorceakov a provocat o „emoție puternică" în întreaga Europă, care a fost pusă în „fața faptului împlinit" prin posibilitatea ca o putere să denunțe unilateral un tratat, ceea ce declanșa eventualitatea unui război deschis cu aceasta.

În dreptul internațional, nerespectarea unilaterală a unui tratat constituia o „infracțiune" gravă. În acest sens, Marile Puteri au adoptat Protocolul din 17 ianuarie 1871, care stipula: „Puterile semnatare recunosc că este un principiu esențial de drept internațional ca niciuna din ele să nu se poată libera de angajamentele unui tratat, nici să-i modifice stipulațiile, decât cu asentimentul părților contractante printr-o înțelegere amicală"[10]. În acest sens, la 13 martie 1871 a avut loc Conferința de la Londra, la care au participat delegații Imperiului Rus, ai Imperiului Otoman și ai Austriei, în timp ce Franța și Germania, aflându-se în război, nu au avut reprezentanți. Rezultatele acestei conferințe au consemnat „eliberarea" Rusiei de clauza privind dreptul de a ține flotă în Marea Neagră, pregătind deja „terenul" pentru „ștergerea" ultimei „rămășițe" a Tratatului de la Paris – retrocedarea sudului Basarabiei.

Odată cu iminența apropierii unui război dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman, România s-a văzut nevoită să încheie o convenție militară cu vecinul de la răsărit, semnată între baronul Dimitrie Stuart și ministrul de externe român, Mihail Kogălniceanu, care autoriza trecerea trupelor rusești pe teritoriul României. Imperiul Rus garanta, prin art I și II din Convenția din aprilie 1877, integritatea actuală a României și respectarea drepturilor politice. Includerea sintagmei „integritate actuală" a fost necesară pentru a păstra frontierele actuale ale României. Articolul II sună astfel în Memoriile regelui Carol, din 4 aprilie 1877: „Ca să nu se producă neplăceri sau vreun pericol pentru români din trecerea trupelor rusești, guvernul Majestății Sale Împăratul tuturor Rusiilor se îndatorează să mențină drepturile politice ale Statului român și să poarte de grijă ca ele să fie respectate în modul cerut de legile țării și tratatele existente. Deosebit de aceasta, guvernul Majestăți Sale Împărătul Rusiilor se obligă să păstreze și să apere *integritatea teritorială actuală* a României".

Evident, Imperiul Rus nu a respectat convenția din 1877, astfel că în 1878, învingând Poarta Otomană cu sprijinul incontestabil al armatei române, a informat Guvernul de la București de intenția sa de a reanexa sudul Basarabiei, iar drept „compensație" România urma să primească Dobrogea. România nu a fost prezentă nici la negocierile diplomatice cu Imperiul Otoman, astfel

[9] Rădulescu, Andrei. Regimul juridic al Bosforului și Dardanelelor. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, 1940-1941, seria II, tom. XXIII, 1940-1941, pp. 49-58.
[10] Antonescu, Mihail A. *Ce este și ce poate fi revizuirea tratatelor*, București, 1937, p. 42.

că a aflat din presă că la 19 februarie/3 martie 1878 a fost semnat Tratatul de la San-Stefano. Practic, condițiile fiind decise fără participarea României, aceasta din urmă s-a văzut nevoită să „lupte" singură cu Imperiul Rus, pentru a-și apăra integritatea teritorială, din moment ce nicio putere nu era dispusă să susțină păstrarea sudului Basarabiei.

La Congresul de la Berlin din vara anului 1878 s-a discutat problema basarabeană și drepturile incontestabile ale României asupra acesteia. Plenipotențiarii ruși de la Congresul de la Berlin (M. Gorceakov și P. Șuvalov) au venit cu niște argumente slabe, și anume că retrocedarea sudului Basarabiei către Imperiul Rus nu împiedică libera navigație pe Dunăre, în conformitate cu articolul XX al Tratatului de la Paris din 1856. Un alt argument nejustificat al diplomației ruse era faptul că sudul Basarabiei a fost retrocedat Principatului Moldovei, dar, unindu-se cu Muntenia și aducând un principe dintr-o familie domnitoare străină, dată fiind noua situație creată, România nu avea dreptul să păstreze acest teritoriu. Astfel, P. Șuvalov, în timpul unei ședințe din cadrul Congresului de la Berlin, a declarat că „chestiunea Basarabiei putea să fie privită de Rusia ca o chestie de ambiție, de interes sau ca o chestiune de onoare"[11].

În ședința din 1 iulie 1878, M. Kogălniceanu și Ion C. Brătianu au expus punctul de vedere asupra apartenenței Basarabiei la spațiul României. Ministrul de externe român a realizat un istoric al *Chestiunii Basarabiei*, constatând că, în 1856, prin restituirea unei părți din teritoriul dintre Prut și Nistru anexat la 1812, Marile Puteri realizaseră un act de dreptate istorică. „Până la 1812, relevă marele bărbat de stat român, Basarabia făcea parte din Principatele Române, a căror autonomie fusese atestată în mod solemn de toate tratatele încheiate anterior de Imperiul Rus și Poarta Otomană; iar Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (din 1774 –n.n) recunoștea în mod special Moldovei și Munteniei calitatea de suverane, stabilind, implicit, că Basarabia făcea parte din Moldova, cu instituții, legi și naționalitate românească, menționat de însuși Alexandru I în rescriptul imperial, promulgat cu ocazia organizării administrative și judiciare după încorporarea sa la Rusia, nefăcând nicio distincție între Basarabia de nord și Basarabia de sud"[12]. O abordare similară a adoptat și prim-ministrul Brătianu – fapt consemnat în Memoriile Regelui Carol – „că deposedarea unei părți din patrimoniul nostru național nu ar fi numai o profundă durere pentru națiunea română, dar ea ar distruge însăși încrederea în eficacitatea tratatelor, în echitatea absolută, cât și în dreptul scris". Astfel, argumentele de natură istorică, etnografică, precum și

[11] Cazacu, Aurel. Obiecțiunile Rusiei contra drepturilor noastre asupra Basarabiei. În: *Revista Fundațiilor Regale*, 1941, an. VIII, nr. 8-9, p. 582.
[12] Pârvu, Dumitru Th. *op. cit*., p. 155.

tratatele anterioare, care arătau suveranitatea României asupra Basarabiei, nu au avut efect în fața plenipotențiarilor europeni prezenți la Berlin, Conferința adoptând decizia ca sudul Basarabiei să fie retrocedat Imperiului Rus.

Din punct de vedere juridic, Rusia nu a încălcat dreptul internațional, deoarece modificarea frontierei din 1856 s-a consacrat prin Tratatul de la Berlin din 1878, iar din perspectiva dreptului internațional al secolului al XIX-lea, Marile Puteri puteau modifica frontierele în cadrul unor reuniuni diplomatice, finalizate cu semnarea unor tratate. Totuși, din perspectiva istorico-juridică românească și a unor interpretări actuale, acțiunea întreprinsă de Imperiul Rus a fost în contradicție flagrantă cu principiul suveranității statelor. România avea argumentele forte de partea sa, și anume: Imperiul Rus s-a angajat politic să respecte integritatea teritorială a României prin Convenția din 1877 și reanexarea sudului Basarabiei s-a realizat fără consimțământul României, decizia fiind una injustă. Din perspectiva principiilor actuale, integritatea unui stat are întâietate. În 1878, situația României în problema sudului Basarabiei era una complexă: statul român avea un titlu juridic internațional asupra sudului Basarabiei, dar nu și asupra întregii Basarabii, existând totuși un vechi drept istoric asupra întregului teritoriu dintre Prut și Nistru. Un lucru este cert: la 1878 România nu revendica oficial întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, ci doar apăra dreptul juridic asupra părții meridionale a Basarabiei, pierdute prin decizia Marilor Puteri la Congresul de la Berlin.

Între anii 1853-1878, problema Basarabiei a fost fundamentată juridic prin trei paradigme: 1. *Legalitatea tratatelor* (autori ruși): exemple elocvente, în acest sens, au adus diplomații ruși N. Giers și N. Ignatiev, în viziunea cărora Imperiul Rus avea un drept legitim asupra Basarabiei prin Tratatul de la București din 16/28 mai 1812; la 1856 s-ar fi produs o rectificare teritorială motivată politic, nelegitimă juridic, ca o sancțiune impusă Imperiului Rus temporar, deoarece frontiera stabilită la 1812 era una naturală și strategică pentru Imperiul Rus; la 1878 ar fi fost „restabilit" „dreptul istoric" al Imperiului Rus asupra Basarabiei. 2. *Dreptul istoric* (autori români): istoricii A. D. Xenopol, N. Iorga, M. Kogălniceanu abordau chestiunea, din punctul de vedere al dreptului istoric și juridic. În viziunea acestora, anexarea din 1812 a Basarabiei era în contradicție cu principiile dreptului internațional, mai ales că Poarta nu putea ceda teritoriul moldovenesc, Basarabia fiind parte integrantă a Moldovei. În consecință, Imperiul Rus nu avea niciun drept legitim asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, Basarabia aparținând, din punct de vedere istoric, etnic și juridic, de Moldova, iar anexarea acesteia era consecința

directă a politicii de expansiune a Imperiului Rus; 3. *Echilibrul european*, promovat de diplomația occidentală, care trata Basarabia strict prin prisma securității Europei și a liberei navigații pe Dunăre (publicistul britanic David Urquhart, specialist în chestiunea orientală, vedea în anexarea Basarabiei la Imperiul Rus o încălcare flagrantă a echilibrului european, iar controlul exclusiv al Petersburgului asupra gurilor Dunării era considerat periculos pentru comerțul european).

Din punct de vedere juridic, Tratatul de la Berlin din 1878 a permis reanexarea sudului Basarabiei de către Imperiul Rus, întrucât în dreptul internațional, modificarea oricărui tratat printr-un congres al Marilor Puteri era considerat un fapt legitim.

Cercetarea de față își propune o analiză exclusiv prin prisma relațiilor dintre Marile Puteri și a mecanismelor care au influențat direct statutul teritoriului dintre Prut și Nistru în perioada menționată anterior. În consecință, teza se concentrează pe analiza acțiunilor legate de interesele urmărite de Marile Puteri (Imperiul Rus, Imperiul Otoman, Franța, Marea Britanie, Austro-Ungaria, Germania), precum și de integrarea chestiunii basarabene în spectrul mai larg al disputatei „chestiuni orientale". Lucrarea nu își propune să trateze și alte dimensiuni, precum cele de ordin identitar, social-economic sau cultural. Aspecte precum dinamica demografică sau politicile de colonizare, diverse chestiuni administrative nu constituie obiectul de cercetare al tezei, fiind abordate sumar în momentul în care au o relevanță aparte pentru demersul nostru. Această delimitare pentru care am optat permite concentrarea mai riguroasă asupra impactului diplomației europene din perioada 1853-1878 asupra chestiunii basarabene, evitându-se, astfel, digresiunile privind alte subiecte abordate riguros în monografii, studii dedicate aspectelor ce țin de politica internă a teritoriului dintre Prut și Nistru.

1.2. Istoriografia problemei Basarabiei în context internațional (1853-1878)

Istoriografia românească din a doua jumătate a sec. XIX- începutul sec. XX

În lucrările de epocă și de sinteză ale secolului al XIX-lea se atestă primele încercări de a interpreta problema Basarabiei în context internațional. Omul politic Vasile Boerescu prezintă „chestiunea românească" drept una importantă pentru echilibrul european; el susține și restituirea Basarabiei către Principatul Moldovei, în acest sens invocând argumente istorice, dar menționează că în 1856 Marile Puteri au recunoscut drepturile românilor asupra sudului

Basarabiei, pentru a limita accesul Rusiei la Dunăre și în interes european. Deja în epocă se susținea că retrocedarea sudului Basarabiei nu a fost o „reparație istorică", ci a fost făcută în interes european[13]. O broșură apărută în 1878 a suscitat o controversă în România[14]. Aceasta a fost scrisă pe fondul disputei existente între România și Imperiul Rus privind retrocedarea sudului Basarabiei. Autorul broșurii, N. Krețulescu, om politic și diplomat român, recunoștea că se află în contradicție cu opinia publică românească și propunea ca Guvernul de la București să accepte compensația propusă de Petersburg în schimbul sudului Basarabiei, și anume Dobrogea. Lucrările de sinteză de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ale istoricilor A. D. Xenopol și N. Iorga integrează problema Basarabiei în circuitul național românesc și european.

Istoriografia românească interbelică și din anii celui de-al Doilea Război Mondial

Această problematică și-a găsit reflectare și în istoriografia românească interbelică, mai ales în lucrările de sinteză ale istoricilor Ion Nistor[15], Alexandru Boldur[16] (autor și al unei lucrări dedicate problemei Basarabiei în lumina raporturilor ruso-române[17]).

Rămâne actuala și teza de doctorat a lui Dumitru Th. Pârvu, dedicată problemei Basarabiei sub aspectul actelor juridice internaționale[18], și susținută, în anul 1941, la Facultatea de Drept a Universității „Regele Ferdinand I", apărând sub formă de monografie în anii 1943 și 1944, dar cu un tiraj foarte mic. Ulterior, odată cu instaurarea regimului comunist în România, această lucrare a fost interzisă. Ea a fost republicată în anul 2013 la București, la editura Bibliotecii Metropolitane București, fiind însoțită de un studiu introductiv, note și indice de nume elaborate de istoricul Ion Constantin. Deși, lucrarea lui Pârvu este una de sinteză și abordează problema Basarabiei din cele mai vechi timpuri până în perioada contemporană, ea are meritul de a fi arătat locul incontestabil al teritoriului dintre Prut și Nistru în arealul românesc.

---

[13] Boeresco, Vasile. *La Roumanie après le traité de Paris du 30 mars 1856*. Bucarest, 1869, p. 14-16.
[14] Krețulescu, N. *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*, București, 1878.
[15] Nistor, Ion. *Istoria Basarabia*, ediția a IV-a. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1924.
[16] Boldur, Alexandru. *Istoria Basarabiei: contribuții la studiul istoriei românilor*, vol. III. Chișinău: Editura Dreptatea, 1940.
[17] Idem. *La Bessarabie et les relations russo-roumaines: la question bessarabienne et le droit international*. Paris: J. Gamber, 1927.
[18] Pârvu, Dumitru. *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale* (*Contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse*). București, 1941.

Din perioada interbelică datează și lucrările istoricului Gheorghe Brătianu, scrise în contextul anexării de către Uniunea Sovietică a teritoriului dintre Prut și Nistru. Prima dintre acestea a fost editată ca reacție la ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 adresat României, Basarabia, din 26 iunie 1940, fiind întitulată *Moldova și frontierele sale istorice*[19]. În 1943, Gheorghe Brătianu a publicat lucrarea *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*[20]. Ambele lucrări au apărut în limba franceză, în speranța că Marile Puteri vor ține cont de faptul că Basarabia era teritoriu românesc[21]. Capitolele III și IV ale volumului său sunt analizate în lucrarea de față: capitolul III este intitulat *Basarabia rusească și retrocedarea județelor meridionale,* iar capitolul IV este dedicat *Frontierelor ruso-române de la Congresul de la Paris la Congresul de la Berlin (1856-1878).* Aceste două compartimente abordează problema basarabeană în două momente importante pentru istoria României: pe de o parte, contextul internațional al anului 1856, când sudul Basarabiei era retrocedat Principatului Moldovei, în urma deciziilor Congresului de la Paris, iar pe de alta, pierderea sudului Basarabiei, în urma deciziilor Congresului de la Berlin. Făcând apel la numeroase surse de epocă, dar și occidentale, Brătianu a expus pe larg esența problemei sudului Basarabiei din 1856-1878. De asemenea, el a identificat „tentativele" Imperiului Rus de a reanexa sudul Basarabiei după Congresul de la Paris, prin acțiunile contelui Pavel Ignatiev, ambasadorul rus la Constantinopol. Pentru acea epocă, este una din primele lucrări dedicate problemei basarabene de la „geneza" ei în context internațional până la începutul anului 1940. Despre războiul ruso-turc din 1877-1878 și problema Basarabiei[22], Gheorghe Brătianu a scris într-un studiu amplu, apărut la București în anul 1928, în care analizează cu documente de epocă raporturile româno-ruse de la întrevederea reprezentanților României cu țarul Rusiei Alexandru al II la Livadia în Crimeea, până la reanexarea sudului Basarabiei de către Rusia la Congresul de la Berlin.

Și N. Iorga nu avea să ocolească subiectul dedicat problemei basarabene, mai ales în contextul anilor 1853-1878. Numeroasele sale lucrări de sinteză, monografii, studii consacrate

[19] Brătianu, Gheorghe I. *La Moldavie et ses frontieres historiques*. Bucarest, 1940.
[20] Idem. *Bessarabie. Droit nationaux et historiques*. Bucharest, 1943.
[21] După căderea comunismului, aceste lucrări au fost traduse în limba română: în 1995, la București, la editura *Semne* apărea lucrarea lui Gheorghe Brătianu. *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, traducere de Ecaterina Holban. În 2023, la editura *Știința* au apărut cele două lucrări dedicate problemei basarabene, comasate într-una singură, având introducerea și notele de Nicolae Enciu, sub titlul *Basarabia: drepturi naționale și istorice*. Chișinău: Editura Știința, 2023.
[22] Brătianu, Gheorghe I. *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au Congrès de Berlin*. Bucharest: Cartea Românească, 1928.

acestei perioade din istoria României, „drumului" ei spre obținerea independenței, au reliefat importanța istorică a acestei etape. Problema Basarabiei și-a găsit reflectare în lucrările sale, fie în unele capitole din monografii, fie în articole. Dată fiind bibliografia impresionată la această tematică, vom prezenta doar reperele esențiale ale abordării problemei basarabene. Pentru perioada războiului Crimeii și a urmărilor sale, una dintre acestea fiind retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, Iorga a susținut la Academia Română, la 4 octombrie 1940, comunicarea *Problema basarabeană și problema unirii Principatelor la 1855-1859*, publicată ulterior în „Analele Academiei Române"[23]. Această comunicare era ținută în timp ce Basarabia era deja cotropită de către Uniunea Sovietică, urmând aceeași linie adoptată de Gheorghe Brătianu în lucrarea *Moldavie et ses frontieres historiques*. Menționăm că, la acea vreme, istoriografia românească dispunea de puține surse, mai ales documentare, cu privire la negocierile diplomatice de la Paris (februarie – martie 1856) și la discuțiile ulterioare privind problema basarabeană. În această situație, Iorga a apelat la memoriile ambasadorului Austriei la Paris, publicate la Paris în anul 1904[24], unde a identificat principalele discuții în problema basarabeană, prezentând situația și din „spatele cortinei" diplomației europene. În procesul cercetării istoriografiei problemei am observat că acest studiu al lui Iorga nu se regăsește la notele de subsol ale unor cercetări dedicate problemei basarabene. În aceeași gamă se înscrie și lucrarea sa cu privire la războiul de independență[25]. Unul dintre primele momente referitoare la problema Basarabiei a fost întrevederea de la Reichstadt din vara anului 1876, despre care Iorga scria, fără echivoc, că Austria și Imperiul Rus s-au înțeles asupra „prăzii" ce urmau s-o ia, în eventualitatea unui război cu Imperiul Otoman. În ceea ce ține de întrevederea de la Livadia, el face menționează corect că principele Carol, având „grijă de Basarabia", l-a trimis pe președintele Consiliului de Miniștri, Ion C. Brătianu la Livadia, una din reședințele împăratului Alexandru al II-lea. În ceea ce îl privește pe Mihail Kogălniceanu, acesta ar fi aflat în cursul anului 1877, în baza unor însemnări de mână, despre hotărârile întrevederii de la Reichstadt. Iorga arăta „temerile" ce existau în societatea românească referitoare la pierderea sudului Basarabiei. Capitolul XII al studiului este cel mai sugestiv, fiind întitulat *Negocierile de pace. A*

[23] Iorga, N. Problema basarabeană și problema unirii Principatelor la 1855-1859. În dosul cărților diplomației. În: *Analele Academiei Istorice. Memoriile Secției Istorie*, seria III, tom. XXIII, 1940-1941, pp. 292-309.
[24] Hübner, Comte de. *Neuf ans de souvenir d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Second Empire*, publiés par son fils le Comte Alexandre de Hübner, tome I. Paris, 1904.
[25] Iorga, N. *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*. București: Cultura Națională, 1927.

doua răpire a Basarabiei[26], în care sunt arătate „semnele prevestitoare" ale reanexării sudului Basarabiei. Iorga aduce în sprijinul acestei teze numeroase elemente de noutate, în special, din presa conservatoare, care semnala că Rusia era hotărâtă să-i ia României Basarabia. Făcând referințe la presa vremii, la dezbaterile Adunărilor Deputaților, la unele documente și surse occidentale, lucrarea sa era, pentru acele timpuri, una foarte bine documentată. Evocarea vizitei la București, la începutul anului 1878, a fostului ambasador rus la Constantinopol, Ignatiev, dezbaterile „aprinse" din Parlamentul român, eforturile întreprinse de ministrul de externe Kogălniceanu în capitalele europene, vizitele unor oameni politici, diplomați în capitalele europene pentru a cere sprijin în problema Basarabiei, pe care rușii o cereau cu insistență (cazul lui Ion Ghica la Viena, I. C. Brătianu la Viena și Berlin) – toate aceste subiecte se regăsesc în cartea lui N. Iorga.

Istoricul Emil Diaconescu a dedicat numeroase studii situației internaționale a României și atitudinii adoptate de Marile Puteri în sud-estul Europei, de la debutul crizei orientale din 1875 până la declanșarea Primului Război Mondial. Abordând și problema basarabeană, a scos în „vileag" „jocurile de culise" ale Marilor Puteri în sud-estul european, mai ales în contextul redeschiderii problemei orientale din 1875, și înțelegerile ce au existat referitoare la Basarabia. Studiile și articolele lui Emil Diaconescu apăreau într-un context internațional nefast pentru România, legat de pierderea Basarabiei, anexată de Uniunea Sovietică. Apariția celor două studii dedicate înțelegerilor dintre Imperiul Rus și Austro-Ungaria de la Reichstadt (1876) și Tratatul de la Budapesta (1877), în contextul răpirii Basarabiei, au fost înalt apreciate de Academia Română, fiind publicate în „Analele Academiei Române"[27]. Bazându-se pe o documentare riguroasă și făcând apel la surse rusești, franceze, germane, britanice, Diaconescu reușește să ne ofere un tablou complex al acestor „înțelegeri" din „culise", surprinzând și evoluția problemei basarabene în context european în perioada anilor 1875-1878. În afară de aceasta, el a scris un studiu despre participarea României la Congresul de la Berlin. Și de data aceasta, Diaconescu face o „radiografie" a poziției în care se găsea atunci România, impusă să retrocedeze sudul Basarabiei, chiar dacă susținuse militar Rusia în războiul cu Imperiul Otoman. Nu uită să reamintească și de „injustul" memorandum din mai 1878 între Rusia și Marea Britanie, în care

[26] *Ibidem*, pp. 148-150.
[27] Diaconescu, Emil. *Acordul de la Reichstadt și Tratatul dela Budapest*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943, 73 p. Idem. Acordul de la Reichstadt, 8 iulie 1876. În: *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 ani*, august 1940. București, 1943, pp. 886-911.

cabinetul de la Saint James declara „cu regret" că nu va contesta doleanța Rusiei de a anexa sudul Basarabiei [28]. Emil Diaconescu face o analiză la „rece" a poziției tuturor statelor participante la lucrările Congresului de la Berlin, concluzia sa fiind una „amară": România, practic, a fost abandonată de Marile Puteri, o parte dintre acestea se arătau dezinteresate sau considerau de „mică anvergură problema basarabeană" (Germania, Marea Britanie, Austro-Ungaria), altele erau prea puțin „vizibile" la acel moment pe arena internațională (cazul Franței, umilită în 1871 de Germania în urma războiului franco-prusac, și Italia). Și, nu în ultimul rând, trebuie menționat și articolul în care Diaconescu face o analiză a atitudinii ziarelor franceze (poate unicul din toată istoriografia românească) față de chestiunea basarabeană în anul 1878. În această publicație sunt analizate luările de poziție ale celor mai importante ziare din Franța, care, scriau la „unison" despre nedreptatea care i se făcea României prin luarea Basarabiei[29].

Istoriografia românească în perioada regimului comunist

După instalarea regimului comunist în România, chestiunea basarabeană în contextul perioadei 1853-1878 a fost cercetată cu precădere de către istoricii români aflați în exil. Un exemplu elocvent este lucrarea lui Nicolae I. Arnăutu, apărută la Buenos Aires în 1956, accentul căzând pe multiplele invazii rusești, cu referiri la Tratatul de la Paris din 1856 și cu trimiteri succinte la problema Bolgradului[30].

Un exemplu elocvent îl reprezintă activitatea lui George Ciorănescu, stabilit în Occident în 1947 și colaborator al postului de Radio Europa Liberă, care a abordat problema Basarabiei, fie prin intermediul conferințelor, fie prin lucrările sale[31]. Menționăm conferințele *Deportarea românilor din Basarabia şi rusificarea acestui ţinut*, susținută în orașul Geneva în 1985, și *Dreptul românilor asupra Basarabiei*, comunicare prezentată la München în 1986. Relațiile române-ruse, care abordează evident și problema basarabeană[32], menținea viu interesul pentru Basarabia în mediile occidentale. Lucrarea *Basarabia disputed land between East and West*

[28] Diaconescu, Emil. *România la Congresul de la Berlin*. Iași, 1939.
[29] Idem. Presa franceză și chestiunea Basarabiei în 1878. În: *CI*, 1928, an. IV, nr. 1, p. 277-308.
[30] Arnăutu, Nicolae I. *Douze Invasions Russes en Roimanie*. Editions „Cuget Românesc", Buenos Aires, 1956. Noi am consultat ediția românească: *Douăsprezece invazii ruseşti în România*, prefață de Apostol Stan, apărută la Editura Saeculum I. O. și Vestala, în anul 1996.
[31] Chihaia, Pavel. Un scriitor de frunte al exilului românesc: George Ciorănescu. În: *România Literară*, 1993, nr. 11, p. 10
[32] Ciorănescu, George. *Bessarabia, disputed Land between East and West*. Munich, 1985.

apărea ca o reacție la interpretările tendențioase ale istoricilor sovietici (A. M. Lazarev și L. V. Valev).

Anumite studii, cum ar fi cel al istoricului Vasile Maciu, apărute în evidență la 100 de ani de la semnarea Tratatului de la Berlin, sugerau că Guvernul român nu renunțase la sudul Basarabiei, așa cum se afirmase în istoriografia sovietică[33]. Unul dintre cenzorii studiului lui Maciu[34] constata astfel intenția Imperiului Rus la 1878 de a reanexa sudul Basarabiei, în schimb România primea Dobrogea. De asemenea, era semnalat discursul prim-ministrului I. C. Brătianu în parlamentul român în care își menținea hotărârea de a „menține integritatea teritorială a țării și a nu admite o înstrăinare din pământul, sub nicio denumire și pentru nici o compensație sau desdăunare”[35]. Astfel în 1978 se vorbea direct de problema Basarabiei, un subiect „tabu” până atunci în relațiile cu Uniunea Sovietică.

Cu această ocazie a centenarului independenței României, au apărut numeroase lucrări despre independența României, relațiile româno-ruse, diplomația europeană, practic lipsind titlurile cu sintagma „Basarabia”, subiect sensibil. Iar în contextul împlinirii a 100 de ani de la desfășurarea Congresului de la Berlin, o delegație de istorici români a participat la conferința internațională desfășurată în orașul Mainz. Din partea României au prezentat comunicări Dan Berindei, N. Fotino și Al. Zub[36].

Un loc important în istoriografia românească îl ocupă istoricul Leonid Boicu. Cercetările sale asupra perioadei 1853-1859 din istoria României rămân actuale și astăzi. Deși problema Basarabiei nu a constitui obiectul unor studii distincte, cercetările acestuia au contribuit la reconstituirea cadrului diplomatic în care au avut loc modificările teritoriale din 1856. În acest sens, sunt relevante mai ales lucrările dedicate Austriei și Principatelor Române în perioada 1853-1856[37] și diplomației europene în raport cu „cauza română” (1856-1859)[38]. În prima dintre lucrări, L. Boicu face o analiză complexă a politicii austriece în raport cu Principatele Române,

[33] Maciu, Vasile. *România și Congresul de la Berlin (1878*). În: *Analele de Istorie,* nr. 4, 1978, pp.
[34] Idem. *Diplomația românească și recunoașterea independenței*. În: Ș. Pascu (coord), Independența României. București: Editura Academiei, 1977, p. 400-422.
[35] Moisa, Gabriel. *Basarabia: între adevărul istoric și cenzura anilor 1970*. În: *Centenar Sfatul Țării. Materialele conferinței științifice internaționale* Chișinău, 21 noiembrie 2017, coord. Gheorghe Cliveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, p. 678
[36] Berindei, Dan. Conferința internațională de la Mainz consacrată Congresului de la Berlin din 1878. În: *Studii. Revista de Istorie*, 1979, tom. XXXII, nr. 3, p. 555-556.
[37] Boicu, Leonid. A*ustria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853–1856)*. București: Editura Academiei, 1972.
[38] Idem. *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856–1859)*. Iași: Editura Junimea, 1978.

pe fondul confruntării militare dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman, susținut de puterile europene. Istoricul român contribuie la explicarea contextului european, care a avut drept finalitate retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. În lucrarea dedicată perioadei 1856-1859, publicată în 1978, L. Boicu, în baza unei documentări riguroase, inclusiv la Moscova, urmărește relațiile dintre Marile Puteri în chestiunea Unirii Principatelor. Pe alocuri găsim și discuții privitoare la chestiunea Bolgradului, accentuând faptul că această problemă a iscat neînțelegeri între Franța și Marea Britanie și apropierea lui Napoleon al III-lea de Imperiul Rus.

În contextul raporturilor româno-ruse, al chestiunii orientale și al poziției Marilor Puteri în raport cu România, remarcăm contribuția lui Nicolae Ciachir. El a acordat o atenție deosebită contextului internațional al dobândirii independenței de către România[39], vorbind și despre reanexarea sudului Basarabiei de către Imperiul Rus. Prin lucrarea dedicată independenței României în context european (1875-1878), Ciachir contribuie la înțelegerea contextului internațional în care sudul Basarabiei redevine o problemă internațională. O contribuție aparte revine și istoricului Dan Berindei, autor al unor studii și lucrări dedicate obținerii independenței de către România. Monografia *Cucerirea independenței (1877–1878)*[40] abordează consecințele diplomatice ale războiului ruso-turc și recunoașterea internațională a independenței, făcându-se scurte referiri la pierderea sudului Basarabiei și primirea drept compensație a Dobrogei. Pe aceeași linie se situează studiile lui N. Adăniloaie, care vizează independența României[41], accentul fiind asupra implicării societății românești în realizarea acestui deziderat.

Istoriografia românească post-comunistă

După căderea regimului comunist din România, problema basarabeană în contextul războaielor ruso-turce din anii 1853-1856, respectiv 1877-1878, devine una de actualitate. Unul din primii istorici români care „inaugurează" redeschiderea cercetării problemei basarabene în context internațional în secolul al XIX-lea este Paul Cernovodeanu[42]. În anul 1992, într-un studiu

[39] Ciachir, Nicolae. *Războiul pentru independența României în contextul european (1875–1878)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
[40] Berindei, Dan. *Cucerirea independenței (1877-1878).* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
[41] Adăniloaiei, Nichita. *Proclamarea independenței naționale, moment istoric hotărâtor în evoluția României moderne*. În: *Independența României*, București, 1977, p. 135–156.
[42] Cernovodeanu, Paul. Basarabia. Dosarul unei provincii istorice românești, (2*)*. În: *Memoria. Revista gândirii arestate*, București, 1991, nr. 2.

remarcabil, dedicat „tentativelor" de recuperare a Basarabiei în anii războiului Crimeii[43], el scoate la lumină o serie de demersuri ale emigrației românești de restituire *in integrum* a Basarabiei, anexate de Imperiul Rus în urma Tratatului de la București. Pe lângă sursele cunoscute ale epocii, volume editate de documente, Paul Cernovodeanu cercetează fondurile păstrate în Biblioteca Academiei Române, printre care arhiva unor personalități ca Gheorghe Magheru, Ion Ghica, identificând o serie de memorii către diplomații francezi, britanici de la Constantinopol, către vărul împăratului Napoleon, Jérôme Napoléon, etc. Articolul său, constata că românii aveau pentru prima dată, după mai multe decenii „șansa nesperată" de a „recâștiga" Basarabia. Istoricul explică și contextul internațional al problemei Basarabiei, atitudinea unor Mari Puteri și demersurile oamenilor politici români, care doreau același lucru – „revenirea" Basarabiei „acasă". Cernovodeanu arată că în memoriile adresate cancelariilor Marilor Puteri, emigranții români vorbeau la „unison" despre unirea Principatelor Române alături de Basarabia, care ar fi constituit o barieră „insurmontabilă" pentru Imperiul Rus, dar și despre punerea acestora sub garanția colectivă a Marilor Puteri. La un an de la apariția acestui articol de pionierat, Paul Cernovodeanu publică o lucrare dedicată problemei Basarabiei în context internațional (1806-1920)[44], abordând, practic, evoluția chestiunii teritoriului dintre Prut și Nistru, de la „geneză" până la recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România în 1920. În ceea ce privește primele studii de după căderea regimului comunist din România, constatăm că uneori este supraapreciat rolul elitei politice românești în raport cu capacitatea sa de a influența deciziile marilor cabinete europene, care „lucrau" mai mult în interesul lor strategic.

Tematica cercetată de Paul Cernovodeanu a fost continuată de istoricul ieșean Mihai Cojocariu, care a abordat, într-un prim studiu publicat la Chișinău în 1992, problema basarabeană în contextul unirii Principatelor Române[45]. Mihai Cojocariu integrează problema Basarabiei în contextul larg românesc, arătând importanța sa pentru românii emigrați în capitalele europene. După adunarea de noi informații, reinterpretarea unor anumite aspecte ale chestiunii basarabene, studiul său inițial a fost republicat sub alt titlu și a cuprins perioada 1853-

[43] Idem. Inițiative românești de redobândire a Basarabiei în perioada Războiului Crimeii (1854-1856). În: *RI*, nr. 1-2, 1992, pp. 81-96.
[44] Idem. *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*. București, 1993.
[45] Cojocariu, Mihai. *Basarabia în contextul Unirii Principatelor*. În: *Probleme actuale ale istoriei naționale universale*, coord. Anatol Petrencu, Chișinău, 1992, pp. 46-50.

1859, reflectând încercările de recuperare a Basarabiei[46]. Perioada cercetată de către Mihai Cojocariu este vădit mai întinsă: intervalul de timp corespunde, în linii generale, ocupării militare a Principatelor Române și alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei și Țării Românești.

Dacă cercetările istoricilor români Paul Cernovodeanu și Mihai Cojocariu se axau, în principal, pe demersurile emigrației românești pe lângă Marile Puteri de a recupera întreaga Basarabie, istoricul Sever-Mircea Catalan a analizat, în două studii, locul ocupat de Basarabia în politica externă a Franței. Analizând un document parvenit de la Consulatul Franței de la Iași în toamna anului 1855, autorul scotea în evidență politica de rusificare din Basarabia[47]. Ulterior, într-un studiu publicat la Chișinău, Catalan pune în discuție politica franceză referitoare la Basarabia în intervalul 1856-1861, perioadă cuprinsă între decizia Congresului de la Paris, prin care sudul Basarabiei era retrocedat Principatului Moldovei, și încercările coloniștilor bulgari de a destabiliza situația în Principatele Române. Cercetătorul a făcut referință la unele documente franceze, identificate în Colecția Microfilme a Arhivelor Naționale, dar și la Biblioteca Academiei Române, Arhiva Cuza[48]. Istoricul are meritul de a integra problema Basarabiei în contextul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și al politicii sale externe de menținere a integrității teritoriale a României[49].

În anul 1992, Ion Varta publica în *Revista Istorică* de la București un articol dedicat problemei basarabene în contextul războiului de independență, bazat pe rapoarte rusești[50]. Este un prim articol de acest fel de după căderea regimului comunist, elaborat în baza cercetării unor fonduri din Arhiva de Politică Externă de la Moscova, în special, a Fondului Cancelariei pe anul 1878. Articolul abordează mai ales relațiile româno-ruse în problema Basarabiei, cu prezentarea stării de spirit ce domnea în România. Același articol a apărut și în *Revista de Istorie a Moldovei*

[46] Idem. Încercări Românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859). În: *Slujind-o pe Clio. In honorem Dumitru Vîtcu*, coord. Gheorghe Cliveti, Mihai Iacobescu, Dinu Balan. Iași: Editura Junimea, 2010, pp. 94-103.
[47] Catalan, Sever-Mircea. La politique tsariste en Bessarabie pendant l'année 1855 (selon un rapport du consul français à Jassy, Victor Place). În: *Revue Roumaine d'Histoire*, Bucharest, 1993, vol. 32-33, pp. 47-54.
[48] Idem. Cu privire la locul Basarabiei în politica franceză (1856-1861). În: *Patrimoniu. Revistă de Istorie istorică*, 1993, nr. 2, pp. 150-158.
[49] Idem. Principiul integrității teritoriale în politica românească în vremea lui Alexandru Ioan Cuza. În: *RI*, 1992, tom. III, nr. 7-8, pp. 753-768.
[50] Varta, Ion. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada războiului pentru independență (1877-1878) (în lumina unor documente din arhivele Rusiei). În: *RI*, tom. 1992, III, nr. 7-8, pp. 735-752.

de la Chișinău[51]. Ion Varta scoate în evidență atitudinea „belicoasă" a cabinetului de la Petersburg în adresa României. Foarte riguros documentată și prezentată sosirea contelui Pavel Ignatiev la București, cu scopul de a cere retrocedarea sudului Basarabiei, iar drept compensație – de a primi Dobrogea. Un alt fapt scos în evidență de Ion Varta este reacția populației României față de această „trunchiere" a teritoriului său, identificată în baza documentelor rusești. S-a constatat că nemulțumirile erau mai prezente în Moldova din dreapta Prutului, ceea ce i-a alarmat pe diplomații ruși. De asemenea, a fost relevată atitudinea unor oameni politici, care nu se resemnaseră cu pierderea sudului Basarabiei. Iată ce scria baronul Stuart într-un raport adresat cancelarului Mihai Gorcekov, referindu-se la atitudinea adoptată de omul politic C. A. Rosetti: „Visul său cel mare este de a obține din partea Majestății Sale nu numai renunțul Rusiei la Basarabia Română, dar și anexarea Basarabiei noastre (nordul și centrul Moldovei dintre Prut și Nistru) la România. În asemenea caz, el ne promite nouă devotamentul absolut pentru totdeauna al țării"[52]. Rapoartele diplomatului rus la București aruncă o lumină și asupra stării de spirit din societatea românească. Ulterior, Varta va publica în original două documente din arhivele rusești, dedicate politicii ruse față de România în 1878, dar care se referă, în linii generale, la problema basarabeană[53]. Unul din documente este datat cu 11 ianuarie 1878 și reprezintă instrucțiunile cancelarului Mihail Gorceakov, trimise contelui N. P. Ignatiev, privind necesitatea unor negocieri cu Guvernul român. Al doilea document diplomatic publicat este răspunsul Ministerului Războiului de la Petersburg ca replică la memorandumul lui Mihail Kogălniceanu din același an, apreciindu-se drept „falsuri grosolane" argumentele acestuia privind apartenența Basarabiei la spațiul românesc.

Unul dintre studiile dedicate consacrate Basarabiei în contextul unirii Principatelor Române aparține istoricului Dumitru Ivănescu. Într-un articol întitulat sugestiv *Unirea Principatelor Române, Rusia și Problema Basarabiei*[54], el scrie despre chestiunea Basarabiei, care „devine componentă a „chestiunii românești" după terminarea războiului Crimeii. Deși articolul vizează mai mult modul de abordare a problemei unirii Principatelor Române de către diplomația rusă, se face referire și la delimitarea frontierei în Basarabia, care a împărțit puterile

[51] Idem. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada Războiului ruso-româno-turc (1877-1878*)*. În: *RIM*, 1992, nr. 3 (11), iulie-septembrie, p. 3-15.
[52] *Ibidem,* p. 12.
[53] Varta, Ion. Documents inédits sur la politique russe à l'égard de la Roumanie en 1878. În: *Revue des Études sud-est européennes, Civilisations. Mentalités*, juillet-decembre 1994, tome XXXII, nr. 3-4, pp. 229-240.
[54] Ivănescu, Dumitru. Unirea Principatelor Române, Rusia și Problema Basarabiei. În: *Dilemele identității*, volum editat de Flavius Solomon, Alexandru Zub, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, pp. 147-154.

occidentale în două „tabere”. Ivănescu sesiza, în baza unor documente inedite franceze, dar și a unor lucrări de epocă, că, deși apăruse pe parcursul anului 1856 așa-numita „criză” a Bolgradului, în realitate, s-a rezolvat o parte din „chestiunea românească”.

După anii 2000, constatăm intensificarea eforturilor istoriografiei române de a cerceta avatarurile problemei basarabene în context internațional. În ceea ce privește problema Basarabiei după terminarea războiului Crimeii, constatăm existența câtorva lucrări, bazate pe surse diplomatice britanice, privind modul de delimitare a hotarului dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman. Menționăm studiile valoroase ale istoricului Constantin Ardeleanu, care abordează atât atitudinea Marii Britanii față de chestiunea Basarabiei[55], cât și modul în care s-a delimitat frontiera basarabeană, apelând, pentru prima dată în istoriografia românească la rapoartele comisarului britanic din Comisia de delimitare a frontierei basarabene, Edward Stanton[56]. Pe același segment se înscriu și cercetările istoricului Dumitru Vitcu, care a analizat, în baza surselor vremii, cu o acribie deosebită, avatarurile delimitării frontierei basarabene în 1856[57].

O contribuție importantă la cunoașterea dimensiunii internaționale a problemei Basarabiei după Congresul de la Paris aparține cercetătoarei Diana Dumitru. În monografia dedicată poziției Marii Britanii și Unirii Principatelor Române (1856-1859), un subcapitol este dedicat delimitării frontierei basarabene. Pe baza documentelor diplomatice britanice, în special a rapoartelor comisarului britanic în comisia de delimitare (E. Stanton), autoarea evidențiază divergențele dintre Marile Puteri privind traseul noii frontiere basarabene, delimitarea depășind cadrul unei simple operațiuni tehnice și transformându-se într-o dispută a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris[58].

Pentru perioada războiului ruso-turc din 1877-1878 și a consecințelor acestuia rămâne valoroasă lucrarea istoricului Sorin Liviu Damean dedicată situației României la Congresul de la

[55] Ardeleanu, Constantin. Sfârșitul războiului Crimeii și chestiunea Basarabiei -1856. În: *Basarabia -1812. Problemă națională, implicații internaționale*, coord. Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru, București, Editura Academiei Române, pp. 507-509.
[56] Idem. Riding the line. Expertise and the making of the Bessarabian border, 1856-1857. În: *Journal of Modern European History*, 2024, vol. 22, issue 1, 2024, pp. 10-24.
[57] Vitcu, Dumitru. Tratatul de la Paris (1856) și avatarurile delimitării hotarului european între Rusia și Turcia. În: *Congresul de pace de la Paris (1856). Prefaceri europene, implicații românești*, coord. Dumitru Ivănescu, Dumiru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2006.
[58] Dumitru, Diana. *Marea Britanie și Unirea Principatelor Române (1856-1859)*. Chișinău: Editura Pontons, 2010, p. 67-76.

Berlin din 1878[59], care vizează și chestiunea basarabeană. Mult mai pe larg, Sorin Liviu Damean abordează natura relațiilor româno-ruse după semnarea Tratatului de la San-Stefano din 18 februarie/3 martie 1878 și impactul acestora asupra problemei basarabene în câteva studii remarcabile[60].

Aspectul juridic al problemei Basarabiei după încheierea războiului Crimeii a fost cercetat de juristul Dumitru C. Grama, care, într-o analiză pertinentă, a demonstrat prin argumente că teritoriul retrocedat Principatului Moldovei a fost mai mic decât se vehiculase la finele anului 1855[61]. Astfel, conform estimărilor sale, la 1857, Principatului Moldovei i s-a restituit un teritoriu cu o populație de 128.000 locuitori[62]. De aceeași problematică s-a ocupat și istoricul Vitalie Văratec care, în baza unei analize riguroase, a ajuns la concluzia că, în primăvara anului 1857, Principatul Moldovei a reintrat în posesiunea unui teritoriu de 9075 km^2, având o populație de 131.514[63].

În raport cu istoriografia românească asupra temei noastre de cercetare, noi venim cu o noutate fundamentală, și anume trecem de la o abordare centrată pe revendicarea românească a Basarabiei la integrarea acestei problemei în sfera relațiilor internaționale din acea epocă. Spre deosebire de lucrările istoricilor N. Iorga sau Gheorghe I. Brătianu, care acordau o atenție deosebită drepturilor istorice și juridice incontestabile ale României asupra Basarabiei, noi demonstrăm că soarta teritoriului dintre Prut și Nistru a fost determinată, cu preponderență, de interesele urmărite de Marile Puteri. Cercetarea de față, în raport cu cele anterioare, insistă și asupra discuțiilor preliminare din noiembrie 1855 – februarie 1856 asupra problemei basarabene, chestiune care, practic, lipsește din istoriografia românească. Lucrarea noastră depășește și abordările uneori fragmentare ale istoriografiei românești, care tratează separat episoadele cunoscute din 1856 și 1878, accentul punându-se și pe perioada 1857-1877. În prezentul demers, ne-am propus și punerea în circuitul științific a numeroase documente încă nevalorificate. De

[59] Damean, Sorin Liviu. *România și Congresul de pace de la Berlin (1878)*. București: Editura Mica Valahie, 2011.
[60] Idem. Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878). În: *Studii și Articole de Istorie*, 2011, LXXVII.
[61] Sclifos, Eugen-Tudor. Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României în anii 1857-1878 în istoriografia românească. In: *Probleme sensibile și controversate ale societății contemporane*, 25-26 octombrie 2024, Chișinău. Chișinău: CEP UPSC, 2025, p. 82.
[62] Grama, Dumitru C. Revenirea Basarabiei de Sud-Vest în 1857 în componența statului românesc cu suveranitate internă. În: *Basarabia după 200 de ani* (Conferința Internațională Basarabia după 200 de ani, organizată cu sprijinul Consiliului Județean Iași și al Universității „Petre Andrei" din Iași). M. Bacciu, S. Bocancea (coord). Iași: Institutul European, 2012, pp. 193-195.
[63] Văratec, Vitalie. Sudul Basarabiei revenit în componența Principatului Moldovei la 1857 (Teritoriul și populația). În: *DR*, 1995, nr. 2, pp. 18-27.

asemenea, constatăm că, referindu-se la anii 1877-1878, istoriografia românească relevă natura relațiilor româno-ruse și a problemei Basarabiei, care este un lucru firesc, însă uneori nu se ia în considerare și poziția altor cabinete europene, fapt pd care îl abordăm în lucrare.

Istoriografia rusă și sovietică

Pierderea sudului Basarabiei în urma războiului Crimeii și a deciziilor Congresului de la Paris este una dintre explicațiile faptului că istoricii ruși și sovietici au abordat lapidar acest subiect. În schimb, războiul ruso-turc din 1877-1878 este tratat pe larg, iar problema Basarabiei este prezentată drept o chestiune rezolvată, de aceea nu s-a insistat prea mult asupra acesteia. Evident, au fost publicate lucrări, articole în care a fost abordată situația internațională a Rusiei după Războiul Crimeii, domnia împăratului Alexandru al II-lea, însă mai mult în contextul „resetării" politicii externe a puternicului imperiu. Odată cu înfrângerea Rusiei de către coaliția franco-britanică, noul cancelar Mihail Gorceakov inaugurează o nouă „eră" în istoria politicii externe. Această perioadă începe cu circulara lui Gorceakov adresată ambasadorilor ruși de peste hotare, în care sintagma „Rusia se reculege" însemna că aceasta își va concentra atenția asupra afacerilor interne, dar și neamestecul în cele externe, ceea ce nu s-a întâmplat.

Deja la începutul secolului al XX-lea, apare lucrarea lui Serghei S. Tatișcev, dedicată, în primul rând, domniei lui Alexandru al II-lea. În această lucrare găsim referințe la corespondența purtată de plenipotențiarii ruși la Congresul de pace de la Paris (F. Brunov și A. Orlov) cu Karl Nesselrode, în care semnalăm câteva discuții din „culise" privind chestiunea Basarabiei[64]. Anterior, „prestația" diplomaților ruși la Paris a fost analizată și de istoricul Andrei N. Petrov[65], care s-a referit la unele discuții privind problema Basarabiei, purtate la forul de la Paris. O lucrare remarcabilă pentru secolul al XIX-lea, dedicată Războiului Crimeii, aparține diplomatului Antoine de Jomini, secretarul cancelarului Gorceakov. În volumul al doilea al lucrării *Étude diplomatique sur la guerre de Crimée (1852-1856*), A. de Jomini prezintă negocierile de pace de la Paris, insistând și asupra chestiunii Basarabiei și a poziției adoptate de către Imperiul Rus[66]. La încputul secolului XX, istoricul Serghei M. Gorianov a analizat, într-un studiu de proporții,

[64] Татищев, С. С. *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, т. 1, Москва, 1903.
[65] Петров А. Н. Русские дипломаты на Парижском конгрессе 1856 г. În: *Исторический вестник*, 1891, nr. 1-1891, с. 198-220.
[66] Jomini, A. de. *Étude diplomatique sur la guerre de Crimée (1852-1856*), tome second. Paris, 1874.

„etapele alianței franco-ruse”[67], după încheierea Războiului Crimeii, privind recuperarea sudului Basarabiei. În 1927, Vadim Butenko a publicat în celebra *Revue Historique* un articol care pornea de la o perspectivă similară[68]. În baza documentelor din arhiva de la Moscova, autorul a analizat proiectul unei „alianțe franco-ruse” la 1856, abordând și problema Basarabiei prin prisma acestei noi apropieri dintre foștii inamici. În orice caz, autorul recunoștea că Franța a susținut pretențiile Imperiului Rus asupra orașului Bolgrad, deși acest fapt contravenea prevederilor Tratatului de la Paris.

În perioada interbelică au apărut lucrări mai mult cu caracter propagandistic, studii și articole în care se contesta dreptul României asupra Basarabiei. O astfel de lucrare este și cea semnată de J. Ohotnikov și N. Batchinski dedicată Basarabiei și păcii europene[69], care a apărut la Paris cu sprijinul Asociației Emigranților Basarabeni. În același an 1927, N. Iorga se „angajează” într-o polemică acerbă cu cei doi istorici „necunoscuți”, mai ales că era catalogat în această lucrare drept rusofob, făcându-se referințe la lucrarea sa despre raporturile româno-ruse, apărută în limba franceză la Iași în anul 1917[70].

Tot în aceeași perioadă, la împlinirea a 50 de ani de la reanexarea sudului Basarabiei și a obținerii independenței de către România, apar numeroase articole în care istoricii ruși justificau actul „incalificabil” din 1878, deși garantaseră integritatea teritorială a României. Unul dintre acestea aparține lui E. Adamov, tradus de Rene Martel în cunoscuta publicație „Le Monde Slave”[71]. Trecând peste antecedentele problemei Basarabiei, în legături cu acest articol, ne vom concentra pe perioada cuprinsă între 1856-1878, când teritoriul dintre Prut și Nistru a ajuns din nou în atenția Marilor Puteri. Referindu-se la situația din anul 1856, survenită ca urmare a înfrângerii Imperiului Rus în războiul Crimeii, autorul scoate în evidență discuțiile de la Paris privind chestiunea basarabeană. De altfel, într-o prezentare succintă, el conturează atitudinea Marilor Puteri față de problema vizată și impactul retrocedării sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Deși acest moment este tratat într-o manieră „onestă”, „vina” cădea pe Austria, care a venit cu o asemenea inițiativă, deoarece se vedea în „postura” de a înlocui

[67] Gorianov, Serge. Les étapes de l'alliance franco-russe. În: *Revue de Paris*, 1912, nr. 1, pp. 5-8.
[68] Boutenko, V. Un projet d'alliance franco-russe en 1856 d'après des documents inédits des archives russes. În: *Revue Historique*, mai-août 1927, tom 155, pp. 277-323.
[69] Ohotnikov, J., Batchinski, N. *La Bessarabie et la paix européenne*. Paris, 1927.
[70] A se vedea pe larg această polemică : Sclifos, Eugen-Tudor. Polemici cu privire la problema Basarabiei în opera interbelică a lui Nicolae Iorga. În: *DR,* 2021, nr. 3-4 (117-118), Chișinău, pp. 28-35.
[71] Adamov, E. A. Le problème bessarabien et les relations russo-roumaines (a l'occasion du cinquantenaire de l'indépendance roumaine). În: *Le Monde Slave*, 1928, nr. 1, pp. 65-106.

influența rusă în Principatele Române. Totodată, Adamov încearcă să invoce ca argument faptul că, în timpul războiului Crimeii, nu a existat proiectul vreunei rectificări de frontieră în Basarabia[72]. În ceea ce privește războiul ruso-turc din 1877-1878, este prezentat procesul negocierilor în problema basarabeană, fără a se intra într-o polemică cu anumite surse, chiar dacă autorul face, în unele cazuri, referințe la istoricul Iorga și lucrările sale.

În perioada sovietică, războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XIX-lea erau interpretate în conformitate cu interesele și ambițiile expansioniste. În ceea ce privește războiul ruso-turc din 1853-1856, semnarea Tratatului de la Paris era interpretat drept un „act ostil" față de Rusia, menționându-se că decizia a fost una externă, care nu confirmă dreptul istoric românesc asupra acestei provincii. În acest sens, nu se recunoștea caracterul preponderent românesc al populației din Basarabia. Războiul ruso-turc din 1877-1878, este justificat de istoriografia sovietică prin rolul Imperiului Rus în politica de eliberare națională a popoarelor din Balcani de sub dominația Imperiului Otoman, iar cu privire la reanexarea sudului Basarabiei se afirma că prin acest act se restabileau „granițele istorice ale Imperiului Rus" și se „corecta o injustiție" comisă în 1856. Totodată, erau ignorate protestele României, dar și faptul că Imperiul Rus a încălcat suveranitatea asupra teritoriului Basarabiei, respingându-se argumentele de ordin istoric și etnic privind apartenența teritoriului dintre Prut și Nistru la spațiul civilizațional românesc. Unul dintre acești istorici este și A. Lazarev, autor al unei lucrări de proporții privind problema Basarabiei. Lazarev contesta drepturile istorice ale României asupra Basarabiei, iar referitor la momentul 1878 scria retoric că, în 1878, Imperiul Rus ar fi „furat"[73] sudul Basarabiei de la România, aluzie la faptul că cele două țări fuseseră aliate în războiul contra Imperiului Otoman.

Un alt istoric sovietic, specialist în sud-estul european, inclusiv în „cazul" României, este V. Vinogradov, autor al unei monografii privind atitudinea Imperiului Rus față de unirea Principatelor Române[74], lucrare apreciată la acea vreme, în care însă problema basarabeană este, practic, absentă. În alte cercetări ale sale, V. Vinogradov a acordat o atenție deosebită schimbărilor ce au avut loc în Balcani în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[75]. Nici problema Basarabiei nu a fost ocolită, iar perioada războiului ruso-turc din 1877-1878, după care sudul

[72] *Ibidem*, p. 86-89.
[73] Лазарев, А. М. *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинёв, 1974, p. 114.
[74] Виноградов, В. Н. *Россия и объединение румынских княжеств*. Москва, 1961, 329 с.
[75] Idem. *Международные отношения на Балканах. 1856 – 1878 г*г. М.: Наука, 1986, 415 с.

Basarabiei a fost reanexat de către Imperiul Rus, este mai amplu prezentată. Într-un articol, publicat în 1994, care avea ca subiect chestiunea Basarabiei în raporturile române-ruse, istoricul rus insistă că Tratatul de la Paris a fost „umilitor" pentru Imperiul Rus, pentru ca, ulterior, să treacă brusc la aprecierile înalte privind activitatea diplomatică a cancelarului M. Gorceakov care, în anul 1870, a abolit clauza cu privire la neutralitatea Mării Negre[76]. Vinogradov invoca apoi momentul „revenirii" sudului Basarabiei la Rusia, menționând că, prin actele Congresului de la Berlin din vara anului 1876, sudul Basarabiei revenea „patriei sale" – Imperiul Rus, iar România obținea consacrarea internațională a independenței sale. O altă concluzie formulată de autor este că, prin această anexare teritorială, relațiile româno-ruse s-au înrăutățit, iar obiectivul prioritar al politicii externe a României era obținerea Transilvaniei și Banatului, aflate sub dominația Imperiului Austro-Ungar[77]. În viziunea sa, problema Basarabiei a devenit „piatra de încercare" în raporturile ruso-române.

E. Certan este autorul unor lucrări și studii privind constituirea statului român în context international. În lucrarea *Relațiile ruso-române în anii 1859–1863*[78], publicată la Chișinău în 1968, deși nu abordează direct chestiunea basarabeană, autorul examinează raporturile dintre Imperiul Rus și Principatele Române în primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Autorul examinează evoluția raporturilor dintre Imperiul Rus și Principatele Unite în primii ani după dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Cercetarea se înscrie în direcția caracteristică istoriografiei sovietice, în care procesul constituirii statului român modern era analizat inclusiv prin prisma politicii externe a Rusiei și a raporturilor acesteia cu celelalte puteri europene. Într-o altă lucrare, *Marile Puteri și formarea statului român independent*[79], publicată la Chișinău în1980, Certan analizează procesul de constituire a României moderne în perioada 1859-1878 în raport cu politica Marilor Puteri. El reconstituie cadrul diplomatic al raporturilor româno-ruse și procesul obținerii independenței, făcând indirect face referiri la problema Basarabiei.

După căderea regimului comunist din Europa de Sud-Est, problema Basarabiei a continuat să fie abordată în istoriografia rusă. În acest sens, menționăm studiile lui V. Grosu privind delimitarea frontierei basarabene în 1856, considerată drept cea mai importantă chestiune

[76] Idem. Бессарабия – камень преткновения в российско-румынских отношениях. În: *Очаги тревоги в Восточной Европе* (Драма национальных противоречий). М., Институт славяноведения и балканистики РАН, 1994, p. 15.
[77] *Ibidem*, p. 2.
[78] Чертан, Е. Е., *Русско-румынские отношения в 1859–1863 годах*. Кишинёв**:** Картя молдовеняскэ 1968,
[79] Idem. *Великие державы и формирование Румынского независимого государства*. Кишинёв: Штиинца, 1980**.**

a Congresului de pace de la Paris din februarie-martie 1856[80]. Istoricul V. Grosu face referire și la câteva surse identificate în fondul II al Guvernatorului General al Basarabiei de la Arhiva Națională din Chișinău, încă insuficient cercetat. Lucrarea, publicată în 2018 la Chișinău[81], cu accente pregnante mai ales asupra anilor fatidici 1812 și 1940, scoate în evidență evoluția problemei basarabene în context internațional în „timpurile noi". În interpretarea lui Grosu, la sfârșitul războiului Crimei Marile Puteri au decis ca Imperiul Rus să susporte pierderi teritoriale. Diplomația rusă a reușit să valorifice contradicțiile dintre Marea Britanie și Franța și să limiteze pierderile teritoriale. El acordă o atenție consecințelor nu doar politice, ci și economice. Potrivit interpretările sale, trecerea sudului Basarabiei în componența Principatului Moldovei a întrerupt legăturile cu porturile de la Dunăre. Astfel la 1878 are loc restabilirea unor legături teritoriale și economice întrerupe în 1856. Pentru anul 1856, Grosu folosește sintagma „pierderea sudului Basarabiei", iar pentru 1878 „revenirea" acestui teritoriu în componența Imperiului Rus. Astfel 1856 este privit din perspectiva pierderii teritoriale a Rusiei, iar 1878 din perspectiva recuperării teritoriului de către Rusia, nu din perspectiva Moldovei/României.

Un loc important în istoriografia contemporană rusă îl ocupă cercetările istoricului P. P. Cerkasov. În studiul *În culisele Congresului de la Paris din 1856*[82] publicat în 2012, Cerkasov analizează politica Franței lui Napoleon al III-lea. El scoate în evidență faptul că Franța nu urmărea slăbirea Imperiului Rus, Parisul fiind interesat de o apropiere franco-rusă. Un rol central îi este atribuit lui Napoleon al III-lea și ministrului de externe Walewski, care urmăreau un compromis. Cercetările lui Cerkasov arată că problema Basarabiei nu era un episod izolat, ci făcea partea din negocierile dintre Marile Puteri. Deși nu insista foarte mult asupra chestiunii basarabene, documentele ruse inedite arată relațiile dintre Franța și Imperiul Rus în timpul războiului Crimeii. Ulterior, autorul a aprofundat această problematică în monografia *Alexandru al II-lea și Napoleon al III-lea. O alianță nerealizată (1856–1870)*[83], publicată la Moscova în 2015.

Așadar, constatăm că istoriografia rusă de până la prăbușirea țarismului în 1917, cea sovietică și cea rusă actuală referitoare la chestiunea Basarabiei în intervalul anilor 1853-1878 și-

[80] Гросу, Владислав. Парижский конгресс 1856 г. и формирование новой юго-западной границы России. În: *Русин*, nr. 2, 2006, с. 95-104.
[81] Idem. *Бессарабия в международных отношениях нового времени*. Кишинёв, 2018.
[82] Черкасов, П. П. За кулисами Парижского конгресса 1856 года. În: *Новая и новейшая история*, 2012, nr. 1.
[83] Idem. *Александр II и Наполеон III. Несостоявшийся союз (1856–1870)*. Москва. 2015.

a însușit o abordare de justificare a intereselor statului rus și politicii sale imperiale, deși în unele lucrări din secolul al XIX-lea cu caracter general, cum este cea a lui Serghei S. Tatișcev, problema Basarabiei este tratată din perspectiva legitimității acțiunilor cabinetului de la Petersburg. În perioada postsovietică, acest subiect a fost mai puțin exploatat decât cel referitor la anii 1812 sau 1940.

Istoriografia occidentală

Istoriografia franceză

Istoricii francezi, în anumite perioade ale istoriei, au tratat problema Basarabiei drept o una de „interes european", deși aceasta nu a fost o temă predilectă de cercetare pentru ei. În ceea ce privește însă perioada războiului Crimeii și urmările lui în plan internațional, istoricii francezi nu au putut trece cu vederea faptul că la începutul anului 1856 unica problemă care „bara" calea spre pace era tocmai clauza ce prevedea retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Încununarea cu „laurii succesului" a nepotului marelui Napoleon în războiul cu Imperiul Rus i-a făcut pe istoricii francezi să dedice numeroase lucrări acestui moment, considerat unul al reafirmării hegemoniei franceze în Europa și a „revanșei" împotriva Petersburgului. Chiar în timpul negocierilor diplomatice de la Paris din februarie-martie, dar și ulterior, au apărut anumite publicații care ating tangențial și problema basarabeană. În anul 1856 au apărut câteva lucrări dedicate Congresului de la Paris și negocierilor diplomatice. Una dintre acestea aparține corespondentului ziarului „Le Constitutionnel", Louis Debrauz[84], care a acordat un spațiu semnificativ din această monografie rectificării frontierei în Basarabia, văzută drept o problemă importantă ce necesita atenția diplomației europene. Deși lucrarea este scrisă de un jurnalist, acesta scoate în evidență polemica privind chestiunea Basarabiei, susținută de plenipotențiarii ruși Alexsei Orlov și Filip Brunov în ședințele din 8 și 10 martie 1856 ale Congresului de la Paris[85]. Dincolo de faptul că subiectul dat este tratat din perspectiva unui jurnalist, merită să apreciem faptul că autorul pare familiarizat cu geografia teritoriului dintre Prut și Nistru. În viziunea noastră, L. Debrauz face niște concluzii pertinente, și anume că această problemă, „neînsemnată" la prima vedere, va crea disensiuni în cadrul „concertului european". Menționăm că lucrarea a fost scrisă în perioada Congresului de la Paris și autorul a

[84] Debrauz, Louis. *Le Traité de Paris du 30 mars étudié dans ses causes et ses effets*. Paris, 1856.
[85] *Ibidem*, pp. 145-148.

putut doar să anticipeze dificultățile în această chestiune de interes european.Vom mai remarca studiul lui Édouard Gourdon[86], la fel dedicat Congresului de la Paris și abordării succinte a „esenței" problemei basarabene.

Războiul Crimeii și relațiile diplomatice dintre Marile Puteri este abordat într-o lucrare semnată de Felix Bamberg[87] care, deși sumar, relevă „disensiunile" existente între Marile Puteri în perioada 1853-1856, una dintre acestea fiind retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. În viziunea lui Bamberg, pierderea unui teritoriu anexat în anul 1812 era calificată drept cea mai „dureroasă" clauză impusă cabinetului de la Petersburg, lovind puternic în „orgoliul" noului împărat Alexandru al II-lea, care își începea domnia în „situația inedită" de a pierde un teritoriu care, oricum, nu-i aparținea[88].

Congresul de pace de la Paris a fost un moment „ideal" pentru reafirmarea Franței în „postura" de mare putere, iar pentru Napoleon al III-lea – de a se impune ca nou hegemon al Europei. A fost, de asemenea, un moment propice ca Franța să devină „avocatul" Principatelor Române pentru cauza unirii, lucru ce s-a întâmplat. În acest sens, atenția noastră se îndreaptă spre „prietenii" românilor, cum au fost numiți în epocă o serie de oameni politici, scriitori, jurnaliști, care au susținut dezideratul românesc de unire a Principatelor Române, dar și al retrocedării întregii Basarabii. Lucrarea lui Abdolonyme Ubicini[89], dedicată unirii Principatelor Române și poziției adoptate de Marile Puteri, face referință și la una din ședințele Congresului de pace de la Paris, și anume la cea de-a zecea ședință, în cadrul căreia s-a pus în discuție problema rectificării frontierei basarabene, autorul remarcând că argumentele invocate de plenipotențiarul rus în susținerea opiniei că sudul Basarabiei ar trebui să rămână în componența Imperiului Rus nu au validitate[90]. Într-o altă lucrare, consacrată Principatelor Române și provinciilor românești, unele aflate sub dominație străină, Ubicini, invocând o serie de argumente istorice, statistice, topografice, prezenta opiniei publice, dar și Marilor Puteri ideea că Basarabia este un teritoriu românesc, anexat într-un mod abuziv de către Imperiul Rus în anul 1812[91].

Un alt jurnalist francez, cunoscut în epocă, Edmond Texier, a abordat, în publicațiile sale, „problema românească". Apelul său public, adresat Congresului de la Paris și materializat sub

[86] Gourdon, Édouard. *Histoire du Congrès de Paris 1856*. Paris, 1857.
[87] Bamberg, Felix. *Histoire diplomatique de la crise orientale de 1853 à 1856*. Bruxelles et Leipzig, 1858.
[88] *Ibidem*, p. 60.
[89] Ubicini, Abdolonyme. *La question des principautés devant l'Europe*. Paris, 1858.
[90] *Ibidem*, pp. 35-37.
[91] Ubicini, Abdolonyme. *Provinces Danubiennes et Roumaines*. Paris, 1856, pp. 1-2.

forma unui lucrări apărute tot în anul 1856[92], îndemna Marile Puteri să sprijine crearea unui stat român unificat, din care să facă parte nu doar Principatul Moldovei și al Valahiei, dar și întreaga Basarabie, anexată în 1812 împotriva oricărui drept internațional. Ideile sale ajungeau și mai departe, sugerând crearea unei Românii Mari, „de la Nistru până la Tisa", un stat românesc puternic, care ar fi constituit o barieră insurmontabilă pentru ambițiile expansioniste ale Imperiului Rus.

Unul dintre cei mai buni prieteni ai românilor rămâne, fără îndoială, Paul Bataillard[93], istoric și publicist francez, „fidel" cauzei unirii celor două Principate și aflat în relații de colaborare cu emigranții români care au ales calea Occidentului după evenimentele revoluționare din Țările Române. Pe lângă aprecierile sale referitoare la necesitatea unirii Principatelor Române, jurnalistul Paul Bataillard scria clar despre „restituirea" întregii Basarabii răpite în anul 1812 de către Rusia[94]. În viziunea sa, primul „punct" al chestiunii orientale era unirea Moldovei și a Țării Românești, care ar fi incompletă fără revenirea Basarabiei în arealul românesc. Referindu-se la forța militară a Principatelor, P. Bataillard opinează că aceasta era incompletă fără Basarabia, un teritoriu „răpit fără niciun drept Moldovei".

Retrocedarea unei părți din teritoriul Basarabiei către Principatul Moldovei a făcut obiectul unor scurte prezentări a esenței acestei probleme într-un șir de lucrări istorice apărute după închiderea Congresului de la Paris. Una dintre acestea aparține lui Léon Guérin[95], care abordează din perspectivă militară și diplomatică războiul Crimeii și negocierile de pace de la Paris. În volumul al doilea al monografiei sale, istoricul francez face unele aprecieri pertinente, menționând că, după semnarea Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856, nu s-a ajuns la nici o înțelegere nici în ceea ce privește unirea Principatelor, nici referitor la rectificarea frontierei din Basarabia, prin care se urmărea scoaterea Rusiei de la orice acces la Dunăre. În consecință, au fost create două comisii mixte: una care să facă o „anchetă" în Principatele Române și alta care să se deplaseze în teritoriu, pentru a fixa traseul noii frontiere în Basarabia. Deși lucrarea se încheie cu semnarea Tratatului de la Paris, în paragraful care abordează sumar problema delimitării frontierei basarabene, autorul afirma că problema a fost soluționată în conformitate cu prevederile Tratatului de pace.

---

[92] Texier, Edmond. *Appel au Congrès en faveur des Roumains*. Paris, 1856.
[93] Iorga, N. *Un colaborator francez al Unirii Principatelor Române - Paul Bataillard*. București, 1923, 16 p.
[94] Bataillard, Paul. *Premier point de la question d'Orient: les principautés de Moldavie*. Paris, 1856, p. 48.
[95] Guérin, Léon. *Histoire de la dernière guerre de Russie (1853-1856)*, tome second. Paris, 1858, p. 554.

În lucrările cu caracter general ale istoricilor francezi care tratau per ansamblu întreaga istorie a celui de-al Doilea Imperiu Francez (1852-1870), chestiunea Basarabiei, mai ales în timpul Congresului de la Paris, este abordată într-o manieră succintă, fără a se releva detalii noi. Taxile Delord, autorul studiului *Histoire du Second Empire* (1848-1869) (în 6 volume), descrie în primul volum evenimentele ce au precedat revoluția din 1848, lovitura de stat din 1852 prin care Napoleon al III-lea devine împăratul Franței, culminând cu războiul său victorios împotriva Imperiului Rus, în urma căruia acesta se „încununează cu laurii succesului”[96]. În acest volum regăsim unele detalii cu privire la negocierile de la Paris, mai ales din „culisele” acestui for al păcii, iar discuțiile privind „chestiunea românească” în ansamblul ei sunt prezentate lacunar.

Un aspect pe care îl semnalăm în lucrările cu caracter general dedicate politicii externe a Franței în timpul lui Napoleon al III-lea, care abordează în special negocierile de pace de la Paris, se referă la „fascinația” ieșită din comun a istoricilor francezi pentru plenipotențiarii ruși de la Congres (A. Orlov și F. Brunov). Aceștia, deși reprezentau Imperiul Rus înfrânt, nu aveau deloc „mina” unor înfrânți, ci erau „zugrăviți” în lumina unor personaje care atrăgeau toată atenția. Acest moment este remarcat de istoricul Pierre de la Gorce într-o lucrare privind politica promovată de Napoleon al III-lea[97]. Încă în lucrarea sa de sinteză, dedicată *Istoriei celui de-ai Doilea Imperiu*, el analizează negocierile de pace de la Paris și se referă pe alocuri la aspecte ce interesează românii[98]. Chiar dacă subiectul unirii Principatelor este unul omniprezent, fiind o problemă la Congresul de la Paris, Pierre de la Gorce prezintă retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei drept o pierdere teritorială, care nu afecta „grav” Imperiul Rus, dar care „rănea amorul propriu” al noul împărat Alexandru al II-lea. Un alt aspect sesizat de istoricul francez se referă la încercările diplomaților ruși de a recurge la aceleași vechi „stratageme”, adică la așa-numitul „troc”. În cazul dat, cabinetul de la Petersburg venea cu propunerea unui schimb de teritorii: fortăreața Karsului cucerită de la Imperiul Otoman la finele războiului contra sudului Basarabiei.

Una din lucrările importante de sinteză privind istoria diplomatică, publicată în două volume dedicate perioadei 1789-1878 și transformărilor ce au avut loc în Europa, este semnată de Emile Bourgeois, fost profesor de istorie diplomatică la Universitatea din Paris. În cazul de

[96] Delord, Taxile. *Histoire du Second Empire (1848-1869)*, tome premier. Paris, 1869, pp. 634-636.
[97] Gorce, Pierre de la. *Napoléon III et sa politique*. Paris, 1933, p. 44.
[98] Idem. *Histoire du Second Empire*, tome premier. Paris, 1905, pp. 441-471

față, ne interesează volumul al doilea, consacrat perioadei 1830-1878[99]. În capitolul XI este prezentat Congresul de la Paris, iar în al XII-lea sunt relevate transformările politice din Europa în intervalul 1856-1866, cu accent pe începerea constituirii statelor naționale, 11 pagini din acest studiu fiind dedicate unității românești. Și, nu în ultimul rând, capitolul XVI, întitulat sugestiv „Triumful statelor (1870-1878)" și având drept subtitlu „Pacea în Europa și panslavismul", tratează ascensiunea Imperiului German, noile alianțe europene, războiul ruso-turc (1877-1878) și Congresul de la Berlin. În aceste capitole regăsim unele referințe și la problema basarabeană, care ocupa un loc important în relațiile dintre Marile Puteri, mai ales ca „monedă de schimb" pentru a-și realiza propriile interese. Comentându-se urmările războiului Crimeii, se remarcă faptul că Austria își dorea să substituie influența rusească în Principatele Române și ca Rusia să piardă gurile Dunării, de aceea în preliminariile păcii a fost introdusă clauza referitoare la retrocedarea sudului Basarabiei. Situația creată după Congresul de la Paris devenea „complicată": Imperiul Rus a distrus cetățile basarabene pe care trebuia să le retrocedeze (de la Ismail și Reni – n.n.) și refuza să evacueze orașul Bolgrad, sub pretextul că ar exista două orașe cu acest nume; în afară de aceasta, Rusia ocupase Insula Șerpilor. Acestea erau „obiecțiile" venite, mai ales, din partea Marii Britanii, care se situa pe o poziție dură în raport cu Petersburgul, iar, pe de altă parte, împăratul Alexandru al II-lea era nemulțumit de prezența trupelor austriece în Principatele Române și a navelor engleze în Bosfor. Într-o atare situație complicată, a fost nevoie de o nouă conferință, pentru a soluționa problema basarabeană. Încă o dată a fost recunoscut rolul de „mediator" al împăratului francez Napoleon al III-lea, care își dorea relații bune atât cu Marea Britanie, cât și cu Imperiul Rus[100]. Cât privește războiul ruso-turc din 1877-1878, regăsim succinte informații referitoare la situația României, care era exclusă de la negocierile de pace, deși participase militar în război și sprijinise Rusia. Se menționează și despre pierderea Basarabiei și primirea drept compensație a Dobrogei. Istoricul francez remarcă și intervenția „favorabilă" a plenipotențiarilor francezi la Congresul de la Berlin, care au cerut ca România, pe lângă Dobrogea, ca România să primească – tot drept compensație – și Silistra[101].

Istoricul Frédéric Damé este autorul uneia dintre cele mai bune lucrări de sinteză privind istoria României moderne de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Studiul său abordează perioada cuprinsă între reinstaurarea domnilor pământeni și anul 1900. În cele 486 de pagini ale lucrării se

[99] Bourgeois, Emile. *Manuel historique de politique étrangère*, tome III. *Le temps présent*, Paris, 1905.
[100] *Ibidem*, p. 427.
[101] *Ibidem*, p. 813.

regăsesc și discuții privind problema Basarabiei. Cu referire la războiul Crimeii, Damé scoate în evidență problema frontierei Basarabiei, abordată la Congresul de la Paris. Una din observațiile sale precizează că „retrocedarea Basarabiei către Moldova nu a fost făcută în virtutea principiului naționalităților”[102], ci doar pentru a asigura libera navigație pe Dunăre. Un alt moment luat în discuție a fost cel cu privire la predarea sudului Basarabiei către autoritățile moldovene în anul 1857. Pentru perioada 1875-1878, în care reizbucnește criza orientală și se declanșează un nou război ruso-turc, problema Basarabiei este prezentă în preocupările istoricului francez: capitolul VI este dedicat în totalitate chestiunii basarabene și protestelor românilor[103], iar cel de-al VII-lea – Tratatului de la San Stefano, Congresului de la Berlin și consecinței dureroase pentru români: retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia[104].

O bună cunoscătoare a realităților românești este Catherine Durandin, profesoară de istorie la două instituții prestigioase de cercetare din Paris. Cunoscută publicului românesc, mai ales, pentru investigațiile referitoare la evenimentele din România după căderea regimului comunist, dar și pentru cele două volume – *Histoire de la nation roumaine* și *Histoire des Roumains* – Catherine Durandin a analizat și noile frontiere din Balcani, rezultate în urma Congresului de la Berlin. Într-un articol apărut în anul 1979 în cunoscuta publicație „Cahiers du monde russe et soviétique”, a fost analizat cazul Dobrogei, teritoriul pe care Rusia îl „propunea” României drept compensație pentru a reanexa sudul Basarabiei[105]. În baza atât a unor surse inedite, depistate la Arhiva de Politică Externă de la Paris, cât și a unor surse edite românești și străine, Durandin a realizat un tablou amplu al atitudinii franceze față de această problematică. A fost adusă în prim-plan declarația ministrului francez de externe Waddington că România trebuia să se resemneze cu pierderea sudului Basarabiei și să accepte Dobrogea. În linii generale articolul urmărește să arate „beneficiile” acestui schimb de teritoriu, făcându-se aluzie la faptul că o parte a populației din sudul Basarabiei dorea revenirea sub „sceptrul” Rusiei. Ca dovezi, în acest sens, sunt aduse mai ales rapoartele consului francez de la Galați.

Un istoric francez care a abordat problema Bolgradului în raporturile franco-ruse din 1856 este Yves Bruley. Într-un studiu dedicat misiunii contelui Charles de Morny la Petersburg,

---

[102] Damé, Frédéric. *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indiginènes jusqu'a nos jours*, Paris: Félix Alcan éditeur, 1900, p. 92.
[103] *Ibidem*, pp. 297-305.
[104] *Ibidem*, pp. 306-314.
[105] Durandin, Catherine. La Russie, la Roumanie et les nouvelles frontières dans les Balkans [Le cas de la Dobroudgea]. În: *Cahiers du monde russe et soviétique*, janvier-mars 1979, vol. 20, nr. 1, pp. 61-77.

în calitate de trimis extraordinar, autorul scoate în evidență faptul că Franța ocupa o poziție favorabilă intereselor rusești, determinată atât de considerente diplomatice, cât și de relațiile personale și de interesele economice existente între anumite elite franceze și Imperiul Rus[106].

Problema Basarabiei nu a fost o temă prioritară de cercetare pentru istoriografia franceză, ea fiind integrată în contextul discuțiilor dintre Marile Puteri (cazul misiunii Morny la Petersburg), iar obiectivul nostru este de a acoperi acest gol istoriografic, prin cercetarea riguroasă a documentelor franceze, în special a rapoartelor ambasadorilor francezi la Petersburg, Londra, Viena, Berlin, Torino.

Istoriografia britanică

Pentru aprecierea negocierilor diplomatice de după sfârșitul războiului Crimeii, rămân și astăzi valoroase studiile istoricului britanic Harold Temperley, profesor de Istorie Modernă la Universitatea din Cambridge, care, în anul 1923, a înființat revista „The Cambridge Historical Journal". Negocierile de pace de la Paris și urmările semnării Tratatului de la Paris au fost reflectate într-un studiu masiv, divizat în două părți și publicat în prestigioasa revistă americană, editată la Chicago, „The Journal of Modern History"[107]. În prima parte a articolului, istoricul se concentrează asupra începutului negocierilor diplomatice după căderea redutei de la Sevastopol și prezentarea condițiilor de pace de către Austria cabinetului de la Petersburg. Printre acestea era și retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Temperley analizează minuțios „tentativele" Rusiei de a eluda unele clauze, mai ales prin prezentarea unor contra-propuneri din partea cabinetului de la Petersburg. Un loc aparte îl ocupă, în acest studiu, lucrările Congresulului de pace de la Paris, context în care istoricul englez a adus în prim-plan și problema Basarabiei. Este vorba de ședințele din 28 februarie și 10 martie, în cadrul cărora s-au desfășurat discuțiile în contradictoriu dintre plenipotențiarii europeni (mai ales între cei britanici și cei ruși), care urmăreau îndepărtarea Rusiei de la orice acces la Dunăre. Prima parte a acestui studiu se încheie cu semnarea Tratatului de la Paris din 18/30 martie, prin care Rusia își dădea acordul, inclusiv, asupra retrocedării sudului Basarabiei către Principatul Moldovei.

[106] Bruley, Yves. *Morny ambassadeur en Russie*. În: *Morny et l'invention de Deauville*, Eric Anceau, Dominique Barjot et Nicolas Stoskopf (dir) Paris: Armand Colin, 2010, p. 255.
[107] Temperley, Harold. The Treaty of Paris of 1856 and its execution (part.I). În: *The Journal of Modern History*, sept. 1932, vol. IV, nr. 3, p. 387-414; Idem, The Treaty of Paris of 1856 and its executions (part. II). În: *The Journal of Modern History*, dec. 1932, vol. 4, nr. 4, pp. 523-543.

În cea de-a doua parte a articolului, Temperley abordează urmările Tratatului de la Paris. Acesta utilizează atât surse edite, diverse volume de documente, dezbateri din Parlamentul britanic, cât și documente de la Foreign Office. Pe lângă analiza și înțelegerea noii configurații europene de după războiul Crimeii, el scoate în evidență și „esența" problemei basarabene. Harold Temperley a remarcat în acest articol „comportamentul reprobabil" al Imperiului Rus, manifestat printr-o serie de acțiuni considerate „dezonorabile". Unul dintre aceste momente, sesizat și de istoricul britanic, a fost distrugerea fortărețelor de la Ismail și Reni, teritorii care urmau să fie retrocedate Principatului Moldovei. O altă problemă intens dezbătută a fost cea referitoare la apariția disensiunii, supranumite „litigiul Bolgrad", o localitate pe care Rusia nu dorea s-o cedeze, din motiv că era centrul administrativ al coloniștilor bulgari din Basarabia. Temperley evidențiază, pe de o parte, atitudinea cabinetului de la Saint-James, care nu dorea să facă nicio concesie Petersburgului, iar pe de altă parte, remarcă și poziția adoptată de Franța, care susținea pretenția Rusiei de a păstra Bolgradul, și cea a Austriei, care susținea punctul de vedere britanic. În acest sens, el apelează și la surse din alte arhive, cum este cea de la Viena (Staatarchiv). Practic, așa-numita problemă a Bolgradului și a Insulei Șerpilor ocupă cea mai mare parte a articolului, relevându-se antagonismul evident dintre Londra și Paris. Un alt fapt reliefat de istoricul englez este importanța pe care acorda Marea Britanie o acorda problemei basarabene, pe care a abordat-o până la soluționarea acesteia, adică până când Rusia a acceptat retrocedarea Bolgradului către Principatul Moldovei la începutul anului 1857. Temperley a menționat fără echivoc importanța europeană a chestiunii basarabene pentru „soluționarea" altor interese europene.

Un alt istoric britanic, care rămâne actual prin lucrările sale dedicate perioadei de după terminarea războiului Crimeii și noua ordine europeană și care acordă un spațiu generos problemei basarabene, mai ales, în contextul urmărilor Tratatului de la Paris, este W. E. Mosse. Una din lucrările sale, intitulată sugestiv *The Rise and Fall of the Crimean System 1855-1871*[108], se concentrează pe perioada anilor 1855-1871, cuprinsă între căderea Sevastopolului în mâinile aliaților și Conferința de la Londra, care, practic, anula prevederile Tratatului de la Paris referitoare la neutralitatea Mării Negre[109]. Pentru 1856-1857 găsim semnalată și problema Basarabiei, istoricul englez evidențiind disensiunile dintre Marile Puteri, care adoptaseră puncte

[108] Mosse, W. E. *The Rise and Fall of the Crimean System 1855-1871*. London, 1963.
[109] Referitor la acest moment diplomatic a se vedea: Mosse. W. E. The end of the Crimean System: England, Russia and the Neutrality of the Black Sea, 1870-1. În: *The Historical Journal*, 1961, vol. 4, nr. 2, pp. 164-190.

de vedere antagoniste. Într-un articol exhaustiv dedicat celor două „incidente" rezultate din semnarea Tratatului de la Paris din 1856 – cea a Bolgradului și a Insulei Șerpilor –, Mosse scoate în evidență, în bază unor surse inedite, identificate la Arhivele Naționale de la Londra și la Arhivele Diplomatice de la Paris, divergențele existente între Marea Britanie și Imperiul Rus[110]. În alte două articole, Mosse s-a axat pe modul de negociere de către Rusia a condițiilor de pace în perioada septembrie 1855 – aprilie 1856[111], dar și pe apropierea franco-rusă după încheierea războiului Crimeii și tentativele celor două puteri de a ajunge la semnarea unei convenții[112]. În ambele studii regăsim problema basarabeană drept una de importanță europeană, care a pus Marile Puteri într-o mare dificultate. În primul studiu, istoricul apelează la surse rusești, engleze, austriece și relevă tentativele Rusiei de a eluda preliminariile păcii prin respingerea clauzei referitoare la retrocedarea sudului Basarabiei, care îi bara accesul la Dunăre. Este scoasă în evidență misiunea contelui V. Esterhazy la Petersburg, sunt comentate discuțiile lui purtate cu cancelarul Nesselrode, dar și tentativele cabinetului de la Petersburg de a propune o „tranzacție" în chestiunea Basarabiei: restituirea fortăreței Karsului contra sudului Basarabiei. Referitor la negocierile de la Paris, în viziunea lui Mosse, unica problemă nesoluționată a Congresului a fost cea referitoare la retrocedarea sudului Basarabiei.

Istoricul englez A. J. P. Taylor ne-a lăsat una dintre cele mai bune istorii diplomatice a perioadei 1848-1918, dedicate luptei pentru supremație în Europa[113]. Perioada aleasă de Taylor nu este una întâmplătoare, urmărindu-se activitatea diplomației europene din momentul izbucnirii revoluțiilor de la 1848 până la semnarea armistițiului din 1918, care punea capăt Primului Război Mondial. Războiul Crimeii și urmările lui sunt tratate în două capitole, care abordează mai multe subiecte: negocierile de la Viena din 1855, despre ultimatumul înaintat de Austria cabinetului de la Petersburg, semnarea preliminariilor păcii, negocierile de pace de la Paris, chestiunea unirii Principatelor Române. Este interesant de remarcat că autorul include în capitolul V („Congresul de Paris și consecințele lui 1856-58") un paragraf întitulat *Disputa referitoare la Bolgrad.* Deși într-o manieră succintă, el reușește să surprindă cele mai importante „intervenții" diplomatice în chestiunea basarabeană. Este recunoscut faptul că, imediat după

[110] Idem. *Britain,* Russia and the questions of Serpents Island and Bolgrad: two incidents în the execution of the Treaty of Paris, 1856. În: *The Slavonic and East European Review*, dec. 1950, vol. 29, nr. 72, pp. 86-131.
[111] Idem. How Russia made peace september 1855 to april 1856. În: *The Cambdrige Historical Journal*, 1955, vol. 11, nr. 3, pp. 297-316.
[112] Idem. The negotiations for a Franco-Russian convention, november 1856. În: *The Cambridge Historical Journal*, 1950, vol. 10, nr. 1, pp. 59-74.
[113] Taylor A. J. P. *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*. Oxford University Press, 1954, pp. 92-93.

semnarea Tratatului de pace de la Paris din 18/30 martie 1856, diplomații ruși au început a-i „înșela" pe diplomații puterilor semnatare prin declanșarea așa-numitei „probleme a Bolgradului". Totodată, Franța, care dorea o alianță cu inamicul său, Rusia, și simțindu-se vinovată de semnarea Tratatului din 15 aprilie împreună cu Marea Britanie și Austria, s-a decis să acționeze „neloial" față de aliații săi tocmai în chestiunea Basarabiei. În consecință, trimiterea fratelui vitreg al împăratului Napoleon al III-lea la Petersburg nu a fost o surpriză, el urmărind încheierea unei alianțe cu Rusia. Spre finele anului 1856, cancelarul rus Mihail Gorceakov i-a sugerat lui Napoleon că Rusia va ceda Bolgradul, dar trebuie să primească un alt teritoriu drept compensație. Un moment, relatat pe scurt, dar surprinzând esența acestuia, sunt așa-numitele „discuții" de la Compiègne dintre Napoleon al III-lea și ambasadorul francez la Londra, Persigny, referitor la întrebarea care se afla în mintea tuturor: care Bolgrad ar trebui să revină Rusiei? La scurtă vreme, împăratul francez a realizat unul dintre cele mai celebre „jocuri de culise": a negociat în secret cu prim-ministrul Sardiniei, Cavour, pentru ca acesta să se alăture Marii Britanii, Austriei și Imperiului Otoman, ceea constituia o majoritate, votul Franței nemaiavând valoare [114]. După retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, istoricul britanic reia chestiunea Basarabiei în anumite contexte internaționale din anii 1856-1878: la finele anului 1858, Franța și Rusia negociau semnarea unei alianțe, dar diplomația rusă cerea de la Franța sprijin pentru „abolirea" celor două clauze din Tratatul de la Paris, considerate oneroase, și anume: neutralizarea Mării Negre și retrocedarea sudului Basarabiei. Ulterior, problema basarabeană apare în contextul crizei orientale din 1876-1878, făcându-se referire la „aranjamentul" din culise, pus la cale la Reichstadt în 1876 prin care împăratul Alexandru al II-lea și Franz Joseph au ajuns la o înțelegere verbală ca Rusia să reanexeze sudul Basarabiei. Ulterior, se fac succinte constatări că Rusia a obținut sudul Basarabiei prin deciziile Congresului de la Berlin din vara anului 1878. Deși este o lucrare de sinteză, problema basarabeană nu este neglijată și este arătat rolul acesteia în politica europeană și interesele Marilor Puteri în timpul războaielor ruso-turce[115].

Numit de Cornelia Bodea „cel mai prețuit și mai popular crainic și slujitor străin al cauzei independenței și al desăvârșirii unității noastre politice" [116], R. W. Seton-Watson a lăsat

[114] *Ibidem*, p. 93.
[115] *Ibidem*, pp. 228-253.
[116] Bodea, Cornelia. Prefață, în vol. Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, R. *W. Seton-Watson și românii, 1906-1920*, vol. I. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. XV.

numeroase studii privind istoria diplomatică a Angliei, în special în perioada modernă[117]. Împreună cu B. Pares, el a fonda cunoscuta revistă „Slavonic Review", a jucat un rol semnificativ în deschiderea „Institutului de Cercetări Istorice" de la Londra.

Lucrarea lui de sinteză, intitulată *A history of the Roumanians: from Roman times to the completion of Unity*[118], publicată în 1934, a fost tradusă în anul 2009 la Brăila. În ea semnalăm unele aprecieri privind problema basarabeană, mai ales în perioada Congresului de la Paris, apoi a crizei orientale din 1875-1878. Seton-Watson s-a referit succint la articolele 20 și 21 din Tratatul de la Paris din 1856, concluzionând despre retrocedarea unei părți a Basarabiei către Principatul Moldovei că: „motivul acestei decizii avea prea puțin de-a face cu drepturile adevărate ale românilor; aceștia nici măcar nu au fost consultați și, printr-o nouă ironie a sorții, teritoriul restituit (care, în afară de Chilia și Ismail, nu cuprindea așezări importante), era chiar partea Basarabiei cu cei mai puțini români"[119]. Pentru perioada negocierilor diplomatice din 1878, Seton-Watson prezintă o sinteză în care precizează poziția Marilor Puteri în chestiunea basarabeană, insistând asupra atitudinii României față de Imperiul Rus[120].

Istoriografia de limbă germană

Problema Basarabiei în contextul războaielor ruso-turce din 1853-1856 și 1877-1878 nu a constituit o temă predilectă de cercetare pentru istoricii austrieci. Nu au fost elaborate studii speciale care să abordeze exclusiv această problematică, dar s-au publicat lucrări, articole, care tratează tangențial această chestiune importantă pentru România.

Pentru perioada războiului Crimeii, când problema Basarabiei a fost prezentată în fața Congresului de la Paris, semnalăm interesul față de ea al istoricului austriac W. Baumgart, care dedică o lucrare importantă desfășurării și negocierilor ce au avut loc la Paris în perioada februarie-martie 1856. Printre subiectele elucidate de acesta se regăsesc câteva discuții ale diplomaților austrieci (este vorba de Hübner, și ministrul de externe, Buol) care reprezentau interesele împăratului Franz Joseph la Paris. În baza documentelor de la Arhiva din Viena, W. Baumgart expune, într-o manieră succintă și densă, principalele probleme care au intrat în

[117] Seton-Watson R. W. *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question. A study in diplomacy and party politics*. London, 1935; Idem. *Britain in Europe (1789-1914). A survey of Foreign Policy*. London, 1937.
[118] Idem. O *istorie a românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, traducere, introducere și note explicative de Constantin Ardeleanu, cuvânt înainte de Denis Deletant, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2009.
[119] *Ibidem,* p. 204.
[120] *Ibidem,* p. 286-291.

„vizorul" Congresului de la Paris. Trebuie să menționăm faptul că Baumgart este editorul unei impresionate colecții de documente referitoare la războiul Crimeii (1853-1856), pe care le vom analiza în rubrica dedicată surselor documentare folosite la elaborarea acestei lucrări. În ceea ce privește chestiunea Basarabiei, distinsul istoric o include în compartimentul *Probleme teritoriale*, explicând esența acestei retrocedări către Principatul Moldovei [121]. Retrasarea frontierei Basarabiei va crea cele mai multe disensiuni între diplomați în timpul Congresului de la Paris, lucru sesizat și de Baumgart.

Un important punct de vedere asupra contextului internațional după terminarea războiului Crimeii și a „luptei diplomatice" pentru noi alianțe este expus în lucrarea lui Ernst Schule, care abordează natura relațiilor franco-ruse în perioada 1856-1859[122]. În epocă s-a „speculat" mult în privința eventualității unei apropieri între Franța și Rusia, lucru demonstrat prin documente diplomatice occidentale. Istoricul german relevă avatarurile apropierii franco-ruse, demersurile pentru asocierea celor două puteri inamice în timpul războiului, făcând referiri tangențiale și la chestiunea Basarabiei, mai ales în contextul apariției așa-numitei „probleme a Bolgradului", oraș considerat de Rusia important și pe care nu accepta să-l cedeze, sub pretextul că reprezentă capitala coloniștilor bulgari din Basarabia. Totodată, în conformitate cu prevederile Tratatului de la Paris, Rusia urma să piardă orice acces la Dunăre, iar păstrarea Bolgradului zădărnicea realizarea acestui obiectiv. În respectiva lucrare, istoricul Schule a arătat dezinteresul total al împăratului Napoleon al III-lea pentru problema Basarabiei, de unde și promisiunea sa de a susține păstrarea acestui oraș către Petersburg, ideile vehiculate fiind confirmate documentar.

Chestiunea Basarabiei în context internațional după terminarea războiului Crimeii este inclusă în diverse lucrări ce abordează noul sistem internațional după semnarea Tratatului de la Paris. În acest sens, este relevantă lucrarea semnată de Katharina Weigand, care prezintă rolul Austriei în noul sistem european. Pe alocuri, este semnalată și problema Basarabiei, unica problemă teritorială ce a dus la dezbateri și „neînțelegeri" între foștii aliați din timpul războiului.

[121] Baumgart, Winfried. *Der Friede von Paris 1856: Studien zum Verhältnis von Kriegsführung, Politik und Friendensbewahrung*, Oldenbourg, 1972, pp. 80-83; A se vedea și varianta engleză: *The peace of Paris, 1856: studies in war, diplomacy and peacemaking*, ABC-Clio, 1981.
[122] Schule, Ernst. *Russland und Frankreich vom Ausgang des Krimkrieges bis zum italienischen krieg 1856-1859*. Ost Europa, 1935.

Istoricul Bernhard Unckel consemnează poziția adoptată de Austria în timpul crizei orientale din 1853-1856, dar și negocierile diplomatice care s-au derulat la Paris[123].

Istoriografia americană

Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878) și-a găsit reflectarea și în istoriografia americană. Acest lucru i se datorează cercetătoarei Barbara Jelavich care, pe parcursul întregii sale cariere, a cercetat istoria diplomatică a monarhiilor ruse, habsburgice[124], diplomația Imperiului Otoman și istoria Balcanilor, cu accente pregnante asupra istoriei României[125] și Greciei[126] privind „bătălia" lor pentru obținerea independenței și, implicit, pentru ieșirea de sub dominația otomană sau cea rusă. Este autoarea a 17 lucrări care explorează această tematică, unele dintre ele fiind semnate împreună cu soțul său Charles Jelavich, ambii profesori emeriți ai Universității din Indiana. Problema basarabeană este tratată, mai ales, în contextul Războiului de Independență al României, făcând referințe atât la surse românești (semnătura acesteia se regăsește în unele documente cercetate la Arhivele Naționale ale României, mai ales în Fondul Casei Regale sau Fondul Brătianu etc), cât și la surse occidentale (franceze, engleze, britanice, austriece și rusești). Una din dintre cele mai cunoscute lucrări este *Russia and the Rumanian National Cause, 1821-1878*, apărută la Indian University Press în anul 1959[127]. Barbara Jelavich face o prezentare amplă a evoluției internaționale a „cauzei românești" – de la „revoluția" lui Tudor Vladimirescu la obținerea independenței României în 1878. Problema Basarabiei, mai exact a sudului ei, ocupă un loc central, cercetătoarea realizând o incursiune în „culisele" acestei chestiuni importante pentru România și abordând, pe rând, momentul înțelegerii secrete de la Reichstadt, întrevederea româno-rusă de la Livadia, discuțiile din 1878, care au culminat cu pierderea sudului Basarabiei de către statul român. Lucrarea este cu atât mai importantă cu cât în acea vreme, în perioada comunistă, se scria puțin despre problematica Basarabiei. Autoarea a abordat această chestiune în contextul „cauzei naționale românești". Pentru a înțelege mai bine politica externă a Rusiei, Barbara Jelavich a dedicat și o lucrare

[123] Unckel, Bernhardt. *Osterreich und der Krimkrieg. Studien zur Politik der Donamonarchie in den Jahren 1852-1856*.
Matthiesen Verlag 1969.
[124] Jelavich, Barbara. *The Habsburg Empire in European affairs, 1814-1918*. Chicago, 1969.
[125] Idem, Charles Jelavich. *The Danubian Principalities and Bulgaria under Russian Protectorship*. Wiesbaden, 1961.
[126] Idem. *Russia*, *Bavaria and the Greek Revolution of 1862-1863*. Thessaloniki: Institute of Balkan Studies, 1961.
[127] Idem, *Russia and the Rumanian National Cause, 1821-1878*. Indiana University Press, 1959; Idem, *Russia and the formation of the Romanian State*. Cambridge University Press, 1984.

acestei teme, care rămâne o importantă sursă de cunoaștere, mai ales că se referea pe perioada 1814-1914, una de mari transformări pe continentul european[128].

Pe lângă cărțile și articolele în care „problema românească" este tratată în context mai larg, unde se regăsește și problema Basarabiei, merită a fi menționat și remarcabilul său studiu consacrat „reachiziției" sudului Basarabiei de către Imperiul Rus (1875-1878)[129]. Apelând, în special, la surse istorice din arhivele românești și rusești, cercetătoarea americană reface „traseul" diplomatic al reanexării sudului Basarabiei de către Imperiul Rus de la debutul crizei orientale până la Congresul de la Berlin din vara anului 1878. În studiul său exhaustiv, accentul este pus pe relațiile române-ruse și disputa privind Basarabia, mai ales că în România, în acea perioadă, această chestiune era un subiect tabu.

Pe aceeași undă se înscriu și cercetările istoricului Frederick Kellog, un fin cunoscător al realităților românești în perioada luptei pentru obținerea independenței României față de Imperiul Otoman. Lucrarea sa dedicată „drumului" spre independență al României[130] scoate în evidență dificultățile întâmpinate de către statul român, special proximitatea vecinului de la Est cu România și legăturile „periculoase"[131] dintre Guvernul de la București și cel de la Petersburg în anul 1877, cu accente și pe chestiunea sudului Basarabiei și a negocierilor purtate în acel an „fatidic", care a consemnat pierderea unei părți a teritoriului național.

1.3. Sursele istorice ale cercetării

La elaborarea tezei noastre au fost utilizate surse edite și inedite de arhivă. Astfel, au fost utilizate fondurile de documente păstrate la Arhivele Naționale ale României, la Biblioteca Academiei Române și la Biblioteca Națională de la București; la Agenția Națională a Arhivelor de la Chișinău; la Arhivele Diplomatice de la Paris și Nantes, la Arhivele Naționale de la Paris; la Arhivele Naționale de la Londra și Viena.

Pentru perioada anilor 1853-1856, în special din perspectiva „redeschiderii" problemei basarabene în context internațional, au fost utilizate o serie de fonduri din arhivele românești și

[128] Idem. *A century of Russian Foreign Policy: 1814-19*14. New-York, 1964.
[129] Idem. Russia and the reacquisition of Southern Bessarabia, 1875-1878. În: Südost-Forchunge, 1969, nr. 28, pp. 199-237.
[130] Kellogg, Frederick. *The road to Romanian independence*. Indiana University Press, 1995.
[131] Idem. *A perilous liaison: Russo-Romanian relations in 1877*. În: *Labyrinth of nationalism. Complexities of diplomacy. Essays in honor of Charles and Barbara Jelavich*, ed. By Richard Frucht, Colmbus, 1992, pp. 290-317.

occidentale. Cele mai multe se referă la sfârșitul războiului Crimeii (1855) și la 1856, an în care problema Basarabiei s-a aflat pe ordinea de zi a cancelariilor europene. Au fost utilizate rapoartele ambasadorilor francezi de la Petersburg[132], Londra[133], Viena[134], Constantinopol[135], Torino[136], Berlin[137], în care se regăsesc numeroase referințe la problema Basarabiei, dat fiind că această chestiune devenea importantă și de „prim rang" în politica europeană. Pentru a elucida atitudinea Marii Britanii față de aceste evenimente, a fost consultat fondul (FO) de la Arhivele Naționale de la Londra. În acest sens, au fost identificate și utilizate în cercetarea de față rapoartele ambasadorilor britanici de la Paris[138], Petersburg[139], Viena[140], Constantinopol[141], Berlin[142], Torino[143]. Pentru a explora poziția Austriei față de aceste probleme stringente, au fost utilizate unele fonduri din Arhiva Statului de la Viena, care conțin rapoartele ambasadorilor austrieci la Paris[144], Londra și Petersburg[145]. Pentru lucrările Comisiei de delimitare a frontierei basarabene, au fost studiate rapoartele comisarilor europeni, în special ale reprezentantului francez, colonelul Pierre Marc Besson[146] și ale celui britanic – Edward Stanton[147].

Atitudinea personală a împăratului Napoleon al III-lea în chestiunea basarabeană a fost conturată, parcurgând corespondența lui privată cu ambasadorul britanic la Londra, contele Persigny. Aceste documente au fost identificate în Fondul „Napoleon", aflat la Arhivele Naționale din Paris[148].

Pentru perioada revizionismului rusesc din 1857-1876 privind reanexarea sudului Basarabiei, pierdut în urma deciziilor Congresului de la Paris din 1856, au fost identificate surse inedite referitoare la unele circumstanțe importante, care se referă la tulburările din sudul

[132] AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Russie, vol. 212, 213, 214.
[133] AMAE. La Corneuve, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 704, 705, 707
[134] AMAE. La Courneuve. Correspondence Politique, Autriche, vol. 463, 464, 465.
[135] AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Turquie, vol. 326, 327.
[136] AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Sardaigne, vol. 339, 340.
[137] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Prusse, vol. 326, 327.
[138] TNA, FO 27/1127; 27/1128; FO 27/1129; FO 27/1131; FO 27/1133; FO 27/1134; FO 27/1135; FO 27/1136, FO 27/1137; FO 27/1139.
[139] TNA, FO 65/471; FO 65/472; FO 65/473; FO 65/474.
[140] TNA, FO 7/474; 7/480; 7/485; 7/486; 7/487; 7/489; 7/490; 7/491.
[141] TNA, FO 78/1181; FO 78/1184; FO 78/1189; FO 78/1191
[142] TNA, FO 64/416; FO 64/417; FO 64/418; FO 64/420
[143] TNA, FO 67/218.
[144] HHST, Politisches Archiv IX/Frankreich, karton 52, 53.
[145] HHST, Politisches Archiv X, Russland, berichte 1856, karton 43.
[146] AMAE. La Courneuve, Mémoires et Documents, Roumanie, vol. IV.
[147] TNA, FO 195/532.
[148] Archives Nationales, Fond Napoléon, 400AP/56/2, dossier 1.

Basarabiei din 1860 – începutul lui 1861, din cauza refuzului coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei de a efectua serviciul militar, și la incursiunea militară a colonelului polonez Z. Milkovski în sudul Basarabiei în vara anului 1863, ambele evenimente având repercursiuni severe asupra statutului Principatelor Române. Pentru elucidarea lor, au fost consultate rapoartele consulilor francezi și britanici de la Iași, București, Galați, care oferă noi perspective asupra acestor evenimente. Aceste rapoarte au fost identificate la Arhivele Diplomatice de la Nantes și Arhivele Naționale de la Londra. Cât privește sursele românești, au fost utilizate documente din fondul „Alexandru Ioan Cuza", păstrat la Biblioteca Academiei Române. Aspectele legate de întrevederea de la Livadia au fost clarificate prin studierea actelor păstrate în Fondul Brătianu din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale de la București.

Perioada anilor 1877-1878, care coincide cu desfășurarea războiului ruso-turc, în care România a fost implicată nemijlocit, a fost mai amplu prezentată în istoriografia românească, existând volume de documente ce tratează în ansamblu problema independenței, iar tangențial – și abordări ale chestiunii basarabene. Dintre sursele documentare referitoare la această perioadă, au fost identificate unele rapoarte inedite, în special corespondența ambasadorului francez la Petersbug, generalul Le Flô, sau a celui de la Viena, De Vogüé.

Documentele franceze, păstrate la Arhivele Diplomatice de la Paris și Nantes, oferă o perspectivă valoroasă asupra problemei Basarabiei în intervalul 1853-1878, relevând că acest teritoriu era perceput drept o zonă-tampon între Imperiul Rus și Imperiul Otoman. În linii generale, documentele identificate demonstrează că interesul francez față de Basarabia era strict strategic, și nu național. Ulterior, în timpul crizei orientale din 1875-1878, moment care coincide cu slăbirea autorității Franței pe arena europeană, documentele franceze reflectă o o neglijare din partea acesteia a chestiunii basarabene, România fiind percepută ca „actor secundar" în evenimentele europene.

În schimb, documentele britanice demonstrează o atitudine mai interesată din partea Angliei față de Basarabia care, insista ferm asupra îndepărtării Imperiului Rus de la gurile Dunării. Sursele engleze referitoare la perioada 1856-1857 sunt mult mai detaliate, arătând că Marea Britanie a monitorizat atent manifestările revizionismului rus și, chiar dacă acționează într-o manieră vădit anti-rusă, în realitate, ea accepta compromisuri strategice, dovadă fiind cazul Ciprului din 1878.

Sursele austriece relevă că Basarabia era percepută drept o zonă de securitate pentru Austria, iar expansiunea Imperiului Rus – ca o amenințare directă asupra frontierelor sale de sud-est. Este evidentă și importanța Dunării pentru comerțul austriac. Însă, în anii 1876-1878 prioritatea Austriei se schimbă, aceasta urmărind expansiunea sa în Balcani, ceea ce se dovedește prin cazul reanexării Bosniei și Herțegovinei.

Imposibilitatea accesului la arhivele rusești a fost compensată parțial prin studierea rapoartelor ambasadorilor francezi, britanici și austrieci la Petersburg.

Arhivele românești relevă nedreptatea comisă la 1812, dependența României ca stat tânăr de Marile Puteri. În raport cu celelalte arhive, în documentele românești iese în prim-plan chestiunea identitară, a dreptului istoric al României asupra Basarabiei.

La elaborarea tezei au fost utilizate unele colecții de documente edite occidentale și din România, care tratează fragmentar și problematica basarabeană. Menționăm colecția de documente publicate în Franța: *Documents Diplomatiques Français* (1871-1914), 1-re série (1871-1900), tome second (1 juillet 1875- 31 décembre 1879); în Austria: *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie IV: Französische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, band III: 3 märz 1855 bis 29 mai 1856, ed. Winfried Baugmart, Oldenbourg, 2001*; *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I: Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, ed. Winfried Baugmart, Oldenbourg, 1979. Prezintă interes și cele publicate în Italia: *Le relazioni diplomatiche tra la Gran Bretagna ed il Regno di Sardegna dal 1852 al 1856. Il carteggio diplomatico di Sir James Hudson*, vol. II, Torino, 1956; în Turcia: *L'Empire Ottoman et l'Europe. Documents diplomatiques ottomans sur les affaires de Pologne et la Russie (1861-1868)*.

În România, de o valoare inestimabilă este colecția *Acte și documente referitoare la istoria renascerii României,* în zece volume, precum și: *Acte și Documente din corespondența diplomatică a lui M. Kogălniceanu* vol. I, București, 1893; Radu Rosetti, *Corespondența generalului Iancu Ghica* (2 aprilie 1877 - 8 aprilie 1878), București, 1930; *Independența României,* vol.II, partea II-a: *Documente: Corespondența diplomatică străină, 1877 mai - 1878 decembrie*, București, 1977; *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, vol. I. 1859-1861, București, Editura Academiei, 1989; *Independența României în conștiința europeană*, ediție îngrijită de Corneliu Mihail Lungu, Tudor Bucur, București, 1997; Damean, Sorin Liviu,

Diplomați englezi în România 1866-1880, ediția a II-a, Craiova, Editura Universitaria Craiova, 2020 etc.

În 2024 a fost editat volumul Delimitarea frontierei din sudul Basarabiei între Imperiul Rus și Imperiul Otoman (1856-1857), ce reflectă perioada cuprinsă între Congresul de la Paris din 1856 și activitatea Comisiei de delimitare a frontierei basarabene (1856-1857), datorită identificării în Arhivele Naționale de la Londra și în Arhivele Diplomatice de la Paris a rapoartelor comisarului englez din Comisia de delimitare a frontierei basarabene (E. Stanton), respectiv ale celui francez (Pierre Marc Besson).

Au fost consultate și unele studii și articole, care tratează nemijlocit perioada 1853-1878, printre care menționăm lucrările privind încercările emigrației românești de a recupera Basarabia în anii războiului Crimeii, semnate de istoricii Paul Cernovodeanu și Mihai Cojocariu; cele privind problema Basarabiei după războiul Crimeii, elaborate de Dumitru Vitcu, Constantin Ardeleanu. De un real folos ne-au fost și studiile generale, dedicate acestei perioade, ale istoricului Gheorghe Brătianu care analizează riguros evoluția problemei basarabene, din punctul de vedere al drepturilor istorice incontestabile ale României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. Referitor la războiul ruso-turc și problema Basarabiei în relațiile româno-ruse au fost utilizate studiile semnate Ion Varta, Dumitru Vitcu, Sorin Liviu Damean, Daniela Bușă, Marian Stroia ș.a

O altă categorie de surse o reprezintă memorialistica, scrisorile, discursurile politice și sursele de epocă, care completează imaginea complexității problemei basarabene. Astfel, pentru perioada de după războiul Crimeii și impactul lui asupra chestiunii basarabene, menționăm memoriile ambasadorului austriac la Paris (Hübner)[149] și discuțiile din „culise" ale lui Napoleon al III-lea; memoriile și corespondența trimisului francez la Petersburg, contele Charles Auguste de Morny, cu ministrul de externe Walewski și Napoleon al III-lea[150]; memoriile contelui Granville sau ale ducelui de Cambridge[151]. Detalii interesante privind lucrările Comisiei de

[149] Hübner, comte de. *Neuf ans de souvenirs d'une ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Second Empire 1851-1859*, tome II. Paris, 1904.
[150] Olendorff, Paul (ed). *Mémoires du duc de Morny: Une ambassade en Russie*, Paris, 1892.
[151] *The Greville Memoirs. A Journal of the reign of Queen Victoria from 1852 to 1860*, by the late Charles C. F. Greville ,Vol II, London, 1887.

delimitare a frontierei basarabene oferă scrisorile trimise de generalul britanic Gordon[152] și însemnările ofițerului britanic E. Renouard James[153].

Pentru studierea diferitor aspecte ale războiului ruso-turc din anii 1877-1878 menționăm, în primul rând, *Memoriile Regelui Carol*[154], însemnările sale zilnice, care reproduc discuții cu privire la problema Basarabiei, precum și corespondența agentului diplomatic român la Viena[155]. Tot la această perioadă se referă memoriile și însemnările unor oameni politici, diplomați de epocă, care invocă problema Basarabiei în raporturile dintre Imperiul Rus și România. De o valoare certă sunt memoriile lui P. Ignatiev, fost rus ambasador la Constantinopol (1864-1878)[156], care cuprind, mai ales, perioadă războiului ruso-turc și a negocierilor ce au urmat după încheierea războiului. În afară de acestea au fost utilizate memoriile biografului lui P. Ignatiev, Alexandru Onou[157], pentru a preciza unele momente din perioada anterioară războiului când problema Basarabiei era discutată în cercurile diplomatice de la Constantinopol. Un alt diplomat rus, care a lăsat memorii importante cu privire la negocierile româno-ruse de la finele anului 1876 – începutul lui 1877, a fost Alexandru Nelidov, unde regăsim discuții privind problema Basarabiei, acestea fiind publicate în prestigioasa revistă „Revue des Deux Mondes”[158]. Informații valoroase descoperim în memoriile ambasadorului britanic la Petersburg, lordul Loftus[159] și în cele ale lui William White[160], fost ambasador englez la Constantinopol, care sosea în 1878 în România în calitate oficială.

Nu în ultimul rând, au fost utilizate și surse românești de memorialistică, acte și discursuri din epocă. Astfel, pentru perioada războiului Crimeii a fost utilizată corespondența emigranților români din capitalele europene, în special scrisorile care abordează necesitatea

---

[152] Boulger, Demetrius C. (ed.). *General Gordon's Letters from Crimea, the Danubian and Armenia, August 18, 1854, to november 17, 1858*, London, 1884.

[153] *Southern Bessarabia in 1856*. În *The Royal Engineers Journal*, 45, martie 1941, pp. 114-123. Pentru varianta în limba română a se vedea Ardeleanu, Constantin. *Basarabia în descrierea ofițerului englez E. Renouard James (1856*). În: *Știința istoriei – formă fundamental de cunoaștere a trecutului: In honorem Ion Șișcanu – 70,* Galați, University Press, 2022, pp. 52-63.

[154] *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, vol. IV, București, Editura Machiaveli, 1996

[155]Bălăceanu, Iancu. *Memoriile unui pașoptist-model. Amintiri politice și diplomatice 1848-1903*, ediție îngrijită de Georgeta Filitti. București: Editura Humanitas, 2019.

[156] *Сан-Стефано. Записки графа Н. И. Игнатьева*, Петроград, 1916.

[157] Onou, A. The Memoirs of Count N. Ignatiev. În *Slavonic Review*, X, december 1931, pp. 386-407.

[158] Nelidow, Alexandre de. *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877-1878.* În: *Revue de Deux Mondes,* 28, 15 july 1915, pp. 241-277.

[159] *The diplomatic reminiscences of Lord Augustus Loftus, 1862-1879*, vol. II, London, Paris, 1894.

[160] Sutherland, Edwards, H., *William White, for six years ambassador at Constantinople: his life and correspondence*, London, 1902.

restituirii întregii Basarabii Principatului Moldovei[161], iar pentru cea a războiului ruso-turc – actele și cuvântările prim-ministrului Brătianu.

O sursă importantă, utilizată pe larg la elaborarea acestui demers științific sunt articolele din presă, atât din cea străină, cât și din cea românească. Utilizarea unor ziare de epocă din Franța (*Le Constitutionnel, Journal des Débats Politiques et Littéraires, Le Temps, Le Siecle*), din Marea Britantie (*The Times, The Globe, The Standart, Morning Post*), Belgia (*Independance Belge*), din Elveția (*Journal de Geneve*), Italia (*Il Opinione*), din România (*Buciumu*l, *Românul, Timpul, Gazeta de Transilvania, Steaua Romaniei*) întregesc complexitatea problemei basarabene în context internațional și confirmă importanța acestei chestiuni și pentru opinia publică europeană, în special. Numeroasele surse de presă referitoare la chestiunea Basarabiei scot în evidență faptul că această problemă românească, aflată multă vreme în „umbră", a fost una de interes european, de unde și multitudinea de abordări. Astfel, constatăm că unele articole au fost semnate de jurnaliști cunoscuți în epocă, cum este cazul „prietenului românilor" care a militat pentru unirea Principatelor Române și restituirea întregii Basarabiei[162], Paul Bataillard, autor al unui șir de articole și al unei lucrări care prezintă discutarea acestei probleme și la Congresul de Berlin[163]. Alți jurnaliști, ca S. de Sacy, A. de Cesena, scriau în 1856 despre importanța retrocedării sudului Basarabiei și despre impactul acestui gest asupra liberei navigații pe Dunăre, insistându-se pe alocuri pe ideea ca frontiera naturală a Principatelor Române trebuia să fie pe Nistru. Nu în ultimul rând, și ziarul „Timpul" a devenit în 1878, „tribuna" poetului-nepereche Mihail Eminescu, care polemizat cu principalele ziare rusești de la Petersburg și Bruxelles cu privire la drepturile imprescriptibile ale României asupra Basarabiei. Articolele sale din ziarul „Timpul" demonstrau și contracarau falsurile uzitate de presa rusă privind apartenența Basarabiei la spațiul slav[164].

---

[161] Cretzianu, Alexandru. *Din arhiva lui Dimitrie Brătianu. Acte și scrisori din perioada 1840-1870*, vol. II, București, 1943; Corivan, Nicolae. *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857). Scrisori și memorii*. București, 1931; *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești, scrisori adnotate și publicate* de George Fotino, vol. IV. București: Imprimeria Națională, 1939.

[162] Bataillard, Paul. *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et ses voeux*. Paris, 1856; Ibidem. *Premier point de la question d'Orient. Les Principautes de Valachie et de Moldavie devant le Congres de Paris*. Paris, 1856.

[163] La Arhivele Naționale de la București, în Fondul Bataillard, se păstrează broșura lui Paul Bataillard dedicată României la Congresul de la Berlin, iar în fondul Brătianu, aflat la Biblioteca Națională a României, se regăsește broșura acestuia privind chestiunea Basarabiei în timpul Congresului de pace de la Berlin din 1878. A mai scris și lucrarea *Jean Bratiano et la politique exterieure de la Roumanie*, Paris, 1891.

[164] Articolele au fost publicate în diverse volume, fiind comentate și interpretate: Eminescu, Mihai. *Basarabia, pământ românesc samavolnic răpit*, antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc. București: Editura Saeculum, 1997;

1.4. Concluzii

În contextul geopolitic fragil în care se găsește actualmente Republica Moldova, cu un război la granițele sale, problema investigată are o valoare importantă, mai ales că această „palmă de pământ" a fost utilizată, în secolul al XIX-lea, drept „monedă de schimb" în „tranzacțiile" dintre Marile Puteri. În 1812, anul când ia naștere „problema basarabeană" odată cu semnarea Tratatului de la București dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman, prin care cel dintâi anexa teritoriul dintre Prut și Nistru, începe disputa internațională cu privire la dreptul de a „deține" acest teritoriu românesc, ea fiind și „piatra de încercare" a relațiilor dintre Imperiul Rus și Principatele Române, ulterior România. Odată cu declanșarea războiului Crimeii, problema Basarabiei a fost „redeschisă" și „scoasă din sertarele diplomației", datorită emigrației românești de la 1848-1849, care a „împânzit" cu memorii, broșuri, articole cancelariile europene și s-a pronunțat deschis pentru Unirea Principatelor Române și restituirea *in integrum* a teritoriului dintre Prut și Nistru. Astfel, emigrația românească cerea, practic, anularea actului de la 1812, când Marile Puteri au „tăcut" în momentul în care Imperiul Rus a anexat Basarabia. Însă Marile Puteri nu au reacționat la această solicitare, ci au decis ca doar sudul Basarabiei să fie restituit Principatului Moldovei, și nu drept o „reparație", ci în „numele liberei navigații" pe Dunăre și în „interes european". După ce i s-a impus să retrocedeze sudul Basarabiei către Principatul Moldovei, Imperiul Rus a „apelat" la diverse „practici", care nu-i făceau „cinste" ca mare putere, cerând un schimb de teritorii: Karsul contra sudului Basarabiei. Tratatele ulterioare pe care le-a semnat Imperiul Rus – cel de la Paris (1856), Convenția româno-rusă din 1877 – arătau clar că nu avea nicio intenție să le respecte.

Cazul specific al Basarabiei ilustrează tensiunea fundamentală concentrată în dreptul internațional din secolului al XIX-lea: ceea dintre legalitate și putere, dintre dreptul tratatelor și realitatea politică. În consecință, suveranitatea României asupra Basarabiei a rămas, în ultimă instanță, dependentă de voința și interesele Marilor Puteri, ceea ce conferă regimului juridic al Basarabiei din această perioadă un caracter ambiguu și instabil.

Problema Basarabiei din anii 1853-1878, care se înscrie între debutul războiului Crimeii și semnarea Tratatului de la Berlin, catalogată de unii politicieni drept o „chestiune de rang

---

Eminescu, Mihai. *Bucovina și Basarabia: studiu istorico-politic*, prezentat de prof. I. Crețu. Munchen, 1981; Codreanu, Theodor. *Basarabia eminesciană*, Iași: Editura Junimea, 2013.

secundar", dar care a fost în realitate una importantă pentru diplomația europeană, de unde rezultă și abordările sale multiple. În această perioadă, Basarabia meridională nu mai era un teritoriu anexat, ci unul reglementat de dreptul european al Marilor Puteri. Dacă istoriografia rusă și sovietică încearcă să demonstreze „dreptul incontestabil" al Imperiului Rus/URSS asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, istoriografia românească a respins asemenea pretenții prin dreptul său istoric asupra Basarabiei. Istoricii occidentali au acordat o atenție deosebită problemei Basarabiei, mai ales în anii de dominație sovietică, când această chestiune era foarte puțin sau deloc prezentă în discursul istoriografic românesc, din motive lesne de înțeles.

Căderea comunismului în România a constituit un moment prielnic pentru trezirea interesului față de chestiunea Basarabiei în timpul războaielor ruso-turce din 1853-1856 și 1877-1878. Deși există studii și articole, care tratează acest subiect, unele bazate pe surse documentare inedite, descoperite în arhivele occidentale, încă nu dispunem de colecții de documente, care să prezinte pe larg această problemă de interes național și european.

Arhivele franceze relevă faptul că Basarabia era percepută ca un instrument al echilibrului european, și nu ca o chestiune de drept istoric sau național pentru România. În schimb, documentele din arhivele britanice arată că în intervalul 1853-1878 problema Basarabiei a fost interpretată drept o componentă esențială a „chestiunii orientale" și a rivalității rutelor strategice și comerciale. Documentele austriece confirmă faptul că Basarabia a fost un teritoriu important pentru Austria, dar aceasta a acționat prudent și pragmatic în momentul în care a apărut posibilitatea de anexiuni în Balcani.

Problema Basarabiei a fost abordată mai mult prin prisma raporturilor româno-ruse și mai puțin după reacțiile altor puteri, dar din cauză că cercetarea în arhivele de la Moscova a fost imposibilă, am recurs la sursele identificate arhivele occidentale, unele copii, pentru ca să compensăm, în măsură posibilităților, insuficiența surselor documentare rusești.

În demersul de față au fost utilizate documente inedite, în marea lor majoritate din arhivele și bibliotecile din Republica Moldova, România, Franța, Marea Britanie, Austria. Au fost consultate și surse din diverse colecții de documente, memorialistică, studii generale și speciale, presa vremii.

2. PROBLEMA BASARABIEI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI CRIMEII ȘI AL CONGRESULUI DE LA PARIS (1853-1856)

2.1. Emigrația românească și internaționalizarea problemei basarabene (1853-1856)

Redeschiderea „chestiunii orientale" prin declanșarea unui nou război ruso-turc, în 1853, a avut drept „preludiu" ocuparea Principatelor Române de către trupele ruse[165], inaugurând o nouă etapă în istoria acestora[166]. Datorită perspectivei de a fi eliberate de sub „protecția" împăratului rus, apărea și posibilitatea ca Marile Puteri să realizeze o „reparație istorică", și anume reîntoarcerea Basarabiei anexate la 1812 de către Imperiul Rus. Meritul incontestabil de a „repune pe tapet" chestiunea Basarabiei a aparținut generației de oameni politici de la 1848, deveniți emigranți în capitalele europene[167]. Aceștia au înaintat memorii, broșuri cancelariilor europene, informându-le despre nedreptatea comisă în anul 1812, când Imperiul Otoman a cedat Imperiului Rus un teritoriu care nu-i aparținea. Odată cu scoaterea Principatelor Române de sub protectoratul rusesc și unirea acestora sub un principe străin se cerea și restituirea Basarabiei, cu scopul declarat de a forma o barieră insurmontabilă pentru Petersburg în sud-estul Europei. Impactul războiului Crimeii a fost unul major, după cum recunoștea emigrantul român Dumitru Brătianu: „Prezentul rezbel s-a ivit în condiții așa de favorabile Principatelor noastre, încât îmi vine să cred că providența l-a provocat într-adins pentru români, ca să le dea ocazia să facă cunoscut Europei ale lor suferințe, ale lor lupte, ale lor drepturi, necesitatea independenței lor și ca să-și dobândească rangul ce li se cuvine în marea familie a populilor civilizației"[168].

După ocuparea Principatelor Române de către armata rusă, aflată sub conducerea generalului Mihail D. Gorceakov, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac, Ștefan Golescu și arhimandritul Iosafat Snagoveanu au înaintat un memoriu ministrului de externe al Franței, Drouyn de Lhuys, la 12 iulie 1853. Ei au protestat contra ocupării Principatelor Române: „Noi nu sântem de loc, se

[165] A se vedea pe larg: Nistor, Ion D. Principatele Române sub ocupație rusească, 1 iulie 1853 - 17 septembrie 1854. În: *Analele Academiei Române*", București, 1938, seria a III-a, tom. XX, p. 232-236.
[166] Cliveti, Gheorghe. Un conflict european: Războiul Crimeii (1853-1856), în *CI*, Iași, 1981-1982, XII-XIII, Iași, , pp. 403-424.
[167] A se vedea pe larg: Berindei, Dan. Les quarante-huitards roumains en exil. În: *Revue d'Histoire du XIXe siècle*, 1995, nr. 11, pp. 65-76. Smochină, N. P., Sur les émgrés roumaines à Paris de 1850 à 1856. În*: Mélanges de l'École roumaine en France*, 1933, nr. XI, pp. 165-172.
[168] Cretzianu, Alexandru. *Din arhiva lui Dimitrie Brătianu. Acte și scrisori din perioada 1840-1870.* vol. II, București, 1943, p. 45.

arăta în memoriu, o provincie cucerită, nici asimilată și nici anexată, fiindcă, sub o suzeranitate definitivă și limitată, noi am rămas propriii noștri stăpâni”[169]. Acest protest a fost publicat și în cunoscutul ziar francez „La Presse”[170]. La scurtă vreme, la 15 iulie 1853, ministrul de externe francez emite o circulară în care își manifestă deschis dezaprobarea față de acțiunile belicoase ale Imperiului Rus prin ocuparea Principatelor Române[171] și se întreabă retoric ce urmărește Petersburgul[172].

Scriitorul și diplomatul Vasile Alecsandri ne redă starea de spirit din Basarabia din timpul războiului Crimeii, după cum rezultă dintr-o scrisoare, datată cu 27 februarie/10 martie 1854, de la Paris, adresată lui Ion Ghica, care în acea perioadă se afla în capitala Imperiului Otoman: „Boierii basarabeni sînt ființele cele mai nefericite, cele mai umilite și cele mai cretinizate din lume, de când se află sub stăpânirea rusă. În ochii lor, Moldova este un Eldorado către care ei aspiră cu ardoare și, de fiecare dată când pot trece Prutul, fără teama de a se compromite, o fac cu inima deschisă, ca să respire aer curat!”, iar „țăranii au păstrat neștirbite și limba, și naționalitatea, și portul, și înfățișarea. Ei sânt români în asemenea măsură, încât nici nu vor măcar să învețe limba opresorilor lor. La urma urmelor, boierii și țăranii basarabeni nici nu vor altceva decât să vadă răsărind soarele eliberării”[173].

Una dintre marile doleanțe ale emigranților români era realipirea Basarabiei la Principatele Române[174]. Aflarea prințului Jérôme Napoléon[175] la Constantinopol a constituit un

---

[169] Corivan, Nicolae. *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857), Scrisori și memorii*. București, 1931, p. 29-30. Netea, Vasile. *C. A. Rosetti*, București, Editura Științifică, 1970, p. 221.

[170] Lévy, Armand. *La Russie sur le Danube, avec la protestation des Roumains contre l'invasion de leur patrie et la correspondence sur les Principautés danubiennes entre Demetri Bratiano et Lord Dudley Stuart*. Paris, 1854, p. 5.

[171]Sclifos, Eugen-Tudor. *Diplomația franco-britanică și ocupația militară rusească a Principatelor Române (1853)*. În: *Politică și relații internaționale în istoria românilor*. *Studii în onoarea profesorului Gheorghe Cliveti*, coord. Gabriel Leanca, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2023, p. 197.

[172] „Sunt oare amenințate privilegiile Moldovei și ale Valahiei? Au izbucnit tulburări revoluționare pe teritoriul lor? Cu ce drept au trecut, așadar, trupele ruse Prutul, dacă nu în virtutea dreptului războiului — al unui război, recunosc, al cărui adevărat nume nu se vrea rostit, dar care derivă dintr-un principiu nou, rodnic în consecințe dezastruoase, și pe care ne mirăm să-l vedem aplicat pentru prima dată de o putere considerată conservatoare a ordinii europene la un grad atât de înalt precum Rusia.” [Зайончковский, А. М., *Восточная война 1853–1856 гг. в связи с современной ей политической обстановкой*. Т. II. Приложение. СПб, 1912, pp. 11-12 (Circulara Ministrului de Externe Drouyn de Lhuys din 15 iulie 1853)].

[173] Cernovodeanu, Paul. *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*, București: Editura Albatros, 1993, p. 66.; Rădulescu-Pogoneanu, Elena. *Viața lui Alecsandri*, Craiova, 1940, p. 162.; Chiriță, Grigore. Pașoptiștii români plângeau Basarabia. O scrisoare inedită a lui Vasile Alecsandri. În: *Cotidianul. Arhiva Supliment de Istorie*, 1992, nr. 1, p. 1.

[174] Iorga, N., Revoluția din 1848 și emigrația după scrierile lui C. A. Rosetti. În: *Revista Istorică*, an. II, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1916, p. 184. *Lui C. A. Rosetti (1816-1916). La o sută de ani de la nașterea sa*, ediția III, București, 1916, p. 440.

[175] Vărul Împăratului Napoleon al III-lea.

moment propice pentru prezentarea revendicărilor naționale. Nicolae Golescu, împreună cu C. A. Rosetti, au înaintat un memoriu acestuia, cerând unirea Principatelor Române, revenirea Basarabiei în componența lor, principe străin și garanția colectivă a Marilor Puteri[176]. În condițiile desfășurării operațiunilor militare din Crimeea, vărul împăratului francez a sugerat că aceste doleanțe ale românilor ar urma să-și găsească rezolvarea la negocierile de pace, dacă coaliția franco-britanică va învinge Imperiul Rus în teatrul de război. Deși au primit un răspuns mai degrabă ambiguu, cert este că Marile Puteri erau informate cu privire la doleanțele românilor, mai ales despre insistența privind restituirea teritoriului dintre Prut și Nistru. În contextul militar propice, oamenii politici români au înaintat un memoriu, la 12 aprilie 1854, către mareșalul francez Armand-Jacques Leroy de Saint-Arnaut, în care cereau restituirea întregii Basarabii[177]. Documentul nu se regăsește publicat nici în surse românești, nici în cele occidentale, făcându-se doar scurte referințe la acest memoriu[178]. El reprezintă un element de noutate științifică relevant, includerea lui în circuitul științific arătând că elitele politice române au stăruit asupra restituirii întregii Basarabiei și pe lângă reprezentanții militari ai Marilor Puteri. Se insista, astfel, pe „constituirea unui stat român între Marea Neagră, Dnistru, Carpați și Dunăre, stat care, prin valoarea locuitorilor, prin poziția topografică și prin omogenitatea populațiilor ce ne împregioară, este singura întocmire a Orientului care poate deschide occidentului Marea Neagră”[179]. Practic, în toate memoriile înaintate de emigrația românească figura necesitatea retrocedării întregii Basarabii, pentru a consolida securitatea Principatelor Române, iar unul dintre acestea vorbea deschis despre faptul că Marile Puteri au ezitat demult de a considera trecerea Prutului drept un *casus belli*[180], aluzie la numeroasele invazii și ocupații miliare rusești din secolul al XIX-lea.

Ideea despre necesitatea firească a reîntoarcerii în spațiul românesc a Basarabiei drept una firească o găsim în corespondența fraților Golești din perioada 1854-1855. Deși nu se reușise crearea unei legiuni naționale care să lupte împotriva Rusiei[181], într-o scrisoare, datată cu 1

[176] Rosetti, C. A. *Amintiri istorice*, București, 1883, pp. 34-35; Netea, V. *Op.cit*., pp. 221-222; Marcu, Alexandru. *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii naționale a României 1848-1877*, București, 1930, p. 75.
[177] BNR, Fond Saint-Georges, CLIII/5, f. 65.
[178] Iorga, N. *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1937, p. 212.
[179] BNR, Fond Saint-Georges, CLIII/5, f. 78.
[180] Idem, LXVIII/2, f. 81 (*Mémoire sur l'organisation des Principautés danubiennes au point de vue politique et economique*).
[181] *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești, scrisori adnotate și publicate* de George Fotino, vol. IV, București, Imprimeria Națională, 1939, p. 97.

aprilie 1854 (Constantinopol), aparținând lui Al. C. Golescu-Albul și adresată către frații săi Al. G. Golescu-Arăpilă și Radu C. Golescu, remarcăm speranța sosise timpul oportun ca problema orientală să fie soluționată prin crearea unei „bariere între barbaria războinică, sângeroasă și civilizația pașnică și progresistă", având drept scop restabilirea Poloniei și crearea unui stat puternic moldo-valah, în care să se regăsească și Basarabia, „deturnând pentru totdeauna atenția țarilor și rușilor dinspre Bizanț"[182]. Ideile vehiculate de Golești arătau cât de importantă era recuperarea Basarabiei și crearea unui stat unitar la gurile Dunării, însemnând crearea unei bariere împotriva Imperiului Rus, dar și soluționarea chestiunii orientale, fapt greu de realizat la acea vreme.

O altă figură importantă a emigrației românești a fost Gheorghe Magheru, care acționa în plan diplomatic la Constantinopol pentru a informa pe diplomații străini despre necesitatea unirii Principatelor Române și restituirii *in integrum* a teritoriului dintre Prut și Nistru. Astfel, în corespondența dintre Alexandru Cristofi[183] și Christian Tell identificăm informații valoroase cu privire la demersul întreprins de Magheru pe lângă ambasadorul Marii Britanii la Constantiopol, lordul Stratford de Redcliffe. Diplomatul britanic i-a cerut un memoriu în care să se detalieze situația actuală a celor două Principate Române[184].

La 30 aprilie/ 12 mai 1854, Magheru trimitea o scrisoare lordului Redcliffe, cel care se afla în funcție la Constantinopol în timpul când se semnase pacea de la București din 16/28 mai 1812, iar Basarabia fusese anexată la Imperiul Rus[185]. Scrisoarea omului politic român era însoțită de un memoriu în care erau expuse foarte clar doleanțele românilor: „1. Unirea celor două Principate Moldo-Valahe cu beneficiul dreptului lor de autonomie și sub un singur principe; forța sa armată permanentă ar putea fi de 100.000 de oameni la o populație de 5.000.000 de locuitori; 2. Românii speră și cred că, după încetarea ostilităților – fie prin înfrângerea Rusiei, fie prin pacea pe care ea ar fi forțată s-o ceară –, puterile aliate, călăuzite prin sentimente de bunăvoință, generozitate și justiție, ce le-au caracterizat dintotdeauna și a căror intervenție prezentă reprezintă dovada cea mai grăitoare, vor decide ca Basarabia, care era partea cea mai bogată a Moldovei, va fi restituită statului român, deoarece nici Turcia, ca suzerană, nici

[182] *Ibidem,* f. 103.
[183] Alexandru Cristofi (1820-1901) – om plitic român, militant activ pentru unirea Principatelor Române și independență.
[184] Isar, Nicolae. Generalul Gheorghe Magheru și proiectele revoluționare din exil. Trei scrisori ale lui Alexandru Christofi adresate lui Christian Tell (1854). În: *Revista Istorică*, tom V, nr. 5-6, 1994, p. 409.
[185] Manole, Andrada L. Stratford Canning and the Romanian Principalities. În: *Managementul Intercultural*, 2014, vol. XVI, nr. 2, (31), p. 198.

Rusia, ca putere „garantă", n-au avut dreptul s-o separe de teritoriul moldovean"[186]. Memoriul lui Magheru reprezenta chintesența „dorințelor" românilor, iar teritoriul dintre Prut și Nistru nu era uitat, făcându-se apel la Marile Puteri să „repare" o mare nedreptate istorică.

Chiar dacă demersurile nu s-au încununat de succes, oamenii politici români nu se descurajau, ci își continuau activitatea și mai febril. Nicolae Golescu s-a adresat cu un memoriu împăratului Napoleon al III-lea în primăvara anului 1855[187]. Arătând că, din cauza invaziei militare rusești în Principatele Române care a constituit „preludiul" începerii războiului, acestea s-au aflat sub trei ocupații militare, el scria deschis despre dorința românilor ca Principatele Române să se unească[188]. Acesta era doar „programul minimal", însă idealul urmărit era „crearea unui stat absolut independent și suveran al celor două Principate, restituind, dacă mersul războiului va permite acest lucru, Basarabia, care este în continuare românească și care a fost luată Moldovei la 1812 numai prin surprindere și trădare"[189]. Memoriul mai sublinia importanța creării unui stat românesc unitar puternic, care nu ar mai reprezenta un „subiect" de dispută între cele trei mari imperii. În cele din urmă, se aducea un omagiu Franței ca unei puteri civilizatoare, menționând că Principatele Române vor primi cu „brațele deschise" pe prințul francez care va veni să guverneze „soarta" acestor țări[190].

Cunoscuta familie a Brătienilor a jucat un rol semnificativ în perioada „bătăliei diplomatice" pentru unirea Principatelor Române și restituirea Basarabiei. La 25 februarie 1855, I. C. Brătianu a trimis un memoriu ambasadorului francez la Constantinopol (Edouard Thouvenel), prin care cerea sprijinul Franței în problema unirii celor două Principate Române, a reîntoarcerii Basarabiei, teritoriu anexat în 1812 de Imperiul Rus și cedat de Imperiul Otoman, ceea ce a reprezentat o încălcare flagrantă a tratatelor anterioare cu puterea suzerană. În viziunea acestuia, era vitală crearea unei bariere insurmontabile pentru Imperiul Rus prin constituirea statelor naționale român și polonez[191].

---

[186] Cernovodeanu, Paul. *Op. cit*., p. 66-67. BAR, Arhiva Ion Ghica, mapa V, ms. 117, f. 405.
[187] Documentul este datat cu 1856.
[188] Memoriul lui Nicolae Golescu către împăratul Napoleon al III, martie 1855 (în document: 1856), *Acte și Documente relative la istoria Renașcerii României* (în continuare *Acte și Documente*). ed. Gh. Petrecu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, vol. III, București, 1892, p. 1386.
[189] *Ibidem*.
[190] *Ibidem*, p. 1387.
[191] Stan, Valeriu. Un memoriu inedit al lui Ion C. Brătianu din perioada exilului. În: *RI*, 1992, III, nr. 7-8, pp. 837-845.

Un alt membru notoriu al familiei Brătienilor, care a întreprins eforturi diplomatice pe lângă Marile Puteri, a fost Dumitru Brătianu, aflat la Londra[192]. Activitatea sa de bază s-a axat, în principal, pe informarea cabinetului de la St. James despre situația Principatelor Române, cerând unirea acestora, la care să se „adauge" și Basarabia, pierdută în 1812. Acesta a scris scrisori unor personalități britanice – ca Robert Peel[193], H. Layard[194], Dudley Stuart[195] – sau a ținut discursuri publice la Londra, acțiuni care au avut loc, mai ales, în anul 1855. Anterior, la 12 august 1853, într-un *Manifest trimis Comitetului revoluționar român din Londra,* el atrăgea atenția că „toate cabinetele miniștrilor, toate Camerele deputaților, toate gazetele Europei și ale Americii sunt pline de numele țărilor noastre"[196]. De asemenea, în acest manifest găsim și referiri la Basarabia: „Fiți siguri, Dumnezeul nostru i-au împins să treacă în anul acesta Prutul, fără nici cea mai mică umbră de cuvânt, să-și sfâșie așa ei masca și să arate Europei întregi culpabele lor cugetări", „iar pentru noi resbelul va fi desrobirea Basarabiei și un nou prilej ca să arătăm lumii ce pot românii când iau armele pentru independența civilizației"[197].

Într-o primă „etapă", puterile aliate – Franța și Marea Britanie – au respins „indirect" doleanțele românilor prin „sacrificarea" acestora către Austria. La 2/13 iunie 1854, la Boyadjy Keuy era semnată convenția dintre Sublima Poartă și cabinetul de la Viena, prin care Principatele Române urmau să fie ocupate militar de către Austria în momentul în care trupele rusești părăseau teritoriul acestora. Mai întâi, „tranziția" spre ocupația militară austriacă a fost asigurată de trupele otomane conduse de Omer Pașa, ulterior acestea fiind înlocuite cu cele ale austriacului

[192] Florescu, Radu R. The Rumanian Principalities and the origins of the Crimean War. În: *The Slavonic and East European Review,* december 1964, vol. 43, no. 100, p. 62. Pentru demersurile acestuia, a se vedea: Iorga, N. Dumitru Brătianu și opera lui. În *RI*, aprilie-iunie 1934, an. XX-lea, nr. 4-6, pp. 147-150. Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878)*. Chișinău: Editura LexonPrim, 2025. p. 21.

[193] Robert Peel (1822-) om de stat britanic, membru al Parlamentului.

[194] Austen Henry Layard (1817-1894), scriitor, diplomat, arheolog, istoric de artă englez. Subsecretar de stat al Afacerilor Externe (12-21 februarie 1852), membru al Parlamentului Britanic, ambasador al Regatului Unit în Spania (1869-1877), Turcia (1877-1880). Într-un discurs din 16 august 1853 în Camera Comunelor, vorbea, în contextul războiului cu Rusia, și despre chestiunea Basarabiei: „Privind harta, se va observa că Principatele se învecinează cu Basarabia – o provincie locuită de o populație de aceeași origine. De Valahia și Moldova, independente și unite cu Basarabia – provincie care, prin una dintre acele erori fatale pe care le-am comis în mod repetat, am îngăduit să cadă în mâinile Rusiei – trebuie, cred eu, să ne legăm, în cele din urmă, speranța de a găsi singurul mijloc de a salva Constantinopolul de Rusia." *The Turkish Question. Speeches delivered in the House of Commons on aug. 16, 1853, and feb. 17, 1854,* by Austen Henry Layard, London, 1854, p. 11.

[195] Dudley Counts Stuart (1803-1854), om politic britanic. Apărător fervent al independenței Poloniei și favorabil cauzei naționale a popoarelor din Europa de Est care luptau împotriva Rusiei. A fost „avocatul" Principatelor Române în Camera Comunelor.

[196] ANIC, Fond Brătianu, d. 9/1853-1869, f. 10.

[197] *Ibidem*, f. 11.

Johann von Coronini-Crombert[198]. În consecință, emigranții români urmau să combată și această nouă „violare" a teritoriului românesc cu implicații semnificative asupra problemei basarabene.

Tot în anul 1854 a existat și tentativa lui Omer Pașa de a organiza o expediție peste Prut, având drept principal scop o „diversiune", pentru a facilita intrarea puterilor aliate în Crimeea. Acest „proiect" avea și aderenți români, dorindu-se crearea unui corp revoluționar care să lupte în armata Imperiului Otoman împotriva Imperiului Rus. Nu întâmplător, Nicolae Crețulescu îi scria lui Sadyk Pașa, la 28 octombrie 1854, că aștepta momentul oportun ca trupele otomane să treacă „Prutul, să-și vadă visul îndeplinit, expediția în Basarabia"[199]. Însă, în cele din urmă, s-a renunțat la această acțiune militară, mai ales din cauza poziției ireconciliabile a cabinetului de la Viena, care nu dorea să fie „angajat" într-un conflict cu Imperiul Rus[200]. La ceva distanță de acel moment, într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica la 1855, N. Crețulescu regreta abandonarea acțiunilor militare în Basarabia: „Locul nostru nu este aici, ci dincolo de Prut. Până în prezent, cred că nu am făcut decât jocurile Austriei… aceasta a pus mâna pe frumoasele noastre țări și ne tratează ca pe niște provincii cucerite"[201].

În 1855 s-au intensificat demersurile emigranților români pe lângă cancelariile europene privind unirea Principatelor Române și restituirea întregii Basarabii. Dumitru Brătianu nu a pierdut oportunitatea de a „pleda" cauza națională românească. Într-o scrisoare adresată lui Sir Robert Peel, datată cu 26 aprilie, îi mulțumea pentru discursul de la Tamworth, în care a vorbit deschis despre faptul că, „prin crearea unui stat independent la Dunărea de Jos, creare a cărei inițiativă ați luat-o cu îndrăzneală, redați vieții un popor de 5-6 milioane de oameni"[202]. Deși nu se face o referire precisă la Basarabia, constatăm că acesta vorbește despre un stat unitar de 5-6 milioane de locuitori, evident, în acesta era inclus și teritoriul dintre Prut și Nistru. Ulterior, omul politic român a adresat o scrisoare scrisă cu mult patos lordului Ellenborough[203], la 12 mai.

---

198 A se vedea: Nistor, Ion. Ocupația austriacă în Principate (1854-1857), după rapoartele lui Coronini. În: *Analele Academiei Române*, 1938, seria III-a, tom XX, pp. 133-195

199 Lukasik, Stanislaw. Relațiunile lui Mihail Czaikowski-Sadyk-pașa cu românii. În: *Revista Istorică Română*, 1932, vol. II, fasc. I, București, p. 251.

200 Poujade, Eugène. Omer-Pacha et la Guerre sur le Danube. În *Revue des Deux Mondes*, Paris, 1856, XXVI, tom. II, p. 841. De asemenea, în sursele de epocă este invocat și faptul că Prutul a revărsat, făcând dificil un asemenea demers. Bazancourt, Charles de. *La guerre d'Orient*. vol. I, Paris, 1856, p. 143.

201 Tomi, Raluca. *Dimitrie Kretzulescu, voluntar în războiul Crimeii – Mărturii inedite*. În: *Războiul Crimeii. 150 de ani de la încheiere*, prefață, cronologie și coordonarea volumului de Adrian-Silvan Ionescu. Brăila: Editura Istros, 2006, p. 189.

202 Cretzianu, Alexandru. *Op. cit*., p. 5-7.

203 Edward Law, 1st Earl of Ellenborough (1790-1871), politician britanic, membru al partidului Tory. Guvernator general al Indiei între 1842-1844.

Dumitru Brătianu scotea în evidență situația ingrată în care se aflau Principatele Române care au suferit numeroase ocupații militare rusești. El propunea ca acestea să se unească și să fie un stat neutru, ca Belgia, aflat sub garanția Marilor Puteri[204]. Nu era uitat nici teritoriul dintre Prut și Nistru, care, unit cu Principatele Române, trebuia să devină o barieră de netrecut pentru Imperiul Rus, Marea Britanie „câștigând", astfel, un aliat devotat[205]. La 17 mai, identificăm o scrisoare comună a emigranților români de la Paris, al cărei concept a fost scris de D. Brătianu, adresată cunoscutului diplomat britanic A. H. Layard. În scrisoare regăsim aceleași doleanțe: unirea Principatelor Române, punându-se și mai mult accentul pe retrocedarea întregii Basarabii anexate la 1812, urmând a forma o barieră împotriva „cotropitorilor de la Nord"[206]. Se urmărea, așadar, crearea unui stat român la Dunărea de Jos. O altă constatare importantă este locul privilegiat ocupat de Basarabia, mai ales din punct de vedere al frontierei pe Nistru, pentru a stopa astfel imixtiunea în treburile interne ale Principatelor Române. Este readus în actualitate momentul din 1812, când Marile Puteri au „tăcut" și nu au reacționat la anexarea Basarabiei[207]. În viziunea emigranților români, sosise „ora" ca Europa să-și „răscumpere" greșeală din 1812, astfel ca Basarabia să revină în aria sa firească de dezvoltare.

Un demers privind necesitatea restituirii Basarabiei către Principatele Române înaintează și omul politic Ion Ghica, într-o scrisoare adresată ambasadorului francez la Constantinopol, Edouard Thouvenel[208], datată cu anul 1855[209]. Deși nu este indicată cu exactitate luna, din preambulul scrisorii constatăm că ar fi vorba de finele anului 1855, omul politic scoțând în evidență importanța „operei de pacificare" a cabinetelor europene. În viziunea sa, problema Principatelor Române urma să ocupe un loc „special" la negocierile de pace cu Imperiul Rus. Partea cea mai importantă a scrisorii face referință la teritoriul dintre Prut și Nistru, care aparținea Principatului Moldovei și fusese anexat de Imperiul Rus în 1812[210]. Au fost scoase în

[204] Cretzianu, Alexandru. *Op. cit*, p. 9. (D. Brătianu către Ellenborough, 12 mai 1855).
[205] *Ibidem*.
[206] *Ibidem*, p. 11. (Emigranții români din Paris către A. H. Layard, Paris, 17 mai 1855).
[207] Cliveti, Gheorghe. Anexarea Basarabiei de Rusia și „tăcerea Europei". În: *Basarabia -1812. Problemă națională, implicații internaționale. Materialele Conferinței Științifice internaționale 14-16 mai 2012*, Chișinău-Iași, coord. Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru, București: Editura Academiei Române, 2014, p. 196-209.
[208] Edouard Thouvenel (1811-1866), ambasador francez la Constantinopol (1855-1860), ministru de externe al Franței (1860-1862).
[209] Georgescu-Tilsu, N. *Ion Ghica - cu prilejul unor texte inedite*. București: Imprimeria Națională, 1935, p. 153 (Ion Ghica către Thouvenel, Constantinopol, 1855).
[210] În continuarea scrisorii Ion Ghica vorbește despre caracterul românesc al Basarabiei: „Divizarea actuală a celor două țări este doar politică, nu împiedică în niciun fel comunitatea de vederi cele mai apropiate, se sprijină pe câteva

evidență o serie de elemente edificatoare privind politica imperială rusă în Basarabia, manifestată prin deznaționalizare și colonizare cu noi elemente. În percepția omului politic, Moldova și Valahia erau private de un teritoriu cu orașe importante ca Akkerman, Chilia sau Ismail, dar și de altele, fără a le menționa pe toate. O altă constatare sunt acuzele grave aduse Franței de către Ion Ghica. În 1812, Franța a cedat fără nicio împotrivire teritoriul dintre Prut și Nistru, rămânând „datoare" în fața românilor să „repare această greșeală politică"[211]. În concluzie, era menționat faptul că Principatele Române, unite ar constitui o „avangardă" puternică ce ar stopa ambițiile expansioniste ale Imperiului Rus. Așadar, soluția propusă de omul politic era evidentă: constituirea unui stat românesc, care să se afle sub suzeranitatea Sublimei Porți, format din trei provincii: Basarabia, Moldova și Valahia[212]. Observăm că Basarabia se plasa pe „primul loc" în preocupările lui Ion Ghica, deoarece retrocedarea sa era văzută ca un element de întărire a frontierei Principatelor și o „stavilă" contra amenințărilor venite de la Petersburg.

Emigranții români nu s-au adresat doar Marilor Puteri pentru a obține sprijin în chestiunea Basarabiei și unirii Principatelor Române, dar și statelor mici care se aflau în aceeași situație și aveau certe afinități[213]. Semnalăm în acest sens memoriul lui Gheorghe Magheru, adresat reprezentantului sard la Constantinopol, Giovani Tecco[214], în care se accentuează importanța doleanțelor românilor de a se uni: „Poporul român, cu frontierele pe Carpați, Dunăre, M. Neagră și Nistru,... este singurul garant al unei păci durabile în Orient și o barieră în contra barbariei moscovite"[215]. În memoriul adresat diplomatului sard, precum și în cel către E. Thouvenel, datat cu 28 decembrie 1855[216], se cerea sprijinul în realizarea „dorințelor" românilor[217]: Unirea Principatelor sub un domn ereditar, care să pună capăt imixtiunii

lucruri mai importante ca tratatele, identitatea originii, limba și obiceiurile. Acestea sunt legăturile triple care unesc locuitorii Basarabiei națiunii lor". *Ibidem*, p. 154

[211] *Ibidem*, p. 155.

[212] *Ibidem*, p. 156.

[213] Cazul Sardiniei.

[214] Giovanni Tecco, ministru plenipotențiar la Constantinopol, reprezentant al Sardiniei la tratatul de alianță turco-sard din 15 martie 1855. A se vedea tratatul publicat în *Acte și Documente relative la istoria Renașcerii României*. vol. II, București, 1889, pp. 613-615 .

[215] Tomi, Raluca. Români și italieni în perioada emigrației revoluționare (1849-1856). În: *RI*, 1994, tom V, nr. 5-6, p. 429.

[216] Cernovodeanu, Paul. Basarabia. Dosarul unei provincii istorice românești (2). În: *Memoria. Revista Gândirii Arestate*, 1991, nr. 2, p. 66.

[217] În sursele italiene, de asemenea, regăsim acest memoriu adus în discuție: Tambora, Angelo. Questione italiana e questione rumena nella politica di Cavour. În: *Archivio Istorico Italiano*, vol. 108, nr. 396, 1950, p. 183. Pentru mai multe detalii referitoare la aflarea sa la Constantinopol și politica Sardiniei față de criza orientală a se vedea: Quazza, G. La politica orientale sarda nei dispacci di Tecco (1850-1856). În: *Rassegna storica del Risorgimento*, 1961, an. 48, pp. 663-680.

Petersburgului în politica lor internă a acestora și „restituirea către Moldova a teritoriului răpit dintre Prut și Nistru”[218].

Ideea redobândirii teritoriului dintre Prut și Nistru îl preocupa și pe domnitorul moldovean Grigorie Alexandru Ghica[219]. Acest lucru reiese din scrisoarea din 26 septembrie 1855, adresată lui Dimitrie Ralet și Constantin Negri, aflați la Constantinopol din luna iulie, într-o misiune oficială cu privire la rezolvarea problemei mănăstirilor închinate[220]. În această scrisoare se vorbește și de „sondarea terenului” pe lângă oficialitățile turcești în vederea participării în teatrul de război din Crimeea[221], idee sugerată domnitorului moldovean de către C. Negri, care a analizat șansele unei asemenea reușite diplomatice[222]. În opinia istoricului ieșean Mihai Cojocariu, cei doi ar fi convenit încă de la Iași[223] să „doneze” Porții Otomane suma de 1.000.000 de piaștri (aproximativ 14.000 de galbeni) anual, iar pe perioada desfășurării războiului – să atragă de partea Moldovei oficialitățile otomane[224]. În aceeași scrisoare se arată importanța acestei participări la război, doar în momentul în care „chestiunea Orientului va intra într-o nouă fază, mai generală”, referindu-se la momentul căderii Crimeii. În acest context favorabil, contingentul oferit de către Moldova va avea un impact serios și „noi vom putea recuceri Basarabia”. „Acum, 14.000 de galbeni sunt o picătură de apă în ocean, vom contribui în oameni și bani la o scară mare și s-ar obține Basarabia”[225]. Acest plan nu a reușit să fie pus în aplicare, din cauza unei situații complicate în Crimeea, create de opoziția Austriei. Cu toate acestea, demersul domnului Ghica nu a rămas fără ecou, deoarece fondul de bani a fost utilizat și trimis, prin intermediul lui Negri, pentru ajutorarea celor răniți din partea aliaților[226].

Remarcăm, în continuare, efortul domnului Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, care, sprijinit de boieri și de o seamă de oameni de peste Prut, având suportul ambasadorului britanic la Constantinopol, Stratford de Redcliffe, și al consului francez de la București, Eugène

[218] Marcu, Alexandru. *Op.cit*., p. 81.
[219]Cojocariu, Mihai. Încercări românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859). În: *Slujind-o pe Clio. In honorem Dumitru Vitcu*, coord. Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti, Dinu Balan, Iași: Editura Junimea, 2010, p. 98.
[220] Ralet, Dimitrie. *Suvenire și impresiii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinopole*, ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Anghelescu, București: Editura Minerva, 1979, p. 65; Costachi Negri, *Scrieri,* vol. II, text ales, stabilit, note și studiu introductiv de Emil Boldan. București: Editura pentru Literatură, 1966, p. 61, 75.
[221] Vitcu, Dumitru. *Diplomații Unirii*. București: Editura Academiei, 1979, pp. 96-97.
[222] *Ibidem*, p. 96
[223] Cojocariu, Mihai. *Op. cit*., p. 98.
[224] Ghika, Vladimir I. *Spicuiri Istorice*, vol. I, Iași, 1936, p. 76.
[225]Idem. Un proiect pentru recucerirea Basarabiei. În: *Convorbiri literare*, XLVI, nr. 5, 1912, pp. 591-593.
[226] Vitcu, Dumitru. *Op. cit.,* p. 97.

Poujade[227], dar și al celui englez, Robert Colquoun, a cerut în mod deschis cedarea întregii Basarabii către Principatul Moldovei[228]. Doleanța moldovenilor era pe „placul" cabinetului de la Saint-James, pentru care realizarea acestui demers însemna, implicit, slăbirea Rusiei și, într-o oarecare măsură, a Austriei. Din păcate, însă, „oscilațiile politicii franceze și combinațiile lui Napoleon al III-lea, care socotea acum drept inamic principal Imperiul Habsburgic, și nu Rusia, care fusese înfrântă"[229], au determinat Parisul să fie mai conciliant cu Petersburgul, care se afla într-o situație ingrată, el fiind gata să sacrifice Basarabia pentru „prietenia cu rușii".

Deși, la prima vedere, eforturile întreprinse de emigrația românească păreau a suferi eșec, faptul că problema Basarabiei a fost cunoscută la nivel internațional – atât în cancelariile europene, cât și în presa vremii – a făcut din această chestiune una de anvergură europeană. Anul 1856 avea să demonstreze veridicitatea acestei aserțiuni prin faptul că Marile Puteri învingătoare în războiul Crimeii vor face din problema Basarabiei una de o importanță colosală pentru noul echilibru european.

2.2. Preliminarii diplomatice (noiembrie 1855 – ianuarie 1856)

După căderea redutei Sevastopolului, Napoleon al III-lea și-a reiterat intenția de a se angaja în negocieri de pace cu Rusia prin intermediul lui Seebach, reprezentantul intereselor rusești în capitala Franței. Cancelarul Nesselrode, prin intermediul lui Seebach (care era și ginerele său), a început negocieri cu Franța în baza celor „patru garanții" care fuseseră discutate în primăvara anului la Viena[230]. La rândul său, Napoleon al III-lea l-a însărcinat cu negocierile oficiale pe Morny, cel care a avut o corespondență secretă cu Mihail Gorceakov. În cercurile politice de la Petersburg acesta a fost un „semnal puternic" că Morny acționa în conformitate cu „dorințele" împăratului Napoleon al III-lea și dorea a fi „intermediarul" apropierii dintre Franța și Rusia[231]. La scurtă vreme, M. Gorceakov vorbea despre buna înțelegere ce exista între cele

[227]Eugène Poujade (1815-1885), diplomat francez. În 1849 devine consul general al Franței în Principatele Române.
[228] Cernovodeanu, Paul. Inițiative românești de redobândire a Basarabiei în perioada Războiului Crimeii (1854-1856). În: *RI*, 1992, tom. III, nr. 1-2, p. 89. Afirmația istoricului Cernovodeanu nu este acoperită documentar.
[229]*Ibidem*.
[230] Boutenko, V. Un projet d'alliance franco-russe en 1856, d'après des documents inédits des archives russes. În: *Revue Historique*, t. 155, fasc. 2, 1927, p. 282.
[231] Bapst, Edmond. Les coulisses du Congrès de Paris (d'après les souvenirs du maréchal Caronbert). În *Revue politique et littéraire*, nr. 23, 4 série, tome XVIII, décembre 1902, p. 707.

două puteri[232]. Dar ulterior, negocierile de pace au fost „curmate". Cu toate acestea, Napoleon al III-lea „juca dublu": pe de o parte, vorbea despre posibilitatea unei înțelegeri directe cu Rusia, pe de altă parte, negocia cu Austria, care, între timp, a consimțit să își asume rolul de „mediator" între puterile aliate și Rusia, urmând a prezenta cabinetului rus condițiile de pace. Cabinetul de la Viena, alarmat de știrea că în „culise" diplomația franco-rusă negociază, dar și de vizita preconizată a regelui Victor Emmanuel II al Sardiniei la Paris, a grăbit elaborarea unui ultimatum adresat Rusiei. Astfel, la 14 noiembrie a fost elaborat memorandumul numit „Buol-Bourqueney", unde figura și retrocedarea unei părți din Basarabia către Moldova[233]. Textul ultimatumului a fost elaborat fără participarea Marii Britanii. La cea de-a doua „garanție" privitoare la libera navigație pe Dunăre a fost adăugată și cererea de retrocedare a sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. La Londra acest proiect a iscat rumoare împotriva pretențiilor Austriei, care dorea „umilirea" Rusiei, din punct de vedere militar în Marea Neagră și în Marea Baltică[234], intenție considerată în epocă un „program maxim". Napoleon al III-lea, știind că va trebui să „înfrunte" rezistența miniștrilor Palmerston și Clarendon, a trimis o scrisoare către regina Victoria, în care nu dădea vreo alternativă Londrei la acceptarea ultimatumului Austriei sau la susținerea restaurării vechiului regat al Poloniei, dar și la alte schimbări pe harta Europei. În cele din urmă, cei doi oameni politici au acceptat și au renunțat la ideea de a prelungi războiul cu Rusia. Cabinetul de la St. James a obținut, totuși, o mică „concesie": includerea celui de-al cincilea punct în viitorul tratat, prin care puterile occidentale își păstrau dreptul de a înainta Rusiei „condiții particulare". La 15 decembrie 1855, textul ultimatumului a fost definitivat și urma să fie prezentat Rusiei[235]. La această etapă a negocierilor de pace, este observat „jocul dublu" al împăratului francez: deși dorea restabilirea relațiilor diplomatice cu Rusia, totuși „tatona" cabinetul de la Viena, încercând să obțină pentru acesta Principatele Române în schimbul Lombardiei sau al Galiției, lucru puțin probabil. Împăratul Napoleon al III-lea s-a folosit de Austria pentru a „înfrânge" rezistența lui Palmerston și a adera la propunerile de pace. Austria a „profitat" de această „onoare" și a înaintat clauza privitoare la

[232] *Extrait des Mémoires du duc de Morny: une ambassade en Russie en 1856*, publié par P. Olendorff, Paris, 1892, pp. 19-23 (în continuare *Une ambassade en Russie*).
[233] Echard, William E. *Napoleon III and the Concert of Europe*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1983, p. 52.
[234] Hallberg, Charles W. *Franz Joseph and Napoleon III, 1852-1864: a study of Austro-French relations*. New York, 1955, p. 107.
[235] Martin, Theodor. *The life of His Royal Highness the Prince Consort*, vol. III. London, 1878, pp. 524-526; Ashley, Evelyn. *Life and correspondence of Henry John Temple Lord Palmerston*, vol. II, pp. 322-324.

Basarabia, care a produs rumoare la Petersburg. Din acel moment, cabinetul de la Petersburg și-a îndreptat atenția spre Napoleon al III-lea, în încercarea „disperată" de a anula această clauză, umilitoare în viziunea sa[236].

Cererea Austriei ca Rusia să retrocedeze sudul Basarabiei a fost aspru criticată în epocă, Buol fiind făcut principalul „vinovat" pentru inserarea acestei clauze în viitorul tratat de la Paris[237]. Istoricul austriac Paul Schroeder corectează unele aprecieri eronate referitoare la acest moment. Consultând detaliat corespondența diplomatică austriacă și britanică, întreținută cu ceva timp înainte ca această idee să prindă contur, trage concluzia că ea nu-i aparține lui Buol și că nu ar fi gândit-o el în mod special. Mai mult decât atât, ministrul de externe nu agrea ideea ca Austria să-și extindă linia defensivă până la Nistru, opinie susținută de generalul Hess. Mai devreme decât Buol, diplomații englezi John Russell, Palmerston, Redcliffe, Clarendon, cel francez Drouyn de Lhuys[238], dar și alții au propus schimbări teritoriale la Dunărea de Jos, idee pe care Buol, la vremea respectivă, nu a susținut-o. Prim-ministrul britanic Palmerston și secretarul de stat Clarendon au adus în prim-plan această inițiativă în timpul Conferinței de la Viena, fiind în raporturi încordate cu Gorceakov[239]. În afară de aceasta, în toamna anului 1855, cedarea Basarabiei nu a fost o simplă idee austriacă, Franța și Marea Britanie au cerut acest lucru. Walewski ar fi trimis instrucțiuni către Bourqueney să obțină sprijinul lui Buol pentru rectificarea frontierei basarabene, proiect susținut puternic de către Palmerston. Mai mult decât atât, prințul Ghica și unii boieri moldoveni, obținând sprijinul lui Redcliffe, Poujade și Colquhoun, au cerut restituirea întregii Basarabii, lucru pe care Argyll l-ar fi considerat dezirabil[240]. Greșeala lui Buol consta nu în acceptarea și răspândirea acestei idei de retrocedare a Basarabiei, dar în restrângerea ariei teritoriului rămas Rusiei. Evident, fără această cerință „specială" din partea Austriei, Rusia ar fi semnat pacea mult mai repede. Unicul obstacol în

[236] Boutenko, V. *Op. cit*., p. 284.
[237] Omul politic român Vasile Boierescu, referindu-se la această „pretinsă" retrocedare a unei părți a Basarabiei, o considera nu o „reparație istorică", ci o clauză necesară liberei navigații pe Dunăre. Boeresco, Vasile. *La Roumanie après le traité de Paris du 30 mars 1856*. Bucarest, 1869, p. 16.
[238] Drept mărturie stă un raport din 15 decembrie 1854 al ambasadorului austriac la Paris (Hübner), adresat ministrului de externe Buol. Diplomatul austriac informa cabinetul de la Viena asupra aprecierilor ministrului de externe francez cu privire la necesitatea „alungării" Imperiului Rus de la Dunăre. În viziunea acestuia, era necesară stabilirea la Dunăre a unui „sindicat european", dar Franța nu excludea nici adoptarea unor garanții mai eficace, cum ar fi „exproprierea" Deltei Dunării de la Imperiul Rus și chiar a Basarabiei. Austria fiind direct interesată de aceste probleme, Franța îi va acorda tot suportul. HHST, Politisches Archiv IX/Frankreich, karton 46, f. 268-269.
[239] TNA, PRO, 30/22/12C. (Clarendon către Russell, Londra, 13 martie 1855); TNA, PRO 30/22/12 D (Redcliffe către Russell, Constantinopol, 27 martie 1855). Schroeder, Paul. *Austria, Great Britain, and the Crimean war: the destruction of the European Concert*. Cornell University Press, 1972, p. 314.
[240] *Ibidem*.

încheierea păcii era tocmai refuzul Marii Britanii de a se așeza la masa negocierilor, așa încât, fără anumite pierderi teritoriale pentru Rusia, era imposibil a convinge Marea Britanie. Buol a apreciat acest aspect, considerând că o cedare a Rusiei la frontiera basarabeană era mai bună, din punctul de vedere al Europei, decât o cedare în Asia. Mai târziu, Buol i-a mărturisit lui Pfordten că alternativa la cedarea Basarabiei ar fi fost continuarea războiului pe termen lung și ar fi periclitat stabilitatea Europei[241].

Lordul Cowley îl informa pe Clarendon despre programul pe care Napoleon al III-lea îl agrea pentru încheierea păcii, inclusiv retrocedarea unei părți din Basarabia[242]. La scurtă vreme, Cowley a înțeles că nu intră în grațiile lui Napoleon al III-lea și a fost rugat să vină ducele de Cambridge[243], care sosea la Paris la 14 noiembrie 1855. Suveranul francez i-a comunicat înaltului demnitar al Curții regale britanice că Imperiul Rus este gata pentru încheierea păcii și era dispus să accepte și rectificarea de frontieră solicitată de către Imperiul Austriac, chiar dacă exista o „supărare" la Petersburg, dar nu în raport cu Marea Britanie. Ulterior, Napoleon al III-lea a explicat și „legăturile strânse" între acesta și Seebach, existând în epocă temeri că se dorea, în „spatele ușilor închise", realizarea unui acord franco-rus. În viziunea acestuia, Seebach era doar „purtătorul de cuvânt" al Imperiului Rus, în lipsa unui diplomat acreditat în capitala Franței, și nu un „agent" care avea dispoziții precise în chestiunea basarabeană[244].

Printre „faimoasele" patru puncte care au stat la baza negocierilor cu Rusia[245], definitivate încă în timpul vieții împăratului Nicolai I, nu exista clauza referitoare la retrocedarea unei părți din Basarabia, aceasta fiind inclusă când împărat era deja Alexandru al II-lea și căzuse reduta Sevastopolului. Intenția Austriei de a cere de la Rusia retrocedarea către Principatul Moldovei a sudului Basarabiei a fost formulată la 4 decembrie în depeșa contelui Buol către contele Esterhazy, ambasadorul Austriei la Petersburg. După ce, în 1854, ocupase militar

[241] HHST, Politisches Archiv IV, karton 23 (Buol către Apponyi).
[242] Wesley, Victor, Robert Secourt (eds). *Conversations with Napoleon III, a collection of documents, mostly unpublished and almost entirely diplomatic*. London, 1934, p. 97 (Cowley către Clarendon, Paris, 30 octombrie 1855).
[243] George, Duce de Cambridge (1819-1904), membru al familiei regale britanice, nepot pe linie masculină a regelui George al III-lea al Regatului Unit. Devine duce în 1850.
[244] *George, Duke of Cambridge: A memoir of his private life, based of the journals and correspondence of his Royal Highness*, edited by Edgard Sheppard, vol. I: 1819-1871. London, 1906, p. 167.
[245] Aceste puncte se refereau la abolirea protectoratului rusesc asupra Principatelor Române; neamestecul în chestiunile interne ale Imperiului Otoman având drept scop protejarea creștinilor din imperiu; revizuirea Convenției Strâmtorilor din anul 1841 și libera navigație pe Dunăre. A se vedea pe larg despre negocieri: Henderson, Gavin B. The diplomatic revolution of 1854: The four points. În *The American Historical Review*, october 1937, vol. 43, nr. 1, pp. 22-50.

Principatele Române, cabinetul de la Viena a declarat că, dacă Alexandru al II-lea nu acceptă condițiile de pace, vor fi rupte relațiile diplomatice dintre cele două puteri[246]. Napoleon al III-lea a prevenit Guvernul rus că o eventuală prelungire a războiului ar dăuna Rusiei, situație de pe urma căreia ar profita Austria[247]. Consiliul privat, reunit la Palatul de Iarnă, a discutat condițiile de pace înaintate Rusiei[248]. A fost respins punctul cinci, adăugat de Marea Britanie, care insista asupra posibilității de a înainta condiții suplimentare către Rusia, dar și revendicarea înaintată de Viena cu privire la cedarea Basarabiei meridionale. În viziunea diplomației ruse, această clauză era în exclusivitate una austriacă, fiind „blamată" în cercurile diplomatice din Europa. Contele Nesselrode l-a informat pe Gorceakov, la 23 decembrie 1855, că Rusia respinge aceste două puncte. În viziunea lui Gorceakov, noul traseu al frontierei, propus de Austria, nu putea fi interpretat drept o „rectificare", ci reprezenta o modificare de natură să genereze o „frontieră deteriorată", cu implicații administrative semnificative. Argumentația diplomatului rus invoca realitățile demografice din regiune, în special, a stabilirea unei populații bulgare, ca urmare a războaielor ruso-turce anterioare, și constituirea unor comunități prospere de coloniști[249]. Deja la o săptămână distanță, ambasadorul rus la Viena, Gorceakov, îl anunța pe contele Buol despre refuzul rusesc. Acesta nu ar fi adus la cunoștința aliaților decizia cabinetului de la Petersburg, amenințând că, dacă în decurs de 8 zile nu vor fi acceptate condițiile de pace, Austria își va rechema ambasadorul din capitala rusă. Aceeași poziție privind „disponibilitatea" Petersburgului de a accepta condițiile de pace, a fost adusă de cancelarul rus K. Nesselrode la cunoștința lui Beust, fostul cancelar al Austriei. Însă, între timp, Austria a conceput „proiectul funest"[250] referitor la retrocedarea unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei.

Pentru diplomația britanică a fost o veritabilă „surpriză" inserarea clauzei privitoare la retrocedarea unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei. Într-un raport adresat de G. C.

[246] Adamov, E. A. Problème bessarabien et relations russo-roumaines (a l'occasion du cinquantenaire de l'indépendance roumaine). În: *Le Monde Slave*, janvier 1928, nr, 1, p. 84.
[247] O altă opinie împărtășește istoricul austriac Th. Sosnovsky, considerând că Austria a pierdut mai mult decât învinsul, Imperiul Rus, aluzie la pierderea Principatelor Române. Sosnovsky, Theodor von. *Die Balkanpolitique Osterreich-Ungarns*. Stutgart and Berlin, 1913, pp. 66-67.
[248] Figes, Orlando. *The Crimean war: a history*. New York, 2011, p. 408.
[249] AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, Turquie, vol. 115, f. 2-3 (Gorceakov către Budberg, St. Petersburg, 26 decembrie 1856).
[250] *Trois quarts de siècle. Mémoires du Comte Frédéric-Ferdinad de Beust*, *ancien chancelier de l'Empire d'Autriche-Hongrie*, tome premier 1809-1866. Paris, 1888, p. 161.

Lewis[251] lordului Clarendon, din 21 noiembrie 1855, găsim explicațiile necesare[252]. Evident, primele reacții erau „vehemente", urmând „retorica" Petersburgului că această cedare se făcea în interesul exclusiv al cabinetului de la Viena. Cabinetul de la Saint-James era pus în „postura" de a accepta condițiile de pace impuse Imperiului Rus, fără a fi consultat în prealabil. La rândul ei, Franța nu făcuse nicio precizare referitoare la acest subiect. În aceeași perioadă, parveneau și informații de la Viena din partea însărcinatului cu afaceri britanic, Henry Eliot[253]. Diplomatul britanic scria despre ideea contelui Buol privind restituirea unei părți din Basarabia. Informațiile arătau fără echivoc că Austria urmărea să intre în „posesia" Principatelor Române, iar o mică parte din teritoriul basarabean i-ar fi asigurat o frontieră puternică[254]. Neavând, la acel moment, nicio reacție din partea cabinetului de la Viena, Marea Britanie se arată cea mai interesată de această problemă care s-a ivit în „orizontul" diplomatic.

La rândul ei, Franța încerca să „familiarizeze" Londra cu această retrocedare teritorială, deoarece era important ca „programul păcii" să fie revizuit, ceea ce, însemna scoaterea Imperiului Rus de la orice acces la Dunăre[255]. Astfel, Franța își dădea adeziunea la „preliminariile păcii", iar Austria urma să îndeplinească rolul de „mandatară" a puterilor aliate la Petersburg, urmând a prezenta, la sfârșit de decembrie 1855, condițiile de pace.

Secretarul de stat britanic (lordul Clarendon) trimitea instrucțiuni pentru H. Eliott privind demersurile necesare pe lângă contele Buol cu privire la intențiile urmărite de acesta prin clauza privind Basarabia. Se insista tot mai mult că acest proiect era „pur austriac" și mai puțin în

[251] George Cornewall Lewis (1806-1863), om politic britanic. Între 1855-1858, a ocupat funcția de Chancellor of the Exchequer – însărcinat cu Ministerul Finanțelor Majestății Sale. În 1859 devine secretar de stat, în 1861 - la ministerul de război

[252] *Akten zur Geschichte des Krimkriegs: Englische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, Seria III, Band IV 10 september 1855 bis 23 juli 1856, edited Winfried Baumgart. Oldenbourg, 1988 (*în continuare Englische Akten*) (Lewis către Clarendon, Downing Street, 21 noiembrie 1855), p. 345.

[253] Henry George Eliott (1817-1907), diplomat britanic. În 1841 este numit atașat la Petersburg. Secretar de Legație la Haga în 1848, la Viena (1853-1856). Ambasador la Constantinopol (1867-1877), Viena (1877-1884).

[254] „Am spus că sunt foarte înclinat să văd în această rectificare a frontierei principalul stimulent care a determinat Austria să vină cu o propunere ce reprezintă, fără îndoială, mai multe trepte înainte față de oricare alta pe care o făcuse până atunci; pentru că nu cred că guvernul austriac s-a desprins vreodată pe deplin de ideea că este posibil ca, într-o bună zi, să devină stăpânul Principatelor Dunărene și că acesta ar putea fi unul dintre motivele pentru care dorește să le vadă înzestrate cu o frontieră militară solidă.". *Englische Akten*, pp. 353-354. Cu privire la politica austriacă în Principatele Române, a se vedea pe larg:. Schroeder, Paul W. Austria and the Danubian Principalities, 1853-1856. În *Central European History*, vol. II, nr. 3, september 1969, pp. 216-236. De asemenea, a se urmări disputa între Karl Bruck și contele Buol cu privire la politica externă a Austriei în perioada 1853-1855: Schroeder, Paul W. *Bruck versus Buol: the dispute over Austrian eastern policy, 1853-1855*. În *The Journal of Modern History*, june 1968, vol. 40, nr. 2, pp. 193-217.

[255] *Ibidem*, p. 357 (Clarendon către Cowley, Forreign Office, 22 noiembrie 1855).

interesul puterilor aliate[256]. Se poate sesiza faptul că diplomația britanică vedea doar „beneficiile" pentru Austria, care i-ar fi întărit frontiera din punct de vedere militar. Aprecierile Londrei erau justificate, din moment ce Albionul nu a fost întrebat în prealabil despre această clauză, de unde și „stupoarea" că Viena dorește o „bucată" din teritoriul Basarabiei anexate la 1812.

La 2 decembrie 1855, Stratford de Redcliffe scrie un *Memorandum*[257] privitor la unirea Principatelor, amintind și de problema Basarabiei. Deși se vorbea mai mult despre Principatele Române și despre faptul că acestea ar trebui să își mențină organizarea actuală (divizate), se aducea în discuție teritoriul dintre Prut și Nistru, anexat în 1812 de către Imperiul Rus. Ambasadorul englez recunoștea că acest teritoriu făcea parte din Principatul Moldovei, iar locuitorii acestuia sunt de „aceeași rasă, crez și vorbesc aceeași limbă"[258] ca cei din Principate. Acesta era un document important în care se arăta românitatea teritoriului dintre Prut și Nistru, de unde și necesitatea despre „reintegrarea" lui în spațiul românesc, ca o barieră împotriva Imperiului Rus[259].

Marea Britanie, dându-și adeziunea la preliminariile păcii, a văzut o „oportunitate", mai ales în chestiunea basarabeană și a neutralizării Mării Negre, considerate deja condiții indiscutabile pe care Imperiul Rus trebuia să le accepte[260].

În drumul său spre Petersburg, contele Esterhazy a fost primit, la 20 decembrie, de regele Prusiei Wilhelm. În timpul audienței, s-a discutat despre misiunea acestuia în Rusia. Împăratul prusac a scos în evidență că Rusiei urmează să i se ceară un mare sacrificiu, anume jumătate din Basarabia. La această observație, Esterhazy a răspuns că, dacă războiul s-ar prelungi, sacrificiile

---

[256] *Ibidem*.
[257] Temperley, Harold. The union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-57. În: *Revue Historique du Sud-Est Européen*, nr. 7-9, juillet-septembre 1937, p. 221. Istoricul român N. Corivan a identificat la Arhiva de Politică Externă de la Paris un document francez care prezenta punctul de vedere britanic asupra situației în care se aflau Principatele Române și proiectul gândit de Marea Britanie pentru acesta. Deși s-a aflat la stadiul doar de „proiect", acesta prevedea și unirea Basarabiei, și necesitatea de a „alunga" Imperiul Rus de la Dunăre. Corivan, Nicolae. Deux documents sur le choix d'un prince étranger en 1856. În: *Revue Historique du Sud-Est Européenne*, 1930, VII-année, nr. 4-6, avril-juin, p. 84.
[258] *Englische Akten*, p. 430 (Memorandum Stratford de Redcliffe, Therapia, 2 decembrie 1855). TNA, FO. 78/1093.
[259] Stratford în memoriul său specifica: „Să devină Basarabia din nou parte a Principatelor învecinate. Dunărea, cu lanțul ei de fortărețe de la Marea Neagră până la Carpați, ar forma atunci linia de frontieră; populația Moldovei ar primi o întărire considerabilă din partea propriei sale rase". *Ibidem*, p. 432.
[260] AMAE. La Corneuve, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 703, f. 130 (Raport al lui Clarendon către Foreign Office, 29 noiembrie 1855).

Rusiei urmau să fie și mai mari[261]. Cu privire la ultimatumul înaintat Rusiei, acesta își rezerva o luare de poziție pentru momentul oportun. La această întrunire a asistat și ministrul de externe, Manteuffel. Esterhazy i-a declarat lui Manteuffel că participarea Prusiei la Conferință depindea, în mare măsură, de „sinceritatea" atitudinii față de curtea de la Petersburg. Atitudinea Prusiei este reliefată și în rapoartele ambasadorului francez la Berlin, Leonel de Moustier, care a purtat discuții atât cu împăratul Wilhelm, cât și cu ministrul de externe, Manteufell. Pentru acesta din urmă a fost o „surpriză dezagreabilă" inserarea clauzei privitoare la retrocedarea sudului Basarabiei, fapt dificil de acceptat de Imperiul Rus[262]. Explicațiile au venit din partea ambasadorului francez, insistându-se asupra ideii că această rectificare teritorială avea drept unic obiectiv, pe de o parte, restabilirea unei linii strategice distruse de Rusia în trecut, pe de altă parte, expulzarea ei de la gurile Dunării[263]. În schimb, la Berlin parveniseră unele „zvonuri" de la Petersburg că propunerile înaintate de către Esterhazy cabinetului de la Petersburg nu ar fi susținute de toate cele trei puteri aliate. Moustier trebuia să „demonteze" aceste „zvonuri", susținând ferm la Berlin „solidaritatea" celor trei puteri cu privire la această clauză, precum și că nu vor fi alterate preliminariile păcii[264].

Cabinetul de la Petersburg nu a reușit să „distrugă" din start alianța franco-britanică, dar, în scurtă vreme, Rusia s-a „pomenit" „încercuită" de inamici: coaliția îndreptată împotriva Rusiei era completată cu Suedia[265], iar statele germane erau tot mai nemulțumite de „conduita" Petersburgului, care primise scrisori din partea Bavariei, Wurtembergului, Saxoniei în care i se cerea încheierea păcii. Pericolul neașteptat a venit din partea Prusiei, care nu dorea să se găsească mult timp în postura de „neutralitate binevoitoare". Frederic-Guillaume IV, în scrisoarea sa către împăratul Alexandru al II-lea, l-a „implorat" pe nepotul său să semneze pacea,

[261] Replica împăratului prusac era subtilă: „Ca Austria să nu uite că aparține Germaniei. Nu-mi pot imagina Austria fără Germania. Acesta este cel mai important cuvânt pe care trebuie să-l rostesc astăzi". Guichen, Eugène. *La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des Puissances Européennes*. Paris, 1936, p. 314.
[262] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Prusse, vol. 326, f. 348 (Moustier către Walewski, Berlin, 28 decembrie 1855).
[263] Ibidem, f. 349.
[264] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Prusse, vol. 326, f. 332-332 v (Moustier către Walewski, Berlin, 27 decembrie 1855).
[265] La 21 noiembrie 1855 a fost semnat Tratatul de la Stockholm dintre Suedia, Franța, Marea Britanie, prin care puterile aliate în războiul Crimeii garantau integritatea teritorială a teritoriului Suediei, în cazul unei potențiale agresiuni rusești. Prin acest tratat se confirma și neutralitatea Suediei. Geoffroy, A. La Suède avant et depuis le traité de Paris. Le Roi Charles-Jean et le Roi Oscar dans leurs rapports avec le Cabinet Russe. În: *Revue des Deux Mondes*, 1856, tome III, p. 489.

pentru că exista riscul extinderii războiului. Practic, împăratul Prusiei a „amenințat" că va susține puterile occidentale[266].

Sardinia, prin vocea ministrului de externe Luigi Cibrario, a luat cunoștință de condițiile de pace impuse Imperiului Rus. Printr-o notă verbală adresată ministrului francez la Torino (Gramont), acesta aprecia că Austria ar fi cea mai „câștigătoare" de pe urma „anexării" unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei[267]. La rândul său, ministrul de externe francez Walewski a transmis prin intermediul lui Gramont că aceasta era o „simplă rectificare de frontieră"[268] și avea menirea să asigure Principatelor Române o frontieră mai sigură. La 29 decembrie, Cibrario îl informa pe Villamarina despre ultimatumul Austriei, înaintat Rusiei. Unul din punctele la care a atras atenția în mod special Cibrario era mărirea teritoriului Principatelor Române prin adăugarea unei părți considerabule din Basarabia. În viziunea acestuia, alungarea Rusiei de la gurile Dunării priva Rusia de comunicarea directă cu populațiile slave aflate sub dominația Imperiului Otoman. Evident, diplomatul sard atrăgea atenția asupra adevăratelor intenții ale Austriei, care ar fi dorit să substituie influența rusească din Principatele Române cu cea a Vienei[269].

Între timp, Imperiul Rus fiind informat de condițiile de pace, cancelarul Kars Nesselrode a trimis instrucțiuni la Viena ambasadorului M. Gorceakov, comunicând poziția oficială a Petersburgului. Acesta respingea punctul referitor la retrocedarea sudului Basarabiei[270]. Cabinetul de la Viena nu a acceptat modificarea acestei clauze[271]. În epocă este cunoscut discursul dur al viitorului cancelar rus Gorceakov la adresa Vienei pentru „contribuția decisivă" la pierderea unei părți din Basarabia[272].

---

[266] Jomini, Alexandre. *Etude diplomatique sur la guerre de Crimée* vol. II. St. Petersburg, 1878, p. 389-397. Bamberg, Felix. *Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des Pariser und des Berliner Friedens*. Grote, 1892, pp. 239-240.

[267] AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Sardaigne, vol. 339, f. 27 v (Gramont către Walewski, Torino, 3 ianuarie 1856).

[268] *Ibidem*, f. 50 v. (Walewski către Gramont, Paris, 5 ianuarie 1856).

[269] *Ibidem*, p. 325.

[270] Татищев С. С. *Император Александр II. Его жизнь и царствование*. Т. I. Москва, 1903, p. 184 (Nesselrode către Gorceakov, Petersburg, 23 decembrie 1855).

[271] Macfie, A. L. *The Eastern Question 1774-1923*. New York, 2014, p. 32.

[272] Reacția ambasadorului rus la Viena (M. Gorceakov) a fost dură la adresa Austriei. Diplomatul rus ar fi apelat la cuvinte dure față de politica cabinetului austriac: „mizerabili josnici", ulterior făcând unele aluzii și la intenția Austriei de a cere o parte din Basarabia: „Dacă aș fi lângă împărat, aș fi capabil să-l sfătuiesc să accepte. În trei ani, Rusia își va fi refăcut forțele și va putea atunci să se năpustească cu toată puterea asupra acestui guvern perfid, care a propus dezmembrarea Rusiei; căci avem dovada scrisă că Austria este cea care a conceput ideea de a ne deposeda de jumătate dintr-o provincie". Charles de. *L'impasse orientale: Souvenirs et observations*. Bruxelles, 1871, p. 20. În

La 30 decembrie 1855, ministrul Austriei la Dresda a dat citire lui Beust ultimatumul austriac și a cerut sprijinul acestuia la Petersburg. Beust a refuzat într-o manieră formală, admițând că aceste condiții erau departe de cele patru garanții admise de Confederația Germanică. Chiar dacă Seebach plecase spre Petersburg, Beust a refuzat să facă un demers oficial către cabinetul rus. La Munchen, împăratul Maximilian a primit de la Franz Joseph comunicatul ultimatumului, pentru ca acest demers să fie susținut la Petersburg. În timpul unui bal de la curte, acesta a declarat categoric contelui Apponyi că găsește propunerile venite din partea cabinetului de la Viena inacceptabile pentru Rusia și, în acest context, nu-l putea „consilia" pe împăratul Alexandru al II-lea să le accepte. Astfel, Franța și Austria nu au găsit în Confederația Germanică decât o „aprobare ezitantă" sau fățiș împotrivă[273].

Cercetarea corespondenței diplomatice a contelui Walewski cu reprezentanții francezi din statele din Confederația Germanică aruncă o nouă lumină asupra evoluției problemei Basarabiei de la finele anului 1855 și începutul lui 1856. Asta în condițiile în care cabinetul de la Petersburg refuza să accepte retrocedarea unei părți din Basarabia. Statele germanice aveau poziții diferite, îngreunând demersurile Austriei de a obține acceptul Rusiei privind condițiile de pace[274]. Din cauza existenței unor opinii diferite privind modul de interpretare a problemei Basarabiei în Confederația Germanică, ministrul de externe Walewski a trimis o circulară diplomaților francezi cu privire la preliminariile păcii, inclusiv opinia sa personală privind problema Basarabiei[275]. El preciza că, deși problema Basarabiei nu s-a aflat pe agenda negocierilor de pace (cu referire la Conferința de la Viena), inserarea acestei clauze a fost necesară pentru stoparea expansionismului rusesc și „oferirea" unei frontiere mai sigure Imperiului Otoman[276].

---

mod évident, Gorceakov făcea referire la ideea cedării sudului Basarabiei, percepută la Petersburg ca inițiativă a cabinetului de la Viena.

[273] Roux, François-Charles. *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III*. Paris, 1913, p. 70.

[274] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 62 (Walewski către Bourqueney, Paris, 9 februarie 1856).

[275] AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, France, vol. 741, f. 95-102 (Circulara contelui Walewski către diplomații francezi în Confederația Germanică, Paris, 9 ianuarie 1856).

[276] În această circulară contele Walewski avea un alt punct de vedere privind necesitatea rectificării frontierei în Basarabia, decât cel pe care avea să-l susțină la Congresul de la Paris și ulterior: „Este suficient, de altfel, să aruncăm o privire asupra unei hărți, pentru a ne convinge că porțiunea de teritoriu care aparținea odinioară Moldovei și care ar urma să fie restituită nu cuprinde nici un centru important de populație; că nu are nicio importanță, indiferent din ce punct de vedere ne-am plasa, și că, revenind la Principate, ea nu adaugă decât la interesele apărării. Această rectificare, mă grăbesc să o recunosc, va avea drept consecință eliberarea gurilor Dunării, de care Rusia se însușise în mod abuziv printr-o interpretare forțată a tratatelor sale cu Turcia". *Ibidem*.

Într-un raport din 30 decembrie 1855 al baronului Meneval[277] către Walewski, constatăm „votul de blam" dat de Bavaria clauzei referitoare la retrocedarea unei părți din Basarabia. Diplomatul francez a avut o întrevedere cu contele Von der Pfordten[278], cel din urmă arătându-se vehement împotriva propunerilor Austriei, care trebuiau explicate. În consecință, Guvernul bavarez nu putea adopta și „apăra" ultimatumul asupra căruia nu a fost informat în prealabil[279]. Constatarea lui Meneval era că Guvernul bavarez dezaproba cedarea teritorială impusă Imperiului Rus, iar responsabilitatea cădea exclusiv pe „umerii" cabinetului de la Viena. Opinăm că această atitudine venea, mai degrabă, din faptul că nu au fost consultați în prealabil în ceea ce privește condițiile de pace, decât că ar fi avut „simpatii" față de Rusia, deși nu se poate exclude nici acest fapt. Mai mult decât atât, „tonul" omului de stat bavarez era ridicat când vorbea despre această clauză, catalogând-o drept una nouă și pe care „o blama cu toată forța"[280]. El numea această clauză o „cedare inutilă" în „numele" asigurării libertății navigației pe Dunăre și „un obstacol insurmontabil" în procesul de încheiere a păcii. În asemenea condiții, contele Von der Pfordten nu putea recomanda cancelarului Nesselrode să accepte această condiție. În viziunea acestuia, „pretenția de a lua jumătate din Basarabia" era o cerință exorbitantă[281]. De asemenea, această problemă era minimalizată în comparație cu altele (de exemplu, mențiunea la chestiunea grecească), prin ea dorindu-se „inutil umilirea Rusiei"[282]. În consecință, cabinetul de la Munchen dezaproba cedarea teritorială pe care ultimatumul austriac o reclama[283]. Într-un raport ulterior, erau aduse din nou argumentele acestuia privind refuzul de a accepta ultimatumul austriac. Diplomatul francez i-a replicat că aceste condiții au fost stabilite împreună cu Franța și Marea Britanie, mizându-se pe o pace durabilă. La aceasta se mai adăuga faptul că cedarea unui „teritoriu" aparținând Imperiului Rus era în avantajul Germaniei, având ca impact fortificarea frontierelor orientale ale Austriei[284]. Refuzul cabinetului de la Munchen era motivat de faptul că nu a fost consultat mai devreme în această problemă.

La curtea de la Darmstadt, situația se prezenta diferit. Prințul Emil de Hesse i-a declarat reprezentantului francez că aprobă condițiile de pace, dar punctul referitor la rectificarea

[277] Eugene Meneval –diplomat francez. Trimisul Franței la Munchen înre 1852-1860.
[278] Ludwig Karl Heinrich Freiherr von der Pfortden (1811-1880), om politic german. Ministru de externe al Bavariei.
[279] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, ff. 67-68 (Meneval către Walewski, Munchen, 30 decembrie 1855).
[280] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 70 (Meneval către Walewski, Munchen, 30 decembrie 1855).
[281] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 70 v. (Meneval către Walewski, Munchen, 30 decembrie 1855).
[282] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 72 v. (Meneval către Walewski, Munchen, 30 decembrie 1855).
[283] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 77. (Meneval către Walewski, Munchen, 2 ianuarie 1856).
[284] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 139 (Meneval către Walewski, Munchen, 9 ianuarie 1856).

frontierei în Basarabia va întâmpina o rezistență puternică din partea Imperiului Rus. Acesta a emis o opinie asemănătoare celei a lui Pfordten precum că, în ultimă instanță, cabinetul de la Petersburg va fi greu de convins să cedeze „câteva mici porțiuni de teritoriu Turciei”[285]. La rândul său, marele duce a promis lui Lutzow[286] că va telegrafia la Petersburg, pentru a sprijini eforturile cabinetului de la Viena în vederea acceptării condițiilor de pace. Aceste aprecieri arată, pe de o parte, că nu exista o unanimitate de păreri în chestiunea Basarabiei, iar pe de altă parte, semnalăm un „fapt inedit”, în viziunea noastră: anume din cauza acestor poziții antagoniste, cabinetul de la Peterburg „refuza” să accepte retrocedarea părții din Basarabia, cerută de aliați. Damremont a fost chiar abordat de viitorul plenipotențiar rus de la Congresul de la Paris (F. Brunov), arătând cordialitate față de Franța și criticând condițiile de pace impuse de către Austria. Diplomatul rus făcea referire anume la clauza privind retrocedarea sudului Basarabiei, considerată de el una de „interes pur austriac”[287]. Brunov chiar făcea „sugestia” că s-ar putea înțelege cu Franța la viitorul congres. Aceste „tatonări” arătau că diplomația rusă era dispusă să „joace cartea franceză”, pentru a păstra sudul Basarabiei.

Situația devenea tot mai critică din momentul în care se implicau personaje tot mai influente din cadrul Confederației Germanice. Interesante sunt informațiile parvenite de la Stuttgart, unde ecourile retrocedării Basarabiei au fost simțite din plin. Chestiunea devenea, în mod cert, una „sensibilă” pentru o parte a lumii germanice, așa cum reiese dintr-un raport al trimisului extraordinar al Franței la Stuttgart, Ferrière-le-Vayer. Trimisul Franței „colabora” cu însărcinatul cu afaceri al Marii Britanii[288], acesta din urmă vorbind în termeni generali și „neoficial” despre retrasarea frontierei în Basarabia. În instrucțiunile primite de la Hamilton, precum și în cele trimise de la Paris, se cerea utilizarea cu multă discreție a informațiilor parvenite de la Londra și Paris în această problemă[289]. Diplomatul francez a avut oportunitatea să discute atât cu ministrul regatului Wurtemberg la Paris, August von Wächter[290], cât și cu regele

[285] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 84 (Damremont către Walewski, Darmstadt, 2 ianuarie 1856).
[286] Heinrich Lützow (1789-1868), diplomat al Regatului Prusiei.
[287] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Hesse-Darmstadt, vol. 24, f. 68 (Damremont către Walewski, Darmstadt, 15 ianuarie 1856). A se vedea acest moment și în: Sclifos, Eugen-Tudor. Preliminarii diplomatice în chestiunea sudului Basarabiei: decembrie 1855-februarie 1856. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. *Seria Științe umanistice*”, nr, 10, 2016, p. 94.
[288] George Strachey.
[289] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 86v – 87v. (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 30 decembrie 1855).
[290] August von Wächter (1807-1879), diplomat și politician german. Trimisul Wurtembergului la Paris în perioada 1850-1871.

William I[291]. După ce regele a făcut unele observații cu caracter general referitoare la încheierea păcii, ulterior a trecut la „chestiuni concrete". El l-a întrebat pe diplomatul francez: „Austria ne antrenează în război pentru chestiunea Dunării? Ce ne face nouă Dunărea? Exporturile se fac pe Adriatica și Mediterana. Dunărea este un fluviu ungar, nu german"[292]. În această discuție „tête-a-tete" a intervenit baronul Hügel, fără a fi chemat de rege, fiind un fapt „inedit", deoarece eticheta era scrupulos respectată. Explicațiile diplomatului francez au fost simple și la obiect. Anume cele 4 garanții formează un „tot întreg" și au menirea să oprească preponderența Imperiului Rus în Orient[293]. Baronul Hügel căuta „soluții" și „alternative", pentru a elimina clauza privitoare la retrocedarea sudului Basarabiei, dar, în același timp, pentru ca să fie păstrată libera navigație pe Dunăre[294]. Faptul în sine era inedit, și anume existența unui canal pe teritoriul turc, cu un sistem de fortărețe care urmau să primească garnizoane mixte, fiind fortărețe europene[295]. Totodată, i-a declarat baronului Lago că, făcând aceste propuneri (se subînțelege mai mult cea referitoare la clauza privind Basarabia), cabinetul de la Viena nu „lucrează" pentru pace, ci dorește război[296].

În acest context neobișnuit de „complicat", ministrul de externe francez analiza cu acuitate informațiile parvenite de la curțile germanice. Într-o scrisoare către ambasadorul francez la Viena (Bourqueney) constata că din informațiile parvenite de la Legațiile Franței de la Munchen și Stuttgart era clar că aceste state erau preocupate, mai ales, de „demnitatea" Rusiei, în timp ce curțile din Bavaria și Wurtenmberg au insistat până în ultimul moment asupra ideii că propunerea privitoare la retrocedarea unei părți din Basarabia era inacceptabilă și că acceptarea de către Rusia i-a luat prin suprindere[297], ținând cont de faptul că încercau să justifice refuzul Imperiului Rus de a accepta această clauză teritorială.

Un lucru mai puțin cercetat este faptul că discuțiile de la curțile germanice în problema Basarabiei au continuat până în momentul acceptării de către Rusia a preliminariilor păcii. Într-un raport datat cu 15 ianuarie, cu puțin timp înainte de acceptul Petersburgului, diplomații germani afirmau cu tărie că „rectificarea frontierelor nu este un interes occidental, ci unul austriac"[298], pentru că nu ar avea nimic cu libera navigație pe Dunăre. Cu această ocazie, a

[291] William I of Wurtemberg (1781-1864).
[292] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 88 (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 30 decembrie 1855).
[293] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 90 (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 30 decembrie 1855).
[294] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 146 (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 13 ianuarie 1856).
[295] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 149 v (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 13 ianuarie 1856).
[296] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 150-150 v (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 13 ianuarie 1856).
[297] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 116 v (Walewski către Bourqueney, Paris, 18 ianuarie 1856).
[298] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 120 (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 15 ianuarie 1856).

parvenit și o scurtă discuție purtată la Viena între Gorceakov și contele Buol, cel dintâi reproșându-i următoarele: „De ce mi-ați ascuns ultimatumul? Credeați că eu pot „dăuna" la negocieri", iar răspunsul a fost un sec „Da"[299]. Ținând cont de acest dialog, nu e de mirare că, în momentul acesta Gorceakov, ambasadorul Rusiei la Viena, ar fi avut o reacție virulentă la adresa cabinetului vienez.

La începutul lunii ianuarie a sosit la Viena colonelul prusac Manteuffel[300], pentru a avea întâlniri cu ministrul de externe Buol, dar și cu ambasadorii puterilor aliate. Punctul central al discuțiilor l-au reprezentat condițiile de pace impuse Imperiului Rus. Colonelul german s-a referit și la clauza privind Basarabia, iar, în viziunea sa, Imperiul Rus nu trebuia „umilit", vorbind chiar despre o eventuală despăgubire, dacă cabinetul de la Petersburg ar accepta, în final, această clauză[301]. În discuția purtată cu ambasadorul francez (Bourqueney), acesta a accentuat că rectificarea frontierei era o garanție pentru securitatea Europei[302]. Dacă Bourqueney vorbea privitor la noua frontieră ruso-otomană în termeni de garantare a unei securități, apoi ambasadorul britanic Seymour nu agrea nici varianta unei eventuale „recompense" pentru Imperiul Rus. De asemenea, primind răspuns la întrebările sale, Manteuffel încerca să obțină și certitudinea că Austria a venit cu ideea acestei retrocedări teritoriale, însă nu a primit niciun răspuns[303].

În comparație cu Confederația Germanică, alte state care nu aveau tangențe cu preliminariile păcii, susțineau deschis „pretenția" puterilor aliate de a convinge Petersburgul să accepte condițiile de pace. Un asemenea caz îl reprezenta Olanda. Într-o discuție de la începutul lui ianuarie 1856, purtată între baronul André și ministrul Van Hall, acesta din urmă era informat despre condițiile de pace impuse cabinetului de la Petersburg și misiunea lui V. Esterhazy la Petersburg[304]. În opinia lui Van Hall, condițiile de pace impuse Rusiei erau acceptabile[305]. Mai mult decât atât, regele Olandei[306] arăta un interes deosebit față de aceste acțiuni și „spera" că

[299] CADN, Vienne Ambassade , vol. 47, f. 120 v (Ferrière-le-Vayer către Walewski, Stutgart, 15 ianuarie 1856).
[300] Edwin Freiherr von Manteuffel (1809-1885), militar prusac, cunoscut, mai ales, pentru victoriile obținute în timpul războiului franco-prusac. În 1853 a fost trimis în misiuni diplomatice la Viena și Petersburg. A nu se face confuzia cu Otto Theodor von Manteuffel (1805-1882), prim-ministru și ministru al afacerilor externe al Prusiei, care a luat parte la negocierile de pace de la Paris in 1856.
[301] *Englische Akten*, pp. 560 (Seymour către Clarendon, Viena, 7 ianuarie 1856).
[302] *Ibidem*.
[303] *Ibidem*, p. 562.
[304] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 92 (André către Walewski, Haga, 2 ianuartie 1856).
[305] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 92 v (André către Walewski, Haga, 2 ianuartie 1856).
[306] William al III, rege al Olandei și a Marelui Ducat al Luxemburgului în perioada 1849-1890.

„sfaturile” date la Petersburg vor duce la restabilirea păcii în Europa[307]. Informațiile parvenite din partea lui Dimitri Lomonosov[308] erau că nu era vorba că Rusia nu dorea să facă pace, dar că insistă asupra unor „condiții onorabile”[309].

Aceste negocieri diplomatice complexe demonstrează că problema basarabeană a „suscitat” un interes deosebit din partea cancelariilor europene, mai ales din perspectiva liberei navigații pe Dunăre. În ultimă instanță, cunoscând pozițiile Marilor Puteri, precum și ale puterilor de „rangul doi”, cabinetul de la Petersburg trebuia să ia o decizie privind clauza referitoare la retrocedarea sudului Basarabiei. În acest sens, a fost trimis în „misiune specială” la Petersburg V. Esterhazy, „mandatarul” puterilor occidentale, care trebuia să-l convingă pe împăratul Alexandru al II-lea și pe cancelarul Nesselrode să accepte preliminariile păcii.

2.3. Misiunea contelui V. Esterhazy la Petersburg și chestiunea rectificării frontierei basarabene

Unul dintre diplomații care a putut lua pulsul evenimentelor de la Petersburg la finele anului 1855 - începutul lui 1856 a fost trimisul austriac V. Esterhazy, care urma să prezinte oficial condițiile de pace Imperiului Rus[310]. De la bun început s-a putut constata că exista o anumită „încordare” la nivelul decidenților imperiului referitoare la clauzele viitorului tratat de pace. Totodată, se observa activitatea „intensă” a baronului Seebach care i-a „insinuat” cancelarului Nesselrode faptul că Walewski i-a lăsat deschisă posibilitatea unei înțelegeri cu mici modificări[311].

În discuțiile purtate cu personaje influente din Rusia, Esterhazy constata că principalul „impediment” în acceptarea condițiilor de pace era rectificarea frontierei în Basarabia și faptul că diplomația rusă nu „intuia” ce condiții particulare urmau să pună puterile beligerante, care își rezervau dreptul să le numească mai târziu[312]. Referitor la retrasarea frontierei în Basarabia, se

[307] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 104 v (André către Walewski, Haga, 4 ianuarie 1856).
[308] Dmitri Lomonosov – șef al misiunii diplomatice al Imperiului Rus în Regatul Țărilor de Jos.
[309] CADN, Vienne Ambassade, vol. 47, f. 105 (André către Walewski, Haga, 2 ianuartie 1856).
[310] Harold Temperley, Harold. *Austria, England, and the Ultimatum to Russia, 16 december 1855*. În: *Fetschrift zum 70 Geburstag von Alfons Dopsch*. Viena-Leipzig, 1938, pp. 626-628; Mosse, W. E. *The rise and fall of the Crimean system, 1855-1871: the story of a peace settlement*. London, 1964, p. 21; Knapp, John M. *Behind the diplomatic curtain: Adolphe de Bourqueney and French Foreign Policy, 1816-1868*. University of Akron Press, 2001, p. 235.
[311] HHST, Politisches Archiv X, Russland, karton 43, berichte 1856, f. 7 (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 7 ianuarie 1856).
[312] *Ibidem*, f. 16 (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 31 decembrie/12 ianuarie 1856).

considera că linia de frontieră nu era una bună între Imperiul Otoman și Imperiul Rus. Instrucțiunile primite de Esterhazy erau ferme, în caz contrar, relațiile dintre cele două state urmau să fie rupte.

În așteptarea răspunsului Petersburgului, Esterhazy s-a întâlnit și cu Seebach, „liantul" relațiilor franco-ruse la acel moment. Acesta s-a justificat în fața diplomatului austriac că misiunea lui la Paris nu a fost una oficială. Mai mult decât atât, Seebach a dat asigurări că împăratul Napoleon al III-lea era sigur că cabinetul rus primise condițiile de pace, care urmau să stea la baza viitorului tratat[313]. Practic, împăratul francez „calma" situația în cadrul alianței occidentale, dat fiind că în epocă existaseră discuții că în „culise" se pregătea o alianță franco-rusă. Au existat anumite semne că Napoleon al III-lea și Walewski ar fi promis ajutor în chestiunea delimitării frontierei Basarabiei.

Primul răspuns al cabinetului de la Petersburg a fost negativ, înaintând mai multe contrapropuneri, care au adus modificări substanțiale în proiectul de tratat, la care se adăuga și eliminarea a două din principalele puncte. În aceste condiții, Esterhazy se vedea nevoit să scrie la Viena că, dacă nu se acceptă condițiile de pace *in integrum*, va părăsi capitala Imperiului Rus[314]. Cabinetul de la Petersburg eluda principala chestiune ce interesa Austria, și anume rectificarea frontierei în Basarabia. În viziunea lui Nesselrode, retrasarea frontierei nu avea „utilitate practică" în interesul european[315]. La aceasta se adăuga și aserțiunea că cedarea acestui teritoriu nu constituia un „schimb echitabil" cu teritoriile ocupate de aliați. Esterhazy i-a replicat că această porțiune de teritoriu nu avea importanță pentru Rusia, din moment ce Rusia „renunța" la „planurile de măriri" teritoriale, fiind o parte din ultima cucerire, iar acest „sacrificiu" nu era unul exorbitant, din moment ce împăratul Alexandru al II-lea asigura Europa că Rusia nu are intenții agresive[316].

Ulterior, după presiuni externe și interne, Rusia a acceptat condițiile de pace. Prețioase sunt și informațiile parvenite de la Esterhazy, care a văzut toată „agitația" dinaintea acceptării integrale a condițiilor de pace. Astfel, timp de trei zile, împăratul Alexandru al II-lea a consultat membrii cei mai influenți ai Consiliului imperial: cancelarul Nesselrode, contele Orlov, P. Kiselev, baronul Bludov, ca, în final, să țină cont de părerea „minorității" care pleda pentru

[313] *Ibidem*, f. 24 v (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 31 decembrie/12 ianuarie 1856).
[314] *Ibidem*, f. 35 v (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 31 decembrie/12 ianuarie 1856).
[315] *Ibidem*, f. 36.
[316] *Ibidem*, f. 36 v.

acceptarea condițiilor de pace. În dimineața zilei de 16 ianuarie 1856, împăratul rus își dădea adeziunea la propunerile de pace venite din partea Austriei[317].

Primirea lui Esterhazy în audiență la Alexandru al II-lea a fost întârziată mult. Dacă inițial audiența trebuia să aibă loc pe 1 ianuarie, stil vechi, la acea dată s-a amânat. El a fost primit abia spre finele lunii ianuarie, cum rezultă din raportul trimis lui Buol la 25 ianuarie 1856. Împăratul rus a vorbit despre restabilirea păcii și despre faptul că, acceptând aceste condiții „austriece", Petersburgul a făcut concesiile cerute și că nu va mai accepta alte condiții, care puteau să apară în timpul negocierilor de pace[318]. Împăratul s-a arătat vizibil deranjat de faptul că Viena a venit cu inițiativa rectificării frontierei în Basarabia și că de această problemă depindea dacă va fi pace sau război[319]. Esterhazy a replicat împăratului Alexandru că rectificarea frontierei în Basarabia nu a fost ridicată de către Viena solitar, că această condiție era una de „interes european" și a constituit obiectul unor deliberări comune ale aliaților, fiind percepută drept o condiție necesară restabilirii păcii[320]. Referitor la mersul Congresului de la Paris, Esterhazy constata că se păstra un secret absolut. Nesselrode, deși a avut întruniri cu Esterhazy, păstră o „rezervă absolută"[321] față de acesta, poate, pentru a evita să „scurgă" anumite detalii din culisele negocierilor franco-ruse.

Împăratul Alexandru al II-lea a convocat un consiliu extraordinar la Palatul de Iarnă, la 3/15 ianuarie 1856. La acesta au luat parte marele duce Constantin, fratele împăratului și președinte al Consiliului imperiului, Nesselrode, cancelarul Imperiului Rus, prințul Dolgorukov, ministrul de război, Kiselev, ministrul Domeniilor Statului, contele Orlov și Voronțov, ajutori de stat major; baronul Meyendorff, ambasador, contele Bludov, subsecretar de stat. După ce împăratul a prezentat situația în care se găsea Rusia, Nesselrode a cerut cuvântul și a dat citire unui memoriu, a cărui concluzie era acceptarea ultimatumului austriac. A adus în discuție consecințele nefaste ale împotrivirii la pretențiile Austriei. Nu s-a acordat atenție discursului lui Nesselrode, care avea doza sa de adevăr și de gândire: în viziunea sa, semnarea imediată a preliminariilor păcii cu condiții „penibile", fără îndoială, unele acceptate mai demult, ar însemna disoluția coaliției marcate, la acel moment, de „antipatii" și „resentimente". În continuare, urma cea mai interesantă parte a discursului. În viziunea sa, Franța arăta „simpatie" pentru Imperiul

[317] *Ibidem*, 1856, f. 54 v. (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 17/29 ianuarie 1856);
[318] *Ibidem*, f. 87 (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 25 ianuarie/6 februarie 1856).
[319] *Ibidem*, f. 87 v.
[320] *Ibidem*, f. 88 v.
[321] *Ibidem*, f. 108 (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 27 februarie/10 martie 1856).

Rus. „Un refuz din partea noastră ar duce Franța și mai mult în „brațele" Marii Britanii". Acceptul nostru, sublinia Nesselrode, va face din Franța arbitrul Europei. După aceasta, fiecare membru a luat cuvântul și au vorbit despre pericolul continuării războiului și impactul lui asupra unor provincii ca Polonia, Finlanda, Podolia etc.[322] sau despre situația internă precară.

Lucru curios, în viziunea noastră, este că Nesselrode nu ar fi comunicat Consiliului întrunit la Palatul de Iarnă al împăratului telegrama lui Gorceakov, prin care se cerea să nu fie acceptat ultimatumul austriac și să se înceapă negocieri directe cu Franța. Plenipotențiarul Orlov a afirmat mai târziu că, dacă ar fi știut de această depeșă, ar fi votat împotriva acceptării ultimatumului austriac. Ulterior, mulți diplomați au criticat lipsa de „sinceritate" a cancelarului Nesselrode cu privire la acest moment, printre care și baronul Jomini. Acesta ar fi afirmat că, dacă Consiliul ar fi știut de acest fapt și ar fi urmat „calea" indicată de Gorceakov, Rusia ar fi ajuns la semnarea păcii, „evitând clauza privitoare la delimitarea Basarabiei"[323]. Însă în istorie nu se operează cu „ce ar fi fost, dacă", adică cu ipoteze. Nu putem ști cum ar fi putut reacționa toți membrii Consiliului, care se vedeau ca „partida păcii". Totodată, Consiliul împăratului Alexandru al II-lea era unul consultativ. Fiind un autocrat, împăratul singur putea lua o decizie, fără a ține cont de părerile consilierilor săi.

La 12 ianuarie 1856, lordul Cowley a preluat rolul de negociator la Paris cu privire la preliminariile păcii cu Rusia. Acesta a avut o întrevedere privată cu împăratul Napoleon al III-lea. Napoleon ar fi întrebat retoric, dacă Rusia acceptă toate condițiile, cu excepția retrocedării sudului Basarabiei, și dacă nu putea acorda această „favoare" pentru realizarea păcii? În raportul către Clarendon, Cowley aprecia că pentru Napoleon era mai importantă o apropiere de Rusia decât o disensiune austro-rusă. Schimbul de teritorii – Karsul contra Basarabiei – sugerat de Napoleon al III-lea, relevă Cowley, putea fi utilizat „pentru a pune Austria într-o poziție delicată". În eventualitatea ruperii relațiilor diplomatice dintre Petersburg și Viena, aliații ar fi susținut cedarea Basarabiei, dar ei ar fi pretins un „ajutor material". Astfel, avea de câștigat și Marea Britanie prin adăugarea unor cerințe „speciale"[324].

În același timp când Rusia anunța prima luare de poziție, respingând cedarea unei părți din Basarabia, Buol a criticat atitudinea diplomației ruse, ceea ce i-a atras critici virulente atât la Viena, cât și în cercurile politice germane. În situația complicată care se preconfigura, Napoleon

[322] Roux, François Charles. *Op. cit.*, p. 76.
[323] *Ibidem*, p. 77.
[324] TNA, FO 519/5 (Cowley către Clarendon, Paris, 12 ianuarie 1856).

al III-lea s-a adresat direct reginei Victoria, considerând cererea de retrocedare a sudului Basarabiei una „pur austriacă”, care nu merită interesul și „efortul” aliaților din războiul Crimeii[325].

Acceptarea de către împăratul rus Alexandru al II-lea a preliminariilor păcii nu însemna „abandonarea” sudului Basarabiei, fiind elaborate instrucțiuni „speciale” cu privire la atitudinea plenipotențiarilor ruși la Congresul de pace de la Paris. Nu în ultimul rând, diplomația rusă a încercat să „convingă” cancelariile europene să accepte un eventual schimb de teritorii: fortăreața Karsului contra sudului Basarabiei.

2. 4. Proiecte rusești de schimb teritorial

În intervalul cuprins între acceptarea de către Imperiul Rus a condițiilor de pace și deschiderea lucrărilor Congresului de la Paris, problema Basarabiei a fost intens dezbătută de Marile Puteri. Asta în condițiile în care diplomația rusă căuta „mijloace surprinzătoare” să păstreze teritoriul basarabean, deși împăratul Alexandru al II-lea își dăduse adeziunea la această cedare.

Știrea despre acceptarea condițiilor de pace de către Curtea de la Petersburg a ajuns și la Frankfurt. Într-o discuție privată între Otto von Bismarck[326] și ministrul francez Gustave de Monttessuy[327], cel dintâi i-a atras atenția asupra faptului că ocuparea fortăreței Karsului de către armata rusă ar urma să „cântărească” enorm în timpul negocierilor de pace[328]. Aceasta era o primă discuție privitoare la eventualitatea schimbului de teritoriu „Karsul contra sudului Basarabiei”, gândit de diplomația rusă, pentru a „scoate” de pe „agenda” Congresului una dintre cele mai „dureroase” clauze ale viitorului tratat de pace.

---

[325] HHSt, Politisches Arhiv, IX/Frankreich, karton 52 (Hübner către Buol, Paris, 13 și 17 ianuarie 1856).

[326] Viitorul cancelar al Germaniei ocupa funcția de trimis extraordininar și ministru plenipotențiar al Prusiei la Dieta Federală cu sediul la Frankfurt.

[327] Gustave de Monttessuy (1809-1881), diplomat francez. Ministru plenipotențiar la Hanovra (1849-1850). Din 1855 este pus la conducerea legației franceze pe lângă Confederația Germanică la Francfurt. Din 1858 – 1861 se regăsește la Bruxelles, ultima misiune diplomatică.

[328] Bismarck scria despre întrunirea avută cu reprezentantul francez Montessuy, accentuând faptul că Petersburgul ar putea utiliza fortăreața Kars drept „monedă de schimb” cu sudul Basarabiei: „Potrivit lui, chestiunea încă nerezolvată a soartei orașului Kars permitea Rusiei să revină asupra stipulației privind o cesiune de teritoriu. Nu sunt în măsură să apreciez în ce măsură această considerație a influențat hotărârile cabinetului de la Sankt-Petersburg și dacă a putut determina un schimb confidențial de opinii cu Franța”.*Correspondance Diplomatique de M. de Bismarck (1851-1859),* traduction de M. K. Schmitt, tome second. Paris, 1883, p. 87.

Deși părea că chestiunea frontierei Basarabiei fusese soluționată, polemica în jurul acestei probleme europene s-a intensificat și mai mult după acceptul cabinetului de la Petersburg. Dacă până la mijlocul lunii ianuarie discuțiile între Marile Puteri puneau „accent" pe importanța retrocedării teritoriale către Principatul Moldovei și „învinuirile" aduse de Imperiul Rus cabinetului de la Viena pentru „inserarea" unei asemenea clauze în viitorul tratat de pace, ulterior „tonul" s-a schimbat în discursul cancelariilor europene. După „refuzul" împăratului Napoleon al III-lea de a impune Imperiului Rus și alte cedări teritoriale, diplomația britanică a făcut din chestiunea Basarabiei una de anvergură. Explicațiile emise de cabinetul de la St. James erau mult mai clare și arătau evidența acestei retrocedări basarabene. Prim-ministrul britanic John Temple, lordul Palmerston, s-a „debarasat" de aprecierile din epocă că această retrocedare s-ar face în interesul exclusiv al Austriei și împotriva Franței și a Marii Britanii[329]. Omul de stat britanic a lămurit succint și clar pentru toți că această „pierdere" a Rusiei nu avea nicio legătură cu mărirea teritoriului austriac, pentru că acest teritoriu va intra în componența Principatului Moldovei, care se afla sub suzeranitatea otomană. Și, în acest sens, retrocedarea acestui teritoriu ar asigura o frontieră puternică Sublimei Porți[330]. Dar diplomația britanică cunoștea și „subtilitățile" cabinetului de la Viena, care, pe termen lung, urmărea substituirea influenței rusești din Principatele Române. Și, pentru a pregăti „terenul" pentru o viitoare înlocuire de „regim politic" străin, Austria a încercat să „rupă" jumătate din Basarabia Imperiului Rus[331]. Potrivit diplomatului britanic John Russell, Austria ar fi încercat o „reparație istorică" a actului din 1812, dar a reușit doar o „simplă rectificare de frontieră", cu scopul de a limita acțiunile agresive ale Imperiului Rus în tentativa lor „seculară" de a cuceri Constantinopolul. În viziunea diplomatului englez, retrasarea frontierei Basarabiei urma să aibă un impact pozitiv asupra Imperiului Otoman și a Europei întregi[332]. Aceste rapoarte diplomatice engleze scot în evidență importanța respectivei retrocedări teritoriale, mai ales prin prisma faptului că Marea Britanie nu reușise să „detașeze" din Imperiul Rus și alte regiuni din Caucaz. Diplomația britanică era gata să susțină această clauză – unica pe care Petersburgul nu o „agrea" și încerca să o eludeze.

Dacă Marea Britanie susținea această retrocedare teritorială, Franța în schimb părea tot mai dispusă să accepte unele „concesii" Imperiului Rus. Ministrul de externe Walewski îl

[329] *Englischen Akten,* pp. 612-613 (Palmerston către Clarendon, Piccadilly, 16 ianuarie 1856)
[330] *Ibidem*, p. 613.
[331] *Englische Akten*, p. 613 (Russell către Wood, Rodborough, 16 ianuarie 1856).
[332] *Ibidem*, f. 614.

informa pe împăratul Napoleon al III-lea despre acceptarea de către Rusia a condițiilor de pace, așteptând instrucțiuni din partea împăratului și accentuând că, personal, ar arăta moderație față de cabinetul de la Petersburg. Walewski cerea „permisiunea" suveranului francez de a transmite contelui Seebach acceptul Franței la schimbul de teritorii vehiculat de diplomații ruși: Karsul contra sudul Basarabiei[333]. La rândul său, Seebach a declarat fără „ocolișuri" că Petersburgul va protesta, înainte de a ceda vreun teritoriu[334], făcându-se aluzie la avertizările venite din partea lui Buol către Imperiul Rus referitoare la ruperea relațiilor diplomatice, dacă acesta nu accepta clauza privind retrocedarea sudului Basarabiei[335].

Eventualitatea unei „tranzacții teritoriale" a alarmat diplomația britanică, care a inițiat discuții intense cu Parisul, pentru a ajunge la un consens. Într-o conversație privată între ambasadorul britanic la Paris (Cowley) cu Napoleon al III-lea și Walewski s-a pus în discuție „propunerea" Rusiei de a face schimb de teritorii. Marea Britanie respingea orice tentativă a Rusiei de a face acest schimb, susținând retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. În viziunea lui Cowley, cucerirea fortăreței Karsului de către armata rusă „schimbă datele problemei" basarabene, deoarece fie Rusia va utiliza acest „atu" pentru a „forța mâna" cabinetelor europene de a realiza acest schimb de teritorii, fie se va alege cu o nouă anexiune teritorială în Asia[336]. Deși împăratul Napoleon al III-lea dorea ajungerea la un consens cu Marea Britanie, fără a intra în detalii, ministrul Walewski a devenit „apărătorul" ideii vehiculate de diplomația rusă, și anume realizarea schimbului de teritorii: Karsul pentru sudul Basarabiei. Acesta a inițiat discuții cu ambasadorii francezi de la Londra și Viena, pentru a tatona atitudinea Marii Britanii și a Austriei.

Walewski încerca, astfel, să convingă Marea Britanie și Austria să accepte acest schimb de teritorii[337]. Un răspuns tranșant a venit din partea cabinetului de la Viena prin vocea lui Buol

---

[333] *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie IV: Französische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, band III: 3 märz 1855 bis 29 mai 1856*, ed. Winfried Baugmart. Oldenbourg, 2001, p. 699 (în continuare *Französische Akten)* (Walewski către Napoleon, Paris, 18 ianuarie 1856).

[334] *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I: Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs,* band 3 september 1855 bis 24 mai 1856, ed. Winfried Baugmart. Oldenbourg, 1979, p. 257 (în continuare *Österreichische Akten)* (Hübner către Buol, Paris, 17 ianuarie 1856).

[335] Маринин В. *Дипломатическая деятельность России на завершающем этапе Крымской войны. Парижский мирный конгресс 1856 года*. Москва, 1987, pp. 118-119.

[336] *Englische Akten*, p. 633 (Cowley către Clarendon, Paris, 18 ianuarie 1856).

[337] *Französische Akten*, p. 700 (Walewski către Bourqueney, Paris, 17 ianuarie 1856).

că Austria nu admitea nicio „deviere” de la preliminariile păcii[338]. La rândul său, Walewski insista să afle de la ambasadorul francez la Viena (Bourqueney), dacă inițiativa de a ceda Karsul contra sudului Basarabiei venise de la Gorceakov[339]. O explicație ar fi că elnu dorea să fie unicul care vehicula această idee, așteptând „implicare” și din partea diplomației ruse. Walewski gândea „simplist”, și anume că realizarea acestui schimb de teritorii însemna, practic, semnarea Tratatului de la Paris. De aceea el s-a adresat, mai întâi, cabinetului de la Viena care, în fond, venise cu inițiativa retrocedării sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, încercând să-l convingă pe ambasadorul austriac la Paris (Hübner) despre necesitatea unui astfel de schimb de teritorii. Diplomatul austriac a fost categoric în declarații, susținând că Viena va susține această clauză, indiferent de dificultățile survenite[340]. Nici răspunsul parvenit de la Viena nu a fost unul pozitiv[341]. În discuțiile purtate atât cu împăratul Franz Joseph, cât și cu ministrul Buol s-a accentuat că Austria a făcut „sacrificii” pentru obținerea acestei clauze, inclusiv riscul ruperii relațiilor diplomatice cu Imperiul Rus; în consecință, Austria nu susținea un asemenea demers[342].

La Londra, situația trebuia abordată cu „delicatețe”, așa cum rezultă dintr-un raport al lui Walewski către ambasadorul francez (Persigny), ținând cont de faptul că britanicii aveau în plan să înainteze unele „condiții speciale” Imperiului Rus[343]. Walewski s-a ciocnit, astfel, de refuzul atât al Austriei, cât și al Marii Britanii cu privire la ideea schimbului de teritorii, rămânâd a fi „singurul” care susținea aceste pretenții.

După ce Rusia a acceptat preliminariile păcii, Cowley a încercat să evite negocierile directe cu Walewski, dar dorea o înțelegere cu împăratul francez privind schimbarea preliminariilor păcii, prin introducerea unor solicitări „moderate” ale Marii Britanii (evacuarea Karsului și cedarea unui teritoriu din Asia) în schimbul reducerii părții din Basarabia care trebuia

[338]AMAE. La Courneuve. Correspondence Politique, Autriche, vol. 463, f. 84 (Bourqueney către Walewski, Viena, 18 ianuarie 1856).
[339] *Französische Akten*, p. 702 (Walewski către Bourqueney, Paris, 19 ianuarie 1856).
[340] *Ibidem*, p. 703.
[341] AMAE. La Courneuve. Correspondence Politique, Autriche, vol. 463, ff. 97-98 (Bourqueney către Walewski, Viena, 21 ianuarie 1856).
[342] Cu referire la ideea contelui Walewski privind schimbul de teritorii, Adolphe de Bourqueney declara, în urma întrevederii cu Buol și împăratul Franz Joseph: „Ideea, în sine, își va putea găsi aplicarea în cursul negocierii generale, însă după semnarea preliminariilor și încheierea armistițiului. Se va fi îndepărtat de momentul evenimentului, iar Austria ar putea fi determinată să facă, pentru restabilirea păcii, concesii care, dacă ar fi propuse astăzi, ar expune-o la batjocura întregii Germanii și a partidului său rus din interior”. *Ibidem,* f. 98.
[343] AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Angleterre, vol. 704, f. 88 (Walewski către Persigny, Paris, 22 ianuarie 1856).

cedată la doar malul stâng și fortărețele basarabene[344]. Napoleon și Walewski agreau „formula" eliminării chestiunii Basarabiei, chiar dacă îl convingeau și pe Hübner. A intervenit însuși Palmerston, ajutându-l pe Buol să refuze să accepte Karsul contra Basarabiei, pentru că, în viziunea acestuia, nu era un „schimb" corect.

Secretarul de stat britanic Clarendon a trimis instrucțiuni la Viena ambasadorului Seymour ca Viena să nu cedeze în problema basarabeană[345]. Cu toate acestea, Marea Britanie nu dorea să semneze preliminariile păcii. Buol, fiind susținut de către Seymour, încerca să convingă Marea Britanie să accepte condițiile de pace, propunând chiar ca Austria să „vândă" partea Basarabiei în schimbul cerinței britanice cu referire la Insulele Aland[346]. Această politică a scos la iveală și mai mult „trădarea" Austriei, iar Clarendon l-a instruit pe Seymour că Anglia va face uz de mijloace pentru a „doborî" Austria: în special, Serbia sau Principatele[347].

Buol trebuia să facă față unor critici cu privire la preliminariile păcii. Într-un raport adresat împăratului Franz Joseph, generalul Hess a criticat în termeni duri faptul că Austria a cerut retrocedarea unei părți din Basarabia – prea largă și fără valoare militară. Hess privea chestiunea păcii dintr-o perspectivă mai largă; dorind includerea Principatului Moldovei în sistemul austriac de apărare, cu fortărețele amplasate de-a lungul Dunării și pe Prut. Ca si Coronini, el dorea sa sporească influența Austriei în principate prin această ocupație militară[348].

Buol nu a obiectat la propunerile lui Hess, dar, în viziunea sa, ar fi fost periculos să încerce să prezinte aliaților intenția de a modifica clauza privitoare la Basarabia. Cu toate acestea, împăratul Franz Joseph a trimis instrucțiuni către Buol și Hübner înaintea deschiderii Congresului ca aceștia să acționeze pentru schimbarea liniei de frontieră în Basarabia și pentru dreptul Austriei de a menține o garnizoană în Moldova, în loc de cedarea propusă inițial. Buol a replicat că o asemenea propunere nu ar fi aprobată de Marea Britanie care „susținea" garnizoanele turcești de la malurile Dunării, insistând ca ele să fie cele care să facă din Moldova o zonă de preocupare europeană. În viziunea lui, Austria va încerca, în măsura posibilităților, să primească dreptul de a păstra o garnizoană într-un punct anume pe Dunăre. Împăratul austriac a considerat punctul de vedere al lui Buol prea modest pentru interesele austriece. L-a instruit să

[344] Shroeder, Paul. *Op. cit*., p. 348.
[345] TNA, FO 7/474 (Clarendon către Seymour, Londra, 21 ianuarie 1856)
[346] TNA, FO 7/480 (Seymour către Clarendon, Viena, 23 și 24 ianuarie 1856).
[347] TNA, FO 7/474 (Clarendon către Seymour, Londra, 24, 26 ianuarie 1856).
[348] Shroeder, Paul. *Op. cit*., p. 354.

ceară ocuparea militară a Ismailului, cel puțin, și libera trecere a trupelor austriece de-a lungul întregului curs inferior al Dunării[349].

Despre importanța problemei basarabene arată și o discuție a diplomaților din capitala Suediei. Într-o discuție privată între ambasadorul francez la Stokholm (Lobstein) cu amiralul Glasenapp, atașat la Legația rusă, acesta din urmă vorbea cu admirație despre alegerea lui A. Orlov în calitate de plenipotențiar la Paris[350]. Referindu-se la „sacrificiul" impus prin retrocedarea unei părți din Basarabia, atașatul rus nu percepea acest lucru ca pe o pierdere teritorială, dar că Imperiul Rus trebuia să treacă prin „umilința de a fi forțat" să facă acest lucru[351]. Aceste aprecieri arată totuși că diplomația rusă avea pregătit scenariul de a prezenta această pierdere teritorială drept una „minoră", dacă nu reușeau să obțină păstrarea sudului Basarabiei prin „manevre diplomatice".

La 11 februarie 1856, la Viena avea loc o întrunire ministerială la care s-au luat deciziile cu privire la instrucțiunile ce urmau să le primească Buol și Hübner pentru Congresul de la Paris. Austria, în persoana ministrului de externe Buol, solicita obținerea unui punct fortificat la Dunăre, însă se anticipa că aceea era dificil de obținut[352]. La rândul ei, Marea Britanie, prin „vocea" secretarului de stat britanic, asigura Viena că dorea cooperarea cu aceasta. Clarendon l-a atenționat pe contele Buol de „trădarea" Franței în chestiunea basarabeană și i-a promis suportul său în această privință. Cabinetul de la Petersburg pregătise și el „terenul" pentru „bătălia diplomatică" de la Paris, iar plenipotențiarii ruși au primit „instrucțiuni speciale" cu privire la modul de abordare a chestiunii basarabene.

2.5. În culisele lucrărilor Congresului de la Paris (februarie – martie 1856)

Lucrările Congresului de la Paris urmau să fie inaugurate la 25 februarie 1856, având ca finalitate semnarea Tratatului de pace între Puterile aliate și Imperiul Rus[353]. Franța urma să fie

[349] *Ibidem*, p. 355. HHST, Politisches Arhiv XII/Turkei, vol. 218 (Punctation für die kaiserlichen Bevollmächtigten bei den Pariser-Konferenzen).
[350] AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Suede, vol. 327, f. 147 (Lobstein către Walewski, Stockholm, 8 februarie 1856).
[351] *Ibidem*, f. 147 v.
[352] HHST, Politisches Arhiv XII/Turkei, vol. 220 (Werner către Buol, 28 februarie 1856A).
[353] A se vedea lucrările de epocă Gathy, A. *Histoire diplomatique de la crise orientale*. Bruxelles et Leipzig, 1858; Debrauz, Louis. *Le traité de Paris du 30 mars étudié dans ses causes et ses effets par le corespondant diplomatique du Constitutionnel*. Paris, 1856; Grovestins, Sirtema de. *Le Congres de Vienne en 1814 et 1815*, *et le Congres de Paris en 1856*. Paris, 1856.

reprezentată de ministrul de externe Walewski și ambasadorul francez la Viena Bourqueney, Austria – de contele Buol și baronul Hübner, Marea Britanie – de către secretarul de stat Clarendon și lordul Cowley, Prusia – de către Manteufell și contele Hatzfeldt, Imperiul Rus – de către contele Orlov și baronul Brunov, Imperiul Otoman – de către Ali Pașa și Djemil-Bey, Sardinia – de către contele Cavour și Vilamarina[354]. Problema schimbului de teritorii – Karsul contra sudului Basarabiei – urma să fie una intens dezbătută în afara Congresului, diplomația rusă căutând o modalitate de a „împăca" Marile Puteri. Pentru împăratul Alexandru al II-lea problema Basarabiei era una specială, din acest considerent plenipotențiarii ruși au primit instrucțiuni punctuale în această privință. Fiind o chestiune delicată, împăratul Alexandru al II-lea i-a sfătuit pe diplomații ruși care urmau să plece spre Paris să încerce să facă presiuni asupra Austriei sau să apeleze la buna-credință a acesteia de a-și repara greșeala, aducându-se în prim-plan sprijinul militar al Rusiei în înăbușirea revoluției din 1848-1849. Cancelarul Nesselrode considera acest argument unul pertinent pentru a convinge Austria de inutilitatea acestei clauze, dar miza și pe un alt „calcul", simplist, și anume că pentru Marea Britanie si Franța problema Basarabiei era insignifiantă[355]. Calculele făcute de Nesselrode s-au dovedit a fi eronate, iar diplomații ruși prezenți la negocierile de la Paris urmau să „curteze" doar Parisul în problema Basarabiei.

Încă înainte de a fi numit plenipotențiar la Paris, Filip Brunov se afla într-un turneu prin orașele din Confederația Germanică, căutând să obtină sprijinul Franței. Într-o conversație privată cu Gustave de Montessuy, baronul Brunov vorbea deschis despre intenția Imperiului Rus de a încheia o pace durabilă. Diplomatul francez a sesizat de la bun început povara acceptării preliminariilor păcii de către Imperiul Rus[356]. Fără a vorbi deschis despre clauza privind retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, diplomatul rus a „măgulit" Franța cu aprecieri înalte. Nu întâmplător, în instrucțiunile trimise plenipotențiarilor ruși de către Nesselrode se cerea colaborarea cu Franța, în speranța că se va reuși păstrarea teritoriului basarabean.

[354] A se vedea pe larg schițele biografice ale plenipotențiarilor la Congresul de la Paris în Goudron, Edouard. *Histoire du Congres de Paris*. Paris, 1857, pp. 431-477.

[355] Тарле Е. В. *Крымская война*. Москва, 2005, p. 692 (Nesselrode către Orlov, Petersburg, 30 ianuarie 1856).

[356] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 21, f. 91 (Montessuy către Walewski, Frankfurt, 31 ianuarie 1856).

Astfel, cabinetul de la Petersburg a decis trimiterea primului plenipotențiar la Paris, baronul Filip Brunov, cu mult timp înainte de deschiderea lucrărilor Congresului de Pace, care ajungea în capitala Franței la 13 februarie 1856[357]. Într-o telegramă la Petersburg despre primele sale impresii de la Paris, el se arăta mișcat de comportamentul Franței care arăta conciliație față de inamicul din războiul Crimeii[358]. Diplomatul rus a primit semnale pozitive referitoare la intenția Franței de a interveni în timpul lucrărilor Congresului în favoarea Imperiului Rus, însă ea trebuia să facă față Austriei și Marii Britanii[359]. Pe de altă parte, el era atenționat că Rusia avea statut de putere învinsă și nu trebuia se aștepte la rezultate spectaculoase în ceea ce privește de unele probleme controversate. Charles de Morny, fratele vitreg al împăratului francez, îl atenționa pe Brunov că pentru a atinge unul din scopurile sale, adică o îmbunătățire graduală a relațiilor franco-ruse, era nevoie de prudență, mai bine zis, de „tăcerea" Petersburgului, pentru ca Franța să facă pasul de la alianța cu Marea Britanie spre una cu Imperiul Rus. Evident, Napoleon al III-lea nu era așa radical ca Morny, pentru că miza în continuare pe alianța cu Marea Britanie.

Înainte de demararea procesului de negocieri de la Paris, cel de-al doilea plenipotențiar rus care sosise în capitala Franței (A. Orlov) a avut o întrevedere privată cu împăratul Napoleon al III-lea[360]. Diplomatul rus și-a expus punctul de vedere în problema „retrasării" frontierei basarabene și a neutralizării Mării Negre. Accentul s-a pus pe prima chestiune, iar Napoleon al III-lea l-a consolat pe plenipotențiarul rus în ceea ce privește pierderea sudului Basarabiei, însă și-a arătat disponibilitatea ca Imperiul Rus să păstreze fortăreața Karsului cu titlul de „compensație". La distanță de câteva zile, același Orlov a fost invitat de către Napoleon al III-lea la curte și acesta din urmă și-a reevaluat punctul de vedere referitor la frontiera basarabeană. Mai mult decât atât, însuși împăratul francez susținea ideea schimbului de teritorii – Karsul cu sudul

[357] Bernardy, François de. Le Congres de Paris (février-avril 1856*)*. În: *Revue de Deux Mondes*, mars-avril 1956, p. 211; Simpson, Sebastian Solon, *The Congress and the Treaty of Paris 1856*, thesis. University of Illinois, 1917, p. 39. Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*.... p. 35.

[358] Nu întâmplătoare este scrisoarea întocmită de cancelarul Nesselrode la 11 februarie 1856, în care vorbea despre politica externă a Rusiei. Unul dintre puncte viza deschis faptul că doar apropierea de Franța era „mijlocul" prin care se va putea dizolva alianța constituită împotriva Imperiului Rus. /Записка канцлера графа К. Б. Нессельроде о политических соотношениях России (письмо 11 февраля 1856 г.). В: *Русский архив*, т. I–IV, 1872, p. 340.

[359] Петров, А. Н. Русские дипломаты на Парижском конгрессе 1856 года. În: *Исторический вестник*, nr. 1-3, 1891, p. 108.

[360] Черкасов, П. П. За кулисами Парижского конгресса 1856 года. În: *Новая и новейшая история*, 2012, nr. 1, с. 205. Sclifos, Eugen-Tudor. Congresul de Pace de la Paris din 1856. Raporturile franco-ruse și problema românească. În: *Tyragetia*. Serie Nouă, 2015, nr. 2, p. 160; Idem. *În „*culisele" problemei basarabene în timpul Congresului de pace de la Paris (februarie-martie 1856). În: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii științifice anuale*, 20 decembrie 2018. Chișinău: Editura „Lexon-Prim", 2019, p. 139.

Basarabiei – apreciată drept o „mișcare inteligentă" a diplomației ruse. Deși o asemenea apreciere l-ar fi putut mulțumi pe Orlov, împăratul francez considera că nici Austria, nici Marea Britanie nu vor permite un asemenea „aranjament". La finalul întrunirii private, Napoleon al III-lea, fie din „bunăvoință" pentru împăratul Alexandru al II-lea, fie pentru a da „startul" unei apropieri franco-ruse, l-a invitat pe plenipotențiarul rus să apeleze la persoana sa oricând se va afla în dificultate. Recurgând la un limbaj ambiguu, acesta ar fi sugerat că s-ar putea implica personal în unele chestiuni de litigiu[361]. Fără a face referire la ceva anume, aceasta nu putea fi decât problema frontierei basarabene, pe care Napoleon al III-lea era gata s-o soluționeze în interesul Imperiului Rus.

În depeșele și rapoartele trimise de la Paris de către plenipotențiarul Orlov către Nesselrode se constata că problema basarabeană era una complicată. Deși era conștient că Marea Britanie și Austria erau principalele „impedimente" în păstrarea sudului Basarabiei, Orlov miza pe „intervenția personală" a împăratului francez[362]. Catalogată drept o „chestiune de orgoliu", plenipotențiarii ruși căutau soluții pentru a exclude problema basarabeană din deliberările de la Paris și soluționarea acesteia în „culise"[363]. Obținând această „promisiune" din partea lui Napoleon al III-lea, delegații ruși se dovediseră a fi „provocatori", amenințând că, dacă Imperiul Rus nu reușea să păstreze sudul Basarabiei, va păstra fortăreața Karsului[364]. „Asul din mânecă" al Imperiului Rus era Napoleon al III-lea, care era „chemat" să arbitreze această dispută ce se preconfigura și amenința să distrugă concertul european, punând în pericol însăși alianța franco-britanică, pe care Imperiul Rus încerca să o „distrugă"[365].

Astfel, înainte de deschiderea lucrărilor Congresului de pace de la Paris, chestiunea referitoare la fortăreața Karsului și intenția diplomaților ruși de a o schimba pe sudul Basarabiei era una amplu dezbătută în „culise". Diplomații britanici considerau că Imperiul Rus nu putea pretinde la un teritoriu care aparținea Imperiului Otoman și primi ceva în schimb. În preliminariile păcii era stipulat că toate cuceririle teritoriale trebuiau restituite, iar Imperiul Rus trebuia să retrocedeze sudul Basarabiei. În viziunea plenipotențiarilor ruși, situația se modificase esențial, iar pentru Kars trebuia plătit „prețul": sudul Basarabiei. Lordul Palmerston, cel mai

[361] Petrov, A. N. *op. cit.*, p. 192 (Orlov către Nesselrode, Paris, 19 februarie 1856).
[362] *Ibidem*, p. 192.
[363] Tatischev, S. S. *Op. cit*., p. 192 (Orlov către Nesselrode, Petersburg, 14 februarie 1856).
[364] *Ibidem,* p. 191. (Orlov către Nesselrode, Petersburg, 19 februarie 1856)
[365] Raymond, Xavier. La guerre et conference. În: *Revue des Deux Mondes*, mars, 1856, p. 376.

vehement în adresa Imperiului Rus, a replicat că Imperiul Rus a garantat integritatea teritorială a Imperiului Otoman, iar Karsul era parte componentă a acestuia[366].

Despre situația din „culisele" Congresului aflăm și din rapoartele secretarului de stat britanic, contele Clarendon. În timpul primei întruniri protocolare de la Paris, la care au luat parte împăratul Napoleon al III-lea și ministrul de externe Walewski, s-a acreditat ideea că, dacă Franța și Marea Britanie vor „colabora" strâns, condițiile impuse Imperiului Rus vor fi acceptate fără împotrivire[367]. Într-o discuție privată cu Walewski, Clarendon i-a expus ministrului francez impresia produsă la Londra de sosirea prea devreme a delegației rusești, vorbindu-se despre existența chiar a unei înțelegeri franco-ruse și a unui aranjament de la care Londra a fost exclusă. Fără a infirma aceste „zvonuri", Walewski i-a comunicat lui Clarendon ideea plenipotențiarilor ruși de a realiza un schimb de teritorii: Karsul contra sudului Basarabiei. Evident, diplomația britanică nu agrea un asemenea scenariu, însă Clarendon aștepta și discuțiile cu plenipotențiarii ruși, pentru a-i „refuza" într-un mod „politicos".

Filip Brunov a încercat să „tatoneze" poziția Marii Britanii în eventualitatea schimbului de teritoriu gândit de diplomația rusă. În acest context, plenipotențiarul rus a cerut o întrevedere cu secretarul de stat britanic Clarendon[368]. Cei doi erau „cunoștințe vechi" încă din timpurile în care Brunov ocupase funcția de ambasador la Londra. Discuția s-a axat pe chestiunea cedărilor teritoriale impuse Petersburgului, și anume sudul Basarabiei, care-i „rănea cel mai tare orgoliul" împăratului rus[369]. Clarendon a fost tranșant în declarații, accentuând că Imperiul Rus trebuia să retrocedeze nu doar fortăreața Karsului, ci și restul teritoriilor ocupate. Baronul Brunov a replicat că cabinetul de la Petersburg nu avea intenția de a întârzia restituirea teritoriilor otomane, dar Karsul era considerat o „monedă de schimb"[370] pentru frontiera basarabeană. Clarendon își dădea seama că pentru diplomația rusă teritoriul basarabean avea o importanță vitală, deși „formal" își dăduse adeziunea la rectificarea de frontieră din Basarabia. Mai mult decât atât, plenipotențiarul rus dorind să ajungă la un consens cu Marea Britanie și Franța, susținea că această chestiune va fi

[366] Greville, Charles. *The Greville Memoirs. A journal of the reign of Queen Victoria from 1852 to 1860*, vol. III (third part). London, 1887, p. 20.
[367] *Englische Akten,* p. 761 (Clarendon către Palmerston, Paris, 17 februarie 1856).
[368] Palmer, Alan. *The Crimean war*. New York, 1992, p. 238. Sclifos, Eugen-Tudor. Marea Britanie şi chestiunea Sudului Basarabiei (1856-1857). În: *Tyragetia. Serie nouă*, 2018, nr. 2(27), p. 139.
[369] Ardeleanu, Constantin. Sfârșitul războiului Crimeii și chestiunea Basarabiei – 1856. În *Basarabia -1812. Problemă națională, implicații internaționale. Materialele Conferinței Științifice internaționale 14-16 mai 2012*, Chișinău-Iași, coord. Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru. București: Editura Academiei Române, 2014, p. 503.
[370] *Englische Akten,* p. 772 (Clarendon către Palmerston, Paris, 19 februarie 1856).

soluționată înainte de deschiderea lucrărilor Congresului de la Paris. Unicul „impediment" pentru Rusia de a semna pacea era problema Basarabiei, din moment ce restul cerințelor erau considerate „moderate" de către Petersburg. Oficialul englez aștepta întrunirea și cu Orlov, care era așteptat să vină cu instrucțiuni precise referitoare la această problemă[371]. Despre „rezultatele" întrevederii cu Brunov aflăm și dintr-un raport al lui Clarendon către Stratford de Redcliffe, ambasadorul Marii Britanii la Constantinopol. S-a adus în prim-plan faptul că o cedare teritorială ar „umili" Imperiul Rus, iar pentru a obține pacea dorită de aliați, era necesară o conlucrare fructuoasă între Marea Britanie și Franța[372]. Aceste discuții preliminare demonstrau că diplomații ruși primiseră instrucțiuni clare de a „dezbina" alianța franco-britanică și de a încheia o pace fără cedări teritoriale. Se încerca prin aceste discuții din „culise" obținerea de „promisiuni" din partea Franței că demersul privind schimbul de teritorii va fi susținut. De aceea cabinetul de la Petersburg își dorea soluționarea problemei Basarabiei înainte de deschiderea lucrărilor Congresului de pace.

Încercările diplomației ruse de a obține unele „avantaje" din partea Franței au fost scoase în evidență de unii diplomați francezi. Este cazul ambasadorului francez la Berlin, Leonel de Moustier. Acesta, într-un raport din 21 februarie, aprecia că în „agenda privată" a contelui Orlov figura ca problemă centrală anume retrocedarea unei părți din Basarabia [373]. Din acest considerent, în această „agendă" se regăsea și modalitatea prin care se putea realiza acest fapt, și anume implicarea directă a împăratului Napoleon al III-lea.

Următoarea „mișcare" întreprinsă de către Orlov a urmărit să vadă atitudinea Marii Britanii în problema schimbului de teritorii. Diplomatul rus a avut o întrevedere privată cu secretarul de stat, lordul Clarendon. La observația pe un ton amical a diplomatului rus care sugera „ambiguu" că s-au făcut unele aranjamente și Franța ar fi agreat ideea restituirii cetății Karsului contra păstrării sudului Basarabiei[374], aluzie la faptul că Franța nu putea decide singură în această chestiune, Clarendon a declarat fără ezitare că Marea Britanie nu va susține un asemenea demers. Totuși Orlov era convins că Rusia va reuși păstrarea sudului Basarabiei și că această problemă va fi soluționată înainte de deschiderea lucrărilor Congresului.

---

[371] *Ibidem*.
[372] *Ibidem*, p. 773 (Clarendon către Statford de Redcliffe, Paris, 19 februarie 1856).
[373] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Prusse, vol. 327, f. 147 (Moustier către Walewski, Berlin, 21 februarie 1856).
[374] *Englische Akten*, p. 789 (Clarendon către Palmerston, Paris, 25 februarie 1856).

La scurtă vreme de la această întrunire anglo-rusă, Napoleon al III-lea a solicitat o întrevedere cu Clarendon. Referitor la „miezul" problemei pentru ruși, și anume sudul Basarabiei, împăratul francez a declarat că nu a emis nicio opinie cu privire la frontiera basarabeană și că nu ar fi acceptat nici propunerea înaintată de Orlov cu privire la un eventual schimb de teritorii și că o asemenea decizie ar putea fi luată numai după consultarea cu aliații săi[375]. În viziunea lui Clarendon, Franța și Marea Britanie ar trebui să acționeze în „tandem", pentru a nu permite Rusiei să-și impună punctul de vedere referitor la acest schimb de teritorii. Aceste amănunte privind întrunirea privată Clarendon – Napoleon al III-lea reliefează faptul că împăratul francez avea o politică duplicitară. Dacă în timpul discuției cu Orlov susținea tentativa Rusiei de a realiza un schimb de teritorii, oferindu-i chiar sprijinul personal, în discuția cu Clarendon a fost mai degrabă ambiguu, mizând pe relații amicale cu Marea Britanie. Napoleon al III-lea nu era gata să „sacrifice" alianța cu Marea Britanie, dar, în același timp, chestiunea frontierei basarabene era una „secundară" și se putea găsi o soluție avantajoasă.

Cu o zi înainte de deschiderea lucrărilor Congresului, a fost convocată o ședință secretă, cu participarea celor trei puteri aliate – Franța, Marea Britanie și Austria. Întrunirea care a avut loc la sediul Ministerului de Externe stabilea ultimele detalii cu privire la negocierile de pace. Deși s-au menținut toate condițiile impuse Imperiului Rus, cedările prevăzute, inclusiv cetatea Hotinului, totuși, fiecare putere avea propria viziune în acestă chestiune[376]. Cel mai ferm în declarații a fost secretarul de stat britanic, lordul Clarendon. Contele Buol, ministrul de externe austriac, a menționat importanța unei frontiere puternice pentru Principatele Române, dar și pentru interesul european. Plenipotențiarii francezi Al. Walewski și A. Bourqueney și-au manifestat susținerea pentru Imperiul Rus, argumentând că i se cereau „sacrificii" prea mari[377]. Practic, chestiunea frontierei basarabene era unica temă de pe agenda Congresului, în privința căreia Parisul și Londra ocupau poziții antagoniste[378]. Din punctul de vedere rusesc, faptul că nu s-a reușit ca problema Basarabiei să fie scoasă în „afara" lucrărilor Congresului poate fi

[375] *Ibidem*, p. 792 (Clarendon către Palmerston, Paris, 25 februarie 1856)
[376] *Österreichische Akten*, p. 413 (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 24 februarie 1856).
[377] *Ibidem*.
[378] Ministrul de război britanic (Lordul Panmure), într-o scrisoare datată cu 25 februarie 1856 către W. Codrington, menționa că unica problemă care ridică discuții serioase era porțiunea de teritoriu basarabean, pe care Austria o ceruse de la Imperiul Rus. *The Panmure Papers being a seletion from the correspondence of Fox Maule, second Baron Panmure,* edited by George Douglas, George Dalhousie Ramsay, vol. II. London, 1908, p. 128.

considerat un eșec. Pentru diplomația rusă anume această clauză avea o importanță deosebită, iar nereușita soluționării acestei chestiuni în „culise" a iritat cabinetul de la Petersburg[379].

Diplomatul și omul politic italian C. Cavour a făcut și el unele „calcule" referitoare la problema basarabeană și la modul cum aceasta putea fi folosită în interesul Sardiniei. Cavour considera oportun pentru Sardinia să se apropie de Rusia și să fie împotriva Austriei. Acesta ar fi „înțeles" din discuțiile cu Clarendon că problema Basarabiei era „în fond, o chestiune austriacă sau că Marea Britanie ar fi interesată puțin" de ea. O altă certitudine personală a lui Cavour era că Napoleon al III-lea va ceda sudul Basarabiei Rusiei și că, în cele din urmă, plenipotențiarul britanic Clarendon va ceda și el, doar dacă nu va primi „instrucțiuni categorice". Prim-ministrul Sardiniei își pregătea, făcând această „concesie" Imperiului Rus, un avantaj pentru „chestiunea italiană", iar pentru Marea Britanie aceasta ar fi fost considerată o „pace insuficientă" pentru demnitatea imperiului[380]. Plenipotențiarul Orlov i-a prezentat lui Cavour în „culori sumbre" clauza privitoare la rectificarea frontierei din sudul Basarabiei – generatoare de aprofundare a conflictului austro-sard. Ulterior, a trecut la amenințări „subtile" în adresa cabinetului de la Viena, insinuând că acesta nu știa „câte lacrimi și cât sânge va costa această rectificare de frontieră"[381].

2.6. Problema Basarabiei în timpul lucrărilor Congresului de pace de la Paris (februarie – martie 1856)

Prima ședință a Congresului de la Paris a avut loc la 27 februarie[382]. Aceasta a fost deschisă de prim-plenipotențiarul Austriei (Karl Buol), care, în conformitate cu principiile admise anterior, a propus de a încredința ministrului afacerilor externe și primului plenipotențiar al Franței, Alexandre Walewski, sarcina de a fi președintele Congresului păcii[383]. Funcția de

[379] Stroia, Marian. La Bessarabie depuis 1856 à 1877. Contexte interne et conjoncture internationale. În: *Annals of the Academy of Romanian Scientists*. Series on History and Archaeology, 2012, vol. IV, nr. II, p. 42.
[380] Bianchi, Nicomede. *La politique du comte C. de Cavour. Lettres inédites.* Turin, 1885, p. 106. (Cavour către Cibrario, Paris, 29 februarie 1856). Buckle, George Earl. *The life of Benjamin Disraeli*, t. IV. London, 1916, pp. 26-27.
[381] Saint-Amand, Imbert de, *The court of Second Empire*. New York, 1898, p. 38.
[382] Bruley, Yves. L'organisation et le déroulement du Congrès de Paris. În: *Le Congrès de Paris de 1856, un acte fondateur*, Isabelle Nathan, Georges-Henri Soutou (dir.). Bruxelles: Peter Lang, 2009; Thouvenel, Louis. Paris et le Congrès en 1856. În: *Revue de Paris*, tome sixième, novembre-décembre, 1896, p. 599.
[383] HHST, Politisches Archiv, XII/Turkei, karton 219, f. 17-17 v (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 26 februarie 1856).

secretar al Congresului i-a revenit lui Vincent Benedetti[384]. Una dintre primele acțiuni ale lui Walewski în noua sa calitate a fost propunerea ca protocolul de la Viena din 1 februarie 1856 să fie convertit în preliminarile păcii, în loc ca acest document să fie anexat la protocolul prezentei ședințe. În acest context, este necesar a explica că se dorea excluderea unui singur pasaj: acela unde era stipulat faptul că protocolul de la Viena ținea loc de preliminariile păcii. Cu această ocazie, contele Buol a arătat importanța acestei fraze și a propus înlocuirea ei cu expresia „va avea valoarea de preliminarii ale păcii"[385]. Acest amendament a provocat o opoziție puternică din partea celui de-al doilea plenipotențiar rus (Brunov), dar și între acesta și plenipotențiarii austrieci și britanici. Intenția diplomatului rus era evidentă, el încercând să atenueze importanța acceptării ultimatumului austriac din ianuarie. Astfel, diplomații austrieci și britanici urmăreau foarte atent ca aceste preliminarii să aibă un caracter obligatoriu, constituind baza pornirii negocierilor de pace[386]. Amendamentul contelui Walewski a fost inserat în protocol. Prim-plenipotențiarul rus Alexei Orlov nu a luat parte la aceste dezbateri[387].

A doua ședință a Congresului de la Paris a fost preconizată pentru data de 27 februarie, însă, la doleanța plenipotențiarilor ruși, aceasta a fost amânată. Contele Buol explica împăratului Franz Joseph incidentul care a cauzat această întârziere. „Vina" cădea pe plenipotențiarul rus Orlov, care, din momentul sosirii în capitala Franței, în discuțiile purtate cu împăratul Napoleon al III-lea și ministrul de externe Walewski, a adus în prim-plan restituirea fortăreței Karsului, cucerite de către trupele ruse la finele anului 1855[388]. Din moment ce puterile occidentale s-au „angajat" să mențină integritatea Imperiului Otoman, plenipotențiarii ruși și francezi doreau găsirea unei soluții de „compromis", și anume: Karsul contra părții din Basarabia pe care Rusia s-a „angajat" să o „abandoneze". Situația în sine era una paradoxală, din moment ce, la 16 decembrie, se ajunsese la un consens privitor la condițiile de pace impuse Rusiei: căderea Karsului nu a fost cunoscută la Viena și, din acest considerent, nu se regăsea în ultimatumul austriac[389]. Plenipotențiarii britanici nu erau dispuși să intre în „sistemul de compensații" propus

[384] Fletcher, Willard Allen, *The mission of Vincent Benedetti to Berlin 1864-1870*, 2012, p. 2; Goudron, Edouard. *Op. cit*., p. 483; Debidour, A. *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congres de Vienne jusqu'à a clôture du Congres de Berlin (1814-1878)*, tome second. Paris, 1891, p. 209.
[385] HHst, Politisches Archiv XII/Turkei, karton 219 (Conferenzen zur Paris 1856), f 18 v. (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 26 februarie 1856), f. 18 v.
[386] *Ibidem*.
[387] *Ibidem*, f. 19 v.
[388] *Ibidem*, f. 27-27 v (Buol/Hübner *către Franz Joseph, Paris, 28 februarie 1856), f. 27-27 v.* Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Basarabiei în context internațional..... p. 40.
[389] *Ibidem*, f. 28.

de ruși. Această situație, mai degrabă „confuză”, necesita clarificări suplimentare și, în circumstanțele create, a avut loc un „colocviu”[390] între contele Walewski, baronul A. de Bourqueney, lordul Clarendon, lordul Cowley, contele A. Orlov și baronul F. Brunov. Această „întrunire specială” a avut loc la 26 februarie. Frapează, de la bun început, lipsa plenipotențiarilor austrieci la acest „meeting”, ținând cont și de faptul că anume Austria a venit cu inițiativa retrocedării unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei. Întrebarea care apare este dacă se dorea excluderea Austriei de la o eventuală „tranzacționare” a Basarabiei contra Karsului. Plenipotențiarii austrieci care au aflat de această întrunire au invocat „angajamentul”, luat la 21 februarie de plenipotențiarii celor trei curți aliate, de a nu trata în particular cu diplomații ruși și în afara ședințelor Congresului de la Paris, acest fapt reprezentând, în viziunea lui Buol, o „iregularitate și, din punct de vedere politic, era o greșeală”[391]. Această întrunire „secretă” nu și-a atins scopul scontat[392]. Având informații despre această întrunire, contele Buol dădea informații prețioase referitoare la cele discutate. De la bun început, constatăm poziția de forță a plenipotențiarului rus Orlov, care a dat de înțeles că Rusia a acceptat condițiile de pace impuse de Austria, deoarece cabinetul de la Petersburg conta pe acest schimb de teritorii: Karsul contra Basarabiei. Acest ton „categoric” i-a făcut pe plenipotențiarii francezi să creadă că acesta ar fi „ultimul cuvânt” al Rusiei în chestiunea vizată. Mai mult decât atât, ei considerau că diplomații ruși au primit instrucțiuni precise de a face o *conditio sine qua non* pentru schimbul retrocedării Basarabiei contra Karsului[393]. În cele din urmă, după unele „ezitări”, plenipotențiarii francezi și britanici și-au menținut poziția, și anume ca Rusia să restituie Karsul, respingând orice compensație. Odată cu închiderea acestei ședințe, diplomatul rus A. Orlov ar fi dat de înțeles că exista riscul întreruperii negocierilor diplomatice de la Paris. Comentariile venite din mediul diplomatic austriac nu s-au lăsat mult așteptate. În același raport din 28 februarie, contele Buol a făcut „bilanțul” acestei întruniri, catalogând-o drept una „sterilă”. Pe lângă faptul că nu s-a ajuns la un consens, se spera că Franța și Marea Britanie vor

[390] Așa apare în documentele diplomatice austriece.
[391] *Ibidem*, f. 28 v.
[392] „Această întrevedere nu a avut și nici nu a putut avea vreun rezultat favorabil. Contele Orlov lăsa să se înțeleagă că Rusia nu acceptase propunerile austriece decât pentru că socotea să schimbe Karsul, a cărui cucerire era deja cunoscută la Sankt-Petersburg, cu cesiunea pe care se angaja să o facă dintr-o parte a Basarabiei. În această privință, limbajul său era atât de categoric și de absolut, încât plenipotențiarii francezi fac sau se prefac că cred că acesta este ultimul cuvânt al Rusiei. În opinia lor, plenipotențiarii ruși ar fi avut instrucțiunea de a face din retrocedarea teritoriului Basarabiei un *sine qua non,* în schimbul Karsului”. *Ibidem,* f. 28 v.
[393] *Ibidem*, f. 29.

conștientiza greșeala de a nu fi invitat și Austria la discuții. În aceeași seară, doi dintre participanții la ședința „secretă" –contele Walewski și lordul Clarendon – i-au abordat pe plenipotențiarii austrieci, punându-i la curent cu cele discutate și cerându-le, în ultimă instanță, sprijinul în această problemă[394]. După acest „eșec", plenipotențiarii ruși au cerut un răgaz de 24 de ore, pentru a lua o decizie. Buol și Hübner își puneau întrebarea retorică: ce puteau rezolva diplomații ruși în acest termen restrâns? La scurt timp, s-a aflat „trucul" la care au recurs diplomații ruși. Una din primele acțiuni întreprinse de contele Orlov a fost să scrie împăratului Napoleon al III-lea, pentru a cere o audiență. În viziunea suveranului francez, această întâlnire ar fi generat dificultăți în timpul negocierilor. Din acest considerent, Napoleon al III-lea a refuzat audiența cerută. Cu toate acestea, diplomații austrieci erai mai interesați să afle cui aparținea inițiativa întrunirii în „trei", concluzia fiind că aceasta ar fi avut loc la propunerea diplomaților ruși. În viziunea diplomației austriece, contele Orlov și baronul Brunov aveau drept „obiectiv" de a separa cabinetul de la Viena de cele de la Paris și Londra. Astfel, aceștia au văzut pe cine pot conta în eventualitatea unei „combinații" avantajoase pentru Petersburg, și anume pe Franța. Iată de ce s-a dorit audiența cu împăratul Napoleon al III-lea[395]. Acest moment, descris detaliat în rapoartele austriece, denotă că retrocedarea sudului Basarabiei a constituit, la începutul lucrărilor Congresului de la Paris, o problemă esențială pentru diplomația europeană. Dacă diplomații ruși nu reușeau să se impună în timpul ședințelor Congresului de pace, ei apelau la „subterfugii": la audiențe la împăratul Napoleon al III-lea, susținând vehement ideea schimbului de teritorii: Karsul contra Basarabiei. Astfel, cabinetul de la Viena, susținut categoric de cel de la Londra, nu permitea niciun fel de „tranzacții", încercând să „ferească" și Parisul de o apropiere mare de Rusia. Acest lucru nu avea să le reușească, din moment ce Napoleon al III-lea și Walewski continuau să susțină punctul de vedere rusesc, dar, evident, ei nu aveau majoritatea voturilor pentru a decide într-o chestiune atât de importantă.

Pentru Marea Britanie problema frontierei basarabene căpăta o importanță mare, întrucât atât regina Victoria, cât și prințul consort Albert[396] i-au dat „mână liberă" secretarului de stat Clarendon să acționeze în această problemă așa cum considera că este mai bine pentru Marea

[394] *Ibidem*, f. 29 v.
[395] Fitzmaurice, Edmond, *The Life of Granville George Leveson Gower, Second Earl Granville K. G. 1815-1891.* vol. I. London, 1905, p. 168.
[396] Înainte de plecarea lui Clarendon la Paris, prințul consort Albert i-a scris unchiului său că Austriei nu-i „păsa" decât de Principatele Române și Basarabia, adevăratele țeluri ale politicii austriece. Martin, Theodor. *The life of His Royal Highness the Prince Consort*, vol. III. London, 1878, p. 448.

Britanie[397]. Deși la început mai primise unele instrucțiuni de la Palmerston, Clarendon a fost ferm pe poziții în chestiunea basarabeană, neacceptând schimbul de teritorii: Karsul contra sudului Basarabiei.

În cea de-a doua ședință a Congresului de la Paris, deși problema frontierei în Basarabia nu a constituit un subiect amplu discutat, este important de remarcat observațiile baronului Brunov care a menționat că această problemă era cea mai importantă „criză" a Congresului de la Paris[398]. El a cerut să se introducă în protocolul ședinței că plenipotențiarii ruși își rezervă dreptul de a prezenta observații cu privire la delimitarea frontierei în Basarabiei, când discuțiile la acest subiect vor avea loc. Primul plenipotențiar al Austriei și cel al Marii Britanii (contele Buol, respectiv, lordul Clarendon) au considerat acest demers inadmisibil[399]. Brunov, la rândul său, și-a menținut punctul de vedere cu o „extremă tenacitate", arătându-și intenția de a reveni la concesiile de principiu făcute anterior. În cele din urmă, chiar și după intervenția contelui Orlov, acesta a fost nevoit să se resemneze și să-și retragă „rezervele". S-a convenit ca în protocolul ședinței acest incident să nu fie trecut[400]. Faptul că un asemenea demers a existat din partea diplomatului rus îl certifică și raportul secretarului de stat britanic (Clarendon), adresat ministrului Palmerston. Acesta a dat mai multe amănunte în comparație cu omologul său contele Buol. Astfel, în expunerea lui, plenipotențiarul rus Brunov a venit cu o hârtie scrisă de mână, dorind ca aceasta să fie inserată în protocolul nr. 2, urmărind ca diplomații ruși să-și înainteze propriile observații cu privire la delimitarea frontierei basarabene[401]. Unul dintre primii care a reacționat la această inițiativă rusească a fost lordul Clarendon, care nu admitea să fie expus punctul de vedere rusesc, din moment ce Petersburgul acceptase această clauză în prealabil. Din acest raport sesizăm momentul de „contre" dintre Brunov și Clarendon, „câștigătorul" acestei „bătălii" fiind reprezentantul reginei Victoria. Scena finală a fost una memorabilă, deoarece Orlov, în calitatea sa de prim-plenipotențiar al împăratului Alexadru al II-lea la Congres, s-a văzut nevoit să pună hârtia în buzunar, cerându-i „umil" lui Clarendon să uite acest episod, ca și cum n-ar fi avut loc[402]. Considerăm că acest „episod" a fost cunoscut doar de diplomații britanici și ruși, deoarece această discuție nu o regăsim în alte surse documentare. Deși diplomații

[397] Henderson, Gavin Burns. *Crimean war diplomacy and other historical essays*. Glasgow, 1947, p. 96.
[398] Royle, Trevor. *Crimea : the great Crimean war, 1854-1856*. London, 2020, p. 479.
[399] HHst, Politisches Archiv XII/Turkei, karton 219 (Conferenzen zur Paris 1856), f. 33 v. (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 28 februarie 1856).
[400] *Ibidem*, f. 34.
[401] *Englische Akten*, p. 811 (Clarendon către Palmerston, Paris, 26 februarie 1856).
[402] *Ibidem*, p. 812.

austrieci remarcă acest moment – inițiativa Rusiei de a-și expune punctul de vedere în chestiunea frontierei Basarabiei –, cele prezentate de Clarendon poartă un caracter mai concret. O altă presupunere a noastră este că respectiva discuție ar fi avut loc înaintea celei de a doua ședințe a Congresului de la Paris. Acest moment, mai puțin cunoscut și reflectat în istoriografia vremii, arată că diplomația rusă încerca prin orice mijloace păstrarea Basarabiei și aplica diverse „metode" pentru a repune în discuție o problemă de interes major pentru Petersburg.

La următoarea ședință (a treia) a Congresului păcii, au fost abordate, în special, chestiuni „particulare", sau „speciale", cum apar în unele surse. Una dintre acestea era cea a Karsului, catalogată drept „delicată și importantă"[403]. Bourqueney a expus succint poziția Franței, apreciind că este imposibil de a cere restituirea Karsului de către armata rusă, aceata făcând parte din condițiile particulare. Lordul Clarendon a adoptat un limbaj belicos la adresa Imperiului Rus, susținând că el trebuie să restituie această fortăreață Imperiului Otoman, în caz contrar, Marea Britanie va continua războiul. La aceste remarci, Orlov a declarat că în propunerile de pace austriece nu se făcea mențiune la Kars și, în consecință, cabinetul de la Petersburg, care nu dorea alte „câștiguri teritoriale", avea dreptul de a-și crea un „mijloc de negociere", ceea ce se putea face doar printr-o compensație echivalentă. Această „compensație" era Basarabia, teritoriu pe care Rusia se „angaja" să-l retrocedeze Principatului Moldovei. Cel care a dat o replică pe măsură pretențiilor rusești a fost din nou lordul Clarendon. El a menționat că integritatea teritorială a Imperiului Otoman nu putea fi menținută, dacă unul dintre teritoriile sale erau ocupate de trupele ruse. În preliminariile păcii era stipulat că Imperiul Rus urma să cedeze toate teritoriile ocupate din cuprinsul Imperiului Otoman în timpul războiului. Referitor la cerința de restituire a unei părți din Basarabia, acest fapt s-a produs din „interes european", și anume asigurarea libertății pe Dunăre[404]. Acesta a mai declarat că, în acea perioadă, libera navigație nu era asigurată, drept consecință, se urmărea acest lucru, și nu numai din rațiuni politice, militare și strategice. Revenind la restituirea Karsului, diplomatul britanic atrăgea atenția că înapoierea acestui teritoriu garanta integritatea teritorială a Turciei, principiu la care Marile Puteri au subscris. Contele Orlov a răspuns că a înțeles că puterile aliate au decis ca Karsul să fie cedat și nu-l acceptă drept compensație pentru Basarabia. Cuvintele lui Orlov cu privire la „trocul" propus au fost edificatoare în acest sens : „Noi am încercat, dar știu bine că acest lucru nu se

[403] HHst, Politisches Archiv XII/Turkei, karton 219 (Conferenzen zur Paris 1856), f. 40 (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 2 martie 1856).
[404] *Ibidem*, f. 42.

poate”[405]. Astfel, în viziunea diplomației ruse, s-ar fi rezolvat una dintre cele mai dificile probleme din timpul Congresului de la Paris. Evident, aceste afirmații au fost de moment : diplomații ruși nu renunțaseră la Basarabia și vor încerca și alte „manevre”.

În timpul celei de-a 5-a ședințe a Congresului de la Paris au început discuțiile cu privire la frontiera Basarabiei, continuând în timpul celei de-a șasea ședințe, la inițiativa contelui Walewski[406]. Plenipotențiarii ruși i-au invitat pe omologii austrieci să explice traseul noii frontiere, care, în opinia lor, era trasat în interesul cabinetului de la Viena. Contele Buol a protestat împotriva acestei afirmații, susținând că Austria, înaintând condițiile de pace cabinetului de la Petersburg și acestea, fiind acceptate de Rusia, au fost transformate în preliminariile păcii, nu a acționat în nume propriu, ci a fost „mandatara” puterilor aliate din războiul Crimeii. În aceste circumstanțe, Buol a declinat propunerea de a prezenta traseul frontierei în Basarabia, menținând traseul care se stipulase în preliminarii. Plenipotențiarii ruși au declarat ferm că nu există munți ca punct de delimitare a frontierei în Basarabia, iar Hübner a replicat că au fost consultate diferite hărți, care indică „o linie de culmi” și că ar exista un teren înalt, pentru a separa Prutul de Nistru. Datorită orei înaintate a discuțiilor, contele Walewski a cerut terminarea ședinței, fără a ajunge la niciun rezultat în această chestiune[407].

În cadrul celei de-a șasea ședințe, problema delimitării frontierei în Basarabia a constituit din nou unul dintre subiectele zilei. De la bun început, baronul Brunov a prezentat un scurt expozeu cu caracter topografic, în cadrul căruia a susținut că traseul propus, fundamentat pe existența unui pretins lanț muntos, nu reprezenta, în realitate, decât o succesiune de „dealuri fără continuitate”. Acest nou traseu ar fi afectat negativ ruta militară dintre Hotin și Chișinău și ignora realitățile din teren, în special structura și distribuția coloniilor bulgare și germane din Basarabia[408]. Propunerea lui Brunov era să cedeze delta cuprinsă între brațul Sulina și brațul Chilia, iar restul Basarabiei să rămână în componența Imperiului Rus[409]. Plenipotențiarii Austriei și ai Marii Britanii au rămas „surprinși” de această abordare, în timp ce Walewski a declarat că această propunere nu putea fi luată în considerare[410]. Plenipotențiarul rus nu a protestat, ci a venit imediat cu o altă inițiativă, semn cert că primise instrucțiuni precise de la Petersburg. De această

[405] *Ibidem*, f. 43.
[406] *Ibidem*, f. 57 v (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 7 martie 1856).
[407] *Ibidem*, f. 59.
[408] *Ibidem*, f. 62.
[409] Iorga, N. Problema Basarabeană și problema unirii Principatelor la 1855-1859. În dosul cărților diplomației. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria III, tom. XXIII: 1940-1941, p. 293.
[410] *Ibidem*.

dată, Rusia dorea păstrarea orașului Ismail (Tucikov)[411] și a teritoriului situat între lacul Ialpug și brațul Chilia. Diplomații ruși făceau recurs la memoria „glorioasă" a acestui oraș, unde se află o colonie importantă de 15-20 mii de ruși[412]. Fiind prezentate aceste „combinații" ale Petersburgului, imediat ceilalți plenipotențiari și-au expus punctele de vedere. Secretarul de stat britanic Clarendon a respins propunerile diplomatului rus, deoarece, în primul rând, nu se îndeplinea una din condițiile majore ale acestei retrocedări teritoriale: scoaterea Rusiei de la Dunăre. Totodată, diplomatul britanic s-a arătat „mirat" că cabinetul de la Petersburg înaintează asemenea pretenții, ținând cont de faptul că Imperiul Rus a pierdut războiul[413]. Punctul de vedere britanic a fost susținut și de către plenipotențiarii austrieci. În această situație complicată, contele Walewski a propus Congresului să se caute o altă soluție pentru această problemă. Cea mai intensă parte a acestei ședințe s-a desfășurat din momentul când au început schimburile de replici între plenipotențiarii ruși și cei austrieci, în mod special, între ministrul de externe austriac Buol și diplomatul Brunov. Datorită acuzelor reciproce privind inserarea acestei clauze în viitorul tratat de pace, dar și pentru că Austria refuză orice „combinație" venită din partea Rusiei, culminând cu „tonul ridicat" al lui Buol, diplomații ruși au declarat că refuză să discute această chestiune direct cu Austria[414], care încerca să „umilească" Imperiul Rus și că vor negocia doar cu puterile beligerante (Franța și Marea Britanie), aluzie subtilă la faptul că Austria nu a participat militar în războiul din Crimeea. Cel care a intervenit în această „dispută" a fost Clarendon, afirmând că există o înțelegere între cele trei puteri, așa că Austria nu putea fi exclusă de la discuții. Ulterior, Brunov și-a retras această observație, iar la finalul acestei ședințe, din nou, nu s-a ajuns la un consens în problema delimitării frontierei basarabene.

În cadrul celei de-a șaptea ședințe (10 martie) au continuat discuțiile privind noua frontieră în Basarabia, ocupând o bună parte din deliberările acestei ședințe, din cauza că nu se ajungea la un consens. Plenipotențiarii ruși au propus studierea unui alt plan al traseului noii frontiere, pe care contele Orlov era gata să-l adopte fără asentimentul Curții sale, singura modificare fiind păstrarea unei colonii pentru care împăratul Alexandru al II-lea avea un interes particular: să ocolească această colonie care să intre în componența Rusiei. Baronul Brunov

[411] Prin dispoziția împăratului Alexandru I din 14 octombrie 1812, Ismailul a primit statutul de oraș și numele de Tucikov, în onoarea generalului rus Serghei Tucikov, guvernator al Ismailului (1830-1846). El este cel care a fondat localitatea, existând, până la acea vreme, doar fortăreața Ismail.
[412] HHst, Politisches Archiv XII/Turkei, karton 219 (Conferenzen zur Paris 1856), f. 62 v (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 7 martie 1856).
[413] *Ibidem*, f. 63.
[414] *Ibidem*, f. 64.

propunea un traseu ce includea în teritoriul rus coloniile bulgare[415]. Congresul a examinat această propunere pe hărți diferite. Plenipotențiarii austrieci au atras atenția celor francezi și britanici asupra inconvenientelor acestui traseu, care lăsa în mâinile Rusiei localitatea Leova, unul dintre cele mai importante orașe ale Basarabiei. După deliberări, s-a ajuns la formula inclusă și în tratat, pe care Imperiul Rus a acceptat-o. Orlov a mai cerut ca locuitorii teritoriului cedat să-și păstreze privilegiile și imunitățile de care s-au bucurat sub dominația rusă, precum și dreptul de a emigra. Lordul Clarendon a intervenit, declarând că nu cunoaște ce privilegii ar fi avut această populație, în consecință, era imposibil de a lua un angajament în această privință. Aceeași poziție a adoptat-o și Buol. În consecință, Orlov nu a mai insistat asupra acestui moment[416]. La o analiză a protocoalelor Congresului de pace de la Paris, observăm că plenipotențiarii otomani Aali Pașa și Fuad Pașa nu au intervenit în problema delimitării frontierei basarabene, ei fiind mai mult interesați de problema unirii Principatelor Române, văzând în aceasta slăbirea Imperiului Otoman[417].

Congresul de la Paris nu a putut soluționa divergențele existente între Puterile Aliate cu privire la trasarea frontierei basarabene. Din acest considerent, s-a luat decizia formării unei comisii europene care să delimiteze frontiera dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman în sudul Basarabiei și să stabilească traseul exact al acesteia.

2. 7. Concluzii

După anexarea din 1812 de către Imperiul Rus a Basarabiei, abia cu ocazia „redeschiderii" problemei orientale în 1853 chestiunea acesteia a revenit în atenția Marilor Puteri. Această atenție s-a datorat, în special, emigrației românești de la l848-1849, stabilite în marile capitale europene și la Constantinopol. Personalități de vază ca C. A. Rosetti, Dumitru Brătianu, Ion Ghica, Gheorghe Magheru, frații Golești, au informat cancelariile europene despre necesitatea unirii Principatelor Române, dar și despre restituirea teritoriului dintre Prut și Nistru, în vederea creării unui stat național românesc care ar deveni o barieră inexpugnabilă pentru Imperiul Rus. Constatăm că Marile Puteri au evitat să dea un răspuns coerent acestei doleanțe a emigrației românești, în special, celei privind restituirea Basarabiei.

[415] *Ibidem*, f. 84 (Buol/Hübner către Franz Joseph, Paris, 12 martie 1856).
[416] *Ibidem*, f. 85 v.
[417] Challemel-Lacour. P. Les hommes d'etat de la Turquie, AaIi Pacha et Fuad Pacha. În: *Revue des deux mondes*, tom. 73 (15 February 1868), p. 906.

Deși în multe surse diplomatice și de epocă se acreditează ideea că această inițiativă a aparținut contelui Buol, o reevaluare a acestor informații și consultarea unor noi surse ne permit să afirmăm, fără echivoc, că această idee a fost discutată și în 1854, când ministrul de externe francez (Lhuys) vorbea despre posibilitatea ca întreaga Basarabie să revină Austriei, iar referitor la Dunăre se dorea crearea unui „sindicat" european.

Cert este faptul că după negocieri dure s-a admis ca în preliminariile păcii să figureze retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Totodată, constatăm că la începutul anului 1856 se conturau perspective favorabile apropierii franco-ruse, puteri antagoniste în timpul războiului Crimeii. La scurt timp, diplomația rusă a apelat la sprijinul împăratului francez, propunând schimbul de teritorii: Karsul contra sudului Basarabiei. Însă diplomația Albionului și cabinetul de la Viena au respins categoric această „tranzacție teritorială". În afară de aceasta, ministrul de externe francez (Walewski) a încercat să convingă cabinetele de la Londra și Viena privind posibilitatea ca această problemă spinoasă să fie soluționată înainte de deschiderea lucrărilor Congresului de pace de la Paris.

O altă concluzie pertinentă, în viziunea noastră, este că, deși era tentat să susțină punctul de vedere rusesc în chestiunea basarabeană, împăratul francez nu dorea încă să abandoneze alianța cu Marea Britanie. Însă, în „culise", împăratul Napoleon al III-lea încerca să se detașeze în mod „discret" de Marea Britanie, pentru a realiza o alianță cu Imperiul Rus. Astfel, problema Basarabiei urma să fie din nou „obiectul" tranzacționării între Marile Puteri, însă Marea Britanie și Austria s-au opus unui asemenea demers. În timpul lucrărilor Congresului de pace de la Paris (februarie – martie 1856), Marea Britanie și Franța erau divizate în chestiunea basarabeană. Dacă Franța era dispusă să accepte un schimb de teritorii, Marea Britanie se opunea vehement unui asemenea proiect. În cele din urmă, s-a ajuns la consensul de a se constitui o comisie europeană pentru delimitarea frontierei în sudul Basarabiei.

În perioada cuprinsă între 1853 și lucrările Congresului de pace de la Paris, problema Basarabiei devenea din nou una de importanță majoră pentru cancelariile europene, dar, în același timp, această chestiune putea duce la „ruperea" relațiilor dintre puterile aliate în războiul Crimeii.

3. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA PROBLEMEI BOLGRADULUI (MAI 1856 – MARTIE 1857) ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL

3.1. Constituirea și activitatea Comisiei europene de delimitare a frontierei în sudul Basarabiei (mai 1856 – ianuarie 1857)

Odată cu semnarea Tratatului de pace de la Paris din 18/30 martie 1856, Marile Puteri au luat decizia constituirii unei Comisii mixte, pentru a delimita frontiera basarabeană dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman[418]. Istoricul francez Leon Guérin, care a cercetat perioada războiului Crimeii și consecințele acestuia în plan internațional, constata că semnarea Tratatului din 1856 a fost unul „provizoriu" și al „comisiilor"[419], aluzie la faptul că urmau să activeze două comisii europene mixte: una care să delimiteze frontiera basarabeană, alta – să realizeze o „anchetă obiectivă" privind forma de organizare viitoare a Principatelor Române. Comisia însărcinată cu delimitarea frontierei basarabene era formată din reprezentanții Franței, Marii Britanii, Austriei, Imperiului Otoman și Imperiului Rus, iar problemele organizatorice au fost abordate imediat după semnarea tratatului de pace[420].

La începutul lunii mai, a fost stabilită componența nominală a Comisiei, iar reprezentanții celor cinci puteri se deplasau spre Galați. De la bun început, a fost remarcată lipsa reprezentanților Prusiei și Sardiniei[421], motivele fiind că acestea nu aveau interese majore în această chestiune[422].

Puterile direct interesate de trasarea frontierei în Basarabia erau reprezentate de câte doi delegați din fiecare parte[423]. Imperiul Rus l-a trimis ca reprezentantat în Comisia de delimitare a

---

418 Debrauz, Louis. *Op.cit.*, p. 144. Tafta, Lucia. Marile Puteri și Gurile Dunării în secolul al XIX-lea. În*: RI*, 2011, tom. XXII, nr. 1-2, ianuarie-aprilie, p. 64.
419 Guérin, Léon. *Histoire de la dernière guerre de Russie (1853-1856)*, tome second. Paris, 1858, p. 554. A se vedea Vitcu, Dumitru. The treaty of Paris (1856) and the Bolgrad crisis of its execution. În: *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, 2006, nr. 44, pp. 337-338.
420 ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6558, f. 1-2.
421 ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6456, f. 27.
422 ANRM, F. 122, inv. 2, d. 95, f. 1.
423 TNA, 418/100 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857), p. 3 (Howard către Clarendon, Paris, 8 mai 1856).

frontierei în Basarabia pe general-maiorul Fonton de Verrayon[424] și pe baronul Stakelberg; Imperiul Otoman avea drept comisari pe Derviș-Pașa și Muhlis Pașa[425]; Franța era reprezentată de Pierre Marc Besson, colonel al Statului-Major, Marea Britanie – de colonelul Edward Stanton[426], iar Austria – de colonelul Antoine Kalik.

Informații despre sosirea la Galați a comisarilor europeni însărcinați cu delimitarea frontierei în Basarabia se conțin în rapoartele consulare străine. Consulul francez de la Galați (Brossard) scria despre sosirea colonelului Besson, împreună cu Derviș Pașa, pe un vapor de război turc. Acesta i-a pus în contact cu consulii Puterilor aliate și cu comisarul englez[427], iar cel austriac a sosit după câteva zile. Comisarul rus Fonton de Verrayon a venit ultimul, însoțit de adjunctul său (baronul Stackelberg) și de Cola, fost consul la Galați[428]. O remarcă interesantă ne lasă consulul Brossard cu privire la un membru al delegației rusești, și anume Cola, catalogat drept un „intrigant", prezența căruia îngreuna mersul lucrărilor Comisiei de demarcare a frontierei basarabene.

În prealabil, comisarii europeni au primit instrucțiuni „speciale" cu privire la modul de delimitare a frontierei basarabene. Comisarul francez Pierre Marc Besson, figură importantă a războiului ruso-turc, remarcându-se în perioada asediului Sevastopolului din toamna anului 1855, era informat de către ministrul Walewski că i se încredința o misiune importantă[429]. În

---

[424] Fonton de Verrayon (1804-1887), emigrant francez stabilit în Rusia. În timpul războiului ruso-turc din 1828-1829 s-a aflat în Principatele Române. În perioada 1830-1832 a deținut funcția de reprezentant al Imperiului Rus în demarcarea teritoriilor dimprejurul fostelor cetăți ale Imperiului Otoman din Valahia: Brăila, Giurgiu, Turnu. În timpul administrației lui Pavel Kiselev în Principatele Române (președinte al Divanurilor), a ocupat și funcția de șef al cancelariei acestuia. (ANRM, F. 6, inv. 8, d. 1017, f. 6-16). (Sclifos, Eugen-Tudor. Delimitarea frontierei în Basarabia (1856-1857). Atitudinea Franţei şi Rusiei reflectate în documente franceze. În: *Cohorta*, 2016, nr. 1-2, p. 154. De menționat că, din ordinul lui Pavel Kiselev, a realizat o descriere statistică a Moldovei și a Țării Românești. Statistica întocmită de acesta se găsește în fotocopie la Arhivele Naționale Române, Colecția Microfilme URSS, rola 4, cu titlul *Descrierea statistică a Principatului Valahiei alcatuită în cadrul detasamentului geodezic rus, în anii 1831-1834*). A se vedea pe larg Cojocaru, Ion. Țara Românească după statistica generală din 1832. În: *Studii și articole de* istorie 1965, t. VII, p. 147-162.

[425] Cunoscut ca Grigore Sturdza – fiul fostului domn regulamentar Mihail Sturdza.

[426] Din partea Marii Britanii îi regăsim în timpul lucrărilor pe comisarul Gordon și James Renouard.

[427] E. Stanton anunța că a ajuns la Galați la 15 mai și că aștepta sosirea lui Fonton de Verrayon (în documentele britanice apare sub numele Fauton), pentru a începe lucrările. TNA, FO 195/532, f. 2-3 (Stanton către Stratford de Redcliffe, Galați, 17 mai 1856).

[428] AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique des Consuls, Turquie (Galatz), vol. 1, f. 122-122v (Brossard către Walewski, Galați, 22 mai 1856). *Documente privind Istoria Românilor*. *Colecția Eudoxiu Hurmuzaki*, seria a 3-a, vol. VIII. *Delimitarea frontierei din sudul Basarabiei între Imperiul Rus și Imperiul Otoman (1856-1857)*, (în continuare *Delimitarea frontierei*), ed. Cojocaru, Gheorghe E., Sclifos, Eugen-Tudor. Iași, Editura Pim, 2024, pp. 12-13 (Protocolul Nr. 1 al Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia). Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*... p. 45.

[429] AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, Roumanie, vol. IV, f. 4 (Walewski către Besson, Paris, 28 aprilie 1856).

general, instrucțiunile sale vizau respectarea liberei navigații pe Dunăre și stabilirea traseului noii frontiere din sudul Basarabiei în strictă conformitate cu Tratatul de la Paris din 18/30 martie, precum și, în ultimă instanță, colaborarea cu ceilalți comisari pentru depășirea oricăror neînțelegeri ivite pe parcursul lucrărilor topografice[430]. Totodată, la puțin timp după ce Besson primea aceste instrucțiuni, fostul plenipotențiar rus de la Congresul de la Paris (Orlov) a apelat la „bunăvoința" contelui Walewski, pentru a obține o frontieră favorabilă Imperiului Rus, argumentând că, prin această delimitare, multe proprietăți urmau a fi divizate[431]. Ca răspuns la această „rugăminte", Walewski i-a trimis lui Besson instrucțiuni de a acționa într-un „spirit de conciliațiune"[432].

Primul „incident" în cadrul Comisiei europene s-a produs în luna mai și a fost o probă certă a faptului că Imperiul Rus dorea tergiversrea acestei operațiuni de delimitare a frontierei basarabene și încerca să „semene" discordie între aliații din războiului Crimeii. Comisarul britanic Stanton îl informa pe secretarul de stat britanic Clarendon cu privire la faptul că Fonton de Verrayon a obiectat împotriva admiterii lui Grigore Sturdza ca reprezentant al Comisiei din partea Imperiului Otoman. Motivul principal invocat de comisarul rus era faptul că acesta era moldovean și a cerut ca lucrările să nu demareze până nu se primeau instrucțiuni de la Petersburg[433]. La rândul lor, comisarii otomani au răspuns cu aceeași „monedă": nu admiteau ca fostul consul din Principatele Române, Cola, să redacteze protocoalele Comisiei de demarcație, pentru că, astfel, Imperiul Rus avea, în realitate, trei comisari. Ulterior, această „neînțelegere" s-a aplanat, dar a scos la iveală faptul că Petersburgul încerca să obstrucționeze lucrările Comisiei. În cele din urmă, Cola a fost numit consul rus la Galați, iar comisarii europeni au propus ca protocoalele să fie redactate de către consilierul onorific Iacubovski de la Ministerul Afacerilor Externe[434].

Ajungând la Bolgrad, comisarii Franței, Marii Britanii, Austriei și Imperiului Otoman au constatat existența a două localități cu numele de *Bolgrad*, aflate în proximitatea traseului frontierei stabilite prin Tratatul de Pace de la Paris[435]. În acest context, la 1/13 iunie 1856,

---

[430] *Ibidem*, ff. 5-7.
[431] *Ibidem*, ff. 9-10 (Orlov către Walewski, Paris, 7 mai 1856).
[432] *Ibidem*, f. 14 (Walewski către Besson, Paris, 8 mai 1856).
[433] *Delimitarea frontierei*), p. 17 (Stanton către Clarendon, Galați, 26 mai 1856).
[434] *Ibidem*, p. 19 (Protocolul 4 al comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia, Bolgrad 1/13 iunie 1856).
[435] Periodicul românesc „Stéoua Dunării" scria: „Comisarii europeni întîmpinî mare greutățu cu statornicirea granițiî mai ales la punctul Bolgrad, fiind că daca după tratatul de la Paris acestu oraș va retine în stăpînirea Rusiei,

comisarii ruși au emis o Notă verbală către comisarii Marii Britanii, Franței, Austriei și Imperiului Otoman referitoare la orașul Bolgrad. Nota începea cu un expozeu succint privind apariția și evoluția acestui oraș. Mai întâi, s-a vorbit despre satul Tabac, aflat pe malul stâng al „pârâului" Ialpug, la cinci verste de Bolgrad, ocupat de emigranți bulgari încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În consecință, în 1819, locuitorii din Tabac, constatând că acest loc nu reprezenta avantaje deosebite pentru o nouă așezare de locuitori, au avut ideea de a se muta pe malul stâng al lacului *Ialpug* și au cerut să fie denumit Bolgrad[436]. Strămutarea a durat mai mulți ani, fininalizându-se în 1828, moment în care Tabacul a fost complet părăsit, iar denumirea de Bolgrad a fost adoptată în mod oficial. În consecință, se „scuzau" comisarii ruși, pe harta Statului Major al Armatei Ruse din 1829, care a fost pusă la dispoziția comisarilor europeni, era indicat doar Tabacul, de unde s-a strecurat această confuzie.

„Descoperirea" a două localități cu numele *Bolgrad* a luat prin surprindere pe comisarii europeni, care urmau să primească instrucțiuni precise privind această situație complicată de pe teren. Instrucțiunile comisarului britanic Stanton stipulau expres că frontiera în Basarabia trebuia să treacă pe la sud de Bolgrad, unicul mod „satisfăcător de a îndeplini indenția Congresului"[437]. Cabinetul de la St. James, care „experimentase" deja deziluzia faptului că Guvernul francez susținea pretenția Imperiului Rus de a păstra Bolgradul, era pus în situația să accepte că aceeași poziție o adoptase și Besson care, deși primise instrucțiuni clare din partea lui Walewski, încerca să găsească o soluție acceptabilă pentru toți cei implicați. Una din ideile sale vehiculate era construirea unui drum între Bolgrad și Ialpug[438], propunere care nu a fost primită cu entuziasm de către Marea Britanie.

Înainte să apară primele încercări de a găsi o soluție, comisarii europeni au dat posibilitate Imperiului Rus să explice situația creată. La 30 mai/11 iunie 1856 a fost emisă o Notă comună din partea comisarilor Franței, Marii Britanii, Austriei și Imperiului Otoman către cei ruși cu privire la existența a două localități cu numele de *Bolgrad*, indicându-se traseul noii frontiere în Basarabia, în conformitate cu prevederile Tratatului de Pace de la Paris din 30 martie. Aceștia relevau într-o manieră certă că, în momentul începerii operațiunilor de trasare a

apoi granița trasă nu va pute fi și nu o„linie de apărare", dar nici măcar o „linie de comunicație", fiindă aceasta în multe puncturi este întreruptî prin lacul Ialpug, și alte limanuri și mlaștini". *Stéoua Dunării*, 2 iunie 1856.

[436] Ardeleanu, Constantin. *Sfârșitul războiului Crimeii*... p. 509 (Nota verbală a comisarilor ruși adresată comisarilor Marii Britanii, Franței, Austriei și Imperiului Otoman referitor la Bolgrad)

[437] ANIC, Colecția Microfilme Anglia, rola 50, c. 35 (Clarendon către Stanton, Londra, 12 august 1856)

[438] AMAE. La Courneuve, Mémoires et Documents, Roumanie, vol. IV, f. 124 (Walewski către Besson, Paris, 1 august 1856).

frontierei basarabene, nu aveau cunoștință de existența a două localități, purtând numele de *Bolgrad*. În consecință, s-a trasat cu riguriozitate obiectivul central al acestei delimitări între cele două imperii inamice în războiul Crimeii, și anume îndepărtarea Imperiului Rus de la orice acces direct sau indirect la Dunăre[439]. Totodată, a fost invocată și circulara împăratului Alexandru I din 1 aprilie 1856, în care consimțea la rectificarea frontierei în sudul Basarabiei. Această Notă comună arăta că puterile semnatare ale Tratatului de la Paris nu tolerau încălcarea flagrantă a acestuia.

În realitate, însă, Franța era dispusă să facă unele concesii Petersburgului în chestiunea Bolgradului. Într-un raport datat cu 1 august 1856, președintele Consiliului de Stat al Franței, (contele Baroche), îi scria comisarului francez Besson cu privire la modalitatea de interpretare a Parisului a articolul 20 din Tratatul de pace. Referitor la doleanța Petersburgului de a păstra orașul Bolgrad, Guvernul francez „împărtășea" același punct de vedere[440]. Argumentul forte invocat de Imperiul Rus cu privire la importanța Bolgradului era relevant pentru percepția decidenților politici de la Paris. În consecință, într-o manieră „subtilă", Besson era autorizat de către ministrul Walewski să susțină punctul de vedere al comisarilor ruși, fiind singura concesie pe care Franța era gata să o admită în raport cu „inamicul" din războiul Crimeii. Deși primise asemenea instrucțiuni, în memorialistica vremii comisarul Besson era catalogat drept „foarte vioi, mai bun decât marea majoritate a francezilor. Nu-i plac nici lui rușii mai mult decât nouă, în pofida guvernului său"[441].

Imperiul Rus va recurge la cele mai neobișnuite mijloace pentru a convinge Marile Puteri să-i lase în posesiune orașul Bolgrad. Unele dintre aceste mijloace erau „ingenioase", dovadă fiind atitudinea față de comisarii britanici, priviți cu multă curiozitate de ruși, aceștia primind și o „pază" alcătuită din cazaci[442]. Lucrările Comisiei de demarcație a frontierei basarabene au intrat

---

[439] *Ibidem*, ff. 88-90 (Note Verbale des Commissaires de l'Autriche, de la France, de la Grande Bretagne et de la Porte Ottomane, communiquée à MM. les Commissaires de la Russie, concernant la question de Bolgrad. Bolgrad 30 mai/11 iunie 1856). *Delimitarea frontierei*, pp. 19-21.

[440] *Ibidem*, f. 114 (Baroche către Besson, Paris, 1 august 1856).

[441] *Călători străini despre țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852-1856), coord. Daniela Bușă. București: Editura Academiei Române, 2010, p. 744

[442] „Rușii sunt neobișnuit de politicoși. Te-ar fi făcut să râzi văzând felul în care lumea se îngrămădea în jurul nostru, ca și când am fi fost niște fiare sălbatice. Am întâlnit câțiva ofițeri ruși de la Sevastopol; și ei erau foarte politicoși". Rușii doreau cu insistență să atragă „simpatia" comisarilor britanici, iar în acest sens li s-a pus la dispoziție 4 cazaci, care să le servească drept escortă. Această manieră curtenitoare a rușilor nu a înșelat vigilența lui Gordon, care, în concepția sa, putea fi un „fruct otrăvit", adăugând că „foarte probabil, în acest cadou era strecurat și puțin spionaj". /Ionescu, Adrian-Silvian. Impresiile locotenentului Charles Gordon din Moldova, mai 1856- aprilie 1857. În: *RI*, 2005, t. XVI, nr. 1-2, pp. 106-108. A se vedea și studiul Tappe, E. D. General Gordon

în faza decisivă în ianuarie 1857, după ce, în prealabil, la Conferința de la Paris de la finele lunii decembrie 1855 – începutul lui ianuarie 1856, s-a ajuns la un consens în problema Bolgradului. La 22 martie/6 martie 1857, la Chișinău, a fost semnat Protocolul nr. 14 al Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia, care stabilea cu exactitate traseul noii frontiere[443], iar ultima ședință a Comisiei a avut loc, la Chișinău, la 30 martie/11 aprilie[444]. La 7 martie 1857 a fost finalizată trecerea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei prin actul semnat în satul Cubei de reprezentanții Imperiului Rus și de cei ai Principatului Moldovei[445]. La 6 martie, trupele ruse au părăsit sudul Basarabiei, iar în locul lor au intrat unități ale miliției Principatului Moldovei[446].

3. 2. Problema Bolgradului în raporturile franco-ruse

Una din primele acțiuni ale lui Napoleon al III-lea în vederea restabilirii relațiilor cu Imperiul Rus a fost numirea contelui Charles Auguste de Morny în calitate de ambasador extraordinar la Petersburg, în vara anului 1856[447]. Această numire nu a fost una surprinzătoare, dacă ținem cont de faptul că la Curtea de la Tuileries acesta era numit „șef al partidei ruse", care a făcut un țel declarat din apropierea față de Rusia[448], contestând „înfrângerea" Imperiului Rus în fața coaliției franco-britanice[449] și devenind, în scurt timp, „un fidel partizan al alianței ruse"[450]. La rândul său, cabinetul de la Petersburg l-a numit pe Brunov interimar al funcției de ambasador la Paris până la finele anului, când a fost numit unul dintre cei mai cunoscuți demnitari ai Imperiului – Pavel Kiselev.

Până la sosirea contelui de Morny la Petersburg[451], afacerile externe ale Franței erau girate de însărcinatul cu afaceri Charles Baudin[452]. Deja în luna iulie au loc primele discuții

---

in Rumania. În: *The Slavonic and East European Review*, 1957. vol. 25, nr. 85, precum și lucrarea bazată pe scrisorile acestuia: Boulger, Demetrius C. (ed.), *General Gordon's Letters from Crimea, the Danubian and Armenia, August 18, 1854, to november 17, 1858*, London, 1884.

[443] *Delimitarea frontierei*, p. 123 (Protocolul nr. 14 al Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia). ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6583, f. 221-222 v.

[444] *Ibidem*, p. 125 (Protocolul nr. 15 al Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia).

[445] ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6457 (part. II), f. 302-303 v.

[446] *Ibidem*, f. 303.

[447] Arnavon, Jacques. Morny diplomate. Sa mission en Russie (1856-1857) În: *La Revue Hebdomadaire*, 1909, nr. 37, 31 juillet, 1909, p. 82.

[448] Sorel, Albert. *Deux precurseurs de l'alliance russe. Le marquis de Castelbajat et le duc de Morny*. În: *Lectures Historiques*, Paris, 1894, p. 211

[449] Gille, Geneviève. Au temps de la Guerre de Crimée: Correspondance inédite du Comte de Morny et de la Princesse de Lieven. În: *Revue des Deux Mondes*, février 1966, p. 228.

[450] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Desprez, vol. 19, fasc. 4, ff. 31.

[451] Sosirea era preconizată la începutul lunii august.

[452] Moisan, Michel. *Le duc de Morny: 1811-1865: le Parisien et l'Auvergnat*. Carlat, 2001, p. 204.

franco-ruse la Petersburg cu privire la pretențiile Petersburgului asupra orașului Bolgrad. Cancelarul M. Gorceakov miza pe buna înțelegere cu Franța în această chestiune importantă[453]. După ce au trecut peste formalitățile de etichetă și „omagiile" aduse împăratului Napoleon al III-lea pentru atitudinea manifestată față de plenipotențiarii ruși la Congresul de la Paris, dar și pentru „moderația" în chestiunea litigioasă a frontierei basarabene, diplomatul rus și-a manifestat deschis interesul pentru păstrarea orașului Bolgrad – centru al coloniștilor bulgari din Basarabia[454]. Pentru a intra în „grațiile" Franței, Gorceakov a adoptat un ton împăciuitor, vorbind despre sacrificiile la care era impusă Rusia, aflată într-o „postură" nemaîntâlnită, aceea de a ceda teritorii cucerite anterior[455]. La o analiză pertinentă a discursului cancelarului rus, Baudin constata și un alt fapt: că anume problema Bolgradului putea deveni o „șicană" între Marile Puteri, întreprinsă cu scopul de a scinda coaliția europeană, care a și dus la înfrângerea acesteia. Diplomatul francez vedea în această problemă doar un „litigiu" apărut pe „fundalul" neatenției diplomaților europeni, care nu s-au bazat, în demersul lor, pe ultimele hărți[456]. Și în discuțiile ulterioare, purtate cu Baudin, Gorceakov a insistat asupra păstrării orașului Bolgrad[457], dar acuzând și cabinetul de la Viena că ar „sabota"[458] o viitoare înțelegere în această chestiune de importanță pentru Petersburg[459].

La începutul lunii august[460], ambasada extraordinară condusă de Charles de Morny sosea „triumfal" în Imperiul Rus[461]. Încă în ajunul sosirii acesteia, cancelarul Gorceakov nu contenea cu laudele la adresa împăratului francez și își exprima „încrederea personală" că relațiile dintre

---

[453] Bruley, Yves. *Morny ambassadeur en Russie*. În: *Morny et l'invention de Deauville*, Eric Anceau, Dominique Barjot et Nicolas Stoskopf (dir) Paris: Armand Colin, 2010, p. 255.

[454] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Russie, vol. 212, f. 38 (Baudin către Walewski, Petersburg, 11 iulie 1856).

[455] Însărcinatul cu afaceri francez la Petersburg scria despre starea de spirit a lui Gorceacov în problema sudului Basarabiei, așteptând parcă tacit „votul de încredere" din partea Franței în această problemă: „S-a plâns de neîncrederea pe care se părea că i-o arătați Rusiei, prin excluderea unor bărci de pescuit de pe lac, a cărui comunicare cu brațele Dunării nici măcar nu este certă, și a vorbit despre măreția sacrificiului pe care și l-a impus Rusia, care, pentru prima dată, a consimțit la o cesiune teritorială; în cele din urmă, a rostit cuvântul «șicană», referindu-se la cei care ar căuta să stârnească dificultăți, dușmanii Guvernului său". *Ibidem,* f. 38.

[456] *Ibidem*, f. 39.

[457] *Ibidem*, f. 53 (Baudin către Walewski, Petersburg, 5 august 1856).

[458] *Ibidem*.

[459] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Autriche, vol. 463, f. 108.

[460] Morny indica noaptea de 5 spre 6 august. Olendorff, Paul (ed). *Mémoires du duc de Morny: Une ambassade en Russie*. Paris, 1892, p. 63.

[461] Arnavon, Jaques. *Op.cit.*, p. 82; Roux, Charles François. La Russie et l'alliance anglo-française après la guerre de Crimée. În: *Revue Historique*, 1909, tom. Cent unième, p. 305; Parturier, Maurice. Morny ambassadeur en Russie. În: *La Revue de Paris*, 1969, nr. 10, pp. 84-106; Dard, Emile. Trois génerations Talleyrand, Flahaut, Morny. În: *Revue de Deux Mondes*, août 1938, p. 622. Черкасов П. П. Граф де Морни — посол Наполеона в Санкт-Петербурге. În: *Новая и новейшая история*, 2011, nr. 5, pp. 208-231.

cele două puteri intrau într-o nouă „eră”[462]. După primirea fastuoasă de care a avut parte, ambasadorul francez scria la Paris despre recunoștința împăratului Alexandru II-lea față de atitudinea lui Napoleon al III-lea în timpul negocierilor de pace de la Paris[463]. Însă sarcina contelui de Morny la Petersburg era dificilă: trebuia să soluționeze litigiul privitor la Bolgrad și Insula Șerpilor[464], dar și să reconcilieze Marea Britanie, care era vehementă în adresa cabinetului de la Petersburg. La scurtă vreme de la sosirea în capitala Rusiei, Morny a obținut „încrederea absolută” a împăratului Alexandru al II-lea și a cancelarului Gorceakov[465].

Cancelarul Gorceakov a pregătit „terenul” cu puțin timp înainte de sosirea lui Morny la Petersburg. Acesta a elaborat un program care avea drept scop „ștergerea” cât mai rapidă a consecințelor dezastruoase ale Tratatului de la Paris, declarând, fără „ocolișuri”, că era în căutarea unui „partener” care să-l ajute să suprime clauzele Tratatului de la Paris cu privire la flota Mării Negre și frontiera Basarabiei și că, de fapt, l-ar fi găsit, aluzie la Franța[466]. Gorceakov a trimis instrucțiuni către ambasadorii ruși din capitalele europene, pentru a consolida „legăturile” cu Franța, dar și pentru a profita „de fiecare dată, când interese morale sau materiale puteau pune guvernul francez în dezacord cu cel al Marii Britanie”[467].

Misiunea contelui Morny a fost complicată de la bun început, deoarece cabinetul de la St. James era „iritat” de comportamentul Petersburgului, care nu executa cu „fidelitate” Tratatul de la Paris. La „incidentele” legate de orașul Bolgrad și posesiunea Insulei Șerpilor s-a mai adăugat și faptul că Petersburgul a decis să demoleze fortărețele de la Ismail și Reni. Marea Britanie a

[462] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 212, f. 78 (Morny către Walewski, Peterhoff, 27 iulie/8 august 1856).
[463] *Ibidem*, f. 79.
[464] Controversele privind Insula Șerpilor au izbucnit în vara anului 1856, moment în care Imperiul Rus informa puterile învingătoare din războiul Crimeii că dorește să repună în funcțiune farul de pe insulă. Un lucru era cert, în conformitate cu prevederile Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856, „insula aceasta și oricare altele din regiunea Gurilor Dunării să aparțină Moldovei ca parte a Imperiului Otoman”. Ardeleanu, Constantin. Statutul Insulei Șerpilor la finalul războiului Crimeii. În: *RIM*, 2021, nr. 3-4, p. 62. La o analiză a tratatelor anterioare dintre Imperiul Otoman și Imperiul Rus, mai ales cele din 1812 și 1829, acestea nu făceau nicio referere la dreptul Imperiului Rus de a stăpâni această insulă. Diplomația rusă își baza argumentația pe faptul că insula nu făcuse subiectul unor deliberări la Congresul de la Paris. În realitate, acest fapt însemna o anexare a gurilor Dunării. Marea Britanie, analizând documentele vremii anterioare, constata că Imperiul Rus nu avea niciun drept asupra acestei insule. Abia prin protocolul din 6 ianuarie 1857 se făcea referire la Insula Șerpilor într-un act internațional, conform căruia aceasta trecea, alături de Delta Dunării, în cadrul Imperiul Otoman, care se obliga să întrețină farul necesar navigației.
[465] Boutenko, Serge. Un projet d'alliance franco-russe d'après les documents inédite des archives russes. În*: Revue Historique*, 1927, t. 155, p. 296 (Gorceakov către Brunov, Petersburg 4/16 august 1856 și 1/13 septembrie 1856).
[466] Заблоцкий-Десятовский А. *Граф П. Д. Киселёв и его время. Материалы для истории императоров Александра I, Николая I и Александра II*. Т. III. Санкт-Петербург, 1882, p. 39.
[467] Boutenko, Serge. *Op. cit*., p. 299 (Instrucțiunile cancelarului Gorceakov către Buteniev la 14/26 iulie 1856; către Kreptovici la 14/26 iulie 1856; Kiselev 26 iulie/9 august 1856).

acuzat deschis Rusia de încălcarea Tratatului de la Paris și de faptul că plenipotențiarii ruși ar fi prezentat hărți inexacte la Congresul de la Paris. Un document identificat de istoricul rus V. Butenko arată că Brunov a recunoscut acest fapt într-o scrisoare adresată lui Gorceakov, în care se vorbea foarte clar că Bolgradul era situat la sud de frontiera care urma să fie trasată[468]. Ambasadorul britanic la Petersburg, lordul Wodehouse, a trimis două note de protest din partea Guvernului britanic împotriva tentativelor Rusiei de a nu respecta tratatul de pace. Asigurările lui Gorceakov privind dreptul Rusiei de a păstra Bolgradul și Insula Șerpilor l-au convins pe Napoleon al III-lea și pe contele Walewski, care a citit și memoriul contelui Brunov, să susțină punctul rusesc de vedere. Cu toate acestea, împăratul francez nu agrea o separare intempestivă de Marea Britanie, iar ambasadorul Morny a primit ordinul de a oferi medierea franceză în chestiunea Bolgradului[469].

Este interesant de urmărit corespondența dintre Paris și Petersburg, atât între Walewski și Morny, cât și între Gorceakov și Brunov din luna august. Dacă, în primul caz, Morny era sub „impactul" primirii fastuoase de la Petersburg și al primelor impresii, atunci Gorceakov demonstra o maximă implicare în chestiunea Bolgradului. De la bun început, decidentul politicii externe rusești prezenta problema Bolgradului drept un „simplu incident"[470], acesta reprezentând centrul administrativ al coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei. Din acest considerent, Imperiul Rus trebuia să păstreze acest teritoriu. Din corespondența Gorceakov – Brunov din luna august reieșea că Petersburgul condiționa bunele relații cu Franța tocmai prin rezolvarea acestui „litigiu" în favoarea Imperiului Rus[471]. La prima vedere, Gorceakov făcea niște afirmații hazardate, încercând să separe Franța de Marea Britanie într-o perioadă atât de restrânsă de la încheierea păcii.

Deși „trio"-ul alcătuit din Napoleon al III-lea, Walewski și Morny susținea pretențiile Imperiului Rus asupra Bolgradului, în realitate, împăratul francez era pus în dificultate de diplomații britanici și cei ruși. Suveranul francez se afla în situația de a opta pentru o „tabără",

---

[468] *Ibidem* (Brunov către Gorceakov, 31 iulie/12 august 1856). Ashley, Evelyn. *Life and correspondence of Lord Palmerston*, vol. II, London, 1879, pp. 331-335; Malmesbury, Earl of. *Memoirs of an Ex-Minister. An autobiography*, vol. II. London, 1884, pp. 49-50.

[469] Boutenko, Serge. *Op. cit.*, p. 305 (Brunov către Gorceakov 1/13 august 1856); Olendorff, Paul. *Une ambassade*, pp. 75-76.

[470] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 212, f. 99 (Gorceakov către Brunov, Petersburg, 11 august 1856).

[471] În scrisoarea adresată lui Brunov, M. Gorceakov aștepta ca Franța să ia inițiativa și să susțină pretenția Imperiului Rus de a păstra orașul Bolgrad, iar în caz contrar, relații bune cu Franța nu se pot stabili. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 212, f. 108v -109.

aceasta fiind Rusia, fostul adversar din Războiul Crimeii[472]. În acest context, apărea și misiunea contelui de Morny, fratele vitreg al împăratului francez, de a găsi o „formulă" pentru a media conflictul ruso-britanic în chestiunea frontierei basarabene. Din aceste aprecieri se prefigurează faptul, evident, contestabil, că acest „litigiu" privitor la Bolgrad era, de fapt, unul dintre Marea Britanie și Imperiul Rus. În aceste circumstanțe, încă din luna august se propunea convocarea unei noi conferințe, pentru a soluționa această problemă, însă Palmerston a respins un asemenea plan[473].

În luna septembrie a anului 1856, declarațiile noului ambasador rus la Londra (I. Kreptovici) făceau „senzație" în luna diplomatică. Într-o discuție purtată cu baronul Malaret (însărcinatul cu afaceri franceze la Londra), diplomatul rus cu origini poloneze declara că Imperiul Rus nu avea nicio pretenție asupra Bolgradului și a Insulei Șerpilor și că aceste probleme vor fi soluționate rapid. Aflând despre asta, Walewski s-a grăbit să „felicite" cabinetul de la Petersburg pentru „spiritul de moderație"[474] de care a dat dovadă, dar a fost „temperat" de Morny, care l-a informat că afirmațiile lui Kreptovici au fost făcute într-o „cheie personală", neavând „avizul" curții de la Petersburg. Aceasta își menținea pretenția asupra posesiunii orașului Bolgrad și a Insulei Șerpilor[475]. În unele surse documentare apare și informația potrivit căreia ambasadorul rus la Londra a primit o mustrare din partea împăratului Alexandru al II-lea pentru aceste declarații.

Cert este că diplomația rusă miza pe Franța pentru a păstra orașul Bolgrad, dar avea pregătit și un alt „scenariu". În viziunea diplomației ruse, chestiunea apartenenței Bolgradului nu era esențială, fiind o „chestiune secundară"; esența acestei probleme consta în „lupta ascunsă" a Marii Britanii și a Rusiei pentru alianța cu noul hegemon al Europei, Franța. Gorceakov dorea să profite de dezacordul dintre Franța și Marea Britaniei, pentru a „crea o fisură" între acestea, după expresia diplomatului britanic Cowley. În scrisorile adresate reprezentanților ruși la Paris, inițial lui Brunov, ulterior lui Kiselev, cancelarul rus arăta că „esențial era pentru guvernul rus de a-i înlătura Angliei dreptul de a tranșa chestiunile de una singură". Gorceakov dorea să se convingă

[472] Boutenko, Serge. *Op. cit*., p. 305 (Gorceakov către Brunov, Petersburg, 4/16 august 1856).
[473] *Ibidem*.
[474] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 212, f. 224 (Walewski către Morny, Paris, 8 septembrie 1856).
[475] „Nimic nu a modificat poziția Cabinetului de la Petersburg în ceea ce privește Bolgradul și Insula Șerpilor". AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 705, f. 226 (Walewski către Malaret, Paris, 9 septembrie 1856).

de „promisiunea” împăratului Napoleon al III-lea, iar chestiunea Bolgradului să fie „piatra de încercare[476].

Deși părea vizibil nemulțumit de această „postură” de a încerca să reconcilieze Marea Britanie și Rusia, Morny prezenta opinia sa privind Bolgradul și viziunea asupra modalității de a acționa a Franței. Într-o analiză detaliată asupra „litigiului” privind Bolgradul, Morny considera că diplomații europeni au exagerat în estimările lor importanța acestui oraș din Basarabia[477]. Una din primele doleanțe trimise lui Walewski era ca Franța să susțină în continuare pretenția Imperiului Rus asupra Bolgradului. În percepția lui, Parisul trebuie să adopte o poziție fermă în această problemă, iar unicul „impediment” era poziția intransigentă a Londrei, care punea presiuni asupra Petersburgului ca să accepte cedarea acestui teritoriu[478]. Evident, sprijinul lui Morny în problema Basarabiei se baza mai mult pe atitudinea net favorabilă a împăratului Napoleon al III-lea, care, în timpul discuțiilor de la Paris, a declarat cu nonșalanță: „Eu consider ca Bolgradul, centrul coloniei bulgare, să rămână Rusiei” [479]. Evident, această afirmație conjuncturală a împăratului francez nu reflecta atitudinea întregii diplomații franceze.

La puțină vreme după ce a cerut în mod expres susținerea punctului de vedere rusesc în problema Bolgradului, Morny a împărtășit suveranului francez primele impresii de la Petersburg, primirea avută din partea împăratului Alexandru al II-lea și a cancelarului Gorceakov, dar și impactul relațiilor franco-ruse asupra situației internaționale în viitorul apropiat. Se sugera că Franța trebuia să mențină raporturi bune cu Rusia, și nu cu Germania[480]. Ideea centrală era apropierea de Imperiul Rus, în detrimentul unei alianțe cu Marea Britanie. Din aceste considerente, problema Bolgradului nu avea nicio importanță pentru Franța, care era gata să „sacrifice” acest teritoriu, pentru a intra în „grațiile” Petersburgului. În consecință, acesta era gata să-și mențină pretențiile asupra Bolgradului, având sprijinul, inclusiv, al împăratului Napoleon al III-lea, deși noua „doctrină de reculegere”, lansată de Gorceakov, nu însemna că Rusia nu va fi atentă la evenimentele de pe arena internațională, mai ales, dacă era direct

[476] Boutenko, Serge. *Op. cit*., p. 206 (Gorceakov către Brunov, Petersburg, 12/24 august 1856).
[477] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 21, f. 187 (Morny către Walewski, Moscova, 13/25 septembrie 1856).
[478] Roux, Charles François. Le Comte de Morny à Petersburg. În: *Revue de Deux Mondes*, septembre 1963, t. II, 1963, pp. 175-177. Parturier, Maurice. *Morny et son temps*. Paris: Ed. Hachette, 1969, pp. 157-158; Grothe, Gerda. *Le Duc de Morny*. Paris: Ed. Fayard, 1967, p. 191.
[479] Olendorff, Paul. *Une ambassade..* p. 85.
[480] *Ibidem*, p. 97 (Morny către Napoleon al III-lea, Moscova, 15 septembrie 1856).

interesată de acestea. Ideea centrală regăsită în corespondența purtată de Morny cu Napoleon al III-lea și Walewski era reorientarea politicii externe a Franței spre o alianță cu Imperiul Rus.

Într-o scrisoare nedatată (în opinia noastră, ar fi vorba de luna septembrie), contele Morny, fără a menționa explicit destinatarul – Napoleon al III-lea sau Walewski –, reda ultima discuție purtată cu împăratul Alexandru al II-lea, care acuza fățiș „perfidia”[481] Austriei ce venise cu inițiativa ca sudul Basarabiei să fie retrocedat Principatului Moldovei, iar Franța doar a susținut acest demers. Se încerca, prin aprecierea dată, de a nu „culpabiliza” Franța în această problemă, pe care încerca s-o rezolve în interesul Imperiului Rus și, totodată, de a „semăna” discordie între foștii aliați. Mai important este din această discuție că nu a fost „pomenită” Marea Britanie, ci toată vina a căzut pe Austria, principala „beneficiară” a acestei delimitări de frontieră, poziție susținută și de contele de Morny[482].

Între timp, spre mijlocul toamnei, situația Bolgradului părea mai complicată decât la începutul verii. Ministrul de externe francez era nemulțumit de neînțelegerile existente în această chestiune, mai ales că Londra refuza și o eventuală Conferință de pace[483]. Aceeași poziție era împărtășită și de contele de Morny, „iritat” de atitudinea Marii Britanii, care adusese în Marea Neagră nave de război, pentru a face presiuni ca Rusia să cedeze în chestiunea Bolgradului[484]. Ambasadorul francez era dezamăgit că alianța franco-britanică era în punctul de a fi „ruptă în bucăți” de o chestiune „nesemnificativă” cum era Bolgradul, fapt regretabil pentru cele două forțe ale continentului european[485] și, deși a încercat să atragă Marea Britanie de partea sa, nu a reușit acest lucru.

La rândul său, Gorceakov „tatona” cabinetul de la Tuileries, pentru a reuși convocarea unei noi conferințe, mizând pe sprijinul împăratului Napoleon al III-lea, așa cum rezultă dintr-o scrisoare trimisă baronului Brunov. În viziunea sa, cabinetul de la St. James era unicul „obstacol” în convocarea conferinței. Acesta primise instrucțiuni de a rămâne la Paris în

[481] *Ibidem*, p. 106.
[482] *Ibidem*, p. 107.
[483] „Coarda se întinde tot mai mult în privința Bolgradului; Anglia face din aceasta o chestiune de mare importanță. Ea nu consimte la convocarea Conferinței decât cu excluderea Rusiei și a Prusiei; noi respingem categoric orice altă pretenție”. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 213, f. 29 v (Walewski către Morny, Paris, 1 octombrie 1856).
[484] Morny considera aflarea navelor britanice în Marea Neagră un fapt grav: „Consider procedeul englezilor drept o impertinență fără egal. A-și aroga astfel dreptul de a decide o chestiune asupra căreia Franța are o altă opinie este aproape o grosolănie; dar acum mă întreb dacă este posibil să fie tolerată”. *Ibidem*, f. 33 v (Morny către Walewski, Petersburg, 14 octombrie 1856).
[485] *Ibidem*, f. 34 v.

așteptarea unei noi conferințe, urmând a fi reprezentantul Imperiului Rus[486]. Instrucțiuni au fost trimise și la Viena, unde ambasadorul rus A. Budberg se afla supus constant reproșurilor din partea Austriei privind încălcarea flagrantă de către Rusia a condițiilor de pace, în special a celei referitoare la orașul Bolgrad. Cabinetul de la Petersburg considera că, pentru soluționarea acestui litigiu, era nevoie de convocarea unei noi conferințe[487]. Diplomația rusă insista anume asupra convocării unui for european, pentru a arăta Europei că se supune dorinței „unanime" a acestuia, și nu presiunilor din partea Marii Britanii.

Charles de Morny, deși susținea pretenția Rusiei asupra Bolgradului, încerca să „descifreze" cu exactitate poziția cancelarului Gorceakov care, pe de o parte, dorea păstrarea orașului Bolgrad, iar pe de altă parte, se arăta dispus și la unele „compromisuri" în această chestiune delicată a momentului. Totodată, Gorceakov atribuia o mare valoare oricărei poziții adoptate de către împăratul Napoleon al III-lea[488]. Dar o observație atrăgea atenția, și anume „răcirea" relațiilor franco-britanice, spre „încântarea" abilului cancelar rus[489]. Morny constata „legitimitatea" Imperiului Rus de a păstra orașul Bolgrad, care beneficia de sprijinul împăratului francez, dar și existența unor erori depistate de comisarii europeni[490]. Aprecierile acestuia se bazau doar pe spusele lui Gorceakov și ale ministrului său de externe.

Deși încercase să identifice o soluție pentru a aduce de partea sa Marea Britanie, situația se arăta tensionată la Petersburg. Morny constata că relațiile Imperiului Rus cu puterile ce au semnat Tratatul de la Paris din 18/30 martie 1856 se prezentau astfel: cabinetul de la Viena a fost numit „ingrat", Marea Britanie era atentă la îndeplinirea de către Rusia a obligațiilor asumate, iar Franța era privită pretutindeni cu simpatie și apreciere[491]. El încerca să atragă pe partea sa pe diplomații britanici de la Petersburg (J. Wodehouse și Granville), sub pretextul că un „trio" alcătuit din Franța, Marea Britanie și Imperiul Rus ar fi o alianță formidabilă și ar „veghea" la

[486] *Ibidem*, f. 42 v (Gorceakov către Brunov, Petersburg, 3/15 octombrie 1856).
[487] *Ibidem*, f. 55 (Depeșa adresată baronului Budberg, Petersburg, 6/18 octombrie 1856).
[488] *Ibidem*, f. 65 (Morny către Walewski, Petersburg, octombrie 1856). Ambasadorul francez se întreba: cum să-i ceri Rusiei un teritoriu care, de fapt, îi „aparține", fiind pentru aceasta o chestiune sensibilă, în discuțiile cu Mihail Gorceacov: „Dar în numele cărui interes i-aș putea cere cedarea Bolgradului? În primul rând, nicio considerație umană nu-l va face să abandoneze poziția pe care s-a situat".
[489] *Ibidem*, f. 65 v.
[490] „ Dar de ce nu ar ține Rusia la Bolgrad, de vreme ce are o șansă să-l păstreze? Bolgrad este un oraș construit relativ recent, reședința coloniilor bulgare din Basarabia. Bolgrad nu este o poziție ocupată de mult timp în vederea eventualităților unui război viitor; nu este o santinelă așezată în avans pentru a amenința Moldova sau Dunărea". *Ibidem,* f. 70 v-71 (Morny către Walewski, Petersburg, 28 octombrie 1856).
[491] *Ibidem*, p. 71 v.

„liniștea păcii", însă reproșurile dese din partea Londrei făcea imposibil un asemenea demers îndrăzneț[492].

Pentru a arăta că Rusia era dispusă la unele „concesii", Gorceakov a declarat că ar fi de acord ca Imperiul Otoman să primească Insula Șerpilor și Delta Dunării, iar Bolgradul să fie cedat Principatului Moldovei în schimbul unei compensanții echitabile. Și lăsa aceste chestiuni în „mâinile împăratului Napoleon"[493]. Cabinetul de la Petersburg aștepta punerea în practică a „promisiunilor" împăratului francez, existând premise pentru pierderea Bolgradului, dar se aștepta la o „compensație substanțială" din partea Franței. În același timp, se insista asupra convocării unei conferințe care ar rezolva problema Bolgradului[494] și se întrevedea tot mai clar apropierea franco-rusă[495].

Deși cunoștea declarațiile lui Gorceakov privind faptul că lasă problema delimitării frontierei în „mâinile" împăratului Napoleon al III-lea, Morny căuta și el soluții, în intenția de a-și lăsa și el „amprenta" asupra soluționării acestui conflict. Chiar dacă purtase discuții cu lordul Wodehouse și venise cu propunerea ca Rusia să primească unele concesii, în eventualitatea în care aceasta renunța la pretențiile asupra Bolgradului, el a adus și mai multe critici la adresa cabinetului de la St. James[496].

Fiind atent la schimbările de „dispoziție" ale cancelarului Gorceakov, Morny constata că Imperiul Rus juca un „rol secundar" în problema Bolgradului, iar în acest sens, Franța și Marea Britanie trebuiau să ajungă la un acord în această chestiune[497]. Diplomatul rus acționa cu abilitate, încercând să obțină „beneficii maximale" prin intermediul acțiunilor împăratului Napoleon al III-lea, dar, totodată, se arăta dispus la „concesii", pentru a arăta că este de „bună-credință" în raport cu puterile aliate din războiul Crimeii. În aceeași perioadă, se intensificau atacurile în adresa Rusiei din partea Marii Britanii. Un episod curios s-a produs la Paris. În timpul unei discuții dintre ambasadorul britanic Cowley și Brunov, s-a recurs la „amenințări voalate" și fiecare putere și-a „etalat" „atuurile" de care dispunea în problema Bolgradului: una avea staționate nave britanice în Marea Neagră, alta beneficia de sprijinul diplomatic al

[492] Paul, Pierre. *Duc de Morny*. Paris, 1958, p. 99.
[493] Olendorff, Paul. *Une ambassade*, p. 133 (Morny către Walewski, Petersburg, 28 octombrie/9 noiembrie 1856).
[494] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 213, f. 82 (Brunov către Walewski, Paris, 15/27 octombrie 1856).
[495] Ibidem, f. 128 (Morny către Walewski, Petersburg, 30 octombrie 1856).
[496] *Ibidem*, f. 129 v.
[497] *Ibidem*, f. 169 v (Morny către Walewski, Petersburg, 10 noiembrie 1856).

împăratului Napoleon al III-lea[498]. Diplomația britanică nu era convinsă de „bunele intenții" ale Petersburgului, din moment ce căuta prin orice mijloace să păstreze Bolgradul, doar că prin mijloace mai „oneste".

Deja în momentul în care se ajunsese la un acord privind convocarea unei noi conferințe, contele Morny, într-o scrisoare personală adresată împăratului Napoleon al III-lea, miza pe faptul că nu se va face nicio „distincție" între „învinși și învingători", fiind vorba de realizarea unei „tranzacții" care să mulțumească puterile implicate în această chestiune[499]. La rândul său, Gorceakov insista, în continuare, pe „legitimitatea" dreptului Rusiei de a păstra Bolgradul, persistând totuși „teama" să nu prevaleze punctul de vedere britanic[500]. În corespondența purtată cu diplomați ruși, în cazul de față cu Kreptovici, cancelarul rus avea așteptări mari de la această conferință, deși un unele discuții cu Morny agrea și o „compensație" teritorială. Rapoartele contelui de Morny scot în evidență fără echivoc că acesta a susținut pretențiile Imperiului Rus asupra Bolgradului, sugerându-i împăratului Napoleon al III-lea ideea unei alianțe de viitor cu Petersburgul.

În afara corespondenței oficiale purtate de Walewski cu ambasadorii francezi în capitalele europene, în fondul Papiers d'Agents ale ministrului de externe găsim câteva scrisori confidențiale, parvenite de la ambasadorul interimar al Rusiei la Paris, contele Brunov. Aceste scrisori, necunoscute în istoriografia românească, arată legătură strânsă între Paris și Petersburg în chestiunea Bolgradului și a Insulei Șerpilor. Într-o scrisoare nedatată din 1856 (după părerea noastră, ar fi vorba de luna septembrie), Brunov îl informa pe Walewski despre aprecierile eronate ale contelui Kreptovici de la Londra în problema Bolgradului. Acesta din urmă ar fi făcut niște aprecieri fără „știrea" și „ordinul" Petersburgului, creându-se impresia că Rusia cedează în favoarea Marii Britanii. Brunov l-a informat pe Walewski că poziția Rusiei rămânea neschimbată, adică păstrarea Bolgradului, centrul administrativ al coloniștilor bulgari din

[498] Acesta este conținutul discuției dintre cei doi diplomați: „Brunov: Dar, fiindcă suntem în posesia Bolgradului, cum intenționați să ne scoateți de acolo? Cowley: Nu aș fi atât de nechibzuit, încât să vă spun, chiar dacă aș fi inițiat în secretele Guvernului meu. Tot ce pot spune este că, atâta vreme cât veți păstra Bolgradul, noi vom rămâne cu navele noastre în Marea Neagră". TNA, FO 27/1138 (Cowley către Clarendon, Paris, 10 noiembrie 1856).

[499] Olendorff, Paul. *Une ambassade*, p. 165 (Morny către Napoleon al III-lea, Petersburg, 25 noiembrie/7 decembrie 1856).

[500] „În ceea ce privește litigiul ivit cu privire la delimitarea Basarabiei, Prințul Gorceakov, deși a remarcat că același principiu de drept îi este aplicabil, constată că hotărârea Congresului de la Paris a fost luată pe baza hărții prezentate de Ministerul francez, hartă care menționează o singură localitate Bolgrad și un cătun numit Tabakskaya". AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 213, f. 205v-206 (Gorceakov către Kreptovici, Petersburg, 8 decembrie 1856).

Basarabia, având susținerea cabinetului de la Paris[501]. Diplomatul rus l-a rugat pe ministrul francez de externe să comunice însărcinatului cu afaceri de la Londra, baronului Malaret, despre această neînțelegere. Era evident că se încerca „coordonarea" acțiunilor franco-ruse[502].

Brunov se „folosea" de Walewski nu doar pentru a susține punctul de vedere rusesc în chestiunea Bolgradului, dar și ca „intermediar" pentru a transmite unele mesaje către alte puteri. Un asemenea moment a avut loc în luna septembrie sau octombrie a aceluiași an 1856. Într-o scrisoare particulară, adresată lui Walewski, diplomatul rus dorea ca acesta să transmită un mesaj către ambasadorul Franței la Constantinopol, E. Thouvenel, care, la rândul lui, trebuia să-i prezinte lui Reșid Pașa propunerea cabinetului de la Peterburg. Diplomația rusă urmărea să transmită Delta Dunării Imperiului Otoman. Acest lucru devenea imposibil, dacă ambasadorul otoman la Paris va vota în chestiunea Bolgradului împotriva Rusiei[503]. Imperiului Otoman i se sugera maniera de abordare a acestei probleme la Conferința de la Paris. Ținând cont de faptul că puterile aliate aveau puncte de vedere diferite în problema Bolgradului, Imperiul Otoman putea să susțină oricare punct de vedere. De aceea, după ce analiza situația, Imperiul Otoman trebuia să se abțină de a vota pro sau contra vreunei puteri. Dacă reprezentantul otoman (fiul lui Reșid) susținea o asemenea poziție, Rusia se angaja să susțină poziția Imperiului Otoman referitoare la Delta Dunării[504].

Cercetarea corespondenței diplomatice a ambasadorului francez la Petersburg scoate în evidență faptul că problema Bolgradului a fost una „centrală" pentru Imperiul Rus, care își pusese toată încrederea în împăratul francez. Pe de altă parte, Napoleon al III-lea era pus într-o situație neplăcută de faptul că o problemă de „ordin secundar" amenința relațiile sale cu Marea Britanie, dorindu-și, totodată, apropierea de Rusia prin intermediul acestei „concesii" franceze.

3. 3. Controversa teritorială în raporturile britanico-ruse

Rapoartele diplomatice identificate, în special, în arhivele de la Londra și Paris scot în evidență antagonismul evident dintre cabinetul de la St. James și cel de la Petersburg în

[501] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 14, f. 258-258 v. (Brunov către Walewski, Paris, septembrie 1856).
[502] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 14 (Brunov către Walewski, Paris, septembrie 1856), f. 261,
[503] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 14 (Brunov către Walewski, Paris, septembrei 1856), f. 262v.
[504] *Ibidem*, f. 263.

chestiunea Bolgradului[505]. Malaret, însărcinatul cu afaceri francez la Londra, în timpul discuțiilor cu prim-ministrul Palmerston, s-a edificat asupra poziției acestuia referitoare la problema Bolgradului. Prim-ministrul britanic a transmis același mesaj ca și secretarul de stat britanic (Clarendon), acuzând și reproșând „comportamentul neloial" al Imperiului Rus în raport cu executarea Tratatului de pace de la Paris. În viziunea acestuia, cabinetul britanic a dat „dovadă de spirit de conciliațiune" încă din perioada ultimatumului austriac, chiar și în condițiile în care semnarea tratatului de pace nu a fost popular la Londra. Din aceste considerente, cabinetul de la St. James a cerut doar respectarea *in stricto* a Tratatului de pace de la Paris de către Imperiul Rus[506], iar cabinetul de la Petersburg încerca prin diverse mijloace să ignore angajamentele semnate la Paris. Lordul Palmerston și-a exprimat regretul că Franța și Anglia aveau puncte de vedere divergente și nu depuneau eforturi comune pentru executarea loială a Tratatului de la Paris. Iar dacă guvernul francez se ralia opiniei cabinetului britanic, vienez și de la Constantinopol, Rusia avea să fie izolată în problema Bolgradului[507]. Acest antagonism era evident încă de la începutul anului 1856, când diplomația britanică a refuzat orice fel de „tranzacții" în problema basarabeană, adoptând o atitudine dură.

Date fiind raporturile amicale între Palmerston și Walewski, ministrul britanic i-a scris celui francez o scrisoare despre „tentativele" evidente ale Imperiului Rus de a eluda condițiile de pace, acceptate în urma ultimatumului austriac[508]. Documentul diplomatic scoate în evidență chintesența eforturilor Petersburgului de a ieși „onorabil" din războiul pierdut împotriva coaliției franco-britanice. Diplomatul englez s-a referit la faptul că, dacă în unele probleme de interes major diplomația rusă nu a avut succes (probabil, Palmerston se referea la clauza privind neutralizarea Mării Negre), în schimb a obținut sprijinul Franței în chestiunea basarabeană. Astfel, Imperiul Rus și-a încălcat „cuvântul" dat la Paris, iar după semnarea acestuia, încerca prin diverse mijloace să „înșele" vigilența Marilor Puteri și să le inducă în eroare. Ministrul britanic a adus în discuție faptul că Imperiul Rus a demolat fortificațiile de la Ismail și Chilia. Punctul central al scrisorii era pretenția Imperiului Rus asupra Bolgradului, care, în viziunea lui

[505] Sclifos, Eugen-Tudor. Marea Britanie și chestiunea Sudului Basarabiei (1856-1857). În: *Tyragetia*. Serie nouă, 2018, nr. 2(27), p. 140.
[506] AMAE. La Courneuve, CP, Angleterre, vol. 705, f. 199 (Malaret către Walewski, Londra, 1 septembrie 1856).
[507] *Ibidem*, f. 202.
[508] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 23, f. 45 (Palmerston către Walewski, Picadilly, 16 septembrie 1856), f. 45. Documentul este publicat și în Craven, Augustus. *Lord Palmerston, sa correspondance intime pour servir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865*, vol. II. Paris, 1879, p. 512-516.

Palmerston, era o „înșelătorie”, un lucru dezonorant pentru Petersburg. Congresul de la Paris din februarie-martie 1856 urmărea, prin impunerea acestei clauze, scoaterea Imperiului Rus de la Dunăre. În viziunea lui Palmerston, încercarea de a substitui un oraș Bolgrad cu altul cu același nume nu realiza „sarcina” Congresului. În consecință, partea cedată din Basarabia urma să devină o enclavă în teritoriul rus, iar comunicarea liberă între Moldova și Basarabia nu era asigurată, Rusia continuând să controleze și să „obstrucționeze” Dunărea[509]. În finalul scrisorii, Palmerston a declarat că Marea Britanie nu admitea o asemenea acțiune, iar situația internațională în chestiunea basarabeană devenea una paradoxală. Acesta urma să dea explicații în Parlament de ce Imperiul Otoman și Austria, alături de Marea Britanie, aveau aceeași opinie, în schimb Franța susținea punctul de vedere rusesc în chestiunea Bolgradului, la care se adăuga și problema Insulei Șerpilor. Acest document diplomatic arăta divergențele existente între Paris și Londra în chestiunea Bolgradului, însă sugera că exista „speranța” ca Franța să cedeze în cele din urmă.

Ministrul de externe francez Walewski a răspuns scrisorii lui Palmerston, uzitând un limbaj „împăciuitor” cu aliatul din război și folosind termenul de „echitate” în conduita Franței. Din acest considerent, cabinetul de la Tuileries opina că Rusia avea dreptate, deși acest lucru diviza Franța și Marea Britanie. Ulterior, ministrul Walewski a făcut unele „observații” la comportamentul Albionului, care a apelat la mijloace coercitive, și anume la trimiterea unor nave în Marea Neagră, însă Franța nu a reproșat[510]. Ulterior, reproșul cel „mare” s-a îndreptat asupra chestiunii Unirii Principatelor, deziderat nesusținut de cabinetul de la St. James. Acest fapt nu era întâmplător, Walewski încercând să arate că existase și alte „disensiuni” în interiorul alianței franco-britanice. Totodată, se încerca a releva faptul că problema Unirii și a cea basarabeană aveau „valori diferite”, chiar dacă teritoriul dintre Prut și Nistru aparținea Principatului Moldovei. Referitor la demolarea cetăților de la Ismail și Reni, plenipotențiarii ruși și-au exprimat punctul de vedere și intenția lor, deci, nu a fost un secret pentru nimeni[511]. Walewski pleda ca „avocatul” Rusiei, susținându-i fiecare demers, iar în relațiile cu Marea Britanie „apăra” acțiunile contrare spiritului Tratatului de la Paris. Evident, răspunsul lui Walewski nu l-a

[509] *Ibidem*, f. 47 f.

[510] AN (Paris), Fond Napoléon, 400AP/56, dos. 1, (Walewski către Palmerston, Paris, septembrie 1856), nepaginat.

[511] AN (Paris), Fond Napoléon, 400AP/56, d. 1, (Walewski către Palmerston, Paris, septembrie 1856), nepaginat. Nu au fost identificate documente diplomatice care să ateste acest fapt, și anume că Rusia ar fi informat Marile Puteri de intenția lor de a demola fortificațiile de la Ismail și Chilia, dar și Reni, cum apare în alte documente diplomatice, care vor fi menționate în alte subcapitole ale lucrării. Unicul care afirmă că a fost informat a fost contele Walewski, datorită relației privilegiate avute cu plenipotențiarii ruși în timpul Congresului de pace de la Paris.

„încântat” pe Palmerston, care, nedorind să intre într-o controversă cu acesta, și-a mai expus o dată succint punctul de vedere în chestiunea Bolgradului: în cazul în care acest oraș revenea Rusiei, ea obținea un punct strategic important[512]. În final, Palmerston regreta faptul că Walewski a refuzat rolul de „pacificator” al acestui litigiu, avertizând că oricare consecințe „apăsa” și asupra Franței[513]. În pofida acestui „limbaj” care arăta mai degrabă o „resemnare” față de atitudinea Franței, Marea Britanie va acționa și mai viguros pe plan diplomatic și militar (staționarea navelor amiralului Lyons și Stewart în Marea Neagră) pentru ca Rusia să nu păstreze orașul Bolgrad.

Încă de la începutul verii, cabinetul de la Petersburg a acționat împotriva „literei și spiritului” Tratatatului de la Paris, prin faptul că a demolat fortărețele de la Ismail, Reni și Kars[514]. Ambasadorul britanic la Paris (lordul Cowley), în conformitate cu instrucțiunile primite de la Londra, cerea sprijinul Franței pentru a protesta împotriva încălcării dreptului internațional de către Rusia[515]. Referitor la demolarea Karsului, ministrul Walewski nu fusese informat, în schimb alta era poziția cu privire la locurile fortificate de la Ismail și Reni. Acesta a reamintit o discuție purtată cu plenipotențiarul Orlov, care nu a dorit să-și ia un asemenea angajament, argumentând că Rusia nu putea lăsa fortificații în mâinile Imperiului Otoman. În viziunea lui Walewski, era inutil de a trimite un protest Petersburgului cu referire la un fapt consumat, ceea ce riscă să pună Guvernul francez într-o situație incomodă[516]. Această luare de poziție arăta că Franța era mai mult decât implicată în susținerea punctelor de vedere rusești. Walewski a făcut demersuri pe lângă cabinetul de la Petersburg prin intermediului contelui de Morny, pentru ca Rusia să evacueze Karsul[517], în schimb nu menționa nimic referitor la Reni și Ismail. Pentru Walewski acest subiect era închis.Un alt dezacord între Franța și Marea Britanie era cel privind harta folosită la Congresul de la Paris, după care s-a stabilit traseul noii frontiere basarabene. Deși Walewski „garanta” pentru corectitudinea ei, Cowley constata că aceasta era incorectă și adevărul era că nimeni nu știa cu exactitate ce teritoriu urma să fie retrocedat de către Imperiul Rus. Din acest considerent, se făcea o mare greșeală cedând Bolgradul, fiind necesar să se

[512] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 23 (Palmerston către Waleswski, Picadilly, 24 septembrie 1856), f. 49 v.
[513] AMAE. La Courneuve, Papiers Agents, Walewski, vol. 23 (Palmerston către Waleswski, Picadilly, 24 septembrie 1856), f. 50 v.
[514] În unele surse se vorbea și de Chilia.
[515] TNA, FO 27/1128 (Cowley către Clarendon, Paris, 15 iunie 1856).
[516] *Ibidem*.
[517] TNA, FO 27/1131 (Cowley către Clarendon, Paris, 7 august 1856).

aștepte rapoartele comisarilor europeni din Basarabia[518]. Deja în luna septembrie se vorbea deschis despre necesitatea convocării unei noi conferințe pe fondul existenței unor divergențe între foștii aliați[519]. Primind informații din teren din partea lui Stanton, Cowley îi „reproșa" lui Walewski că Franța, prin intermediul comisarului Besson, ar fi susținut ca orașul Noul Bolgrad să revină Imperiului Rus. Walewski a replicat că Besson nu a primit asemenea instrucțiuni, dar că dorea să ia partea Petersburgului în această problemă[520]. Sursa acestei informații ar fi fost Ch. de Morny. Indirect, Franța nu dorea ca punctul de vedere rusesc să fie atât de pregnant, din moment ce doar Morny și, parțial, Bourqueney (ambasadorul Franței la Viena) susțineau poziția oficială a Franței în privința Bolgradului. Discuțiile ulterioare între Cowley și Walewski s-au axat pe importanța orașului basarabean și pe faptul că Marea Britanie nu putea consimți la cedarea acestui oraș către Imperiul Rus[521]. În cele din urmă, Walewski a insistat tot mai mult ca problema Bolgradului să fie soluționată în cadrul unei noi conferințe. Cowley, la rândul său, trebuia să se simtă „fericit", dacă opinia britanică avea câștig de cauză, Walewski insistând asupra faptului ca această decizie să fie finală și că Londra trebuia să se asigure de majoritatea voturilor[522]. Cowley, intrigat de aceste afirmații care dădeau speranțe că Marea Britanie își va impune punctul său de vedere, a scos în evidență faptul că votul decisiv aparținea Sardiniei. Din acest considerent, l-a întrebat pe ministrul Franței dacă era la curent cu poziția cabinetului de la Torino. Walewski a replicat că nu știa care era viziunea cabinetului de la Torino, adăugând că nu va încerca să influențeze poziția acestuia. Totodată, Cowley l-a întrebat direct pe Walewski de ce insista să facă concesii Imperiului Rus; transmițându-le diplomaților ruși că Franța își păstra punctul de vedere, dar nu avea dreptul să „forțeze mâna" Angliei și altora și că el a făcut tot posibilul pentru a convinge aliații în această problemă[523]. Evident, Marea Britanie nu avea certitudinea că își va impune punctul de vedere nici în cadrul unei conferințe. În viziunea secretarului de stat britanic, în eventualitatea unei conferințe, Prusia nu trebuia admisă[524]. Astfel, participa doar șase puteri: Anglia, Austria și Imperiul Otoman, care susțină punctul de vedere al

[518] TNA, FO 27/1129 (Cowley către Hammond, Paris, 21 iunie 1856).
[519] TNA, FO 27/1133 (Cowley către Clarendon, Paris, 7 septembrie 1856).
[520] TNA, FO 27/1133 (Cowley către Clarendon, Paris, 10 septembrie 1856).
[521] TNA, FO 27/1134 (Cowley către Clarendon, Paris, 25 septembrie 1856).
[522] TNA, FO 27/1134 (Cowley către Clarendon, Paris, 25 septembrie 1856)
[523] *Ibidem*.
[524] În schimb, contele Walewski dorea participarea Prusiei, deoarece era o putere semnatară a Tratatului de la Paris. Pe de altă parte, Walewski a făcut o afirmație surprinzătoare, și anume că în eventualitatea unei noi conferințe decizia va fi favorabilă Rusiei. TNO, FO 27/1136 (Cowley către Clarendon, Paris, 10 octombrie 1856).

Londrei, Franța și Rusia rămânând în aceeași „tabără”. Dacă Sardinia vota de partea Marii Britanii, atunci va profila o majoritate, în caz contrar, o „egalitate” de voturi[525]. Neputând convinge Franța să-și schimbe poziția, Guvernul britanic prin intermediul ambasadorului francez la Londra (Persigny), a adresat întrebarea dacă împăratul Napoleon al III-lea avea cunoștință de adevărata poziție a orașului Bolgrad, pe care a consimțit să-l lase în mâinile Imperiului Rus. Răspunsul primit de Cowley a fost că împăratul francez nu acorda o atenție deosebită acestui oraș, dar dorea existența unui drum între oraș și lacul Ialpug și, cel mai probabil, va consimți ca acesta să rămână rusesc[526].

La Petersburg, Marea Britanie l-a numit ministru plenipotențiar pe lordul John Wodehouse, rapoartele acestuia privind Bolgradul fiind un „barometru” important cu privire la „starea” relațiilor britanico-ruse. Încă de la sosirea lui la Petersburg, Franța era percepută drept un „obstacol” pentru Marea Britanie în soluționarea chestiunii Bolgradului, înaintând un punct radical opus celui al aliaților[527]. Diplomatul britanic avea o misiune ingrată: încercarea de a „coopta” de partea sa pe „rusofilul Morny” în chestiunea Bolgradului[528]. J. Wodehouse și-a început „mandatul” de trimis la Petersburg cu multă vigilență și prudență la adresa Imperiului Rus, lucru împărtășit și de către secretarul de stat britanic Clarendon[529].

Una din primele întrevederi ale lui Wodehouse a fost cu Tolstoi, funcționar al Ministerului de Externe rus[530]. Acesta a fost primit cu politețe, în speranța „reînnodării” relațiilor de amiciție care au existat în trecut și că pacea va fi una de lungă durată. Tolstoi a abordat dificultățile apărute la executarea Tratatului de la Paris, și anume, în ceea ce privește rectificarea frontierei basarabene[531]. Neavând instrucțiuni și nici informații precise cu privire la mersul lucrărilor Comisiei de demarcație din Basarabia, Wodehouse s-a limitat să declare că așteaptă ca Rusia să respecte cu strictețe prevederile tratatului[532]. Ulterior, într-o altă discuție, Wodehouse a

[525] TNA, FO 418/100 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857), (Clarendon către Cowley, Foreign Office, 3 octombrie 1856).
[526] TNA, FO 27/1135 (Cowley către Claredon, Paris, 4 octombrie 1856).
[527] Mosse, W. E. *The rise and fall of the Crimean System, 1855-1871. The story of a peace settlement*. London, 1963, p. 75.
[528] Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Basarabiei reflectată în rapoartele ambasadorului francez la Petersburg Charles Auguste de Morny (1856-1857). În: *Tyragetia*. Serie Nouă, 2016, nr. 2, pp. 188.
[529] Gleason, John Howes. The *genesis of russophobia in Great Britain. A study of the interaction of policy an opinion*. Cambdrige, 1950, p. 25.
[530] Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Bolgradului în rapoartele ambasadorului britanic la St. Petersburg, John Wodehouse (1856). În: *Tyragetia*. Serie nouă, 2025, vol. 19(34), nr. 2, p. 136.
[531] TNA, FO 65/471 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 27 iunie 1856).
[532] *Ibidem*.

cerut explicații cu privire la distrugerea de către Imperiul Rus a fortărețelor de la Ismail și Reni, dar și a Karsului[533]. Dacă în privința Karsului Tolstoi „regreta profund", ținând cont că aceasta ar fi fost contrar prevederilor Tratatului de la Paris, care stipula clar că va fi predată Imperiului Otoman în starea în care se afla în momentul semnării păcii, în schimb, referitor la demolarea fortărețelor de la Reni și Ismail Tolstoi a declarat că acest fapt nu necesita explicații suplimentare, însă putea să facă o paralelă cu distrugerea fortăreței și a docurilor de la Sevastopol. Wodehouse a constatat că existau diferențe majore între măsurile întreprinse de aliați și Imperiul Rus: aliații nu au distrus fortărețe după semnarea păcii, în schimb la Reni și Ismail acestea au fost distruse în timp de pace. Tolstoi nu a contestat validitatea spuselor lui Wodehouse, limitându-se să declare: „Nu are rost să ne plângem acum de ceea ce s-a făcut deja și nu poate fi revăzut"[534]. Evident, diplomatul britanic îi atrăgea atenția că aceste acțiuni nemulțumeau profund Londra și că dorea să prevină în viitor asemenea acțiuni nepotrivite din partea Rusiei. Din acest considerent, Wodehouse l-a întrebat pe Tolstoi cum asemenea măsuri pot consolida relațiile dintre Franța și Marea Britanie? Tolstoi, vizibil marcat de aceste remarci, încerca să arate că Rusia acționa cu fermitate în privința respectării tratatului de la Paris, dar mai amănunțit urma să discute cu Gorceakov[535]. În ce privește orașul Bolgrad și existența a două orașe cu acest nume, poziția Marii Britanii era bine definită: orașul trebuia să fie retrocedat de către Imperiul Rus. La rândul său, Tolstoi a declarat cu „nonșalanță" că se acorda prea mare importanță unor „chestiuni mărunte"[536]. Wodehouse a replicat că obiectivul de bază stabilit la Paris era ca Rusia să fie eliminată de la orice acces la Dunăre, iar Guvernul regal nu va permite abaterea de la cele stabilite în capitala Franței[537]. Primele întruniri anglo-ruse arată, fără echivoc, „tentativele" cabinetului de la Petersburg de a „coopta" și Guvernul britanic în ceea ce privește susținerea punctului de vedere rusesc asupra Bolgradului. Însă, Wodehouse primise instrucțiuni precise să nu facă nicio concesie Imperiului Rus în această problemă și să se bazeze pe „litera și spiritul" Tratatului de la Paris.

La Petersburg, Wodehouse s-a convins de faptul că Parisul și-a asumat o „conduită" pro-rusă în chestiunea basarabeană. Într-o discuție avută cu Charles Baudin, însărcinatul cu afaceri francez de la Petersburg, Wodehouse a constatat că în privința frontierei basarabene Franța nu și-

[533] TNA, FO 65/471 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 2 iulie 1856)
[534] *Ibidem*.
[535] *Ibidem*.
[536] TNA, FO 65/471 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 4 iulie 1856).
[537] *Ibidem*.

a schimbat punctul de vedere, menținându-și sprijinul pentru Rusia, ca aceasta să păstreze orașul Bolgrad[538]. În ceea ce privește demolarea fortărețelor basarabene de la Ismail și Reni, Guvernul francez încă nu luase decizia dacă Rusia a încălcat Tratatul de la Paris prin distrugerea acestora. Acest limbaj ambiguu l-a făcut pe Wodehouse să ajungă la concluzia că nu se putea miza pe Paris în această chestiune[539].

La scurt timp de la discuția cu Baudin, Wodehouse a avut o primă întrevedere cu Gorceakov. Cancelarul rus a arătat „bunăvoință" față de reprezentantul diplomatic britanic, subliniind în fața acestuia că problema frontierei basarabene era o „chestiune dureroasă" pentru însuși împăratul Alexandru al II-lea[540]. Wodehouse i-a sugerat lui Gorceakov ca Rusia să înceteze orice discuție privitoare la acest subiect, trimițând instrucțiuni comisarilor de pe teren, pentru a ajunge la o înțelegere cu ceilalți comisari. Și în discuțiile ulterioare, Gorceakov a insistat asupra teritoriului care urma să fie retrocedat. Rușii regretau că Principatele Române urmau să se afle într-o situație prielnică, în pofida faptului că cedau o populație creștină sub dominația Imperiului Otoman[541]. Referitor la explicațiile privind demolarea fortificațiilor de la Reni și Ismail, Gorceakov insista asupra ideii că Petersburgul nu a acționat împotriva Tratatului de la Paris[542]. Explicațiile sumare ale acestuia nu au convins Marea Britanie că Imperiul Rus acționa cu „bunăvoință" în problema basarabeană, din moment ce au demolat cetățile din sudul Basarabiei, sub pretextul că, în timpul deliberărilor de la Paris, nu s-a discutat în ce stare urmau să fie predate acestea oficialităților moldave. Însă pentru Marea Britanie acest fapt era o încălcare flagrantă a Tratatului de la Paris[543].

Întrunirile și discuțiile între Wodehouse și Gorceakov au continuat și în lunile următoare, acesta din urmă arătând „disponibilitatea" cabinetului de la Petersburg de a ajunge la o „înțelegere" în problema Bolgradului. Cancelarul rus i-a spus foarte clar diplomatului britanic că Franța admitea pretenția Imperiului Rus de a păstra Bolgradul de pe lacul Ialpug. În ceea ce

[538] TNA, FO 65/471 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 11 iulie 1856).
[539] Ibidem.
[540] TNA, FO 65/472 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 11 iulie 1856).
[541] „Sperăm", a spus el, „că, datorită concesiilor pe care Rusia le-a obținut cu un preț atât de mare de la Turcia în vremurile trecute și noilor garanții ce urmează a fi stabilite acum, Principatele pot fi considerate a fi plasate într-o situație satisfăcătoare; însă, în orice împrejurare, fiecare rus trebuie să resimtă cea mai profundă părere de rău la transferul unei populații creștine de sub un suveran creștin la unul mahomedan".TNO, FO 65/471 (Wodehouse către Clarendon, Petetsburg, 25 iulie 1856).
[542] TNA, FO 65/471 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 1 august 1856).
[543] TNA, FO 65/472 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 14 august 1856). Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Bolgradului în rapoartele lui John Wodehouse... p. 137.

privește posesiunea Insulei Șerpilor, Gorceakov declara că Rusia susținea ideea ca o decizie în această privință să fie luată de Marile Puteri care au semnat Tratatul de pace[544]. El se arăta „mirat" de faptul că Rusiei i se imputa pretenția de a păstra orașul basarabean, aceasta fiind, pentru cancelarul rus, o chestiune de „bună-credință". Diplomatul britanic a considerat oportun să declare că Franța nu putea decide de una singură în această problemă. Văzând că nu-l poate convinge prin acest „argument" pe Wodehouse, Gorceakov a reluat „narațiunea" plenipotențiarilor ruși din timpul Congresului de la Paris, precum că nu exista un lanț muntos pentru delimitarea frontierei basarabene[545].

În viziunea diplomatului britanic, politica Rusiei a fost „descifrată" anume prin apariția de „mici încurcături" și „mici dificultăți" la executarea Tratatului de la Paris, nu atât în speranța eludării actului internațional, dar pentru a stârni disensiuni între puterile aliate din războiul Crimeii[546]. Marea Britanie era convinsă că situația internațională era defavorabilă Imperiului Rus, care nu putea să păstreze Bolgradul și din cauza aflării navelor britanice în Marea Neagră. Prin această „manevră", Guvernul britanic a arătat Rusiei că era gata să utilizeze orice mijloc pentru a nu exista întârzieri în executarea Tratatului de pace. Totodată, nu putea fi negat faptul că Rusia încerca separarea Marii Britanii de Franța. Concluzia lui Wodehouse era foarte clară: doar o colaborare strânsă franco-engleză putea domoli Rusia, în caz contrar, ea va continua politica „insidioasă" de a diviza aliații[547].

Nereușind să convingă Marea Britanie de „justețea" argumentelor sale privind păstrarea Bolgradului, Gorceakov a insistat asupra ideii convocării unei noi conferințe. Ținând cont de faptul că Austria, Franța, la care se adăuga, în principiu, Sardinia și Prusia, rămâneau să-și dea adeziunea la convocarea conferinței, Marea Britanie și Poarta Otomană au acceptat această inițiativă. În discuțiile cu Wodehouse, Gorceakov insista că Guver britanic nu putea să se izoleze de celelalte puteri, refuzând reglementarea problemei Bolgradului într-o manieră „ușoară și rezonabilă"[548]. Acesta analiza obiecțiile Marii Britanii împotriva păstrării Bolgradului de către Rusia, și anume că păstrarea Bolgradului însemna accesul la Dunăre și eventualitatea ridicării unei fortărețe în acea localitate însemna ruperea legăturii între Moldova și teritoriul cedat. Cancelarul rus a propus și soluții considerate de el viabile: Petersburgul era gata să construiască

[544] TNA, FO 65/472 (Wodehouse către Clarendon, Moscova, 1 septembrie 1856)
[545] *Ibidem*.
[546] TNA, FO 65/472 (Wodehouse către Clarendon, Moscova, 3 septembrie 1856).
[547] *Ibidem*.
[548] TNA, FO 65/473 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 8 octombrie 1856).

un drum între Bolgrad și Lacul Ialpug, iar referitor la cea de-a doua obiecție Guvernul rus era dispus să facă o declarație că nu va ridica nicio fortificație la Bolgrad. Pentru a „îndulci" tonul Marii Britanii, cancelarul insista asupra faptului că nu a protestat oficial împotriva intrării unor nave britanice în Marea Neagră. Ideea centrală a lui Gorceakov viza necesitatea convocării unei noi conferințe pentru a soluționa „litigiul" Bolgradului[549].

Ambasadorul britanic de la Petersburg s-a consultat și cu colegul său francez, contele Charles de Morny, cu privire la convocarea unei noi conferințe. În viziunea trimisului lui Napoleon al III-lea la Petersburg, alianța între Marea Britanie și Franța era în pericol, din cauza problemei Bolgradului. Acesta susținea că posesiunea orașului Bolgrad era de mică importanță, preluând ideea rusească că păstrarea Bolgradului nu însemna că Rusia va ataca Moldova prin dislocarea unei „flote" pe lacul Ialpug[550]. Însă mult mai valoroasă era alianța franco-britanică. Ținând cont de faptul că existau puncte divergente cu privire la posesia Bolgradului, Morny cerea de la colegul său Wodehouse ca Maria Britania nu să-și schimbe punctul de vedere asupra acestui subiect, ci să-și dea doar acceptul pentru convocarea unei noi conferințe. Totodată, el încerca să „apere" punctul de vedere francez, susținând că eventuală schimbare de opinie însemna „pierderea demnității". În schimb, Marea Britanie putea să-și mențină poziția în cadrul conferinței. Nedorind să intre într-o controversă cu Morny, Wodehouse s-a limitat să declare că Franța s-a angajat să susțină punctul de vedere rusesc în privința Bolgradului, fără o analiză serioasă, iar din acest considerent cabinetul de la Tuileries nu-l putea învinui pe cel de la St. James că a refuzat orice concesie Rusiei, catalogând acest fapt drept o încălcare flagrantă a Tratatului de la Paris. Wodehouse arăta că Franța s-a „angajat" să susțină Petersburgul în această problemă, fără a avea discuții în prealabil cu aliații[551], o afirmație care era, practic, o „învinuire subtilă" la adresa Franței.

După numeroase schimburi de rapoarte diplomatice și depeșe, Marea Britanie a fost „convinsă" să accepte convocarea unei noi conferințe. Despre acest lucru a fost anunțat Wodehouse într-o conversație privată cu Gorceakov. Acesta, la rândul său, primise confirmarea din partea ambasadorului rus la Londra, Kreptovici[552]. Diplomatul rus sublinia că era de mică importanță decizia Conferinței, dar cabinetul rus acorda o atenție deosebită modului în care

[549] *Ibidem*.
[550] TNA, FO 65/473 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 31 octombrie 1856). Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Bolgradului în rapoartele lui John Wodehouse.. p. 139.
[551] *Ibidem*.
[552] TNA, FO 65/474 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 6 decembrie 1856).

problema Bolgradului urma să fie soluționată. Deoarece nu primise instrucțiuni referitoare la această chestiune, Wodehouse nu a dorit să intre în discuții cu Gorceakov[553]. Ulterior, cancelarul rus a cerut ca la noua conferință Rusia să fie reprezentantă de doi plenipotențiari, și anume de baronul F. Brunov, dar și de noul ambasador la Paris, contele P. Kiselev[554]. Ținând cont de faptul că Parisul urma să găzduiască conferința, puterile semnatare ale Tratatului din 18/30 martie 1856 urmau să fie reprezentate de către diplomații acreditați în capitala Franței. Situația Rusiei era una paradoxală: până spre finele anului 1856, interesele rusești la Paris au fost reprezentate de plenipotențiarul rus prezent la negocierile din februarie-martie 1856, baronul Brunov. Dar în noiembrie a fost numit în calitate oficială P. Kiselev, iar cabinetul de la Peterburg cerea admiterea acestuia la deliberări, pe motiv că a primit aceleași instrucțiuni ca și Brunov. Wodehouse nu vedea cum putea să participe Kiselev, care nu a luat parte la negocierile de la Paris din primăvara anului 1856. În schimb, Gorceakov a cerut admiterea lui P. Kiselev ca o „chestiune de curtoazie" față de acesta[555]. Ulterior, după ce primise instrucțiuni precise, Wodehouse i-a declarat că nu putea susține pretenția neîntemeiată a Rusiei de a avea doi plenipotențiari la Conferința de la Paris.[556].

Deși Marea Britanie a obținut „victoria" asupra Rusiei în chestiunea Bolgradului, faptul că acesteia din urmă i s-a permis să obțină o „compensație" poate fi interpretată ca un eșec al diplomației britanice, care, în 1856. a apelat la mijloace de constrângere la adresa Petersburgului, pentru a-l determina să cedeze în chestiunea frontierei basarabene.

4. 4. Cabinetul de la Viena și disputa privind delimitarea frontierei

Alături de Marea Britanie, și cabinetul de la Viena „supraveghea" cu strictețe punerea în practică a Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856, comisarii celor două puteri (Stanton și Kalik) primind instrucțiuni similare referitoare la delimitarea frontierei basarabene[557]. Informația potrivit căreia fortărețele de la Ismail și Reni au fost demolate a provocat indignare la Viena, ministrul de externe Buol subliniind că Rusia încălca flagrant prevederile Tratatului de pace[558].

[553] *Ibidem*.
[554] TNO, FO 65/474 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 17 decembrie 1856).
[555] Ibidem.
[556] TNO, FO 65/474 (Wodehouse către Clarendon, Petersburg, 19 decembrie 1856)
[557] TNA, FO 7/485 (Seymour către Clarendon, Viena, 7 mai 1856).
[558] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Autriche, vol. 464, f. 67 (Bourqueney către Walewski, Viena, 31 mai 1856).

În viziunea acestuia, problema cetăților basarabene era una de „principiu și drept public”[559] și că Rusia trebuia să le cedeze în starea în care se aflau. Marea Britanie și Austria, referindu-se la acest fapt, menționau că Franța avea un alt punct de vedere, iar secretarul de stat britanic la unison cu ministrul de externe austriac Buol susțineau că fortăreața Ismailului putea să formeze un puternic „cap de pod” împotriva Imperiului Rus[560]. Însă, o informație din partea ambasadorului britanic de la Viena (Seymour) arată că plenipotențiarii francezi, într-o discuție privată cu Orlov, au fost de acord că, înainte de a ceda cetățile basarabene Imperiului Otoman, ei puteau să le distrugă[561]. Această informație confidențială a parvenit din partea lui Buol. Astfel, Cabinetul de la Petersburg, profitând de ambiguitatea acestui fapt, dar și de „promisiunea” franceză, a recurs la fapte, ceea ce l-a făcut pe contele Buol să facă demersuri pe lângă ministrul Walewski să acționeze de comun acord cu Franța în problema delimitării frontierei basarabene.

La scurt timp, cabinetul vienez s-a „dezlănțuit” la adresa cabinetului rus, asta și în condițiile în care Austria era învinuită de Rusia că ea lansase cu inițiativa retrocedării unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei. Faptul că Austria era atât de „vocală” în problema demolării fortărețelor de la Reni și Ismail și a posesiunii orașului Bolgrad îl „incomoda” evident pe cancelarul Gorceakov[562]. Contele Buol prezenta aceste probleme drept unele foarte serioase, care necesitau atenția Marilor Puteri. În viziunea contelui Buol, era necesar ca miniștrii aliați să se convoace la Paris și să recunoască dificultățile apărute în chestiunea frotierei basarabene, având sarcina să găsească o soluție. Astfel, diplomații britanici și austrieci ar fi trebuit să-și unească eforturile, pentru a convinge Franța ca aceste negocieri să-și găsească finalitatea[563]. Problema Bolgradului se afla în strânsă legătură cu evacuarea Principatelor Române de către trupele generalului Coronini. Această chestiune era una care preocupa Viena, în special, pe împăratul Franz Joseph care declara că este „îngrijorat cu privire la încheierea afacerii basarabene”[564].

[559] *Ibidem,* f. 67 v.
[560] TNA, FO 418/ 100 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857), p. 34 (Clarendon către Seymour, Foreign Office, 10 iunie 1856).
[561] TNA, FO 7/486 (Seymour către Clarendon, Viena, 18 iunie 1856).
[562] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Autriche, vol. 464, f. 142 (Bourqueney către Walewski, Viena, 1 iulie 1856).
[563] TNA, FO 7/487 (Seymour către Clarendon, Viena, 2 iulie 1856).
[564] *Ibidem*.

În schimb, ambasadorul francez la Viena (A. Bourqueney) prezenta chestiunea Bolgradului drept una „secundară", căreia se încerca a i se da o „alură" mare[565]. Constatăm două poziționări diametral opuse între Buol și Bourqueney, care vedeau chestiunea Bolgradului – unul ca fiind de „prim rang" și altul – de „ordin secundar". Pentru cabinetul de la Viena, retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei era condiția *sine qua non* pentru evacuarea trupelor austriece de pe teritoriul Principatelor Române. În consecință, Austria se va folosi de această ocupație militară, pentru a „obliga" Rusia să retrocedeze sudul Basarabiei. Totodată, nesoluționarea problemei Bolgradului punea „stavilă" activității Comisiei europene care fusese însărcinată cu o „anchetă obiectivă" în Principatele Române, pentru a determina viitoarea organizare a acestora. În aceste condiții, nu putem considera chestiunea Bolgradului ca fiind una „secundară", din considerentul că era un teritoriu românesc, la care se adăuga și faptul că, fără soluționarea ei, problema unirii Principatelor se amâna pe un termen nedeterminat. În discuția privată între Buol și A. Bourqueney, diplomatul francez a accentuat că Viena se afla în „prima linie" de opoziție împotriva Imperiului Rus și a modalităților lui de interpretare a Tratatului de la Paris[566].

Discuțiile din capitala Austriei căpătau amploare, iar ministrul de externe Buol conștientiza că nu putea miza pe suportul Franței în chestiunea frontierei basarabene. Acesta a adoptat o atitudine fermă, cerând ca Bolgradul să revină Principatului Moldovei, iar principalul scop al acestei retrocedări teritoriale era scoaterea Imperiului Rus de la orice acces la Dunăre[567]. Atitudinea fermă a Austriei a avut efect și asupra Marii Britanii, iar drept consecință Clarendon l-a însărcinat pe ambasadorul Londrei la Viena H. Seymour să propună ministrului Buol să acționeze împreună la Petersburg în chestiunea Bolgradului[568]. Din acel moment, era clar că cele două puteri se vor „concerta" în această problemă, fiind trimise și instrucțiuni precise în acest sens[569].

[565] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Autriche, vol. 464, f. 225 v. (Bourqueney către Baroche, Viena, 17 iulie 1856).
[566] *Ibidem*, f. 228-228 v.
[567] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Autriche, vol. 464, f. 251(Bourqueney către Baroche, Viena, 31 iulie 1856).
[568] TNA, FO 7/488 (Seymour către Clarendon, Viena, 23 iulie 1856)
[569] TNA, FO 7/488 (Seumour către Clarendon, 2 august 1856).

La începutul lunii iulie, sosește la Petersburg lordul Wodehouse, trimisul extraoardinar și ministrul plenipotențiar al Marii Britanii în Rusia[570]. Într-o primă întrevedere cu Esterhazy, Wodehouse a lăudat „comportamentul" lui Buol la Congresul de la Paris și faptul că se stabilise o înțelegere între cabinetul de la Viena și cel de la St. James în chestiunea orientală. Ambii și-au dat asigurări că vor conlucra pentru ca Rusia să respecte strict Tratatul de la Paris, în conformitate cu instrucțiunile primite. Acesta i-a dat unele detalii referitoare la prima audiență la împăratul Alexandru al II-lea, arătând că a fost primit bine, dar că nu au fost abordate probleme politice. A fost primit bine și de contele Tolstoi[571]. În momentul când se întâlnea cu cancelarul Mihail Gorceakov, a primit rapoarte de la Londra în care era anunțat că au apărut primele probleme în cadrul Comisiei pentru delimitarea frontierei basarabene. Reprezentanții ruși au înaintat niște pretenții, considerate inadmisibile, referitoare la traseul noii frontiere. În viziunea lui Esterhazy, generalul Fonton de Verrayon acționa după directivele parvenite de la St. Petersburg. Informațiile culese din raportul lui Esterhazy arată că dificultatea Comisiei de delimitare a frontierei rezida în inexactitatea hărții de care s-au folosit plenipotențiarii europeni la Congresul de la Paris, în special, cu privire la orașul Bolgrad, care se afla la sud de linia indicată, în loc de a fi la nord[572]. Într-o discuție privată cu contele Tolstoi, acesta din urma a susținut că Rusia nu avea intenția de a crea dificultăți la trasarea frontierei basarabene, dar că pretențiile sale nu sunt exagerate[573].

În discuțiile purtate între Gorceakov și Esterhazy, cancelarul rus menționa faptul că Bolgradul, ca și Insula Șerpilor, aveau o valoare secundară. Gorceakov a mai afirmat că Marea Britanie a adoptat o poziție ostilă față de Imperiul Rus, în schimb, Franța are altă atitudine. Esterhazy i-a reamintit lui Gorceakov că poziția cabinetului de la Viena era că Insula Șerpilor trebuia să aparțină Moldovei și, în atare situație, soldații ruși trebuiau să părăsească această insulă[574]. În schimb, Morny care nu era „mereu" fără instrucțiuni, a refuzat deschis să se asocieze protestelor austriece și britanice la adresa Rusiei, declarând: „că nu era nevoie să-l cunoști pe împăratul Alexandru, pentru a face o asemenea presupunere"[575].

---

[570] HHST, Politisches Archiv X, Russland, karton 43, berichte 1856, f. 253 (V. Esterhazy către Buol, St. Petersburg, 22 iunie/4 iulie 1856).
[571] *Ibidem*, f. 254.
[572] *Ibidem*, f. 255.
[573] *Ibidem*, f. 256v.
[574] HHST, Politisches Archiv X, Russland, karton 43, berichte 1856, f. 317 (V. Esterhazy către Buol, Moscova, 23 august/3 septembrie 1856.
[575] *Ibidem*, f. 318.

Deși se trimiseseră instrucțiuni la Petersburg ca Austria și Marea Britanie să conlucreze în problema Bolgradului, cabinetul de la Viena avea unele „rezerve" față de cabinetul britanic. Cabinetul de la Viena avea „temerea" că Austria s-ar putea pomeni singură în această „afacere" a Bolgradului. Seymour l-a asigurat pe Buol de intențiile Londrei de a susține punctul de vedere privind restituirea Bolgradului către Principatul Moldovei, declarând că „guvernul Majestății Sale era pregătit să acționeze singur, pentru a pune în aplicare propria politică", care nu reprezenta mai mult decât respectarea „stipulațiilor Tratatului" din 1856[576]. Aceste afirmații l-au „liniștit" pe Buol, care a recunoscut că nu avea o influență mare asupra Guvernului francez și rămânea ca Marea Britanie să convingă Franța despre „datoria" pe care aceasta o avea față de aliații săi[577]. La prima vedere, greul urma să fie dus de Marea Britanie, dar austriecii aveau un „atu" la îndemână: ei intenționau să folosească prelungirea ocupației militare rusești până la soluționarea problemei Bolgradului. Contele Buol refuza din start orice fel de „tranzacție", acuzând Petersburgul că a „înșelat" plenipotențiarii europeni. Referindu-se la modul de interpretare a acestei chestiuni de către diplomația rusă, el arăta că Imperiul Rus putea obține chiar un oraș cu aceeași denumire, dacă s-ar afla fie și în „vecinătatea Constantinopului"[578]. Pentru Viena era deranjant și faptul că diplomația rusă apela la mijloace nebănuite, pentru a „înșela" concertul european, mizând pe „ignoranța" europenilor cu privire la orașul Bolgrad.

La 17 septembrie, Esterhazy i-a cerut o audiență lui Gorceakov pentru a discuta chestiunile în litigiu. Esterhazy i-a explicat că nu se punea în discuție ideea compensației teritoriale pentru Petersburg, deoarece aceste două probleme au fost soluționate prin textul Tratatului de la Paris. În ceea ce privește Insula Șerpilor, cabinetul de la Viena se arăta dispus s-o includă în sistemul de neutralitate stabilit pentru Marea Neagră[579]. Din cauza divergențelor existente, Gorceakov considera că cele trei chestiuni (deja 3 litigioase), și anume posesiunea Insulei Șerpilor, a Bolgradului și a talvegului lacului Ialpug, trebuiau să fie supuse atenției puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris[580]. Esterhazy i-a reamintit că articolul 20 din Tratatul de la Paris privind retrasarea frontierei basarabene urmărea interesul liberei nagivații pe Dunăre. La rândul său, Gorceakov i-a replicat că orașul Bolgrad era centrul coloniilor bulgare

[576] TNA, FO 7/489 (Seymour către Clarendon, Viena, 19 august 1856).
[577] *Ibidem*.
[578] TNA, FO 7/490 (Seymour către Clarendon, Viena, 3 septembrie 1856).
[579] HHST, Politisches Archiv X, Russland, karton 43, berichte 1856, f. 323 (V. Esterhazy către Buol, Moscova, 9/24 septembrie 1856.
[580] *Ibidem*, f. 324.

din Basarabia și că, în realitate, acesta era adevăratul scop: păstrarea coloniștilor bulgari, a locului populat de aceștia, pentru a nu fi nevoiți să-i mute în altă parte. În aceeași perioadă, Buol avea o discuție privată cu baronul A. Budberg, ambasadorul Imperiului Rus la Viena. Aparent, diplomatul rus a lăsat să se înțeleagă că toate problemele nesoluționate își vor găsi o soluționare pozitivă. El a apelat la Buol, pentru a pune capăt acestor dificultăți, însă el a replicat că soluția lor se afla „în mâinile Rusiei"[581], fiind imposibil ca Austria să se îndepărteze de Marea Britanie și de Imperiul Otoman, care cerea „dreptate" în această problemă. Referitor strict la Bolgrad, deși A. Budberg încerca să apere atitudinea plenipotențiarilor ruși din timpul lucrărilor Congresului de la Paris, Buol a declarat că, după informațiile obținute din mediul militar, era imposibil ca Rusia să păstreze Bolgradul, deoarece Moldova va benefia, astfel, de o frontieră „militară tolerabilă" [582] . Din rapoartele diplomatice parvenite de la Viena din partea ambasadorului britanic H. Seymour se observă că elita militară austriacă, la fel ca și comisarul Kalik, dădea o importanța sporită noii frontiere între Imperiul Otoman și Imperiul Rus, opunându-se cedării orașului Bolgrad[583]. Buol l-a informat pe Seymour despre propunerea venită Franței, și anume ca orașul Bolgrad să fie păstrat de Imperiul Rus (cu mențiunea de a-i fi tăiat accesul la Dunăre prin construirea unui dig), în schimb, aliații urmau să primească o „compensație" pentru această „cedare", și anume ca Delta Dunării și Insula Șerpilor să fie cedate Imperiului Otoman, și nu Principatului Moldovei[584]. Contele Buol a declarat că nu putea lua o poziție, până nu ajungea la înțelegere cu Marea Britanie și Imperiul Otoman, dar, în viziunea sa, Bolgradul avea o importanță strategică foarte mare, în comparație cu „compensația" propusă de diplomația franceză. Un alt raționament al contelui Buol era că Rusia, ca și celelalte puteri, era mai interesată ca insulele de pe Dunăre să aparțină Turciei, și nu Moldovei[585].

Austria, asemenea cabinetului de la Londra, „supraveghea" cu atenție îndeplinirea de către Imperiul Rus a angajamentelor asumate prin semnarea Tratatului de la Paris. Aflarea trupelor de ocupație în Principatele Române i-a permis să exercite un mijloc de presiune împotriva Rusiei pentru a retroceda Bolgadul către Principatul Moldovei.

3. 5. Diplomația otomană și chestiunea Deltei Dunării

[581] TNA, FO 7/491 (Seymour către Clarendon, Viena, 18 septembrie 1856).
[582] *Ibidem*.
[583] TNA, FO 7/491 (Seymour către Clarendon, Viena, 29 septembrie 1856).
[584] TNA, FO 7/491(Seymour către Clarendon, Viena, 30 septembrie 1856)
[585] *Ibidem*.

Ca și Marile Puteri semnatare ale Tratatului de pace de la Paris din 18/30 martie 1856, și Imperiul Otoman avea certe interese în zona Dunării, luând poziție și față de litigiul Bolgradului. În perioada acestei „crize diplomatice" între foștii aliați din războiul Crimeii, funcția de ambasador francez la Constantinopol, una prestigioasă în epocă, era ocupată de către Edouard Thouvenel[586]. Diplomatul francez, cunoscut în perioada supusă cercetării drept un aprig susținător al unirii Principatelor Române[587], s-a implicat și în chestiunea Bolgradului, luând „pulsul" evenimentelor din capitala Imperiului Otoman. Perioada aflării sale la Constantinopol coincidea cu aflarea lui Stratford de Redcliffe în funcția de ambasador al Marii Britanii. Activitatea celor doi diplomați de anvergură în capitala Imperiului Otoman este ceea ce Lynn M. Casse a numit „duelul giganților"[588] pentru influența asupra Sublimei Porți, iar Andrada Manole l-a apreciat drept un „aliat inconvenabil"[589] pentru Thouvenel. La acest „duet" remarcabil se adăuga și internunțiul Austriei, Prokesch-Osten, un „adversar" al unirii Principatelor Române și susținător fervent al revenirii Bolgradului în componența Principatului Moldovei.

Primele informații parvenite de la Constantintopol referitoare la trasarea frontierei Basarabiei și a dificultăților apărute le identificăm în rapoartele diplomatice din partea ambasadorului britanic și francez, dar și din informațiile comisarilor europeni. La începutul lunii iunie, colonelul britanic Stanton scria lui Stratford de Redcliffe că au apărut primele neînțelegeri in cadrul Comisiei europene de demarcație. Se făcea referire la prima întrunire la Galați a reprezentanților celor 5 puteri. Comisarii ruși (Verrayon si Stackelberg) au contestat numirea lui Muhlis Pașa (Grigore Sturza, fiul fostului domn regulamentar al Moldovei, Mihail Sturdza)[590]. Din informațiile parvenite de la Thouvenel, aflăm că ministrul de externe otoman Fuad Pașa l-a însărcinat pe celălalt comisar otoman Derviș Pasa să participe la lucrările topografice, în absența

[586] Pentru activitatea sa diplomatică, a se vedea: Case, Marshall Lynn. *Édouard Thouvenel et la diplomatie du second empire*. Paris, 1976.
[587] Oncescu, Iulian. Édouard Thouvenel et l'Union des Principautés Roumaines (1856-1859). În: *Codrii Cosminului*, 2010, XVI, nr. 2, p. 171-180; Idem. *Edouard Thouvenel și românii (1856-1859*). În: *Diplomație și destine diplomatice în lumea românească*, coord. Paul Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2011, pp. 317-328.
[588] Case, Lynn M. A duel of gigants in Old Stambul Stratford versul Thouvenel. În: *The Journal of Modern History*, september 1963, vol. 35, nr. 3, pp. 262-273.
[589] A se vedea pe larg: Manole, Andrada Ligia. Statford de Redcliffe, an inconvient ally for Edouard Thouvenel. În: *Romanian Journal of Modern History*, 2013, nr. 2, pp. 39-51.
[590] TNA, FO 418/100, p. 38 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857) (Stanton către Redcliffe, Galați, 23 mai 1856); TNA, FO 27/1127 (Cowley către Clarendon, Paris, 30 mai 1856).

colegului său desemnat, dar punea condiția ca și Imperiul Rus să își retragă un comisar[591]. În documentul diplomatic prezentat de Thouvenel nu se face mențiune că reprezentanții Porții au contestat numirea lui Henri Cola, însărcinat cu elaborarea proceselor-verbale ale Comisiei. Astfel, se putea înțelege că Imperiul Rus avea *de facto* trei reprezentanți în Comisie. S-a ajuns, la un moment dat, ca cele două puteri – Imperiul Rus și cel Otoman – să-și adreseze ultimatumuri pentru ca fiecare să-și retragă reprezentantul, pentru a continua lucrările. În cele din urmă, s-a acceptat prezența acestora, ceea ce a însemnat, mai degrabă, o „stratagemă" din partea Petersburgului de a tergiversa mersul lucrărilor Comisiei de demarcație[592].

Thouvenel a acordat atenție tentativelor rusești de a nu respecta Tratatul de la Paris, mai ales în ceea ce privește executarea articolelor 20 si 21. De la prințul Ghika, el a aflat despre demolarea fortificațiilor de la Ismail și Reni. În viziunea sa, deși nu era specificat în ce stare trebuia Imperiul Rus să cedeze teritoriile către Principatul Moldovei, demolarea acestora era considerată un abuz de netolerat, iar Imperiul Rus interpreta prevederile Tratatului de la Paris în manieră proprie. Informându-l pe Walewski despre „comportamentul" inacceptabil al Rusiei, răspunsul primit de Thouvenel l-a „frapat" pe diplomatul francez. În viziunea ministrului de externe francez, aflat și în calitatea sa de președinte al lucrărilor Congresului de la Paris, Rusia a acționat în manieră legitimă, motivând prin faptul că această problemă nu s-a aflat pe agenda discuțiilor de la Paris[593]. Aici ar fi vorba, mai degrabă, de „good faith" din partea Rusiei. Acest moment i-ar fi dat de înțeles lui Thouvenel că el se afla in opoziție cu Walewski în chestiunea basarabeană. Deși îi raportase despre intențiile Rusiei de a demola fortificațiile și clădirile administrative, se constată că Walewski urma conduita din timpul Congresului de la Paris, susținând, chiar si tacit, toate acțiunile rusești în problema basarabeană. La rândul său, Redcliffe era întrebat de oficialii otomani despre poziția Marii Britanii cu privire la vinderea unor edificii publice din teritoriul basarabean care trebuia să revină sub suzeranitatea Imperiului Otoman. Fiind abordat pe nepregătite, dar și din cauza faptului că Thouvenel nu luase o poziție, ambasadorul britanic a replicat că Poarta putea formula obiecții sub forma unui document, pe care să-l comunice puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris[594].

[591] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Turquie, vol. 326, f. 4-5 (Thouvenel către Walewski, Pera, 2 iunie 1856).
[592] *Journal des Débats Politiques et Litteraires*, 11 juin 1856.
[593]AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Turquie, vol. 326, f. 52-53 (Walewski cătreThouvenel, Paris, 17 iunie 1856).
[594] TNA, FO 78/1181 (Stratford de Redcliffe către Clarendon, Constantinopol, 18 iunie 1856).

La Constantinopol domnea o atmosferă încărcată. Pe lângă chestiunea delimitării frontierei Basarabiei, exista o problemă mai importantă, și anume restituirea Karsului, care se afla încă sub ocupație rusească[595]. Acest teritoriu a fost cedat abia în luna octombrie a anului 1856, fapt ce coincidea și cu intrarea unor nave britanice in Marea Neagră.

În pofida faptului că primise instrucțiuni de la Paris să susțină demersul ca Rusia să păstreze orașul Bolgrad, Thouvenel era adeptul respectării *stricto sensu* a prevederilor Tratatului de la Paris. Acesta susținea demersul colegului său Redcliffe ca orașul Bolgrad să revină Principatului Moldovei. Ambasadorul francez era conștient de neînțelegerile existente între Franța și Marea Britanie și vedea, ca și alții, drept o soluție convocarea unei noi conferințe. În același timp, diplomatul francez constata starea excitată a colegului său rus (A. Buteniev), care aflase despre aducerea unor nave britanice in Marea Neagră[596], disputa ruso-britanică devenind și mai aprinsă.

Ministrul de externe francez Walewski „tatona" terenul la Constantinopol, dând asigurări că, dacă Poarta ar susține demersul francez în chestiunea posesiunii orașului Bolgrad, cabinetul de la Tuileries ar susține pretenția Porții de a obține Delta Dunării și a Insulei Șerpilor[597]. Franța, prin vocea ministrului Walewski, încerca să obțină de partea sa încă un semnatar al Tratatului de la Paris, folosind, în acest sens, „promisiunea" că Sublima Poarta va obține unele „beneficii'. Ministrul de externe considera că prin această „mișcare" putea grăbi soluționarea problemei Bolgradului, dar, în același timp, el apela la șantaj, pentru a face Poarta să încline „balanța" spre Imperiul Rus care urma să păstreze Bolgradul.

Realitățile de la Constantinopol arătau că diplomații otomani insistau mai mult să ia în stăpânire Delta Dunării și Insula Șerpilor, manifestându-și îngrijorarea cu privire la prelungirea ocupației militare austriece în Principatele Române și staționarea vaselor britanice în Marea Neagră. Atitudinea Imperiului Otoman putea fi catalogată drept una de susținere a punctului de vedere austro-britanic în chestiunea Bolgradului, însă adevărul era că această problemă nu prezenta un interes deosebit pentru el, chiar dacă marele vizir Aali Pașa regreta neînțelegerile

[595] Din informațiile furnizate de Stratford, rușii ar fi demolat citadela Karsului în vara anului 1856. TNA, FO 78/1184 (Stratford de Redcliffe către Clarendon, Therapia, 31 iulie 1856).
[596] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Turquie, vol. 327, f. 69 (Thouvenel către Walewski, Therapia, 22 septembrie 1856).
[597] *Ibidem*, f. 161 (Walewski către Thouvenel, Paris, 10 octombrie 1856).

existente între puterile aliate în această „chestiune secundară”[598], în timp ce Fuad Pașa se limita la acuzele în adresa Imperiului Rus că nu își respectă angajamentele luate[599]. Într-o discuție purtată cu A. Buteniev (ambasadorul Imperiului Rus la Constantinipol), Fuad Pașa i-a declarat că cele trei probleme discutate (a Bolgradului, Insulei Șerpilor și Deltei Dunării) cabinetul de la Petersburg nu le poate contesta, pentru că astfel nu se îndeplinea una din sarcinile primordiale ale Congresului de la Paris: scoaterea Imperiului Rus de la gurile Dunării[600].

Documentele britanice scot și ele în evidență atitudinea Porții față de problemele momentului. În capitala Imperiului Otoman prevala preocuparea față de prelungirea ocupației militare austriece din Principatele Române, în detrimentul chestiunii Bolgradului, dar aceste două momente importante se condiționau reciproc. Fuad-Pașa i-a cerut sfatul lui Redcliffe, dacă să adreseze o notă de protest Cabinetului de la Viena și reprezentantului său la Constantinopol. Diplomatul britanic i-a atras atenția că nu trebuia să fie atât de „nerăbdător” în problemă evacuării Principatelor Române, ci să acorde mai multă atenție progreselor Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia. În viziunea diplomatului britanic, ocupația militară a Principatelor Române înceta în momentul în care Imperiul Rus renunța la orașul Bolgrad[601]. Iată cum o „problemă secundară” risca, în fapt, să complice situația internațională, mai ales amânarea lucrărilor Comisiei europene care urma să realizeze o „anchetă obiectivă” în Principatele Române privind organizarea lor viitoare.

Sublima Poartă mergea pe „mâna” Marii Britanii în chestiunile momentului. Acest fapt este scos în evidență de depeșa telegrafică a lui Musurus (ambasadorul Porții la Londra) către Fuad Pașa. Acesta susținea punctul de vedere britanic, punând problema în felul următor: dacă Rusia amenință cu intrarea în Kars, Sublima Poarta va declara că prelungirea ocupației militare a Principatelor Române de către Austria și prezența escadrei britanice în Marea Neagră sunt consecințele păstrării Bolgradului de către Rusia, iar închiderea Strâmtorilor și evacuarea

[598] Thouvenel a declarat următoarele cu privire la atitudinea Marelui vizir în chestiunea Bolgradului: „ Marele vizir a exprimat, în termenii cei mai potriviți, dar cu o anumită emoție, regretul său față de divergența de opinii care se manifesta asupra unui punct secundar între Puterile care păreau, prin tratatul din 15 aprilie, să fi pus bazele unei înțelegeri durabile pentru reglementarea chestiunilor privitoare la interesele Turciei. El a adăugat că motivele expuse de domnul colonel Besson aveau o valoare independentă de originea lor și că guvernul otoman, adoptându-le pe seama sa, spera ca, în această calitate, ele să facă obiectul unei examinări serioase”. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Turquie, vol. 327 f. 187 v.-188 (Thouvenel către Walewski, Therapia, 16 octombrie 1856).
[599] *Ibidem*, f. 188.
[600] *Ibidem*, f. 190 v.
[601] TNA, FO 78/1189 (Stratford de Redcliffe către Clarendon, Therapia, 6 octombrie 1856).

Principatelor se va face odată cu soluționarea problemei Bolgradului. Intrarea Rusiei în Kars va fi considerat un *casus belli*. Delta Dunării și Insula Șerpilor, trebuiau să revină Porții, idee susținută și de către cabinetul de la St. James[602].

La scurtă vreme, reprezentanții diplomatici ai Franței și ai Rusiei s-au folosit de aceste cerințe ale Sublimei Porți (obținerea Deltei Dunării și a Insulei Șerpilor), pentru a o atrage de partea sa[603], deși, mai întâi, Buteniev a trimis Marelui vizir un mesaj ascuns sub forma unui memorandum. Cele patru întrebări ale memorandumului erau similare celor adresate Sublimei Porți de către ambasadorul francez Thouvenel. Pentru Stratford de Redcliffe era evidentă apropierea franco-rusă de la Constantinopol, în special, în chestiunea unirii Principatelor Române, continuării ocupării militare a Principatelor de către trupele austriece sau a aflării navelor britanice în Marea Neagră. Acesta mergea mai departe cu „deducerile" și considera că „opoziția" lui Reșid- Pașa în Consiliul Otoman ar fi fost dispus să acționeze mai degrabă de partea Franței și a Rusiei, decât de partea Marii Britanii și a Austriei[604]. Scrisoarea lui Buteniev, adresată Marelui vizir, pune pe primul loc, evident, în ordinea importanței, chestiunea delimitării frontierei basarabene. Ambasadorul rus abordează subiectul sub forma unei întrebări: dacă Sublima Poartă abandona orice pretenție asupra orașului Bolgrad, în schimb, primind în schimb garanții din partea Franței și a Rusiei referitoare la păstrarea definitivă a Insulei Șerpilor și a Deltei Dunării[605].

Și la Constantinopol părea că lucrurile se îndreptau spre o colaborare franco-rusă. Stratford de Redcliffe îl informa pe Clarendon că Rusia aștepta răspunsul Porții la propunerile făcute, în cazul de față interesându-l modul de interpretare a chestiunii Bolgradului. Reșid Pașa a declarat că în privința executării unor condiții din Tratatul de la Paris, Poarta aștepta explicații din partea Puterilor contractante[606]. Evident, ambasadorul francez nu era mulțumit de răspunsul evaziv al Porții. Marele vizir i-a declarat că Poarta nu era pregătită să explice în altă manieră și că un alt Consiliu se va întruni peste câteva zile[607].

Internunțiul Austriei, Prokesch-Osten, îl informa pe Buol despre poziția adoptată de ministrul de externe al Imperiului Otoman, Ali Pașa, cu privire la chestiunile momentului.

[602] TNA, FO 418/100, p. Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857) (Musurus către Fuad Pașa, Londra, 3 noiembrie 1856).
[603] TNA, 78/1191 (Stratford de Redcliffe către Clarendon, Therapia, 8 noiembrie 1856).
[604] *Ibidem*.
[605] TNA, FO 418/100 Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857) (Buteniev către Reșid Pașa)
[606] TNA, 78/1191 (Stratford de Redcliffe către Clarendon, Therapia, 7 noiembrie 1856).
[607] *Ibidem* (Stratford de Redcliffe către Clarendon, Therapia, 10 noiembrie 1856).

Diplomatul turc și-a arătat vizibil satisfacția că intenția puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris nu era de a anexa Delta Dunării la Principatul Moldovei. Drept consecință, Poarta considera că gurile Dunării, cedate în 1829 către Imperiul Rus, trebuiau returnate Imperiului Otoman[608], adică Imperiul Otoman își menținea cerința ca Delta Dunării să revină Porții, vechiului ei stăpân[609]. Într-un raport diplomatic datat cu 8 august, Prokesch-Osten îl informa pe Buol că Fuad Pașa îi comunicase, în mod confidențial, că Poarta transmisese o circulară ambasadelor și legațiilor otomane referitoare la dreptul teritorial al Imperiului Otoman asupra Deltei Dunării[610].

Un lucru mai puțin cunoscut al „colaborării" franco-ruse a fost relația mai specială între Thouvenel și ambasadorul rus de la Constantinopol, Apolinarie Buteniev, care au pus la cale o încercare de a ajunge la un consens: dacă Poarta accepta cedarea Bolgradului către Imperiul Rus, atunci cabinetul de la Petersburg nu avea nicio pretenție ca Insula Șerpilor să fie păstrată de către Imperiul Otoman[611].

Într-un raport din 14 noiembrie, Prokesch îi scria lui Buol despre întrevederea avută cu Marele vizir și discuțiile privind chestiunea Bolgradului și a Deltei Dunării. Poarta înclina să accepte propunerea franco-rusă, văzută drept singurul mijloc de a-și asigura reîntoarcerea Deltei Dunării. În viziunea membrilor Consiliului imperial turc, în pofida sciziunii existente între Marile Puteri, Poarta trebuia să aleagă între „două rele", iar pierderea Bolgradului era „răul" cel mai mic: acest „loc" și lacul Ialpug nu aveau decât „o valoare imaginară, pentru că rușii sunt stăpânii Prutului și pot coborî pe Dunăre prin acest afluent, fără a avea nevoie de a se servi de lac"[612]. Fuad Pașa considera că insistența Rusiei de a obține Bolgradul nu era decât un „joc" abil al diplomației ruse. Practic, Imperiul Otoman considera importantă Delta Dunării, privând, astfel, Imperiul Rus de a face fortificații la nord de Deltă. Reprezentantul otoman a accentuat că Bolgradul nu era „un interes otoman"[613]. Dar, fapt curios, la „sugestiile" internunțiului Austriei, Poarta a declinat „oferta" franco-rusă, considerând că această ofertă ar „paraliza eforturile

[608] HHSt, Politisches Archiv, Berichte 1856, VII-VIII, karton 58, f. 2-2 v. (Prokesch către Buol, Buuynkdere, 2 iulie 1856).
[609] *Ibidem*, f. 213-214 (Prokesch către Buol, Buyunkdere, 30 iulie 1856).
[610] *Ibidem*, f. 286 (Prokesch către Buol, Buyunkdere, 8 august 1856).
[611] HHST, Politisches Archiv, Berichte 1856, karton 59, f. 724 (Prokesch către Buol, Constantinopol, 12 noiembrie 1856).
[612] *Ibidem*, f. 751 v. (Prokesch către Buol, Constantinopol, 14 noiembrie 1856).
[613] *Ibidem*, f. 753 v.

amicilor noștri și riscăm să-i pierdem, nu avem de ales, noi cedăm, în acest caz”[614]. Principala preocupare a Porții, decisă și în cadrul Consiliului, viza întoarcerea Deltei Dunării la Imperiul Otoman. Reșid Pașa deja se adresase lordului Clarendon cu această problemă, care i-a răspuns, prin intermediului lui Musurus, că Marea Britanie nu făcea nicio distincție între cele trei puncte: Delta Dunării, Insula Șerpilor și Bolgradul[615]. Impresionat de aceste declarații, Reșid Pașa i-a adresat oficial lui Prokesch întrebarea: era cabinetul Imperiului este dispus să garanteze Sublimei Porți posesiunea Deltei Dunării și a anexei sale, în cazul în care Poarta insistă asupra orașului Bolgrad și în cazul în care Rusia renunță la aceasta?[616]

În ultimă instanță, Imperiul Otoman a susținut punctul de vedere al Marii Britanii și Austriei, insistând asupra revenirii Bolgradului la Principatul Moldovei și reușind să obțină din partea Marilor Puteri revenirea în stăpânirea sa a Deltei Dunării și a Insulei Șerpilor.

3. 6. Sardinia, Prusia: implicări în problema graniței basarabene

Din cauza dificultăților apărute la trasarea frontierei basarabene, dar și a intereselor divergente ale Marilor Puteri, în luna septembrie a anului 1856 își făcea prezența activă în „peisajul” diplomatic Sardinia, care nu avea reprezentanți în Comisia europeană[617]. Diplomații europeni au început a „solicita” oficial poziția Sardiniei în litigiul referitor la posesiunea orașului Bolgrad. Documentele diplomatice britanice arată că Sardinia, încă din august, era informată despre mersul lucrărilor Comisiei de demarcație[618]. Deja la începutul lunii septembrie, secretarul de stat Clarendon trimitea instrucțiuni reprezentantului său de la Torino (James Hudson) pentru ca noul ministru al Sardiniei la Petersburg să susțină poziția Marii Britanii privitoare la Bolgrad și Insula Șerpilor[619].

„Bulversat” de această doleanță a Marii Britanii, contele Cavour, pe de o parte, înțelegea că era o oportunitate rară ca Sardinia să se implice într-o chestiune importantă a momentului, iar pe de altă parte, dorea să fie „imparțial”, pentru a nu atrage „reproșuri și învinuiri”. În această

[614] *Ibidem*.
[615] *Ibidem*, f. 754.
[616] *Ibidem*, f. 754 v. (același raport).
[617] Sclifos, Eugen-Tudor. *Franța, Rusia și problema Basarabiei (1856-1857).* București-Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2023. p. 160.
[618] TNA, FO 418/100 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857), p. 230 (Clarendon către Hudson, Foreign Office, 23 august 1856).
[619] *Ibidem*, p. 283 (Clarendon către Hudson, Foreign Office, 5 septembrie 1856).

situație, Cavour îl informa pe Luigi Corti[620], însărcinatul său cu afaceri la Londra, cu privire la dificultățile apărute în chestiunea Bolgradului și a Insulei Șerpilor. Prim-ministrul Sardiniei s-a arătat „surprins" și, totodată, „stânjenit", de chestiunile care nu priveau direct Sardinia. Mai mult decât atât, Cavour nu poseda nicio informație cu privire la mersul lucrărilor de demarcație a frontierei în Basarabia[621]. În asemenea situație, Sardinia nu putea adopta nicio poziție[622]. Dacă cabinetul de la Torino ar fi fost solicitat să emită o opinie, el trebuia să asculte și partea adversă. În viziunea sa, problema Bolgradului era una complicată. Soluția se găsea în rapoartele Comisiei de delimitare a frontierei Basarabiei.

Treptat, Cavour își expunea poziția față de chestiunea Bolgradului, însă fără a prezenta un punctul de vedere final. Într-o adresă a lui Cavour către Villamarina nedatată[623] se arată ultimele evoluții în chestiunea Bolgradului. Cavour constata că, în pofida eforturilor depuse de Bourqueney la Viena, cabinetul de la Tuileries s-a decis să se desprindă de poziția Vienei în chestiunea Principatelor Române. Marea Britanie avea speranța că Sardinia se va pronunța favorabil în problema Insulei Șerpilor și a Bolgradului. Cu referire la aceste două subiecte, Hudson i-a prezentat un comunicat oficial[624]. De la bun început, Sardinia se vedea prinsă între două mari puteri și îi era dificil să-și formeze o opinie precisă în chestiuni care îi erau „străine", dar totuși trebuia să expună o opinie într-o controversă dintre Franța și Marea Britanie, care aveau adoptat puncte de vedere antagoniste. În primul rând, Cavour l-a informat pe Hudson că Sardinia nu a fost invitată în Comisia de delimitare a frontierei în Basarabia, în consecință, elnu putea emite niciun punct de vedere. De asemenea, Sardinia nu avea niciun interes politic în această chestiune atât de disputată. Argumentele prezentate de Guvernul de la Londra în problema Insulei Șerpilor și Bolgradului au fost interpretate diferit de către Sardinia, la o primă vedere. Referitor la Insula Șerpilor, opiniile împărtășite de Marea Britanie erau considerate de „mare valoare", deși mai puțin concludente. În problema Bolgradului, din cauza hărților

[620] Luigi Corti (1823-1888) – diplomat italian. În perioada 1850-1864, secretar al Legației Sardiniei la Londra. În 1875 era numit ambasador la Constantinopol, iar în 1878 – unul dintre reprezentanții Italiei la Congresul de la Berlin din 1878.
[621] Documentele britanice arată că ar fi primit unele informații în luna august.
[622] *Lettere edite ed inedite di Camillo Cavour, raccolte ed illustrare da Luigi Chiala*, vol. II (1852-1858). Torino, 1884, p. 462 (Cavour către Corti, Turin, 17 septembrie 1856).
[623] Cel mai probabil, luna septembrie.
[624] *Nuove lettere inedite del conte Camillo di Cavour*, con prefazione e note di Edmondo Mayor. Torino-Roma, 1895, p. 416 (Cavour către Villamarina, Torino, septembrie 1856).

incorecte, Cavour îi cerea lui Walewski o copie a hărții de la Congresul de pace de la Paris, pentru a emite o opinie. Deci, în principiu, Sardinia nu refuza să-și expună punctul de vedere.

Într-o scrisoare către Vilamarina din 27 septembrie, Cavour menționa despre interpelarea făcută de Gramont cu privire la doleanța Rusiei de a convoca o conferință la Paris, pentru a discuta chestiunea Bolgradului[625]. Cavour i-a răspuns lui Gramont că Sardinia nu cunoștea mersul lucrărilor Comisiei de demarcație a frontierei basarabene, iar el nu putea formula vreo opinie cu privire la valoarea și natura dificultăților pe care le ridică orașul Bolgrad și nu putea emite nicio părere privind necesitatea convocării unei noi conferințe, pentru a rezolva această problemă. Însă, dacă aliații erau în favoarea unei conferințe, Sardinia era dispusă să susțină un asemenea demers. Cavour i-a mai comunicat lui Villamarina că încă nu avea instrucțiuni în această chestiune. Totodată, el era interesat de un alt aspect al problemei, și anume de intrigile Austriei care încerca să discrediteze Sardinia și afirma pe lângă cabinetul de la Londra că pe Sardinia o lega o relație foarte bună cu Rusia. Acesta cerea Guvernului francez să denunțe un asemenea fapt neadevărat. Odată pacea semnată, Sardinia nu avea niciun motiv pentru „a face rău Rusiei". Era amintită duplicitatea Austriei și „ura" ei profundă față de ruși. Sardinia a avut tendința mereu de a se apropia de inamicii Austriei, dar sarzii nu erau „dispuși să-și abandoneze aliații pentru alții". Contele Stackelberg la Torino și Gorceakov la Petersburg, arata Cavour, ne-au ținut ne-au ținut același discurs, ca și Orlov la Paris, cu privire la Franța și Marea Britanie"[626]. De aceea, Cavour l-a însărcinat pe Villamarina să declare că intrigile rusești de la Torino existau doar în „imaginația contelui Buol". Atrage atenția, în același raport, că unul dintre sfaturile împăratului Napoleon ar fi fost: „Puneți-vă bine cu rușii"[627].

Într-un raport din 2 octombrie, adresat lui Walewski, ministrul francez la Torino (Grammont) scria despre conținutul unei discuții scurte între Cavour și secretarul Legației Ruse la Torino, Kolokin, în care era specificat faptul că Guvernul regal piemontez nu era la moment în măsură să aprecieze, dacă „dificultățile sunt de așa natură, că este necesară convocarea unei conferințe"[628]. Asta nu însemna, în viziunea diplomatului francez, că Sardinia respingea ideea unei conferințe, dar contelui Cavour nu îi era suficient de clară chestiunea respectivă, pentru a emite o opinie. Grammont explica această „rezervă" a Sardiniei, pe de o parte, prin dorința de a

[625] *Ibidem*, p. 421 (Cavour către Villamarina, Torino, 27 septembrie 1856).
[626] *Ibidem*, p. 422.
[627] *Ibidem*, p. 423.
[628] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Sardaigne, vol. 340, f. 232 (Gramont către Walwewski, Torino, 2 octombrie 1856).

satisface doleanța Marii Britanii, care solicita, mai degrabă, neamestecul acesteia în problema dată, iar pe de altă parte, prin faptul că Franța și Rusia considerau oportună convocarea unei noi conferințe[629]. Un alt punct important, în viziunea lui Cavour, era faptul că Sardinia s-a separat de cabinetul britanic în chestiunea unirii Principatelor (aluzie la faptul că Marea Britanie nu mai susținea unirea acestora) și nu putea ține partea unei asemenea puteri, de preferat fiind să „adere" la punctul de vedere franco-rus privind dificultățile apărute[630]. Și rapoartele următoare arătau, fără echivoc, că atitudinea Sardiniei „înclina" mai mult spre punctul de vedere francez, criticând ostilitatea fără precedent a Angliei față de Imperiul Rus și exprimându-și regretul că între aceste două puteri existau disensiuni[631].

La 15 octombrie 1856, Cavour trimitea o depeșă lordului Hudson, în care îl anunța că a trimis memorandumul cu privire la Bolgrad, cerut de lordul Clarendon. Acesta conținea o opinie mai degrabă „personală" a lui Cavour, el dorind să păstreze acest act în secret[632]. Ministrul Sardiniei aprecia, în acel memorandum, că problema Bolgradului rămânea neclară și prezenta dificultăți serioase. El analiza poziția adoptată de cele două puteri antagoniste: Rusia care își apăra dreptul asupra orașului Bolgrad, din motivul că era centrul administrativ al coloniștilor bulgari, și Marea Britanie care se baza pe harta folosită la Congresul de la Paris, unde era menționat un singur oraș Bolgrad[633]. Ministrul sard s-a referit și la harta utilizată de Statul Major Francez, arătând că era necesar de a clarifica, dacă există două orașe cu numele de *Bolgrad*.

Pentru Marea Britanie, care nu accepta nici măcar o discuție de a încheia o tranzacție în legătură cu acest teritoriu, problema Bolgradului putea duce la răcirea relațiilor franco-britanice, ea cerând executarea totală, fără excepții, a Tratatului de la Paris[634]. Totodată, Cavour, pe lângă motivele expuse cu privire la justețea punctelor de vedere atât al Rusiei, cât și al Marii Britanii, aprecia dând dovadă de imparțialitate, că pentru Moldova obținerea Noului Bolgrad ar fi un beneficiu, prin creșterea forței acestui principat, slăbit în ultima vreme[635].

---

[629] *Ibidem*.
[630] *Ibidem*, p. 233.
[631] *Ibidem*, f. 235 (Gramont către Walewski, Torino, 5 octombrie 1856).
[632] *Nuove lettere inedite*, p. 430 (Cavour către Hudson, Torini 15 octombrie 1856).
[633] (*Relazioni diplomatiche tra la Gran Bretagna ed il Regno di Sardegna dal 1852 al 1856. Il carteggio diplomatico di Sir James Hudson, vol. II (2 gennaio 1854- 31 dicembre 1856)*, a cura di Federico Curato, (în continuare *Il carteggio diplomatico*). Torino, 1956, p. 673. (Memorandum al contelui Cavour cu privire la chestiunea Bolgradului).
[634] *Ibidem*, p. 674.
[635] *Ibidem*.

Însă, la distanță de o săptămână, același Cavour îi mulțumea lui Hudson pentru că a primit ultimul protocol al Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia, regretând că nu a avut cunoștință mai devreme de acesta, pentru că în memorandumul confidențial în chestiunea Bolgradului, pe care îl expediase Angliei recent, erau unele lucruri pe care le-a ignorat complet. El a putut observa că existau opinii divergente, și anume, opiniile comisarului francez erau în dezacord cu demersul Guvernului de la Paris și cu poziția agenților diplomatici din străinătate; că Besson interpreta Tratatul de la Paris ca și comisarul Marii Britanii, al Austriei și al Imperiului Otoman, concluzionând, în memoriul său, că din punct de vedere al dreptului, Franța nu are de ce să accepte pretențiile Rusiei[636]. În același timp, Cavour, după analiza ultimului raport venit de pe teren, a scos în evidență și alte opinii. În viziunea lui, exista convingerea că din punctul de vedere al securității Turciei și Principatelor Române, tranzacția propusă era preferabilă oricărui proiect venit din partea Comisarului francez sau al altui comisar. Cavour considera că coloniile bulgare din Basarabia aveau pentru Rusia o valoare mai mare decât putea intui. Concesia pentru Rusia era ca noul Bolgrad să fie păstrat.[637]

Într-un raport din 15 octombrie, adresat contelui Azeglio, Cavour vorbea de faptul că Sardinia dorea să meargă cu Marea Britanie în unele chestiuni, dar chestiunea Bolgradului îl pune într-un impas. El a primit toate informațiile disponibile privind această problemă și a analizat chestiunea împreună cu Ratazzi[638] și Lamarmora[639]. Observațiile lui Cavour nu aveau un caracter oficial și nu angajau în vreun fel Guvernul Sardiniei[640].

Într-un memoriu nedatat din octombrie, adresat lui Vilamarina[641], Cavour expunea ultimele noutăți în chestiunile momentului. Sunt aduse în prim-plan eforturile depuse de Marea Britanie de a atrage Sardinia de partea sa, însă el nu dorea să își ia un angajament, criticând „violența" cu care Marea Britanie dorește executarea acestor puncte din Tratatul de la Paris. Marea Britanie cerea executarea riguroasă a tratatului. În viziunea lui Cavour, Anglia avea dreptate. În conformitate cu litera tratatului acest lucru nu putea fi contestat, dar era preferabilă

[636] *Nuove lettere inedite*, p. 431 (Cavour către Hudson, Torino, 22 octombrie 1856).
[637] *Ibidem.*
[638] Urbano Ratazzi (1808-1873), om politic italian. Ministru al Justiție, al Internelor, deputat al Regatului Italiei.
[639] Alfonso Lamarmora (1804-1878), general și om politic italian. Ministru de război (1848-1859); guvernator în Milano și locotenent regal la Napoli.
[640] Bianchi, Nicomede. *La politique du comte Camille de Cavour de 1852 à 1856, lettres innédites avec notes*.Turin, 1885, p. 194 (Cavour către Azeglio, Torino, 15 octombrie 1856).
[641] Cu certitudine, acest raport a fost trimis fie la 26 sau 27 octombrie, pentru că a fost trimis în același timp cu scrisoarea din 27, adresată marchizului d'Azeglio.

interpretarea tratatului într-o manieră largă și conciliantă. În timp ce Anglia „șoptea la ureche": „Votați cu noi", Franța afirma: „Noi vă garantăm într-o manieră pozitivă"[642]. Dacă aceasta era poziția oficială a Franței, menționează Cavour, atunci poziția Sardiniei putea fi luată mai ușor. Era necesar de a constata veridicitatea acestei aserțiuni, Cavour însărcinându-l pe Vilamarina să meargă la Walewski și la împărat, pentru a verifica validitatea acestei afirmații.

Într-un memoriu către Vilamarina din 13 noiembrie 1856, Cavour îl instruia să-l viziteze pe Napoleon la St. Cloud a doua zi. În aceste circumstanțe, el trebuia să obțină promisiunea Franței pentru ca Sardinia să joace rolul de mediator și a consimți asupra propunerii ca Marea Britanie să fie convinsă, iar Rusiei să-i fie făcută o concesie. „Cowley care era bine dispus față de noi, menționa Cavour, vă va seconda. De asemenea, să-l convingeți că noi nu avem vreo tendință rusă, deși avem relații comerciale extinse". De asemenea, îi indica să prezinte poziția Sardiniei și diplomatului rus aflat la Paris, Brunov. Sardinia se simțea „incomodă" în această ipostază, iar ea încerca de a face pe Marea Britanie mai conciliantă i-a adus reproșuri din partea diplomației britanice[643]. În aceeași zi de 13 noiembrie, Cavour îi trimitea o notă și lui Azeglio, la Londra, în care arăta că împăratul Napoleon al III-lea, i-a trimis în prealabil o scrisoare și l-a încredințat că nu voia să se „detașeze" de Marea Britanie și că nu știa cum să iasă din impasul în care l-a adus Walewski, cerându-i în acest sens, să voteze împotriva Franței în chestiunea Bolgradului[644]. Cavour îi cerea lui Azeglio să-i dea asigurări lui Clarendon că Franța nu contesta poziția Marii Britanii și că îi dădea dreptate în demersul acesteia. În situația creată, Sardinia trebuia să voteze de partea Marii Britanii fără ezitare și fără rezervă, acesta fiind aliatul său fidel. Fiind scos din dificultate de către Napoleon al III-lea, Cavour declara poziția Sardiniei nu era nici „ezitare, nici tergiversare"[645].

Deși se dorea păstrarea secretului absolut cu privire la misiunea lui Villamarina la Torino pentru a trimite mesajul împăratului Napoleon al III-lea cu privire la dorința acestuia ca Sardinia să „voteze" împreună cu Marea Britanie în chestiunea Basarabiei, în realitate, acesta a fost

[642] *Nuove lettere inedite*, p. 432 (Cavour către Villamarina, Torino, 27 octombrie 1856).
[643] *Ibidem*, p. 436 (Cavour către Villamarina, Torino, 13 noiembrie 1856).
[644] Bianchi, Nicomede. *La politique du comte Camille de Cavour*, p. 202 (Cavour către Azeglio, Torino, 13 noiembrie 1856). Despre „jocul dublu" al împăratului Napoleon al III-lea în problema Bolgradului și misiunea secretă a lui Villamarina la Torino scria și ministrul britanic la Torino (Hudson). TNA, FO 67/218 (Hudson către Clarendon, Torino, 16 noiembrie 1856). Document publicat și în *Fonti per la storia d'Italia publiccate dall'Istituto storico italiano per l'età moderna et contemporanea*, Rome, 1969, p. 365.
[645] *Ibidem*, p. 203.

divulgat[646]. Cavour a trimis instrucțiuni, pentru a face cunoscut Rusiei faptul că împăratul Napoleon al III-lea nu-i era atât de favorabil în problema Bolgradului, așa cum se aștepta. Însuși ministrul de externe Walewski continua să ignore acest fapt, dezmințind acest „fals" și argumentând că Sardinia nu cunoștea adevărata gândire a împăratului francez[647].

La 19 decembrie, contele Gramont, într-un raport confidențial către Walewski, îi prezenta unele detalii cu privire la atitudinea Sardiniei în chestiunea Bolgradului și compensația teritorială așteptată de Rusia. Cavour i-a scris confidențial reprezentantului sard la Londra (Azeglio) să-i transmită lordului Palmerston că Bolgradul, cu o populație de 12.000 de oameni, din cauza poziției sale geografice, nu putea fi lăsat Rusiei, dar era firesc și este firesc ca Rusia să primească o indemnizație pentru pierderea acestui teritoriu[648]. Astfel, potrivit lui Cavour, Bolgradul nu mai este o „chestiune secundară", ci o zonă strategică importantă.

Sardinia s-a văzut nevoită să „navigheze" între curțile de la Petersburg și Londra, care aveau interese divergente. Pe de o parte, Cavour dădea dreptate Rusiei în chestiunea Bolgradului, pentru ca ea să susțină cauza italiană, pe de altă parte, aprecia drept justă atitudinea Marii Britanii care se baza pe „forța dreptului internațional"[649].

La rândul ei, Prusia, deși nu avea reprezentant în Comisia de delimitare a frontierei basarabene, primea rapoarte referitoare la evoluția problemei Bolgradului, uneori expunându-și punctul de vedere în această chestiune. Din cauza necunoașterii corespondenței diplomatice, în special, de la Berlin, în istoriografia occidentală s-a acreditat abordarea, uneori eronată, precum că Prusia ar susține demersul Petersburgului de a păstra Bolgradul. Se mai susține ideea că Prusia și-ar fi dat „votul", în cadrul Conferinței de la Paris, pentru Rusia. În realitate, lucrurile stăteau diferit. Prusia dorea, mai degrabă, să rămână neutră și să nu se implice în „litigiul" Bolgradului, dar uneori susținea și unele acțiuni rusești.

Încă din luna august a anului 1856, Manteuffel era informat prin intermediul baronului Wildenbruch, trimisul Prusiei la Constantinopol, despre intrarea unor nave britanice în Marea Neagră. Acest eveniment a produs o impresie puternică la Berlin. Ministrul britanic la Berlin, lordul Bloomfield, a explicat această manevră prin faptul că Rusia nu își respecta angajamentele semnate la Paris prin demolarea fortățelor de la Ismail și Reni și apariția problemei

[646] Acest fapt rezultă dintr-un raport al contelui Cavour către trimisul Sardiniei la Petersburg, contele Sauli (8 decembrie 1856). Ollivier, Émile. *L'Empire Libéral. Études, récits, souvenirs*, tom III, Paris, 1898, p. 397.
[647] *Ibidem* (Cavour către Villamarina, Torino, 8 decebrie 1856).
[648] AMAE, Papiers d'Agents, Walewski, vol. 17, f. 95 (Gramont către Walewski, Torino, 19 decembrie 1856).
[649] Matter, Paul. *Cavour et l'unité italienne,* vol. III. Paris, 1927, p. 40.

Bolgradului[650]. Diplomatul britanic aștepta reacția împăratului Prusiei însuși, însă Manteufell a declarat că Wilhelm regreta apariția unor nave britanice în Marea Neagră, dar, totodată, și-a exprimat și dezaprobarea față de acțiunile rusești de la Reni și Ismail și aștepta un răspuns de la Petersburg[651]. Răspunsul a fost dat de însuși ambasadorul Rusiei la Berlin, A. Budberg. Acesta a prezentat un comunicat din partea lui Gorceakov, în care Petersburgul își explica acțiunile de care era învinuit de către Marea Britanie. Deși Prusia, prin vocea împăratului Wilhelm, nu susținea demolarea fortărețelor de la Ismail și Reni, aprecia comunicatul rusesc care dădea dovadă de „spirit de conciliațiune" și dorința împăratului Alexandru al II-lea de a ajunge la un consens cu Marea Britanie[652]. Acest comunicat nu l-a mulțumit pe Bloomfield, care declara că navele britanice nu vor părăsi apele Mării Negre decât în momentul în care Rusia își va „onora angajamentele" semnate la Paris.

Deși nu s-a implicat în găsirea unei soluții în chestiunea Bolgradului, Prusia a fost consultată în privința participării la o eventuală conferință. În viziunea Berlinului, ar fi fost de preferat ajungerea la un consens, fără a fi nevoie de rechemarea plenipotențiarilor la o nouă conferință[653]. Ministrul de externe al Prusiei Hatzfeldt, l-a informat pe Bloomfield că dorea păstrarea Prusiei în afara conferinței, sperând ca Berlinul să nu fie pus în această dificultate și să se ajungă la o înțelegere[654]. Primind asemenea rapoarte care arătau, mai degrabă, că Prusia dorea să nu se implice, secretarul de stat britanic Clarendon avea convingerea că Berlinul nu dorea să se „amestece" într-o chestiune la care nu a luat parte la negocierile de la Paris[655]. Însă, într-o discuție purtată cu Manteuffel, lordul Bloomfield a avut „surpriza neplăcută" să constate că acesta aducea în prim-plan o idee susținută de ruși anterior. Deși pentru Prusia nu era important cui revenea orașul Bolgrad, ea susținea construcția unui drum între râul Ialpug și oraș. Această precizare a fost singura emisă de Prusia cu privire la Bolgrad, fără a invoca argumente de natură să arate că-și dorea să fie neutră.

[650] TNA, FO 64/416 (Bloomfield către Claredon, Berlin, 2 august 1856).
[651] TNA, FO 64/416 (Bloomfield către Clarendon, Berlin, 9 august 1856).
[652] TNA, FO 64/417 (Bloomfield către Clarendon, Berlin, 23 august 1856). Sclifos, Eugen-Tudor. Prusia și chestiunea Basarabiei (1855-1856). În: *Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu"* din Cahul, Seria "Stiinte Sociale", 2025, nr. 2(19), p. 13.
[653] TNA, 64/418 (Bloomfield către Clarendon, Berlin, 14 octombrie 1856).
[654] TNA, 64/418 (Bloomfield către Clarendon, 16 octombrie 1856).
[655] TNA, 418/100 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857), p. 463 (Clarendon către Bloomfield, Foreign Office, 21 octombrie 1856).

Deși cabinetul de la St. James insista asupra ideii că Prusia nu dorea să se implice, opinia cabinetului de la Petersburg în această privință era diferită. În viziunea acestuia, deși Prusia nu dorea să asume vreo opinie, acest fapt era, mai degrabă, favorabil Rusiei. În același timp, lordul Bloomfield aprecia just că Prusia nu dorea să fie exclusă de la o eventuală conferință și că va semna actul final[656]. Ulterior, Prusia a primit invitația oficială de a participa la conferință, dar nu s-au putut obține informații aparte cu privire la punctul său de vedere[657].

Deși nu au avut reprezentanți în Comisia de delimitare a frontierei basarabene, Prusia și Sardinia au fost „asaltate" de puterile învingătoare în Războiul Crimeii, dar și de învinsa Rusie, să susțină punctul referitor la Bolgrad. Aceasta denotă că problema Bolgradului a fost una de anvergură europeană, din moment ce a fost nevoie de implicarea a două „puteri secundare", pentru a se expune pe marginea litigiului respectiv și pentru ca o „tabără" sau alta să obțină votul decisiv, care, în percepția unanimă a diplomației europene, revenea Sardiniei, în timp ce Prusia era văzută ca având „înclinații" pro-ruse, chiar dacă și-a arătat „disponibilitatea" de a fi neutră.

3. 7. În „culisele" litigiului Bolgradului: Napoleon al III-lea și discuțiile de la Compiègne

Împăratul Napoleon al III-lea a reușit să „tranșeze" chestiunea Bolgradului într-un cadru „intim", la una dintre reședințele sale de pe teritoriul Franței, și anume, la Compiègne[658], discuțiile și corespondența purtându-se și la St. Cloud. Problema orașului Bolgrad atinsese un punct „fierbinte" în toamna anului 1856, acutizându-se contradicțiile dintre Marile Puteri. Aflarea suveranului francez la unul din „locurile de vacanță" a constituit un moment prielnic pentru diplomații străini acreditați la Paris să găsească o soluție. Fapt curios în viziunea noastră, noul ambasador al Rusiei la Paris (P. Kiselev) a fost învitat, la 2 noiembrie, la Compiègne în calitate de „simplu invitat", deoarece scrisorile sale de acreditare au fost prezentate abia la 12 noiembrie la Palatul de la Tuileries[659].

[656] TNA, FO 64/420 (Bloomfield către Claredon, Berlin,4 decembrie 1856). Sclifos, Eugen-Tudor. Prusia și chestiunea Basarabiei...Op.cit., p. 14.
[657] TNA, FO 64/420 (Bloomfield către Clarendon, Berlin, 6 decembrie 1856).
[658] Mauduit, Xavier. *Le ministère du faste: la maison de l'empereur Napoléon III*. Paris: Fayard, 2016, p. 14.
[659] Papadopol-Calimachu, A. Generalulu Pavelu Kisseleff în Moldova și Țera-Românească. În: *Analele Academiei Romane*, Seria II, tom. IX. Partea administrativă și desbaterile, București, 1887. p. 105.

Unul dintre diplomații străini care a avut o audiență privată la împăratul Napoleon al III-lea a fost baronul Alexandre Hübner, ambasadorul Austriei la Paris[660]. Într-un raport datat cu 22 octombrie 1856 și adresat ministrului de externe de la Viena (Karl Buol), baronul Hübner a detaliat poziția „personală" a împăratului francez în chestiunea orașului Bolgrad. Napoleon al III-lea a adus în discuție problema delimitării Basarabiei încă din momentul discuțiilor la Congresul de pace de la Paris (februarie-martie 1856). Dat fiind că delegații ruși nu au mai înaintat o altă pretenție la Congresul de la Paris, Napoleon al III-lea se considera „dator" să intervină, pentru că și-ar fi dat „cuvântul de onoare" că va sprijini această doleanță a cabinetului de la Petersburg[661]. Evident, suveranul francez și-a manifestat și „regretul" față de poziția sa în chestiunea Bolgradului, că nu s-a „sincronizat" cu pozițiile adoptate de Marea Britanie și Austria. În ultimă instanță, poziția sa era una de „indiferență" față de o chestiune neînsemnată[662]. Analizând discursul împăratului francez, constatăm, mai degrabă, „ambiguitatea" poziției sale în problema Bolgradului și evidența faptului că această chestiune de „ordin secundar" „încurca" planurilor sale de extindere a principiilor naționalităților. În același timp, diplomații britanici și austrieci condiționau evacuarea navelor din Marea Neagră, respectiv a trupelor de pe teritoriul Principatelor Române tocmai de soluționarea problemei Bolgradului. Ambasadorul austriac constata că Napoleon al III-lea „balansa" între Rusia și Marea Britanie.

Presiunile venite din partea Marii Britanii și a Austriei și-au atins scopul. La câteva zile de la întrevederea avută cu Napoleon al III-lea, Hübner trimitea un nou raport la Viena, anunțând schimbarea opiniei Franței în chestiunea delimitării frontierei basarabene[663]. În timpul unei discuții private cu Walewski, ministrul francez de externe i-a prezentat diplomatului austriac noile „ordine" ale împăratului Napoleon al III-lea. Ambasadorul francez la Petersburg, Charles de Morny, a primit instrucțiuni precise, și anume, să declare că Franța, deși recunoștea dreptul Rusiei de a păstra orașul Bolgrad, însă, din cauza opoziției puternice și a „tentativei" de a se executa Tratatul de pace de la Paris, cere Rusiei să renunțe la Bolgrad[664]. La rândul ei, Franța

[660] Sclifos, Eugen-Tudor. Franța, Rusia și problema Basarabiei... p. 153; Idem, Probema sudului Basarabiei în documente diplomatice austriece (1856-1857). În: *Centenar Sfatul Țării 1917-2017. Materialele conferinței științifice internaționale*, coord. Gheorghe Cliveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, p. 201.
[661] HHsT, Politisches Archiv IX/Frankreich, Berichte 1856, karton 53, f. 334 (Hübner către Buol, Compiègne, 22 octombrie 1856).
[662] *Ibidem,* f. 334.
[663] *Ibidem*, f. 353 (Hübner către Buol, Compiègne, 27 octombrie 1856).
[664] *Ibidem*, f. 353 v.

propunea o compensație teritorială. Deși această „tentativă" nu a fost primită cu „entuziasm" de mediul diplomatic european, ea era un prim pas spre găsirea unui „compromis". Hübner își arogase acest „succes diplomatic" împreună cu ambasadorul Marii Britanii, lordul Cowley, datorită numeroaselor demersuri pe lângă Napoleon al III-lea și ministrul de externe Walewski[665]. Cu toate că reușise, pentru moment, să schimbe „dispoziția" împăratului francez în problema Bolgradului, diplomatul austriac avea îndoieli rezonabile. În realitate, demersul cabinetului de la Tuileries pe lângă curtea de la Petersburg era doar un „sfat prietenesc", Franța recunoscând dreptul de posesiune al Rusiei asupra orașului Bolgrad. În aceste circumstanțe, Hübner se îndoia de intențiile reale ale Franței, mai ales că însuși Walewski i-a declarat că nu se poate ajunge la un rezultat concret. Acesta punea la îndoială chiar și sinceritatea celor declarate de Napoleon al III-lea, care, deși își manifestase regretul față de complicațiile apărute în problema Bolgradului, invocase și „loialitatea caracterului său" și „cuvântul de onoare", în realitate, lucrurile stăteau diferit. Era evident nu doar pentru diplomatul austriac, că Franța dorea să substituie o alianță cu alta, în cazul de față, cu Rusia[666].

Hübner a fost rugat, în seara zilei de 27 octombrie, de către Napoleon al III-lea să discute despre problemele momentului. Napoleon a reluat aceeași retorică despre „regretul" că s-a „angajat" să susțină Rusia în problema Bolgradului și despre demersurile contelui de Morny pe lângă cabinetul de la Petersburg, care nu au avut succes. În același timp, împăratul francez și-a arătat „iritarea" față de Marea Britanie din cauza trimiterii unor nave de război în Marea Neagră[667]. În pofida criticilor împotriva aliatului său din război, Napoleon i-a comunicat lui Hübner că alianța cu Marea Britanie și Austria va fi menținută, fiind considerată „pivotul politicii sale". Însă „conviețuirea" cu Albionul îi părea dificilă pe alocuri, mai ales, având în vedere trimiterea de nave britanice în Marea Neagră. Tocmai din acest motiv, Rusia nu era dispusă să facă nicio concesie. În viziunea lui Hübner, problema Bolgradului era una „dificilă, dar nu imposibil" de soluționat. Împăratul francez trebuia să „forțeze" cabinetul de la Petersburg să accepte compensații. Iar în ziua în care Bolgradul va fi cedat de către Rusia, Austria se angaja să-și retragă trupele de pe teritoriul Principatelor Române[668].

---

[665] *Ibidem*, f. 354 v.
[666] *Ibidem*, f. 356.
[667] *Ibidem*, f. 373 v (Hübner către Buol, Compiègne, 27 octombrie 1856),
[668] *Ibidem*, f. 374 v.

Mult mai tenace în acțiunile sale a fost Marea Britanie, care avea convingerea că Franța putea susține, în cele din urmă, punctul său de vedere în chestiunea Bolgradului. Secretarul de stat britanic Clarendon a „apelat" și l-a „încurajat" pe ambasadorul francez Persigny să meargă la Compiègne pentru câteva zile, pentru a înțelege unde se afla în fapt alianța franco-britanică[669]. Aceeași idee a fost susținută și de către prim-ministrul Palmerston, considerând o „mișcare bună" trimiterea lui Persigny să se întâlnească cu Napoleon al III-lea.[670] Această „misiune" încredințată lui Persigny trebuie pusă în relație și cu alt plan al Marii Britanii. La 27 octombrie, Persigny, împreună cu ministrul Sardiniei, d'Azeglio, se aflau la Broadlands împreună cu Palmerston. Acolo s-a ajuns la un consens în ceea ce privește rezolvarea chestiunii Bolgradului. Într-un raport către ministrul de externe, Palmerston a pus pe „tapet" rezolvarea acestei chestiuni, și anume dacă Marea Britanie era sigură de votul Sardiniei, atunci chestiunea Bolgradului putea să fie discutată în cadrul unei noi conferințe. Dacă cabinetul de la St. James avea 4 voturi, acestea erau considerate suficiente pentru a avea câștig de cauză în fața Rusiei[671]. Deși lui Persigny i se sugerase să plece la Compiègne, acesta tot avea în plan să meargă acolo, pentru a-l câștiga pe Napoleon al III-lea de partea Marii Britanii.

În aceeași perioadă când se purtau discuții private la Compiègne, secretarul de stat britanic Clarendon i-a declarat diplomatului Granville cu „nonșalanță" că dificultățile privind Bolgradul, având drept „actori" Imperiul Rus și Franța, puteau fi explicate astfel: „Împăratul Napoleon care era foarte indolent și detesta să examineze problemele în detaliu, rămânând ignorant în această problemă, a fost „năucit" de Brunov și indus în eroare de către Walewski în interpretarea problemei frontierei basarabene și a dat promisiunea că va susține această controversă"[672]. Nu întâmplător în timpul audienței acordate lui Cowley, Napoleon al III-lea i-a declarat sincer diplomatului britanic că nu a înțeles esența acestei probleme, iar după explicațiile lui coerente, a ajuns să regrete „greșeala" comisă, dar nu putea să-și încalce cuvântul dat Rusiei că o va susține în această dispută teritorială. Pe de altă parte, împăratul francez era în dispoziția necesară, pentru a ieși din această încurcătură, dorind să rămână în relații bune cu Marea Britanie[673].

---

669. Mosse, W. E. *The rise and fall*..... p. 89.
670 *Ibidem*.
671 *Ibidem*, f. 89 (Palmerston către Clarendon, 27 octombrie 1856).
672 *The Greville Memoirs. A Journal of the reign of Queen Victoria from 1852 to 1860*, by the late Charles C. F. Greville,vol. II. London, 1887, p. 62.
673 *Ibidem*.

Persigny a ajuns la Compiègne la 3 noiembrie[674], urmând a fi primit în audiență de împăratul Napoleon al III-lea a doua zi[675]. John Knox Stevens, autorul unei teze de doctorat asupra relațiilor franco-ruse din perioada 1856-1863, constată faptul că Persigny la Londra era „agentul lui Palmerston”[676] mai mult, decât ambasadorul Franței. Impactul acestor întruniri a fost „colosal”, pentru că Napoleon al III-lea s-a raliat punctului de vedere înaintat de Persigny, care coincidea cu cel al Marii Britanii[677]. La o zi distanță, împăratul francez l-a primit în audiență pe ambasadorul britanic Cowley și, cu o expresie de satisfacție, i-a spus că problema Bolgradului a fost soluționată și că Persigny a găsit mijloacele necesare să „taie nodul gordian”[678], adăugând că „tocmai am finalizat detaliile în cursul unei discuții cu Villamarina”[679]. Ministrul sard la Paris a părut și el mulțumit de această situație: Sardiniei îi era „permis”, chiar i se recomanda, să susțină punctul de vedere britanic în problema Bolgradului. Va fi o veste excelentă pentru Cavour, care se simțea „ca un om aflat în purgatoriu”, deoarece nu dorea să supere nici Franța, nici Marea Britanie. În epocă, acest moment a fost văzut drept un triumf pentru Palmerston, care l-a convins pe Napoleon al III-lea să revină la „vechea alianță” cu Marea Britanie[680].

Corespondența dintre împăratul Napoleon al III-lea și Persigny a continuat și în lunile noiembrie și decembrie. Deși în „culise” problema Bolgradului fusese soluționată, în realitate, Napoleon dorea să acorde cabinetului de la Petersburg o „compensație” pentru pierderea orașului „bulgarilor”. Într-o scrisoare datată cu 13 noiembrie de la St. Cloud, împăratul francez dorea să afle prin intermediul lui Persigny atitudinea cabinetului de la St. James față de propunerea ca Insula Șerpilor și Delta Dunării să fie retrocedate Principatului Moldovei, și nu Imperiului Otoman[681]. Totodată, suveranul francez dorea să se ofere Rusiei o compensație pentru Bolgrad, contând pe „susținerea” Marii Britanii în această inițiativă. Dacă cabinetul de la Londra

---

[674] Se găsește și varianta că Persigny ar fi plecat spre Paris la 2 noiembrie. A se vedea *Memórias do conde do Lavradio*, D. *Francisco de Almeida Portugal*: parte terceira (1854 a 1857). Lisboa, 1938, p. 163; Barnwell, Stephen Bull. *The Duc de Persigny, 1808-1872*, thesis. University of Berkeley, 1954, p. 265. Sclifos, Eugen-Tudor. *Franța, Rusia și problema Basarabieii*...Op.cit., p. 153.

[675] Thouvenel, L. *Trois années de la question d'Orient 1856-1859*. Paris: Calman Lévy, 1897, p. 41. Taylor, A. J. P, *The struggle for mastery in Europe*..Op.cit.,.. p. 93.

[676] Stevens, John Knox, *Franco-russian relations, 1856-1863*, thesis. Illinois, 1962, p. 99.

[677] Bernardy, F. de. Un facheux ambassadeur. Persigny a Londres (1855-1858*)*. În: *Revue des Deux Mondes*, juillet 1955, p. 307.

[678] Mosse, W. E. Britain, Russia an the questions of Serpents Island and Bolgrad: two incidents in the execution of the Treaty of Paris, 1856. În: *The Slavonic and East European Review*, december 1950, vol. 29, nr. 72, p. 122.

[679] *Ibidem*.

[680] *Ibidem*, (Cowley către Clarendon, 5 noiembrie 1856).

[681] AN, Fond Persigny (1398-1945), 44AP/6, dos. 2, f. 13bis (Napoleon al III-lea către Persigny, St. Cloud, 13 noiembrie 1856).

consimțea la un asemenea proiect, Napoleon al III-lea își asuma să comunice acest fapt cabinetului rus. Aceste demersuri arată fără echivoc că împăratul francez dorea să apară în fața Rusiei drept un „om de cuvânt", dar, totodată, încerca să păstreze alianța cu Marea Britanie. Nu întâmplător această corespondență privată era purtată cu Persigny, perceput în epocă drept cel mai „fidel" aliat al Marii Britanii. La zece zile de la această scrisoare, Persigny mai primește o scrisoare confidențială din partea împăratului Napoleon al III-lea, dar semnată de către șeful cabinetului împăratului, Mocquard. Scriindu-i din numele împăratului, Mocquard îl ruga să afle poziția lordului Palmerston față de ideea compensației pentru Rusia[682].

Deja în luna decembrie, Napoleon al III-lea trimite mai multe scrisori confidențiale către Persigny de la Tuileries. Împăratul a adus în discuție o chestiune mai puțin regăsită în documentele diplomatice franceze, și anume că Walewski a comis „greșeli de detaliu" în „afacerea Bolgradului". În realitate, Napoleon al III-lea considera că această „ceartă" era de origine „germană" și că Marea Britanie ridica probleme insurmontabile. Aceste aprecieri ne arată că Napoleon al III-lea deja căuta principalii vinovați în gestionarea „litigiului", numit *Bolgrad*. Dacă în mediul intern, principalul „vinovat" era Walewski, căruia însuși Napoleon al III-lea i-a dat instrucțiuni cu privire la modul de interpretare a acestei probleme, în plan extern, totuși, principalul „impediment" era cabinetul de la Londra[683]. Napoleon îi recomanda ambasadorului francez să rămână la Londra și să nu complice situația prin „susceptibilitățile sale personale". În privința conferinței, el s-a referit la situația mai „specială" a Sardiniei. Încă o dată, Napoleon al III-lea o lasă „liberă" să voteze cum dorește, chiar de partea Marii Britanii[684]. Documentele britanice și memorialistica vremii au surprins și ele această realitate.

Constatăm că, datorită eforturilor lui Persigny, împăratul Napoleon al III-lea și-a schimbat punctul de vedere în chestiunea Bolgradului, reușind, totodată, să păstreze alianța cu Marea Britanie și posibilitatea apropierii tot mai mult de Imperiul Rus. Pentru Napoleon avea o mai mare valoare o viitoare alianță cu Petersburgul, decât integritatea teritorială a Principatului Moldovei, deși acest interes se afla în contradicție flagrantă cu principiul naționalităților, propagat de el însuși.

3. 8. Conferința de la Paris și reglementarea diferendului teritorial

[682] *Ibidem,* f. 13-14 bis (Mocquard către Persigny, St. Cloud, 23 noiembrie 1856).
[683] *Ibidem*, f. 13 (Napoleon al III-lea către Walewski, Tuilerie, 4 decembrie 1856).
[684] *Ibidem*.

După o perioadă de negocieri intense între Marile Puteri, s-a luat decizia unanimă să fie convocată o nouă conferință la Paris, pentru a rezolva problema Bolgadului și a Insulei Șerpilor[685]. Însă, acest lucru nu s-a produs „spontan", ci a constituit subiectul unor numeroase discuții între Marile Puteri, care se aflau în impas. În percepția noastră, convocarea unei noi conferințe la Paris a fost o idee franco-rusă, așa cum rezultă din discuțiile „tête-à-tête" între Charles de Morny și M. Gorceakov. În diverse surse diplomatice, fiecare își „arogă" meritul acestei soluții. Deja în lunile august-septembrie, problema Bolgradului atinsese o „cotă neobișnuită" de popularitate. Într-un raport datat cu 21 august 1856, ministrul de externe al Franței,Walewski, scria ambasadorului Morny despre postura „ingrată" în care se găsea Parisul în problema Bolgradului[686]. Practic, Marea Britanie și Austria, acționând împreună și beneficiind de mijloace de coerciție dădeau o „bătălie diplomatică" împotriva Franței pentru Bolgrad, catalogat drept un teritoriu „nesemnificativ". În aceste condiții, unica soluție era convocarea unei noi conferințe la Paris. În același timp, plenipotențiarul rus la Paris, F. Brunov, nu se grăbea să ceară acest lucru, tocmai din cauza temerii sale că o nouă conferință ar reprezenta un „eșec" al Imperiului Rus.

După ce, la începutul lunii septembrie, Walewski îl informa pe Morny despre intenția Parisului de a convoca o nouă conferință pentru examinarea în „detaliu" a chestiunilor privind Bolgradul și Insula Șerpilor[687], la scurtă vreme, cabinetul de la Petersburg își dă adeziunea la un asemenea proiect. Drept urmare, rămâneau a fi convinse, în primul rând, Austria și Marea Britanie. Ambasadorul francez la Viena a „sondat" poziția contelui Buol, care agrea soluția propusă de Franța[688]. Pentru Walewski rămânea să obțină acordul celui mai intransigent adversar al Imperiului Rus – Marea Britanie. În paralel cu demersurile pe lângă cabinetele de la Viena și Londra, se dorea participarea Sardiniei și a Prusiei. Deși aceste puteri nu aveau reprezentanți în Comisia de delimitare a frontierei basarabene, se dorea „cooptarea" lor la noua conferință.

[685] Wilkins, J. W. *The Second Congress and the Russian claim to the Isle of Serpents and Bolgrad*. London, 1857.
[686] ANIC, Colecția Microfilme, Franța, rola 309, c. 257-258 (Walewski către Morny, Paris, 21 august 1856). Sclifos Eugen-Tudor, *Franța, Rusia și problema Basarabiei*… p. 205.
[687] AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique Russie, vol. 212, f. 242 (Walewski către Morny, Paris, 7/19 septembrie 1856.
[688] AMAE. Correspondance Politique, Autriche, vol. 465, f. 88-90 (Bourqueney către Walewski, Viena, 30 septembrie 1856).

Sardinia agrea un asemenea scenariu prin „vocea" ministrului C. Cavour, în conformitate cu „principiul majorității"[689].

Poziția Marii Britanii nu s-a lăsat mult așteptată, ea refuzând convocarea unei noi conferințe. Acest fapt l-a iritat și mai mult pe Walewski, care mărturisea lui Morny că cabinetul de la St. James încerca să-i „imprime" problemei Bolgradului o importanță prea mare. Cu toate acestea, Marea Britanie înaintase niște condiții pentru a convoca o nouă conferință: excluderea Rusiei și a Prusiei[690]. În viziunea Albionului, Rusia nu avea dreptul să voteze în problema Bolgradului, la fel și Prusia, dat fiind că la Londra existau temeri întemeiate că, în eventualitatea unei noi conferințe, Rusia putea avea câștig de cauză. Votul majorității înclina, la momentul respectiv, spre egalitate, în percepția diplomaților englezi. Tabăra celor care „respectau" prevederile Tratatului de la Paris în problema Bolgradului era alcătuită din Marea Britanie, Austria și Imperiul Otoman, iar cea care îl submina – din Imperiul Rus, Franța și Prusia. Votul decisiv era în „mâna" contelui Cavour[691].

Din cauza atitudinii divergente a Marilor Puteri, a fost vehiculată și ideea implicării unui „arbitru" care să partajeze „voturile" în mod imparțial. Ideea a fost vehiculată de către ambasadorul Belgiei la Viena, O'Sullivan[692]. În viziunea acestuia, arbitru nu putea fi altul decât regele Belgiei, Leopold I, din perspectiva unei țări aflate în „neutralitate permanentă"[693]. O asemenea idee nu era nouă, fiind luată în considerare și implicarea personală a lui Napoleon al III-lea, însă, în opinia aceluiași diplomat belgian, împăratul francez nu putea juca acest „rol", din cauza promisiunii făcute baronului Orlov la Paris că va susține pretenția asupra orașului Bolgrad[694].

În cele din urmă, după ce au fost înlăturate toate „barierele" ce stăteau în calea aderării Marii Britanii la conferință, dar și după abilul „joc de culise" al împăratului Napoleon al III-lea care a convins Sardinia să susțină punctul de vedere britanic în chestiunea Bolgradului, conferința proiectată la Paris se anunța una pur formală. În culise s-a purtat și o „bătălie" franco-

[689] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Sardaigne, vol. 340, f. 230 (Gramont către Walewski, Torini, 2 octombrie 1856).
[690] AMAE. La Cournveuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 213, f. 29-29 v (Walewski către Morny, Paris, 12 octombrie 1856).
[691] *Ibidem*, f. 32 (Morny către Walewski, Petersburg, 14 octombrie 1856).
[692] Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Bolgradului în documente diplomatice belgiene (1856). în *Integrare prin cercetare și inovare.: Științe umanistice*, 7-8 noiembrie 2024. Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al Universităţii de Stat din Moldova, 2024, p. 28
[693] Ibidem.
[694] ANIC, Microfilme Belgia, rola 24.

britanică privitoare la „compensația teritorială”, pe care urma să o primească Imperiul Rus pentru simplul fapt că renunța la pretențiile asupra orașului Bolgrad.

La această întrunire trebuiau să ia parte reprezentanții celor 7 puteri semnatare ale Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856. Fiecare putere urma să fie reprezentantă de ambasadorul de la Paris. Într-o situație aparte se găsea Imperiul Rus, care îl numise în calitate oficială pe Pavel Kiselev, dar urma să fie reprezentat de plenipotențiarul F. Brunov, care cunoștea problema Bolgradului, în ansamblul ei. Cabinetul de la Petersburg a încercat să obțină admiterea lui Kiselev la conferință, așa cum rezultă dintr-o discuție purtată între Cowley și baronul Brunov, însă Marea Britanie a refuzat acest fapt, din motiv că trebuiau date explicații suplimentare pentru prezența a doi plenipotențiari ruși la conferință[695].

Conferința și-a programat deschiderea lucrărilor la 29 decembrie 1856, însă a avut o întârziere de 2 zile[696], care amintea de „episodul” din timpul Congresului de la Paris, când plenipotențiarii ruși au cerut o audiență la împăratul Napoleon al III-lea. Această amânare s-a datorat pretenției Imperiului Rus de a avea doi reprezentanți la conferință, dar și permisiunea de a informa autoritățile rusești despre propunerea Franței, Marii Britanii și Austriei, care insistau asupra încheierii unei convenții, doar în momentul în care comisarii europeni vor finaliza lucrările de delimitare a frontierei în Basarabia[697]. Cu privire la prima doleanță, lordul Cowley a exclus din start ca Rusia să aibă doi reprezentanți, iar Brunov nu a mai insistat asupra acestui fapt.

Prima ședință a avut loc la 31 decembrie 1856. După ce plenipotențiarul rus a acceptat propunerea aliaților referitoare la încheierea unei convenții, s-a luat decizia de a nu se scrie un protocol al ședinței, ci doar un scurt rezumat al deciziilor[698]. De asemenea, s-a ajuns la un consens privind redactarea unui singur protocol, semnat în timpul celei de-a doua ședințe. Acest protocol stabilea traseul noii frontiere în Basarabia, modul și termenul de evacuare a trupelor austriece de pe teritoriul Principatelor Române, dar și evacuarea navelor britanice din Marea Neagră[699].

Documentele diplomatice scot în evidență un tablou complex al negocierilor privind posesiunea orașului Bolgrad. Dacă ministrul Walewski dorea soluționarea în „bloc” a

[695] TNA, FO 27/1139 (Cowley către Clarendon, Paris, 18 decembrie 1856).
[696] Sclifos, Eugen-Tudor. *Franța, Rusia și problema Basarabieii*.. Op.cit., p. 209
[697] ANIC, Colecția Microfilme Austria, rola 114, c. 2 (Hübner către Buol, Paris, 5 ianuarie 1857
[698] *Ibidem*, c. 7.
[699] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 707, f. 11-16.

problemelor momentului cât mai repede, plenipotențiarul rus Brunov dorea întârzierea termenului privind delimitarea frontierei în Basarabia, până la evacuarea navelor din Marea Neagră și a trupelor militare austriece din Principatele Române. În această situație, contele Morny a primit instrucțiuni din partea lui Walewski să facă demersuri pe lângă cabinetul de la Petersburg, pentru a încheia lucrările cât mai repede. Însă răspunsul Rusiei a fost „nu”[700]. Ulterior, Walewski a propus termenul final de încheiere a lucrărilor de delimitare la 1 martie, dacă nu vor interveni „circumstanțe de forță majoră”[701]. Plenipotențiarul rus insista asupra altei date finale. În timpul ședinței, Walewski a comunicat diplomaților prezenți estimările comisarului francez (Besson), potrivit căruia lucrările de demarcație puteau fi finalizate într-un termen de 45 de zile[702]. Brunov a fost ferm pe poziții, declarând că nu putea susține o asemenea propunere și cerând încă o dată un alt termen final. S-a vehiculat și varianta ca data de 15 martie să fie „deadline-ul” pentru terminarea lucrărilor de demarcație și evacuarea Principatelor Române și a Mării Negre. Baronul Hübner a făcut unele aprecieri pertinente că, precum că datorită iernii grele, nu se putea indica cu exactitate un termen final, așteptând, în acest sens, instrucțiuni de la Viena. În cele din urmă, ambasadorul austriac a propus data de 30 martie – o dată simbolică, când se împlinea an de la semnarea Tratatului de la Paris. Această propunere a fost acceptată în unanimitate. O altă chestiune discutată a fost despre posibilitatea Imperiului Rus de a retrage arhivele și monumentul dedicat coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei. Deși nu a fost ridicată nicio obiecție, dar reprezentând o „chestiune de detaliu”, ea trebuia soluționată între Petersburg și Constantinopol[703].

Ministrul de externe francez și-a arătat satisfacția că a fost soluționat litigiul Bolgradului, fapt mărturisit ambasadorului francez la Petersburg, Morny[704]. În acest context, el a fost „complimentat” pentru „prestația” sa de la Petersburg, după ce a negociat intens cu cabinetul rus. Se aducea în prim-plan faptul că Franța a reușit să ofere o „compensație” Imperiului Rus, și anume orașul Comrat[705], precum și o colonie cu aproximativ 8.000 de bulgari. Deși, inițial, percepția la Petersburg era că această compensație era prea mică, ulterior Morny a telegrafiat la

700 ANIC, Colecția Microfilme Austria, rola 114, c. 38 (Hübner către Buol, Paris, 5 ianuarie 1857).
701 *Ibidem*, c. 40.
702 *Ibidem*, c. 45 (Hübner către Buol, Paris, 7 ianuarie 1857).
703 *Ibidem*, c. 70.
704 AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Russie, vol. 214, f. 2 (Walewski către Morny, Paris, 3 ianuarie 1857). Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*... p. 211.
705 *Ibidem*, f. 6v-7. Ardeleanu, Constantin. *Sfârșitul războiului Crimeii*… p. 507.

Paris că atât împăratul Alexandru al II-lea, cât și cancelarul Gorceakov nu conteneau cu mulțumirile în adresa împăratului francez pentru soluția identificată[706].

La 1/13 martie 1857, autoritățile Principatului Moldovei intrau în posesiunea sudului Basarabiei. Publicația *Gazeta de Moldavia* scria, cu această ocazie, că Moldova obținea o populație de 140.000 de oameni, situată „între Prut și Ialpug, până la valul lui Traian, unde nu sunt decât români, cu adevărat de sânge, între Prut și lacul Salcic (Sasic), unde sunt și colonii bulgare, așezate pe domeniile statului. De la lacul Salcic (Sasic) până la lacul Burna-Sola, țara este locuită de cazaci”[707]. În conformitate cu cercetările efectuate asupra acestui subiect, Principatul Moldovei a intrat în posesiunea unui teritoriu de 9075 km^2 cu o populație de 131.514[708]. Sudul Basarabiei era populat de români, bulgari, găgăuzi, lipoveni la malul Dunării. De asemenea, Principatul Moldovei a redobândit orașul Ismail, unul dintre cele mai importante centre comerciale și vamale din regiune, precum și o serie de localități din proximitatea acestuia: Reni, Vâlcov, Chilia. Sub raport administrativ, teritoriul retrocedat Moldovei a fost împărțit în două ținuturi: Ismail și Cahul, diferite din punct de vedere economic și social. În Ismail a fost constituită Dregătoria colonială pentru administrarea comunităților coloniale, care era subordonată direct Ministerului Finanțelor[709]. Au mai fost formate ocoalele Ismail și Cahul-Prut, care cuprindeau 40 de localități ale coloniștilor transdanubieni. În consecință, ținutul Cahul a fost împărțit în trei ocoale: Tigheci, Cotul Morii și Coștangalia, iar listele pentru alegerile din Divanul ad-hoc al Moldovei au fost întocmite după această organizare, reprezentanți ai sudului Basarabiei participând atât la alegerile din 1857, cât și la alegerea ca domnitor al Moldovei a lui Alexandru Ioan Cuza în 1859.

3. 9. Problema Bolgradului în presa vremii

Odată cu apariția așa-numitei probleme a Bolgradului, puterile europene au adoptat puncte de vedere diferite referitoare la statul căruia trebuia să-i revină acest oraș – Principatului Moldovei sau Rusiei. Corespondentul publicației „The Times” făcea o apreciere corectă, și anume că Viena „veghează” la îndeplinirea condițiilor de pace de către Imperiul Rus, în timp ce

[706] *Ibidem*, f. 23 v (Morny către Walewski, Petersburg, 17 ianuarie 1857).
[707] *Gazeta de Moldavia*, 21 februarie/5 martie 1857.
[708] Văratec, Vitalie. Sudul Basarabiei revenit în componența Principatului Moldovei la 1857 (teritoriul și populația). În: *Destin Românesc*, 1995, nr. 2, p. 14.
[709] Zamfir Arbore. *Basarabia în secolul XIX*. București, 1898, p. 611.

curtea de la Tuileries, care s-a „încununat de laurii victoriei", pierduse orice interes față de chestiunea Bolgradului. Același corespondent aducea în discuție și faptul că Imperiul Rus a distrus fortificațiile de la Ismail și Reni[710], ceea ce îl preocupa doar pe contele Buol și pe Hamilton Seymour. Informații cu privire la distrugerea fortificațiilor din cetățile basarabene Chilia și Reni regăsim într-un articol al publicației turcești în limba franceză *Journal de Constantinople*. În acest articol se făcea o referire succintă la Congresul de la Paris, prin care Rusia era de acord să „returneze" cetatea Karsului către Imperiul Otoman, dar urma să lase fortificațiile de pe partea basarabeană, care trebuiau să revină Imperiului Otoman. Mai mult decât atât, Rusia a distrus mai întâi fortificațiile cetății Kars, apoi a retrocedat-o Porții Otomane. Ulterior, în câteva zile, Rusia a distrus și fortificațiile de la Ismail și Reni[711]. În lumea diplomatică, acest eveniment a interesat mai mult Marea Britanie, în comparație cu Franța. Iar dacă ne referim la informațiile din presă, ele sunt sumare. S-a scris că cea mai dificilă problemă era cea a Bolgradului, iar Rusia urmărea să obțină unele avantaje, profitând de „ignoranța" comisarilor europeni referitor la topografia Basarabiei. Concluzia la care ajunge ziaristul britanic era clară, în concordanță cu poziția diplomației engleze, și anume că Marea Britanie și Austria vor urmări cu „vigilență" acțiunile Rusiei, chiar dacă Franța își manifestă în continuare „apatia" față de această problemă[712]. Franța, „încununată de laurii succesului", nu arăta interes față de încălcările flagrante ale Imperiului Rus în procesul de executare a Tratatului de la Paris. În consecință, după cum se menționa, Marea Britanie, împreună cu Austria, nu vor permite ca Petersburgul să obțină prin „mijloace necinstite" un teritoriu pe care trebuia să-l cedeze[713].

Presa britanică a adoptat un ton ferm la adresa tentativelor Petersburgului de a eluda Tratatul de la Paris din 18/30 martie[714]. Aceasta „demasca" acțiunile Imperiului Rus de a înșela Marile Puteri prin nerespectarea angajamentelor luate prin Tratatul de la Paris. Rusia miza pe „ignoranța" necunoașterii de către acestea a geografiei teritoriului, pentru a păstra Bolgradul[715]. În mod evident, în presă s-au strecurat și „zvonuri" care, uneori, nu aveau acoperire, datorită

[710] *The Globe*, 8 august 1856.
[711] *Messager du Midi*, 17 juin 1856.
[712] *The Times*, 5 august 1856.
[713] *La Presse*, 7 oaut 1856.
[714] „Prin intermediul unor minciuni enorme din partea plenipotențiarilor ruși și printr-o ignoranță la fel de mare din partea celor englezi și francezi (dacă într-adevăr aceștia din urmă au fost înșelați), acest loc a fost rezervat țarului, sub un pretext neînsemnat, legat de rituri religioase și pelerinaje, fiind astfel exclus din acea fâșie de teritoriu care reprezintă deopotrivă singurul trofeu al recentului război și singura garanție materială împotriva unei agresiuni viitoare". Russian faith. În: *Dublin Evening Mail,* 1 september 1856.
[715] How Russia treats the treaty. În: *Belfast News-Latter*, 11 august 1856.

faptului că știrile din Basarabia ajungeau foarte greu la Londra. Unul dintre aceste „zvonuri" era că, din cauza neînțelegerilor existente între puterile aliate, lucrările Comisiei s-ar putea stopa[716]. În viziunea presei britanice, cauza principală a tărăgănării lucrării de delimitare a frontierei erau hărțile imperfecte, furnizate în timpul lucrărilor Congresului de la Paris, în baza cărora îndepărtarea Imperiului Rus de la orice acces la Dunăre[717]. Presa engleză discuta despre Bolgrad ca despre o chestiune de o gravitate mare, ajungându-se într-un punct în care una din părțile semnatare ale Tratatului de la Paris trebuie să cedeze. Dacă puterile aliate „insistau" mai mult, presa nu avea nici un dubiu că Rusia va ceda Bolgradul. În caz contrar, dacă Rusia continua să „uzurpeze" Tratatul de la Paris, nu era exclus riscul unui nou război. Sosirea navelor britanice ale amiralului Lyons în Marea Neagră și faptul că Austria amâna evacuarea Principatelor Române constituiau un motiv în plus pentru ca Rusia să renunțe la Bolgrad, „forțându-i mâna țarului" printr-un mijloc de presiune gândit foarte bine de cabinetul de la Londra[718].

Corespondentul de la Constantinopol al publicației *Le Phare de la Loire* (A. Carle) scria despre chestiunea Bolgradului ca despre un „măr al discordiei" între cabinetele europene, „clasându-le" după punctul lor de vedere. Astfel, Marea Britanie, Austria și Imperiul Otoman și-au exprimat dorința ca Bolgradul să revină Principatului Moldovei, iar Franța susținea punctul de vedere al Imperiului Rus. În viziunea ziaristului francez, aceste puteri mizau pe un „mezzo termine", ceea ce însemna ca Bolgradul să rămână Rusiei, dar să existe un drum între acest oraș și lacul Ialpug[719].

Publicațiile britanice au intrat în polemică cu cele franceze, criticând mai ales aprecierile acestora privind faptul că problema Bolgradului era una de natură „secundară". Ziarul *The Times* infirma asemenea informații, aducându-se în discuție și declarațiile baronului de Bourqueney făcute prințului Calimachi în aceeași manieră[720]. *The Times* „insinua" că *Le Constitutionnel* nu era bine informat și că știrile parvenite din Basarabia arătau fără echivoc că diplomația franceză înainta opinii separate. Se aducea în discuție faptul că, la finele lunii septembrie, comisarii Imperiului Rus, Turciei, Austriei, Franței și Marii Britanii au ajuns in orașul Comrat și, ca de obicei, reprezentantul francez făcea menționa că Bolgradul, pe care îl aveau în vedere contele Orlov și Brunov, era cel din apropierea lacului Ialpug. Concluzia generală a ziarului englez este

[716] *Manchester Guardian*, 19 august 1856.
[717] *Manchester Guardian*, 23 august 1856; „The Observer", 24 august 1856.
[718] *London Evening Standart*, 24 september 1856.
[719] *Le Phare de la Loire*, 25 septembre 1856.
[720] *The Spectator*, 3 november 1856.

că Rusia încerca să se „sustragă" angajamentelor luate la Paris, iar Marea Britanie și Anglia trebuiau să-și mențină poziția în Marea Neagră și în Principatele Române până în momentul în care chestiunea frontierei va fi rezolvată[721].

În pofida zvonurilor că alianța franco-britanică era în pericol din cauza chestiunii Bolgradului, ziarul *The Globe* credea în durabilitatea relațiilor dintre Napoleon al III-lea și regina Victoria. Aceste aprecieri veneau într-un context în care Marea Britanie „incrimina" Franța pentru comportamentul față de chestiunea Bolgradului. Prestigioasa publicație britanică credea că această alianță nu a fost „ruptă". Faptul că au existat divergențe era un lucru inevitabil. Referitor la noua linie de frontieră în Basarabia, puterile occidentale au „mutat" Rusia de la gurile Dunării. „Greșeala" comisă de plenipotențiarii europeni a fost faptul că au avut încredere în hărțile furnizate de Imperiul Rus. Obiectivul major era scoaterea Rusiei de la orice acces la Dunăre, iar în acest scop, comisarii europeni trebuie să identifice Bolgradul care satisfăcea această condiție[722]. Mult mai tranșant în declarații era ziarul *The Times*, în care se afirma că Napoleon al III-lea era nemulțumit de „derularea" chestiunii Bolgradului într-o regiune necunoscută pentru el și că nu avea acces la documente și „sfaturi" în această problemă. În viziunea publicației, între Franța și Marea Britanie se cerea o „cooperare" mai bună și „încredere" reciprocă[723]. Cu toate acestea, după cum se relata, Napoleon al III-lea și-a schimbat radical punctul de vedere, odată cu sosirea ambasadorului său de la Londra, contele Persigny[724], care l-a convins ca punctul de vedere britanic referitor la Bolgrad să aibă câștig de cauză[725]. În luna noiembrie, când se desfășurau discuții la reședința lui Napoleon al III-lea de la Compiègne, ziarul *Le Nord* scria că ambasadorul Franței la Londra (Persigny) s-a întors cu instrucțiuni, prin care se ajungea la o „înțelegere amiabilă". Astfel, o nouă conferință n-ar mai fi fost necesară, iar problema Bolgradului și a Insulei Șerpilor trebuia soluționată la Constantinopol. În același timp, Austria își păstra armata în Principatele Române, iar Marea Britanie – navele în Marea Neagră[726].

L. d'Hortier, în *Moniteur de la Flotte,* publică o notă referitoare la orașul Bolgrad, subiect aflat la ordinea zilei în cancelariile europene. Autorul face un istoric succint și clar al acestui

[721] *The Times*, 3 november 1856.
[722] *The Globe*, 13 november 1856.
[723] Bolgrad and the Emperor of the French. În: *Liverpool Daily Post*, 14 November 1856.
[724] *Messager du Midi*, 25 novembre 1856,
[725] England, France, and Russia. În: *Leeds Mercury*, 15 november 1856.
[726] The English & French Governments. În: *Cheshire Observer*, 15 november 1856.

oraș. În viziunea lui, despre care nu am găsit detalii biografice, ultimul paragraf prezintă esența acestei probleme. L. d'Hortier considera că Bolgradul nu reprezenta o „problemă serioasă" nici din punct de vedere politic, dar nici geografic. Din punct de vedere politic în opinia sa, acest „loc" nu era un port la Dunăre, nu ocupa un loc strategic important, ca în cazul porturilor Reni și Ismail, teritorii care urmau să fie retrocedate Principatului Moldovei[727]. Această abordare denotă încă o dată minimalizarea importanței Bolgradului, o problemă care își va găsi, totuși, soluționarea.

Într-un articol de fond cu privire la atitudinea lordului Palmerston față de executarea Tratatului de la Paris[728], se vorbește deschis și despre sudul Basarabiei. Premierul britanic este conștient de existența a două localități cu numele de *Bolgrad*: unul duce la excluderea Rusiei de la Dunăre, iar altul o menține în continuare la Dunăre. Se accentua încă o dată că scopul urmărit de Marile Puteri era anume de a scoate Rusia de la Dunăre. Se menționa că Franța susținea cu tenacitate propunerile venite din partea Rusiei, considerând că, în realitate, era „o falsă aparență de echitate". Palmerston mai adăuga că miniștrii britanici nu urmăreau scopuri personale, în comparație cu Franța, care arată mereu „vot de încredere" Rusiei; aceștia nu erau „orbi" la faptul că orice compromis ducea la „violarea" directă a Tratatului de la Paris, respingându-l, în consecință[729].

Ziarul *La Patrie,* într-o analiză minuțioasă a chestiunii Bolgradului, considera că aliații (Marea Britania și Franța) au trecut prin „încercări" mult mai dure în timpul războiului Crimeii, chiar și în „faza" negocierilor de pace, pentru ca, în acel moment, să fie „divizați" de o chestiune fără „importanță"[730]. Sesizăm tendința unor jurnaliști francezi de a minimaliza chestiunea Bolgradului, dar, în același timp, ei acordă spații generoase acestei probleme „secundare". Tocmai din cauza acestei probleme „fără valoare", navele britanice nu părăseau Marea Neagră, trupele austriece nu evacuau teritoriul Principatelor Române, iar Comisia europeană pentru Principatele Române nu se putea întruni[731]. Tocmai din cauza acestei situații „explozibile", cabinetul de la Petersburg a apelat la arma „diplomației", cerând insistent convocarea unei noi

[727] *Messager du Midi*, 14 novembre 1856.
[728] Palmerston position abroad. În: *The Spectator*, 15 november 1856. Materialul publicat integral în vol. *Delimitarea frontierei....* p. 179.
[729] *Ibidem*.
[730] *La Patrie*, 20 novembre 1856.
[731] *Ibidem*.

conferințe, care să rezolve „litigiul” Bolgradului[732]. În același timp, în viziunea presei franceze, dar și a celei britanice, cabinetul de la Petersburg era gata să cedeze Bolgradul mai degrabă în fața unui nou congres, decât în fața acțiunilor ostile ale Marii Britanii, care își păstra navele de război în Marea Neagră, iar alianța franco-britanică era gata să eșueze în „obscurul defileu” al Bolgradului[733].

Unele ziare de limbă engleză discutau despre faptul că cititorii au fost deja „îndoctrinați” cu problema Bolgradului, care era analizată sub toate aspectele, fapt nemaiîntâlnit pentru o chestiune considerată de „rang secundar”, care a „inflamat” întreaga diplomație europeană, devenind „mărul discordiei” între Marile Puteri. Cum între timp se discuta ideea convocării unei noi conferințe, iar cabinetul de la Petersburg abandona pretențiile sale aspra Insulei Șerpilor, rămânea deschisă problema Bolgradului. Însă, cele patru puteri interesate direct în această „dispută” o interpretau diferit. Dacă Petersburgul și Parisul doreau ca viitoarea Conferință să răspundă la întrebarea dacă Noul Bolgrad trebuia să revină Principatului Moldovei sau Rusiei, Anglia punea la îndoială „dreptul” Conferinței de a se amesteca în prevederile Tratatului de la Paris, iar Austria considera că Rusia nu putea fi „judecător” într-o „cauză” în care ea era „pârâtul” [734]. În percepția ziarului irlandez *Belfast News-Letter,* Guvernul francez a fost „imprudent”, când a făcut promisiuni cabinetului de la Petersburg, iar împăratul Napoleon al III-lea căuta să se retragă „cu onoare” din acea „fundătură”, în care a fost condus de Walewski și Morny[735].

Una din principalele publicații rusești ale vremii, *Русский инвалид,* scria despre neînțelegerile franco-britanice ce existau la Constantinopol în chestiunea Bolgradului, în special între cei doi ambasadori de la Constantinipol (S. de Redcliffe și E. Thouvenel), sugerând indirect că această chestiune era de ordin secundar[736]. În realitate, ziarul rusesc se concentra deliberat mai mult pe disensiunile existente între cele două puteri aliate în Războiul Crimeii, cu scopul de a „dezbina” alianța învingătoare. În opinia aceluiași ziar, „micuța Insulă a Șerpilor” și chestiunea privind „târgul Bolgrad” nu amenințau deloc „pacea Europei” [737]. Astfel, se încerca minimalizarea importanței acestei probleme, catalogată drept una „tehnică”, și se evita să

[732] *Le Phare de la Loire*, 25 septembre 1856.
[733] *Journal du Loiret*, 17 novembre 1856.
[734] Russian thimblering with two Bolgrad peas. În *Belfast News-Letter,* 19 november 1856.
[735] *Ibidem*.
[736] *Русский инвалид*, № 226, 17 октября.
[737] *Ibidem*, №. 232, 25 октября 1856.

„dramatizarea” situației în care se găsea Imperiul Rus. În realitate, libera navigație pe Dunăre era un principiu al echilibrului de putere pe care Imperiul Rus îl minimaliza. O altă constatare din presa rusă se referă la atitudinea Franței în mod direct: este lăudat efortul presei franceze, care a susținut punctul de vedere rusesc în problema Bolgradului, „animată de spiritul de dreptate”[738]. În viziunea aceluiași ziar, în conformitate cu articolul 20 al Tratatului de la Paris, se atribuia formal Rusiei posesia Bolgradului, însă Marea Britanie și Austria afirmau că plenipotențiarii care au purtat negocieri ar fi avut în vedere nu orașul Bolgrad, ci un simplu cătun cu același nume, de unde și toată dificultatea. În consecință, Rusia cerea convocarea unei noi conferințe, pentru a arăta că acționează în conformitate cu dreptul internațional[739].

Odată ce Anglia a acceptat convocarea unei noi conferințe în problema Bolgradului și a Insulei Șerpilor, tonul ziarelor de la Paris a devenit mai „prietenos”[740]. H. de Broca, jurnalistul specializat în probleme politice de la ziarul *Le Messager du Midi,* scria despre reunirea Conferinței la Paris, referindu-se la două surse diplomatice ale vremii. Primul document diplomatic era depeșa baronului Brunov adresată contelui Walewski și memorandumul rus, în care Petersburgul își justifica pretențiile asupra orașului Bolgrad și a Insulei Șerpilor. Analizând aceste documente, jurnalistul francez constata că datorită nesoluționării acestei probleme, nu se puteau pune în aplicare și alte clauze ale Tratatului de la Paris. Astfel se făcea referire în primul la activitatea Comisiei europene pentru Principatele Române. Al doilea documente la care face referire ziaristul francez era o depeșă a ministrului afacerilor străine a Prusiei (Manteuffel), informându-l pe Hatzfeldt, ambasadorul acestei puteri la Paris despre convocarea unei noi Conferințe la Paris și numirea acestui în calitate de plenipotențiar[741]. În consecință, Broca se baza pe documentele diplomatice ale vremii pentru a emite opinii cu privire la această problemă.

Presa vremii a oferit detalii și cu privire la desfășurarea Conferinței de la Paris de la finele anului 1856 și începutul lui 1857, referințe la acest subiect găsindu-se în subcapitolul anterior.

3. 10. Concluzii

[738] *Ibidem*, №. 239, 2 ноября1856.
[739] *Ibidem*.
[740] *Liverpool Mercury*, 8 december 1856.
[741] *Messager du Midi*, 17 decembre 1856. Sclifos, Eugen-Tudor. Problema Basarabiei reflectată în ziarul francez „Messager du Midi” (1856). În: *Conferința științifică națională cu participare internațională Integrare prin Cercetare și Inovare, dedicată zilei internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare*, 6-7 noiembrie, Chișinău, 2025,

Apariția așa-numitei crize sau, în alte surse, a „litigiului” numit *Bolgrad* a dus la împărțirea „convențională” a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 în două tabere: una formată din Marea Britanie, Austria și Imperiul Otoman, care considerau că orașul Bolgrad trebuia retrocedat Principatului Moldovei, în conformitate cu articolul 20 al Tratatului de pace, și alta formată, paradoxal, din Franța, Imperiul Rus și Prusia, deși ultima putere era de „plan secundar” și nu dorea să fie implicată deloc în această afacere, care susținea pretenția Petersburgului de a păstra orașul Bolgrad, ca centru administrativ al coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei.

Astfel, în debutul lucrărilor Comisiei de delimitare a frontierei basarabene, constatăm că plenipotențiarii Imperiului Rus aveau pregătite diverse „metode”, pentru a obstrucționa mersul lor. Prima încercare – „eșuată”, dar care le-a câștigat timp – a fost nerecunoașterea calității oficiale de comisar al Imperiului Otoman a lui Muhlis Pașa (alias, Grigore Sturdza), motivând că el era fiul fostului domn regulamentar Mihail Sturdza. După intervenția Marilor Puteri, acest „diferend” a fost soluționat, datorită și poziției intransigente a Imperiului Otoman, care nu recunoștea prezența lui Cola care urma să scrie protocoalele Comisiei de delimitare a frontierei. Ulterior, comisarii europeni au sesizat existența a două localități cu numele de *Bolgrad*, conștientizând, în viziunea noastră, faptul că plenipotențiarii ruși au furnizat intenționat hărți eronate. Concluzia noastră este că comisarii ruși doreau să profite de „necunoașterea” locurilor de către cei europeni pentru a păstra Bolgradul, concluzie care se bazează și pe „mărturiile” unor diplomați ruși (cazul ambasadorului rus la Berlin, Andrei Budberg) care apreciau că la Petersburg se știa despre acest fapt.

În cazul atitudinii puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 față de „soarta” Bolgradului, constatăm un tablou complex al negocierilor diplomatice. Dacă ne referim la poziția Franței, care susținea deschis pretenția Imperiului Rus de a păstra Bolgradul, trebuie făcute câteva constatări și nuanțări. Deși „trio”-ul alcătuit din împăratul Napoleon al III-lea, ministrul de externe Walewski și trimisul Franței la Petersburg (Morny) vorbea deschis despre pretenția Rusiei de a păstra Bolgradul, unii ambasadori francezi adoptau un ton mai „moderat” sau fățiș în susținerea respectării de către Petersburg a condițiilor de pace. Unul dintre aceștia era E. Thouvenel, care a criticat în epocă distrugerea fortărețelor de la Ismail și Reni din vara anului 1856, în timp ce Walewski declara cu nonșalanță că Petersburgul a avut tot dreptul să le demoleze. Deși, la prima vedere, ambasadorul francez de la Constantinopol susținea ca

Bolgradul să revină Principatului Moldovei, un moment din activitatea sa de la Constantinopol ridică semne de întrebare: fie că a fost unul singular, fie că își schimbase atitudinea. Acest moment se referă la doleanța Imperiului Otoman de a păstra Insula Șerpilor și Delta Dunării în schimbul renunțării la Bolgrad, fapt susținut de E. Thouvenel și ambasadorul rus, A. Buteniev. În același timp, ambasadorul francez la Londra (Persigny), numit în epocă chiar „mai englez decât Palmerston", era adeptul continuării unei alianțe cu Marea Britanie, în detrimentul uneia cu Imperiul Rus. Din acest considerent, s-a constatat un „duel de anvergură" între Persigny și Morny.

Totodată, cabinetul de la Londra și cel de la Viena conlucrau strâns în problema Bolgradului, neadmițând nicio deviere de la Tratatul de pace de la Paris. Concluzia noastră este că aceste puteri au adoptat o poziție bine definită încă de la începutul anului 1856, iar în cazul Londrei aceasta a recurs și la mijloace de coerciție, având în vedere prezența navelor britanice în Marea Neagră. Astfel, Londra și Viena condiționau plecarea navelor din Marea Neagră, respectiv încetarea ocupației militare austriece din Principatele Române, de renunțarea de către Imperiul Rus la pretențiile sale asupra orașului Bolgrad.

Referitor la poziția Imperiului Otoman, concluzia noastră este că, la prima vedere, acesta se arăta „dezinteresat" de chestiunea Bolgradului, dar, totodată, dorea să reintre în posesiunea Deltei Dunării și a Insulei Șerpilor. Deși Imperiului Otoman i s-a propus Delta Dunării și Insula Șerpilor în schimbul Bolgradului, acesta a declinat „oferta" franco-rusă, susținând demersurile Marii Britanii și Austriei. Această poziție i-a adus „câștig", deoarece, la semnarea Protocolului din 6 ianuarie 1857, Sublima Poartă a obținut teritoriile respective.

Unicele puteri semnatare ale Tratatului de la Paris care nu au avut reprezentanți în Comisia de delimitare a frontierei basarabene au fost Prusia și Sardinia. Din cauza faptului că se prefigura deschiderea unei noi conferințe la Paris, era nevoie și de „voturile" acestor puteri, pentru ca o „tabără" să obțină victoria. Astfel, din toamna anului 1856, Sardinia și Prusia au fost „sondate" cu privire la atitudinea lor față de dificultatea privitoare la problema Bolgradului. În timp ce Prusia înclina mai mult spre „neutralitate" și „neimplicare" în problema Bolgradului, de poziția Sardiniei s-au interesat toate părțile, inclusiv Imperiul Rus. Concluzia noastră este că Piemontul se afla într-o poziție dificilă: pe de o parte, erau aliații Franței și ai Marii Britanii, care se „certau" pentru Bolgrad, iar, pe de altă parte, era Austria, cu care Sardinia era în conflict, de unde și aprecierile că această delimitare de frontieră era mai favorabilă Curții de la Viena decât

„interesului european”. Prim-ministrul Sardiniei, contele Cavour susținea ambele poziții, fiecare având „dreptatea sa”. În cele din urmă, împăratul Napoleon al III-lea, datorită influenței ambasadorului francez la Londra, care l-a convins că nu a fost bine informat în chestiunea Bolgradului, l-a „îndemnat” în secret pe Cavour să susțină punctul de vedere britanic în această privință. Astfel, „tabăra” condusă de Marea Britanie a avut „câștig de cauză” în problema Bolgradului, iar Imperiul Rus a obținut drept compensație orașul Comrat.

Chestiunea Bolgradului a devenit un „barometru” al poziției Franței, noul hegemon al Europei, în raport cu Imperiul Rus. Împăratul Napoleon al III-lea dorea să „profite” de această chestiune și să intre în „grațiile” împăratului Alexandru al II-lea, pentru a realiza o alianță, necesară pentru planurile lui de viitor.

4. DINAMICA REVIZIONISMULUI RUS PRIVIND SUDUL BASARABIEI (1857 – 1876)

4.1. Revizuirea prevederilor Tratatului de la Paris în dinamica raporturilor franco-ruse (1857-1863)

Datorită apropierii franco-ruse, diplomația de la Petersburg își făcuse „planuri" de recucerire a sudului Basarabiei într-o perioadă scurtă de timp. După succesul misiunii lui Auguste de Morny, a demarat o nouă etapă în raporturile franco-ruse[742]. În luna aprilie a anului 1857, are loc vizita la Paris a Marelui duce Constantin[743] care a pregătit, în mare parte, întrevederea împăraților de la Stuttgart din toamna aceluiași an[744].

Diplomații ruși doreau să tragă anumite foloase de pe urma întâlnirii împăraților Napoleon al III-lea și Alexandru al II-lea, la Stuttgart, în perioda 25-28 septembrie 1857. Această întrevedere avea loc la 50 de ani de la renumita întâlnire de la Tilsit dintre Napoleon I și Alexandru I[745]. De data aceasta, întâlnirea avea loc în contextul luptei pentru Unirea Principatelor Române și al pierderii unei părți din Basarabia. La această întrunire au luat parte și miniștrii de externe ai celor două puteri, contele A. Walewski și M. Gorceakov. În orașul german s-a aflat și ambasadorul rus de la Paris, Pavel Kiselev. Biograful său a lăsat o însemnare interesantă, datată cu 25 septembrie, care reda o scurtă convorbire al acestuia purtată cu Gorceacov. Acesta din urmă i-a declarat că era în căutarea persoanei potrivite pentru a „distruge paragrafele Tratatului de la Paris referitoare la flota din Marea Neagră și la frontiera din Basarabia" și că a găsit această persoană[746]. Din sursele cercetate, s-a constatat că nu a existat

---

[742] Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*... p. 119.

[743] A se vedea pe larg: Ridley, Jasper. *Napoleon III and Eugénie*. New York: Viking Press, 1980, p. 415. A se vedea și corespondența dintre ducele Constantin și Alexandru al II-lea. *Perepiska Imperatora Alekssandra I s Velikim Knyazhom Konstanton Nikolayevichem. Dnevnik Velikogo Knyazya Konstantina Nikkolayevicha* Moskva, 1994, pp. 46-53. *Entrevue de Sttutgart entre LL. MM. l'Empereur de Russie et l'empereur des Français (25-29 septembre)*, Extraits du Journal „Le Nord", Bruxelles, 1858. Rain, Pierre. *Les relations franco-russe sous le Second Empire*. În: *Revue des Etudes Historiques*, novembre-decembre 1913, pp. 638-640.

[744] Gorianov, Serge. *Les étapes de l'alliance franco-russe (1853-1861)*. În: *Revue Historique*, janvier-février 1912, pp. 6-7. Пухова, Л.А. Переписка императоров Александра II и Наполеона III. 1856 - 1867 гг. În: *Исторический архив*, 2007, nr. 6, c. 155-156.

[745] Fleury, Émile Felix. *Souvenirs du Général Cte Fleury : 1837-1859.* Paris, 1897, p. 398.

[746] Adamov, E. A. *op. cit.,* p. 91; Заблоцкий-Десятовский, А. П. *Граф П. Д. Киселев и его время,* t. III, p. 35. Contele Pavel Kiselev a sosit în calitate de ambasador la Paris în 1856, având instrucțiuni precise din partea lui M. Gorceakov cu privire la relațiile cu Franța, unica putere cu care se putea ajunge la o alianță. Împăratul Alexandru al

nicio discuție franco-rusă privind abolirea acelor clauze, ci doar referiri sumare la aceste subiecte. În schimb, cabinetul de la Petersburg vedea Parisul drept „artizanul" abolirii clauzelor „umilitoare" pentru Imperiul Rus[747]. Deși nu s-a semnat niciun act important, Gorceakov a perceput această întrevedere drept o „resetare" a relațiilor dintre Imperiul Rus și Franța. Împăratul Napoleon al III-lea și Alexandru al II-lea au ajuns la un consens în privința Unirii Principatelor: să acționeze în comun în „problema orientală"[748] și să nu facă parte dintr-o coaliție care să fie îndreptată împotriva uneia dintre cele două puteri[749]. Mult mai intense au fost discuțiile la nivelul miniștrilor de externe. Contele Walewski considera înțelegerea verbală cu Imperiul Rus în „chestiunile momentului" mai importantă decât orice „hârtie scrisă"[750]. Deși cancelarul Gorceakov era „încântat" de aceste discuții cu ministrul francez[751], în realitate, documentele franceze arată, fără echivoc, că acesta ar fi preferat un „angajament scris" din partea Franței. Cabinetul de la Petersburg dorea ca Franța să se angajeze să susțină închiderea Strâmtorilor și inviolabilitatea Principatelor Române[752], care, în viziunea lui François-Charles Roux, mascau tentativele Imperiului Rus de a contrapune aceste acțiuni convenției semnate la 15 aprilie 1856 între puterile aliate din războiul Crimeii[753]. În cele din urmă, s-a stabilit doar „cadrul" general al colaborării franco-ruse, care, în mod inevitabil, viza „chestiunea orientală", iar Rusia se vedea nevoită să susțină unirea Principatelor, pentru a avea un „atu" când va cere restituirea sudului Basarabiei. Deși se declara un „susținător" al unirii, poziția lui Alexandru al II-lea, după întrevederea de la Stuttgart, a suferit modificări, el declarând că Petersburgul își rezervă „libertatea de acțiune" în această problemă[754]. În viziunea istoricului sovietic V. N.

II-lea considera indispensabl „de a conlucra cu Franța la o înțelegere, fără a se lega de regimul său politic actual". Martens, *Recueil des traites et des conventions*, t. XV, p. 297.

[747] Debidour, Anton. *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la fermeture du Congrès de Berlin*, vol. I. Paris, 1891, p. 170. Bourgeois, Émile. *Manuel historique de politique étrangère*. *Le temps présent*, t. III. Paris, 1905, p. 429.

[748] Vianu, Alexandru. Relațiile franco-ruse în problema unirii. În: *Studii. Revista de Istorie*, 1959, nr. 1, p. 204.

[749] Taylor, A. J. P. *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*. Oxfort Paperbacks, 1971, p. 97.

[750] Gorianov, Serge. *Les étapes de l'alliance*..... p. 22.

[751] AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Russie, vol. 215, f. 107 (Baudin către Walewski, Petersburg, 16 octombrie 1857).

[752] Boicu, Leonid. *Diplomația europeană și triumful cauzei române 1856-1859*. Iași: Editura Junimea, 1978, p. 199.

[753] Roux, Charles-François, Alexandre II, *Gortchakoff*... p. 220.

[754] AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Russie, vol. 215, f. 87 (Baudin către Walewski, Petersburg, 2 octombrie 1857).

Vinogradov, tentativele Petersburgului de a „colabora” intens cu Parisul erau întreprinse pentru a se opune stabilirii unei influențe austro-engleze la Dunărea de Jos[755].

Și în anii următori relațiile franco-ruse au cunoscut un „trend” ascendent. În toamna anului 1858, împăratul Napoleon al III-lea l-a trimis pe Jérôme Napoleon pentru a se întâlni cu împăratul Alexandru al II-lea la Varșovia. În perioada 28-30 septembrie a fost sărbătorită cu mult fast restabilirea relațiilor franco-ruse[756]. Acest „gest de curtoazie” urmărea alte scopuri bine determinate. În cadrul acestei întruniri, au fost puse bazele unei viitoare înțelegeri franco-ruse, care viza, în special, „neutralitatea binevoitoare” față de eventualitatea unui război franco-austriac, inclusiv recunoșterea pe viitor a anexării Nisei și Savoiei de către Franța. Napoleon al III-lea trebuia să „plătească” pentru aceasta un „preț mare”, și anume sprijinul în abolirea clauzelor referitoare la retrocedarea sudului Basarabiei și neutralitatea Mării Negre. Abilul cancelar Gorceakov aștepta „semnalul” din partea Franței pentru a-și oferi „serviciile”, mizând pe implicarea personală a lui Napoleon al III-lea în abolirea clauzelor Tratatului de la Paris din 1856. Deși nu se vorbea deschis despre acest fapt, diplomația franceză aproba „tacit” un asemenea demers. Însă acest lucru nu se întâmpla „la unison”. Contele Walewski a „desființat” misiunea prințului francez la Varșovia, după ce a dat semnale pozitive cabinetului de la Petersburg privind tentativa acestuia de a abroga unele clauze ale Tratatului de la Paris. Mai mult decât atât, ministrul francez pare să fi înțeles semnificația „politicii de reculegere” a Imperiului Rus, sesizând adevăratele țeluri urmărite de Petersburg. O altă constatare era că Rusia aștepta „răsplata cuvenită” din partea Franței în chestiunile Orientului[757]. Walewski considera că era prea devreme pentru a pune în discuție revizuirea Tratatului de la Paris, semnat abia de 2 ani.

Aceste demersuri franco-ruse nu erau întâmplătoare. Napoleon al III-lea s-a implicat activ și în problema italiană[758]. În acest scop, era preconizat un război împotriva Austriei. Pentru a fi

[755] Виноградов, В. Н. *Россия и объединение румынских княжеств*. Москва, 1961, с. 213; Idem. Cu privire la rolul diplomației ruse în unirea Țărilor Române. În: *Studii. Revista de Istorie*, 1959, nr. 2, , pp. 35-53.
[756] D'Hauterive, Ernest. *Napoleon III et le Prince Napoléon: Correspondance inédite*. Paris, 1925, p. 28. Ambasadorul Montebello sesiza importanța acestei „mici atenții” din partea Franței: „Trimiterea prințului Napoleon la Varșovia produce aici o impresie vie; rușii se arată foarte măguliți de aceasta și am putut constata în repetate rânduri toată plăcerea pe care o resimt față de această nouă dovadă a sentimentelor care îi unesc pe cei doi împărați”. Charles-Roux, François. *Alexandre II, Gortchakoff* ....p. 243.
[757] *Ibidem,* p. 244.
[758] Pingaud, Albert. Napoléon et ses projets de confédération italienne. În: *Revue Historique*, 1927, t. 155, fasc. 2, pp. 333-336.

sigur de un succes militar, Napoleon al III-lea avea nevoie de neutralitatea Imperiului Rus[759]. În aceste condiții, împăratul francez a venit cu ideea semnării unui tratat de alianță cu Imperiul Rus[760]. Curios este faptul că la negocierile dintre cele două puteri nu a fost trimis nici ministrul de externe Walewski, nici vreun diplomat de carieră (poate, chiar același Charles de Morny), ci s-a mizat pe o figură mai puțin cunoscută – căpitanul La Ronciere Le Noury[761]. În schimb, contele Walewski nici nu a fost informat despre aceste negocieri. Chiar și cabinetul de la Petersburg a fost suprins de alegerea suveranului francez, care și-a pus încrederea în acest personaj, cunoscut în capitala Imperiului Rus din timpul asediului Sevastopulului din 1855[762]. Astfel, prin această misiune, împăratul francez dorea să imprime o nouă „coordonată" relațiilor dintre cele două puteri antagoniste din timpul războiului Crimeii[763].

Pentru a nu fi „descoperite" adevăratele țeluri ale misiunii lui Noury, acesta a plecat împreună cu soția sa, ca și cum cu afaceri, în luna noiembrie a anului 1858[764]. Astfel, sub aparențele unei vizite neoficiale, Noury a ajuns la Petersburg, pentru a reprezenta interesele lui Napoleon. Acestă misiune venea în contextul în care ambasadorul francez de la Montebello era plecat din Petersburg[765]. Din discuțiile purtate atât cu împăratul Alexandru al II-lea, cât și cu cancelarul Gorceakov și baronul Jomini, Noury concluziona că Rusia acționa cu prudență și că avea nevoie de Franța pentru a-și atinge scopul, și anume: abolirea clauzei privind retrocedarea sudului Basarabiei, dar și neutralizarea Mării Negre[766]. Noury a prezentat „draftul" viitorului tratat dintre Franța și Imperiul Rus. Printre prevederile acestuia regăsim doleanța împăratului

[759] A se vedea detaliat despre implicarea Rusiei în conflictul franco-austriac și atitudinea ei: Blumberg, Arnold. Russian Policy ant the Franco-Austrian War of 1859. În: *The Journal of Modern History*, january 1954, vol. 26, nr. 2, pp. 137-153.

[760] Pingaud, Albert. Un projet d'alliance franco-russe en 1858. În: *Séances et travaux de l'Academie des sciences morales et politiques*, 2 semestres, Paris, 1928, p. 145-164.

[761] Pagès, G. Les relations de la France et de la Russie en 1860, d'après des documents inédits. În: *Revue Historique du sud-est européen*, V-e année, nr. 10-12, octobre-décembre 1928, p. 277.

[762] *Correspondance intime de l'Amiral de la Roncière le Noury avec sa femme et sa fille (1855-1871)*, t. I, (2 avril 1855- 25 janvier 1861). Paris, 1928, p. 155.

[763] Черкасов, П. П. Династическая дипломатия в российско-французских отношениях 1856–1870 годов. În: *Новая и новейшая история*, nr. 1, 2013, с. 176-197

[764] Рыжова, Р. И. Сближение России и Франции после Крымской войны и русско-французский договор 3 марта 1859 г. În**:** *Учёные записки МГПИ,* т. 78, Москва, 1957, с. 188. A se vedea pe larg **:** Рыжова, Р. И. *Русско-французские отношения в Европе после Крымской войны (1856–1859 гг.)***.** Москва**,** 1964**.**

[765] Черкасов, П. П. Посольство герцога де Монтебелло в России (1858–1864 годы). În: *Новая и новейшая история*, 2014, nr. 1, с. 162.

[766] Noury expunea în termenii următori situația pe care o vedea la Petersburg: „Rusia nu vrea să facă război. Adevăratul scop al Rusiei este să se folosească de nevoia pe care Franța o are în neutralitatea sa binevoitoare, pentru a anihila efectele materiale ale Tratatului de la Paris". AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, Russie, vol. 45, f. 203.

francez ca Rusia să declare chiar război Austriei și să anexeze Galiția, iar Nisa și Savoia să fie anexate de Franța. Într-o scrisoare adresată direct împăratului rus, Napoleon al III-lea vorbea de intenția ambelor puteri de a revizui tratatele de la Viena din 1815, respectiv tratatul de la Paris[767]. Însă împăratul francez nu urmărea să schimbe echilibrul de forțe în Europa, iar drept consecință, cabinetul de la Petersburg a refuzat să semneze tratatul de alianță. Percepția generală era că acest moment putea fi interpretat drept in eșec al suveranului francez, care a decis să negocieze în secret cu Rusia, fără implicarea ministrului Walewski. Emisarul francez se întoarce la Paris la 28 noiembrie, având asupra sa proiectul conceput de Gorcekov, unul diferit de cel al împăratului francez. Cert era că negocierile urmau să continue. Decidentul politicii externe de la Petersburg avea cu totul altă viziune asupra tratatului: Rusia nu era interesată de anexarea Galiției, ci propunea „neutralitatea sa binevoitoare", în eventualitatea unui război franco-austriac. Însă „prețul" cerut pentru această neutralitate era imens: garanții că Franța va susține pretențiile revizioniste ale Imperiului Rus[768] referitoare la sudul Basarabiei și limitarea forțelor navale rusești în Marea Neagră. Acestea erau doleanțele cabinetului de la Petersburg, care nu dorea alte anexiuni teritoriale în Europa[769], aluzie la faptul că Napoleon al III-lea ar fi agreat anexarea Galiției, care avea „simpatii rusești".

Dată fiind lipsa vreunor documente diplomatice din perioada de „pauză" a misiunii lui Noury, cert era că ambele tabere căutau un compromis, deoarece pentru Franța neutralitatea Imperiului Rus era un factor important. Din scrisorile lui Noury se observă clar că a existat și tentativa de a mai negocia cu Petersburgul[770]. La începutul anului 1859, Noury a plecat iar spre Petersburg. Între timp, ministrul de externe Walewski află despre negocierile secrete franco-ruse și își expune punctul de vedere, fără a intra în detalii despre doleanțele Petersburgului[771]. Aflând despre această misiune, primul său gând a fost să se retragă, dar a renunțat la idee, învinuindu-l și

[767] Tapier, Victor. Le traité secret de 1859 entre la France et la Russie. În: *Études d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1953, tom. V, p. 125.
[768] AMAE. La Courneuve, Mémoires et Documents, Russie, vol. 45, f. 205 (Gorceakov către Prințul Napoleon, 15/27 noiembrie 1858).
[769] Sumner, B. H. The secret franco-russian treaty of 3 march 1859. În: *English Historical Review*, 1933, XLVIII, p. 72.
[770] Acest lucru reiese din scrisorile adresate de Noury soției sale și copiiilor săi. La 6 decembrie 1858, el le scria despre întrevederea avută cu Napoleon al III-lea și prințul Napoleon: „Am relatat tot ceea ce am făcut. Împăratul ezită să accepte și chiar să continue negocierile. Prințul vrea să rupă totul. În concluzie, nimic nu este încă decis. Văd că împăratul ezită, iar prințul încearcă să-l împingă spre măsuri extreme". Correspondance Roncière, p. 158.
[771] Walewski declara: „O alianță ofensivă și defensivă, prin care Rusia ar lua imediat parte la război, ar fi prematură și nici măcar nu ar fi de dorit, deoarece ar provoca o conflagrație generală. Prin urmare, de la Rusia ar fi de așteptat o neutralitate binevoitoare, poate chiar o eventuală înțelegere, dar niciun concurs activ imediat". AMAE. La Courneuve, Mémoires et Documents, Russie, vol. 45, f. 180.

pe Pavel Kiselev că nu i-a comunicat despre aceste tratative. Mai mult decât atât, el s-a implicat activ în încercarea Franței de a încheia un tratat de alianță cu Imperiul Rus. Mult mai surprinzătoare a fost schimbarea de atitudine a lui Walewski care i-a învinuit pe ruși că „trișează", apelând la diverse „subterfugii", pentru a obține ceea ce își doresc[772]. În timpul celei de-a doua misiuni la Petersburg, Noury a primit instrucțiuni precise din partea împăratului francez. Dacă facem o analiză cuomparativă cu primul proiect de tratat, identificăm abordări diferite. Napoleon al III-lea era înclinat să accepte neutralitatea Imperiului Rus. În ceea ce privește clauzele pe care Petersburgul dorea să le abroge, Franța nu putea interveni la momentul dat, evitând încălcarea imediată a angajamentelor semnate. Într-o exprimare, mai degrabă „ambiguă", Napoleon al III-lea promitea că va sprijini Rusia – cu prima ocazie – să recapete sudul Basarabiei și să abolească clauza privind neutralitatea Mării Negre. Preluând „frâiele" negocierilor diplomatice cu Rusia, ministrul de externe Walewski a făcut modificări esențiale în tratat, considerând că Franța nu putea să „predea" avantajele obținute în războiul Crimeii, refuzând a fi „șantajată" de către Petersburg[773].

În timpul discuțiilor purtate cu Gorceakov, Noury „a luat pulsul" politicii cancelarului rus în raport cu propunerile Franței. Propunerea ca Imperiul Rus să mobilizeze la frontiera austriacă 150.000 de soldați era considerată o solicitare prea mare, de aceea s-au accentuat încă o dată interesele Imperiului Rus în Marea Neagră, cerându-se în mod expres sprijinul Franței[774]. Deși s-a ajuns la un „blocaj", negocierile franco-ruse au fost reluate pe canalele diplomatice obișnuite între ministrul de externe Walewski și Pavel Kiselev la Paris. Între timp, Rusia a „ticluit" un „plan grandios" pentru a recupera sudul Basarabiei. Diplomatul rus a înaintat ideea unei „alianțe tripartite" între Imperiul Rus, Franța și Austria. Evident, aderarea cabinetului de la Viena la această „combinație" s-ar fi putut produce dacă Austria susținea revizuirea Tratatului de la Paris. Noul ministru de externe al Austriei (contele Rechberg) agrea un asemenea „scenariu", fiind convins și de ambasadorul austriac de la Paris (Richard Metternich)[775]. La rândul ei, Franța, prin vocea ministrului de externe, tolera un asemenea angajament, doar dacă viitoarea „alianță a celor trei împărați" ajungea la un consens privind „problema orientală". Evident, Austria se opunea

[772] Walewski declara că „Rușii sunt cunoscuți pentru faptul că trișează la joc; ei nu cred că își încalcă onoarea făcând acest lucru. Pentru ei, afacerile sunt o partidă pe care o încep întotdeauna cu intenția de a o folosi, pentru a câștiga, prin toate mijloacele licite și ilicite; ei numesc aceasta abilitate ". Tapier, Victor. *Op. cit.*, p. 133.
[773] Blumberg, Arnold. *Op.cit*., p. 139.
[774] Tapier, Victor. *Op. cit.,* p. 134.
[775] Bossy, Raoul. Napoléon et l'Autriche de Villafranca à Sadowa 1859-1866. În: *Revue d'Histoire Diplomatique,* 1959, LXXIII, p. 111.

formării de state naționale, iar Franța mai cerea și revizuirea sistemului de tratate din 1815, ceea ce însemna nimic altceva decât revizuirea sistemului internațional. De la bun început, această „alianță" a trei monarhi a fost sortită eșecului din varii motive. Gorceakov l-a învinuit chiar pe Kiselev de eșecul unui asemenea plan. Acesta i-ar fi divulgat contelui Walewski intenția cabinetului de la Petersburg de a sugera Vienei să vină cu inițiativa revizuirii Tratatului de la Paris din 1856. Din moment ce Austria era principala „vinovată" pentru că a cerut retrocedarea unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei, se dorea ca aceasta să-și „repare" greșeală. Ambasadorul Austriei la Paris a refuzat o asemenea „etichetare" și a respins acest plan gândit de Petersurg[776].

În cele din urmă, s-a ajuns la semnarea unui tratat, la 3 martie 1859, care avea trei clauze importante: în caz de război al Piemontului și Franței contra Austriei, Rusia își va declara neutralitatea; Rusia să mobilizeze la granița cu Galiția o armată de 150.000 oameni, iar modificarea unor tratate să se facă de comun acord. Ulterior, Napoleon al III-lea a dezaprobat „conduita" Petersburgului în conflictul franco-austro-sard, după semnarea păcii de la Villafranca[777]. Se făcea aluzie la faptul că Rusia nu a mobilizat trupe rusești la frontiera cu Galiția[778]. „Inventiv" din fire, Gorceakov i-a trimis o depeșă lui Kiselev, cerându-i să prezinte justificările de rigoare în această chestiune. Motivele invocate păreau justificate, dar și „impertinente", accentuând că Austria a încheiat pacea cu Franța, tocmai având „frică" de Imperiul Rus. Kiselev era conștient că Rusia nu și-a respectat angajamentul, dar miza pe opinia lui Gorceakov pentru a rămâne în relații cordiale cu Parisul. Acest tratat discutat intens s-a dovedit a fi unul „iluzoriu" și ridica semne de întrebare legitime din partea Franței: era, oare, Rusia un „partener de încredere" în viitoarele proiecte politice ale Franței?

La 6 aprilie 1859, împăratul Napoleon al III-lea a avut o discuție cu ambasadorul rus (Kiselev), care încerca să tatoneze dacă acesta considera oportună revizuirea tratatelor de la Viena (1815) și de la Paris (1856), care „apăsa" asupra ambelor imperii, însă, în acel moment, exista tratatul din 3 martie (franco-rus), care dădea o nouă perspectivă politicii externe a Rusiei: acest acord obliga Rusia să susțină pretențiile Franței asupra Nisei și a Savoiei, iar Franța se angaja să ajute Petersburgul la revizuirea Tratatului de la Paris.

[776] Turnston, G. J. The Italian war and the reorientation of Russian Foreign Policy. În: *The Historical Journal*, march 1977, vol. 20, nr. 1, p. 142.
[777] Bourgerie, Raymond. *Magenta et Solferino (1859): Napoleon III et le rêve italien*. Paris, 1993.
[778] Ростейн, Ф. К истории франко-русского соглашения 1859 г. În: *Красный архив*, 1938, nr. 3, с. 239.

La 24 martie 1860 a fost semnat tratatul franco-sard, în urma căruia Franța anexa Nisa și Savoia. În aceeași perioadă când Franța și-a îndeplinit visul de a obține aceste regiuni, cancelarul Gorceakov l-a convocat pe ambasadorul francez Montebello și i-a comunicat că a primit semnale că „la orizont" erau posibile tulburări în Balcani, în special în Bulgaria și Serbia, și, în acest context, era necesar de a se ajunge la o înțelegere franco-rusă. În viziunea diplomatului rus, era indispensabil, pentru menținerea unui echilibru european, de a constitui o confederație balcanică independentă. Gorceakov se justifica în fața ambasadorului francez că nu dorea noi „achiziții teritoriale", dar cerea „restituirea" părții din Basarabia luate prin Tratatul de la Paris, dar și anularea clauzei referitoare la neutralitatea Mării Negre[779]. Dacă Franța era dispusă să susțină un asemenea demers, Rusia era gata să sprijine intențiile diplomației franceze referitoare la teritoriile italiene. Diplomația franceză, având suportul Rusiei în ceea ce privește anexarea Nisei și a Savoiei, a obținut și sprijinul Marii Britanii care a adoptat o atitudine pasivă în această problemă. În situația creată, Franța nu a cerut convocarea unui congres, nici negocieri de pace, ci, pur și simplu, a semnat cu Sardinia un tratat și a trimis o notă informativă Marilor Puteri (13 martie 1860). Simțind că a „înșelat" așteptările cabinetului de la Petersburg, ministrul de externe francez (între timp, acesta devenise Edouard Thouvenel) i-a oferit lui Gorceakov, prin intermediul ambasadorului francez de la Petersburg (Montebello), „șansa" de a reconstitui acordul franco-rus din 1859 pe baze noi. În luna septembrie a anului 1860, Thouvenel i-a propus lui Gorceakov un nou „tratat de amiciție între Franța și Rusia" în care erau abordate afacerile italiene și chestiunea orientală. Fără a intra în detalii referitoare la „chestiunea italiană", vom atrage atenția asupra problemei orientale. Acest proiect înaintat de Franța excludea orice „achiziție teritorială" din partea oricărei puteri. În scrisoarea adresată lui Montebello, Thouvenel declara „că nu considera restabilirea drepturilor Rusiei asupra părții din Basarabia pierdute prin Tratatul de la Paris, ele fiind în contradicție cu principiul renunțării la achiziții teritoriale în detrimentul Turciei și că, în acest sens, menținea în deplină vigoare cel de-al doilea punct al acordului franco-rus din 3 martie 1859"[780]. Împăratul Franz Joseph i-a oferit Imperiul Rus Basarabia, cu scopul de a interveni în războiul purtat de Austria cu Franța. În viziunea lui Gorceakov, abolirea Tratatului de la Paris nu putea fi realizată nici cu sprijinul Franței, nici cu al

[779] Adamov, E. A. *Op. cit.,* p. 92.
[780] *Ibidem,* p. 93. A se vedea acest episod în: Нольде, Б. *Петербургская миссия Бисмарка 1859–1862 гг. Россия и Европа в начале царствования Александра II,* Прага, 1925, с. 164-165.

Austriei. Mai era Prusia[781]. Proiectul gândit de Thouvenel – al unei alianțe franco-ruse – prevedea, în cazul unor tulburări, acțiuni comune ale Rusiei și Austriei în Bulgaria, și în Bosnia și Herțegovina.

Ruptura dintre Franța și Rusia s-a produs odată cu redeschiderea „problemei poloneze" în 1863 și reorientarea politicii externe a Imperiului Rus către Prusia, care cunoaște un ascendent deosebit.

4. 2. Politica domnitorului Alexandru Ioan Cuza față de coloniștii bulgari și ecourile ei internaționale (1860 – 1861)

După ce Marile Puteri au recunoscut „legalitatea" dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Române, în septembrie 1859, acesta a vizitat teritoriul retrocedat în urma deciziilor Congresului de la Paris. În acest context, noul domn ales a emis o *Proclamație către locuitorii din Basarabia*, salutând revenirea unei părți „acasă: „Locuitori din Basarabia, venim printre voi ca domn și ca părinte, ca să vă aducem bucurie și vindecarea rănilor de ați pătimit până acum. Patria noastră a intrat pe o cale de îmbunătățiri, care se vor revărsa asupra tuturor fiilor ei, fără osebire"[782]. Acest moment nu este întâmplător, fiind unul dintre jaloanele importante ale politicii externe a domnitorului Cuza, și anume menținerea integrității teritoriale a noului stat românesc. Astfel, unul din cele mai mari pericole venea de la granița estică, din partea Imperiului Rus, care spera, prin orice mijloace, să recupereze sudul Basarabiei[783].

Introducerea serviciului militar, de care coloniștii din sudul Basarabiei erau scutiți sub administrația rusească, a dus la declanșarea unei rebeliuni contra administrației românești de la Iași[784]. Încă de la începutul domniei sale, Al. I. Cuza s-a confruntat cu problema coloniștilor

[781] „Rusia, în propriul său interes, nu poate permite o slăbire notabilă a Prusiei", scria Bismark de la Petersburg într-un raport adresat Regelui la 27 ianuarie 1861. *Die politischen Betichte des Fursten Bismark aus Petersburg und Paris (1859-1862)*, herausgebeben voin L. Raschday, t. II. Berlin, 1920, p.10.

[782] *Mesagii și proclamații ale lui Cuza-Vodă*. București: Neamul Românesc, 1910, p. 8.

[783] Într-un articol al ziarului francez „Le Siècle" din 3 februarie 1860, semnat de A. Ubicini, se infirmau unele informații apărute în presa austriacă, în contextul vizitei sale în sudul Basarabiei și a afirmațiilor eronate că ar fi fost rănit. Aceste informații erau doar „fabulații" ale ziarelor austriece. Cuza a fost primit foarte bine de locuitorii de la Cahul și Ismail, care, aflându-se 44 de ani sub dominația Imperiului Rus, nu au uitat limba națională, adică limba română. A se vedea articolul integral: Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României în perioada 1856-1878. Studii și documente. Editori: Eugen-Tudor Sclifos, Cristina Gherasim. Chișinău: Editura Lexon Prim, 2025, pp. 228-229.

[784] Petrescu, Ștefan. Administrație publică și școli în sudul Basarabiei sub administrația românească între 1857 și 1878. În *Centenar Sfatul Țării: 1917-2017. Materialele conferinței științifice internaționale*, coord. Ioan Bolovan,

bulgari, care aveau anumite privilegii[785], pe care le pierdeau devenind astfel cetățeni români[786]. În anul 1860, prim-ministrul Moldovei, omul politic și diplomatul M. Kogălniceanu a efectuat o vizită la Bolgrad, scopul declarat fiind de a lupta contra „regimului muscălesc”[787]. La scurtă vreme, în orașul Bolgrad au avut loc ciocniri puternice între coloniști și administrația românească, iar drept consecință a început un val de emigrări către Imperiul Rus[788].

Despre evenimentele din sudul Basarabiei scria și consulul francez la Galați, care considera că aceste „incidente” merită o atenție deosebită. Se vorbea de faptul că a izbucnit o „revoltă” la Bolgrad și Reni. Guvernul Principatelor Române dorea să pună în aplicare legea privitoare la recrutare. Populația din sudul Basarabiei a luat imediat atitudine, manifestându-și dezaprobarea după ce anterior a beneficiat de scutire de înrolare în armata rusă[789]. Coloniștii bulgari din sudul Basarabiei au reamintit administrației lui Cuza că Vogoride le-a promis păstrarea privilegiilor. „Recalcitranții” erau în număr de 10 sau 20 mii, după informațiile consulului francez, dar nu dispuneau de arme. În această situație, a fost necesară trimiterea de trupe de la Iași, Galați (chiar ministrul de război s-a deplasat). Somațiile au fost în zadar, urmând o „coliziune” între armata română și coloniștii bulgari. În timpul acestei „rebeliuni”, au fost 40 sau 50 de morți și răniți, aceștia din urmă fiind nevoiți să se „încline în fața legii”[790]. La scurtă vreme, coloniștii bulgari au cerut autorităților române ca doar 5% din populație să fie supusă

Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2017, p. 209. Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*....Op.cit., p. 127.

[785] Duminică, Ivan. Politica Imperiului Rus de acordare a privilegiilor coloniștilor bulgari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia*, serie nouă, 2012, VI, vol. XXI, nr. 2, pp. 175-192; Idem. Identitatea națională a coloniștilor bulgari din Basarabia în secolul XIX. În: *Dilemele conviețuirii în procesul modernizării societății românești în spațiul est-carpatic (secolile XIX-XX)*, coord. Cătălin Turliuc, Mihai-Ștefan Ceaușu. Iași: Editura Junimea, 2011, p. 464. Încă de la începutul administrației românești în sudul Basarabiei a fost întărit Așezământul/Statutul coloniilor din 1819. De asemenea, prin *Hrisovul pentru Școala Centrală din Bolgrad* din anul 1858, coloniștii bulgari din sudul Basarabiei au mai obținut un privilegiu, și anume dreptul de a-și administra singuri școlile din sudul Basarabiei. Acest Hrisov a fost semnat de către Nicolae Conachi-Vogoridi, bulgar grecizat și apropiat de cercurile prorusești din Imperiul Otoman. Ciachir, Nicolae. *Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*. București: Editura Oscar Print, 1999, p. 58. A se vedea Bujureanu, I. M.*Colecțiunea de legiuirile României vechi și noui câte s-au promulgat până la finele anului 1870*. București, 1873, p. 735.

[786] Siupiur, Elena. Pătrunderea instituțiilor moderne românești în sudul Basarabiei după războiul Crimeii (1856-1878). În: *Destin Românesc*, 1996, nr. 4, pp. 35-45.

[787] Momentul este detaliat în ședința Camerei Deputaților din 9 martie 1868. A se vedea: Kogălniceanu, Mihail. *Opere*, IV, *Oratorie*, 1864-1868. București: Editura Academiei, 1977, p. 456.

[788] Conform unor aprecieri ale lui Z. Arbore, în anul 1860 au emigrat din sudul Basarabiei 21.500 de persoane dintr-o cifră totală de 52.000. (Arbore, Zamfir. *Basarabia în secolul XIX*. București: Carol Gobl, 1898, p.) Există și cifra de 16.000, ceea ce ar reprezenta o treime din totalul populației (Ștefan Petrescu, *op. cit.,* p. 210).

[789] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, Galatz, vol. 2, f. 13-13 v (Vermot către Thouvenel, Galați, 30 noiembrie 1860).

[790] *Ibidem*, f. 14 v.

recrutării, și anume bărbații între vârstele de 18 și 21 de ani, ceea ce reprezenta 300 de oameni anual, o cifră derizorie. Această „afacere", cum este numită în documentele diplomatice franceze, era prin „fond și formă" interpretată în mod diferit. Consulul rus considera că guvernul domnitorului Cuza a dat dovadă de „imprudență și exces" privind introducerea legii referitoare la recrutare pentru această populație, care, în același timp, era instigată de Rusia împotriva Principatelor Române. Totodată, s-a invocat exemplul unei mișcări asemănătoare care a izbucnit la Craiova, din cauza ridicării impozitului, fără distincție de clasă socială[791].

În vara anului 1860, depeșele și rapoartele britanice trimise de la Constantinopol vorbeau de faptul că autoritățile ruse aveau pregătiți în Basarabia un număr considerabil de soldați. Se vorbea de cifra de 60.000 de soldați, conform raportului și memorandumului prezentat de Henry Bulwer ministrului de externe britanic John Russell[792]. Deși, în viziunea acestuia, nu erau „semnalele" unei campanii militare generale, se atrăgea atenția asupra relațiilor încordate între domnitorul Cuza și autoritățile ruse. Astfel, la frontiera cu Principatul Moldovei, Imperiul Rus avea concentrate 5 regimente. De asemenea, se vehicula că împăratul Alexandru al II-lea și Marele duce Constantin au trecut în revistă trupele la Tiraspol[793]. Nu în ultimul rând, și presa franceză a preluat unele informații de la Constantinopol și vorbea despre intense pregătiri militare rusești în Basarabia, ceea ce denotă că acest eveniment nu a fost „ocolit", deși știrile erau, de multe ori, telegrafice[794].

Informațiile de la Iași infirmau faptul că trupele ruse vor invada teritoriul Principatelor Române, iar cifrele referitoare la efectivele armate ruse din Basarabia erau mult mai reduse. Într-o telegramă din 26 mai a consulului britanic la Iași, H. Churchill, se arăta că trupele rusești încă nu au traversat Nistrul, dar erau așteptate să ajungă în Basarabia în câteva zile[795]. Deja în luna iunie, Churchill raporta cu exactitate numărul armatei aflate în Basarabia, după ce trimisese în

[791] *Ibidem*, f. 16.
[792] TNA, FO 78/1507 (Bulwer către Russell, Constantinopol, 6 iunie 1860); TNA, FO 78/1507 (Bulwer căre Russell, Constantinopol, 13 iunie 1860).
[793] Greymer, Lawrence. Meeting hauteur with tact, imperturbality and resolution: british diplomacy and Russia, 1856-1865. În: Diplomacy Statecraft, 2018, vol. 29, nr. 3, p. 403.
[794] Ziarul *La Patrie* din 23 august 1860 scria, preluând informații de la cel britanic „Morning-Chronicle", despre concentrările masive de trupe în Basarabia, iar o corespondență adresată de la Petersburg publicației belgiene „Independance Belge" a confirmat știrea. În schimb, ziarul propagandistic din Belgia *Le Nord* a infirmat aceste „zvonuri". Într-o informare din 30 decembrie 1860 a ziarului *Courrier du Dimanche* se scria că, din informațiile lui Bulwer, în micul oraș Bolgrad din Basarabia, generalul rus însărcinat cu protejarea frontierei rusești a insistat pe lângă autoritățile române de a reprima revolta și a ocupa orașul. În legătură cu acest eveniment, se vorbea de concentrarea a 30 mii de soldați la granița cu Principatul Moldovei.
[795] TNO, FO 78/1518, f. 75 (H. Churchill către Russell, Iași, 26 mai 1860).

prealabil o persoană, însărcinată să colecteze asemenea date. Astfel, în toată Basarabia, aflată sub dominația Imperiului Rus, nu se aflau mai mult de 12.000 soldați, acest corp de armată fiind așezat între Tiraspol și Bender[796]. Și această informație urma să fie verificată, dar persoana însărcinată nu dorea să se mai întoarcă în Basarabia, din cauza dificultăților de a ajunge acolo. Sugera că Benderul, fiind mai aproape de Odesa decât de Iași, se puteau solicita informații de la consulul britanic de acolo[797]. Maiorul Cox, care fusese în Basarabia și în Odesa, constata că spre finele lunii august 1860 Imperiul Rus dispunea de un efectiv de 30.000 soldați[798]. Consulul transmitea ministrului de externe și o informație confidențială, precum că un general rus[799], personaj important din anturajul împăratului, „sonda" terenul cu privire la posibilitatea ca prin teritoriul Principatelor Române să treacă trupele ruse în provinciile slave ale Imperiului Otoman[800].

În pofida acestei situații „încordate" din sudul Basarabiei, atitudinea statului român față de doleanțele coloniștilor bulgari era reafirmată la începutul anului 1861. Agentul diplomatic român la Constantinopol (Costache Negri) afirma că articolul 21 al Tratatului de la Paris din 1856 definea poziția față de locuitorii din sudul Basarabiei, care trebuiau să beneficieze de drepturile și privilegiile din Principatele Române, nu din altă parte[801]. Drept urmare, curtea de la Petersburg, care vedea în unirea Principatelor Române – vorba istoricului N. Iorga – „imaginea înfrângerii și umilirea sa"[802], a recurs la încurajarea coloniștilor bulgari de a se răscula împotriva administrației lui Cuza sau de a emigra spre Imperiul Rus[803]. Evident, din cauza situației „fragile" internaționale de după 1856 (și anume proclamarea politicii de „reculegere"), coloniștii bulgari au încercat să obțină atât „simpatia" Înaltei Porți, cât și a Franței – putere garantă a Tratatului de la Paris.

[796] TNO, FO 78/1518, f. 149 (H. Churchill către Russell, Iași, 11 iunie 1860).
[797] *Ibidem*, f. 150.
[798] TNO, FO 78/1518, f. 199 (H. Churchill către Russell, Iași, 20 august 1860).
[799] Ar fi vorba de generalul Duhamel, cunoscut în epocă mai ales la intrarea trupelor ruse în Principateer Române în 1848.
[800] TNO, FO 78/1518, f. 200 (H. Churchill către Russell, Iași, 20 august 1860).
[801] *Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. Corespondență*, text ales și stabilit, studiu introductiv și note de Emil Boldan, București, Editura Minerva, 1980, p. 175.
[802] Iorga, N. *Histoire des relations russo-roumaines*. Jassy: Édition du journal „Neamul Românesc", 1917, p. 322. Sturdza, M. D. La Russie et le désunion des Principautés Roumaines 1864-1866. În: *Cahiers du monde russe et sovietique*, 1971, vol. XII, juillet-septembre, p. 247.
[803] Catalan, Sever Mircea. Cu privire la locul Basarabiei în politica franceză (1856-1861*)*. În: *Patrimoniu*, 1993, nr. 2, p. 153.

La 30 aprilie/12 mai 1861, coloniștii bulgari au trimis un memoriu Porții, cerând, în primul rând, separarea sudului Basarabiei de teritoriul Principatelor Române și revenirea acestui teritoriu sub gestiunea directă a Imperiului Otoman[804]. Ei făceau o analogie directă cu faptul că Tratatul de la Paris a fost modificat odată cu alegerea domnitorului Cuza, iar drept urmare se putea modifica încă o dată prin separarea Basarabiei „anexate" în 1856. Acest demers, catalogat în epocă drept unul nefondat, a fost comunicat domnitorului Cuza de către Aali Pașa, ministrul de externe al Porții, la 21 iunie/3 iulie 1861[805].

Coloniștii bulgari au trimis o delegație și la Paris, sperând să obțină sprijinul împăratului Napoleon al III-lea[806]. Acest fapt rezultă dintr-un raport prezentat domnitorului Cuza la 20 martie/1 aprilie 1861. Ei aveau asupra lor o broșură cu titlul acuzator „Atrocitățile guvernului moldav"[807]. Mai întâi, ei nu au avut „sorți de izbândă" în capitala Imperiului Otoman. Despre acest lucru îi scria ambasadorul Franței la Constantinopol (Lavalette) secretarului domnitorului Cuza (Baligot de Beyne), menționând că a fost vizitat de „doi deputați ai bulgarilor din Basarabia", cărora le-a făcut o primire „rece", ca Legația Prusiei[808]. Conform informației parvenite de la Constantinopol, ambasadorul francez în Imperiul Otoman a avut o reacție virulentă, aruncând la „coșul de gunoi" această broșură, după ce citise câteva pagini, și catalogând-o drept o „publicație infamă"[809]. Iar publicația franceză de la Constantinopol *Le*

[804] BAR, Arhiva Alexandru Ioan Cuza, vol. VII, f. 110-110 v.
[805] BAR, Arhiva Alexandru Ioan Cuza, vol. VII, f. 108.
[806] Într-o corespondență a ziarului *La Presse* din 17 aprilie 1861 se vorbește despre un „soi" de deputăție bulgaro-basarabeană, compusă din doi indivizi și condusă de un polonez Lapinski. Șeful aparent al acestei intrigi ar fi fost un pașa renegat, care a oferit suma de 2000 ducați pentru trimiterea acestei delegații. Aceasta avea drept scop să se plângă de „tirania prințului Cuza". La distanță de câteva luni, jurnalistul francez Theodor Gasset publica un articol (fără a avea un titlu) privitor la misiunea acestei delegații, după ce, în prealabil, primise o scrisoare din partea așa-zisei „delegații basarabene". Articolul începea cu mențiunea că bulgarii din Basarabia, „mânați" de influența străină, fac tot posibilul pentru a crea dificultăți domnitorului Cuza. Aceștia au venit cu o broșură intitulată „Atrocitățile guvernului moldav", fiind o scriere anonimă tipărită la Pera, dar având eronat indicat ca loc de apariție Malta. Cu această broșură a fost trimisă la Paris o delegație alcătuită din 2 indivizi și condusă de un polonez Lapinski. Aceștia trebuiau să se plângă guvernului francez de „tirania prințului Cuza". Jurnalistul francez dorind a fi imparțial, prezenta și punctul de vedere al delegației bulgare. Aceștia aveau „misiunea" de a prezenta suzeranului lor plângerile împotriva domnitorului Cuza pentru a fi cunoscute de reprezentanții Marilor Puteri. Ei doreau să se instituie o comisie europeană care să constate „masacrele de la Bolgrad" și înlocuirea administrației moldovene cu un vali (guvernator turc). Referitor la broșură, ei își declinau responsabilitatea pentru scrierea acesteia, pentru că altfel ar fi semnat-o. Jurnalistul francez, cunoscând ambele puncte de vedere, considera oportun să se realizeze o „anchetă" pentru ameliorarea sorții acestei populații. *La Presse*, 2 juin 1861. Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României... p. 238; 243-244.
[807] *Arthur Baligot de Beyne - Corespondență cu Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri*, studiu introductiv, selectarea și traducerea textelor, note, comentarii și indici de Emil Boldan, Iași, Editura Junimea, 1986, p. 34 (Baligot de Beyne către Cuza, Constantinopol 1/13 aprilie 1861).
[808] *Ibidem*, p. 65. Data corectă a documentului este 17/29 aprilie 1861.
[809] BAR, Arhiva Cuza, vol. XIV, f. 284 (Baligot de Beyne către Cuza, Constantinopol, 3 aprilie 1861).

Courrier d'Orient scria despre această „manevră odioasă”, arătând că autorul acestei broșuri era nimeni altul decât Murad-Bey[810]. Ziarul francez *Journal de Constantinople* publica un material amplu despre această broșură, apreciată drept una „nedreaptă”, împotriva Guvernului moldav, specificând că autorul nu avea dreptul să reprezinte circa 40.000 de coloniști bulgari[811].

În capitala Franței, doleanțele acestora nici nu au fost ascultate, fapt constatat de către Ioan Alecsandri, agentul diplomat român la Paris, care îl informa pe A. Baligot de Beyne că era bucuros că această delegație nu a fost primită nicăieri în audiență. Mai mult decât atât, prințul Napoleon și ministrul de externe E. Thouvenel susțineau politica adoptată de domnitorul Cuza[812]. Despre aceste demersuri a fost anunțat și consulul Franței la Iași, Victor Place, iar ambasadorul de la Constantinopol cerea prudență în gestionarea acestei situații[813]. Acesta i-a trimis copia unei petiții a bulgarilor din sudul Basarabiei, adresată reprezentanților diplomatici de la Constantinopol, mai exact, puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856[814]. În acest context, el îi trimitea consulului de la Iași și unele instrucțiuni, și anume: de a analiza cauzele acestei lupte între guvern și coloniștii bulgari, dar și conduita ambelor tabere; de a-l face pe domnitorul Cuza să înțeleagă avantajul de a se concilia cu aceștia și, nu în ultimul rând, dacă era dispus, să le acorde dreptul să emigreze[815]. La scurtă vreme, Place îl informa pe Lavalette că a vorbit cu domnitorul Cuza, care a promis un răspuns scris și măsuri concrete în raport cu coloniștii bulgari[816]. După o analiză atentă a situației, consulul francez trimitea un raport în care își expunea propria viziune asupra evenimentelor din sudul Basarabiei. În percepția sa, coloniștii erau nemulțumiți că le-a fost abolit privilegiul privind scutirea de serviciu militar și proasta administrație, pe care însuși Cuza a recunoscut-o. Domnitorul român a dat asigurări că va lua cele mai severe măsuri împotriva funcționarilor din sudul Basarabiei, în scopul de a stopa și a

[810] *Ibidem*.
[811] Une brochure sur les evenements de Bolgrad. În: *Journal de Constantinople*, 6 avril 1861. Articolul integral publicat: Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României.... pp. 232-236.
[812] BAR, Arhiva Alexandru Ioan Cuza, vol. XIV, f. 310. Documentul este publicat și de Boldan, E. Arthur Baligot de Beyne... p. 95-97.
[813] CADN, Constantinople (Jassy), vol. 193 (Lavalette către Place, Pera, 11 martie 1861).
[814] Acesta era intitulat: *Mémoire présenté à la Sublime Porte et aux Representants des Grandes Puissances par les délégués de la Bessarabie annexée à la Moldavie*. În acest memoriu se face un scurt istoric al războaielor ruso-turce, care au avut consecințe devastatoare pentru bulgari. Au urmat laudele în adresa Imperiului Rus de a-i primi în Basarabia, oferindu-le o serie de privilegii: scutirea de impozite, de serviciul militar, fiind înscrise în ordonanța împăratului Alexandru I din 12 martie 1820. Memoriul era semnat de Sava Bondareff și Nicolai Horozov.
[815] CADN, Constantinople (Jassy), vol. 193 (Lavalette către Place, Pera, 4 martie 1861).
[816] CADN, Constantinople (Jassy), vol. 193 (V. Place către Lavalette, Iași, 26 martie 1861).

preveni aceste abuzuri[817]. Mai mult decât atât, Cuza a dispus trimiterea unei comisii speciale de anchetă. În ceea ce privește menținerea privilegiilor, Cuza avea o atitudine favorabilă față de restabilirea acestora. Într-o discuție purtată cu Cuza, Place i-a atras atenția domnitorului român să le permită coloniștilor să aibă dreptul de a emigra. Place i-a mai scris lui Lavalette că a cerut explicații privind lupta între autoritățile moldave și coloniști, dar considera că distanța, dificultățile de comunicare și absența unor agenți străini pe teatrul de război făcea imposibilă o bună documentare asupra evenimentelor. Se aștepta ca o comisie să facă lumină în acest caz[818].

Domnitorul Cuza l-a informat și pe consulul britanic despre faptul că coloniștii bulgari din sudul Basarabiei au adresat o petiție Porții și reprezentanților Marilor Puteri la Constantinopol, dar că lucrurile prezentate de aceștia erau exagerate[819]. Cu toate acestea, domnitorul român era gata să accepte formarea unei comisii alcătuite din membrii consulatelor străine în Principatele Române cu privire la verificarea adevărului celor declarate de coloniștii bulgari din Basarabia. Chiar și după emigrarea unei părți importante a populației din coloniile bulgare, Marea Britanie a propus niște soluții. În viziunea consulului britanic la Iași, era de dorit constituirea unei colonii britanice, care putea avea avantajul de a fi un element anti-slav între Rusia și provinciile bulgare din Imperiul Otoman și a pregăti pe viitor stabilirea de companii miniere, feroviare și agricole engleze[820]. O idee, care totuși, nu s-a pus în practică.

De la Constantinopol parveneau unele aprecieri interesante cu privire la mișcarea bulgarilor din sudul Basarabiei. C. Negri a primit vizita lui Iordan, descris drept un polonez „onorabil", care a făcut „lumină" asupra intereselor urmărite de aceștia[821]. Iordan era fost colonel în armata Imperiului Otoman în timpul războiului Crimeii și era reprezentantul uneia dintre facțiunile poloneze, conduse de Czartoryski, fiind „șeful" polonezilor de la Constantinopol[822]. El aducea la cunoștința autorităților române despre sosirea la Galați a 6 polonezi, între care cel mai important „personaj" era un oarecare colonel Lapinski, cunoscut în epocă că ar fi întreprins o campanie „aventuroasă" împotriva circasienilor din Abhazia și că a tratat în final cu generalul Philipson. Iordan punea la îndoială că autoritățile române cunoșteau despre aflarea acestuia la

[817] CADN, Constantinople (Jassy), vol. 193 (V. Place către Lavalette, Iași, 26 martie 1861).
[818] CADN, Constantinople (Jassy), vol. 193 (V. Place către Lavalette, Iași, 26 martie 1861).
[819] TNO, FO 78/1584, f. 131-132 (Churchill către Russell, Iași, 17 aprilie 1861). Documentul publicat integral: Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României....p. 239-242.
[820] TNO, FO 78/1584, f. 205-206 (Churchill către Bulwer, Iași, 12 iunie 1861).
[821] BAR, Arhiva Cuza, vol. XIV, f. 265 (Baligot de Beyne către Cuza, Constantinopol, 25 martie 1861).
[822] *Ibidem*, f. 265 v.

Galați, unde sosise cu un pașaport fals și avea legături cu Verbițki (cunoscut ca Murad Bey)[823]. Lapinski a petrecut o lună în coloniile bulgare din Basarabia, ducând o aprigă campanie împotriva domnitorului Cuza. Acest „personaj" s-a deplasat la Paris, pentru a fi „vocea" coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei și a încercat prin aceasta să denigreze politica promovată de Cuza. În aceste condiții, se atrăgea atenția că acest Lapinski era un adevărat pericol pentru România[824].

Rapoartele diplomatice franceze, trimise de la Iași și Galați, aruncă o nouă lumină asupra acestor evenimente din sudul Basarabiei. Consulul francez de la Galați constata că tulburările produse în toamna anului trecut printre coloniștii bulgari din „Basarabia moldavă" s-au repetat de câteva ori. De data aceasta, au luat un caracter mai greu de stăvilit, necesitând apelul la forța armată. S-a mai constatat că la începutul anului 1861 spiritele nu s-au calmat, dimpotrivă, au „erupt" și mai mult. De data aceasta, emisarii ruși, inițiatorii revoltelor de la Bolgrad și Ismail, adoptau o atitudine „răuvoitoare" față de administrația condusă de domnitorul Cuza[825]. Broșura intitulată „Atrocitățile guvernului moldav", apărută în 1861 și urmărind „profitul" cabinetului de la Petersburg, a fost scrisă și tipărită în Imperiul Otoman, deși pe copertă era indicată ca loc de apariție Malta. În linii generale, această broșură spunea multe neadevăruri și exagerări, dar nu putea fi contestată încercarea domnitorului de a recruta coloniști bulgari pentru armata sa[826].

Coloniștii din sudul Basarabiei au trimis o „deputație" la contele Stroganov, guvernatorul Odesei, având „mandat" de a negocia condițiile prin care aceștia se putea întoarce în cadrul Imperiului Rus. Consulul francez de la Galați ne dă unele informații cu privire la acest moment, și anume că acesta i-a primit cu bucurie și a garantat în avans autorizația de a intra în Imperiu, urmând a se bucura de privilegiile anterioare Tratatului de la Paris din 1856[827]. Diplomatul francez vorbea de faptul că delegația bulgară s-a deplasat la Constantinopol, ca să solicite și sprijinul prințului Vogoride și să se adreseze Divanului, pentru a-și expune nemulțumirile contra Guvernului moldav. Nu în ultimul rând, coloniștii bulgari erau decișii să ceară „detașarea" de Principatul Moldovei[828]. Acest demers a reprezentat și pentru Sublima Poartă un moment

[823] *Ibidem*, f. 266 v.
[824] *Ibidem*.
[825] AMAE. La Cournuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, Galatz, vol. 2 (... către Thouvenel, Galați, 22 aprilie 1861).
[826] Ibidem.
[827] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, Galatz, vol. 2, f. 78 (... către Thouvenel, Galați, 22 aprilie 1861).
[828] *Ibidem*, f. 79.

oportun de a se amesteca în treburile interne ale Principatelor Române și a trage din acest momente anumite „beneficii". Consulul francez vorbește, din surse sigure, despre trimiterea unei misiuni secrete în Principatele Unite. Mehmet Cuprischi Pacha, împreună cu prințul Vogoridi, au decis trimiterea unei misiuni secrete, pentru a susține pe bulgarii din sudul Basarabiei și a-i ajuta în tentativa lor de separare. Aceștia și-au fixat un plan complex de acțiuni, pentru a-și realiza propriile interese. Ei doreau rechemarea trupelor moldave și înlocuirea lor cu o „campanie turcă", formarea unei comisii europene, pentru a investiga criticile aduse de coloniștii bulgari împotriva lui Cuza, dar, în ultimă instanță, au mizat pe instituirea unei comisii turce care să analizeze la fața locului doleanțele înaintate. Se vehicula chiar candidatura prințului Vogoridi la conducerea Principatelor Române. Din informațiile parvenite de la consulatul Franței din Galați, agentul otoman ar fi fost plecat spre orașul Bolgrad la mijlocul lunii martie, având asupra sa un pașaport austriac[829].

Într-un alt raport al consulului Franței de la Galați din 15 mai 1861, se analizau ultimele acțiuni ale administrației românești în problema coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei. Diplomatul francez îl informa pe ministrul de externe (Thouvenel) că, în urma votului Asambleii de la Iași din 19 aprilie, erau reconfirmate privilegiile coloniștilor bulgari[830], ceea ce i-a mulțumit și a calmat spiritele din țară. Însă, de acest fapt nu erau mulțumiți „agenții ruși" (în frunte cu consulul rus de la Ismail), „amenințați de a pierde fructul intrigii"[831], nedorind să lase bulgarii sub impresia votului favorabil legislativ. În comentariile lor „injurioase" în adresa Guvernului lui Cuza, ei catalogau acest act „drept un produs al fricii"[832] și că, odată criza depășită, se va apela la abrogarea acesteia.

În acea perioadă a fost arestat Theodor Velikov care avea asupra sa un dosar enorm, conținând petiția adresată de bulgari împăratului Alexandru, o proclamație (datată cu 21 ianuarie), prin care Stroganov a invitat coloniștii bulgari să emigreze, modele de cereri de concesii de proprietăți, lista celor care doreau să emigreze în Imperiul Rus[833]. Analizând aceste fapte, este cert că s-au întreprins toate acțiunile pentru a-l discredita pe Cuza și administrația acestuia. Votul din 19 aprilie a fost contracarat prin facilitățile oferite de Guvernul rus: o donație

[829] *Ibidem,* f. 79 v.
[830] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, Galatz, vol. 2, f. 85 (... către Thouvenel, Galați, 15 aprilie 1861).
[831] *Ibidem*.
[832] *Ibidem*, f. 86 v.
[833] *Ibidem*, f. 87.

de 150 ruble argint și 50 desetine de pământ, scutirea de impozit funciar pe 10 ani și scutirea de serviciul militar pe vecie. În viziunea diplomatului francez, Guvernul moldav caută să combată această „propagandă redutabilă”[834], dar nu dispuneau de resurse. Astfel, doar printr-o decizie favorabilă, Guvernul domnitorului Cuza nu putea contracara acțiunile destabilizatoare ale Imperiul Rus.

În pofida acestui eșec, pe de o parte, coloniștii bulgari din Basarabia s-au arătat mai conciliant în discuțiile cu administrația românească, iar pe de altă parte, domnitorul Cuza a luat unele măsuri menite să atenueze starea de conflict. Toate acestea după ce, în primăvara anului 1861, deputatul Panait Cazimir atrăgea atenția deputaților că „vom privi cu nepăsare pustiindu-se o țară bogată, care va deveni un deșert și va produce un însemnat deficit în veniturile statului”[835]. În luna august, prin decretul domnitorului Cuza, Anastasie Panu a reconfirmat Statutul coloniștilor bulgari, ceea ce a calmat spiritele din regiune[836]. Reconfirmarea privilegiilor a avut un ecou în rândurile coloniștilor, ceea ce transpiră dintr-un raport al consulului francez la Iași (Victor Place) către domnitorul Cuza, din 16/28 august 1861. Aceștia s-au prezentat la o întrunire cu diplomatul francez și „păreau plini de recunoștință și de încrederea” pe care domnitorul român le-a acordat-o[837]. Într-un raport ulterior, datat cu 29 august/10 septembrie 1861, Place l-a informat pe Lavalette că neînțelegerile dintre coloniștii bulgari și administrația românească a luat sfârșit[838]. În același raport, el a relatat că unul dintre liderii bulgarilor a declarat că tulburările se datorau „proastei administrații a funcționarilor Moldovei pe care i-a trimis domnitorul”, dar mai mult „instigărilor Rusiei”[839]. Se recunoștea, astfel, implicarea directă a cabinetului de la Petersburg în agitațiile din sudul Basarabiei, precum și încercările diplomatice de a submina și a discredita administrația domnitorului Cuza în fața puterii garante – Franța.

4.3. Incidentul de la Coștangalia: impact diplomatic și european (1863)

În contextul revoluției poloneze împotriva Imperiului Rus, un incident aparent „neînsemnat” a iscat anumite controverse în relațiile dintre Principatele Române și Franța. Un

[834] *Ibidem*, f. 87 v.
[835] Adunarea Legistlativă a Moldovei, 7 aprilie 1861, p. 73.
[836] I. M. Bujureanu, *Colecțiunea de legiuirile României vechi și noui câte s-au promulgat până la finele anului 1870*
[837] Biblioteca Academiei Române, Serviciul Manuscrise, Arhiva Alexandru Ioan Cuza, vol. XVII, f. 44.
[838] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, Iassi, vol. 10, f. 289 (V. Place către Lallemand, septembrie 1861).
[839] *Ibidem*, f. 291.

grup de 200-300 de polonezi, organizat de principele Mihail Czajkowki (Sadyk-Pașa) și comandat de către colonelul Zygmunt Fortunat Milkowski, s-a îndreptat spre Polonia, tranzitând teritoriul românesc[840]. Aceștia au debarcat între Reni și Ismail în noaptea de 13 spre 14 iulie (stil nou) de pe un vas aflat sub pavilion englez, cu numele „Czas", venind din Tulcea[841]. Încercând să evite orice confruntare militară cu autoritățile române, Milkowski a adresat populației un apel, explicând motivul trecerii acestui detașament polonez pe teritoriul Principatelor Române[842]. Colonelul polonez Milkowski recunoștea că a săvârșit o „ilegalitate", deoarece, în viziunea sa, era imposibil să obțină acordul Guvernului român de a tranzita teritoriul Moldovei. De menționat că apelul a venit în momentul debarcării pe teritoriul românesc, preîntâmpinat autoritățile române nu au fost anunțate în prealabil, acest fapt fiind mai degrabă drept o scuză, decât o solicitare de a fi lăsat să treacă pe teritoriul românesc[843].

Informațiile viceconsulului francez Louvières la Tulcea arată de la fața locului pregătirile incipiente ale acestei mișcări a lui Milkowski, îndreptate împotriva Imperiului Rus. Deja în luna aprilie a anului 1863, se vorbea despre concentrarea unor polonezi la Tulcea[844], în număr de circa 700 și care urmau să treacă pe la Reni, pentru a intra pe teritoriul rusesc. Diplomatul francez menționa că Guvernul român nu era „neliniștit" de acest demers polonez[845]. Acesta mai constata „mașinațiunile" Imperiului Otoman care, indirect, ar fi permis ca această trupă poloneză să traverseze teritoriul Principatelor Române, pentru că, la scurtă vreme, niște membri din

[840] Cristea, Gheorghe. Desăvârșirea unității statale a poporului român în obiectivul politicii externe a domnitorului Alexandru Ioan Cuza. În: *Studii. Revista de Istorie*, 1979, tom. XXXII, nr. 1, p. 46. Gheorghe I. Brătianu vorbește despre „nenorocitul incident de la Costangalia", la care a participat un detașament de 400 de voluntari polonezi. (Gheorghe I. Brătianu, Politica externă a lui Cuza Vodă și desvoltarea ideii de unitate națională, p. 130. A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor*, vorbește despre faptul că „în noaptea de 30 iunie spre 1 iulie, o trupă de 400 de poloni, debarcă la Cahul, de pe o corabile sub pavilion englez, și înantează pe teritoriul românesc". Xenopol, A. D. *Istoria Românilor din Dacia Traiană, vol. XIII: Domnia lui Cuza Vodă 1859-1866*, partea întâia, ediția a III-a. București: Editura „Cartea Românească", p. 171. A fost întâlnită și cifra de 500 de poloni. Istoricul N. Corivan indica o trupă poloneză de 400 de emigranți. Corivan, Nicolae. Politica externă a lui Alexandru Ioan Cuza. În: Danubius, 1972-1973, vol. VI-VII, p. 153. A se vedea Bălășel, Teodor. Notițe referitoare la lupta de la Costangalia. În: Arhivele Olteniei, mai-august 1926, an. V, nr. 25-26, p. 281. Consulul britanic de la Galați vorbește de 350 de polonezi (TNA, FO 78/1747 (Ward către Russell, Galați, 14 iulie 1863). Lamy, șeful misiunii militare franceze în România vorbește de cifra 300 de oameni. ANIC, Microfilme Franța, rola 78, c. 335 (Lamy către Randon, București, 7/19 iulie 1863).

[841] TNA, FO 78/1747 (Green către Russell, București, 18 iulie 1863).

[842] *Românul*, 5 iulie 1863. Proclamația reprodusă și în *Voix de la Roumanie*, 11/23 iulie 1863.

[843] Jeglinschi, V. L'insurection polonaise de 1863 dans la presse roumaine. În: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1967, tom. VI, nr. 3, p. 444.

[844] AMAE. La Courneuve, CPC, Turquie (Jassy), vol. 11, f. 17 (Louvières către Drouyn de Lhuys, Tulcea, 4 aprilie 1863).

[845] Ibidem, f. 44 (Louvières către Drouyn de Lhuys, Tulcea, 15 mai 1863).

compania lui Milkowski au fost arestați, ca să salveze aparențele[846], la cererea consulatului rusesc. Aceeași poziție o emite și istoricul român Gheorghe Duzinchevici, care face apel la surse poloneze, și anume, la un raport adresat agentului polonez de la Istanbul, Wladislaw Jordan[847], în care se arată că aceste arestări au fost „pur formale", iar consulul francez la Tulcea, fără a avea instrucțiuni precise din partea guvernului său, i-a eliberat. Aceeași părere este emisă și de istoricul polonez Krzystof Dach care scria că Reșid Pașa, guvernatorul Tulcei, a recurs la arestări formale, pentru ca Milkowski că poată pleca mai departe[848]. Informația a fost confirmată în luna septembrie 1863 și de către Janusz Woronici, emisar al lui Czartoryski în Principatele Române, că „turcii au fost aceia care au îndemnat pe Milkowski să intre înarmați în România"[849] și „Poarta nu s-ar fi supărat dacă aceștia ar fi compromis pe Cuza și pe români"[850]. Aceste aprecieri au fost făcute în contextul unor afirmații ale funcționarilor austrieci și otomani privind o ocupație militară a Principatelor Române, deoarece suspectau că intenționau să se răscoale. Cabinetul de la Viena credea că Principatele urmau să facă o „revoluție" în timp ce Imperiul Otoman nutrea o „nemulțumire personală" față de Cuza. În eventualitatea traversării acestei trupe poloneze, Poarta putea invoc un motiv pentru a interveni în Principate[851]. Consulul austriac la Tulcea „sfătuia" ca Milkowski să traverseze Dunărea sub pavilion austriac[852]. Toate aceste discuții arătau că atât austriecii, cât și otomanii știau despre această tentativă a lui Milkowski, mai ales că toate pregătirile au avut loc la Tulcea, aflată sub suzeranitate otomană, fiecare putere având propriile interese în această „afacere".

Documentele parvenite și de la consulii francezi din alte orașe românești aruncă o nouă lumină asupra acestor evenimente din sudul Basarabiei. Maurin, consulul Franței la Brăila, a criticat „apatia" Guvernului lui Cuza, care s-a făcut a nu vedea faptul că teritoriul Moldovei era traversat de mici grupuri fără arme, care se deplasau către Podolia[853]. Conform consulului de la

[846] *Ibidem*, f. 92 (Louvières către Drouyn de Lhuys, Tulcea, 11 iulie 1863).
[847] Duzinchevici, Gheorghe. *Cuza-Vodă și revoluția polonă din 1863*, București, Editura Cartea Românească, 1935. p. 29.
[848] Ciobanu, Veniamin. Dobrogea otomană și Principatele Unite în strategia politică și militară a insurecției poloneze din ianuarie 1863. În: *Moștenirea culturală turcă în Dobrogea*, coord. Tasin Gemil, Gabriel Custurea, Delia Roxana Cornea. București: Editura Top Form, 2013, p. 185.
[849] Duzinchevici, Gheorghe. *Cuza Vodă....* p. 44.
[850] *Ibidem*.
[851] AMAE. La Courneuve, CPC, Turquie (Jassy), vol. 11, f. 89 v. (Louvières către Drouyn de Lhuys, Tulcea, 10 iulie 1863).
[852] *Ibidem*, f. 90.
[853] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique des Consuls, Bucarest , vol. 23, f. 273 (Maurin către Drouyn de Lhuys, Brăila, 17 iulie 1863).

Galați, un număr de 400-450 de polonezi au trecut Dunărea, îmbarcându-se pe un remorcher englez[854]. Ajungând în Satul Nou, colonelul polonez Milkowski a emis o proclamație către locuitorii Moldovei, ulterior deplasându-se spre Cahul, în Basarabia moldavă[855]. Potrivit potrivit informațiilor consulului italian de la Tulcea (Jesse), colonelul Milkowski a părăsit orașul în fruntea a 213 ostași, debarcând lângă Cahul[856].

Aflând de această înaintare a detașamentului polonez, domnitorul Cuza a telegrafiat prefectului de Covurlui să plece în Satul Nou, să se întâlnească cu șeful polonezilor și să-i declare că, deși simpatizează cu cauza lor națională, nu va permite invadarea teritoriului românesc, cerându-i depunerea armelor[857]. Aflarea acestui detașament în Satul Nou i-a făcut pe grăniceri să-l anunțe pe generalul Ioan Emanuil Florescu, ministrul de război. Acesta a trimis o telegramă colonelului Athanasie Călinescu, care comanda Regimentul 3 Linie din garnizoana din Ismail, pentru a lua măsurile necesare: „Întâlnindu-i, somați-i de a lăsa armele și de a se întoarce: la caz de rezistență, respingeți-i prin arme”[858]. Colonelul Călinescu s-a întâlnit la Coștangalia cu Milkowski, atenționându-l că trecerea trupelor sale era o încălcare flagrantă a neutralității Principatelor Române, iar, mai grav, însemna un conflict deschis cu Imperiul Rus: „Oricare ar fi scopul, nu poate să violeze teritoriul nostru cu o trupă armată și, dacă această trupă armată poate că are un scop nobil, dar și misiunea trupei române nu e mai puțin sacră, adică aceea de a apăra neutralitatea pământului românesc”[859]. Milkowski a refuzat să depună armele, ceea ce a dus la un conflict deschis între armata română și trupa poloneză: bătălia de la Coștangalia a avut o durată de 5 ore[860], ulterior polonezii au fost dezarmați în localitatea Rânzești[861] și au recunoscut că

[854] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique des Consuls, Galatz, vol. 2, f. 176 (..... către Drouyn de Lhuys, Galați, 16 iulie 1863).
[855] Ibidem, f. 177.
[856] Petrică, Ion. Legăturile scriitorului polonez Teodor Tomas Jez (Zygmunt Milkowski) cu români. În: *Romanoslavica*, 1970, vol. XVII, p. 648.
[857] Bobango, Gerald B. *The emergence of the Romanian National State*. New York, 1979, p. 137. BAR, Arhiva Cuza, vol. XIX, f. 289-289 v.
[858] Ionescu, Dumitru P., Emil Pușcașu. Lupta de la Costangalia (iulie 1863*)*. În: *RI*, 1996, tom VII, nr. 9-10, p. 759. BAR, Arhiva Cuza, vol. XXVIII, f. 85.
[859] Ibidem. *Monitorul Oastei*, nr. 37/1863, p. 637.
[860] BAR, Arhiva Cuza, vol. IX, f. 76 (Baligot de Beyne către Alecsandri, București, 16 iulie 1863). Michelson, Paul E. Alexandru Ioan Cuza and the polish question: the Costangalia incident of 1863. În: *Romanian and polish peoples in East-Central Europe (17th-20th centuries)*, ed. Veniamin Ciobanu. Iași: Editura Junimea, 2003, p. 105.
[861] Damé, Frédéric. *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avèment des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900*). Paris: Felix Alcan, 1900, p. 131; Jelavich, Barbara. *Russia and the formation of the Romanian national state, 1821-1878*. Cambridge University Press, 1984, p. 128. „Rezultatul puțin glorios al luptei de la Costangalia dădu dușmanilor lui Cuza un nou prilej de încriminări, învinovățindu-l că nici de organizarea oștirii nu s'îngrijește, cu toate cheltuielile ce țara le face pentru ca aceasta să fie la înălțimea ei”. Rosetti, Radu. *Din copilărie. Amintiri*. București: Editura Cultura Românească, 1925, p. 195.

această acțiune a fost una „nebunească”[862]. După depunerea armelor, polonezii au fost tratați cu amabilitate, însuși colonelul Călinescu mărturisind că „are ordin să-i trateze ca pe niște frați”[863]. În localitatea Rânzești, polonezii au fost vizitați de prefectul de Galați, Leon Ghica, și de doctorul Carol Davila. Despre ospitalitatea românilor vorbește și Karol Brzowowski, participant la episodul de la Coștangalia, aflându-se la spitalul din Galați: „Eram îngrijiți cu o atenție de-a dreptul maternă, masa noastră, conform indicațiilor medicale, era bogată, ba chiar aleasă”[864]. Ulterior, colonelul Milkowski a mulțumit prin intermediul unei scrisori lui Ghica pentru „ospitalitatea și maniera generoasă pe care ne-ați oferit-o în Principate”[865] recunoscând că nu ar fi trebuit să întreprindă o astfel de acțiune, pentru a „tulbura liniștea acestei țări” și promițând că nu va mai încerca să treacă prin Principatele Române, pentru a lupta împotriva Imperiului Rus.

Domnitorul Cuza, pe lângă aprecierile față de armata română, a luat în considerare și „purtarea vrednică de tótă lauda ce au arătat locuitorii coloniilor din Basarabia și zelul cu care li au adus toate înlesnirile trebuincioase trupelor române, la ocasiea respingerii unei cete de polonezi, care trecuse cu măna armată pe teritoriul român, dobândind acelor locuitori drepturi la recunoscința Noastră, Noi avem plăcerea a constata astă patriotică purtare a lor, și a le arăta deplina noastră mulțumire”[866].

Fără a intra în detalii ce țin de partea militară, ne vom referi la reacțiile din mediul diplomatic. Încă de la bun început, șeful de cabinet al domnitorul Cuza (Baligot de Beyne) îl informa pe agentul diplomatic român la Paris despre aceste evenimente, atribuindu-le, inițial, unui „complot” pus la cale de Grigore Sturdza[867], fapt de care ar fi avut cunoștință și C. A. Rosetti[868]. Această „părere” a domnitorului Cuza se baza, în mare parte, pe rapoartele parvenite de la Constantinopol. Într-un raport al lui Bordeanu, asistentul lui C. Negri la Constantinopol, care scria de la Pera încă la 14/26 martie 1863 că „faimosul Wijbisky (Mourad-Bey)”[869], însoțit

[862] BAR, Arhiva Cuza, vol. XVI, f. 33v.
[863] Petrică, Ion. *Confluențe culturale româno-polone (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*. București: Editura Minerva, 1976, p. 98.
[864] *Ibidem*.
[865] BAR, Arhiva Cuza, vol. XVI, f. 328 (Milkowski către Leon Ghica, București, 30 iulie 1863).
[866] BAR, Arhiva Cuza, vol. X, f. 322.
[867] Duzinchevici, Gheorghe. *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*..., p. 44.
[868] În realitate, opoziția nu a știut dinainte de pregătirea acestei expediții, dar momentul va fi exploatat în propriul interes, pentru a-l acuza pe domnitorul Principatelor de devotament față de Rusia. ANIC, Colecția Microfilme Franta, rola 41.
[869] Implicat în complotul împotriva domnitorului Cuza, de la Focșani, din 1859. Bobango, Gerald G. *Op. cit*, p. 139. Detalii despre acest moment, dar și despre complotul pus la cale împotriva domitorului Cuza, aflat la Constantinopol în 1860, a se vedea pe larg: Ivănescu, Dumitru. Complotul polonez din 1859 împotriva lui Al. I. Cuza. În:

de un polonez, au părăsit orașul Tulcea, cu intenția de a se pune la dispoziția prințului Grigore Sturdza[870]. La scurtă vreme, i s-a demonstrat că aceste „zvonuri" au fost neîntemeiate, dar el continua să creadă într-un complot îndreptat împotriva sa. În prim-plan apare un personaj cunoscut românilor, și anume Czaikowski (Sadyk Pașa), care era învinuit că ar fi pregătit expediția condusă de colonelul polonez Milkowski. La 15 iulie 1863, Costachi Negri scria din Constantinopol, fapt, confirmat și de către Baligot de Beyne, că „sub pretextul cauzei polone, această trupă acționează pentru Grigore Sturdza. Negri telegrafia că expediția a fost organizată de Sadyk-Pașa, comandantul cazacilor otomani, același care a fost compromis în atentatul contra vieții Prințului"[871]. S-a dovedit că aceste acuzații au fost nefondate. Auzind despre cele întâmplate, Sadyk Pașa la 23 iulie, că prințul Cuza și generalul Floresco poartă „epoleți moscoviți"[872], iar privitor la acțiunea poloneză, ea ducea la o „ruptură morală cu România". Lucrul cel mai important este că acesta nu vedea în expediția lui Milkowski un alt episod „condus de Wierzbicki" împotriva lui Cuza[873].

Aflând despre sosirea acestui detașament de polonezi, venit din Imperiul Otoman sub pavilion englez, domnitorul Cuza a considerat că cabinetele de la Londra și de la Constantinopol au cunoscut această „conspirație"[874]. El dorea să trimită o notă de protest Imperiului Otoman, care ar fi avut interesul să intervină militar în Principatele Române sau chiar să le ocupe. Însă, pentru a recurge la acest gest, Cuza dorea să cunoască și poziția Franței, trimițând instrucțiuni în acest sens agentului diplomatic român de la Paris. Fiind întrebat despre poziția Franței, ministrul de externe Drouyn de Lhuys a declarat că soluția era în „mâinile" domnitorului Cuza și ținea de

Zargidava, pp. 67-72; Duzinchevici, Gheorghe. *Beizadea Grigore Sturdza şi polonii*. București, 1941, p. 9-24; Muntean, Ovidiu. Polonia în presa românească din perioada unirii Principatelor. În: *Acta Musei Napocensis*, 2008-2009, p. 193.

[870] Emerit, Marcel. Les complots polonais et hongrois en Roumanie en 1863-1864. În: *Revue historique du Sud-Est Européen*, XII, 1935, nr. 7-9, p. 230. Această informație se găsește: AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique des Consuls, Bucarest, vol. 23, f. 371 (Tillos către Drouyn de Lhuys, București, 17 iulie 1863); AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Turquie, vol. 359, f. 212 (Moustier către Droyn de Lhuys, Therapia, 9 iulie 1863)

[871] Lukasik, Stanislaw. Relațiunile lui M. Czakjowski-Sadâk-Pacha cu românii. În: *Revista Istorică Română*, 1932, nr. 2, p. 257. Originalul se găsește la BAR, Ms no. 4869 și 4865.

[872] *Ibidem*. Ms nr. 4901.

[873] *Ibidem*. Ms nr. 4901

[874] Cert este faptul că această acțiune a domnitorului Cuza a fost percepută în mediul diplomatic de la Costantinopol drept o dovadă că ar exista o înțelegere cu Rusia. Peste trei săptămâni de la „incidentul" de la Costangalia, agentul diplomatic român la Paris îi telegrafia lui Baligot de Beyne că ziarul *The Times* îl cataloga pe Cuza drept rusofil. Aceeași poziție era împărtășită și de către Henry Bulwer în vara acelui an 1863. Bobango, Gerald. *Op. cit.*, p. 139. BAR, Arhiva Cuza, vol. II, f. 192-193.

„înțelepciunea" sa de a gestiona această „afacere foarte delicată"[875]. Cu toate acestea, diplomatul francez îl „sfătuia" pe Cuza că ar trebui să acționeze cu tact, să nu apeleze la violență, fapt ce ar putea fi dezavuat de presa vremii și ar confirma că tranzitul armelor sârbești pe teritoriul Principatelor Române din 1862 ar putea duce la impresia generală că ar exista un acord româno-rus[876]. În linii generale, guvernul francez aproba „conduita" domnitorului Cuza și chiar considera că avea dreptul să adreseze „observații calme Turciei și Angliei"[877], care ar arăta în fața acestora o dovadă a neutralității Principatelor Române[878]. Într-o discuție purtată cu consulul general al Marii Britanii la București (Green), domnitorul Cuza i-a declarat că este o „intrigă turcească", cu scopul de-al detrona, având o înțelegere cu opoziția din Principatele Române[879].

Constatăm că guvernul francez era binevoitor față de aceste acțiuni, însă, după ce la Quay d'Orsay au ajuns rapoartele consulului general francez de la București (Tillos), lucrurile au luat o întorsătură defavorabilă[880]. Atitudinea lui Tillos a fost critică în adresa administrației românești, negând de la bun început implicarea lui Grigore Sturdza, dar și interpretând acest „episod" drept o manifestare a politicii rusofile a lui Cuza[881]. În aceste condiții, atitudinea cabinetului francez și a opiniei publice se schimbă radical. Ioan Alecsandri era primit cu răceală de către ministrul de externe francez[882]. La 18 iulie, agentul diplomatic român vorbea despre întrevederea cu ministrul de externe francez, care nu credea într-o conspirație „combinată" a polonezilor cu Grigore Sturza. Opinia generală în cadrul Ministerului de Externe de la Paris era una ostilă guvernului lui Cuza[883]. Cel care a „deturnat" „simpatiile" guvernului francez față de domnitorul Cuza a fost consulul general de la București (Tillos), care era „pornit" să demonstreze că de toată acțiunea se face responsabil domnitorul, în „colaborare" cu Imperiul Rus[884]. Analizând poziția colegului său

[875] Bossy, R. V. *Agenția diplomatică a României la Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Voda*. București: Cartea Românească, 1931, p. 64.
[876] Corivan, Nicolae. *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 119. Gheorghe Duzinchevici emite părerea conform căreia ar fi existat o înțelegere în privința transportului de arme către Serbia de pe teritoriul Principatelor Române, făcând apel la sursele poloneze aparținând lui Gradowicz. Duzinchevici, Gheorghe. *Chestiuni din vremea lui Cuza-Vodă*. În: *CI*, 1934-1936, an. X-XII, nr. 1, , p. 96.
[877] Bossy, R. V. *Op. cit*., pp. 273-274.
[878] Idem, 23 iulie 1863, p. 275.
[879] TNA, FO 78/1747 (Green către Bulwer, București, 21 iulie 1863).
[880] Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*.... p. 135.
[881] Duzinchevici, Gheorghe. Contribution à l'histoire des relations russo-roumaines du temps du prince Couza. În: *Revue Historique du Sud-Est européen*, 1935, nr. 4-6, p. 141; Hudiță, Ioan. Franța și Cuza Vodă. Lovitura de Stat proiectată în 1863. După documente inedite. În: *Hrisovul*, 1941, nr. 1, 1941, p. 335.
[882] Bossy, R. V. *Op. cit*., p. 275.
[883] Emerit, Marcel. *Op. cit*. p. 230.
[884] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Turquie, vol. 359, f. 298 (Moustier către Droyn de Lhuys,).

britanic (Green), acesta nu credita ideea că polonezii au fost „ademeniți" în Principatele Române sub un pretext fals[885]. După lămuririle primite că „tot ceea ce a făcut Prințul, chiar și în acest conflict, a fost pentru cauza susținută de Franța" și că oricât de „regretabile" ar fi fost afirmațiile ministrului francez, România rămânea fidelă acesteia[886], situația s-a mai aplanat.

Altă părere a avut, de la bun început, consulul francez de la Galați, care considera că România simpatiza cu „nobila cauză" a polonezilor, dar a acționat energic, pentru a stopa această acțiune militară, care amenința neutralitatea Principatelor Române[887]. Iar modul cum s-a comportat Cuza cu polonezii înfrânți la Rânzești era demn de laudă[888]. Nu aceeași impresie avea consulul rus de la București, care vorbea de pierderile foarte mari din ambele tabere (aproximativ 100 de morți și răniți), dar aprecia acțiunea lui Cuza pentru de a stopa înaintarea polonezilor pe teritoriul românesc, „obligat" să evite o vărsare mai mare de sânge[889].

Asistentul lui C. Negri de la Constantinopol, Ioan Bordeianu, continua să-și mențină opinia „personală" referitoare la amestecul lui C. A. Rosetti în această tentativă de a-l discredita pe Cuza, apelând la voluntarii polonezi, cu scopul de a „revoluționa țara noastră"[890]. Bordeianu menționa și despre faptul că principalul ziar străin din Imperiul Otoman *Journal de Constantinople* scria cu ostilitate despre Principatele Române, prezentând într-o manieră defavorabilă acțiunea poloneză[891]. El îl aduce în prim-plan pe Sokulsky, agentul colonelului Milkowski, românii fiind acuzați că doreau a „revoluționa" Principatele Române, deși se recunoștea că guvernul român a acționat just și nu a permis violarea teritoriului său de către trupa poloneză[892]. După ce acest eveniment s-a consumat, iar spiritele s-au calmat, C. Negri îi scria lui Baligot de Beyne despre efectele acestei acțiuni poloneze asupra agentului polon de la Constantinopol Jordan: „L-am făcut pe Jordan să înțeleagă că faimoasa expediție, în loc să fie împotriva Rusiei, era, pur și simplu, împotriva țării noastre, pentru a provoca tulburări și

[885] TNA, FO 78/1747 (Green către Bulwer, București, 21 iulie 1863).
[886] Bossy, R. V. *Op. cit*., p. 275.
[887] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique des Consuls, Galatz, vol. 2, f. 180 v. (Vermot către Drouyn de Lhuys, Galați, 17 iulie 1863).
[888] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique des Consuls, Galatz, vol. 2, f. 183 (Vermot către Drouyn de Lhuys, Galați, 21 iulie 1863).
[889] TNA, FO 78/1747 (Green către Russell, București, 17 iulie 1863).
[890] BAR, Arhiva Cuza, vol. III, f. 78 v (Bordeanu către Negri, Pera, 7/19 iulie 1863).
[891] Derviș Pașa vorbea cu dispreț despre România privind acest incident. Lukasik, Stanislaw. *Pologne et Roumanie: aux confins des deux peuples et des deux langues*. Librairie polonaise, 1938, p. 93.
[892] BAR, Arhiva Cuza, vol. III, f. 79 (Bordeanu către Negri, Pera, 12/14 iulie 1863).

haos”[893]. În schimb, agentul polonez din Imperiul Otoman i-a comunicat lui Negri despre indignarea ce exista în Polonia față de acțiunea lui Milkowski, fiind, după expresia sa, o „nemernică tentativă” față de un popor care mereu a susținut acțiunile polonezilor. Acest fapt denotă că acțiunea sa nu a fost coordonată cu „centrul” mișcării generale polone și din cauza faptului că existau două facțiuni: una democratică, la care s-a raliat colonelul Milkowski, și una „cuminte”, în aprecierea lui Negri, condusă de principele Czartoryski, care urma să se deplaseze la București, pentru a ajunge la o înțelegere cu Guvernul român privind detașamentul polonez. În cele din urmă, nici Poarta, nici Guvernul francez nu au dorit să „acorde protecție la 200 de necunoscuți”[894], iar guvernatorul general al orașului Tulcea scotea în evidență faptul că ar fi împiedicat debarcarea polonezilor pe teritoriul românesc, dacă acest lucru ar fi fost solicitat de către Sublima Poartă[895]. În aceste circumstanțe, respectiva „afacere poloneză” s-a încheiat, dar ea va avea ecou și în anul următor, pentru că a ieșit la iveală faptul că mai degrabă a fost o acțiune poloneză, decât una „gândită” la Constantinopol[896].

După consumarea acestui episod regretabil, a venit și reacția Imperiului Otoman, având în vedere că pregătirile militare ale lui Milkowski s-au desfășurat la Tulcea. Într-o circulară a ministrului de externe al Porții, Aali Pașa, adresată agenților diplomatici turci de la Londra, Paris și Torino, se încerca „dezvinovățirea” Sublimei Porți prin faptul că reprezentanții turci la Tulcea au arestat peste o sută de supuși otomani, care se găseau în trupa lui Milkowski[897]. Însă, așa cum a fost menționat anterior, aceste arestări au fost realizate „de ochii lumii” și pentru a liniști Imperiul Rus, în special. Privitor la bătălia de la Coștangalia, Aali Pașa considera că recurgerea la arme era un fapt regretabil, fără îndoială, dar autoritățile române au acționat corect, apărându-și teritoriul[898]. Astfel, conduita lui Cuza nu putea fi „blamată”[899]. Ministrul de externe otoman aprecia că acțiunea lui Cuza demonstrează că acesta s-a „rupt de obiceiurile” sale și de

[893] Ivănescu, Dumitru. Relațiile româno-polone în timpul domniei lui Al. I. Cuza, 1859-1866. În*: Anuarul Institutului de Istorie Xenopol*, 2004, vol. XLI, 2004, p. 289; Ibidem. *De la revoluția pașoptistă la întregirea națională*. Iași: Editura Junimea, 2004, p. 181. BAR, Arhiva Cuza, vol. I, f. 386v (Negri către Baligot de Beyne, Constantinopol, 16 iulie 1863).
[894] BAR, Arhiva Cuza, vol. XVI, f. 338.
[895] BAR, Arhiva Cuza, vol. XVI, f. 335.
[896] Duzinchevici, Gh. Quelques aspects des relations roumano-polonaises au XIXe siecle (inteprétations, corrections, completements). În: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1973, tome XII, nr. 4, p. 753.
[897] Ciobanu, Veniamin. *Op. cit*., p. 185.
[898] *L'Empire Ottoman et l'Europe. Documents diplomatiques ottomans sur les affaires de Pologne et la Russie (1861-1868),* réunis et publiés par Sinan Kuneralp, Les Éditions ISIS, Istanbul, 2012, p. 97.
[899] *Ibidem*.

„tentativele revoluționare” ale Principatelor Române[900]. Pe lângă aceste poziționări ale Ministerului de Externe Otoman, el trebuia să convingă mediul diplomatic european că nu a favorizat trupa lui Milkowski în niciun fel. În consecință, evenimentele de la Coștangalia au avut ecou și în lunile imediat următoare.

Khalil Bei, ministrul plenipotențiar al Imperiului Otoman la Petersburg, primise instrucțiuni de la Constantinopol să-l asigure pe cancelarul Gorceakov că Poarta nu s-a implicat în acțiuni de a „încuraja revoluția poloneză”[901]. La Viena, ambasadorul turc Calimachi bei a explicat ministrului de externe Rechberg esența evenimentului produs la Coștangalia, apreciind conduita domnitorului Cuza. O atitudine mai dură a adoptat subsecretarul de stat de la Foreign Office, Layard, care menționa că domnitorul român și-a permis „acte de dictator”[902].

În ceea ce privește relațiile româno-polone și modul de interpretare a „incidentului” de la Coștangalia, există diverse luări de poziție, pe alocuri ostile, față de acțiunile domnitorului Cuza. P. P. Panaitescu a luat atitudine față de aprecierile istoricului polonez Henryk Batowski, care a susținut că domnitorul Alexandru Ioan Cuza a avut o „atitudine echivocă față de polonezi”[903]. Istoricul român a demonstrat, prin documentele din arhiva lui Cuza și din „Memoriile” lui Milkowski, că acesta a acționat în favoarea Poloniei, precizând că politica lui Cuza în acele circumstanțe dificile s-a făcut în interesul românesc[904]. În 1864, căpitanul Zagrovsky încerca să obțină permisiunea ca un detașament militar polonez să treacă pe teritoriul Principatelor Române. Iată ce spunea domnitorul Cuza atunci: „Am cea mai mare simpatie pentru cauza voastră, dar nu pot să-mi periclitez țara pentru ea; dacă v-aș învoi să vă înarmați pe teritoriul meu, rușii ar fi îndreptățiți a ne privi de dușmani. Treceți, dacă puteți, armele voastre prin mici încărcări, oamenii voștri prin mici mănunchiuri, dar nimic mai mult, nimic pe față”[905].

Polonezii, la rândul lor, au recunoscut că domnitorul Cuza a acționat corect, pentru că, dacă ar fi permis traversarea acestei „expediții militare” a lui Milkowski pe teritoriul Principatelor Române, ar fi provacat Petersburgul să ia măsuri mai dure față de acesta[906]. Însuși

[900] *Ibidem*, p. 98.
[901] *Ibidem*, p. 99.
[902] Ciobanu, Veniamin. *Op. cit*., p. 186.
[903] Batowski, H. *Revoluția polonă de la 1863-1864 și politica lui Cuza Vodă*, comunicare la Universitatea din București, 17 octombrie 1958.
[904] Panaitescu, P. P. Unirea Principatelor, Cuza Vodă și Polonii. În: *Romanoslavica*, 1962, V, p. 80.
[905] Xenopol, A. D. p. 172.
[906] Iorga, N. *Polonais et Roumains. Relations politiques, economiques et culturelles*. București: Cultura Neamului Românesc, 1921, pp. 93-94; Panaitescu, P. P. *Cuza Vodă și unitatea națională*, p. 563.

principele Czartoryski aproba conduita domnitorului Cuza și faptul că acesta nu putea tolera acțiunea colonelului Milkowski.

O altă dovadă că Miklowski nu a dorit să comploteze împotriva lui Cuza o reprezintă o tentativă de a fi corupt în Imperiul Otoman. După ce a părăsit teritoriului Principatelor Române, după „incidentul" de la Coștangalia, acesta s-a deplasat la Constantinopol, unde a fost abordat de către Baragnon, redactorul ziarului francez *Journal de Constantinople*, care îl atacase vehement pe Cuza privitor la acest moment. Acesta i-a propus să organizeze o nouă expediție militară, pentru a ajuta la detronarea lui Cuza, contra sumei de un milion de franci, iar domnitorii Studza și Bibescu ar fi susținut cauza poloneză[907]. Rememorând acest moment la un an distanță, Milkowski a explicat de ce a respins această ofertă, considerând că un asemenea demers „ar duce la destrămarea unității României, la slăbirea acelei țări, care ar putea fi cu atât mai folositoare Poloniei, cu cât ar fi mai puternică. Dacă aș fi primit, aș fi slăbit Polonia în viitorul ei și România în dezvoltarea ei"[908].

Cercetările efectuate asupra acestui eveniment ne fac să constatăm că acesta a fost nu doar un conflict local de frontieră, ci un moment de tensiune diplomatică între Marile Puteri pentru influența la Dunăre, fiind interpretat diferit, în funcție de interesele cabinetelor europene implicate. Deși, la prima vedere, a fost un episod minor ca amploare, el a avut o relevanță deosebită prin prisma faptului că ilustra fragilitatea Principatelor Române în raport cu Marile Puteri. Cel mai interesat de această „criză" a fost Imperiul Rus, care a văzut o oportunitate și o justificare pentru a invada sau pentru a exercita presiuni asupra Principatelor.

4. 4. În „culisele diplomației secrete". Problema basarabeană în context internațional (1870 – 1876)

După ce încercările franco-ruse de aboli clauzele Tratatului de la Paris privind retrocedarea sudului Basarabiei și neutralizarea Mării Negre au suferit eșec, diplomația rusă a înțeles că nu putea „conta" pe Napoleon al III-lea. Semnalele au devenit și mai clare în 1863, în contextul revoluției poloneze, iar cancelarul Gorceakov trebuia să se orienteze spre alți „parteneri". În aceeași perioadă, la Constantinopol sosea în calitate de ambasador al Imperiului

[907] Petrică, Ion. *Op. cit*. p. 654.
[908] Panaitescu, P. P. *Unirea Principatelor*..... p. 77.

Rus, Pavel Ignatiev[909]. Diplomatul rus a devenit în epocă cel mai „fervent" apărător al pretinselor „drepturi" ale Imperiului Rus asupra sudului Basarabiei, sub pretextul că această porțiune de teritoriu i-a fost luată prin „forță". În viziunea sa, reluarea sudului Basarabiei trebuia să aibă loc în aceeași manieră, fie printr-o înțelegere cu România. Referitor la această „înțelegere", o declarație făcută mai ales „de ochii lumii", nu era necesar de a ajunge la un consens cu Guvernul de la București sau de a avea „consimțământul" Europei, ci totul depindea de atitudinea populației rusești și bulgare de acolo[910]. Aceste declarații erau făcute înainte de sosirea sa în calitate de ambasador la Constantinopol, deoarece ele fac referire la evenimentele din 1860-1861 din sudul Basarabiei, când Petersburgul i-a „incitat" pe coloniștii bulgari să acționeze pe lângă Marile Puteri împotriva administrației românești a domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Ulterior, în timpul desfășurării războiului franco-prusac, Ignatiev informa Ministerul de Externe de la Petersburg că existau circumstanțe favorabile pentru abolirea *in integrum* a clauzelor oneroase din Tratatul de la Paris din 1856[911].

În anul 1870, în timpul unei discuții private avute cu Ali Pașa, ministrul de Externe al Porții, P. Ignatiev a reafirmat dorința Imperiului Rus de a aboli cele două clauze ale Tratatului de la Paris din 1856. Diplomatul turc nu a înaintat nicio obiecție privind eventualitatea ca Imperiul Rus să reanexeze sudul Basarabiei, dar Sublima Poartă dorea să păstreze în continuare Delta Dunării, iar gurile Dunării să se afle sub control internațional[912]. Un lucru era cert: această discuție a avut ecou la Petersburg, ambasadorul rus fiind convocat la Ministerul de Externe. Întrunirea, la care au luat parte ministrul de război D. Miliutin și alți consilieri, a fost prezidată

[909] Odată cu numirea sa în funcția de ambasador al Imperiului Rus la Constantinopol (1864-1877), dar și înainte de această perioadă, Ignatiev susținea cu fervoare că Basarabia era un „teritoriu rusesc", care trebuia recuperat prin orice mijloace. Acesta a încurajat populația rusă și bulgară din sudul Basarabiei să „provoace" administrația moldovenească pentru a provoca un război fie între România și Austria sau Imperiul Otoman, iar Basarabia să fie „recompensa" Rusiei pentru suportul dat într-un eventual război. Sturdza, Mihai Dimitri. La Russie et la désunion des principautés roumaines, 1864-1866. În: *Cahiers du Monde Russe*, 1971, nr. 3, p. 257. Yazici, Gozde. *Midhad Paşa (1822-1884)'s policies vs. N. P. Ignatiev (1832-1908)'s Pan-Slav mission*, thesis. Budapest, 2009, p. 12. Хевролина, В. М. Российское посольство в Константинополе и его руководитель Н. П. Игнатьев (1864-1876 гг.). În: *Новая и новейшая история*, 2003, nr. 6, 2003, с. 37. În 1870, Ignatiev, fără a primi „mână liberă" din partea lui M. Gorceakov, a luat inițiativa și l-a informat pe Ali Pașa că Rusia trebuia să primească sudul Basarabiei. Acesta din urmă a declarat că nu ridică niciun fel de problemă în această chestiune. Sumner, B. H. Ignatyev at Constantinople 1864-1874 (II part*)*. În: *The Slavonic and East European Review*, aprill 1933, vol. XI, nr. 33, p. 558; Troubetzkoy, Grégory. Les préliminaires de la conference de Londres. În: *Revue d'Histoire Diplomatique*, janvier 1909, p. 138.

[910] Onou, Alexander. *The memoir of count N. Ignatiev*. În: *The Slavonic and East European Review*, dec. 1931, vol. X, nr. 29, p. 388.

[911] *Ibidem*, p. 392.

[912] Brătianu, Gheorghe. *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, traducere de Ecaterina Holban. București: Editura Semne, 1995, p. 37.

de cancelarul Gorceakov. Din însemnările personale ale lui Miliutin se poate constata că acesta ar fi fost împotriva reanexării sudului Basarabiei de către Imperiul Rus[913]. În schimb, Gorceakov a emis o circulară cabinetelor europene, prin care denunța clauza cu privire la limitarea forțelor navale rusești în Marea Neagră[914].

În 1870, în România s-au amplificat temerile privind soarta Basarabiei, în condițiile în care armata imperială rusă a concentrat forțe masive în apropierea râului Prut (aprilie 1870)[915]. În această situație, Petersburgul a replicat cu o „dezmințire" publicată în oficiosul „Journal de Saint-Petersbourg" la 22 iulie/3 august 1870. La rândul său, consulul rus în România (Offenberg) a dat asigurări că Imperiul Rus avea intenții pașnice în raport cu România. În pofida acestor „asigurări formale", existau „suspiciuni rezonabile", parvenite de la Constantinopol, că Imperiul Rus urma să pună la masa negocierilor viitoarei conferințe problema „neutralizării Mării Negre și a redobândirii teritoriului cedat României"[916]. Pentru acel moment, cabinetul de la Petersburg s-a „mulțumit" doar cu abolirea clauzei privind Marea Neagră, așteptând „momentul oportun" și „garanții" ale unei Mari Puteri pentru a redobândi „legal" sudul Basarabiei, pierdut în urma deciziilor Congresului de la Paris din 1856.

Odată cu „redeschiderea" crizei orientale în 1875, sosise momentul, în viziunea diplomației ruse, de a obține retrocedarea sudului Basarabiei înainte de conflictul iminent cu Sublima Poartă. În contextul crizei orientale, s-au intensificat eforturile curților de la Viena, Petersburg și Berlin de a găsi o soluție „profitabilă" pentru toți. În luna mai a anului 1876 are loc întrevederea „tripartită" a împăraților Alexandru al II-lea, Franz Joseph și Wilhelm la Berlin. La această întâlnire, chestiunile politice au fost discutate de miniștrii de externe al Imperiului Rus, Gorceakov, și cel al Austro-Ungariei, Andrassy. Ei au vorbit deschis despre anexiunile teritoriale ale Bosniei și Herțegovinei, respectiv, a sudului Basarabiei[917]. Andrassy i-a relatat împăratului

---

913 Mosse, W. E. *European Powers and the German Question, 1848-1871, with special reference to England and* Russia. Cambdridge University Press, 1958, pp. 342-343.

914 Document publicat și în volumul Sturdza, D. A. *Charles Ier*, vol. I, pp. 613-615 (Gorceakov către Brunov, Țarskoe Selo, 19/31 octombrie 1871. Pentru reacțiile Marilor Puteri față de denuțarea acestei clauze, a se vedea pe larg: Gorianow, Serge. *Le Bosphore et Dardanelles étude historique sur la question des Détroits, d'après la correspondance diplomatique déposée aux Archives centrales de Saint-Pétersbourg et à celles de l'Empire.* Paris, 1910, pp. 156-199; Jelavich, Barbara. *The Ottoman Empire, the Great Powers, and the Straits Question, 1870-1877*. Bloomington: Indiana University Press, 1973, p. 28.

915 Damean, Sorin Liviu. *Diplomați englezi în România 1866-1880*, ediția a II-a. Craiova: Editura Universitaria Craiova, 2020, p. 21.

916 Timofte, Mihai. Situația României în 1870-1871. Atitudini și reacții europene. În: *Istorie și civilizație*. Iași: Universitatea „Al. I. Cuza", 1988, p. 257.

917 Poschinger, H. Von. *Fürst Bismarck und die Diplomatien*, 1852-1890. Hamburg, 1900, p. 392.

Franz Joseph o discuție purtată cu cancelarul german: „Bismarck s-a interesat la St. Petersburg dacă Rusia ar fi satisfăcută cu reluarea Basarabiei. Acesta, desigur, nu era un teritoriu de mare importanță, dar, în interesul unei împăcări, Germania ar putea consimți la înapoierea gurilor Dunării în stăpânirea rușilor”[918]. Însă, Petersburgul avea nevoie de „dovezi” certe că va reanexa sudul Basarabiei, aceste discuții preliminarii precedând cunoscuta întrevedere de la Reichstadt și acordurile secrete dintre Imperiul Rus și Austro-Ungaria.

Îndreptându-se spre Reichstadt (regiunea Boemiei) pentru „celebra” întrunire diplomatică, miniștrii de externe Andrassy și Gorceakov au mers împreună în aceeași trăsură. Pregătindu-se intens pentru acest moment, Gorceakov a elaborat un memoriu pe care vroia să-l prezinte anticipat lui Andrassy. Însă ministrul austro-ungar, luându-l prin surprindere, i-a adresat două întrebări. Una era, dacă Rusia dorea să ocupe Constantinopolul. Gorceakov, luat prin suprindere, ar fi declarat sec: „Deloc”. A doua era o propunere, urmată de o întrebare și viza reluarea sudului Basarabiei de către Imperiul Rus. Cancelarul austro-ungar îi amintea lui Gorceakov că, în anul 1875, contele Mülinen, reprezentantul monarhiei la Haga, i-a declarat că acesta i-ar fi spus că Rusia dorea reanexarea sudului Basarabiei, aceasta fiind pentru ea o „chestiune de onoare”. A urmat întrebarea: „Voiți, la momentul oportun, Basarabia?” – „Desigur, pentru că s-a luat de la noi”[919]. Cabinetul de la Petersburg considera că Basarabia era teritoriu rusesc, deși, în realitate el fost rupt din cadrul Principatului Moldovei și anexat în 1812 Imperiului a fost anexat în 1812 după înfrângerea Imperiului Otoman.

În timpul întrunirii de la Reichstadt, nu a fost semnat niciun acord scris, ci s-a ajuns doar la o înțelegere verbală între Imperiul Rus și monarhia austro-ungară. Ea trebuia să rămână secretă, nici contele Ignatiev nu putea cunoaște acest „agreement”. Această înțelegere a ajuns în două versiuni: una la Petersburg și alta la Viena[920]. Dar bazele acestui acord între Rusia și

[918] Diaconescu, Emil. *Acordul de la Reichstadt (1876) și Tratatul dela Budapesta (1877)*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943, p. 16.
[919] Idem. Acordul dela Reichstadt (1876) și Tratatul dela Budapesta (1877*)*. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, 1943, seria III, tom. XXV, p. 1197. Wertheimer, E. Von. *Graf Iulius Andrassy, sein Leben und seine Zeit*, tom. II. Stuttgart, 1913, p. 321. Acesta a preluat informația de la Döczi, Lud. Die Fahrt nach Reichstadt. În: *Neues Pester Journal*, 3 ianuarie 1909.
[920] Gorianov, Serge. *Op. cit*., p. 318. Wertheimer, Ed. Von. Neus zur Orientpolitik des Grafen Andrassy, 1876-1877. În: *Historische Blatter*, 1921-1922, II and III heft, pp. 264-266. Versiunea rusă a fost publicată în Krasnâi Arhiv, însoțită de memorandumul lui Gorceakov din 28 iunie/8 iulie 1876. Acesta a fost utilizat și de alți cercetători.A se vedea în acest sens. Tcharikov, N. V. *Glimpses of Hight politics thourgh war and peace,* 1855-1929. New-York, 1931. Într-un comentariu, editorul Krasnîu Arhiv a declarat că originalul nu s-ar găsi în arhivele rusești, în vreme ce un oarecare Tchiarikov a afirmat că versiunea rusă a fost copiată de secretarul lui Gorceakov. A se vedea Haris, David. *A diplomatic history of the Balkan crisis of 1875-1878*. London, 1936*,* pp. 436-437.

Austro-Ungaria au fost sugerate chiar de cancelarul Otto von Bismark[921]. La rândul său, ministrul Andrassy i-a făcut un rezumat contelui Novikov, ambasadul rus la Viena, pentru a-l trimite Ministerului de externe de la Petersburg[922]. Astfel, cabinetul de la Petersburg urma să revină la frontierele sale din 1856, să reocupe Basarabia meridională. În textul rus se pretindea chiar mai mult, și anume ca Rusia să ocupe și regiunea cu portul Batumi[923]. Deși, la prima vedere, cele două puteri au ajuns la un acord „agreabil" pentru ambele state, în realitate, situația era mai complicată. Cabinetele de la Viena și Petersburg au încercat să se „înșele" una pe cealaltă. Cu toate că înțelegerea avantaja mai mult Rusia, Andrassy obținuse Bosnia și Herțegovina, încât Serbia să nu se poată uni cu alte provincii slave. Evident, scopul monarhiei austro-ungare era evitarea formării unui stat unitar sârb sub dominația rusă. În schimb, datorită sprijinului Vienei, Gorceakov era mulțumit că Tratatul de la Paris devenea „nul", prin înlăturarea ultimei clauze referitoare la Basarabia[924].

Deși se dorea păstrarea secretului absolut, discuțiile ce s-au purtat la Reichstadt în vara anului 1876 au devenit cunoscute în mediul diplomatic. În presă a ajuns chiar informația că Austro-Ungaria garantase că, în eventualitatea unui război cu Imperiul Otoman, care ar fi dus la înfrângerea acestuia, Rusia să anexeze sudul Basarabiei[925]. Însuși Gorceakov, într-un raport către Novikov la Viena, din 23 noiembrie/5 decembrie, menționa că Andrassy „la întrevederea de la Reichstadt a luat inițiativa de a propune și a indica anexarea la care am avea dreptul de reciprocitate pentru ceea ce noi am consimți în favoarea Austro-Ungariei, adică teritoriile care-au fost luate prin tratatul de la Paris, și Batumi în Asia"[926]. Cancelarul Gorceakov, dar și contele Ignatiev, considera România drept parte integrantă a Imperiului Otoman. Diplomații ruși interpretau eronat retrocedarea sudului Basarabiei în anul 1856, apreciind că acest teritoriu a fost retrocedat Moldovei, care și-a încetat existența, când s-a unit cu Muntenia în 1859. În viziunea lui Gorceakov, Principaul Moldovei nu mai exista, ceea ce făcea nulă clauza cu privire la

[921] Medlicott, W. N. The Berlin Treaty: fifty years afterwards. În: *Quaterly Review*, july, 1928, pp. 9-10. Brătianu, G. I. *Le problème des frontières russo-roumaines* pendant la guerre de 1877-1878 *et au Congrès de Berlin*. București, 1928, p. 11.
[922] Originalul se păstrează în Arhivele Statului din Viena și preluat de Wertheimer, Ed. Von. *Neues zur Orienpolitik*..., p, 264. Nu există o deseobire între acestea două.
[923] Diaconescu, Emil. *Acordul de la Reichstad*, p, 1201. A se vedea detaliat privind acest moment: Jelavich, Barbara. Great Britain and the Russian acquisition of Batum, 1878-1886. În: The Slavonic and East European Review, january 1970, vol. 48, nr. 110, pp. 44-66.
[924] Harris, David. *A diplomatic history of the Balkan crisis of 1875-1878*. London, 1936, p. 436.
[925] Wertheimer, E. Von. *Neues zur Orientpolitik,*.....p. 266.
[926] Diaconescu, Emil. *Acordul de la Reichstadt*..., p. 1203.

frontiera basarabeană[927]. Aceeași opinie o avea și împăratul Alexandru al II-lea care sublinia că „acest teritoriu fusese cedat Moldovei, și nu României, și fusese răpit printr-un tratat din care nu mai rămânea nimic, iar această revendicare era pentru Rusia o chestiune de onoare și de demnitate națională”[928].

Unul dintre puținele ziare românești, *Românul,* în două articole din 2 și 15 noiembrie 1876, moment care coincidea cu declanșarea răscoalei din Bosnia și Herțegovina, consemna că Basarabia urma să fie pierdută[929]. Același jurnal liberal, în 10 ianuarie 1876, reproducea traducerea unui articol din *Le Monde* al unei corespondențe de la București, în care se vorbea despre proclamarea independenței României. Acest plan ar fi fost aprobat de către Rusia și Germania. În schimb, sudul Basarabiei urma să fie anexat de Rusia, iar, drept compensație, România primea Dobrogea, împreună cu portul Constanța la Marea Neagră[930].

La Berlin, cele discutate au ajuns abia la 13 septembrie 1876: contelui Stolberg, ambasadorului german la Viena, i s-a comunicat conținutul înțelegerii austro-ruse. Cancelarul german și-a expus atitudinea față de cele aprobate la Reichstadt. În chestiunea revenirii sudului Basarabiei la Rusia, Bismark a declarat că această problemă nu avea nicio importanță pentru Germania[931]. Ministrul de externe Andrassy a dorit ca acest acord să parvină și lui Bismark, dar, la observația lui Gorceakov că, în acest caz, ar trebui anunțat și cabinetul de la Londra, această comunicare s-a trimis mai târziu cu câteva luni[932].

Marile Puteri au aflat și ele despre „acordul” de la Reichstadt. Beust, ambasadorul Austro-Ungariei la Londra, a adus la cunoștința lordului Derby despre cele discutate în Boemia. Cancelarul Gorceakov a comunicat și generalului Ignatiev despre aceste înțelegeri. Diplomatul rus la Constantinopol avea să afle mai târziu clauzele acordului, prin care Serbiei i se refuza formarea unui stat unitar. Evident, generalul Ignatiev nu putea agrea o asemenea politică și a remarcat că Rusia era prea „încrezătoare” în politica Vienei. La rândul său, cancelarul rus era

[927] Iorga, N. Dix ans de politique russe dans le Sud-Est de l'Europe (1870-1888) d'après un ouvrage récent. În: Revue Historie du Sud-Est Européen, XIV-e année, nr. 10-12, octobre-décembre 1937, p. 274.
[928] Cartea Verde. *Documente oficiale din corespondența diplomatică*, București 1880.
[929] *Românul*, 2 și 15 noiembrie 1875.
[930] *Românul*, din 10 ianuarie 1876.
[931] Diaconescu, Emil. *Op. cit*., 1206.
[932] *La politique extérieure de l'Allemagne 1870-1914: documents officiels publiés par le Ministère allemand des affaires étrangères,* vol. II. Paris, 1927, pp. 18-19 (Stolberg către Bismarck, Viena, 13 septembrie 1876).

mulțumit de faptul că Basarabia revenea Rusiei. Informația a ajuns, astfel, și la Poarta Otomană, după cum raporta H. Elliott[933].

Franța s-a considerat „umilită" că nu a cunoscut despre discuțiile de la Reichstadt printr-un comunicat oficial ori un raport secret, parvenit fie de la Petersburg, fie de la Viena. Ambasadorul Franței la Viena (De Vogüé) scria referitor la această întrunire că „cei doi împărați s-au despărțit în cel mai bun acord, hotărâți să proclame principiul neintervenției în acele momente. Își rezervă însă o înțelegere ulterioară cu Marile Puteri creștine, dacă împrejurările îi vor arăta necesitatea"[934]. Deși în rapoartele diplomatice franceze nu se vorbea deschis despre problema Basarabiei, în realitate, în limbajul diplomatic discuțiile păreau „cifrate", Franța intuind că la Reichstadt s-a vorbit despre reanexarea teritoriului retrocedat Principatului Moldovei în anul 1856. De acest fapt ne dăm seamă dintr-un raport cu remarca „confidențial" al ministrului de externe francez Decazes, adresată reprezentanților francezi la Conferința de la Constantinopol (Jean-Baptiste Chaurdordy și François de Bourgoing). Raportul secret frapează, la prima vedere, prin sinceritatea celor exprimate de ministrul de externe francez, precum că, din cauza situației internaționale tensionate, s-a deschis „un vast câmp al imaginației", iar Imperiul Rus dorea recăpătarea teritoriului pierdut în urma Tratatului de la Paris[935]. Declarațiile diplomatului se referă și la faptul că problema basarabeană era una de interes german, iar în 1871 Franța admitea că existau posibilități privind modificarea vechii stări de lucri. Practic, Franța era dispusă să accepte restituirea sudului Basarabiei către Imperiul Rus, declarând că nu avea interese particulare în această problemă. Anume această sintagmă este utilizată de Decazes – „restituire", și nu „reanexare", la care Franța ar subscrie[936]. Din limbajul și tonul „secretos" al lui Decazes, constatăm, fără echivoc, că Franța a cunoscut despre „aranjamentul" ruso-austriac din 1876 privind Basarabia. Nu întâmplător, ea era gata să susțină „restituirea" sudului Basarabiei către cabinetul de la Petersburg, dar dorea unele „garanții" că pacea în Europa nu va fi tulburată și că „interesele speciale" ale Franței nu vor avea de suferit[937].

Referitor la faptul dacă România a știut sau nu despre „aranjamentul" de la Reichstadt, ar fi corect să spunem că atât prim-ministrul Ion C. Brătianu, cât și ministrul de externe M.

[933] Harris, David. *Op. cit.,* p. 438 (Henry Eliott către lordul Derby, Constantinopol, 27 iulie 1876).
[934] *Documents Diplomatiques Français (1871-1914)* (în continuare DDF), tome second (1 juillet 1875-31 décembre 1879). Paris, 1930, p. 81 (De Vogüé către Decazes, Viena, 11 iulie 1876).
[935] *Ibidem*, p. 117 (Decazes către ambasadorii plenipotențiari ai Franței la Conferința de la Constantinopol, Versailles, 19 noiembrie 1876)
[936] *Ibidem*, p. 118.
[937] *Ibidem*, p. 120.

Kogălniceanu au avut „suspiciuni rezonabile” la început, iar ulterior au avut probe certe despre acordul secret dintre Imperiul Rus și Austro-Ungaria privind sudul Basarabiei. Aceste „probe” și suspiciuni ale reprezentanților diplomatici români vor fi abordate în alte subcapitole, mai ales în contextul vizitei delegației române la reședința de vară a împăratului rus la Livadia, precum și în timpul negocierilor diplomatice privind încheierea unei convenții militare cu Imperiul Rus. Practic, înainte de începerea războiului ruso-turc, România era abandonată de aliatul său tradițional, Franța, care declara deschis că nu era împotrivă ca sudul Basarabiei să fie restituit Imperiului Rus.

4. 5. Întrevederea româno-rusă de la Livadia și efectele ei asupra „dosarului” basarabean (1876)

România, aflând, între timp, de „mașinațiile” Imperiului Rus referitoare la „recuperarea” sudului Basarabiei, a adoptat o atitudine mai dură la adresa cabinetului de la Petersburg[938]. În luna septembrie a anului 1876, cabinetul rus încerca să afle poziția României cu privire la eventualitatea unui război ruso-turc. Nicolae Ionescu, ministrul de externe, i-a trimis instrucțiuni lui Emil Ghica, reprezentantul diplomatic al României la Petersburg, că România spera la pace. Cu toate acestea, ambele părți au ajuns la concluzia că, mai devreme sau mai târziu, România și Rusia trebuiau să se întâlnească, pentru a discuta despre evoluția „problemei orientale”.

Deja la finele lunii august, printr-o adresă către agenții diplomatici români din străinătate, ministrul de externe Ionescu anunța decizia privind trimiterea unei delegații la Livadia[939]. La rândul său, Guvernul rus și-a manifestat intenția de a purta convorbiri cu Guvernul român în acest sens. La 16/28 septembrie, gerantul agenției române la Petersburg, Emil Ghica, cerea să afle poziția României față de eventualitatea declanșării unui război împotriva Imperiului Otoman de către Imperiul Rus[940]. Poziția adoptată de Ministerul de externe al României era că Guvernul

[938] Diplomatul Imperiului Otoman Karatheodory Pașa aprecia în epocă că ministrul de externe Mihail Kogălniceanu a văzut manuscrisul înțelegerii de la Reichstadt și a cunoscut intențiile Imperiului Rus de a anexa sudul Basarabiei. A se vedea Bareilles, B. *Le raport secret sur le Congres de Berlin adresse a la Sublime Porte par Karatheodory Pacha*, Paris, 1919, p. 130. G. Hanotaux în lucarea sa *Histoire de la France Contemporaine*, vol. IV. *La Republique Parlementaire*. Paris, 1908, p. 364 face referire la acest pasaj.

[939] Stan, Apostol. Les pourparlers roumano-russes de Crimée (1876), moment important dans l'affirmation de la souveraineté de la Roumanie. În: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1981, tom. XX, nr. 2, p. 271.

[940] *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I, partea II. București: Editura Academiei 1954, p. 359.

de la București nu putea să adopte o atitudine pozitivă față de această intenție a Rusiei, dar ministrul Ionescu îi comunica lui Ghica, că speră într-o atitudine binevoitoare a Petersburgului față de România[941]. La 18/30 septembrie, Guvernul de la Petersburg „sonda" din nou atitudinea României față de un eventual război ruso-turc. În aceeași zi, reprezentantul României la Petersburg a sosit la București și a prezentat doleanța Rusiei ca politica României să fie aceeași ca și cea a Peterburgului[942]. Din aceste considerente, necesitatea de a preciza relațiile dintre cele două state, în contextul crizei problemei orientale și perspectiva obținerii independenței l-au determinat pe prințul Carol să trimită o delegație, la 21 septembrie/3 octombrie 1876, la Livadia.

Întrevederea de la Livadia din toamna anului 1876 marca începerea unei perioade de negocieri ruso-române și abandonarea de către România a politicii de neutralitate prin decizia de a se alătura taberei războiului. România avea, conform Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856, două beneficii majore: abolirea protectoratului rusesc și restituirea a trei județe din sudul Basarabiei. Din aceste considerente, odată cu abolirea clauzei privitoare la neutralizarea Mării Negre, rămânea o singură clauză din tratat, și anume cu privire la sudul Basarabiei. În aceste condiții, cooperarea militară cu Petersburgul aducea două „temeri" și pericole, în același timp, pe de o parte, restabilirea influenței rusești în România, pe de altă parte, pierderea sudului Basarabiei. În cazul unui refuz, teritoriul României risca să devină teatrul direct al confruntării militare dintre Imperiul Otoman și cel Rus. Guvernul principelui Carol dorea să afle intențiile Petersburgului, mizând pe neutralitatea sa și pe obținerea „promisiunii" că va fi garantată integritatea teritorială a României[943].

Delegația României în frunte cu Ion C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, a sosit la Ialta în seara zilei de 28 septembrie[944]. A doua zi a fost primit în audiență de către Gorceakov, iar în ajunul amiezii de însuși împăratul Alexandru al II-lea. A mai avut loc o întrevedere cu marele duce Nicolae, iar la ora 7 seara delegații români au fost invitați la un dineu în palatul din Livadia, unde se afla împărăteasa. Delegația a plecat spre România la 30 septembrie[945]. Despre primirea „onorabilă" de care s-a bucurat delegația românească scria și consulul britanic de la București, menționând că prim-ministrul Brătianu a fost întâmpinat la

[941] *Ibidem*, p. 361.
[942] Sturdza, D. A. *Charles Ier roi de Roumanie. Chronique, Actes, Documents*, tome II. Bucarest, 1904, p. 186.
[943] Brătianu, I. C. *Discursuri, scrieri, note și documente,* vol. II. București, 1912, p. 193.
[944] *Ibidem*, p. 193.
[945] *Ibidem*.

frontiera rusă la Odesa și la Livadia cu toate onorurile[946]. Împăratul Alexandru al II-lea, amabil în declarații față de România, a decorat toată delegația românească[947].

Caracterul vizitei se poate observa din componența delegației. Aceasta era condusă de prim-ministrul Brătianu, însoțit de ministrul de război, colonelul George Slăniceanu, Teodor Văcărescu, membru al curții regale, adjutantul Singurov[948], care cunoștea limba rusă. Ionescu, ministrul de externe, nu a fost inclus[949]. Izolat în resortul de vară din Crimeea, împăratul Alexandru al II-lea era influențat puternic de cei ce doreau o politică de mare putere care să apere popoarele slave de Imperiul Otoman. România era presată să adopte o atitudine în favoarea puterilor balcanice beligerante. Întrucât Rusia intenționa să intervină militar, cooperarea militară cu România era de primă importanță.

La Livadia, delegația românească, în frunte cu Brătianu, a avut oportunitatea de a avea discuții atât cu împăratul Alexandru al II-lea, cât și cu cancelarul Gorceakov, Ignatiev și alții. Potrivit surselor rusești, atitudinea lui Brătianu a fost una satisfăcătoare. Acesta ar fi propus ca armata română să se alăture celei rusești, realizându-se o alianță militară. În schimb, el cerea independența României și garantarea integrității teritoriale, dorind semnarea mai mult decât a unei Convenții militare, a uneia cu caracter politic[950]. Conducătorii ruși au fost mulțumiți de doleanțele prim-ministrului român. Jomini, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Gorceakov, îi scria lui Giers, care se găsea la St. Petersburg în acel moment: „Românii sunt sinceri. Ei se oferă să fie avangarda noastră, în schimbul unor compensații: independență, regalitate – anexarea Dobrogei până la Constanța”[951]. Această ofertă de a fi „avangardă” a fost, de asemenea, discutată cu Ignatiev[952]. Din perspectiva românească, negocierile nu au fost satisfăcătoare. Rușii aveau un obiectiv simplu: acela de a asigura tranzitarea trupelor rusești pe teritoriul României. Delegații români doreau mai mult decât o convenție militară, una politică. Aceasta i-ar fi plasat pe picior de egalitate cu rușii și ar fi putut descuraja orice pretenție asupra

[946] *Independența României. Documente vol I. Documente și presă internă*. București: Editura Academiei, 1977, p. 194.
[947] Stan, Apostol. *Op. cit*., p. 273.
[948] Залышкин, М. М. *Внешняя политика Румынии и румыно-русские отношения 1875-1878*. Москва, 1974, p. 129; Виноградов, В. Н. М. Д. Ерещенко, *Бессарабия на перекрёстке европейской дипломати*и. *Документы и материалы*. Москва, 1996, p. 140.
[949] Jelavich, Barbara. *Russia and the formation of the Romanian national state*…. p. 242. A se vedea: Татищев, С. С. *Op. cit*., p. 327.
[950] В. Н. Виноградов, *Балканская эпопея князя М. Горчакова*, Москва, 2005, с. 216.
[951] Jelavich, Charles and Barbara Jelavich (eds), *Russia in the East, 1876-1880: the Russo-Turkish war and the Kuldja crisis as seen through the letters of A. G. Jomini to N. K. Giers*, Leiden: Brill, 1959, p. 30.
[952] Милютин, Д. А. *Дневник*, II, Москва, 1940, p. 92.

sudului Basarabiei. Întrucât problema menținerii integrității teritoriale a României era principala preocupare a României, Brătianu l-a întrebat direct pe Gorceakov, dacă Rusia avea vr-o intenție în acest sens. Evitând să dea un răspuns direct, Gorceakov a spus că dorea ca răspunsul său să fie „ghicit”[953]. Ulterior, Brătianu i-a spus că a „ghicit”[954] că Rusia ar vrea sudul Basarabiei, la care cancelarul rus a răspuns: „Ce? Nu există tratate?”[955], „surprins” că ministrului român i-a o venit asemenea presupoziție[956]. Gorceakov a apelat la acest „tertip”, pentru a-și ascunde adevăratele țeluri. Referitor la un viitor tratat româno-rus, Mihail Gorceakov îl percepea drept unul lipsit de orice „implicații politice”, așa că Rusia nu dorea să dea asigurări în chestiunea basarabeană. Tonul său a variat de la calm la amenințări precum că Rusia putea considera România drept parte a Imperiului Otoman și ataca[957]. La rândul său, Brătianu nu a fost intimidat de spusele acestuia, menționând că va considera un asemenea act drept unul de ostilitate în adresa unei națiuni ortodoxe. În atare stare de lucruri, Guvernul român se vedea nevoit să blocheze orice trecere a Prutului de către armata rusă[958].

Ignatiev, care a fost martor la acest schimb de replici dintre cei doi oameni politici, l-a întrebat pe Brătianu de ce „ține așa de mult la Basarabia” și „adauga că Rusia nu are fruntarii bine definite dintre România și că ar fi ușor a-i da României compensații cât de largi”[959]. Prim-ministrul român a răspuns foarte clar că România avea nevoie de o frontieră puternică pentru a se apăra, iar Rusia nu avea motive de „teamă” că va fi invadată de către România[960]. Din aceste discuții, mai degrabă ambigue, se putea constata că România nu primise nicio asigurare cu privire la păstrarea Basarabiei[961].

Împăratul Alexandru al II-lea a abordat și el chestiunea basarabeană. Ulterior, prim-ministrul Brătianu, într-o scrisoare confidențială adresată lui Bălăceanu, trimisul român la Viena,

---

[953] ANIC, Fond Brătianu, d. 589, f. 2. Pavel, Theodor. *Între Berlin și Petersburg. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 280.
[954] ANIC, Fond Bataillard, d. 16/1878.
[955] Damean, Sorin Liviu. *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Editura Mica Valahie, 2011, p. 24.
[956] Xenopol, A. D. *Resboaele dintre Ruși și Turci și inrîurirea lor asupra țerilor române*, vol. II. Jassy, 1880, p. 331.
[957] Almedingen, E. M. *The Emperor Alexander II*. London, 1962, p. 282-283.
[958] În timpul întrevederii cu Ignatiev, Brătianu s-a plâns pe comportamentul cancelarului. Acesta i-a replicat „că nu trebuia să ia prea în serios cuvintele cancelarului”. Sturdza, D. A. *Charles Ier...* p. 197; S. Whitman (ed), *Reminiscences of the King of Romania* (Charles I) London, 2899, p. 230. Dame, Frédéric. *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avénement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)*. Paris, 1900, pp. 274-275.
[959] ANIC, Fond Brătianu, d. 589, f. 3.
[960] „E de prisos să spunem că cuvintele generalului Ignatiev, alăturate la răspunsurile evazive ale Principelui Gortcakow lăsau pe Brătianu foarte îngrijorat”. *Ibidem*. Jelavich, Barbara. *Russia and the reacquisition of Southern Bessarabia, 1875-1878*, în „Südost-Forschungern, 28, 1969, p. 233.
[961] N. S. Govora, N. S. *Relațiile româno-ruse*. Madrid: Editura Carpații, 1981, p. 31

scria despre detaliile acestei conversații purtate cu împăratul rus. Împăratul Rusiei i-a declarat că nu din punct de vedere teritorial era important sudul Basarabiei, teritoriul Imperiului rus fiind de necuprins, dar, din punctul de vedere a lui Alexandru al II-lea, aceasta era o chestiune de principiu. Era pentru prima dată când Rusia a fost obligată să cedeze un teritoriu cucerit prin forța armelor, chiar dacă era un teritoriu mic. Alexandru al II-lea considera că avea o „datorie sacră" față de tatăl său Nicolae I să reîntoarcă Rusiei teritoriul pierdut în urma deciziilor Congresului de la Paris din 1856. Brătianu nu a încercat să dea o replică la cele spuse de împărat[962].

În momentul când delegația românească se pregătea de plecare, Gorceakov l-a vizitat din nou pe Brătianu și, încercând să îndulcească „tonul", i-a declarat că se va ajunge la o înțelegere, dacă începe războiul cu Imperiul Otoman, iar România va avea numai de câștigat[963]. Brătianu s-a întors la București mult mai neliniștit decât plecase. La Livadia devenise clar că oficialii ruși doreau o înțelegere militară între cele două țări. Problema Basarabiei, deși adusă în discuție, nu a fost clarificată, dar intenția Rusiei nu era să ia acest teritoriu într-o manieră deschisă, ci prin „spatele cortinei".

Documentele rusești au scos la iveală faptul că României i s-a promis că, în cazul unor „schimbări politice și teritoriale" în cadrul Imperiului Otoman, Imperiul Rus nu va „protesta" împotriva independenței României și că ea va beneficia de o „compensație"[964]. Era vorba, evident, de sudul Basarabiei, pe care Rusia dorea să o „primească" cu acordul României.

4. 7. Concluzii

Pierderea sudului Basarabiei în 1856 a reprezentat pentru Imperiul Rus o adevărată „lovitură", fiind impus să retrocedeze o mică parte dintr-un teritoriu anexat în mod fraudulos la

[962] „După masă, țarul și țarina l-au dus pe Brătianu să ia cafeaua într-un loc din parc unde au rămas singuri. Țarul a scos o țigară din buzunar pe care i-a oferit-o lui Brătianu, în vreme ce țarina, scăpărând un chibrit, îi oferea foc, obligându-l astfel să-și aprindă țigara. Alexandru II a prezentat atunci lucrurile în felul următor: problema nu e importantă din punct de vedere al teritoriului, căci Rusia are de ajuns, dar, după opinia țarului, aici era o chestiune de principiu. Pentru prima dată de când exista, Rusia fusese silită să cedeze o bucată, chiar dacă era doar o fărâmă, dintr-un teritoriu pe care-l cucerise cu armele". Iancu Bălăceanu, Memoriile unui pașoptist-model. Amintiri politice și diplomatice 1848-1903, traducere din franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti. București: Editura Humanitas, 2019, p. 238.

[963] Vinogradov, B. N. *Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материала*. Москва, 1996, с. 122. Constantinesco, Nicholas. *The achievement of Romanian Independece: the struggle, the victory, the aftermaty*. thesis, Ottawa, 1970, p. 35.

[964] Гросул, В. Я., Чертан, Е. Е. *Россия и формирование румынского государства*. Москва, 1969, с. 195.

1812. Deși prin circulara noului cancelar al Imperiului Rus (M. Gorceakov) din 1856 se aprecia că Imperiul Rus „se reculege”, aceasta „traducându-se” prin neimplicare în afacerile altor state, în realitate, Petersburgul căuta o „alianță”, pentru a distruge Tratatul de pace de la Paris. Practic, încă „nu se uscase cerneala” de pe Tratatul de la 1856, că Imperiul Rus căuta „parteneri” care să garanteze pentru abolirea celor două clauze, considerate oneroase de către Petersburg, și anume retrocedarea sudului Basarabiei și neutralitatea Mării Negre.

Deja în toamna anului 1857 existau „semnale” puternice că acel „partener” râvnit era Franța, mai ales că a avut loc întrevederea de la Stuttgart între împăratul Alexandru al II-lea și Napoleon al III-lea, ajungându-se la un compromis în chestiunea Principatelor Române și la înțelegerea de a „colabora” strâns în viitor. Ulterior, în 1858, Jérôme Napoleon, vărul împăratului francez, s-a întâlnit cu Alexandru al II-lea, în „culise”, pregătindu-se încheierea unui tratat secret franco-rus.

Astfel, concluzionăm că, în perioada 1857-1858, relațiile franco-ruse au cunoscut un avânt considerabil, mizându-se pe faptul că Franța va susține abolirea clauzei privind retrocedarea sudului Basarabiei. Ulterior, la finele anului 1858, era trimis în misiune „specială” amiralul Noury, care urma să negocieze un tratat secret, ce urmărea, în principal, neutralitatea Imperiului Rus în eventualitatea războiului iminent dintre Franța și Austria. Pentru „neutralitatea binevoitoare” Imperiul Rus cerea abolirea clauzei referitoare la sudul Basarabiei, pe când Franța încă nu dorea acest lucru. Deși s-a semnat un tratat, în martie 1859, el nu a avut nicio valoare, dar cu toate acestea, Imperiul Rus nu și-a pierdut „încrederea” în Franța.

O altă concluzie pe care o formulăm cu privire la raporturile franco-ruse și la tentativa rusească de a reanexa sudul Basarabiei este că, în 1860, moment în care Franța a anexat Nisa și Savoia, Petersburgul a cerut sprijin pentru abolirea clauzei privind sudul Basarabiei. Motivând că a susținut politic această anexiune franceză, diplomația rusă cerea sudul Basarabiei. Însă noul ministru de externe al Franței (E. Thouvenel) considera că era prea devreme pentru a vorbi de anularea unor clauze din Tratatul de la Paris. Concluzionăm că, în urma Revoluției poloneze din 1863, relațiile dintre Paris și Petersburg au cunoscut o deteriorare semnificativă, determinând Imperiul Rus să își reconfigureze orientările de politică externă.

Până la a ajunge la o înțelegere cu Austria, care era văzută de către Imperiul Rus drept „inițiatoarea” clauzei cu privire la retrocedarea sudului Basarabiei, constatăm că s-a recurs și la alte mijloace pentru a recupera teritoriul pierdut în 1856. În 1860-1861, Imperiul Rus a pus la

cale revolta coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei, folosind ca motiv faptul că administrația românească a domnitorului Alexandru Ioan Cuza dorea încorporarea acestora în serviciul militar. Ulterior, în primăvara anului 1861, o delegație bulgară din sudul Basarabiei s-a deplasat la Constantinopol și Paris, pentru a se plânge de „tratamentul" administrației românești. Delegații bulgari aveau asupra lor o broșură denigratoare la adresa Guvernului român, sponsorizată de autoritățile țariste, editată în Malta.

Ulterior, la o distanță de doi ani de la evenimentele din sudul Basarabiei, în vara anului 1863, o trupă de polonezi, condusă de colonelul Z. Milkowski, a pătruns în sudul Basarabiei, ceea ce reprezenta un „atentat" flagrant la neutralitatea Principatelor Române, așa cum era prevăzut în Convenția de la Paris din 1858. Deși s-a încercat a se specula asupra așa-zisei „rusofilii" a domnitorului Cuza, după ce a dezarmat trupa poloneză care se îndrepta pentru a lupta cu Imperiul Rus, concluzia noastră este că domnitorul Unirii a acționat ferm, existând, altfel, riscul unei duble ocupații militare – ruse și otomane.

Odată cu debutul crizei orientale din 1875, împăratul Alexandru al II-lea a decis că a sosit timpul pentru ca sudul Basarabiei să fie retrocedat Imperiului Rus. Momentul ales de acesta a fost întrevederea de la Reichstadt cu împăratul austro-ungar, unde s-a ajuns la înțelegerea verbală că, dacă va izbucni un război între Imperiul Rus și Imperiul Otoman și victoria va fi a celui dintâi, Petersburgul va primi sudul Basarabiei, iar Viena Bosnia și Herțegovina. Constatăm, că pregătirea reanexării sudului Basarabiei la Imperiul Rus s-a produs în cadrul unei „diplomații secrete", fără implicarea tuturor puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856.

La rândul său, tânărul stat român avea bănuieli rezonabile că, în cazul unui război ruso-turc, Rusia își va reafirma pretențiile asupra sudului Basarabiei. Astfel, în toamna anului 1876, are loc întrevederea româno-rusă de la Livadia, delegația română fiind condusă de prim-ministrul Ion C. Brătianu. Cu toate insistențele sale, el nu a putut obține nicio declarație oficială cu privire la interesul Imperiului Rus pentru sudul Basarabiei, cancelarul Gorceakov dorind a fi „ghicit".

Concluzia noastră este că prim-ministrul Ion C. Brătianu și-a dat perfect seama de dorința Petersburgului de a reanexa sudul Basarabiei, încercând să insereze în viitoarea convenție ruso-română un articol care să garanteze integritatea teritorială a României.

5. RĂZBOIUL RUSO-TURC ȘI PROBLEMA BASARABIEI PE AGENDA CONGRESULUI DE PACE DE LA BERLIN (1877 – 1878)

5. 1. Relațiile româno-ruse și divergențele teritoriale (1877 – 1878)

După întrevederea de la Livadia în luna noiembrie 1876, consilierul ambasadorului rus la Constantinopol, Alexandru Nelidov, a fost trimis pentru negocieri cu Guvernul român privind încheierea unei convenții militare cu România[965]. Acesta s-a întâlnit la Odesa cu colonelul Mihail Cantacuzino, primind instrucțiuni cu privire la aspectele militare ale viitoarei convenții, fără a discuta, însă, chestiuni de ordin politic[966]. Împreună s-au deplasat de la Odesa la Chișinău, la sediul cartierului Marelui Stat Major al Armatei ruse, ulterior plecând în România[967]. Întrucât o scurgere de informații ar fi fost „stânjenitoare" pentru ambele țări, s-au întreprins măsuri de precauție, aceștia luându-și nume conspirative: Nelidov a devenit Alexandrescu, iar Cantacuzino a devenit Karsky. Dintre oficialii ruși de la București, doar baronul D. Stuart și colonelul Ivan Feodorovici Zolotarev cunoșteau despre aceste lucruri. Prințul Carol nu i-a primit în audiență[968].

Nelidov a negociat direct cu Ion C. Brătianu, iar ministrul de externe N. Ionescu nu a fost informat. Brătianu și Nelidov se întruneau în diferite locuri, de obicei, noaptea. Negocierile s-au dovedit a fi dificile, dat fiind faptul că Nelidov primise instrucțiuni precise să nu abordeze chestiuni de natură politică. Emisarul rus a sosit la București, având asupra sa două scrisori: una dintre acestea, confidențială, îi interzicea să discute chestiuni politice, ceea ce, în esență, însemna evitarea oricărei conversații cu privire la chestiunea basarabeană[969]. În conversațiile private între Brătianu și Nelidov, aceștia au abordat chestiunea basarabeană, deși „emisarul" rus avea

[965] Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*.... p. 155.
[966] Jelavich, Barbara. *Russia and the formation of the Romanian national state, 1821-1878*. Cambridge University Press, 1984, p. 246.
[967] Whitman, S. (ed), *Reminiscences of the King of Romania*. London, 1899, p. 242. Sturdza, D. A. *Charles Ier*, *Roi de Roumanie: chronique, actes, documents*, vol. II, 1867-1877. Bucharest: Carol Gobl, 1904, p. 265.
[968] În același timp cu sosirea lui Nelidov în România, consatăm că un agent al Imperiului Otoman, Ali Bey, a sosit pentru a realiza o înțelegere româno-otomană îndreptată împotriva Imperiului Rus. Principele Carol a refuzat să se întrunească cu acești „mesageri", dând instrucțiuni miniștrilor de a adopta o atitudine rezervată și de a acționa în conformitate cu Tratatul de la Paris din 1856. Witman, S. (ed), *Reminiscences.*... p. 246.
[969] Kellogg, Frederick. *The road to Romanian independence*. Indiana University Press, 1995, p. 142

„interzis” să discute acest subiect. În viziunea României, garantarea integrității teritoriale era un lucru vital. Pe de altă parte, Nelidov nu ar fi cunoscut despre înțelegerea de la Reichstadt, dar știa despre intenția Rusiei de a reanexa cele trei județe basarabene. Deși accentul discuțiilor s-a limitat la partea militară, Ion Brătianu i-a împărtășit emisarului rus faptul că, la Livadia, împăratul Alexandru al II-lea declarase că problema Basarabiei era o „chestiune de onoare” și că România ar căuta o „compensație” și ar pregăti opinia publică pentru o asemenea acțiune. La rândul său, diplomatul rus l-a întrebat pe Brătianu: cum putea Rusia să răspundă la această întrebare cu privire la un teritoriu care nu-i aparținea?[970]. Din aceste considerente, s-a mizat pe introducerea în convenția militară a sintagmei „integritatea teritorială actuală”[971], un termen perceput drept vag. Deși părea „necunoscător”, la prima vedere, a intențiilor Guvernului rus în chestiunea basarabeană, Nelidov, fiind secretarul ambasadei ruse la Constantinopol, ar fi știut planurile Petersburgului de a reanexa sudul Basarabiei. Într-un moment recunoscut mai târziu lui Bălăceanu la Viena de către Brătianu, Nelidov a fost adus la „pragul de a plânge”, revoltat că România nu credea în bunele intenții ale Guvernului de la Petersburg[972]. Mai târziu, însuși Nelidov a regretat profund faptul că Imperiul Rus nu a respectat integritatea teritorială a României[973].

În februarie 1877, Bălăceanu, agentul diplomatic al României la Viena, a avut o discuție cu ministrul de externe Andrassy, care, cunoscând „secretul” de la Reichstadt, i-a declarat că Rusia nu va lua o asemenea măsură ce „ar aduce atingere statutului politic al României, garantat prin tratate, sau ar periclita integritatea sa teritorială”[974]. Imperiul Austro-Ungar respecta tratatele europene, fiind hotărât să nu permită nicio acțiune distructivă din partea Rusiei. Totodată, Andrassy a remarcat că intrarea trupelor ruse pe teritoriul românesc nu va fi considerat un *casus belli*. Andrassy și-a exprimat speranța că România va semna un tratat cu Rusia și va găsi un „modus vivendi” cu cabinetul de la Petersburg.

---

[970] Nelidow, Alexandre. Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877-1878. În: *Revue de Deux Mondes*, 15 july 1915, 28, p. 250-251.
[971] ANIC, Fond Brătianu, d. 590, f. 4 (*Notes sur la participation de la Roumanie à la guerre*).
[972] „Mai târziu, povestindu-mi diferitele faze ale negocierilor, care duraseră șase luni, Brătianu mi-a spus, la un moment dat, manifestându-și unele îndoieli față de angajamentele și promisiunile Rusiei, că domnul Nelidov a izbucnit în plâns.. Ce s-a întâmplat? l-a întrebat Brătianu. Dumneavoastră nu aveți încredere în sinceritatea guvernului și sunt dezolat, i-a răspuns diplomatul rus”. Bălăceanu, Iancu. *Memoriile unui pașoptist-model.* p. 237.
[973] Nelidow, Alexandre. *Op. cit*., p. 254.
[974] Iorga, N. *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles Ier 1866-1880,* publiée sous les auspices du Ministere des Affaires Etrangeres de Roumanie. ,Paris, 1923, p. 238.

În schimb, într-un raport din 16 martie 1877 al consulului francez în România (Debains) către însărcinatul cu afaceri francez la Constantinopol (C. Mouy) se menționa că nu era nimic de făcut pentru a „reînvia" sentimentul românesc într-un teritoriu care din 1812 a devenit o „adevărată colonie rusă"[975]. Referindu-se la eventuala apropiere a războiului cu Imperiul Otoman, diplomatul francez mai constata că era suficient un „semnal" din partea Petersburgului, pentru ca orașele Bolgrad, Ismail, Vilcov să se manifeste deschis în favoarea Imperiului Rus[976]. Aceasta era o „critică" indirectă a României, care nu gestionase bine revenirea județelor basarabene în componența sa.

Consiliul regal ținut la 13 aprilie era rememorat de Ion Câmpineanu sub titlul „Consiliu prezidat de Principe la 1/13 aprilie 1877, privind linia de conduită pe care statul urma să o adopte în eventualitatea izbucnirii războiului dintre Rusia și Turcia". Consiliul s-a împărțit în trei tabere: un grup, având-i lideri pe Iepureanu și I. Ghica, se pronunța în favoarea neutralității României; alt grup, în frunte cu D. Ghica și A. Golescu, înainta ideea ca Austria să ocupe România în numele Europei, pentru a preveni intrarea trupelor ruse și turcești pe teritoriul românesc; al treilea grup, condus de Rosetti, Câmpineanu și Kogălniceanu, agrea „formula" obținerii de către România a independenței față de Imperiul Otoman, dar nu au ajuns la un consens referitor la modul de obținere a acesteia. Dacă toți erau împotriva cooperării cu Imperiul Otoman, unii erau „avocații" colaborării cu Imperiul Rus, alții recomandau să obțină sprijinul Marilor Puteri europene. De asemenea, Kogălniceanu care nu știa amănunte despre negocierile româno-ruse, considera că o victorie a Rusiei însemna pierderea sudului Basarabiei[977]. Aceeași poziție o avea și Brătianu, care „se temea" de pierderea Basarabiei, în pofida date de cabinetul de la Petersburg.

Fără a intra în „culisele" negocierilor româno-ruse, fapt cercetat intens în istoriografia românească și rusă, cert este că această convenție militară româno-rusă a fost semnată la 4/16 aprilie 1877 de către ministrul de externe român, M. Kogălniceanu, și diplomatul rus Dimitrie

[975] CADN, Fond Constantinopol (Bucarest), vol. 184 (Debains către Mouy, București, 16 martie 1877). Aprecierile nu erau lipsite de sens, dacă ținem cont de raportul prefectului de Ismail, Candiano, adresat prim-ministrului Brătianu în februarie 1877, că ar fi trebuit să se ia măsuri energice „pentru romînizare, și nu ar fi pus pe țară în trista poziținue de astăzi de a vedea pe Rusia cerîndu-ne înapoi Basarabia sub cuvîntul că ea este locuită de un element slav". ANIC, Fond Brătianu, d. 594, f. 2.

[976] *Ibidem.*

[977] Maciu, Vasile. *Condițiile interne ale proclamării independenței României*. București: Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1955, pp. 57-63; Damé, Frederic. *Histoire de la Roumanie Contemporaine*. Paris: Felix Alcan, 1900, pp. 280-281.

Stuart[978], clauza principală fiind garantarea „integrității actuale" a României[979]. Deși, aparent, a rămas mulțumită de această convenție, în realitate în România, existau temeri și „suspiciuni rezonabile" că Imperiul Rus, în eventualitatea victoriei asupra Imperiului Otoman, putea să „reclame" sudul Basarabiei, pierdut în 1856[980].

Având unele „presentimente" și suspectând că ar putea pierde sudul Basarabiei, pentru a „compensa" obținerea independenței, România, s-a grăbit să-și proclame neatârnarea, fără a consulta opinia Marilor Puteri și a Imperiului Rus[981]. Din moment ce războiul cu Imperiul Otoman era iminent și, odată cu sosirea Marelui duce Nicolae și a însuși împăratului Alexandru al II-lea la Chișinău, Guvernul român a trebuit să ia „pulsul" evenimentelor din capitala Basarabiei.

Știri importante despre aflarea împăratului rus la Chișinău aflăm din rapoartele diplomatice ale trimisului român pe lângă Cartierul general al armatei ruse, generalul Ghica (viitorul agent și ministrul plenipotențiar al României la Petersburg), din corespondența colonelului francez Gaillard, dar și din corespondența unor ziariști francezi, care s-au aflat în Basarabia în momentul declarării războiului de către Imperiul Rus. Iancu Ghica sosea la Chișinău la 7/19 aprilie 1877 cu trenul și era întâmpinat de un oficial diplomatic atașat pe lângă marele duce Nicolae[982]. Din telegrama cifrată, adresată lui Mihail Kogălniceanu, aflăm că împăratul urma să ajungă mai întâi la Ungheni, pe 10 aprilie, și pe 11 seara la Chișinău, iar

[978] Articolul 2 stipula: „Pentru ca niciun inconvenient sau pericol să nu rezulte pentru România din trecerea trupelor ruse pe teritoriul său, guvernul Majestății Sale Împăratul tuturor Rusiilor se angajează să mențină și să facă respectate drepturile politice ale statului român, așa cum rezultă ele din legile interne și din tratatele existente, precum și să mențină și să apere integritatea actuală a României". *Independența României. Război și diplomație 1877-1878. Documente*, coord. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, Manuel Stănescu, Șerban-Liviu Pavelescu, București, Editura Militară, 2022, pp. 66-67.

[979] De ce Rusia și-a compromis poziția nu este clar. Evenimentele ulterioare au arătat că Rusia nu a intenționat să își resepcte cuvântul. România doar a suspectat faptul că cuvântul lor de „onoare" nu a valorat nimic. Burks, R.V. *Romania and the Balkan cris of 1875-78*. În: *Journal of Central European Affairs*, july 1942, p. 127. În viziunea istoricului britanic H. Seton-Watson „aranjamentul" Rusiei cu România era în contradicție cu intenția lor de a anexa sudul Basarabiei, la înțelegerea la care au ajuns cu Austro-Ungaria. Seton-Watson, H. *The Russian Empire 1801-1917*. Oxford: Clarendon Press, 1967, p. 452. A se vedea mai detaliat negocierile privind semnarea convenției româno-ruse: Maciu, Vasile. Tratativele pentru încheierea Convenției Româno-Ruse din 4/16 aprilie 1877. În: *Muzeul Național*, 1978, nr. 4, , pp. 17-24. Залишкин, М. *Военно-политическое сотрудничество между Румынией и Россией в войне 1877-1878 гг*. În: *Россия и восточный кризис 70-х гг.,* Москва, 1981, cc. 153-167.

[980] În cercurile diplomatice rusești persista această idee. Onou, A. The Memoirs of Count N. Ignatiev. În: *Slavonic Review*, X, december 1931, pp. 386-407.

[981] Seton-Watson, H. *A History of the Romanians*: *from Roman times to the completion of unity*. Cambridge University Press, 1934, p. 337.

[982] Generalul Ghika a fost întâmpinat de către Mihail Hitrovo, șeful cancelariei diplomatice a Marelui duce Nicolae. Acesta a mai ocupat funcția de consul al Rusiei la Bitola (1861-1864), a fost și ministrul plenipotențiar al Rusiei la București (1886-1891). Georgieva, Tina. Les Consuls russes dans les Balkans: vecteurs ou createurs de la politique officielle au cours de la seconde moitie du XIXe siècle. În: *Etudes Balkaniques*, 2017, nr. 1, p. 202.

ministrul de externe Gorceakov nu-l va însoți. Trimisul român urma să se întâlnească cu Marele duce pe 9 aprilie, iar pe 12 aprilie urma să fie primit de împăratul Alexandru al II-lea[983]. Ghika a avut parte de o primire cordială din partea fratelui împăratului rus, care dorea „cooperarea" României în ceea ce privește trecerea armatei ruse pe teritoriul românesc. Acesta nu avea instrucțiuni, nici misiunea de a trata asemenea chestiuni. Un alt fapt important era că Marele duce Nicolae și-a manifestat dorința ca Prințul Carol, însoțit de un ministru, să se deplaseze la Ungheni, pentru a-l întâlni pe împăratul Alexandru al II-lea[984]. De asemenea, el a fost rugat să rămână până la sosirea împăratului, așteptând, în acest sens, instrucțiuni cu privire la cooperarea ruso-română[985].

Între timp, se pregătea, până în cele mai mici detalii, sosirea împăratului rus la Ungheni. În primul rând, Marele duce Nicolae a cerut Guvernului român să dea ordine prefectului poliției de Iași să supravegheze și să-i transmită informațiile utile referitoare la unele persoane aflate sub supraveghere, dorind să vină la Ungheni cu această ocazie[986]. În același timp, ministrul de externe Kogălniceanu i-a trimis instrucțiuni lui Ghica să adopte o atitudine prudentă în ceea ce privește cooperarea armatei române cu cea rusă. Sosirea principelui Carol la Ungheni nu era considerată oportună. În viziunea lui Kogălniceanu, Carol nu putea părăsi capitala pentru 48 de ore, pentru a nu alarma populația[987].

În trecerea spre Ungheni, generalul Ghika a discutat cu împăratul Alexandru al II-lea la Chișinău. Acesta a insistat asupra ratificării convenției româno-ruse. Alexandru al II-lea a declarat că l-a însărcinat pe consulul Rusiei la București (Stuart) și că practic, era ratificat. Ulterior, la întoarcerea din Ungheni, generalul Ghika a fost invitat din nou de Alexandru al II-lea pentru a-l anunța că declarația de război urma să fie citită a două zi, pe 12 aprilie[988]. Ministrul de externe Mihail Kogălniceanu a rămas „uimit" că armata rusă trecea frontiera, înainte de întrunirea Camerelor Parlamentului și de a ratifica convenția. Drept consecință, Guvernul de la

---

[983] *Corespondența generalului Iancu Ghica: 2 aprilie 1877-8 aprilie 1878*, publicată cu o introducere și note de generalul R. Rosetti (în continuare Corespondența Iancu Ghica). București:„Cartea Românească", 1930, p. 29. (Ghica căre Kogălniceanu, Chișinău, 7/19 aprilie 1877). Ibidem, p. 30.

[984] A se vedea Memoriile Regelui Carol. Informație de la 9/21 aprilie 1877.

[985] Corespondența Iancu Ghica, p. 30 (Ghica către Kogălniceanu, Chișinău 8/20 aprilie 1877).

[986] Ibidem, p. 32 (Ghica către Kogălniceanu, Chișinău, 9/21 aprilie 1877).

[987] Ibidem, p. 33 (Kogălniceanu către Ghica, București, 10/22 aprilie 1877), p. 33. Adevărata cauză a acestui refuz a fost că M. Kogălniceanu aflase de la I. Bălăceanu, agentul diplomatic al României la Viena, că anume de la Chișinău împăratul Alexandru al II-lea va declara război Imperiului Otoman, iar întrucât România își declarase neutralitatea, nu se cuvenea ca princele Carol să se regăsească acolo. Memoriile Regelui Carol I, 10/22 aprilie 1877.

[988] Corespondența Iancu Ghica, p. 36 (Ghica către Kogălniceanu, Chișinău, 11/23 aprilie 1877).

București urma să înainteze un protest[989]. Acesta a trimis instrucțiuni către Ghika. Generalul Ghika a încercat să-l vadă pe Adelberg, ministrul curții rusești[990], dar fără succes. A reușit să aibă o întrevedere cu Hambourger[991] și Ignatiev. Argumentul invocat de oficialii ruși referitor la trecerea frontierei române era motivat politic și strategic. Un eventual protest al autorităților române era considerat drept „steril", mai util fiind a se ajunge la un consens în această privință[992].

Împăratul Alexandru al II-lea își dorea sosirea principelui Carol la Chișinău, pentru a asista la ziua sa de naștere pe 17 aprilie. Prințul Ghika a replicat că, în situația critică în care se afla România și faptul că urma să se întrunească Parlamentul făceau imposibil întâlnirea celor doi la Chișinău. Prințul Ghika cerea lămuriri și de la București în această privință[993]. Ministrul de externe român a mai adăugat că sosirea Prințului Dolgoruki, care sosea cu o scrisoare din partea împăratului Alexandru al II-lea, și reuniunea corpurilor legislative făceau imposibilă deplasarea principelui Carol la Chișinău[994].

După ce Guvernul român a rupt relațiile diplomatice cu Imperiul Otoman și i-a declarat război la 29 aprilie 1877, la 9 mai s-a votat independența României. Puterile occidentale au arătat, mai degrabă, reținere față de acest eveniment, în timp ce Poarta a protestat vehement. În contextul în care atât convenția ruso-română, cât și declararea independenței României erau privite de puterile garante cu „rezervă serioasă", principele Carol a propus ca armata română să participe la acțiunile militare. Această chestiune a fost discutată în cadrul întrevederii din 26 mai de la Ploiești între Carol, țarul Alexandru al II-lea, cancelarul Gorceakov și ducele Nicolae. Deși împăratul Alexandru nu a refuzat, dar nici nu a acceptat propunerea lui Carol, Gorceakov a refuzat fără menajamente acest ajutor. Atitudinea sa, în opinia lui Saverio Fava, reprezentantul italian la București, demonstra că Rusia nu dorea sprijinul armatei române, deoarece se temea că, în eventualitatea unui succes, România va pretinde o „mărire teritorială sau, cel puțin, o va face să nu obțină vreun drept la păstrarea Basarabiei"[995]. Cancelarul rus era convins că armata țaristă avea forțe suficiente pentru a câștiga singură războiul cu Poarta. Discuția s-a purtat și în jurul

[989] Corespondența Iancu Ghica, p. 37 (Kogălniceanu către Ghica, 12/24 aprilie 1877).
[990] A se vedea Memoriile Regelui Carol I, 26 mai/8 iunie 1877).
[991] Consilier de cabinet al împăratului Alexandru al II-lea.
[992] Corespondența Iancu Ghica, p. 37 (Ghica către Kogălniceanu, 12/24 aprilie 1877).
[993] *Ibidem*, p. 40 (Ghica către Kogălniceanu, Chișinău, 14/26 aprilie 1877).
[994] Ibidem, p. 40 Ghika (Kogălniceanu către Ghica, București, 15/27 aprilie 1877).
[995] *Independența României*, vol.II, partea II-a: *Documente: Corespondența diplomatică străină, 1877 mai- 1878 decembrie*, București, 1977, pp. 34-35.

chestiunii sudului Basarabiei, pe care Rusia și-l dorea. Carol a declarat că o asemenea decizie nu putea fi luată decât de Marile Puteri[996]. Discuția lui Gorceakov cu Mihail Kogălniceanu a fost și mai dură, cancelarul rus criticând aspru România pentru faptul că a declarat război Imperiului Otoman și și-a proclamat independența, arătând că Rusia trebuia s-o obțină pentru ea[997]. În ceea ce privește Basarabia, încă o dată octogenarul cancelar menționa că împăratul Alexandru al II-lea „nu voia să moară, fără să depună pe mormântul părintelui său Tratatul de la Paris rupt”[998]. Nu întâmplător, istoricul american Frederick Kellogg, un cunoscător fin al relațiilor româno-ruse, constata, pe bună dreptate, într-un articol incitant, că relațiile dintre România și Rusia erau o „legătură periculoasă”[999].

În acel moment, România afla despre aranjamentele făcute la Reichstadt. Kogălniceanu afla la Viena, în luna iulie 1877, că afirmațiile lui Gorceakov erau adevărate și că România va pierde Basarabia în folosul Rusiei. Anterior, într-un memorandum datat cu 30 mai 1877, cancelarul Gorceakov a definit termenii prin care împăratul Alexandru al II-lea va încheia pacea cu Imperiul Otoman. Unul dintre aspectele principale era retrocedarea Basarabiei către Rusia, România urmând să fie „recompensată” cu recunoașterea independenței sau cu o parte din Dobrogea[1000] . Îna același timp, Gorceakov pretindea că Petersburgul nu urmărea nicio „mărire teritorială” sau „anexiuni”[1001].

În însemnările lui Dimitrie A. Sturdza găsim demersurile lui Brătianu pe lângă împăratul Alexandru al II-lea privind problema Basarabiei la finele lunii noiembrie 1877, când „la orizont”

---

[996] *Memoriile Regelui Carol I* (de un martor ocular), vol. III, București, 2011, p. 164.

[997] În Fondul Brătianu am identificat discuția dintre M. Kogălniceanu și M. Gorceakov, cel din urmă declarându-i că „situația politică s-a schimbat, că reu am făcut să declarăm răsboiu Turciei, și incă mai reu să proclamăm indepedința României, că trebuia să acceptăm ca Rusia să pledeze cauza noastră și să obție independința pentru noi; căci Rusia avea un cuvînt de dis, un cuvînt de onoare pentru ea, reluarea Besarabiei perdute la 1856. Acest cuvînt de onoare atingea coarda sensibilă a opt dieci de milioane de Ruși, și Impăratul Alexandru nu vroia să moară fără se depuie pe mormântul părintelui seu Tractatul de la Paris rupt. Principele Gortchacow îmi dicea mai departe, că cestiunea Basarabiei nu e o cestiune politică, ci o cestiune de sentiment, și mi declara că vom fi despăgubiți pe deplin”. ANIC, Fond Brătianu, d. 591, f. 4.

[998] Damean, Sorin Liviu. *Congresul de la Berlin*.... p. 42.

[999] Kellogg, Frederick. *A perilous liaison: Russo-Romanian relations in 1877*. În: *Labyrinth of nationalism. Complexities of diplomacy. Essays in honor of Charles and Barbara Jelavich*, ed. By Richard Frucht. Colmbus, 1992, pp. 290-317.

[1000] Seton-Watson, H. Russo-british relations during the eastern crisis. VI. Russo-Turkish war. În *Slavonic Review*, june 1926, V, p. 413-434 (Gorceakov către Șuvalov, Petersburg, 30 mai 1877). Idem. *Disraeli, Gladstone and the Eastern question*. London, 1962, p. 195. Stojanovici, M. D. *The Great Powers and the Balkans, 1875-1878*. Cambridge University Press, 1968, pp. 159-160. Sumner, B. H. *Russia and the Balkans, 1870-1880*. London: Oxford University Press, 1937, pp. 312-313.

[1001] Ramm, Agatha. *Sir Robert Morier: envoy and ambassador in the age of imperialism, 1876-1893*. Oxford: Clarendon Press, 1973, p. 140.

se vedea victoria clară a armatelor româno-ruse împotriva Imperiului Otoman. Acest document diplomatic scotea în evidență că și după semnarea Convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, România nu avea asigurări cu privire la păstrarea sudului Basarabiei[1002]. O serie de „incidente" au arătat Guvernului român că Petersburgul nu a abandonat pretențiile sale asupra Basarabiei meridionale. Întrucât armata română a contribuit decisiv la înfrângerea Imperiului Otoman, România, prin vocea lui Brătianu, cerea fortărețele de pe malul drept al Dunării drept garanții de pace și indemnizații de război. Într-o conversație purtată de Brătianu cu împăratul Alexandru al II-lea, când l-a felicitat pentru victoriile repurtate împotriva Porții, suveranul rus declara că dacă România dorea păstrarea definitivă a acestor cetăți, Rusia ar fi de acord, el nu știa opinia Europei față de o asemenea solicitare[1003]. Brătianu a explicat împăratului că nu România dorea o „ocupare provizorie și temporară" a acestora. Aceasta a fost tema principală a discuției între Brătianu și Alexandru al II-lea. Un lucru curios s-a întâmplat după această audiență. Generalul Miliutin, ministru al războiului, care știa vag despre discuțiile purtate între Brătianu și împăratul rus și despre „avantajele" pe care le dorea pentru România, l-a întrebat direct pe Brătianu: „Împăratul nu v-a vorbit despre Basarabia?"[1004]. Vizibil îngrijorat de această întrebare, la sosirea la București, Brătianu s-a întâlnit cu Gorceakov care i-a spus franc: „Împăratul dorește Basarabia"[1005]. Având certitudinea unei asemenea doleanțe, Brătianu s-a întors la Plevna, pentru a discuta cu împăratul Alexandru al II-lea. L-a găsit pe împărat bine dispus, în care a vorbit în termeni laudativi față de România și despre respectul pe care i-l poartă. Fiind o întrevedere scurtă, generalul Ignatiev l-a întrebat pe Brătianu dacă și-a făcut cunoscute cererile, la care ministrul român a replicat că se simțea „intimidat" în fața împăratului rus[1006]. Ulterior, a evitat orice discuție și contact cu Ignatiev, atât la București, cât și ulterior, la Viena.

În luna decembrie, pe durata ședерii sale la Viena, Kogălniceanu i-a comunicat agentului diplomatic român Bălăceanu că Austro-Ungaria a subscris la Reichstadt la retrocedarea Basarabiei către Imperiul Rus[1007]. În timp ce ministrul de externe era convins de acest fapt,

---

[1002] ANIC, Fond Brătianu, d. 588, f. 1. (Bratiano et l'Empereur de Russie à propos de la Bessarabie (fin novembre vieux style 1877). Publicat și de Jelavich, Barbara. Russia and the reacquisition of Southern Bessarabia, 1875-1878. În: *Südost-Forschungern*, 1969, 28, p. 233; Pavel, Teodor. *Între Berlin și Sankt Petersburg. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 277-279.
[1003] *Ibidem*, f. 2.
[1004] *Ibidem*, f.2.
[1005] *Ibidem*, f. 3.
[1006] *Ibidem*, f. 5.
[1007] ANIC, Fond Brătianu, d. 21/1877, f. 36 (Bălăceanu către Brătianu (confidențial), Viena, 17 decembrie 1877).

Bălăceanu nu dădea crezare faptului că ministrul de externe austro-ungar ar fi consimțit la dezmembrarea țării, ținând cont de declarațiile sale privind integritatea teritorială a României. Kogălniceanu a insistat asupra faptului că anume așa stăteau lucrurile în problema Basarabiei, iar România urma să fie „îndemnizată" cu Dobrogea. De parcă deja se „resemnase" cu pierderea sudului Basarabiei, Kogălniceanu făcea o analogie cu cedarea făcută de Cavour Franței a însuși „leagănului dinastiei italiene", aluzie la Nisa și Savoia. S-a produs o „confruntare" între cei doi diplomați români, unul fiind convins că Imperiul Rus va reanexa sudul Basarabiei, cu sprijinul Austro-Ungariei, celălalt, care nu dădea crezare acestui fapt, i s-a imputat că nu a făcut nimic pentru a afla „dedesubturile" acestui „secret diplomatic"[1008]. Kogălniceanu a încercat să-l „descoase" pe Andrassy cu privire la înțelegerea de la Reichstadt. Acesta din urmă, fiind luat pe nepregătite de o asemenea întrebare, a fost „inventiv" și l-a întrebat pe Kogălniceanu dacă vorbea din partea cancelarului Gorceakov. Ministrul român de externe răspundea că a auzit din partea unui ambasador străin despre faptul că „Basarabia era pierdută, că Austria a dat-o țarului"[1009].

La 14/26 ianuarie 1878, Imperiul Rus, care până atunci discu chestiunea Basarabiei „în spatele ușilor închise", în sfârșit, a informat Guvernul de la București cu privire la intenția de a reanexa sudul Basarabiei[1010]. Ignatiev urma să fie trimis la București să prezinte principelui Carol intenția Petersburgului de a reanexa sudul Basarabiei. Cabinetul de la Petersburg dorea ca Guvernul român să accepte „transferul" de teritorii (sudul Basarabiei contra Dobrogei) într-o manieră pașnică și să nu insiste la nivel internațional asupra problemei basarabene. La Petersburg, cancelarul Gorceakov i-a comunicat într-o manieră categorică agentului diplomatic român Ghica că Rusia va reanexa sudul Basarabiei, iar România va primi, cu titlul de „compensație", Dobrogea, Delta Dunării și Constanța[1011]. Guvernul rus a pregătit minuțios argumentele, pentru a „convinge" România că Rusia avea „dreptul" la o „reparație istorică" în

[1008] *Ibidem*, f. 36.
[1009] *Ibidem*.
[1010] Ministrul rus de război D. Miliutun comenta, în jurnalul său, că M. Gorceakov a decis să prezinte într-un mod categoric doleanța Imperiului Rus cu privire la Basarabia, însă aprecia că acest lucru s-a întâmplat foarte târziu. Miliutiun, D. A. *Dnevnik 1878-1880*, t. III. Moskva, 1950, p. 14. Într-o discuție între agentul diplomatic român de la Paris Callimachi-Catargiu cu ambasadorul rus Orlov, acesta din urmă a vorbit despre „legăturile" și „amintirile glorioase" ce țin de orașul Ismail și că pierderea acestui teritoriu a fost mai grea decât chiar pierderea flotei rusești din Marea Neagră. De asemenea, Orlov a declarat că reluarea Basarabiei era una din cauzele determinante ale războiului împotriva Imperiului Otoman. ANIC, Fond Brătianu, d. 533/1928, f. 9. Informația se regăsește și în Witte, Jehan de. *Quinze ans d'histoire, 1866-1881: d'après les mémoires du roi de Roumanie et les témoignanges contemporaine*s. Paris: Plon-Nourrit et Cie, 1905, p. 350.
[1011] Jelavich, Barbara. *Russia and the reaquisition....* p. 218.

memoria împăratului Nicolae I, deși, în realitate pierderea teritorială s-a întâmplat deja în timpul lui Alexandru al II-lea. Astfel, în primul rând, Gorceakov s-a insistat pe o idee absurdă precum că sudul Basarabiei a fost cedat Principatului Moldovei și nu României și, pretinzând că nimeni nu mai respecta Tratatul de la Paris din 1856, n-ar fi fost corect ca doar Imperiul Rus să-l respecte. Gorceakov a făcut din această problemă una de „onoare și demnitate națională". În privința articolului 2 al Convenției româno-ruse din 1877, Gorceakov i-a declarat cu nonșalanță agentului diplomatic român că această clauză apăra integritatea teritorială a României doar în raport cu Imperiul Otoman, și nu împotriva pretențiilor rusești. Ghika i-a replicat că sudul Basarabiei este un teritoriu românesc, aflat *ab antiquo* in componența sa[1012]. Aceste pretenții și discursul lui Gorceakov l-au indignat vizibil pe ministrul de externe Kogălniceanu. El i-a trimis o depeșă lui Ghica, în care vorbea despre „indignarea" ce domnea la București, după ce un mare imperiu a „înșelat" România, care a salvat „armata imperială și, poate, pe împărat la Plevna"[1013]. Vorbele lui Kogălniceanu erau dure, până la constatarea că ar fi trebuit să lase ca Imperiul Otoman să fie victorios, condiții în care Rusia nu ar fi pretins Basarabia[1014].

La 19/31 ianuarie 1878, Ignatiev sosea la București, cu scopul precis de a obține „aprobarea oficială" a schimbului de teritorii. Diplomatul rus l-a informat pe principele Carol despre intenția împăratului Alexandru al II-lea de a reanexa sudul Basarabiei, fapt care l-a consternat pe domnitorul român, el refuzând să creadă că această inițiativă aparținea însuși împăratului rus[1015]. Răspunsul lui Carol a fost ferm cu privire la respingerea schimbului de teritoriu, iar misiunea lui Ignatiev a fost un eșec[1016]. Arătându-și deschis intențiile privind sudul Basarabiei, Ion C. Brătianu a înaintat o moțiune, prin care se sublinia integritatea teritorială a României a fost garantată prin tratatul de la Paris. La rândul ei, opoziția conservatoare a cerut ca Guvernul liberal să nu consimtă la nicio rectificare teritorială, care ar știrbi teritoriul național[1017].

[1012] Corespondență Iancu Ghica, p. 161 (Ghica către Kogălnilniceanu, St. Petersburg, 1/13 martie 1878).
[1013] *Ibidem,* p. 133 (Kogălniceanu către Ghica, București 18/30 ianuarie 1878).
[1014] *Ibidem*, p. 134.
[1015] Jelavich, Barbara. *Russia and the reaquisition...*, p. 221. Baronul Jomini a trimis și o scrisoare privată lui M. Kogălniceanu în care îl anunța despre aceste intenții. Edwards, H. Sutherland. *Sir William White*. London, 1902, pp. 145-46. Сан-Стефано. Записки графа Н. И. Игнатьева. Петроград, 1916, с. 45.
[1016] O altă poziție a adoptat istoricul rus E. Adamov care a identificat un raport din 4/16 februarie 1878 al baronului Stuart către Gorceakov, în care prezintă „succesul" misiunii lui Ignatiev la București. În acest raport se vorbea de faptul că, la început, Carol a rostit câteva cuvinte de refuz, ulterior a însărcinat guvernul român să pregătească opinia publică și populația cu privire la acest „sacrificiu inevitabil". Adamov, E. A. *Le probleme bessarabien*, p. 103.
[1017] Varta, Ion. Rusia și Chestiunea Basarabeană în perioada Războiului Ruso-Româno-Turc (1877-1878). În: *RIM*, 1992, nr. 3, p. 6. A se vedea și Varta, Ion. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada războiului pentru independență. În: *Revista Istorică*, nr. 7-8, 1992, pp. 735-751.

În aceste circumstanțe, relațiile româno-ruse s-au deteriorat semnificativ, urmând schimburi acide de replici între cele două guverne[1018]. Ignatiev primise instrucțiuni precise din partea lui Gorceakov cu privire la „modul" de a „cere" sudul Basarabiei, recurgând de la schimbul de teritoriu până la amenințări voalate la adresa Guvernului român. Aceste instrucțiuni, datate cu 11/23 ianuarie 1878, arată maniera de interpretare de către Rusia a problemei sudului Basarabiei, care trebuia prezentată Guvernului român într-un ton categoric[1019]. În viziunea lui Gorceakov, problema basarabeană forma una din condițiile de pace ale viitorului tratat. Cancelarul rus insista că această „restituire" nu era cu „titlu gratuit", România urmând să primească Delta Dunării, Dobrogea și portul Constanței. De asemenea celei trei județe basarabene nu ar fi avut o valoare intrinsecă foarte mare, din moment ce erau populate de bulgari, iar pretenția României i se părea nefondată[1020]. Teritoriile care urmau să revină României erau prezentate într-o „lumină" favorabilă, menționându-se că ele compensau pe deplin pierderea sudului Basarabiei. Astfel, în aceste instrucțiuni se observa clar că, inițial, cabinetul de la Petersburg „apela" la „valoarea" noilor teritorii pe care urma să le primească România, iar Guvernul român, protestând, nu făcea decât să „respingă" avantajele reale pe care le propunea Rusia. În aceleași instrucțiuni se face referire și la Tratatul de la Paris din 1856, când Principatului Moldovei i s-a restituit sudul Basarabiei. În viziunea lui Gorceakov, însăși existența României era o „infracțiune" față de Tratatul de la Paris, deoarece județele basarabene au fost cedate Principatului Moldovei, aflat sub suzeranitate otomană, iar constituirea Principatelor Unite, ulterior a României independente, însemna o încălcare flagrantă a acelui act internațional, la care se mai adăuga și argumentul că restituirea sudului Basarabiei era o „chestiune de demnitate pentru Rusia"[1021].

La 25 februarie 1878, Kogălniceanu a trimis reprezentanților diplomatici români din străinătate o notă circulară de protest, însoțită de un memorandum unde erau prezentate drepturile incontestabile, din punct de vedere istoric, politic și economic, privind apartenența sudului Basarabiei la spațiul românesc din timpuri îndepărtate[1022]. Conștienți de faptul că acest memorandum putea avea efect asupra cancelariilor europene, Guvernul de la Petersburg a emis

[1018] Brătescu, Liviu. *Relațiile româno-ruse (1878-1888). Tensiuni, conflicte și încercări de reconciliere*. În: *La frontierile civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*. Galați, 2011, p. 120.
[1019] Varta, Ion. *Documents inédits sur la politique russe à l'égard de la Roumanie en 1878*. În: *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 1994, tom. XXXII, nr. 3-4, p. 234.
[1020] *Ibidem*.
[1021] *Ibidem*.
[1022] Memoire on the question of Bessarabia, București, 25 februarie/9 martie 1878. M. Kogălniceanu, pp. 59-63.

în luna martie un document ca reacție la memorandumul român[1023]. Documentul elaborat în cadrul Ministerului rus de război cuprinde numeroase interpretări eronate și tendențioase privind apartenența teritoriului dintre Prut și Nistru la România. În viziunea celor ce au elaborat acest act, faptul că sudul Basarabiei aparținea României era considerat incorect, deoarece „nu doar sudul, dar și întreaga Moldovă constituie patrimoniu rusesc, și nu românesc”[1024]. Au fost reluate și o parte de teze privind faptul că „o parte a Basarabiei și a Moldovei actuale” ar fi aparținut în trecut principatului de Halici, ceea ce era neadevărat, după cum au demonstrat istoricii români I. Bogdan, D. Onciul, C. C. Giurescu. O altă afirmație tendențioasă era că în sudul Basarabiei nu ar fi trăit populație românească.

În pofida unei retorici belicoase din partea Imperiului Rus, Guvernul principelui Carol a rămas ferm pe poziții, acționând cu demnitate pentru apărarea integrității teritoriului românesc.

5. 2. Diplomația europeană și chestiunea Basarabiei (ianuarie – mai 1878)

Încă de la începutul anului 1878, au fost vehiculate suficiente informații despre negocierile ruso-otomane privitoare la una din clauzele viitorului tratat de pace, și anume, cea vizând reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus. Franța care, în comparație cu alte cabinete europene, se implicase mai puțin în criză orientală, declara că nu va lua nicio inițiativă și nu va dori să „joace” rolul de mediator între Rusia și Imperiul Otoman[1025]. În schimb, Franța își rezerva dreptul de a se implica dacă se impunea o intervenție imperativă. „Rezerva” Parisului nu însemna „indiferență sistematică” față de interesele generale ale Europei și nu urmărea o mărire teritorială[1026]. Aceste explicații erau date de către ambasadorul francez la Viena (Vogüé) ministrului de externe austro-ungar, Andrassy. Într-o altă discuție cu Andrassy, Vogüé a accentuat că nu a transmis la Paris în ce măsură războiul încheiat va modifica Tratatul semnat în 1856[1027]. Constatăm, astfel, că diplomația franceză nu avea toate „datele” privind chestiunea basarabeană, arătând o „rezervă totală” privind implicarea Parisului în chestiuni ce vor rezulta în urma semnării viitorului Tratat de pace.

[1023] Varta, Ion. *Documents inédits*... p. 236-239 (La reponse du Ministere de la Defense de l'Empire russe au Memorandum de Mihai Kogălniceau 1878).
[1024] *Ibidem*.
[1025] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 11 (Vogüé către Waddington, Viena, 1 ianuarie 1878).
[1026] *Ibidem.*
[1027] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 11 (Vogüé către Waddington, Viena, 1 ianuarie 1878).

Într-un raport din 25 ianuarie, Mouy (însărcinatul cu afaceri al Franței la Constantinopol) îl informa pe ministrul de externe Waddington că Consiliul de miniștri al Porții a decis să accepte bazele păcii prezentate de Rusia. Acesta avea speranța că situația României era rezervată unei „înțelegeri ulterioare", din cauza dificultăților referitoare la cedarea „Basarabiei moldovenești"[1028]. La 26 ianuarie 1878, împăratul Franz Joseph își dădea adeziunea la condițiile de pace, mai ales, în ceea ce privește schimburile de teritorii, asigurând că va face tot ce depindea de el „pentru al face realizabil"[1029]. În schimb, la Berlin, Bülow, în discuția cu Tiby, însărcinatul cu afaceri francez, arăta „ignoranță" în abordarea poziției Germaniei față de condițiile de pace, dar avea „speranța" și încrederea că dispozițiile împăratului Alexandru al II-lea și ale cancelarului Gorceakov vor fi conciliante[1030]. În schimb, ambasadorul austriac era la curent, din „surse neoficiale", cunoaște că s-a ajuns la un consens privind condițiile de pace, și anume cele privitoare la retrocedarea Basarabiei și la unele discuții privind Bulgaria[1031]. Ulterior, odată cu instalarea lui Saint-Vallier în funcția de ambasador la Berlin, acesta a constatat cu „stupoare" că Germania arată o lipsă totală de interes în chestiunea orientală[1032]. Înainte de numirea lui Saint-Vallier în funcția de ambasador la Berlin, o discuție purtată între Tiby, secretarul ambasadei franceze, și Oubril, ambasadorul rus, i-a provocat acestuia o „rumoare" și o surpriză, diplomatul rus anunțându-l pe Tiby despre faptul că Imperiul Rus va reanexa sudul Basarabiei și că Franța își dăduse demult adeziunea la această cerință, iar România își arăta „ingratitudinea" pentru faptul că primea Dobrogea[1033]. S-a invocat „istoria" relațiilor franco-ruse de după terminarea războiului Crimeii și evenimentele ulterioare, aducându-se în discuție anexarea Nisei și a Savoiei în 1860, realizată cu sprijinul Petersburgului, și existența unui tratat prin care Franța se angaja să faciliteze revizuirea Tratatului de la Paris, punctul central al acestuia era retrocedarea Basarabiei[1034]. Tratatul la care făcea referire Oubril era cel secret din 3 martie 1859, dar acolo nu se stipula revizuirea Tratatului de la Paris. Mai mult decât atât, după

[1028] Documents Diplomatiques Français (1871-1914). 1re série (1871-1900), tome second (1er juillet 1875 – 31 décembre 1879) (în continuare DDF), Paris, 1930, p. 238 (Mouy c. Waddington, Pera, 25 ianuarie 1878).
[1029] Stojanovici, Mihailo D. *Op. cit*, p. 207. Onou, A. *Op. cit*., p. 632. Seton-Watson, H. Russo-british relations during the Eastern crisis. 2nd serie. VIII. The eve of the armistice. În: Slavonic Review, november 1946, XXV, p. 221.
[1030] AMAE, La Courneuve, CP, Allemagne, vol. 22 (Tiby către Waddington, Berlin, 29 ianuarie 1878).
[1031] *Ibidem*.
[1032] AMAE, La Courneuve, CP, Allemagne, vol. 22 (Tiby către Waddington, Berlin, 29 ianuarie 1878).
[1033] Waddington, Francis. *Correspondance diplomatique du Comte de Saint-Vallier*. În: *Revue Politique et Parlementaire*, avril 1935, t. CLXIII, p. 127.
[1034] *Ibidem*.

revoluția poloneză din 1863, cabinetul de la Petersburg și-a îndreptat atenția spre „lumea germanică", pentru a obține recuperarea sudului Basarabiei, și a mai apelat la „ajutorul" Franței. În această situație, explicațiile privind „datoria" Franței în raport cu Rusia par hilare, neregăsindu-se în alte surse diplomatice sau memorialistice ale vremii.

În schimb, la Viena, ambasadorul francez a „descifrat" înțelegerea existentă între Rusia, Austria și Germania, care servea ca bază pentru semnarea viitorului tratat de pace. De Vogüé observa că nu s-a întreprins, până în prezent, niciun efort pentru a descoperi „secretul păzit" până astăzi[1035]. În urma unei „indiscreții", diplomatul francez a putut afla despre existența unei hărți pe care erau trasate limitele Imperiului Otoman. În pofida acestui fapt, el nu putea garanta exactitudinea acestei informații. În urma datelor descoperite, Vogüé constata că Rusiei i se interzicea orice fel de „achiziție teritorială", dar i se permitea să anexeze sudul Basarabiei române, pierdute în 1856. În schimbul acestei „pierderi", România era „recompensată" cu Dobrogea[1036]. La Viena, situația părea mai „relaxată" decât la Petersburg cu privire la condițiile de pace între Rusia și Imperiul Otoman, dar se încerca „salvarea" aparențelor, pentru ca Austria să nu fie acuzată că susținea pretențiile Petersburgului asupra Basarabiei.

La Petersburg, ambasadorul francez Le Flô citea un articol al Agenției Ruse, care provenea de la cancelaria rusă, de sub „pana" baronului Jomini, fiind o expunere a intereselor urmărite de Rusia în raport cu Imperiul Otoman[1037]. Deși nu se făcea clar vreo referire la intenția de a reanexa sudul Basarabiei, concluziile generale ne fac să apreciem contrariul. În finalul expunerii lui Jomini, se vorbește despre „chestiuni de amor propriu" al Rusiei[1038]. De fapt, era vorba despre chestiunea Basarabiei, care intra în această categorie. Totodată, Waddington, ministrul de externe francez, îl informa pe Vogüé despre o declarație parvenită de la baronul Orczy, de la Constantinopol, precum că Austro-Ungaria considera nulă și neavenită orice derogare de la Tratatul din 1856[1039]. În schimb, la Viena, Andrassy se arăta dezinteresat de „chestiunea orientală", așa cum rezultă dintr-un raport al lui Vogüé din 23 ianuarie. La întrebarea dacă avea știri despre condițiile de pace, Andrassy a răspuns: „Nu am știri și nu vreau să le am"[1040], nedorind să se expună asupra unor chestiuni de care nu avea cunoștință. Evident, știa

[1035] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 43 (Vogüé către Waddington, Viena, 9 februarie 1878).
[1036] *Ibidem*, f. 44.
[1037] AMAE. La Courneuve, CP,Russie, vol. 256, f. 15 (Le Flô către Waddington, Petersburg, 17 ianuarie 1878).
[1038] *Ibidem*, f. 52.
[1039] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 76 (Waddington către Vogüé, Paris, 22 ianuarie 1878).
[1040] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 91 (Vogüé către Waddington, Viena, 23 ianuarie 1878).

despre „aranjamentul” de la Reichstadt, dar nu voia să dea explicații Franței despre acel moment. Din discursul său, mai degrabă, „belicos”, reieșea că „rușii pot stipula tot ce vor și că nu se va accepta nimic ce este contrar intereselor noastre”[1041], subliniind, totuși, că tratatele semnate anterior nu pot fi schimbate fără participarea Puterilor semnatare. Între timp, ministrul de externe al Franței îi solicita lui Vogüé să afle poziția oficială a lui Andrassy privitoare la retrocedarea sudului Basarabiei către Imperiul Rus[1042]. Ministrul de externe austro-ungar a evitat orice contact cu Vogüé, însă ambasadorul francez s-a întâlnit cu șeful de cabinet al lui Andrassy, baronul Orczy. Franța a cerut opinia în trei puncte considerate vitale, în viziunea cabinetului de la Paris. Interesantă era ordinea acestora: ocuparea temporară a Constantinopolului, ocuparea prelungită a Bulgariei de către trupele ruse și retrocedarea „Basarabiei moldave” către Imperiul Rus[1043]. În ceea ce privește problema Basarabiei, baronul Orczy a declarat că Guvernul său nu a primit informații referitoare la acest subiect, dar nici nu s-a angajat ca Rusia să negocieze această „achiziție teritorială”, crezând că ea va întâmpina dificultăți serioase la Viena[1044].

Abia spre finele lunii ianuarie, Gorceakov i-a citit lui Flo și Laboulaye instrucțiunile trimise cu privire la armistițiu și preliminariile păcii. Ambasadorului francez instrucțiunile i s-au părut prea „vagi și neprecise”, mai ales că nu făceau referire în niciun fel la Basarabia[1045]. Gorceakov, recurgând la o manieră „ambiguă” de a prezenta faptele, i-a declarat lui Flo că Imperiul Rus își rezerva dreptul de a cere îndemnizații – fie pecuniare, fie teritoriale – ca recompensă pentru sacrificiile făcute în războiul cu Imperiul Otoman[1046]. Aceste aprecieri erau evidente: Imperiul Rus „țintea” reanexarea sudului Basarabiei, iar ambasadorul francez era „ținut departe” de negocierile diplomatice. Ulterior, din oficiosul *Journal de Petersbourg*, Laboulaye, atașatul francez, a aflat despre condițiile preliminare ale păcii[1047]: cedări teritoriale, independența unor state din Balcani și „recompensă” pentru România[1048]. Această „compensație” teritorială era prevăzută pentru că România urma să piardă un alt teritoriul românesc, și anume Basarabia. În cele din urmă, Franța a cunoscut *in integrum* preliminariile păcii, iar ambasadorul francez de la Petersburg (Le Flô) îl informa pe Waddington că Imperiul Otoman era obligat să cedeze

[1041] *Ibidem*, f. 91.
[1042] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 110-110 v. (Waddington către Vogüé Paris, 31 ianuarie 1878).
[1043] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 117 (Vogüé către Waddington, Viena, 31 ianuarie 1878).
[1044] *Ibidem*, f.118.
[1045] AMAE. La Courneuve, CP,Russie, vol. 256, f. 77 (Le Flô către Waddington, Petersburg, 28 ianuarie 1878).
[1046] *Ibidem,* f. 78.
[1047] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 121 (Laboulaye către Waddington, Petersburg, 8 februarie 1878).
[1048] *Ibidem*, f. 121 v.

Dobrogea Rusiei, care, la rândul ei, o va „schimba” cu partea din Basarabia, pierdută în anul 1856[1049]. Franța, la acel moment, se familiariza cu problema basarabeană, urmărind cu atenție și reacțiile venite din partea celorlalte cabinete europene.

Le Flô a avut o primă discuție cu Ghika, trimisul român la Petersburg. Acesta era informat despre intenția Imperiului Rus de a reanexa sudul Basarabiei și despre refuzul Parlamentului român de a retroceda acest teritoriu[1050]. Diplomatul francez a venit cu primele aprecieri referitoare la această problemă. Una dintre acestea vizau faptul că Austro-Ungaria se putea asocia rezistenței României, dar aceasta nu susținea pretenția Guvernului român ca problema Basarabiei să se afle pe agenda de discuții la viitoarea conferință[1051]. Deși, în aparență, cabinetul de la Viena părea ușor „favorabil” României în problema Basarabiei, diplomatul francez se abținea să acorde o importanță mare acestui fapt, din motiv că Franța era gata să „sacrifice” în interesul Rusiei libera navigație pe Dunăre. Și, nu în ultimul rând, ambasadorul francez atrăgea atenția asupra inechității schimbului de teritorii propus de Imperiul Rus. În viziunea lui, Dobrogea nu aducea niciun beneficiu României și ar putea duce la un conflict deschis cu Bulgaria[1052].

Rapoartele britanice scot în evidență relațiile încordate dintre România și Rusia în problema basarabeană. Odată cu sosirea generalului Ignatiev la București, pentru a face cunoscută cererea Imperiului Rus privitoare la retrocedarea Basarabiei, consulul britanic de la București (Mansfield)[1053] a remarcat tonul belicos al generalului și diplomatului rus[1054]. Mansfield a adoptat o poziție fermă în ceea ce privește reanexarea sudului Basarabiei[1055], observând că România urma să fie „recompensată” pentru această pierdere teritorială. În viziunea consulului britanic, situația României era una ingrată, mai ales din perspectiva existenței unei convenții cu Rusia cara garanta integritatea teritorială a statul român. La 7

[1049] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 142 (Le Flô către Waddington, Petersburg, 19 februarie 1878).
[1050] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 160 v (Le Flô către Waddington, Petersburg, 21 februarie 1878). Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*.... p. 171.
[1051] *Ibidem*, f. 161.
[1052] *Ibidem*, f. 161 v.
[1053] Pentru detalii asupra activității acestuia a se vedea: Damean, Sorin Liviu. Consulul englez la București, Charles Edward Mansfield, și criza orientală (1876-1878). În: *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 2008, an. XIII, nr. 2 (14), p. 299-312.
[1054] Sclifos, Eugen-Tudor. Marea Britanie și chestiunea sudului Basarabiei (1878). În: *Revista de Istorie Militară*, 2022, nr. 1-2, p. 77.
[1055] TNA, FO 78/2833, f. 38 (Mansfield către Derby, București, 6 februarie 1878).

februarie, Mansfield scria un raport secretarului de stat lordul Derby, arătând că Guvernul român va protesta împotriva reanexării sudului Basarabiei, refuzând orice fel de compensație[1056].

Odată cu semnarea la 19 februarie/3 martie 1878 a Tratatului de la San-Stefano dintre Imperiul Rus și Sublima Poartă, cancelariile europene au discutat pe alocuri intens pretenția cabinetului de la Petersburg de a reanexa sudul Basarabiei[1057]. Rapoartele diplomatice italiene aruncă o nouă lumină asupra acestei problematici, ținând cont de faptul că nu era foarte implicată în chestiunea orientală. Într-o discuție purtată la Berlin între Tosi, însărcinatul cu afaceri italian în Germania, cu B. Von Bülow, acesta arăta că retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia era un fapt decis[1058]. S-a menționat fără echivoc că intenția de a recupera acest teritoriu a fost unul dintre scopurile majore urmărite de Rusia, iar România va fi recompensată „pe măsură" pentru sacrificiul din timpul războiului. Această abordare „simplistă" era caracteristică diplomaților germani, care considerau că problema Basarabiei era „fără valoare" și fusese decisă în urma „acordurilor" secrete din anii trecuți. Un alt subiect important era admiterea României și a Greciei la următorul congres de pace. Într-o discuție purtată între însărcinatul cu afaceri italian la Paris (Ressman) cu ministrul de externe francez Waddington, s-a ajuns la consensul că cele două puteri trebuiau să își expună punctul de vedere în cadrul forului european. În ceea ce privește pretenția Petersburgului de a reanexa sudul Basarabiei, anunțată de emisarul împăratului rus la București (Ignatiev), Franța își rezerva opinia pentru viitorul congres[1059]. Rapoartele mai scot în evidență relațiile tensionate dintre Rusia și România și protestele acesteia contra anexării Basarabiei[1060], precum și că Imperiul Rus era hotărâtă să nu renunțe la sudul Basarabiei[1061]. O analiză a situației în care se găsea România în problema Basarabiei a întreprins ambasadorul francez la Constantinopol, Fournier. Acesta scria ministrului de externe despre modificarea Tratatului de la Paris, și anume, despre pierderea sudului Basarabiei, în folosul Imperiului Rus[1062]. În viziunea sa, cabinetul de la Petersburg a încercat să „disimuleze" acest fapt, deoarece a antrenat în războiul ruso-turc România care, mai degrabă, a fost „oarbă și ambițioasă" decât

[1056] *Ibidem*, f. 40 (Mansfeld către Derby, București, 7 februarie 1878).
[1057] DDF, p. 253 (Debains c. Waddington, București, 15 febuarie 1878).
[1058] *I Documenti Diplomatici Italiani*. *Seconda Serie: 1870-1896*, vol. IX (1 augusto 1877 – 23 marzo 1878) (în continuare I Documenti Diplomatici Italian, vol. IX). Roma, Istituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, 1985, p. 454 (Tosi către Depretis, Berlin, 24 februarie 1878).
[1059] *Ibidem*, p. 461 (Ressman către Depretis, Paris, 26 februarie 1878).
[1060] DDF, p. 276 (Viel-Castel către Waddington, Petersburg, 13 martie 1878).
[1061] Ibidem, p. 295 (Vogüé către Waddington, Viena, 10 aprilie 1878).
[1062] AMAE. La Courneuve, CP, Turquie, vol. 416, f. 218 v (Fournier către Waddington, Pera, 29 martie 1878).

prevăzătoare, aliindu-se cu Imperiul Rus. Concursul militar românesc a fost esențial pentru victoria împotriva Imperiului Otoman. Reproșurile s-au îndreptat către Alexandru al II-lea și Gorceakov, care nu au vorbit deschis despre intenția de a cere sudul Basarabiei decât în momentul semnării Tratatului de la San-Stefano[1063]. În pofida analizelor diplomatice pertinente în problema Basarabiei, Franța realiza că nu exista nicio putere care să susțină România.

Franța nu a abandonat discuțiile privind Basarabia, încercând să se edifice dacă exista susținere din partea vreunei cancelarii europene pentru România. Într-o discuție purtată cu Gorceakov, pe care Viel-Castel îl numea „spirit moderat și cel mai conciliant din întreaga Rusie”[1064], acesta a dat de înțeles că fiecare putere care va participa la viitorul congres al păcii își va putea expune liber punctele de vedere cu privire la fiecare articol din tratat, dar cu un mic „amendament”: cancelarul Gorceakov își rezerva dreptul de a refuza discuția sau, cel puțin, de a-i da un „caracter academic”[1065], dacă nu i se va părea o chestiune de „interes european”. Anume problema Basarabiei, considerată în 1856 una de interes european, ridica cele mai mari semne de întrebare, în viziunea Franței. Însă, în percepția lui Gorceakov, această problemă avea cele mai mici șanse de a fi discutată în cadrul congresului[1066]. Viel-Castel a abordat această chestiune importantă pentru România în discuția cu Gorceakov, considerând că acesta nu înțelegea cât de „odios”[1067] era să „rupă” din corpul României o provincie, atâta timp cât și-a asigurat concursul armatei române împotriva Imperiului Otoman. Mai mult decât atât, a fost semnată o convenție care garanta integritatea teritorială a României. Gorceakov a replicat, cu un calm „rar”, că această anexiune teritorială nu are o valoare materială, ci una „morală”[1068]. La aceasta a mai adăugat că împăratul Alexandru al II-lea era implacabil în problema Basarabiei, percepută ca un „act de reparație” a memoriei tatălui său, și nu ca restituirea unui teritoriu Imperiului Rus. Merită comentată observații această narațiune, promovată de împăratul rus și plenipotențiarii ruși: sudul Basarabiei nu a fost pierdut în timpul vieții lui Nicolae I, decedat în luna martie a anului 1855, când problema Basarabiei nici nu se afla pe agenda de discuții a Marilor Puteri. Abia la finele anului 1855, când împăratul Alexandru al II-lea a acceptat condițiile de pace, printre acestea

[1063] *Ibidem*, f. 219 v.
[1064] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 228 (Le Flô către Waddington, Petersburg, 17 ianuarie 1878).
[1065] *Ibidem*, f. 228.
[1066] *Ibidem*, f. 228 v.
[1067] *Ibidem*, f. 229 v.
[1068] *Ibidem*.

figura și retrocedarea sudului Basarabiei. În consecință, în niciun caz nu putea fi vorba de o „reparație" față de tatăl său, ci, mai degrabă, de o „reparație" față de sine.

Franța cunoștea toate demersurile întreprinse de diplomația românească pe lângă Marile Puteri privind păstrarea sudului Basarabiei[1069]. La Petersburg a avut ecou mustrarea primită de agentul român Ghika din partea cancelarului Gorceakov. Acesta i-a declarat că, dacă România va protesta împotriva articolului 8 din tratat, armata rusă o va ocupa și o va dezarma[1070]. Ambasadorul francez a constatat că în cercurile oficiale ruse exista un „oarecare regret" față de violența limbajului arătat prințului Carol și agenților săi diplomați, existând dorința de a relua cu ei negocierile[1071].

România își punea „speranțele" referitoare la problema Basarabiei în cabinetul de la Londra. Și motivele, pentru moment, erau întemeiate. Lordul Beaconsfield, într-un discurs ținut în Camera Comunelor, la 12 aprilie 1878, a susținut drepturile României, menționând, eforturile considerabile ale diplomației britanice de a „lupta" pentru asigurarea liberei navigații pe Dunăre: „Clauza tratatului de la Paris care cuprinde cesiunea Basarabiei către România a fost una dintre clauzele care l-au preocupat cel mai mult pe lordul Palmerston și pe care el o consideră cea mai importantă. Această clauză implică libertatea navigației pe Dunăre; și iată de ce lordul Palmerston socotea că se tranșa o chestie de interes european, și nu numai o simplă chestie de interes local"[1072]. Cu toate acestea, lordul Salisbury, într-o convorbire cu agentul diplomatic al României la Paris, N. Calimaki-Catargi, afirma că erau „anumite probleme care interesează mai mult Anglia și că, dacă va interveni un aranjament asupra acestor puncte esențiale, ea nu va merge până la a lua armele numai pentru noi (pentru români)"[1073]. Nu în ultimul rând, trebuie menționat că România miza pe sprijinul Marii Britanii, dat fiind că ministrul de externe Salisbury expediase, la 1 aprilie 1878, o circulară adresată reprezentanților britanici din Europa, în care critica prevederile Tratatului de la San Stefano. Referindu-se la beneficiile pe care le obținea Rusia, el remarca: „Cedarea Basarabiei, impusă României, extinderea Bulgariei până la

[1069] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 256 (Waddington către Viel-Castel, Paris, 1 aprilie 1878).
[1070] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 260-261 (Viel-Castel către Waddington, Petersburg, 6 aprilie 1878).
[1071] AMAE. La Courneuve, CP, Russie, vol. 256, f. 316 (Viel-Castel către Waddington, Petersburg, 22 aprilie 1878).
[1072] Diaconescu, Emil. *România la Congresul de la Berlin*. În: *Însemnări Ieșene*, 1039, IV, nr. 6, p. 16-17.
[1073] Cristian, Vasile. România și Congresul de la Berlin (1878). În: *Românii în istoria universală*, vol. I, Iași, 1986, p. 315.

Marea Neagră, anexarea portului Batumi vor asigura guvernului rus o preponderență clară asupra a tot ce înconjoară Marea Neagră”[1074].

În pofida unui asemenea discurs, atitudinea Marii Britanii a evoluat semnificativ, iar în luna mai, diplomația britanică vorbea cu „nonșalanță” de faptul că Londra nu va intra în război de „dragul” României pentru „câteva județe basarabene”. O asemenea poziție semnalăm în raportul noului consul general al Marii Britanii la București (White)[1075] către ambasadorul englez la Viena, Elliott[1076]. Acesta a vorbit despre retrocedarea sudului Basarabiei Imperiului Rus, ca despre o problemă „serioasă”, dar nu s-a „abținut” să critice atitudinea principelui Carol și a miniștrilor români, care ar fi știut de pretenția rusească. Cu toate acestea, ei ar fi încheiat, cu „ochii închiși”, o alianță cu Imperiul Rus. În aceste condiții, nici Marea Britanie, nici Europa nu era dispusă să meargă la război cu Rusia[1077]. Aceste aprecieri „condamnau”, practic, România la izolare în cadrul Congresului de la Berlin, reliefând că nimeni nu va susține demersurile sale privind Basarabia. O atitudine similară a adoptat și Gladstone, dar una mai „nuanțată”, deși, în principiu, respingea și el ideea retrocedării sudului Basarabiei către Imperiul Rus .

„Tranzacția” care a luat prin surprindere lumea diplomatică a fost „înțelegerea” anglo-rusă din luna mai a anului 1878. Astfel, Guvernul de la Londra și cel de la Petersburg au parafat un memorandum, „gândit” de ministrul de externe, lordul Salisbury, și ambasadorul rus în Anglia, contele Petru Șuvalov. Documentul fixa cu exactitate noile sfere de influență și împărțirea teritoriilor între cele două puteri. Punctul cel mai important pentru români era faptul că Guvernul Majestății Sale britanice constata, „cu profund regret”, datorită și neimplicării în susținerea României a celorlalți actori semnatari ai Tratatului de la Paris, că nu avea nici un interes în chestiunea basarabeană. Drept consecință, Imperiul Rus putea să o reanexeze[1078].

5. 3. Diplomația românească și problema Basarabiei (februarie-mai 1878)

[1074] Rădulescu-Zoner, Ștefan. *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale 1878-1898*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1982, p. 11; Leopold, Favre. *Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie 1877 & 1878*. *Evénements de guerr*e. *Négociations pour la paix*. *Congrès de Berlin suivie de documents concernant l'histoire politique de la France en 1877*. Paris, 1878, p. 89.
[1075] A se vedea pe larg: Damean, Sorin Liviu. Diplomatul englez William Arthur White și România (1878-1884*)*. În: *Analele Universității Ovidius din Constanța. Seria Istorie*, 2012, nr. 9, 2012, pp. 51-61.
[1076] Edwards, H. Sutherland. *William White, for six years ambassador at Constantinople: his life and correspondence*. London, 1902, p. 136.
[1077] *Ibidem*.
[1078] *La guerre en Orient (1875-1878) par un officier supérieur*, Imprimérie de J. Dumaine, Paris, 1878, p. 388.

După ce Imperiul Rus a cerut în mod oficial sudul Basarabiei, constatăm că relațiile dintre Brătianu și Kolgăniceanu s-ar fi răcit. Acesta din urmă, la 18/30 ianuarie 1878, l-a întrebat pe Ghika dacă Silistra și Mangalia puteau fi incluse, alături de Dobrogea, și cât de mare ar fi îndemnizația de război[1079], ceea ce demonstra că ministrul de externe nu avea multe speranțe de a păstra Basarabia. În acest sens, în telegrama din 24 ianuarie/5 februarie 1878 el i-a trimis instrucțiuni agentului diplomatic al României la Petersburg să afle dacă, renunțând la pretențiile asupra Basarabiei, cabinetul rus ar da mai mult decât Dobrogea[1080], ceea ce era în total dezacord cu poziția Guvernului, și, în special, cu a lui Brătianu[1081]. Cu toate acestea, Kogălniceanu arată fermitate în telegrama adresată lui Ghika în 18/30 ianuarie 1878: „Chiar dacă ne pierdem pământul, noi nu voim a pierde onoarea, și mai puțin – onoarea României”[1082]. Această schimbare bruscă de atitudine îl făcu și pe principele Carol să se gândească la faptul că ministrul de externe era gata să acorde concesiuni Imperiului Rus. N. Iorga scria despre acest moment că tatonările lui Kogălniceanu, poate, nu erau decât „întrebările și răspunsurile unei minți desperate”[1083].

La 25 februarie/8 martie 1878, Kogălniceanu a trimis reprezentanților diplomatici ai României de peste hotare un protest, însoțit de un memoriu, în care erau aduse în prim-plan dovezi incontestabile de ordin istoric, politic, economic referitor la apartenența Basarabiei la spațiul românesc. Acest act diplomatic trebuia să fie adus la cunoștința Marilor Puteri, pentru a se putea edifica asupra poziției lor față de această chestiune de interes național pentru România. Cabinetul de la Petersburg nu a rămas impasibil la un asemenea demers, care putea avea succes la nivel diplomatic, și a elaborat un document plin de falsuri, care trebuia să demonstreze în fața

---

[1079] Corespondența Iancu Ghica, p. 133 (Kogălniceanu către Ghica, București, 18/30 ianuarie 1878).

[1080] Acest document este omis din corespondența oficială a lui Mihail Kogălniceanu.

[1081] Citim în Memoriile Regelui Carol I: 21 februarie/5 martie 1878: „Prințul Carol, într-o convorbire lungă cu Brătianu, caută să-l convingă că Rusia nu-și va retrage pretențiunea de a i se ceda Basarabia, mai cu seamă că nici una din marile puteri n-ar interveni pentru România. Cu toate acestea, Brătianu ține cu tărie la speranța sa că România poate să scape de jertfirea celor trei districte*”. Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. IV 1878-1881, ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 76. La 25 februarie/9 martie: „Prințul Carol a avut azi cu Brătianu o lungă conferință asupra politicei externe. Prințul arată din nou că, după părerea sa, Basarabia e perdută și sice că România, prin limbagiul violent al ziarelor și prin agitațiuni în țară, provoacă fără nici un folos pe Rusia, făcându-și rău numai sie însuși”. *Ibidem*, p. 78.

[1082] Corespondența Iancu Ghica, pp. 134-135 (Kogălniceanu către Ghica, 23 ianuarie/4 februarie 1878). În Memoriile sale, Regele Carol fixa acest moment: „Principele Carol primește pe ministrul său de externe Kogălniceanu. Când acesta își exprimă părerea că opinia publică trebuie pregătită pentru pierderea Basarabiei, o nenorocire care o văzuse de mult atârnând asupra țării, Principele îi accentuează convingerea sa că nu trebuie să se cedeze, cât timp nu sunt încă epuizate toate mijloacele pentru înlăturarea acestei pierderi; el are de gând să se adreseze personal Împăratului Rusiei în această privință”. *Ibidem*, pp. 39-40.

[1083] Iorga, N. *Correspondance diplomatique*, p. 190.

Europei că pretențiile Imperiului Rus asupra sudului Basarabiei erau legitime. Memoriul românesc era considerat unul „tendențios și fals", românii find catalogați drept „ingrați", aluzie la „jertfele" Imperiului Rus în războaiele ruso-turce din 1768-1774 și 1828-1829. În schimb, referitor la apartenența Basarabiei la spațiul românesc, documentul rusesc scria fără „jenă" că nu doar Basarabia meridională, dar și aproape întreaga „Moldovă formează patrimoniu rusesc, și nu românesc"[1084].

Agentul diplomatic al României, Iancu Ghica, a fost mustrat, la recepția de la Petersburg, în fața întregului corp diplomatic, pentru conduita României (10 martie) referitoare la Basarabia. Gorceakov, la câteva zile de la acest eveniment, într-o discuție privată cu Ghica, i-a declarat fără rezerve că problema Basarabiei nu va fi discutată la viitorul congres, pentru că ar fi o „umilință" pentru împăratul Alexandru al II-lea, iar dacă o altă putere va dori acest lucru, Rusia se va opune. În caz contrar, Basarabia va fi luată cu forța[1085]. Tensiunea publică atingând „cote" alarmante în România, principele Carol l-a invitat la palat pe baronul Dimitrie Stuart, consulul general al Imperiului Rus la București. În prezența ministrului Kogălniceanu, Carol a făcut următoarele declarații: „Ar trebui să se știe la Petersburg că pe tronul României și în fruntea armatei sale e un Hohenzollern și că o armată care a combătut la Plevna sub ochii împăratului și care numără în rândurile sale 300 de cavaleri ai ordinului Sfântul Gheorghe și 800 de cavaleri ai Stelei României nu se va lăsa să fie dezarmată; nu! Vom fi sfărâmați, poate, dar dezarmați – niciodată"[1086].

Diplomații români s-au angajat în apărarea integrității României prin „apelul" făcut Marilor Puteri semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856. Ion Ghica a trimis lordului Derby o scrisoare, care era, în realitate, un expozeu bine documentat, arătând locul României în cadrul Europei din momentul semnării Tratatului de la Paris și al abolirii protectoratului rusesc până la războiul ruso-turc din anii 1877-1878[1087]. Însă, majoritatea observațiilor și informațiilor trimise secretarului de stat britanic se refereau la sudul Basarabiei, revenit în cadrul României în 1856. S-a adus în discuție încrederea pe care a acordat-o Europa României prin retrocedarea unei părți

[1084] Varta, Ion. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada războiului pentru independență (1877-1878) (în lumina unor documente din arhivele Rusiei). În *RI*, 1992, nr. 7-8, p. 740.
[1085] Dreux, A. *Dernieres années de l'ambassade en Allemagne de M. de Gontaut-Biron*. Paris, 1907, p. 377; *The diplomatic reminiscences of Lord Augustus Loftus, 1862-1879*, vol. II. London, Paris, 1894, p. 255.
[1086] Ionescu-Gion, G. I. *Mihail Kogălniceanu și răpirea Basarabiei (ianuariu 1878- iuliu 1878)*. București: Editura „Librăriei Școalelor", 1894, p. 40.
[1087] *Acte și Documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Resboiul Independenței României 1877-1878*, fasc. I, vol. I. Bucuresci, 1893, p. 43 (în continuare *Acte și Documente Kogălniceanu* (Ion Ghica către M. Kogălniceanu, Londra, 12 februarie 1878)

din fostul său teritoriu, anexat la 1812 de către Imperiul Rus, apoi s-a trecut la „istoricul" colaborării româno-ruse din perioada 1877-1878, menționându-se despre Convenția semnată între cele două puteri, care garanta integritatea teritorială *actuală* a României. Guvernul de la București nu acceptă „mutilarea" teritoriului românesc, nici „recompensa" din partea Rusiei, și anume Dobrogea. În consecință, se cerea sprijinul Angliei în această problemă[1088].

Ulterior, la mijlocul lunii martie, au plecat în misiune la Viena Dimitrie Sturdza și Ion Ghica. Primul avea o misiune confidențială din partea Guvernului român, în timp ce cel de-al doilea mergea ca persoană privată[1089]. La Viena, oamenii politici români au avut discuții cu ambasadorul francez Vogüé, notificând, astfel, Marile Puteri că România refuză să cedeze Basarabia și să primească, cu titlu de compensație, Dobrogea. Aceștia considerau „nulă și neavenită" orice înțelegere ruso-turcă în ceea ce privea soarta României[1090] și nu acceptau ca interesele României să fie reprezentate la viitorul Congres de pace de către Rusia, solicitând recuzarea acesteia[1091].

Președintele Consiliului de Miniștri a luat și el drumul spre Viena și Berlin, pentru a obține sprijinul în problema sudului Basarabiei. Vizita lui Brătianu coincidea cu plecarea lui Ignatiev din capitala monarhiei austro-ungare. În atare situație, primirea lui de către Andrassy nu a fost încurajatoare. În momentul în care a adus în discuție problema Basarabiei, i s-a recomandat să apeleze la Bismark[1092]. În presă au apărut numeroase aprecieri referitoare la poziția adoptată de Austria în chestiunea sudului Basarabiei. În discuțiile purtate cu diplomații ungari, lui Brătianu i s-ar fi spus că Austria va lua o poziție similară cu cea a Germaniei, în momentul în care aceasta o va formula. În același timp, ziarele de la Viena „salutau" poziția adoptată de România față de pretențiile Rusiei, privind noul stat independent cu „simpatie"[1093]. Dar, după ce Austria își dăduse acordul verbal de a nu înainta obiecții cu privire la cedarea sudului Basarabiei, atitudinea presei vieneze trebuie interpretată cu o anumită rezervă. Deși

[1088] *Ibidem*, p. 44.
[1089] AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Autriche, vol. 522, f. 326 (Vogüé către Waddington, Viena, 15 martie 1878).
[1090] *Ibidem*, f. 326 v.
[1091] *Ibidem*, f. 327 v.
[1092] Bülow i-a scris lui William I că, pentru anumite concesii, „cabinetul de la Viena recunoaște dreptul Rusiei de a primi acea parte a Basarabiei cedată în 1856, și se declară gată să susțină acest punct de vedere în cercurile diplomatice". Bülow către William I, 15 aprilie 1878. La politique ext, vol. II, nr. 398. A se vedea pe larg și Giura, Maura G., Giura, Lucian. Otto von Bismarck și Românii. În: *Annnales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 1998-1999, nr. 2-3, p. 169.
[1093] *London Daily News*, 8 april 1878, p. 5

atitudinea Austro-Ungariei părea ambiguă în problema Basarabiei, diplomatul Orczy i-a spus „franc" ambasadorului italian la Viena (Robilant) că cabinetul de la Viena nu va susține cerința lui Brătianu privind sprijinul în chestiunea basarabeană[1094].

Vogüé, ambasadorul Franței la Viena, făcea unele observații cu privire la țelul misiunii lui Brătianu în capitala monarhiei austro-ungare. În timpul întrevederii, Brătianu a declarat ferm că România nu va ceda Basarabia decât prin „violență", că nu va abandona voluntar acest teritoriu și nu va accepta nici compensația, chiar dacă aceasta va fi oferită de către Europa[1095]. În viziunea prim-ministrului român, se conta pe sprijinul ministrului Andrassy în problema Basarabiei, apelând la „vechile doctrine" ale Vienei cu privire la libera navigație pe Dunăre. De asemenea, el rememora momentul de la finele anului 1855, când Austria a cerut rectificarea de frontieră în Basarabia[1096]. Întrevederile avute cu Andrassy, apoi cu Bismarck nu i-au dat lui Brătianu suficiente asigurări cu privire la susținerea demersurilor Guvernului român de a protesta împotriva cerinței „monstruoase" a Petersburgului. În consecință, aceste călătorii au fost un eșec, cel puțin, în viziunea diplomatului francez, care menționa că Brătianu a plecat total descurajat de primirea acordată și de punctele tranșante de vedere, care i-au fost aduse la cunoștință[1097].

Ion C. Brătianu a întreprins în perioada 5-10 aprilie 1878 o vizită la Berlin, evident, pentru a discuta relațiile tensionate dintre România și Rusia, mai ales în ceea ce privește soarta Basarabiei. Prestigioasa publicație engleză *Morning Post,* într-un articol amplu, a scris despre misiunea lui Brătianu[1098] la Berlin, care făcea un „tur de forță" în lumea germană. Acesta era însoțit de Grigore Ghika, secretarul său. Articolul respectiv combătea afirmația că Brătianu s-a întâlnit în repetate rânduri cu Bismarck, deoarece s-au văzut doar o singură dată, fapt confirmat de sursele documentare. Un aspect destul de interesant este că președintele Consiliului de Miniștri al României nu l-a văzut pe împăratul german, dar nici nu a cerut o întrevedere cu acesta. Se zvonea, la vremea respectivă, că acesta avea o răceală. În realitate, a existat și un alt motiv pe care presa l-a speculat, dar care se poate dovedi a fi just. În articolul sus-menționat se remarcă faptul că, inițial, împăratul german ar fi dorit să-l invite pe omul politic român la un

[1094] *I Documenti Diplomatici Italiani, Seconda Serie : 1870-1896*, volume X (24 marzo-16 ottobre 1878), Instituto Poligrafico della Stato, Libreria dello Stato, Roma, 1976, p. 52 (Robilant către Corti, Viena, 9 aprilie 1878).
[1095] AMAE. La Courneuve, CP, Autriche, vol. 522, f. 457 (Vogüé către Waddington Viena, 13 aprilie 1878).
[1096] *Ibidem*, f. 457.
[1097] *Ibidem*, p. 296.
[1098] *Roumania and Germany*. În: *Morning Post*, 15 april 1878, p. 5.

soirée de la curte[1099], dar s-ar fi răzgândit, deoarece că acest gest putea fi interpretat, mai ales la Petersburg, ca un semn că susținea România în tentativa acesteia de a păstra sudul Basarabiei.

În timpul vizitei, Brătianu a reușit să se întrețină de două ori cu secretarul de stat al Ministerului de externe al Germaniei, Bernhardt von Bülow, și, de abia înainte de plecarea sa, cu cancelarul Otto von Bismarck[1100]. Atrăgea atenția faptul că, deși România avea la conducere un descendent din dinastia Hohenzollern, Brătianu nu s-a bucurat de aceeași primire avută la Viena. Bismarck nu a intrat în discuții aprinse cu Brătianu pe tema retrocedării sudului Basarabiei, porțiune din teritoriul românesc cerut cu atâta insistență de către Rusia. Cancelarul german s-a limitat a declara că problema cedării sudului Basarabiei ține de competența Europei și ar trebuie să „se lase în grija"[1101] acesteia. Ceea ce frapează este că Bismarck l-a felicitat „solemn" pe Brătianu de rezistența României la amenințările venite din partea cabinetului de la Petersburg. Pe de altă parte, decidentul politicii externe germane i-a spus franc, fără ocolișuri, lui Brătianu că România nu putea avea așteptări din partea Berlinului, dând de înțeles că nu va susține „cauza românească".

Despre vizita lui Brătianu la Berlin relata și ambasadorul francez Saint-Vallier[1102]. Diplomatul francez s-a întâlnit cu ministrul român și a constatat că această vizită se producea din „impulsul" dat de Andrassy, pentru a discuta cu Bismarck, ceea ce putea constitui un avantaj. Au fost aduse în prim-plan mijloacele de coercițiune exercitate de Imperiul Rus asupra României, și anume amenințările proliferate împotriva agentului diplomatic român la Petersburg, concentrarea considerabilă de trupe lângă Iași, sosirea unor noi corpuri de armată pe Prut și Dunăre. La acest fapt se adăuga și atitudinea împăratului german, care îl considera pe principele Carol „insolit" deoarece îndrăznise să protesteze împotriva pretențiilor Petersburgului de a reanexa sudul Basarabiei[1103]. De asemenea, într-un raport cu parafa „Confidențial", St. Vallier scria despre întrevederea avută cu Bismarck, subiectul principal fiind vizita lui Brătianu la Berlin. Ceea ce iese în evidență era discursul „belicos" al cancelarului german față de o atitudine mai „temperată" din timpul discuției cu Brătianu. Cancelarul german accentua să nu se dea crezare știrilor din presă privind maniera pozitivă în care a fost primit Brătianu, care nu putea obține din

---

[1099] *Ibidem*.
[1100] *Independența României*.....p. 297.
[1101] *Ibidem*, p. 298.
[1102] AMAE. La Courneuve, CP Allemagne, vol. 23, f. 55 (St. Vallier către Waddington, Berlin, 9 aprilie 1878).
[1103] *Ibidem*.

partea Germaniei decât o „simpatie platonică”[1104]. Vorbind de „chestiuni secundare”, cum ar fi cazul sudului Basarabiei, Bismarck i-a accentuat ambasadorului francez că România să nu-și facă nicio iluzie că va obține susținerea Germaniei și îl „sfătuia” să nu demonstreze a face un „eroism inutil”[1105]. România trebuia să se înțeleagă cu Rusia și să depună toate eforturile ca să fie „plătită” bine pentru acest teritoriu. Bismarck a adus în prim-plan și aprecierea omului politic N. Kretzulescu care, a scris într-o broșură că Basarabia are o „valoare mediocră” pentru România[1106]. Brătianu s-a întreținut și cu Nothomb[1107], ambasadorul Belgiei la Viena, care l-a întrebat de ce România nu a făcut și o doua convenție, în momentul în care a devenit beligerantă, în care să fie stipulat că Rusia nu va încheia pace separată. Brătianu a replicat că principele Carol a primit asigurări. Deși cei doi diplomați se cunoșteau demult, Nothumb nu a îndrăznit să-i spună că a comis o mare greșeală, așa cum mărturisește, într-un raport diplomatic adresat ministrului belgian de externe, Aspremont-Lynden. În viziunea acestuia, Rusia la Plevna avea dificultăți insurmontabile, iar Petersburgul ar fi fost dispus la orice concesii, numai să evite înfrângerea[1108].

Pe lângă faptul că a purtat discuții cu ambasadorii europeni la Berlin, președintele Consiliului de Miniștri al României s-a aflat permanent în atenția presei, fiind „vânat” de numeroase publicații, pentru a da interviuri și a lămuri care era scopul misiunii sale. Remarcăm, în acest sens, interviul dat publicației germane „Frankfurter Zeitung”. Această publicație îl prezenta pe Brătianu drept un „bărbat de 56 de ani, de greutate mijlocie, înfățișare regulată, ochi strălucitori, cu barbă”[1109], nutrind speranța că Bismarck va urma politica fostei Diete Germane, când, în timpul războiului Crimeii, a înaintat o notă Marilor Puteri în care a cerut libera navigație pe Dunăre. De asemenea, prim-ministrul român a accentuat sacrificiul de sânge al ostașilor români, care au luptat pentru păstrarea integrității teritoriale a României și împotriva oricărei spolieri din partea cabinetului de la Petersburg. În finalul interviului, Brătianu declara că românii vor apăra partea de Basarabie obținută la 1856, iar cabinetul de la București nu își va asuma responsabilitatea pentru schimbarea libertății de navigație pe Dunăre, care era garantată prin

[1104] AMAE. La Courneuve, CP Allemagne, vol. 23, f. 98 bis (St. Vallier către Waddington, Berlin, 15 aprilie 1878).
[1105] *Ibidem*, f. 99.
[1106] *Ibidem*, f. 99.
[1107] Diplomatul belgian mai relata un fapt interesant, și anume că fostul agent diplomatic al României la Berlin Nicolae Crețulescu a publicat o broșură în chestiunea retrocedării sudului Basarabiei, mirându-l atitudinea acestuia, și anume că România ar trebui să renunțe la Basarabia pentru Dobrogea, oferită de Imperiul Rus drept „compensație”. ANIC, Colecția Microfilme Belgia, rola 23 (Nothumb către Lynden, Berlin, 6 aprilie 1878).
[1108] *Ibidem*.
[1109] *Romania and Germany*, *op, cit*., p. 5.

tratate internaționale. Un alt ziar german, *Deutsche Zeitung*, a relatat despre întrevederea avută cu Brătianu și discuția referitoare la doleanța Rusiei privitoare la retrocedarea sudului Basarabiei, dar și atitudinea Marilor Puteri. Prim-ministrul român a scos în evidență valoarea inestimabilă a teritoriului basarabean în raport cu Dobrogea propusă de ruși[1110].

Presa franceză a reacționat și ea la vizitele întreprinse de Brătianu la Viena și Berlin. Ziarul francez *Journal des Débats Politiques et Littéraires* analiza sursele mediatice austriece și constata că atât Austria, cât și Germania nu puteau să susțină România în problema sudului Basarabiei[1111]. Potrivit unui punct de vedere al presei franceze, aflat în concordanță cu cel austriac, problema Basarabiei nu era una importantă, care necesita o intervenție diplomatică[1112]. O altă publicație, *La République française,* a scris despre primirea rece avută de Brătianu la Berlin, iar întrevederea cu Bismarck era condiționată: doar dacă nu se va „discuta politică și nu va fi dezbătută chestiunea Basarabiei"[1113]. Această conduită „disprețuitoare" în adresa României arăta, fără echivoc, că pentru „omul de fier" al Germaniei problema Basarabiei nu avea nicio valoare. Primirea rece a prim-ministrului Brătianu la Berlin este redată astfel: „Brătianu a aflat, înainte de sosirea la Berlin, că Germania nu era dispusă să sacrifice relațiile sale cu Rusia, pentru a lua în considerație vocea României în chestiunea Basarabiei, care nu atinge interesele germane" [1114]. Cu toate acestea, Brătianu declara, în discuțiile cu presa, că, având un Hohenzollern pe tronul României, aceasta atrăgea și protecția din partea Germaniei a gurilor Dunării, „fluviu german prin excelență". Dar acest raționament s-a dovedit a fi greșit. Leopold de Hohenzolern, fratele principelui Carol, nu a făcut nimic pentru acesta. Mai mult decât atât, curtea de la Berlin a venit cu reproșuri în adresa principului Carol, potrivit ziarului *Koelnische Zeitung,* care arată că acesta nu avea respect față de împăratul rus, din simplul motiv că își apără integritatea teritorială![1115]

[1110] „Noi nu putem esista fără acea mica parte a Basarabiei. Vom fi înăduși fără de această regiune. Prin ea ni se deschid porțile lumei. Fără de Basarabia, vom fi cuprinși de Rusia, de Austria, de Turcia și de Bulgaria. Dobrogia nu ne deschide nici o eșire, și nu am pute comunica cu ea, sau cu marea Neagră de cât numai prin mlaștini, fără căi, sau prin încunjurul ce ar trebui să facem, prin gurile Dunărei. Aceasta nu o putem primi sub nici o condițiune". O visită la D. Ion Brătianu, în Theodor Codrescu, *Uricariul sau Colecțiune de Diferite acte care pot servi la Istoria Românilor*, vol. XI, Iassi, Tipografia Buciumului Roman, 1889, p. 85.
[1111] *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 10 avril 1878.
[1112] Mission de M. Bratiano à Vienne. În: Le Constitutionnel, 3 avril 1878.
[1113] *Le Figaro*, 19 avril 1878.
[1114] L'Allemagne et la Roumanie. În: *Le Soir*, 17 avril 1878.
[1115] *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 16 avril 1878.

Rezultatele vizitelor întreprinse de Brătianu la Viena și Berlin au fost discutate în cadrul unei ședințe secrete a Camerei Deputaților. Iată cum descria poziția adoptată de Germania ministrul român: „Dacă România ar arăta bunăvoință Rusiei, lucru la care dânsul o sfătuiește, ar putea să-i ceară mult și să capete mult. Reluarea Basarabiei pentru Rusia e o condiție *sine qua non* și părerea lui este că trebuie încetată rezistența”[1116]. Brătianu a prezentat concluziile sale, de unde rezultă că Marile Puteri sunt determinate să „lupte” pentru acele interese pe care le consideră vitale și esențiale, preferând să neglijeze chestiunile „secundare”. În categoria problemelor „secundare” era încadrată și chestiunea Basarabiei, care nu interesa în mod deosebit Europa. România putea obține un „suport” doar în chestiunea liberei navigații pe Dunăre. În ceea ce privește Germania și Austria, aceste două puteri erau înclinate mai mult spre neutralizarea Dunării, cu anumite garanții, iar problema Basarabiei nu își găsea locul binemeritat în aceste planuri. În concluzie, Brătianu a afirmat că în contextul în care Marile Puteri abandonează România în ceea ce privește Basarabia, soluția potrivită era negocierea directă cu Rusia, pentru a ajunge la o înțelegere[1117]. Aceste afirmații ale lui Brătianu i-au adus critici virulente în presa străină, dar și în cea românească, acuzat că ar fi rusofil.

5. 4. Congresul de pace de la Berlin și reconfigurarea frontierelor în sud-estul Europei (iunie – iulie 1878)

Congresul de la Berlin, unul dintre cele trei mari întruniri diplomatice din secolul al XIX-lea, se deschidea la 1/13 iunie 1878, sub președinția cancelarului Otto von Bismarck[1118], în palatul Radzwill, vastul edificiu de pe Wilhemstrasse[1119]. Acesta era asistat la lucrările Congresului de către ministrul afacerilor externe, Bernhard von Bülow, și ambasadorul Germaniei la Paris, principele Ohlodweg Hohenlohe-Schillinngfurst. La Congres Austro-Ungaria era reprezentantă de contele Andrassy, contele Lajos Karoly și Heinrich von Haymerle, ambasadorul Austro-Ungariei la Roma; Marea Britanie – de Benjamin Disraeli, lordul Salisbury

[1116] Brătianu, Gheorghe I. *Bismarck și Ion C. Brătianu*. În: *Revista Istorică Română*, 1935-1936, an. V-VI, (p. 91.
[1117] *Lloyd's Weekly Newspaper*, 21 april 1878, p. 2.
[1118] Damean, Sorin Liviu. *România și Congresul de Pace de la Berlin*. București: Editura Mica Valahie, p. 133.
[1119] Mouy, Charles de. Souvenirs d'un diplomate: récits et portraits du Congrès de Berlin : I : Les origines et la constitution du Congrès. În: *Revue des Deux Mondes*, 15 octobre 1904, vol. 23, nr. 4, p. 735.

și Odo Russel[1120]; Italia – de contele Lodovico Corti și contele de Launay; Franța de ministrul de externe William Waddington, contele de Saint-Vallier, Felix Hyppolite Desprez; Imperiul Otoman – de Alexandru Karatheodory pașa, Mehmed Ali pașa și Saadullah-bey, ambasador la Berlin[1121]. Delegația rusă era condusă de cancelarul Mihail Gorceakov ca prim-plenipotențiar, fiind asistat de Petru Șuvalov și M. K. Onou, ca al doilea, respectiv al treilea plenipotențiar. Delegația rusă era însoțită și de o serie de oficiali, în mare parte militari: A. Jomini, A. Nelidov, colonelul D. G. Anuchin, general-maiorul Bogoliubov, colonelul G. I. Bobrikov[1122].

Chiar dacă delegația României nu a fost admisă la lucrările Congresului de la Berlin, principele Carol l-a trimit pe Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu pentru a protesta „energic" împotriva „tranzacționării" sudului Basarabiei[1123]. Înainte de a pleca spre Berlin, Bismark îi declara ministrului de externe Kogălniceanu următoarele: „Noi, cari nu putem scoate sabia pentru apărarea unui principiu european, integritatea Imperiului Otoman, nu putem face aceasta pentru două, trei mici județe ale d-v. Înțeleg că aceasta este important pentru dv, dar mai importantă este pentru noi pacea lumii. Prin urmare, înțelegeți-vă cu Rusia. Împăratul Alexandru se luptă cu două sentimente generoase: el ține să redobândească Basarabia, pentru că a moștenit-o de la părintele său, dar tot de odată el are mustrarea de cuget de a despoia pe un aliat, care l-a ajutat în vremea pericolului. Pentru aceasta, el este gata să vă dea tot, tot ce veți cere, numai nu vă duceți înaintea postavului verde al Congresului de la Berlin. Pentru Basarabia el este gata să vă dea îndoit peste Dunăre; el este gata să vă dea Vidinul chiar, în a căruia împrejurime sânt numai români; cereți milioane cu care veți putea răscumpăra drumul de fier, care constituie o proprietate mai importantă decât Basarabia, devenind astfel stăpâni în țara voastră"[1124].

[1120] Fiecare putere avea și funționari tehnici și diplomați. În cazul Marii Britanii îl menționăm pe șeful cabinetului lordului Beaconsfield, Montague Carry.

[1121] Căpușan, Alexandru. România, Marea Britanie și marile puteri la Congresul de la Berlin (1 iunie 1878 – 1 iulie 1878). În: *Sargetia*, 1996-1997, XXVI/2, p. 147.

[1122] Jelavich, Barbara. *Russia and the formation of the Romanian national state 1821-1878*. Cambridge University Press, 1984, p. 283.

[1123] Sava, Igor. Congresul de Pace de la Berlin, Independența României și sacrificarea Basarabiei. În *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, coord. Sergiu Musteață. Chișinău: Editura Pontos, 2012, p. 137. Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*... p. 175.

[1124] Iorga, N. *M. Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și Românul*. București, f. d., p. 148-149. Au existat discuții la începutul anului 1878 între M. Kogălnicenau și M. A. Petronievici, agentul diplomatic sârb. Se atestă interesul României pentru acest teritoriu, având o populație numeroasă în zonă. În schimb, agentul diplomatic sârb insista că România ar trebui să-și îndrepte atenția spre Basarabia, unde exista o populație românească mai compactă. În schimb, Ignatiev îl asigurase pe acesta din urmă că Kogălniceanu ceruse Vidinul pentru România, asta în condițiile în care nu putea cere Basarabia. În cele din urmă, Ignatiev a hotărât ca Vidinul să revină Bulgariei, astfel nici Serbiei și nici României nu i-a revenit acest teritoriu. Catană. Bogdan. *Problema Vidinului în preajma Tratatului de Pace de*

Înainte de plecarea celor doi oameni politici spre Berlin, în România situația era dezolantă. Rapoartele diplomatice belgiene constatau „profunda descurajare”[1125] a românilor în chestiunea Basarabiei, fiind convinși că Europa va abandona România în folosul Rusiei. Tratatul de pace era văzut drept o „capodoperă a diplomației rusești”[1126], prin care cabinetul de la Petersburg și-a asigurat Basarabia. În aceeași perioadă, însărcinatul cu afaceri al Rusiei la București, Stuart, îi scria cancelarului Gorceakov despre C. A. Rosetti, care era unul dintre cei mai activi „protestatari” în chestiunea Basarabiei: „Visul său cel mai mare este de a obține din partea Majestății sale nu numai renunțul Rusiei la Basarabia Română, dar și anexarea Basarabiei noastre la România. În asemenea caz, el ne promite nouă devotamentul absolut și pentru totdeauna al țării”[1127].

Rămâne vie în amintire afirmația realistă a lui N. Iorga referitoare la lucrările Congresului de la Berlin: „Nimic esențial nu rămăsese capabil de discuții serioase”[1128]. Ședințele Congresului vor fi doar formale, toate chestiunile fiind soluționate în „culise”, micile state nu vor fi consultate. În acest context, este sugestivă și declarația cancelarului Bismark cu privire la „chestiunea Orientală”, precum că dorea să fie „un samsar cinstit”: „Chestiunea Orientală nu merită nici oasele unui grenadier pomeran”[1129].

În ziua deschiderii forului european de la Berlin, principele Carol era de părere că existau șanse infime ca România să păstreze sudul Basarabiei[1130], mai ales că Bismarck îi sugerase să nu opună rezistență cabinetului de la Petersburg pentru Basarabia[1131]. Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu au trimis contelui Bismarck telegrame, cerând dreptul de a prezenta „chestiunea românească” în fața Europei. Principele Carol era cel mai neliniștit în așteptarea deciziilor Congresului, scriindu-i tatălui său, în acest sens: „Basarabia este un preț de pace foarte comod, care nu costă nimic Puterile Mari și la care Rusia ține mai mult decât la cele mai multe foloase câștigate în ultima campanie”[1132]. La începutul lunii iunie, Brătianu a cerut, prin intermediul lui Bălăceanu, sprijinul direct al lui Andrassy: „Nu vom ceda niciun centimetru

---

la San-Stefano. În: *Istorie și Societate*, vol I, coord. Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Doru Liciu. București: Editura Mica Valahie, 2011, p. 206-207.

[1125] *Independența României*, Vol. II, partea a II-a, p. 330.

[1126] *Independența României*, Vol. III: *Presa Străină*, București, Editura Academiei, 1977, p. 288.

[1127] Varta, Ion *Rusia și Chestiunea Basarabeană în perioada Războiului Ruso-Româno-Turc*... p. 12.

[1128] Iorga, N. *Politica externă a regelui Carol. Lecții ținute la Universitatea din București*. București, 1916, p. 309.

[1129] Récouly, Raymond. *De Bismarck à Poincaré. Soixante ans de diplomatie républicaine*. Paris, 1932, p. 98.

[1130] *Memoriile Regelui Carol I al României*, p. 125.

[1131] Damean, Sorin Liviu. *Carol I la României: 1866-1881*. București, Editura Paideia, 2000, p. 210.

[1132] *Memoriile Regelui Carol I*, vol. IV, p. 127.

din Basarabia nici pentru cele mai strălucite compensații. Avem șaizeci de mii de oameni într-o poziție puternică, iar țara este gata să se ridice ca unul singur, pentru a-și apăra dreptul. Dorim să știm dacă Austro-Ungaria este suficient de hotărâtă, astfel încât să puteți obține o declarație categorică din partea contelui Andrassy. Momentul este critic, deoarece România se află în pragul de a-și juca ultima carte"[1133]. Andrassy a încurajat rezistența împotriva Rusiei, dar nu a oferit o asigurare a ajutorului. Acesta l-a „sfătuit" pe Bălăceanu: „Un drept la care nu se renunță nu se pierde niciodată"[1134].

Până a fi primiți în ședința Congresului să-și expună punctul de vedere în chestiunea Basarabiei, prim-ministrul Brătianu și ministrul de externe Kogălniceanu au făcut un „tur de forță" pe lângă diplomații Marilor Puteri. Prim-ministrul român constata cu tristețe că soarta Basarabiei a fost decisă cu mult timp înainte de deschiderea Congresului. Diplomații români au căutat sprijin aproape la fiecare putere reprezentantă la Congresul de la Berlin: au avut întâlniri cu Bülow și Radowitz (Germania), dar au fost sfătuiți să accepte compensația teritorială oferită de Rusia, și anume Dobrogea[1135]; Andrassy (Austro-Ungaria) a declarat că nu va intra în război pentru Basarabia; Corti (Italia), Waddington (Franța) și baronul Nothomb (Belgia), Jomini (Imperiul Rus), ministrul francez Waddington i-au „îndemnat" pe plenipotențiarii români să fie „pragmatici" și să accepte ceea ce li se oferă, având avantaje serioase în acest sens[1136]. Într-un raport din 30 iunie 1878, trimis la Paris, contele Waddington considera că primirea de către România a două porturi la Marea Neagră era o „compensație" corectă pentru pierderea Basarabiei[1137]. În realitate, putem constata, el a fost unicul diplomat onest, spunând lucrurilor pe nume: „Basarabia trebuie considerată pierdută, cu toate eforturile noastre, aproape că ar fi prea mult să ne mai încredem într-o șansă favorabilă, contra a 99 nefavorabile"[1138]. Unicii diplomați

[1133] HHS, (București, Brătianu către Bălăceanu, 3 iunie 1878). Barbara Jelavich, *Russia and the formation*... p. 281.
[1134] Bălăceanu către Brătianu, confidential, Viena, 26 mai/7 iunie 1878, Ion C. Brătianu, *Acte și Cuvântări*, publicate de N. Georgescu-Tistu, vol. IV (11 mai 1878-30 aprilie 1879), București, Cartea Românească, 1932, p. 55.
[1135] Nicolae Petrescu-Comnen, într-o lucrare dedicată Dobrogei, amintea de „insistența" Rusiei de a accepta trocul propus, adică Dobrogea contra sudului Basarabiei. N. P. Comnène, *La Dobroudgea*, Paris, 1918, p. 90. La rândul său, istoricul francez Frédéric Damé, care a dedicat o lucrare istoriei românilor, amintea de acest moment și accentua faptul că „Europa nu a fost generoasă" cu România, care a primit doar Dobrogea. Damé, Frédéric, *Histoire de la Roumanie contemporaine*. Paris, 1900, p. 328.
[1136] Damean, Sorin Liviu. Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878). În: *Studii și Articole de Istorie*, 2011, LXXVII, p. 56.
[1137] *DDF*, doc. 322 (Berlin, 30 juin 1878); Durandin, Catherine. La Russie, la Roumanie et les nouvelles frontières dans les Balkans (Le cas de la Dobroudgea). În: *Cahiers du Monde Russe*, année 1979, vol. XX, p. 61.
[1138] *Independența României.* Vol. IV: *Documente Diplomatice 1873-1881*, București, Editura Academiei, București, 1978, p. 353.

care au evitat contactul cu plenipotențiarii români au fost cei britanici, lordul Beaconsfield și Salisbury.

Ținând cont că problemele de „detaliu" au fost soluționate în culise sau prin „înțelegeri secrete", în primele zile, atmosfera de la Congres era una „degajată", frapând prin familiaritatea existentă între plenipotențiarii britanici și cei ruși. Încă nu se cunoștea despre „aranjamentul" anglo-rus, de unde și raportul trimis de reprezentantul britanic la București, White, către Salisbury, în care îl informa că principele Carol a trimis instrucțiuni clare, prin care să fie respinsă orice „tranzacție"[1139] în chestiunea Basarabiei, aflată în centrul opiniei publice atât din România, cât și peste hotarele acesteia.

Liniștea Congresului a fost „tulburată", la scurt timp, de dezvăluirea de către ziarul *The Globe* a înțelegerii „rușinoase" dintre Marea Britanie și Rusia[1140]. Aceasta a îngreunat lucrul delegației britanice la Congres. Mai mult decât atât, Austro-Ungaria cerea și ea noi „concesii", nu doar Bosnia și Herțegovina, dar și sangeacul Novi Pazar. Viena dorea această porțiune de teritoriu, ce separa Serbia de Muntenegru, care avea să cadă sub dominația sa. Habsburgii erau gata să „rupă" înțelegerea pe care o făcuseră cu rușii în privința anexării sudului Basarabiei, dacă nu primeau sangeacul. Rușii au acceptat și această doleanță a Imperiului Austro-Ungar[1141].

La Roma, agentul diplomatic român, Obedenaru a avut o întrevedere cu generalul italian Tornielli, dorind să afle unele detalii cu privire la soarta României la Congresul de la Berlin. Obedenaru, i-a spus că știrile sunt rele, nimeni nu susținea România nici cu o promisiune[1142]. În viziunea sa „peticul acella bessarabean" era important și că „eram în drept să ne așteptăm a fi susținuți, deoarece este evident că această posesiune ar folosi României" și că „nu ne putemu aștepta la atâta orbire și lipsă de prevedere din partea puterilor". În pofida unor declarații ale lordului Salisbury și ale lui Waddington, România era abandonată, iar Italiei i se imputa că uita că unirea care rezultă din comunitatea de stirpe e mai sigură pentru „salvarea intereselor ambelor părți și mai durabile de cât unirea care rezultă din tractate"[1143]. Tornielli i-a spus lui Obedenaru că, dacă Puterile garante ar susține pretențiile românești, putea rezulta o conflagrație generală și că România nu putea aștepta ca puterile occidentale să se bată cu Rusia. Ulterior, Obedenaru a avut o discuție cu Caroili, spunându-i cu tristețe că România nu era susținută de nimeni la

[1139] *Ibidem*, p. 332 (București, 25 iunie 1878, White către Salisbury, București, 25 iunie 1878).
[1140] Sclifos, Eugen-Tudor. *Problema Basarabiei în context internațional*... p. 191.
[1141] Jelavich, Barbara. *The formation...* p. 282.
[1142] ANIC, Fond Casa Regală, d. 3/1878 , f. 2-2v (Obedenaru către Brătianu, Roma, 11/23 iunie 1878).
[1143] *Ibidem*, f. 3 v.

Congres. Italia simpatiza cu România până când nu s-a ajuns la discuția privind Basarabia. A urmat o discuție cu Maffei, ministrul plenipotențiar în Grecia, secretarul general al Ministerului afacerilor externe, care i-a spus că nici chiar împăratul german nu se arată dispus să susțină pretențiile României: „Petecul de pământ nu e al României decât de la 1856”[1144]. I s-a adus aminte că, de la 1812, Basarabia a fost anexată, dar Obedenaru nu s-a angajat în salonul ambasadei în explicații de ordin politic.

După discuția cu Farini, președintele Camerei italiene a studiat chestiunea Basarabiei și informațiile parvenite de la Obedenaru (Obedenaru publicase unele articole nesemnate în ziarul *Diritto* din august trecut, în care lăsa se înțeleagă că Dobrogea urmează să fie dată României cu condiția ca Basarabia să nu se rupă din „corpul României”, iar gurile Dunării să aparțină tot României). Farini i-a declarat că Rusia dorea Basarabia, pentru a poseda gurile Dunării și pentru a trece la Constantinopol, fără a mai avea nevoie de sprijinul României. Așa stând lucrurile, era imposibil ca Italia și alte puteri să lupte contra Rusiei pentru Basarabia[1145]. Acesta a adus în discuție și unele aprecieri ale lui Kogălniceanu care l-au surprins. Ministrul român susținea avantajele schimbului de teritorii, dar se opunea retrocedării Basarabiei doar pentru că, în calitate de ministru, trebuie să urmeze voința Parlamentului, dar că opinia sa personală înclina spre acceptarea schimbului. Farini s-a arătat contrariat de aceste aprecieri, deoarece asemenea conduită putea da pretext de amestec în treburile României a unor Puteri contrare interesului românesc[1146].

Cabinetul de la Petersburg a făcut din chestiunea Basarabiei una de „onoare”, constatându-se că nicio putere nu lăsa nici măcar impresia că susținea România. Plenipotențiarii francezi i-au „sfătuit” pe ruși ca frontiera României să ajungă până la Silistra, dându-le românilor și două porturi la Marea Neagră[1147]. Aceștia au solicitat ca frontiera să ajungă până la Kavarna. Plenipontențiarii ruși au răspuns că nu aveau instrucțiuni în acest sens, dar consimțeau ca România să primească Mangalia[1148].

În ședința din 29 iunie a fost abordată chestiunea Basarabiei. Lordul Beaconsfield constata cu regret existența articolului al XIX-lea din tratatul de la San Stefano relativ la Basarabia. În viziunea acestuia, aceasta era o imixtiune în Tratatul din 1856 și, totodată, o eroare

[1144] *Ibidem*, f. 6.
[1145] *Ibidem*, f. 7.
[1146] *Ibidem*, f. 8.
[1147] DDF, p. 346 (Waddington către Dafaure, Berlin, 30 iunie 1878).
[1148] *Ibidem*, p. 348 (Waddington către Dafaure, Berlin, 30 iunie 1878).

gravă de a considera acest articol drept un simplu schimb de teritorii între două state. Articolul al IV-lea și al XX-lea al Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 era un angajament solemn al Puterilor europene cu Rusia, în scopul declarat de a garanta libera navigație pe Dunăre, iar el nu găsea nicio garanție în acest sens inserată în tratatul de la San-Stefano[1149]. El atrăgea atenția întregului Congres asupra unei probleme importante si, totodată, grave. Lordul Beaconsfield „deplângea" această ingerință în Tratatul de la Paris și protesta contra acestui fapt. El nu „sfătuia" Guvernul britanic să aplice forța, pentru a menține articolele din Tratatul de la Paris, dar aștepta explicații din partea plenipotențiarilor ruși cu privire la angajamentele privind libera navigație pe Dunăre[1150]. Explicațiile au fost date de primul plenipotențiar al Rusiei la Congresul de la Berlin, cancelarul Gorceakov. Acesta, la fel ca Beaconsfield, considera că libera navigație pe Dunăre era de interes european, dar nu vedea niciun obstacol în faptul că sudul Basarabiei era retrocedat Imperiului Rus. Însă, ceea ce surprinde a fost narativul privitor la istoria acestei retrocedări teritoriale. Gorceakov amintea de faptul că în 1856 Basarabia a fost „adjudecată" Principatului Moldovei, într-o perioadă în care Principatele Române erau separate. Mai târziu, Moldova si Muntenia s-au unit și, neținând cont de opoziția Cabinetelor europene, au ales un principe străin, fată de care împăratul Alexandru al II-lea avea respect. În final, acesta a declarat cu nonșalanță că spera că Lordul Beaconsfield nu va insista în obiecțiile sale cu privire la retrocedarea sudului Basarabiei, care nu avea nimic cu libertatea navigației pe Dunăre. Contele P. Șuvalov vedea în această chestiune una de ambiție, de interes sau chiar de onoare. Ulterior, Gorceakov a insistat asupra valorii teritoriului dat în schimb, Dobrogea, la care se adăuga Delta Dunării si un port la Marea Neagră[1151]. Referitor la aceste discuții, diplomatul francez Mouy a menționat că naționalitatea Basarabiei a fost sistematic înlăturată de la dezbateri[1152]. Astfel, lucru constatat de diplomatul francez Mouy, statul român era lipsit de un teritoriu, cu care avea comunitate de limbă. Aceste discuții aveau să continue, după ce românii urmau să-și spună poziția[1153]. Insistența lordului Beaconsfield cu privire la Dunăre l-a luat prin surprindere pe

[1149] *Documents Diplomatiques*. *Affaires d'Orient*. *Congrès de Berlin 1878*. Paris, Imprimerie Nationale, 1878, p. 157.
[1150] *Ibidem*, p. 158.
[1151] *Ibidem*, p. 159. Paul Bataillard, într-o broșură intitulată sugestiv *La Roumanie devant Congres de Berlin,* constata că plenipotențiarii întruniți la Berlin ar fi trebuit să obțină pentru România restituirea întregii Basarabii anexate în anul 1812 de către Imperiului Rus, fără niciun drept, intrând astfel în posesiunea frontierei Nistrului. ANIC, Fond Brătianu, d. 600, f. 12. BNR, Fond Brătianu, LXIII/1, f. 415-419,
[1152] Mouy, Charles de. Souvenirs d'un diplomate: récits et portraits du Congrès de Berlin: II: Les séances et le traité. În: *Revue des Deux Mondes*, 1904, vol. 24, nr. 1, p. 71.
[1153] TNA, FO 78/2899 (Salisbury către Cross, Berlin, 30 iunie 1878).

Bismarck și pe plenipotențiarii ruși, iar cel dintâi a încercat să nu permită dezbateri aprinse în cadrul Congresului de pace asupra chestiunii basarabene[1154].

Delegații români au avut posibilitatea să-și expună punctul de vedere în ședința din 19 iunie/ 1 iulie[1155]. Cu puțin timp înainte ca România să-și expună poziția față de chestiunea Basarabiei, Kogălniceanu a avut o întrevedere cu von Bülow, apoi o discuție particulară cu lordul Beaconsfield, care i-a declarat trimisului român scurt și la obiect: „În politică ingratitudinea este adesea prețul celor mai bune servicii”[1156], făcând aluzie, evident, la Rusia și la cerința ei referitoare la cedarea sudului Basarabiei. Acestea au fost ultimele discuții înainte de discursurile românești din cadrul Congresului de la Berlin.

Primul a luat cuvântul ministrul de externe român, care a prezentat diplomaților prezenți o istorie a teritoriului dintre Prut și Nistru, parte integrantă a Principatului Moldovei anexată în 1812 de Imperiul Rus, în urma Tratatului de la București[1157]. Ulterior, a adus în prim-plan convenția româno-rusă care garanta integritatea teritorială a României, iar Imperiul Rus și-a încălcat „cuvântul de onoare”. Prim-ministrul Brătianu a insistat asupra acelorași argumente, susținând deschis că reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus era o „lovitură puternică” pentru România, urmată de neîncrederea pe viitor în tratatele internaționale[1158]. În același timp, o asemenea cedare, sublinia Brătianu, se va resimți asupra „autonomiei, independenței și suveranității” tânărului stat român.

Discursurile celor doi reprezentanți români nu au avut efect, deoarece Congresul deja era decis în ceea ce privește independența României și anexarea de către Rusia a sudului Basarabiei[1159]. În pofida discursurilor înflăcărate cu care își apărau dreptul asupra Basarabiei, „prestația” oamenilor politici români nu a impresionat. Waddington, plenipotențiarul francez, considera că, în loc de „lamentările” privind tratamentul injust la care a fost supusă România de către „aliatul” său Rusia și de faptul că Basarabia era un teritoriu românesc, ar fi trebuit să intre în negocieri directe cu Imperiul Rus. În viziunea lui, aceste „lamentări” au avut un efect negativ

---

[1154] Medlicott, W. N. *The Congress of Berlin and after*, 2nd edition. London, 1963, p. 90.
[1155] *Les Protocoles du Congrès de Berlin*: *avec le traité préliminaire de San-Stefano du 19 février (3 mars) 1878 et le traité de Berlin du 13 juillet 1878*. Paris, 1878, p. 48 (Protocolul nr. 10, ședința din 1 iulie 1878)
[1156] *Independența României.* Vol. IV, p. 355.
[1157] *Congresul din Berlin. Acte și Discursuri ale plenipotențiarilor Înălțimei sale Carol I Domnul României*, București, 1878, pp. 9-10.
[1158] Brătescu, Liviu. *I. C. Brătianu și politica externă a României (1866-1888)*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 226.
[1159] Berindei, Dan. *Cucerirea Independenței (1877-1878).* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 119.

asupra plenipotențiarilor europeni[1160]. Pe aceeași poziție se situa și diplomatul francez Mouy. În pofida faptului că problema basarabeană era una „delicată și gravă”[1161] și că naționalitatea teritoriului dintre Prut și Nistru a fost exclusă de la discuții, plenipotențiarii români au „pierdut partida”. Cu toate aprecierile din epocă, Kogălniceanu și Brătianu au apărat drepturile României asupra Basarabiei, invocând adevărul și tradiția istorică, dar și importanța acestui teritoriu național. Lordul Beaconsfield, la fel, a constatat că plenipotențiarii români abia au fost „ascultați”[1162], argumentele lor lăsându-i „reci” pe diplomații europeni. La rândul său, un alt plenipotențiar de la Berlin, reprezentantul Imperiului Otoman. Caratheodory Pașa, a scris sultanului despre modul cum au fost tratați Brătianu și Kogălniceanu, „spunându-le ca să fie cât mai concișii în expunerea lor, a uimit și a amuțit glasul tuturor”[1163]. Aceștia au părăsit triști sala de ședințe a Congresului, după ce nimeni nu se ridicase să ia apărarea României.

Imediat după plecarea celor doi, dezbaterile au continuat asupra punctelor referitoare la independența României și a luării Basarabiei de către Rusia. Astfel, s-a decis recunoașterea independenței României, dar una condiționată. Plenipotențiarii ruși și-au dat și ei adeziunea la recunoașterea independenței, doar ca urmare a acceptării de către Guvernul român a retrocedării teritoriului basarabean[1164]. Singurul care a cerut „compensații” mai consistente pentru România a fost plenipotențiarul francez Waddington, care dorea „să dea satisfacție”[1165] românilor față de tratamentul dur la care au fost supuși în timpul Congresului. El a propus ca România să primească un teritoriu la sud de Dunăre, încât să cuprindă Silistra și Mangalia[1166]. Propunerea sa a fost susținută de toți, cu excepția rușilor, aceștia considerând că România a fost compensată cu „vârf și îndesat”. După mai multe discuții, Rusia a acceptat această cedare, România primind și Insula Șerpilor, ca urmare a propunerii formulate de reprezentantul britanic, lordul Salisbury[1167], dar și, în mare măsură, a cancelarului Bismarck, care dorea neapărat ca problema Basarabiei să fie soluționată în ședința respectivă, pentru a nu mai exista discuții ulterioare. În memoriile sale,

[1160] Waddington, Francis. La France au Congres de Berlin (juin-juillet 1878*)*. În: *Revue Politique et Parlamentaire*, 1933, t. CLVI, p. 479.
[1161] Mouy, Charles de. *Souvenirs et causerie d'une diplomate*. Paris, 1909, p. 131.
[1162] TNO, FO 78/2899 (Salisbury către Cross, Berlin, 2 iulie 1878).
[1163] Diaconescu, Emil. *România la Congresul de la Berlin*.... p. 530.
[1164]*Les Protocoles du Congrès de Berlin*, p. 51.
[1165]*Ibidem*.
[1166] Stroia, Marian. Probleme teritoriale și de statut internațional ale statului român până la sfârșitul anului 1878. În: *Revista Institutului Diplomatic Român*, 2009, an. III, nr. II, semestrul II, 2009, p. 131.
[1167] Vitcu, Dumitru. Les dillemmes, les controverses et les consequences d'une alliance politique conjecturale. Les relations roumaino-russes des années 1877-1878. În: *Codrii Cosminului*, 2008, nr. 14, p. 103.

viitorul cancelar al Germaniei, Bernhard von Bülow, aprecia că „ingratitudinea brutală”[1168] de care a dat dovadă Rusia i-a făcut pe români să se apropie de Germania[1169].

Astfel, Congresul de la Berlin consfinţea cedarea părţii de sud a Basarabiei către Rusia, care o pierduse în urma Tratatului de la Paris din 1856, iar, în schimb, România primea Dobrogea[1170]. Articolul 46 al Tratatului de la Berlin din 1878 specifica: „Insulele formate din Delta Dunării, precum şi Insula Şerpilor, sandgeacul Tulcei, cuprinzând districtele (cazale) Măcin, Babadag, Hârsova, Kustenge, Medgidia, se vor uni cu România. Principatul mai primeşte apoi ţinutul cuprins la sudul Dobrogei pe linia care începe de la Silistra şi se termină la sud de Mangalia pe Marea Neagră. Linia graniţelor se va fixa de Comisiunea europeană instituită pentru delimitarea Bulgariei”[1171]. Astfel, prin deciziile Congresului de la Berlin, România îşi mărea teritoriul cu aproximativ 15776 km^2 (judeţul Constanţa, în jur de 7150 km^2, şi judeţul Tulcea, circa 8626 km^2,[1172] cu o populaţie de circa 226.000 locuitori, românii fiind pe locul al treilea printre cei mai numeroşi, după tătari şi turci, urmaţi de bulgari, restul constituind un mozaic de evrei, ruşi, armeni, germani. Realizând o paralelă cu sudul Basarabiei, care avea o suprafaţă de 9075 km2 şi o populaţie de 131.000 de locuitori, putem concluziona că, din acest punct de vedere, România a avut de câştigat.

Pierderea sudului Basarabiei la 1878 a generat în politica externă şi în societatea românească o profundă criză de încredere în Imperiul Rus şi percepţia unui risc strategic pentru statul român. Deşi România nu a adoptat o politică revizionistă, ea s-a distanţat de Rusia şi s-a apropiat de Puterile Centrale, în special de cabinetele de la Berlin şi Viena, aderând la Tripla Alianţă în 1883. România nu a iniţiat acţiuni diplomatice privind recuperarea Basarabiei, în conştiinţa publică, ea nu a fost niciodată abandonată.

[1168] Bușă, Daniela. România și Rusia – din avatarurile unei vecinătăți, 1878-1880. În: *Analele Universității „Ovidius – Seria Istorie*, 2010, vol. VII, 2010, p. 78.

[1169] *Mémoires du chancelier Prince de Bűlov*, t. IV, 1849-1896, Paris, 1931, pp. 303-304.

[1170] La împlinirea a 50 de ani de la semnarea Tratatului de la Berlin, Gheorghe Brătianu, într-o conferință dedicată acestui moment, ținută la Chișinău în 1928, constata cu regret: „Epilog al unui război glorios, chestiunea Basarabiei a plutit ca o amenințare, încă de la începutul tratativelor noastre cu Rusia, asupra întregii desfășurări a evenimentelor ce au dus la proclamarea neatârnării și la afirmarea individualității politice a statului român, căci tendința împărăției rusești de a ajunge la revizuirea Tratatului de la Paris, care proclama la 1856 neutralitatea Mării Negre, dezarmarea flotei de război imperială și înapoiase Moldovii o mică parte a Basarabiei anexate la 1812, acea tendință se vădește și înainte de ceea ce s-a numit începutul crizei orientale”. ANIC, Fond Brătianu, d. 507/1928, f. 2.

[1171] *Tractatul de la Berlin urmat de protocoalele Congresului precum și de charta Basarabiei române a Deltei Dunării și a Dobrogei* (Traducțiunea Ministerului Afacerilor Străine). București: Imprimeria Statului, 1878, p. 10.

[1172] *Dobrogea în anul 1878 după rapoartele Ştefan Fălcoianu şi Ioan I. Murgescu*, Valentin Ciorbea, Cornel Ţucă (ed). Bucureşti: Editura Academiei Oamenilor de Ştiinţă din România, 2020, p. 12.

5. 5. Opinia publică europeană și chestiunea basarabeană (1878)

Deși nu luase un caracter oficial, problema restituirii sudului Basarabiei către Imperiul Rus și-a găsit ecou în presa vremii încă de la începutul anului 1878[1173], când deja se vorbea despre restabilirea „locului privilegiat" de putere riverană a Rusiei la Dunăre[1174]. Corespondentul publicației *The Times* de la București scria, încă de pe 31 decembrie 1877, că exista multă neliniște în cercurile guvernamentale din capitala României. Aceste „neliniști" se bazau pe „zvonul" că Petersburgul va cere restituirea sudului Basarabiei, pierdut de Imperiul Rus în urma războiului Crimeii. Se aducea în discuție și chestiunea unei „compensații teritoriale" pentru România, corespondentul văzând trezirea „sentimentului național românesc", aflat în „letargie" până atunci. Astfel, România își putea permite să piardă „terenurile mlăștinoase ale Basarabiei"[1175], mulțumindu-se cu obținerea independenței. În cercurile vieneze se „șoptea" că una din condițiile de pace ale Imperiului Rus va fi, după toate probabilitățile, cedarea Basarabiei românești, remarcându-se postura ingrată în care se găsea România[1176].

Morning Post constata că obiecțiile venite din partea românilor pentru schimbul propus era unul just. Cedarea sudului Basarabiei însemna, în realitate, că România se va afla la „cheremul" Imperiului Rus, din punct de vedere comercial, iar trecerea Dobrogei în stăpânirea Guvernului de la București nu însemna decât ca țara să fie înconjurată de slavi și populație rusă[1177]. Publicația britanică analiza, luările de poziție din paginile ziarului *Sovremenia Isvestia,* considerat un „model" al manierei în care Petersburgul „citește și respectă tratatele". Ziarul moscovit începea articolul cu mențiunea că Rusia își păstrase „cuvântul de onoare" de a nu-și extinde influența în Europa. În viziunea acestuia, odată cu schimbul de teritorii între Rusia și România, cea dintâi își va păstra „onoarea". Prin reîntoarcerea sudului Basarabiei, luat de la România independentă, Imperiul Otoman nu va avea de suferit. În realitate, pentru cabinetul de

[1173] Corespondentul *Le Temps* de la Londra a transmis la Paris informații cu privire la faptul că ambasadorul rus la Londra (P. Șuvalov) a comunicat informații cu privire la pacea încheiată cu Imperiul Otoman. Ca urmare a acestor informații, Stratford Northcote a expus în Camera Comunelor informațiile furnizate de acesta. Ceea ce frapează, lucru constatat de corespondentul francez, e că diplomatul rus nu a vorbit nimic despre retrocedarea sudului Basarabiei către Imperiul Rus. Acesta intuia că acest punct nu ține de jurisdicția Imperiului Otoman, ci de cea a României, devenită între timp independentă. Oricum, problema Basarabiei era una foarte importantă și întrebarea care se punea la acel moment era dacă Marile Puteri vor permite ca Imperiul Rus să devină riveran Dunării. *Le Temps*, 31 janvier 1878.
[1174] Russia and the Mouths of the Danube. În: *The Brisbane Courier*, 15 january 1878.
[1175] Roumania and Bessarabia. Uneasiness at Bucharest. În: Sheffield Daily Telegraph, 3 january 1878.
[1176] *Roumanian Bessarabia*. În: *The Globe*, 9 january 1878.
[1177] *Morning Post,* 4 january 1878.

la Petersburg noțiunile de țări „autonome” sau „independente” nu aveau nicio valoare, ele aflându-se *de facto* sub influența puternicei Rusii[1178]. Aceeași publicație a analizat actualitatea problemei Basarabiei. Era evidentă tendința cabinetului de la Petersburg de a șterge ultimul vestigiu al Tratatului de la Paris, aceasta fiind principala preocupare a diplomației rusești încă din momentul pierderii Basarabiei meridionale. Pentru serviciile oferite la Plevna de armata română, unica dovadă de „recunoștință a țarului” a fost luarea Basarabiei, iar drept compensație – un teritoriu „fără valoare”, Dobrogea. Se aducea în discuție declarația diplomatului britanic Gladston, care spera ca Guvernul de la St. James să nu aprobe retrocedarea Basarabiei către Imperiul Rus. Referindu-se la acuzațiile în adresa României precum că s-ar face vinovată de „agresiunea” împotriva Sublimei Porți, se menționa că cabinetul de la București a fost înșelat, fiind un „instrument” în mâinile Rusiei[1179]. *Morning Post* era fermă în declarații, menționând că Guvernul român nu putea ceda Basarabia, nici să ia Dobrogea de la Rusia. Europa putea abandona gurile Dunării în fața Rusiei, dar România nu putea face acest lucru. Evident, Basarabia putea fi luată pe calea armelor, dar luarea Dobrogei era un motiv de dușmănie între români și bulgari, care ar fi doar în interesul Rusiei[1180].

Într-un articol de fond consistent, dedicat gurilor Dunării, ziarul francez *Le Constitionnel* constata existența divergențelor între România și Rusia, foștii aliați din războiul victorios împotriva Imperiului Otoman: aliatul de la Petersburg cerea restituirea sudului Basarabiei pierdut în 1856. Pe lângă considerentele de natură istorică și importanța gurilor Dunării, ziarul francez pretindea că Petersburgul avea „dreptatea absolută” de partea sa în chestiunea basarabeană, iar România era principala vinovată de starea de lucruri creată[1181]. De la aprecierile potrivit cărora scopul declarat al războiului împotriva Imperiului Otoman era „distrugerea” Tratatului de la Paris, meritul incontestabil fiindu-i atribuit cancelarului Gorceakov, numit drept „artizanul” distrugerii integrității Imperiului Otoman, se ajungea la clauza referitoare la neutralizarea Mării Negre și la restituirea frontierei în Basarabia, care încununau o carieră diplomatică de succes[1182].

[1178] *Ibidem*.
[1179] Idem, 11 february 1878.
[1180] Idem, 21 mars 1878.
[1181] „Dar este scris în legea naturii că omul devine sclavul unei prime greșeli. După ce și-a deschis frontierele rușilor, prințul Carol a acceptat protectoratul țarului. În acest moment, cancelaria rusă nu mai ține prea mult seama de convenințele românilor; ceea ce o preocupă este interesul Rusiei. Cine i-ar putea face un reproș pentru aceasta? Anglia și Austria nu vorbesc fiecare decât despre propriile lor interese; de ce, atunci, Rusia, care și-a sacrificat sângele și banii, nu s-ar gândi la ale sale?” L'embouchure du Danube. În: *Le Constitutionnel*, 27 janvier 1878.
[1182] *Ibidem*.

După o analiză a teritoriului pe care urma să-l primească România în schimbul sudului Basarabiei, Dobrogea, ziarul francez menționa că România pierdea doar din punct de vedere politic și economic. De asemenea, publicația insista că Rusia avea tot dreptul să șteargă „vestigiile" Tratatului de la Paris, deci, nu se putea face vre-un reproș Rusiei car dorea să recupereze ce-i „aparținea", nespecificându-se că Basarabia era teritoriu românesc. Ziarul a continuat „atacurile" virulente împotriva României și în perioada următoare. Românii erau acuzați că au „trădat" încrederea sultanului, când au negociat în secret cu Imperiul Rus, au ignorat „sfaturile" Marilor Puteri, iar, drept consecință, au fost plătiți cu „aceeași monedă"[1183]. Acuzațiile au continuat și mai aprig când România s-a „plâns" de comportamentul Rusiei care nu respecta tratatele, învinuita ea însăși și-ar fi încălcat angajamentele față de Puterile Garante. În consecință, România suferea consecințele politicii de „aventură" a ministrului Brătianu, iar principele Carol ar fi devenit „instrumentul" acestei politici[1184].

Unele ziare franceze, dar și britanice scriau, în luna februarie, că problema Basarabiei nu a luat un caracter oficial[1185]. Cu toate acestea, în presă s-au strecurat „zvonuri", devenite realitate, că convenția româno-rusă din 1877, în care Rusia garanta integritatea teritorială, nu mai avea valoare, deoarece România se declarase neutră, iar participarea sa la războiul împotriva Imperiului Otoman a anulat această clauză[1186]. Schimbul de teritorii propus de cabinetul de la Petersburg era, în viziunea jurnalistului Francis Charmes, un preludiu la o nouă „chestiune bulgară"[1187]. Se aducea în discuție o scrisoare parvenită de la Petersburg, prin care se cerea restituirea Basarabiei, un eventual refuz însemnând o „ofensă" adusă împăratului Alexandru al II-lea. Prima luare de poziție oficială a aparținut contelui Pavel Ignatiev, care a sosit la București și a cerut expres sudul Basarabiei[1188]. În presa franceză apăreau și scrisori care veneau de la curtea de la Petersburg. Identificăm rezumatul unei scrisori de la Petersburg, având un caracter oficial, în care se declara că retrocedarea Basarabiei către Rusia era o „problemă personală"

[1183] „Ei bine! Noi îi așteptam să ajungă exact în punctul în care se află astăzi. Sunt plătiți cu aceeași monedă. Pe ascuns, au tratat cu Rusia împotriva suzeranului lor, sultanul; pe ascuns, Rusia a tratat cu suzeranul lor împotriva lor. În timp ce românii se legănau în visul independenței lor *proprio motu* (din proprie inițiativă), Rusia considera România, ca și mai înainte, drept parte integrantă a Imperiului Otoman și se adresa sultanului pentru a obține de la el cedarea unei porțiuni din România, în același timp cu o porțiune din Bulgaria. Nu a procedat Rusia mai corect, mai legal decât România ?" *Le Constitionnel*, 12 février 1878.

[1184] *Ibidem*.

[1185] O publicație belgiană scria că, bazându-se pe surse rusești, cabinetul de la Petersburg nu ceruse în mod oficial retrocedarea Basarabiei către Imperiul Rus. *Journal de Bruxelles*, 8 février 1878.

[1186] *Le Journal des Débats Politiques et littéraires*, 4 février 1878.

[1187] Idem, 22 février 1878.

[1188] *Le Messager de Paris*, 6 février 1878.

pentru împăratul Alexandru al II-lea. Scrisoarea mai sugera puterilor și „prietenilor" suverani ai țarului să ia inițiativa găsirii unei soluții pașnice în această chestiune. Se aprecia că România va fi „recompensată" pe măsură pentru pierderea Basarabiei prin recunoașterea independenței, libera navigație pe Dunăre, demantelarea fortărețelor turcești și cedarea unui port de comerț la Dunăre. În finalul scrisorii se preconizau „nori negri la orizont", dacă această chestiune va fi tranșată contrar cerințelor rusești[1189].

Unele ziare franceze au analizat și discursul cancelarului Bismarck. În cazul de față, ne interesează în mod special chestiunile teritoriale și poziția Germaniei față de „achizițiile teritoriale" pregătite de cabinetul de la Petersburg. Acesta a fost ambiguu, când a fost întrebat ce „schimbări teritoriale" ar putea interesa în mod particular Germania. În viziunea sa, niciuna din pretențiile înaintate de Petersburg nu atingea interesele Germaniei, nici nu puneau în pericol pacea. Unicul interes german era ca „strâmtorile și fluviile ca Dunărea, începând din Marea Neagră, să rămână libere". În acest context, nu s-a spus nici un cuvânt despre faptul dacă se opunea Germania la reîntoarcerea Basarabiei. Bismarck s-a limitat să declare că orice modificare a Tratatului de la Paris din 1856 putea fi făcută de puterile semnatare[1190].

Presa europeană a comentat și vizita generalui Ignatiev la București, primit în audiență de către principele Carol, prilej în care a cerut în mod oficial retrocedarea sudului Basarabiei. Odată cu acest episod, problema basarabeană a căpătat un caracter oficial și comentariile din presa vremii s-au axat pe „comportamentul" Rusiei față de România, dar și pe dreptul acesteia de a reanexa teritoriul pierdut la 1856[1191]. Acest moment a fost analizat de corespondentul publicației *L'Univers* la Petersburg, care a relatat despre primirea călduroasă de care a avut parte diplomatul și generalul Ignatiev. La finalul întrevederii, acesta ar fi declarat că susține pretențiile asupra Dobrogei și asupra cetății Vidinului, care au o valoare mare în vreme de război. Discuțiile în contradictoriu cu privire la retrocedarea sudului Basarabiei au continuat în discuțiile „tête-à-tête" cu Brătianu și Kolgăniceanu. Ignatiev a uzitat de aceleași teze precum că în anul 1856 sudul Basarabiei a fost cedat Imperiului Otoman, iar România nu a participat la Congresul de la Paris și, deci, nu putea interveni în această chestiune. Se mai vehicula că rușii insistau asupra chestiunii Basarabiei, mai mult din punct de vedere „moral" și că războiul a avut drept scop principal anularea Tratatului de la Paris. Este și mai curios că Ignatiev nu a utilizat sintagma de

[1189] *Le Français*, 15 février 1878.
[1190] Idem, 21 février 1878.
[1191] Roumania and Russia. În: *Dublin Daily Express*, 8 february 1878.

„anexare” a Basarabiei, ci de „retrocedare”, pretinzând că teritoriu era parte integrantă din Imperiul Rus[1192]. Interpretările eronate ale rușilor i-au deconcertat pe diplomații români, care au cerut sprijinul Marilor Puteri.

Presa europeană a constatat că ziarele din România au fost unanime în respingerea retrocedării Basarabiei, demascând acțiunile perfide ale Rusiei. Se face loc și „zvonurile” precum că, în eventualitatea în care se va realiza schimbul propus, principele Carol urma mai curând să abdice, decât să conducă un stat dezmembrat. Se sublinia din punct de vedere istoric, Basarabia rămânea un teritoriu românesc[1193]. Dar, în același timp, se menționa că în mediul unei populații amestecate individualitatea românească nu ieșea în evidență. Bineînțeles, se menționa că Rusia dorea reîntoarcerea la starea de lucruri de înainte de războiul Crimeii, intenționând să își reia rolul de „gardian” al Dunării de Jos. În lupta pentru interesele sale, după cum se arăta, România se baza pe convenția din aprilie 1877, care îi garanta integritatea teritorială. Rusia oferea ca echivalent pentru sudul Basarabiei, provincia Dobrogea. Împăratul rus considera că și-a îndeplinit angajamentele față de România, la care se adăuga și obținerea independenței[1194]. Ziarele vieneze discutau mai nuanțat chestiunea Basarabiei, preluând anumite teze din discursul cabinetului de la Petersburg. Publicația *Fremdenblatt* considera această problemă drept una de interes european și nu doar pentru Rusia și România. Se menționa, referitor la anul 1856, că sudul Basarabiei a fost „restituit” Principatului Moldovei nu de „dragul românilor, ci pentru a exclude Rusia de la Dunăre, fiind o chestiune de interes european”[1195].

Publicația franceză *Sémaphore de Marseille* a criticat în termeni duri schimbul propus de Imperiul Rus României: Dobrogea contra sudului Basarabiei. Potrivit acestui ziar, schimbul era unul dezastruos pentru principele Carol. Se amintea de faptul că Basarabia a fost anexată la începutul sec. al XIX-lea, că o parte i-a fost restituită Moldovei în 1856. Ziarul se întreba retoric: de ce România ar trebui privată de acest teritoriu, care îi aparținea de drept? La acestea se adăugau sacrificiile impuse Românei prin faptul că a deschis „porțile” intrării armatei ruse în teritoriul său național[1196]. Regiunea Dobrogei era încă vie în memoria francezilor: acolo, în timpul războiului Crimeii, trei divizii ale armatei franceze de sub conducerea mareșalului Saint-Arnaud au fost decimate de holeră. Conform acestui ziar, Rusia dorea să ofere României un

[1192] *L'Univer*s, 28 février 1878.
[1193] Russia'a historical claim to Bessarabia. În: *Pall Mall Gazette*, 8 avril 1878.
[1194] *The Scotsman*, 27 february 1878
[1195] Russia's Claims on Bessarabia. În: *Daily Northern Argus,* 19 february 1878.
[1196] *Sémaphore de Marseille*, 24 février 1878.

„cadou otrăvit" de cadavrele soldaților francezi. Se făceau și niște comparații cu pământurile biblice, deși Basarabia nu avea nimic cu „paradisul terestru" și nici cu „pământul lui Canaan", fiind o zonă strategică importantă, care comandă Dunărea de Jos. Se aducea în discuție și faptul că, fiind sub ocupație rusească, Basarabia, prin tradiții și limbă, rămânea o provincie românească[1197].

În viziunea i publicației *Le Messager de Paris*, Franța se vedea umilită să participe la un congres, pentru a semna actul prin care Tratatul din 1856 („cel mai mare act din istoria Franței în secolul al XIX-lea") era rupt și „călcat în picioare", iar retrocedarea sudului Basarabiei ștergea ultima „urmă a gloriei" sale[1198]. În descrierea publicației *Le Phare de la Loire,* Europa asista „imobilă la această monstruoasă nedreptate", și rămânând „fidelă" Rusiei[1199].

Problema Basarabiei scoate în evidență un aspect important: „discreditarea" totală de către Rusia a tratatelor încheiate. Cedarea către Principatul Moldovei a acestui teritoriu în 1856 a urmărit să asigure securitatea liberei navigații pe Dunăre, iar dacă întregul sistem european era atât de „dezorganizat", încercarea Rusiei ar fi fost zădărnicită de Marile Puteri. Dar Rusia, folosindu-se de „tăcerea", de complicitatea sau de „îndoiala" Marilor Puteri, a urmărit să recupereze sudul Basarabiei. Era firesc ca România era firesc să încerce să păstreze acest teritoriu românesc, și nu rusesc. Publicația *Stardart* de la Londra „sfătuia" Guvernul român să refuze „mita", numită Dobrogea, aducându-i aminte cancelarului Gorceakov promisiunile făcute că Rusia nu urmărea măriri teritoriale. Ziarul mai aducea în discuție existența unor conflicte dintre autoritățile române și ruși. Se întreba și el retoric: ce să mai așteptăm din partea presei ruse, supuse cenzurii, care în fiecare zi „aruncă" noi acuzații împotriva României? Nu este trecută cu vederea și o declarație a organului Ministerului rus al Afacerilor Străine, *Journal de St. Petersburg* în care se scria, fără echivoc, că „românii supraevaluează sprijinul acordului", aluzie la momentul 1877[1200].

„Incidentul" referitor la Basarabia a determinat un curent favorabil din partea opiniei publice europene, care a reflectat „simpatia" Marilor Puteri față de România. Acei care credeau în „filantropia, religia, dezinteresul" Rusiei au fost frapați de ingratitudinea cabinetului de la Petersburg față de România, care și-a arătat curajul în luptele cu Imperiul Otoman. Acest

[1197] *Ibidem*.
[1198] *Le Messager de Paris*, 9 mars 1878.
[1199] *Le Phare de la Loire*, 12 mars 1878.
[1200] *The Standart*, 30 march 1878.

moment a fost catalogat de publicația germană *Kulnische Zeitung* drept echivalentul, pentru Rusia, al pierderii unei mari bătălii[1201].

Nenorocul României continua să emoționeze puternic opinia publică europeană. Românii care trăiseră momente de glorie la Plevna vedeau „nori negri" la orizont. În numărul din 10 aprilie al ziarului *Journal des Débats politiques et litteraires* se scria despre faptul că, în perioada iunie-iulie 1877, cancelarul Gorceakov, în timpul șederii sale prelungite în România, a vorbit oamenilor politici români despre doleanțele împăratului Alexandru al II-lea. În primul rând, se remarca dorința țarului de a depune pe mormântul tatălui său ultimele rămășite ale Tratatului de la Paris, și anume abolirea clauzei referitoare la sudul Basarabiei. Se menționa că acesta era un teritoriu insignifiant pentru România, care urma să primească compensații importante. Și nu în ultimul rând, se amintea despre aranjamentele de la Reichstadt și că Marile Puteri nu se vor împotrivi doleanțelor Imperiului Rus[1202]. După înfrângerea Imperiului Otoman, cabinetul de la Petersburg a încercat prin diverse mijloace să convingă România să retrocedeze sudul Basarabiei, dorind o preluare pașnică, care să nu implice Marile Puteri sau discuții la Congresul de pace. Inițial, s-a apelat la sentimentele umane, însuși împăratul Alexandru al II-lea i-a scris principelui Carol, cerând în numele „națiunii ruse" sudul Basarabiei și îndeplinind astfel o datorie față de tatăl său. Cum putea cere acest lucru, se întreba jurnalistul francez, apelând la „pietatea filială" a principelui Carol, din moment ce împăratul Nicolae decedase la 2 martie 1855, cu aproape un an înainte de semnarea Tratatului de la Paris. În realitate, împăratul Alexandru al II-lea încerca să se „reabiliteze" el însuși în fața poporului rus. Întrucât această tentativă „pașnică" de a apela la „sentimente" a eșuat, a intrat în scenă cancelarul Gorceakov care a reamintit că, deși exista o convenție româno-ruso care garanta integritatea teritorială a României și că stipula neutralitatea sa, din moment ce România a participat a război, convenția a devenit caducă, inclusiv în ceea ce privește păstrarea Basarabiei meridionale. Un alt argument des uzitat de diplomatul rus era faptul că România nu avea dreptul să păstreze acest teritoriu, din motiv că în 1856 Basarabia a fost retrocedată Principatului Moldovei, și nu României. În ultimă instanță, românii trebuiau să se simtă „norocoși" că primeau, în schimb, Dobrogea[1203].

În presa occidentală apăreau și învinuiri aduse României precum că a „pactizat" cu Imperiul Rus. Pe de ală parte, într-o corespondență de la Constantinopol în ziarul *Journal des*

[1201] *Sémaphore de Marseille*, 16 avril 1878.
[1202] *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 10 avril 1878.
[1203] *Ibidem*.

Debats politiques et litteraires identificăm o scrisoare nesemnată, care apăra drepturile României asupra Basarabiei. Încă de la început se contestau învinuirile aduse României, care a dorit neutralitatea, pentru a păstra intactă clauza referitoare la Basarabia din Tratatul de la Paris din 1856. Ulterior, se făcea un expozeu privind tentativele Guvernului român de a păstra neutralitatea, semnând, în cele din urmă, o convenție cu Imperiul Rus care a garantat integritatea teritorială a României. Se arăta că teritoriul dintre Prut și Nistru aparținea Moldovei din cele mai vechi timpuri[1204] și că Tratatul de la San-Stefano nu putea fi definitiv. Scrisoarea se încheia cu concluzia că în conformitate cu principiul dreptății, Rusia trebuia să restituie întreaga Basarabie[1205].

Presa franceză a analizat pe toate părțile schimbul propus de Rusia: sudul Basarabiei în schimbul Dobrogii. Potrivit ziarului *La République Française,* schimbul unui teritoriu cu altul trebuia să se facă pe baze echivalente din partea ambelor părți. Insă diplomația rusă a dorit să schimbe „regulile jocului" (o dispoziție din Codul francez vorbea clar despre faptul că bunurile schimbate trebuiau să fie în proprietatea puterilor contractante). În consecință, Rusia schimba Basarabia (care aparținea României) cu Dobrogea care aparținea Imperiului Otoman[1206]. În paginile publicației se aduceau în discuție declarațiile conform cărora anexarea Basarabiei era o chestiune de „onoare" pentru Rusia. Dar, cu privire la sudul Basarabiei trebuia să fie „sancționată" de Marile Puteri, cu toate că cancelarul Gorceakov pretindea că această chestiune nu trebuia să fie dezbătută la Congresul de la Berlin. Se constata, astfel, că forța prima asupra dreptului internațional. Aceeași publicație *La Republique Francaise* scria despre faptul că Basarabia era parte integrantă a României, fiind anexată la 1812 de Imperiul Rus. Autorul se întreba de ce diplomația europeană, în 1856, nu a restituit întreaga Basarabie, ci doar o parte? Hotărârea Congresului de la Paris, după cum se arăta, nu a fost un „capriciu", nici pentru a „umili" Rusia, ci pentru a o scoate de la gurile Dunării[1207].

Problema Basarabiei a fost tratată de presa europeană și ca o „ceartă" între foștii aliați din timpul războiului ruso-turc. În luna aprilie, s-ar fi acutizat atât de mult neînțelegerile între România și Rusia, încât exista pericolul izbucnirii unor ostilități militare. Se specula că Guvernul

[1204] *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 5 avril 1878
[1205] *Ibidem*.
[1206] *La République Française*, 13 avril 1878.
[1207] „La République Française", 8 avril 1878

român avea aprobarea Marii Britanii de a nu renunța la Basarabia, în timp ce Austro-Ungaria l-a sfătuit pe Brătianu să meargă la Congres[1208].

Unele ziare apelau la depeșele parvenite de la Foreign-Office, în care se analiza retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia, iar acțiunile Guvernului de la Petersburg față de România erau caracterizate ca „amiabile". Publicația *Dundee Curier* scria, în termeni metaforici, că puternicul vecin de la Nord îi spunea României, într-un limbaj „nici politicos, nici civilizat", că Basarabia e pierdută și o amenința voalat că situația acesteia se putea înrăutăți. Altfel zis, România era informată că, în pofida imaginii sale din exterior, hotărârea Rusiei de a lua sudul Basarabiei era irevocabilă, în caz de neconformare, iar, România era amenințată că acest teritoriu îi va fi luat prin forța armelor. Această determinare a cabinetului de la Petersburg de a reanexa sudul Basarabiei crease o „fervoare patriotică" în România[1209].

„Incidentul românesc" părea să capete proporții serioase. Ziarele britanice făceau trimitere directă la politica cabinetului condus de lordul Beaconsfield. Deși Gladstone a denunțat tentativa de spoliere a României de către Rusia, se admitea că libera navigație pe Dunăre era o problemă de interes european, dar care privea, mai ales, Austria. Cu toate acestea, atât Austria, cât și Germania, din casa imperială a căreia era și principele României, refuza să ia „cuvântul" în această problemă. Prin urmare, ziarul se întreba: de ce Marea Britanie trebuia să fie interesată în mod special de această chestiune? Și, ceea ce este mai frapant, se aprecia că, dacă cabinetul condus de Beaconsfield s-ar abține într-o manieră categorică în chestiunea Basarabiei sau a altei probleme ce ținea de chestiunea orientală, el și-ar „devota" forțele unui Congres pașnic, și ar acționa într-o manieră „înțeleaptă"[1210].

În presa europeană au fost inserate și niște propuneri a Rusiei în chestiunea basarabeană. Ținând cont de misiunea recentă a lui Brătianu la Viena și Berlin, dar și de doleanțele Marilor Puteri cu privire la neutralizarea Dunării, Petersburgul ar fi fost gata să renunțe la Reni, dar și la alte puncte de pe malul Dunării. În schimb, își păstra cererea cu privire la restituirea Ismailului, Bolgradului și a Cahulului[1211]. Aceste informații s-au dovedit a fi false.

Ziarul francez *Journal des Débats politiques et littéraires* a devenit „ținta" ziarului *Le Nord*, pentru că apără drepturile României. Într-un răspuns pentru ziarul Le Nord din 15 aprilie,

[1208] *The Quarrel between Roumania and Russia*, în „South Wales Daily News", 6 april 1878.
[1209] *Russia and Bessarabia*, în „Dundee United", 6 april 1878.
[1210] *The Roumanian War-Cloud*, în „South Wales Daily News", 12 april 1878.
[1211] The cession of Bessarabia. În: *Norwich Mercury*, 20 april 1878.

care „dezvolta teorii morale”, pentru a justifica reanexarea sudului Basarabiei, constata că „incidentul” privind Basarabia, unul „mediocru” în aparență, a scos în evidență adevărata politică a Petersburgului. Toți cei care credeau în „filantropia, creștinismul și dezinteresul” Imperiului rus[1212] trebuia să-și reconsidere opinia, din moment ce Rusia s-a arătat ingrată față de aliatul său român, care i-a „sărit în ajutor în momentul dezastrului”[1213]. Se aduceau în prim-plan și luările de poziție ale unor oameni politici britanici, care condamnau spolierea României: Gladstone considera că era de datoria Marii Britanii să prevină „comiterea unui act de violență”[1214]; Campbell a afirmat că va propune Camerei Comunelor un amendament care să determine și celelalte puteri europene să susțină o opoziție împotriva unui „act de perfidie și de spoliere din partra Rusiei”. În general, ziarele franceze insistau mult asupra adevărului istoric privitor la Basarabia, și anume că acest teritoriu a fost anexat în mod abuziv de către Imperiul Rus la 1812[1215].

Deși se vorbea cu „patos” despre drepturile României asupra Basarabiei, o mare parte a presei europene publica și corespondența unor ziariști ruși în capitalele europene. Discuțiile tăioase în problema Basarabiei arătau anvergura europeană a acesteia. Corespondentul rus al ziarului *Le Nord* în Germania scria că intenția de recuperare a sudului Basarabiei era „dorința” întregii națiuni ruse de a „distruge” Tratatul de la Paris, iar această chestiune era preferată oricărei alteia[1216]. În pofida unui discurs belicos din partea Imperiului Rus, cabinetul britanic se arăta dispus să apere integritatea teritorială a României și admitea pretenția Guvernului de la București de a participa la lucrările forului european[1217], de la Berlin. Din aceste considerente, publicația *L'Univers* dădea problemei basarabene o „alură europeană”, mizând pe lordul Beaconsfield, numit un „apărător al justiției și al civilizației”, la fel ca lordul Palmerston în 1856. Publicația se arăta convinsă că Europa nu va admite schimbul de teritorii: Basarabia contra Dobrogei[1218].

Însă, spre finele lunii ma apar în presă primele semnale ale unei apropieri „neobișnuite” între Imperiul Rus și Marea Britanie, și anume relatări despre negocierile secrete între secretarul de stat Salisbury și ambasadorul rus la Londra, P. Șuvalov. „Zvonurile” indicau că Marea

[1212] *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 15 avril 1878.
[1213] *Ibidem*.
[1214] *Ibidem*.
[1215] Camille Farcy. La Bessarabie Moldave. În: *La France*, 18 avril 1878.
[1216] Russia's Objects. În: *The Daily Cairo Bulletin,* 2 may 1878.
[1217] The retrocession of Bessarabia. În: *Huddersfield Chronicle*, 11 may 1878.
[1218] *L'Univers*, 21 mai 1878.

Britanie a sacrificat Basarabia pentru anumite interese din Asia[1219]. Astfel, în preajma deschiderii lucrărilor Congresului de la Berlin în presă engleză pătrundeau știrile cu privire la „sacrificarea" sudului Basarabiei de către Marea Britanie, ceea ce a fost pentru România o mare deziluzie.

5.6. Disputa româno-rusă privind Basarabia, reflectată în presa românească (1878)

Ziarul *Românul* scria, încă de la finele anului 1875, că Imperiul Rus revendica sudul Basarabiei, „cheia propășirii și puterii României"[1220]. Din acest considerent, era necesar ca „Basarabia, litoralul mărei, gurele Dunării se devie un centru de activitate neobosită a națiunii, căci pe acolo este calea și a scăpării nóstre de teribila situațiune economică ce ne amenință, și a prosperității și puterii nóstre viitóre"[1221]. Iar la începutul anului 1876, într-un articol intitulat sugestiv *Basarabia și Dobrogea,* regăsim traducerea unei corespondențe, apărute în ziarul *Le Monde,* despre pretinsele negocieri ale principelui Carol și ale lui Ion Ghica pentru a „plăti" independența României Imperiului Otoman. Acest demers ar fi fost susținut de către Imperiul Rus cu o singură condiție: reanexarea sudului Basarabiei. Documentar acest episod nu a putut fi demonstrat. Ziarul *Românul* a criticat asemenea demersuri, prin care România urma să piardă sudul Basarabiei: „Nu este mai iertat d'a se'ntreba care ar fi echivalentele Basarabiei meridionale pentr'un Român decât au fi d'a se'ntreba care ar fi echivalintele Alsaciei și Lorenei pentru'un Frances"[1222]. Aceste câteva articole din perioada premergătoare războiului de independență arătau că exista o temere referitoare la pierderea sudului Basarabiei, care îngrijora România, dar și o pregătea pentru acest fapt. Abia spre finele anului 1877, când se prefigura victoria româno-rusă la Plevna, ziarele de opoziție *Timpul* și *Pressa* scriau fără echivoc că Petersburgul va recurge la anexiunea teritorială: „Toate probabilitățile sunt că Rusia va reclama retrocesiunea Basarabiei, cel puțin, până la gura Chiliei și aceasta în schimb pentru Dobrogea"[1223].

Încă de la începutul anului 1878 au apărut numeroase „zvonuri" în presa românească precum că Imperiul Rus va cere sudul Basarabiei. Aceste „zvonuri" se vor adeveri ulterior, odată cu sosirea la București a generalului rus Pavel Ignatiev, care va înainta principelui Carol decizia

[1219] *Western Mail*, 27 may 1878.
[1220] *Românu*l, 15 noiembrie 1875.
[1221] *Ibidem*.
[1222] Idem, 10 ianuarie 1876.
[1223] Iorga, N. *Războiul pentru Independența României. Acțiuni și stări de spirit*, ediție îngrijită de E. Simion. București: Editura Albatros, 1998, p. 169.

cabinetului de la Petersurg de a reanexa sudul Basarabiei. Odată cu apariția publicației *Steaua Romaniei*, constatăm importanța pe care a acordat-o ziarul ieșean problemei Basarabiei, de interes național pentru România. Încă de la primele sale numere pe 1878, publicația și-a propus să explice esența problemei basarabene. Principalele surse de informații erau ziarele de la București – *Pressa* și *România Liberă*. În unul din primele articole din luna ianuarie, ziarul ieșean încerca să dezbată „zvonurile" referitoare la faptul că Alexandru al II-lea va cere partea meridională a Basarabiei. *Steaua Romaniei* nu credea în asemenea știri, argumentând că „acest sgomot este inventat numai spre a aduce o răceală între puternicul nostru aliat, Maestatea sa Imperatorele tuturor Russiilor, și statul Român"[1224]. Pe lângă aprecierile de ordin juridic referitoare la teritoriul inalienabil al României și la faptul că această problemă ținea de „competența" Europei, surprinde, la prima vedere, atitudinea față de împăratul Alexandru al II-lea. Finalul articolului se termină în această manieră: „Să respectăm și să stimăm pe națiunea creștină, nouă aliată, și pe Bravul ei representant Maestatea Sa Imperatorele Alexandru, și să alungăm departe, departe de la noi niste sgomote condemnate și de onóre și de buna credință, cari sînt basele essentiale ale raporturilor și legăturilor dintre state ca și dintre oameni"[1225]. Nu putem afirma că aceasta era poziția oficială a acestui periodic românesc, care va adopta, în continuare, un limbaj dur în adresa curții de la Petersburg. În numărul din 24 ianuarie, ziarul de Iași confirma că dorința Imperiului Rus nu era doar un „zvon", ci o problemă serioasă între guvernele de la București și Petersburg. Se făcea trimitere la ședința din 18 ianuarie a Camerei Deputaților, în timpul căreia prim-ministrul Ion C. Brătianu și ministrul de externe Mihail Kogălniceanu și-au exprimat temerile cu privire la pierderea sudului Basarabiei[1226]. *Steaua României* afirma, la acel moment, că nu se cunoștea planul Guvernului, dar, în opinia sa, nu se putea ceda sudul Basarabiei Imperiului Rus pentru ca aceasta să rămână cu alternativa luării prin forță a acestui teritoriu românesc. Interessant este că acest ziar nou apărut venea cu ideea unei soluții de „compromis", prin care înțelege ca întreaga Basarabie să revină României. Se insista asupra ideii ca România trebuia să ceară o provincie de pe coasta meridională a Mării Negre, să aibă o valoare mai mare decât întreg teritoriul dintre Prut și Nistru. România, urma să dea această provincie Imperiului Rus, care să-i restituie in integrum Basarabia, fără a menține vreun drept ulterior. Articolul respectiv nu este semnat, autorul anonim sperând că Guvernul român va

[1224] *Steaua Romaniei*, 10 ianuarie 1878.
[1225] *Ibidem*.
[1226] *Steaua Romaniei*, 24 ianuarie 1878.

înainta un „scenariu” asemănător[1227]. După o cercetare amănunțită și a altor ziare, nu a mai fost identificat un asemenea plan de „compromis”. Exista și probabilitatea ca știrile să fi ajuns cu întârziere la Iași, de unde și asemenea scenarii.

Unii jurnaliști români țineau la curent opinia publică străină cu privire la evenimentele din România. Unul dintre aceștia, Dimitrie Zisul, colaborator al ziarului *Romania Liberă*, informa publicul european despre retrocedarea sudului Basarabiei către Imperiul Rus și a Deltei Dunării, chestiuni vitale pentru soarta României. Astfel, după părerea gazetarului român, cabinetul de la Petersburg trebuia să-și țină promisiunea respectării integrității teritoriale a țării, deoarece „România, încrezătoare în aceste legăminte sacre și auguste, după atătea sacrificie de oameni și de bani, nu poate eși mișcșorată in teritoriu, de căt cu micșorarea maiestății cuventului imperial dinaintea Europei și dinaintea lui Dumnezeu”[1228]. Ziarul făcea „apel” la sprijinul Europei, considerând problema Basarabiei una de interes național[1229]. Într-un alt număr al ziarului *România Liberă* se analiza o scrisoare din București, publicată în ziarul *Le Nord,* organul diplomației ruse din Europa, tipărit la Bruxelles. Scrisoarea, intitulată sugestiv *Retrocesiunea Basarabiei,* arăta, într-un „ton domol”, că România avea numai de câștigat de pe urma schimbului de teritoriu cu Dobrogea. În raport cu problema Basarabiei, ziarul rusesc „plăzmuia” o istorie „fantazistă a cucerirei Basarabiei și a drepturilor României asupra părții cedate Moldovei”[1230]. Narațiunile rusești pretindeau România însăși nu a respectat Tratatul de la Paris prin faptul că a săvârșit unirea și a adus la „cârma” țării o dinastie străină. Replica ziarului românesc făcea trimitere la Convenția româno-rusă din 1877, prin care Rusia avea obligația de „a menține și respecta drepturile politice ale statului român, astfel precum resultă din legile interioare și tractatele esistente, și apoi, ca să nu remănă nici o îndoială asupra intențiunilor sale umanitare și amicale României, se obligă a menține și apăra integritatea actuală a României”[1231]. În principal, ziarul critica vehement atitudinea Imperiului Rus față de România în problema Basarabiei, invocând sacrificiile imense ale armatei române de la Plevna și faptul că împăratul

[1227] *Ibidem*.
[1228] *Romania Liberă*, 10 februarie 1878.
[1229] „Sunt siguri streinii că vom pierde Basarabia. Ne mai rămăne insă o măngăiere in speranța că, pentru onoarea numelui român, nu se va găsi un ministru al țării, care să stea la învoială cu Rusia, spre a săvârși un act de sinucidere națională. Am fi foarte nefericiți, când am pierde și această iluziune”. *Ibidem.*
[1230] *Romania Liberă*, 15 februarie 1878.
[1231] *Ibidem*.

Alexandru al II-lea și-a încălcat „cuvântul de onoare”[1232]. În același timp, se arăta să arate că România nu a încălcat Tratatul de la Paris din 1856 și s-a așteptat că „tribunalul european se va pronunța tot în chipul acesta, că noi turburăm linistea lumei, că noi rupseserăm tractatul din Paris, că noi incurcarăm pe Turcia in resbel, că noi, in fine, ar trebui să resplătim pecatele Turciei, cedând Basarabia tocmai acelora cari luaseră asupra-le apărarea integrității teritoriului nostru!”[1233]. Din aceste aprecieri putem constata că se aștepta „verdictul” din partea Marilor Puteri, dacă România a încălcat Tratatul din 1856, așteptându-se și sprijin din partea acestora. Însă, știrile parvenite din sudul Basarabiei „tăiau” din „elanul” ziarului, arătându-se că Rusia, „mânată de lăcomie” dorea reluarea teritoriului pierdut în 1856.

Ziaristul Victor Radoviț, într-un articol din ziarul *Romania Liberă,* analiza într-un articol din ziarul *Romania Liberă* situația în care se găsea guvernul român în raport cu Tratatul de la San-Stefano. În viziunea acestuia, România era o „națiune mică și amenințată, de ce să disperăm de succes și să ne alarmăm de gravitatea reului, ce ne stă deschis cu cererea Basarabiei, sau cu viitorul nostru, lăsat de astă dată in măinile noastre, ca stat de sine stătător?”[1234]. El considera că era necesară o conlucrare a „fiilor țării, uniți în ora pericolului pentru cauza noastră, asteptând cu liniste verdictul pozitiv al areopagului european”[1235]. Concluzia sa că „unirea face forța, și numai prudența și patriotismul ne vor scăpa țara”[1236]. În acest articol sesizăm că nu se aduc învinuiri în adresa oamenilor politici români, ci, din contră, se dorea o „conlucrare” între toți, chiar dacă erau în partide ca viziune politică diferite. În același timp, deși unele ziare scriau cu pesimism despre implicarea Marilor Puteri în chestiunea Basarabiei, autorul acestui articol chema la „vigilența politică și de toată energia unui popol pacinic și civilizat, ca să priveghiem și să lucrăm în unire și maturitate, pentru ziua de măine, care poate fi rea sau fericită, dupe conduita ce vom avea”[1237].

Unul din ziarele de opoziție, *Pressa,* scria încă la început de 1878 „despre sgomotul, ce necontenit se întărește, că Rusia va lua înapoi Basarabia”[1238]. Ulterior, atacurile s-au îndreptat în

[1232] „Poporul român susținu insă cu răbdare aceste jertfe, căci el avea siguranța de a se fi luptat la Plevna pentru Basarabia și că vitejii, cari și-au aflat acolo moartea, au săngerat pentru integritatea patriei lor amenințată de Rusia. Basarabia părea scăpată pentru România. Prea iute avea să dispară iluzia aeasta. Abia sosise Alexandru II in capitala sa și primejdiele și frăția de arme ce le a delăturat au fost uitate. Cu pumnul rădicat Rusia pretinde din nou retrocedarea Basarabiei”. *Rusia și Romania (o voce română*). În: *Romania Liberă*, 22 februarie 1878.
[1233] Idem, 23 februarie 1878.
[1234] Victor Radoviț. O idee în privința situației. În: *Romania Liberă*, 1 aprilie 1878.
[1235] *Ibidem*.
[1236] *Ibidem*.
[1237] *Ibidem*.
[1238] *Pressa*, 10 ianuarie 1878.

adresa Guvernului liberal, numit „o mică minoritate reală în țeră", care ar fi sacrificat politica tradițională și națională a României, refuzând garanția colectivă și neutralitatea perpetuă[1239]. În ceea ce privește soarta Basarabiei, ziarul *Pressa* acuza voalat ziarul „Românul" că „a propagat mai întâiu temerea – pote calomia că Rusia voesce a ne lua Basarabia"[1240], fapt scos în evidență în intervalul 1870-1876[1241]. Cu privire la convenția româno-ruso, ziarul român fără echivoc „că nu a aflat nicăieri cuventul de garanția posesiunei Basarabiei". Evident, în convenție se stipulează despre garantarea frontierelor „actuale", care pentru români însemnau cele din 1856, odată cu semnarea Tratatului de la Paris. Dacă în convenție ar fi figurat cuvântul „Basarabia" sau „Tratatul de la Paris din 1856", nu ar mai fi fost posibilă nicio interpretare din partea cabinetului de la Petersburg. Astfel, ziarul „Românul" era învinuit că nu a răspuns „coerent" la întrebările despre Basarabia. Publicația română aducea exemplul declarațiilor făcute de colonelul Wellesley, atașatul militar britanic la Petersburg, precum că, la 17 iulie 1877, împăratul Alexandru al II-lea și-a reafirmat intențiile de a nu anexa teritorii europene, cu excepția rectificării de frontieră din Basarabia. Ținând cont de această dorință de anexare a sudului Basarabiei, Kogălniceanu era întrebat de ce, după trecerea armatei ruse a Dunării și ulterior, în momentul în care puternicul Imperiu Rus a cerut sprijin militar, de ce nu s-a făcut un tratat, cerându-se garantarea păstrării teritoriului basarabean?[1242]. Decidentul politicii externe al României era acuzat de această „greșeală impardonabilă", ținând cont de faptul că împăratul Alexandru al II-lea, în vara anului 1877, vorbea fără „ocolișuri" de dorința de a reanexa sudul Basarabiei. Prim-ministrului Brătianu i se reproșa că a „pus la dispoziținea Rusiei tota forța armată a României, pentru a înlesni realisarea dorințelor acestei puteri asupra Basarabiei, de și nu eram obligați, prin convențiunea de la aprilie 1877, să dăm Rusiei un asemenea concurs armat!"[1243]. Ulterior, același ziar analiza și schimbul de teritorii, propus de către Imperiul Rus, considerat inechitabil, inserând acuzații împotriva lui Kogălniceanu precum că făcea deja „calcule" cu privire la valoarea noului teritoriu[1244]. Toate aceste atacuri virulente din partea ziarului *Pressa* au avut ecou în publicația

[1239] *Ibidem*.
[1240] *Ibidem*.
[1241] *Ibidem*, 19 ianuarie 1878.
[1242] *Pressa*, 7 februarie 1878.
[1243] Idem, 17 februarie 1878.
[1244] „Pre când Rusia ne propunea în schimb Dobrojea pentru Basarabia, d. Ministru Cogălniceanu – care este forte dibaciu în chestiuni de transacții și de schimburi – adună la ministerul de lucrări publice noțiuni statistice asupra Dobrogei, ca să potă judeca ce valore are ea în raport cu Basarabia! Iar d. Epureanu îl apostrofează, în plina ședință a Senatului, că d. ministru a vorbit, în comitetul pentru redacția moțiunei, despre valoarea schimbului, și că nu se

Românul, care cataloga periodicul conservator drept „vinovat” pentru pierdea Basarabiei și „complicitatea” cu Imperiul Rus[1245].

Și ziarul *Românul*, a care avea „afinități politice” cu Partidul Liberal, a acordat o atenție deosebită problemei Basarabiei. În numărul din 19 martie 1878, acesta a publicat memoriul Guvernului român în adresa Marilor Puteri și cerința Petersburgului de a reanexa sudul Basarabiei[1246]. Acest ziar pro guvernamental considera o „datorie imperioasă pentru cabinetul din Bucuresci se declare puterilor, cari la 1856 au avut încredere în națiunea română, și noua posițiune, create de curend României prin valoroasele sale sacrifice, numai stăpânirea Basarabiei și a deltei dunărene pote să consolideze principatul în indepedința lui”[1247]. Din acest articol al ziarului constatăm că România cerea cancelariilor europene, pe lângă păstrarea sudului Basarabiei, obținerea Deltei Dunării, aflate sub suzeranitatea Porții încă din 1856. Deși articolele publicate pledau cu patos pentru păstrarea sudului Basarabiei, pentru dreptul României asupra acestei provincii istorice, s-au intensificat atacurile conservatorilor care vedeau în liberali principalii vinovați pentru pierderea sudului Basarabiei[1248]. Acestora din urmă li se mai imputa faptul că România nu a semnat un al doilea tratat cu Imperiul Rus, unde să fie stipulat expres garantarea păstrării Basarabiei[1249].

Ziarul *Românul* continua să dezbată în paginile sale corectitudinea acțiunilor României cu privire la semnarea Convenției cu Imperiul Rus și participarea la război împotriva Imperiului Otoman, în raport cu problema basarabeană. Pe de altă parte, urmărea să dea o „replică” conservatorilor care criticau acțiunile Guvernului român[1250]. Într-un articol de fond se încerca să

---

părea prea contrariu unui asemenea schimb! Și Prințul Dim. Ghica, cu imensa sa autoritate morală, îl numia, cu o subtilă ironiă, om de bani, care se preocupă de calculul și de apreciarea unui așia schimb”. Idem, 19 februarie 1878.

[1245] *Pressa*, 25 februarie 1878. „Le șede bine celor de la Românul, atât de culpabili, atât de striviți sub povara pecatelor lor, să caute a arunca pe spinarea altora nenorocirea eventuală a perderei Basarabiei; ba âncă se mergă, cu lipsa de pudore, până a spune, cum făcură în numerul de ieri, că noi am căuta „bunele grații ale guvernului rusesc”, că noi am „face apel la Russia, spre a o amesteca în afacerile nostre”; că noi „am promite guvernului rusesc să-i dăm Basarabia”; și alte multe asemenea injosite calomnii, demne numai de cei care ar fi capabili să comită asemenea fapte!”.

[1246] *Românul*, 19 martie 1878.

[1247] Idem, 22 martie 1878.

[1248] Lisnic, Nadejda. Mocanu. Problematica Basarabiei în publicistica românească de la sfârșitul sec. al XIX-lea. În: *Transilvania,* 2015, nr. 2, p. 59.

[1249] Sclifos, Eugen-Tudor. Relațiile româno-ruse și problema Basarabiei în presa românească (1877-1878). În: *Tyragetia*, 2024, nr. 2, p. 100.

[1250] „Acei, care aŭ combătutŭ anulŭ trecutŭ și convențiunea și participarea la resbelŭ, nu voiescŭ cu nici unŭ prețŭ sĕ pérdă ocasiunea de a susține și dovedi că aŭ fostŭ prooroci. De unŭ anŭ întregŭ, ei nu se obosescŭ de a striga, în tóte **d**ilele și supt tóte formele, că neajunsurile câte ni s-aŭ întêmplatŭ, și câte ni se vorŭ mai întêmpla, celŭ puținŭ uă jumĕtate secolu de aci 'nainte, numai din causa convențiunii de la 4 Aprile și din cauza intrării nóstre în resbelŭ ne-aŭ venitŭ și ne vorŭ veni. *Românul,* 19-20 aprilie 1878.

se răspundă la aceste două întrebări aflate la ordinea zilei, făcând „apel" la „rădăcinile istorice" ale acestei probleme de importanță vitală pentru România. S-a adus în prim-plan o declarație făcută de Vasile Boerescu în 1866, și anume că Rusia dorea reluarea Basarabiei. Ziarul comenta că această declarație nu era o noutate pentru nimeni, deoarece Rusia, încă din 1856, a căutat momentul oportun să reanexeze acest teritoriu. Ținând cont de „apetitul ofensiv" al Imperiului Rus, Guvernul român trebuia să facă tot posibilul pentru a păstra teritoriul basarabean, revenit în cadrul României în urma evenimentelor fericite din perioada anilor 1853-1856. Pentru a „salva" Basarabia s-a făcut „apel" la 3 mijloace, considerate esențiale de către ziarul „Românul": „puterea materială, garanția colectivă reală a Puteriloru Europei, unu tractatu cu Rusia, prin care acestă mare putere se se îngagieze a ne respecta și mănține integritatea teritoriului"[1251]. Cum primele două nu au putut fi realizate, s-a mers pe ideea unui tratat cu Rusia. Din acest motiv, ar fi fost România ar fi fost „abandonată" de Marile Puteri, iar la Reichstadt Austria și Imperiul Rus au ajuns la un consens cu privire la retrocedarea Basarabiei. Ziarul apăra semnarea de către Guvernul român a Convenției cu Imperiul Rus, de care „n-a usatu de câtu la cea mai de pe urmă estremitate"[1252]. În concluzie, după cum se susține, un tratat cu Rusia era „unica și singura încercare ce ne remânea se facemu spre a salva Basarabia"[1253], din moment ce Marile Puteri refuzau să sprijine România.

Deși România părea „unită" în jurul chestiunii basarabene, exista un caz „particular" care merită reamintit. Unul dintre oamenii politici români, N. Crețulescu, a tipărit o broșură intitulă *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*[1254]. Această broșură a atras atenția opiniei publice, fiind reprodusă în ziarul *Telegraphulu de Bucuresci*. Omul politic român recunoștea, fără „ezitare", că se situa împotriva „curentului național" și propunea o altă viziune asupra disputei române-ruse privind sudul Basarabiei. În viziunea sa, Guvernul de la București trebuia să accepte „compensația", numită Dobrogea. Fără a intra într-o polemică acerbă cu cabinetul de la Petersburg și a analiza dacă comportamentul lor a fost „corect" față de România, se recunoștea, totuși, că această pierdere „va răni amorul propriu și patriotismul român"[1255]. Omul politic român se întreba dacă Guvernul de la București a știut despre intenția Rusiei înainte de

[1251] *Ibidem*.
[1252] *Ibidem*.
[1253] *Ibidem*.
[1254] Kretzulescu, Nicolae. *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*, 1878. Bucuresci, Tipografia Curții F. Gobl, 1878, 11 p.
[1255] *Telegraphului de Bucuresci*, 17 martie 1878.

declanșarea războiului împotriva Imperiului Otoman. Analizând actualitatea problemei, Crețulescu contesta „valoarea" sudului Basarabiei, pentru că doar „chestiunea în adevăr devenea națională, și putea cu dreptu cuvânt să turbure simțămintele patriotice ale tuturor românilor"[1256]. Pentru a mai „îndulci amarul pierderii" sudului Basarabiei, acesta făcea „apel" la un exemplu clasic din istoria universală, cazul Nisei și Savoiei, anexate de Franța. Aceste teze au fost combătute de ziarul românesc, afirmațiile sale fiind considerate „trădare". Publicația bucureșteană îl întreba retoric pe N. Krețulescu ce putea face Guvernul princiar împotriva amenințărilor voalate ale Petersburgului: să „vândă țara și să tacă?"[1257].

Unul dintre cei mai vehemenți publiciști în adresa Imperiului Rus a fost poetul și publicistul Mihai Eminescu, Basarabia reprezentând pentru el o „cestiune de existență pentru poporul român". Din cauza faptului că un dialog diplomatic cu Imperiul Rus era imposibil, soarta Basarabiei a fost decisă. În viziunea lui Eminescu, „nenorocirea cea mare ce ni se poate întâmpla nu este că vom pierde și rămășița unei prețioase provincii pierdute; putem să pierdem chiar mai mult de atâta, încrederea în trăinicia poporului român"[1258]. În opinia noastră, această afirmație este una profundă, depășind discursul unei simple pierderi teritoriale, accentul căzând pe dimensiunea identitară a poporului român. Publicistul de la *Timpul* sublinia că adevărata „nenorocire" nu vine atât din pierderea teritoriului, cât din dizolvarea identității naționale. Mihai Eminescu s-a implicat într-o polemică acerbă cu ziarele rusești de la Petersburg și Bruxelles, și anume cu *Gazeta de St. Petersburg, Vedomosti* și *Le Nord*. Publicarea de către Eminescu, în ziarul *Timpul*, a protestului colonelului Ioan Alecsandri, adresat cancelarului Gorceakov, privind reanexarea sudului Basarabiei a fost „ridiculizat" de către organul de propagandă rusească din Europa, *Le Nord*. Un ziarist al publicației belgiene a trimis o scrisoare ziarului român, „catalogând" scrisoarea lui Alecsandri ca „opera" unui poet care nu știa „dedesubturile" vieții politice și chiar adevărul istoric, și anume că Basarabia era un „teritoriu rusesc". Evident, ziaristul știa de existența unui scriitor român cu numele de Alecsandri, dar făcea o „greșeală de neiertat" confundându-l cu fratele scriitorului Iancu, militar de carieră. Eminescu a replicat prin următoarele: „Cititorul rus voiește să zică că, fiind Alecsandri poet, adică mișcându-se pe un teren paralel, nu congruent cu acela al politicei, răspunsul din pana diplomatică ar fi oarecum superior adresei din pana cea de poet. Ne permitem a releva că acest punct de vedere, pretinsul

[1256] *Ibidem*.
[1257] Idem, 24 martie 1878.
[1258] Codrescu, Theodor. *Basarabia eminesciană*. București: Editura Ideea Europeană, 2020, p. 95.

paralelism între poezie și politică, nu este exact. Poeți se găsesc foarte rar, politici – cât frunză și iarbă”[1259].

Gazeta St. Petersburg pretindea în numărul din 2/14 februarie 1878, că românii sunt „orbi” în privința Basarabiei, iar diplomații și ziariștii români sacrificau „interesul real” al României pe „altarul mândriei naționale”[1260]. Oficiosul rusesc începea cu un „ton” binevoitor față de România, arătând că Petersburgul nu dorea să „spolieze” România. Apoi se aducea în prim-plan faptul că Imperiul Rus avea nevoie de o frontieră naturală cu România, care nu putea fi alta decât prin reanexarea sudului Basarabiei. Ziarul continua că, „dacă pentru România e o cestiune de onoare națională și militară de-a păstra partea respectivă de țară, e și pentru noi o cestiune analogă a restabili granițele noastre precum erau ele înainte de 1856”[1261]. Însă, în viziunea ziarului rus, nu se puteau compara cele două țări, din punctul de vedere al forței: „Să admitem că de amândouă părțile e amor propiu la mijloc, dar un amor propriu este acela al unui popor de 80.000000, și celălalt al unui popor de patru-cinci milioane”[1262]. La toate aceste insinuări răspundea Mihai Eminescu, combătând cu argumente forte neadevărurile vehiculate de presa rusă, iar ziarul *Timpul* devenise „vârful de lance”[1263] al presei românești. Mihai Eminescu a combătut enunțurile ziarului rusesc în numărul din 14 februarie al ziarului *Timpul*. El își începe analiza cu constatarea că pentru Rusia problema basarabeana era una de onoare, iar pentru România una de „existență”. Astfel, „România, pierzând pământul ce dominează gurile Dunării, devine un stat indiferent, de-a cărui existență sau neexistență nu s-ar mai interesa absolut nimeni. Deci pentru acest petic de pământ din stânga Dunării, care-a fost al nostru de la 1300 începând și pe care Rusia nu l-a posedat decât 44 ani, nu există niciun echivalent”[1264]. În viziunea lui Eminescu, „compensația” propusă de Imperiul Rus, anume Dobrogea, era „inechitabilă”, neexistând termen de comparație între cele două provincii. În ceea ce privește comparația între „amorul-propriu” al unui stat de 80 milioane și unul de 4-5 milioane, el remarca: „Statele, ca personalități politice, sunt egale *de iure* și deosebirea *de facto* stă numai în puterea pe care o dezvoltă într-o stare nejuridică și anormală de lucruri, adică în război, și înrâurirea pe care o

[1259] Eminescu, Mihai. *Basarabia – pământ românesc: samavolnic răpit*, antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București: Editura Saeculum, 1997, p. 85.
[1260] Codrescu, Theodor. Basarabia în publicistica eminesciană (III). În: *Limba Română,* 2012, nr. 9-10, 2012, p. 55.
[1261] Idem. *Basarabia eminesciană*, pp. 99-100.
[1262] *Ibidem*, p. 100.
[1263] Idem. *Basarabia în publicistica eminesciană (III*), p. 56.
[1264] Idem. *Basarabia eminesciană...* p. 105

exercita prin frica ce inspiră cu amenințarea puterei fizice”[1265]. Eminescu respinge și explicațiile privind „granițele naturale” de care avea nevoie Rusia în raport cu România: „Granițe naturale îi trebuie unui stat slab ca România, ce are nevoie de ajutorul configurațiunii teritoriale spre a se apăra. Dacă Rusia voiește într-adevăr să realizeze teoria granițelor naturale, atunci ar trebui să anexeze toată România. Noi știm că, sub pretextul de-a avea granițe naturale, s-ar putea cuceri universul întreg”[1266].

Tocmai această duritate a lui Eminescu i-a atras critici furibunde, și nu întâmplător, în vara anului 1878 (în perioada desfășurării Congresului de la Berlin), i s-a propus să traducă o lucrare scrisă de Eudoxiu Hurmuzaki[1267]. În epocă, discursul patriotic al poetului Eminescu era catalogat de răuvoitorii săi drept „rusofobie”. I. A. Cantacuzino îi scria lui Titu Maiorescu în octombrie: „Tânărul acesta e atât de pătruns de ură împotriva rușilor, încât cu toate sfaturile mele, ba ce e mai mult, desconsiderându-le pe cele ale D-voastre, stăruie în a face din *Timpul* organul personal al antipatiilor sale”[1268].

Și presa românească din Transilvania a analizat problema sudului Basarabiei, mai ales, prin prisma surselor parvenite din monarhia austro-ungară și importanța acestui teritoriu pentru România[1269].Unul dintre cele mai importante ziare, *Gazeta Transilvaniei,* analiza problema Basarabiei din perspectiva relațiilor româno-ruse. O serie de articole sugestive pentru raporturile româno-ruse și a problemei Basarabiei demonstrau că această problema nu a fost una „locală”, ci și-a găsit „ecou în toate provinciile românești”, aflate fie în componența României, fie sub dominație străină[1270]. Ziarul a luat atitudine față de pretenția Imperiului Rus de a reanexa sudul Basarabiei în raport cu „recompensa pentru insemnatele si multiplele servitii”[1271] făcute în război. A declanșat o critică acidă în adresa oamenilor politici români care nu au prevăzut acest fapt înaintea războiului și nu au luat măsuri în acest sens[1272]. Ulterior, atenția ziarului s-a

[1265] Eminescu, Mihai. *Basarabia – pământ românesc: samavolnic răpit*, Op.cit., p. 64.
[1266] *Ibidem*, p. 9.
[1267] Vatamaniuc, D. *Publicistica lui Eminescu*. București: Editura Minerva, 1996, p. 21.
[1268] Codrescu, Theodor. Basarabia *eminesciană*, Op.cit., p. 104.
[1269] Dunărea și gurile sale. În: *Observatoriului. Diariu politicu, național-economicu și literariu*, 25 ianuarie/6 martie 1878.
[1270] Sclifos, Eugen-Tudor. *Relațiile româno-ruse și problema Basarabiei,* p. 99.
[1271] *Basarabia*, în „Gazeta Transilvaniei”, 29 ianuariu/10 februarie 1878.
[1272] „Dér' credeti voi, ca acést'a nu au sciut'o românii atunci, candu au plecatu in resbelu, credeti, ca barbatii de statu romani, cari tóta viéti'a loru au consacrat'o eliberarii tierii de sub jugulu strainismului, nu au prevediutu adeveratele planuri ale Russiei, n'au intielesu, ca russii voiescu se devina érasi stapani pe gurile Dunării? Candu mai cu séma dela conferinti'a din Reichstadt tóta press'a au ventilatu cestiunea reluarii Basarabiei, candu chiaru copii de scóla aflara de acestu planu, numai guvernulu romanu, dnii Bratiani si Cogalniceanu se'lu fi ignoratu? (*Ibidem)*.

îndreptat spre criticile aduse publicației contelui Andrasssy, care vorbea despre „săracul popor român", aluzie la pierderea sudului Basarabiei. Acest ziar austriac încerca să mai abordeze mai nuanțat situația României, scriind despre că doar puterile semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856 puteau „lua" Basarabia în timpul unui nou congres european. „Gazeta Transilvaniei" a întrebat retoric ce însemna această apreciere, când deja cancelariile europene erau înțelese de mai demult, tocmai din momentul întrevederii de la Reichstadt?[1273] După ce a lăudat stoicismul României de a protesta împotriva unui imperiu atât deputernic pentru a-și apăra „drepturile și existența amenințată", a venit și reacția Petersburgului care se simțea „umilit" de un stat care „a traitu si trăiesce numai din gratia colossului nordicu, se aibă curagiulu a se opune vointiei espresse a poternicului Tiaru"[1274]. În acest context, se știa că Gorceakov a amenințat că armata română urma să fie dezarmată. Cuvintele principelui Carol I, precum că „armata româna pote fi sdrobită, până voiu trai eu înse nu va fi desarmată"[1275], au fost remarcate de ziarul transilvănean, dar și decizia Rusiei de a reanexa sudul Basarabiei[1276].

Presa românească a acordat o atenție deosebită problemei basarabene, invocând, pe de o parte, drepturile istorice și juridice ale României asupra Basarabiei, pe de altă parte, sentimentul trădării de către fostul aliat, Imperiul Rus. Nu în ultimul rând, constatăm o critică a diplomației europene, care nu a susținut demersul românesc privind păstrarea sudului Basarabiei, iar, în ceea ce privește schimbul de teritorii impus României, sudul Basarabiei era considerat un teritoriu cu o valoare superioară, mai ales, prin prismă identitară.

5.7. Concluzii

Perioada cuprinsă între 1877 și 1878 este una importantă în istoria României și în afirmarea sa pe plan internațional. În contextul războiului ruso-turc, România își schimbă statutul de la autonomie sub suzeranitatea Sublimei Porți la stat independent în luna mai a anului 1877. Această izbândă a fost însoțită și de pierderi teritoriale, sudul Basarabiei urmând să fie reanexat de către Imperiul Rus, deși între cele două puteri a fost semnată o Convenție militară, care garanta integritatea teritorială a României.

[1273] *Ibidem*.
[1274] *Conflictulu russo-romanu*, în „Gazeta Transilvaniei", 30 martiu/11 apriliu.
[1275] *Ibidem*.
[1276] *Amenintiarile Russiei*, în „Gazeta Transilvaniei", 30 martiu/11 apriliu 1878.

La finele anului 1876, Imperiul Rus l-a trimis pe diplomatul A. Nelidov, pentru a negocia o convenție militară cu România. Acesta nu avea „mandat” să discute chestiuni politice, în timp ce România era interesată de garanții de securitate privind păstrarea frontierelor sale.

O altă întrebare pertinentă la care există mai multe răspunsuri în istoriografia românească, este dacă prim-ministrul Ion C. Brătianu și ministrul de externe M. Kogălniceanu ar fi știut de „aranjamentele” ruso-austro-ungare de la Reichstadt. În viziunea noastră, la o atentă cercetare a surselor identificate în diverse fonduri de arhivă, în memorialistica vremii, prim-ministrul Brătianu a avut bănuieli rezonabile în această privință. Nu întâmplător, la scurtă vreme de la întrevederea de la Reichstadt, el întâlnit cu împăratul Alexandru al II-lea la reședința sa din Crimeea, iar ministrul de externe Kogălniceanu, citise însemnările scrise de mână ale ministrului de externe austro-ungar G. Andrassy cu privire la înțelegerea de la Reichstadt.

După negocierile purtate între București și Petersburg, s-a ajuns la semnarea unei convenții militare româno-ruse în aprilie 1877. Clauza cea mai importantă era garantarea de către Imperiului Rus a „frontierelor actuale” ale României, prim-ministrul Brătianu insistând asupra acestei sintagme. În istoriografia românească există opinii care îl critică pe prim-ministrul român că a recurs la această „ambiguitate”, pentru a se referi la sudul Basarabiei. Concluzia noastră este că, indiferent de sintagma utilizată în Convenție, Imperiul Rus nu avea nicio intenție să-și respecte angajamentul. Cert este că în timpul aflării împăratului Alexandru al II-lea, a cancelarului Gorceakov, a ministrului de război D. Miliutin la întrevederea cu reprezentanții români, ei au evitat să pronunțe numele „Basarabia”, criticând dorința României de a-și proclama independența și de a participa la operațiunile militare împotriva Imperiului Otoman.

Ulterior, după insuccesele de pe teatrul de război și „strigătul disperat” al Marelui duce Nicolae de a sprijini militar armata rusă, România a contribuit decisiv la înfrângerea Imperiului Otoman. Cu toate acestea, delegații români nu au fost admiși la negocierile, cert fiind, încă de la finele anului 1877, că România urma să fie exclusă de la tratativele de pace. Preliminariile păcii stabileau că Imperiul Rus va reanexa sudul Basarabiei.

Odată cu sosirea generalului rus P. Ignatiev la București, Imperiul Rus își reafirma deschis pretenția de a reanexa sudul Basarabiei. Constatăm că Petersburgul a „apelat” la un ton „împăciuitor”, la valoarea morală a acestui teritoriu, trecând până la amenințări. În cazul în care România nu retroceda sudul Basarabiei, urma să fie dezarmată. Cancelarul Gorceakov invoca „onoarea” Imperiului Rus și dorința împăratului Alexandru al II-lea de a depune pe „mormântul

tatălui său ultimele rămășițe ale Tratatului de la Paris", adică să reanexeze sudul Basarabiei. În realitate, țarul trebuia să se „onoreze" pe sine, deoarece în primăvara anului 1855, la moartea împăratului Nicolae I, pe agenda Marilor Puteri nu figura nicio clauză cu privire la retrocedarea unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei. În fapt, anul domniei lui Alexandru al II-lea a început sub „spectrul" înfrângerii în război și pierderii sudului Basarabiei.

O concluzie relevantă la care am ajuns este că, la începutul anului 1878, Marile Puteri au abandonat România la „cheremul" Imperiului Rus în problema Basarabiei. Dacă unele puteri au încercat să arate compasiune și apreciere în adresa României, care dorea păstrarea integrității sale teritoriale, altele, în schimb, i-au „sfătuit" pe români să accepte compensația oferită de Petersburg, Dobrogea.

O altă concluzie care reiese din cercetarea corespodendenței occidentale din perioada ianuarie-mai 1878 se referă la faptul că Marile Puteri arătau un „dezinteres total" în chestiunea Basarabiei, abordată doar în momentul în care agenții diplomatici români aduceau problema în discuție.

Doar presa vremii, după cum am constatat, a „simpatizat" cu cauza românească, principalele ziare din Europa criticând în termeni duri „comportamentul neloial" al Imperiului Rus față de aliatul său din război, România. Astfel, majoritatea ziarelor „deplângeau" soarta României abandonate de Marile Puteri care, în comparație cu anul 1856, nu mai considerau libertatea pe Dunăre drept un „interes european". În special, Marea Britanie, în care românii și-au pus mari speranțe, a „trădat" România prin încheierea unei înțelegeri cu Imperiul Rus în luna mai a anului 1878, renunțând la pretenția să mai susțină ca sudul Basarabiei să fie păstrat de România.

Congresul de la Berlin din vara anului 1878 a consfințit reanexarea sudului Basarabiei de către Imperiul Rus, iar recursul la drepturile incontestabile ale României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru nu a fost luat în calcul. După Congresul de la Berlin, politica externă românească a urmărit două obiective de bază: consolidarea independenței și asigurarea integrității teritoriale. Am conchis, de asemenea că deposedarea sudului Basarabiei a generat o neîncredere „absolută" față de Imperiul Rus, iar drept urmare, România s-a distanțat imediat de „aliatul" din războiul ruso-turc. Acest episod de tristă amintire a făcut ca România să caute noi garanții de securitate, orientându-se către Germania și Austro-Ungaria, să adere la Tripla Alianță.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

După cum am arătat în teza noastră, problema Basarabiei în contextul internațional al anilor 1853-1878 apare și este discutată într-o perioadă marcată de două războaie ruso-turce (1853-1856; 1877-1878), când Imperiul Rus a încercat să dea „lovitura de grație" „omului bolnav" al Europei, Imperiul Otoman. În perioada de timp supusă cercetării, problema Basarabiei a ocupat un loc „privilegiat" în cadrul preocupărilor diplomației europene, care avea interese divergente în această chestiune. Redeschiderea „dosarului basarabean" s-a produs odată cu declanșarea războiului ruso-turc din 1853, care a culminat cu o nouă ocupație militară rusă a Principatelor Române din vara aceluiași an. Emigrația românească de la 1848-1849 a considerat că era momentul oportun pentru abolirea protectoratului rusesc asupra Principatelor Române, dar și timpul ca Marile Puteri să procedeze la o „reparație istorică": reîntoarcerea teritoriului dintre Prut și Nistru, anexat de Imperiul Rus la 1812. Însă, după cum am constatat, evenimentele ulterioare au arătat că a prevalat doar „interesul european"; drept consecință, doar sudul Basarabiei a fost retrocedat Principatului Moldovei. Cu toate că Basarabia meridională s-a aflat timp de 22 de ani sub administrația Principatului Moldovei/României, Imperiul Rus nu s-a împăcat niciodată cu pierderea acestui teritoriu și a întreprins numeroase tentative de a-l reanexa. După înfrângerea Imperiului Otoman, Congresul de pace de la Berlin din 1878 a decis ca sudul Basarabiei să fie reanexat de către Imperiul Rus, iar România primea, cu titlu de „recompensă", Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor.

În atenția noastră s-a aflat problema Basarabiei în context internațional în anii 1853-1878 și atitudinea Rusiei, diplomației europene și otomane față de ea în această perioadă de timp, precum și modificările de „optică" ale unor puteri implicate în „dosarul basarabean".

Cercetarea surselor inedite și edite, evaluarea istoriografiei românești și occidentale ne-a condus la mai multe concluzii la subiectul tezei de doctorat, și anume:

1. În urma analizei istoriografiei românești, sovietice/ruse și occidentale am constatat că nu dispunem, până în acest moment de o lucrare monografică care să acopere perioada 1853-1878, deși există studii pe anumite segmente de timp și probleme. În perioada dominației sovietice, practic, problema Basarabiei în contextul războaielor ruso-turce din 1853-1856 și 1877-1878, dar și aflarea sudului Basarabiei în cadrul Principatului Moldovei / României a fost un subiect necercetat. Deși după 1989 au apărut mai multe studii valoroase semnate de Paul

Cernovodeanu, Mihai Cojocariu, Sever-Mircea Catalan, Dumitru Vitcu, Ion Varta, Sorin Liviu Damean, Constantin Ardeleanu, ș.a., în care problema Basarabiei este abordată tangențial sau fragmentar, mai ales, în contextul războaielor ruso-turce, excepție făcând lucrarea cu caracter sintetic a lui Paul Cernovodeanu. Volumul de documente *Delimitarea frontierei în sudul Basarabiei dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman* (1856-1857), apărut în 2024, inserează în premieră rapoartele *Comisiei de delimitare a frontierei basarabene*, reprezentând o sursă importantă pentru studierea problemei basarabene.

2. Analiza izvoarelor diplomatice și a evenimentelor internaționale din perioada 1853-1878 confirmă ipoteza cercetării de față, precum că problema Basarabiei nu a fost tratată prioritar ca o revendicare națională românească, ci ca un instrument de negociere și „monedă de schimb". Marile Puteri au decis statutul teritoriului basarabean în funcție de propriile lor interese geostrategice.

3. S-a demonstrat că în momentul „redeschiderii" problemei basarabene în 1853, Marile Puteri doreau abolirea protectoratului rusesc asupra Principatelor Române și înlocuirea lui cu garanția lor colectivă, iar problema Basarabiei a fost „redeschisă" în mare parte, datorită oamenilor politici aflați în capitalele europene, ca Ion Ghica, C. A. Rosetti, frații Golescu, Gheorghe Magheru ș.a. Ei au cerut cancelariilor europene restituirea întregii Basarabii, anexate în mod fraudulos de către Imperiul Rus în 1812.

4. Am conchis că în perioada cuprinsă între 1853-1855, Marile Puteri au avut o atitudine diferită față de chestiunea basarabeană. Deși reprezenta un teritoriu strategic important, cunoscut fiind chiar încercarea lui Omer Pașa de a trece Prutul în 1855, renunțându-se, în cele din urmă diplomația europeană nu arată, totuși, față de Basarabia un interes sporit. Este adevărat că pe la 1854, se avea în vedere eventualitatea detașării unor teritorii din cadrul Imperiului Rus, printre care și Basarabia. Dar, ca și Franța, care punea un accent deosebit pe chestiunea Dunării și libera navigație, Anglia se pronunța pentru ca Basarabia să fie înglobată atunci alături de Principatele Române în cadrul Austriei.

5. În urma analizei riguroase a surselor documentare, în special, am ajuns la concluzia că în 1855, când ministrul de externe austriac Buol a propus ca sudul Basarabiei să fie retrocedat Principatul Moldovei, în realitate, această idee nu-i aparținea lui personal, fiind discutată în 1854 de către ministrul de externe al Franței (Lhuys), avându-se în vedere întreaga Basarabie care trebuia să fie cedată Austriei, pentru a-și întări frontiera.

6. Cercetând documentele diplomatice, am conchis că la finele anului 1855 Marile Puteri au ajuns la un consens privind preliminariile păcii impuse Imperiului Rus, asupra clauzei despre retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Cu această ocazie, am remarcat că diplomația rusă și-a îndreptat atenția spre Napoleon al III-lea, noul hegemon al Europei, în tentativa de a păstra sudul Basarabiei.

7. Investigațiile noastre ne-au condus la concluzia că la începutul anului 1856 Marea Britanie și Franța ocupau în chestiunea basarabeană poziții antagonice. Dacă Franța agrea schimbul de teritorii propus de Rusia; Karsul contra sudului Basarabiei, Marea Britanie, dimpotrivă, refuza orice „tranzacție". Am arătat că și în timpul lucrărilor Congresului de pace de la Paris din februarie-martie 1856 au existat „fricțiuni" între Marea Britanie și Franța în chestiunea frontierei basarabene. În „culise", Napoleon al III-lea a promis „solemn" Rusiei sprijinul său în această problemă, plenipotențiarii ruși urmărind păstrarea orașului Bolgrad, fapt care contravenea obiectivelor delimitării teritoriale: scoaterea Imperiului Rus de la Dunăre.

8. Am constatat că Imperiul Rus a oferit hărți inexacte comisarilor europeni, în tentativa de a obstrucționa activitatea lor în teren, unde s-a descoperit existența a două localități cu numele Bolgrad. În urma cercetării surselor de arhivă și a unor lucrări, am demonstrat că, odată cu apariția acestui „litigiu" al Bolgradului, s-a conturat și mai mult împărțirea convențională a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 în două „tabere" opuse: Marea Britanie, Austria și Imperiul Otoman vs Imperiul Rus, Franța, Prusia (se presupunea doar) și Sardinia ocupând o poziție neutră. Anume acestora două le-a revenit votul decisiv, în cele din urmă.

9. Am relevat atitudinea „ambiguă" a împăratului Napoleon al III-lea în chestiunea Basarabiei, exploatată abil în „scopul" apropierii de Imperiul Rus prin intermediul chestiunii Bolgradului, considerată o problemă „neesențială" și de „mică importanță" pentru Franța. Cercetând corespondența privată a împăratului francez, în special, cea purtată cu ambasadorul francez la Londra (Persigny), am descoperit că el pretindea că nu fusese bine informat de către ministrul de externe Walewski cu privire la Bolgrad. În cele din urmă, după cum am arătat, maestrul diplomației Napoleon al III-lea a apelat la un „joc de culise", convingându-l pe ministrul Sardiniei (Camillo Cavour) să „voteze" de partea Marii Britanii în chestiunea Bolgradului, deci, împotriva Franței. În consecință, Napoleon al III-lea păstra alianța cu Marea Britanie, dar își asigura, totodată, și oportunitatea încheierii unei alianțe viitoare cu Imperiul Rus.

10. Cercetările noastre confirmă că, odată cu retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, Imperiul Rus a încercat să caute „parteneri” pentru abolirea cât mai rapidă a acestei clauze din Tratatul de la Paris. Materialele analizate ilustrează că și Franța, prin misiunea baronului Noury din 1858-1859, avea nevoie de neutralitatea Imperiului Rus în războiul cu Austria. Deși, după cum am menționat, la încheierea tratatului secret franco-rus în 1859 Imperiul Rus nu a obținut de la Franța sprijin scontat în chestiunea basarabeană. Nici după anexarea Nisei și Savoiei în 1860, Franța nu a fost dispusă să sprijine abolirea clauzei vizate de Rusia din Tratatul de la Paris.

11. Am scos în evidență tentativele Imperiului Rus de a „coopta” coloniștii bulgari din sudul Basarabiei în încercarea de a destabiliza situația din Principatele Române, speculând faptul că aceștia au beneficiat de anumite privilegii sub dominația țaristă. Am demonstrat cum în 1861 o „delegație basarabeană” a plecat la Constantinopol, în scopul de a denigra guvernarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Însă, demersurile subversive nu au avut succes, Marile Puteri europene susținând poziția domnitorului român, care a dat dovadă de conciliațiune și a oferit unele facilități coloniștilor bulgari.

12. Am insistat și asupra intrării cetei poloneze, conduse de colonelul Milkowski, în sudul Basarabiei în vara anului 1863, iar concluzia formulată cu privire la acest „incident” este că domnitorul Alexandru Ioan Cuza nu putea fi acuzat de rusofilie, el acționând ferm în favoarea respectării inviolabilității Principatelor Române. În același timp, am subliniat că această acțiune n-a urmărit nici detronarea lui Cuza.

13. O altă concluzie a noastră relevă că, odată cu apropierea de Austro-Ungaria și Germania, Imperiul Rus a reușit să „repună pe tapet” chestiunea sudului Basarabiei. Am demonstrat cum, în cadrul tratativelor secrete dintre Imperiul Rus și Austro-Ungaria, purtate la Reichstadt în 1876, s-a ajuns la înțelegerea verbală că, în eventualitatea unui război victorios împotriva Imperiului Otoman, Petersburgul va reanexa sudul Basarabiei, iar Viena - Bosnia și Herțegovina. De asemenea, din lectura documentelor diplomatice și a altor surse am dedus că ministrul român de externe Mihail Kogălniceanu a aflat în vara anului 1877 despre aranjamentele de la Reichstadt.

14. Am constatat, în baza surselor cercetate, în timpul întrevederii româno-ruse de la Livadia din 1876 prim-ministrul Ion C. Brătianu a abordat chestiunea sudului Basarabiei și chiar eventualitatea unui schimb de teritorii (Dobrogea).

15. Am arătat că, după încheierea Convenției româno-ruse din aprilie 1877, care garanta integritatea teritorială a României, precum și tranzitul armatei ruse pe teritoriul românesc, diplomația rusă nu a abordat chestiunea reanexării sudului Basarabiei în timpul aflării împăratului Alexandru al II-lea și a oficialităților ruse la Ploiești. Abia după victoria asupra Imperiului Otoman, repurtată cu sprijinul militar hotărâtor al României, P. Ignatiev, trimisul țarului, a sosit la București, în ianuarie 1878, și a pus în fața autorităților române revendicarea Basarabiei meridionale.

16. Am tras concluzia că la Congresul de la Berlin din 1878 puterile semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856 au abandonat România în chestiunea basarabeană, nefiind interesate de libera navigație pe Dunăre și de eliminarea Rusiei de la gurile acestui fluviu european. Astfel, după cum am observat, încă odată interesele egoiste ale Marilor Puteri au prevalat în detrimentul celor mici, cazul „dosarului basarabean" fiind ilustrativ în acest sens.

17. Am conchis că drepturile istorice incontestabile românești asupra Basarabiei nu au fost luate în seamă la Congresul de pace de la Berlin, iar diplomația rusă a fost nevoită, în fața adevărurilor istorice rostite de M. Kogălniceanu și Ion C. Brătianu să se disculpe, pretinzând că această chestiune era una de „onoare" pentru împăratul Alexandru al II-lea.

18. Am concluzionat că România a acționat ferm pe plan internațional, o parte importantă a opiniei publice internaționale fiind alături de ea, și criticând lipsa de implicare a puterilor europene în susținerea tânărului stat est-european.

Așadar, evoluția problemei Basarabiei în context internațional în intervalul 1853-1878 a fost marcată de două războaie ruso-turce, cu implicații și semnificații importante pentru Principatele Române/România. Dacă în 1856, se trecea la internaționalizarea problemei Basarabiei și la transferul Principatelor sub garanția colectivă a Marilor Puteri, iar în 1878 marile cancelarii europene, având alte preocupări, abandonau România și problema basarabeană devenea „piatra de încercare" a relațiilor româno-ruse. În urma pierderii sudului Basarabiei în 1878, România își reorientează politica externă spre Germania.

RECOMANDĂRI

Ca urmare a investigațiilor privind *Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878),* a concluziilor și generalizărilor enunțate mai sus, formulăm și o serie de recomandări:

1. Continuarea cercetărilor privind chestiunea Basarabiei în context internațional, după Congresul de la Berlin și până la Marea Unire din 1918. Arhivele naționale și occidentale conțin materiale încă necercetate pentru un asemenea demers.
2. Includerea subiectului nostru de cercetare ca obiect de studiu, în cadrul unui curs ce ar cuprinde evoluția problemei Basarabiei de la 1812 la 1878, eventual, până la 1918, destinat facultăților de istorie, celor de politologie și relații internaționale, de diplomație europeană etc.
3. Elaborarea unui volum de sinteză cu titlul *Evoluția problemei Basarabiei în context internațional (1812-1918)*, care să fie tradus și în limbi străine pentru a fi accesibil cercetătorilor, diplomaților, politologilor, studenților, tuturor celor interesați de relațiile internaționale din Republica Moldova și din străinătate.
4. Participarea în cadrul unor proiecte internaționale axate pe depistarea, prezentarea și publicarea documentelor diplomatice occidentale din perioada 1856-1878, prin cooptarea specialiștilor din România și din alte țări europene.
5. Organizarea de lecții publice în instituțiile de învățământ superior și liceal, care să aibă ca temă principală problema Basarabiei în context internațional (1853-1878), încercându-se comparații cu perioada actuală.
6. Cercetarea mai aprofundată a opiniei publice europene în perioada menționată și a locului ocupat de problema Basarabiei în scrierile și relatările jurnaliștilor din epocă.
7. O mai largă diseminare în mass media a problemei Basarabiei în context internațional, în secolul al XIX-lea, problemă cu reverberații și consecințe până astăzi, pentru a înlesni efortul societății noastre de integrare europeană.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE INEDITE:

1. AMAE. La Corneuve, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 704, 705, 707.
2. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, (Galatz), vol. 1, 2.
3. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique Consulaire, Turquie, (Iassi), vol. 10, 11.
4. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique des Consuls, Bucarest , vol. 23.
5. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Hesse-Darmstadt, vol. 24.
6. AMAE. La Courneuve, Correspondance Politique, Prusse, vol. 326, 327.
7. AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Allemagne, vol. 22, 23.
8. AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Sardaigne, vol. 339, 340.
9. AMAE. La Courneuve, Correspondence Politique, Suede, vol. 327.
10. AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Turquie, vol. 326, 327, 359, 416.
11. AMAE. La Courneuve. Correspondance Politique, Russie, vol. 212, 213, 214, 215, 256.
12. AMAE. La Courneuve. Correspondence Politique, Autriche, vol. 463, 464, 465, 522.
13. AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, France, vol. 741.
14. AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, Roumanie, vol. IV.
15. AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, Russie, vol. 45.
16. AMAE. La Courneuve. Mémoires et Documents, Turquie, vol. 115.
17. AMAE. La Courneuve. Papiers Agents, Desprez, vol. 19.
18. AMAE. La Courneuve.Papiers Agents, Walewski, vol. 14, 17, 21, 23.
19. AN, Fond Napoléon, 400AP/56/2, dossier 1.
20. AN, Fond Persigny (1398-1945), 44AP/6, dos. 2.
21. ANIC, Colecția Microfilme Austria, rola 114.
22. ANIC, Colecția Microfilme Belgia, rola 24.
23. ANIC, Colecția Microfilme Franța, rola 78, 309.
24. ANIC, Colecția Microfilme URSS, rola 4.
25. ANIC, Colecția Microfilme, Anglia, rola 50.
26. ANIC, Fond Bataillard, d. 16/1878

27. ANIC, Fond Brătianu, d. 9/1853-1869; d. 21/1877; 507/1928; 533/1928, 588, 589, 590, 591, 594, 600.
28. ANIC, Fond Casa Regală, d. 3/1878.
29. ANRM, F. 122 (Camera Domeniilor Statului a Guberniei Basarabiei), inv. 2, d. 95.
30. ANRM, F. 2 (Cancelaria Guvernatorului Basarabiei), inv. 1, d. 6456, 6457, 6558, 6583.
31. ANRM, F. 6 (Administrația Gubeniei Basarabia), inv. 8, d. 1017.
32. BAR, Arhiva Alexandru Ioan Cuza, vol. I, II, III, VII, IX, X, XIV, XVI, XVII, XIX, XXVIII.
33. BAR, Arhiva Ion Ghica, mapa V, ms. 117.
34. Biblioteca Națională a României, Fond Brătianu, LXIII/1.
35. Biblioteca Națională a României, Fond Saint Georges, CLIII/5; LXVIII/2.
36. CADN, Fond Constantinople (Jassy, Bucharest), vol. 184, 193
37. CADN, Vienne, vol. 47.
38. Haus, Hof-und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv IV, karton 23.
39. Haus, Hof-und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv IX/Frankreich, karton 46, 52, 53.
40. Haus, Hof-und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv X, Russland, berichte 1856, karton 43.
41. Haus, Hof-und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, Turkei, karton 58, 59, 218, 219.
42. TNA, FO 195/532.
43. TNA, FO 27/1127; 27/1128; FO 27/1129; FO 27/1131; FO 27/1133; FO 27/1134; FO 27/1135; FO 27/1136, FO 27/1137; FO 27/1139.
44. TNA, FO 418/100 (Execution of the Treaty of Paris, april 1856 – january 1857).
45. TNA, FO 519/5.
46. TNA, FO 64/416; FO 64/417; FO 64/418; FO 64/420
47. TNA, FO 65/471; FO 65/472; FO 65/473; FO 65/474.
48. TNA, FO 67/218.
49. TNA, FO 7/474; 7/480; 7/485; 7/486; 7/487; 7/489; 7/490; 7/491.
50. TNA, FO 78/1093; FO 78/1181; FO 78/1184; FO 78/1189; FO 78/1191; FO 78/1507; FO 78/1518; FO 78/1747; FO 78/1584.
51. TNA, PRO, 30/22/12C; PRO 30/22/12 D.

IZVOARE EDITE:

În limba română:

52. *Acte și Documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Resboiul Independenței României 1877-1878*, fasc. I, vol. I. Bucuresci, 1893. 158 p.

53. *Acte și Documente relative la istoria Renașcerii României*, ed. Gh. Petrecu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, vol. II. București, 1889. 1132 p.

54. *Acte și Documente relative la istoria Renașcerii României*, ed. Gh. Petrecu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, vol. III. București, 1889. 1229 p.

55. BALIGOT DE BEYNE, Artur. *Corespondență cu Alexandru Ioan Cuza și Costache Ne*gri. Studiu introductiv, selectarea și traducerea textelor, note, comentarii și indici de Emil Boldran. Iași: Editura: Junimea, 1986. 404 p.

56. *Cartea Verde*. Documente oficiale din corespondența diplomatică, București 1880.

57. CODRESCU, Theodor. *Uricariul sau Colecțiune de Diferite acte care pot servi la Istoria Românilor*, vol. XI, Iassi: Tipografia Buciumul Roman, 1889. 407 p.

58. *Congresul din Berlin. Acte și Discursuri ale plenipotențiarilor Înălțimei sale Carol I Domnul României*. București, 1878.

59. *Corespondența generalului Iancu Ghica: 2 aprilie 1877-8 aprilie 1878*, publicată cu o introducere și note de generalul R. Rosetti. București: „Cartea Românească", 1930. 210 p.

60. CUZA, Alexandru Ioan, NEGRI, Costache. *Corespondență*, text ales și stabilit, studiu introductiv și note de Emil Boldan. București: Editura Minerva, 1980. 569 p.

61. DAMEAN, Sorin Liviu. *Diplomați englezi în România. 1866-1880*, ediția a II-a. Craiova: Editura Universitaria Craiova, 2020. 350 p. ISBN 978-606-14-1643-1.

62. *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I, partea II. București: Editura Academiei, 1954. 669 p.

63. *Documente privind Istoria Românilor*. *Colecția Eudoxiu Hurmuzaki*, seria a 3-a, vol. VIII. *Delimitarea frontierei din sudul Basarabiei între Imperiul Rus și Imperiul Otoman (1856-1857)*, ed. Gheorghe E. Cojocaru, **Eugen-Tudor Sclifos**. Iași: Editura Pim, 2024. 201 p. - ISBN 978-606-13-8666-6.

64. *Independența României*, Vol. III: *Presa Străin*ă. București: Editura Academiei, 1977. 340 p.

65. *Independența României*, vol.II, partea II-a: *Documente: Corespondența diplomatică străină, 1877 mai- 1878 decembrie*. București: Editura Academiei, 1977. 381 p.

66. *Independența României*. *Documente* vol I. *Documente și presă internă*. București: Editura Academiei, 1977. 420 p.

67. *Independența României. Război și diplomație 1877-1878*. Documente, coord. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, Manuel Stănescu, Șerban-Liviu Pavelescu. București: Editura Militară, 2022. 386 p. ISBN 978-973-32-1253-9

68. *Independența României.* Vol. IV: *Documente Diplomatice 1873-1881*. București: Editura Academiei, 1978. 712 p.

69. NISTOR, Ion, Ocupația austriacă în Principate (1854-1857), după rapoartele lui Coronini. În: *Analele Academiei Române*, 1938, seria III-a, tom XX, pp. 133-195.

70. *Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României în perioada 1856-1878*. Studii și documente. Editori: **Eugen-Tudor Sclifos**, Cristina Gherasim. Chișinău: Editura Lexon Prim, 2025, 324 p. ISBN 978-9975-181-02-0.

În limbile franceză, engleză, germană, italiană:

71. *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I: Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, band. 2: 30 marz 1854 bis 9 september 1855, ed. Winfried Baugmart. Munchen-Oldenbourg, 1980. 1054 p. **ISBN** 978-3-486-49401-5

72. *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I: Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, band. 3 september 1855 bis 24 mai 1856, ed. Winfried Baugmart. Oldenbourg, 1980. 644 p**. ISBN** 978-3-486-48691-8.

73. *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie IV: Französische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, band III: 3 märz 1855 bis 29 mai 1856*, ed. Winfried Baugmart. Oldenbourg, 2001. 930 p. ISBN **978-3-486-56567-6.**

74. *Akten zur Geschichte des Krimkriegs: Englische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, Seria III, Band IV 10 september 1855 bis 23 juli 1856, edited Winfried Baumgart. Oldenbourg, 1988. ISBN 978-3-486-54541-8.

75. BAMBERG, Felix. *Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des Pariser und des Berliner Friedens*. Grote, 1892. 622 p.

76. BIANCHI, Nicomede. *La politique du comte Camille de Cavour de 1852 à 1856, lettres innédites avec notes*. Turin, 1885. 419 p.

77. *Correspondance diplomatique de M. de Bismarck (1851-1859)*, traduction de M. K. Schmitt, tome second. Paris, 1883. 453 p.

78. *Correspondance intime de l'Amiral de la Roncière le Noury avec sa femme et sa fille (1855-1871)*, t. I, (2 avril 1855- 25 janvier 1861). Paris, 1928. 348 p.

79. CRAVEN, Augustus. *Lord Palmerston, sa correspondance intime pour servir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865,* vol. II. Paris, 1879. 676 p.

80. *Documenti Diplomatici Italiani*. *Seconda Serie: 1870-1896,* vol. IX (1 augusto 1877 – 23 marzo 1878). Roma: Istituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, 1985. **ISBN: 88-240-2336-3.**

81. *Documenti Diplomatici Italiani, Seconda Serie : 1870-1896,* volume X (24 marzo-16 ottobre 1878). Roma: Instituto Poligrafico della Stato, Libreria dello Stato, 1976.

82. *Documents Diplomatiques*. *Affaires d'Orient*. *Congrès de Berlin 1878*. Paris: Imprimerie Nationale, 1878.

83. *Documents Diplomatiques Français (1871-1914)*, tome second (1 juillet 1875-31 décembre 1879). Paris, 1930. 621 p.

84. *Empire Ottoman et l'Europe*. *Documents diplomatiques ottomans sur les affaires de Pologne et la Russie (1861-1868)*, réunis et publiés par Sinan Kuneralp. Istanbul: Les Éditions ISIS, 2012. 158 p. ISBN: 978-975-428-451-5.

85. *Extrait des Mémoires du duc de Morny: une ambassade en Russie en 1856*, publié par P. Olendorff. Paris, 1892. 244 p.

86. *Fonti per la storia d'Italia publiccate dall'Istituto storico italiano per l'età moderna et contemporanea*. Rome, 1969.

87. HAUTERIVE, Ernest d'. *Napoleon III et le Prince Napoléon: Correspondance inédite*. Paris, 1925. 412 p.

88. JELAVICH, Charles and Barbara Jelavich (eds). *Russia in the East, 1876-1880: the Russo-Turkish war and the Kuldja crisis as seen through the letters of A. G. Jomini to N. K. Giers*. Leiden: Brill, 1959. 173 p. ISSN 0081-7317.

89. *Lettere edite ed inedite di Camillo Cavour, raccolte ed illustrare da Luigi Chiala*, vol. II (1852-1858). Torino, 1884. 419 p.

90. *Nuove lettere inedite del conte Camillo di Cavour*, con prefazione e note di Edmondo Mayor. Torino-Roma, 1895. 634 p.

91. *Protocoles du Congrès de Berlin*: *avec le traité préliminaire de San-Stefano du 19 février (3 mars) 1878 et le traité de Berlin du 13 juillet 1878*. Paris, 1878.

92. *Relazioni diplomatiche fra la Gran Bretagna ed il Regno di Sardegna dal 1852 al 1856. Il carteggio diplomatico di Sir James Hudson, vol. II (2 gennaio 1854- 31 dicembre 1856)*, a cura di Federico Curato. Torino, 1956. 789 p.

93. STURDZA, D. A, *Charles Ier roi de Roumanie*. *Chronique, Actes, Documents*, tome II. Bucarest, 1904.

94. WADDINGTON, Francis. Correspondance diplomatique du Comte de Saint-Vallier. În: *Revue Politique et Parlementaire*, avril 1935, t. CLXIII.

95. WESLEY, Victor, SECOURT, Robert (eds), *Conversations with Napoleon III, a collection of documents, mostly unpublished and almost entirely diplomatic*. London, 1934. 388 p.

În limba rusă:

96. ВИНОГРАДОВ, В. Н., ЕРЕЩЕНКО, М. Д.. *Бессарабия на перекрёстке европейской дипломати*и. *Документы и материалы*. Москва, 1996. **ISBN: 5-85759-032-9.**

97.ЗАЙОНЧКОВСКИЙ, А. М. *Восточная война 1853–1856 гг. в связи с современной ей политической обстановкой*, т. II, приложение. Санкт-Петербург, 1912. 452 с.

98. Записка канцлера графа К. В. Нессельроде о политических соотношениях России (11 февраля 1856 г.). В: *Русский архив*, 1872, т. I–IV, с. 336–350.

99. *Переписка Императора Александра II с Великим Князем Константином Николаевичем*. Дневник Великого князя Константина Николаевича. Москва, 1994. ISBN 5-85255-386-7.

100. ПУХОВА, Л.А. Переписка императоров Александра II и Наполеона III. 1856 - 1867 гг. В: *Исторический архив*, 2007, nr. 6, с. 155-181. **ISSN: 0869-6322.**

În limba română:

101. BĂLĂCEANU, Iancu. *Memoriile unui pașoptist-model. Amintiri politice și diplomatice 1848-1903*, ediție de Georgeta Filitti. București: Editura Humanitas, 2019. 376 p. ISBN: 978-973-50-5170-9.

102. BRĂTIANU, I. C. *Discursuri, scrieri, note și documente,* vol. II. București, 1912.

103. BRĂTIANU, Ion C., *Acte și Cuvântări*, publicate de N. Georgescu-Tistu, vol. IV (11 mai 1878-30 aprilie 1879). București: Cartea Românească, 1932.

104. BUJUREANU, I.M., *Colecțiunea de legiuirile României vechi și noui câte s-au promulgat până la finele anului 1870*. București, 1873.

105. *Călători străini despre țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852-1856), coord. Daniela Bușă. București: Editura Academiei Române, 2010. 408 p. **ISBN 978-973-27-2004-2**.

106. CHIRIȚĂ, Grigore. Pașoptiștii români plângeau Basarabia. O scrisoare inedită a lui Vasile Alecsandri. În: *Cotidianul*. Arhiva. Supliment de Istorie, 1992, nr. 1.

107. CORIVAN, Nicolae. *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857). Scrisori și memorii*. București, 1931. 169 p.

108. CRETZIANU, Alexandru, *Din arhiva lui Dimitrie Brătianu. Acte și scrisori din perioada 1840-1870*, vol. II. București, 1943. 318 p.

109. *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești,* scrisori adnotate și publicate de George Fotino, vol. IV. București: Imprimeria Națională, 1939. 437 p.

110. GEORGESCU-TILSU, N. *Ion Ghica - cu prilejul unor texte inedite*. București: Imprimeria Națională, 1935. 195 p.

111. GHIKA, Vladimir I. *Spicuiri Istorice*, vol. I. Iași, 1936. 320 p.

112. IONESCU, Adrian-Silvan. Impresiile locotenentului Charles Gordon din Moldova, mai 1856- aprilie 1857. În: *Revista Istorică*, 2005, t. XVI, nr. 1-2, pp. 105-116. **ISSN: 1018-0443.**

113. IONESCU-GION, G. I. *Mihail Kogălniceanu și răpirea Basarabiei (ianuariu 1878-iuliu 1878)*. București: Editura „Librăriei Școalelor", 1894. 58 p.

114. IORGA, N. M. *Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și Românul*. București, f. d.

115. IORGA, N. *Politica externă a regelui Carol. Lecții ținute la Universitatea din București*, București, 1916. 316 p.

116. KRETZULESCU, Nicolae. *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*, martie 1878. Bucuresci: Tipografia Curții F. Gobl, 1878. 11 p.

117. *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, vol. IV. București: Editura Machiaveli, 1994. **ISBN 973-96599-4-2.**

118. *Mesagii și proclamații ale lui Cuza-Vodă*. București: Neamul Românesc, 1910.

119. NEGRI, Costachi. *Scrieri*, vol. II, text ales, stabilit, note și studiu introductiv de Emil Boldan. București: Editura pentru Literatură, 1966. 512 p.

120. RALET, Dimitrie. *Suvenire și impresiii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinopole*, ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Anghelescu. București: Editura Minerva, 1979. 355 p.

121. ROSETTI, C. A., *Amintiri istorice*, București, 1883.

122. ROSETTI, Radu, *Din copilărie. Amintiri*, București, Editura Cultura Românească, 1925. 260 p.

În limbile franceză, engleză, portugheză:

123. ASHLEY, Evelyn. *Life and correspondence of Henry John Temple Lord Palmerston*, vol. II. London, 1879. 507 p.

124. BAREILLES, B. *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin adressé à la S. Porte, par Caratheodory-pacha*. Paris, 1919. 196 p.

125. BAZANCOUR, Charles. *La guerre d'Orient*, vol. I. Paris, 1856. 376 p.

126. BOERESCO, Vasile. *La Roumanie après le traité de Paris du 30 mars 1856*. Bucarest, 1869, 168 p.

127. BOULGER, Demetrius C. (ed.). *General Gordon's Letters from Crimea, the Danubian and Armenia, August 18, 1854, to november 17, 1858*. London, 1884. 205 p.

128. BUCKLE, George Earl. *The life of Benjamin Disraeli*, t. IV. London, 1916.

129. CHARLES de. *L'impasse orientale: Souvenirs et observations*. Bruxelles, 1871.

130. COMNENE, N. P. *La Dobroudgea*. Paris, 1918. 208 p.

131. DEBRAUZ, Louis. *Le traité de Paris de 1856 étudié dans ses causes et ses effets par le corespondant diplomatique du Constitutionnel*. Paris, 1856. 562 p.

132. *Diplomatic reminiscences of Lord Augustus Loftus, 1862-1879*, vol. II. London, Paris, 1894.

133. DREUX, A. *Dernieres années de l'ambassade en Allemagne de M. de Gontaut-Biron*. Paris, 1907. 391 p.

134. *Entrevue de Sttutgart entre LL. MM. l'Empereur de Russie et l'empereur des Français (25-29 septembre)*, Extraits du Journal *Le Nord*, Bruxelles, 1858.

135. FAVRE, Leopold. *Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie 1877 & 1878. Evénements de guerr*e. *Négociations pour la paix. Congrès de Berlin suivie de documents concernant l'histoire politique de la France en 1877*. Paris, 1878. 467 p.

136. FITZMAURICE, Edmond. *The Life of Granville George Leveson Gower, Second Earl Granville K. G. 1815-1891*, vol. I. London, 1905. 543 p.

137. FLEURY, Émile Felix, *Souvenirs du Général Cte Fleury : 1837-1859*. Paris, 1897. 433 p.

138. GATHY, A. *Histoire diplomatique de la crise orientale*. Bruxelles et Leipzig, 1858. 157 p.

139. GEOFFROY, A. La Suède avant et depuis le traité de Paris. Le Roi Charles-Jean et le Roi Oscar dans leurs rapports avec le Cabinet Russe. În: *Revue des Deux Mondes*, 1856, tome III, pp. 457-495.

140. *George, Duke of Cambridge: A memoir of his private life, based of the journals and correspondence of his Royal Highness*, edited by Edgard Sheppard, vol. I: 1819-1871. London, 1906. 311 p.

141. GILLE, Geneviève. Au temps de la Guerre de Crimée: Correspondance inédite du Comte de Morny et de la Princesse de Lieven. În: *La Revue des Deux Mondes*, février 1966, pp. 328-345. ISSN 0035-1962.

142. GOUDRON, Edouard. *Histoire du Congres de Paris*. Paris, 1857. 561 p.

143. GREVILLE, Charles. *The Greville Memoirs. A journal of the reign of Queen Victoria from 1852 to 1860*, vol. III (third part). London, 1887. 554 p.

144. GREVILLE, Charles. *The Greville Memoirs. A Journal of the reign of Queen Victoria from 1852 to 1860*, by the late Charles C. F. Greville,Vol II. London, 1887.

145. GROVESTINS, Sirtema de. *Le Congres de Vienne en 1814 et 1815, et le Congres de Paris en 1856*. Paris, 1856. 187 p.

146. *Guerre en Orient (1875-1878) par un officier supérieur*. Paris: Imprimérie de J. Dumaine, 1878. 423 p.

147. GUERIN, Léon. *Histoire de la dernière guerre de Russie (1853-1856)*, tome second. Paris, 1858. 407 p.

148. JOMINI, Alexandre. *Etude diplomatique sur la guerre de Crimée*, t. II, St. Petersburg, 1878. 425 p.

149. LEVY, Armand. *La Russie sur le Danube, avec la protestation des Roumains contre l'invasion de leur patrie et la correspondence sur les Principautés danubiennes entre Demetri Bratiano et Lord Dudley Stuart*. Paris, 1854. 45 p.

150. MALMESBURY, Earl of. *Memoirs of an Ex-Minister. An autobiography*, vol. II. London, 1884. 696 p.

151. *Mémoires du chancelier Prince de Bűlov*, t. IV, 1849-1896. Paris, 1931. 494 p.

152. *Memórias do conde do Lavradio, D. Francisco de Almeida Portugal*: parte terceira (1854 a 1857. Lisboa, 1938. 720 p.

153. MOUY, Charles de. Souvenirs d'un diplomate: récits et portraits du Congrès de Berlin: II: Les séances et le traité. În*: La Revue des Deux Mondes*, 1904, vol. 24, nr. 1, pp. 52-87.

154. MOUY, Charles de. Souvenirs d'un diplomate: récits et portraits du Congrès de Berlin : I : Les origines et la constitution du Congrès. În: *La Revue des Deux Mondes*, 15 octobre 1904, vol. 23, nr. 4.

155. MOUY, Charles de. *Souvenirs et causerie d'une diplomate*. Paris, 1909. 398 p.

156. NELIDOW, Alexandre de. *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877-1878*. În: La Revue de Deux Mondes, 15 july 1915, 28, pp. 241-277.

157. OLENDORFF, Paul (ed). *Mémoires du duc de Morny: Une ambassade en Russie*. Paris, 1892.

158. ONOU, A. The Memoirs of Count N. Ignatiev. În: *Slavonic Review*, december 1931, X, pp. 386-407.

159. *Our Public Offices: Embodying an account of the disclousure of the Anglo-Russian Agreement and the unrevealed secret treaty of may 31, 1878*. London, 1882.

160. *Panmure Papers being a seletion from the correspondence of Fox Maule, second Baron Panmure,* edited by George Douglas, George Dalhousie Ramsay, vol. II. London, 1908. 547 p.

161. POUJADE, Eugène. Omer-Pacha et la Guerre sur le Danube. În: *La Revue des Deux Mondes*, 1856, tom. II, XXVI.

162. RAYMOND, Xavier. La guerre et conference. În: *La Revue des Deux Mondes*, mars, 1856, pp. 348-387.

163. RECOULY, Raymond. *De Bismarck à Poincaré. Soixante ans de diplomatie républicaine*. Paris, 1932. 543 p.

164. SAINT-AMAND, Imbert de. *The court of Second Empire*. New York, 1898. 346 p.

165. Southern Bessarabia in 1856. În: *The Royal Engineers Journal*, march 1941, 45, , pp. 114-123.

166. SUTHERLANDS, Edwards, H. *William White, for six years ambassador at Constantinople: his life and correspondence*. London, 1902. 284 p.

167. *Turkish Question. Speeches delivered in the House of Commons on aug. 16, 1853, and feb. 17, 1854*, by Austen Henry Layard. London, 1854.

168. *Trois quarts de siècle. Mémoires du Comte Frédéric-Ferdinad de Beust, ancien chancelier de l'Empire d'Autriche-Hongrie*, tome premier 1809-1866. Paris, 1888. 398 p.

169. WHITMAN, S. (ed). *Reminiscences of the King of Romania*. London, 1899. 367 p.

170. WILKINS, J. W. *The Second Congress and the Russian claim to the Isle of Serpents and Bolgrad*. London, 1857.

171. WITTE, Jehan de. *Quinze ans d'histoire, 1866-1881: d'après les mémoires du roi de Roumanie et les témoignanges contemporaine*s. Paris: Plon-Nourrit et Cie, 1905. 456 p.

În limba rusă:

172. ЗАБЛОЦКИЙ-ДЕСЯТОВСКИЙ**, А. П.** *Граф П. Д. Киселев и его время. Материалы для истории императоров Александра I, Николая I и Александра II*, т. I–III, Санкт-Петербург, 1882.

173. МИЛЮТИН**, Д. А.** *Дневник. 1878–1880*, т. III, Москва, 1950.

174. ***Сан-Стефано. Записки графа Н. И. Игнатьева***, Петроград, 1916.

175. ТАТИЩЕВ**, С. С.** *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, т. I, Москва, 1903.

PRESĂ

În limba română:

176. *Buciumul*, 1863.
177. *Gazeta Transilvaniei*, 1857, 1878.
178. *Monitorul Oastei*, nr. 37/1863.
179. *Observatoriul. Diariu politicu, național-economicu și literariu*, 1878.
180. *Pressa*, 1878.
181. *Romania Liberă*, 1878.
182. *Românul*, 1863, 1875, 1876, 1878.
183. *Steaua Dunării*, 1856.
184. *Steaua Romaniei*, 1878.
185. *Telegraphul de Bucuresci*, 1878.

În limbile franceză, engleză, italiană:

186. *Belfast News-Latter*, 1856.
187. *Cheshire Observer*, 1856.
188. *Courier du dimanche*, 1860, 1863.
189. *Daily Northern Argus*, 1878.
190. *Dublin Daily Express*, 1878.
191. *Dublin Evening Mail*, 1856.
192. *Dundee United*, 1878.
193. *Glasgow Herald*, 1856.
194. *Huddersfield Chronicle*, 1878.
195. *Il Opinione*, 1856.
196. *Illustrated London News*, 1856.
197. *Journal de Bruxelles*, 1878.

198. *Journal de Constantinople*, 1856, 1861.
199. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 1856, 1863, 1878.
200. *Journal du Loiret*, 1856.
201. *La France*, 1878.
202. *La Gazette de France*, 1856.
203. *La Patrie*, 1856, 1860, 1863.
204. *La Presse*, 1856, 1861.
205. *La République Française*, 1878
206. *L'Assemblée Nationale*, 1856.
207. *Le Constitionnel*, 1856, 1863, 1878.
208. *Le Courrier de la Drôme et de l'Ardèche*, 1856.
209. *Le Figaro*, 1878.
210. *Le Globe*, 1863.
211. *Le Messager du Paris*, 1878.
212. *Le Phare de la Loire*, 1856, 1878.
213. *Le Siècle*, 1856, 1860.
214. *Le Soir*, 1878.
215. *Le Temps*, 1863.
216. *Leeds Mercury*, 1856.
217. *Liverpool Daily Post*, 1856.
218. *Liverpool Mercury*, 1856.
219. *Llloyd's Weekly Newspaper*, 1878.
220. *London Daily News*, 1856, 1878.
221. *London Evening Standart*, 1856.
222. *L'Univers*, 1878.
223. *Manchester Guardian*, 1856.
224. *Messager du Midi*, 1856, 1863
225. *Morning Advertiser*, 1856.
226. *Morning Chronicle*, 1856.
227. *Morning Post*, 1856, 1863, 1878.
228. *Norwich Mercury*, 1878.

229. *Pall Mall Gazette*, 1878.

230. *Sémaphore de Marseille*, 1878.

231. *Sheffield Daily Telegraph*, 1876.

232. *South Wales Daily News*, 1878.

233. *The Brisbane Courier*, 1878.

234. *The Daily Cairo Bulletin*, 1878.

235. *The Globe*, 1856, 1878.

236. *The North Wales Chronicle and Advertiser of the Principality*, 1856.

237. *The Scotsman*, 1878.

238. *The Spectator*, 1856.

239. *The Standart*, 1878.

240. *The Times*, 1856.

241. *Wells Journal*, 1856.

242. *Western Mail*, 1878.

STUDII GENERALE

În limba română:

243. ANTONESCU, Mihail A. *Ce este și ce poate fi revizuirea tratatelor*. București, 1937. 56 p.

244. ARBORE, Zamfir. *Basarabia în secolul XIX*, Carol Gobl, București, 1898, 790 p.

245. BERINDEI, Dan. *Cucerirea Independenței (1877-1878)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977. 133 p.

246. BOICU, Leonid. A*ustria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853–1856)*. București: Editura Academiei, 1972.

247. BOICU, Leonid. *Diplomația europeană și triumful cauzei române 1856-1859*. Iași: Editura Junimea, 1978. 263 p.

248. BOLDUR, Alexandru. *Istoria Basarabiei: contribuții la studiul istoriei românilor*, vol. III. Chișinău: Editura Dreptatea, 1940. 209 p.

249. BRĂTESCU, Liviu. *I. C. Brătianu și politica externă a României (1866-1888)*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013. 495 p. ISBN 978-973-703-924-8.

250. CIACHIR, Nicolae. *Războiul pentru independența României în contextul european (1875–1878)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

251. CIACHIR, Nicolae. *Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*. București: Editura Oscar Print, 1999. 151 p.

252. CODREANU, Theodor. *Basarabia eminesciană*. București: Editura Ideea Europeană, 2020. 448 p. ISBN 978-606-594-664-4.

253. DAMEAN, Sorin Liviu. *Carol I la României: 1866-1881*. București: Editura Paideia, 2000. 276 p. ISBN 973-9368-73-5.

254. DAMEAN, Sorin Liviu. *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Editura Mica Valahie, 2011. 389 p. I**SBN 973-7858-03-4.**

255. DUZINCHEVICI, Gheorghe. *Beizadea Grigore Sturdza și polonii*. București, 1941. 205 p.

256. EMINESCU, Mihai. *Basarabia – pământ românesc: samavolnic răpit,* antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc. București: Editura Saeculum, 1997. 207 p. **ISBN 973-9211-45-3.**

257. IORGA, N. *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*. București, 1940. 78 p.

258. IVĂNESCU, Dumitru. *De la revoluția pașaptistă la întregirea națională*. Iași: Editura Junimea, 2004. 294 p.

259. *Lui C. A. Rosetti (1816-1916). La o sută de ani de la nașterea sa*, ediția III. București, 1916. 490 p.

260. MACIU, Vasile. *Condițiile interne ale proclamării independenței României*. București, Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1955. 78 p.

261. MARCU, Alexandru. *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii naționale a României 1848-1877*. București, 1930. 373 p.

262. NETEA, Vasile. *C. A. Rosetti*. București: Editura Științifică, 1970. 444 p.

263. NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*, ediția a IV-a. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1924.

264. PAVEL, Teodor. *Între Berlin și Sankt Petersburg. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000. 398 p. ISBN 973-8095-32-8.

265. PÂRVU, Dumitru Th. *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale (contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*, studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin. București: Editura Bibliotecii Metropolitane București, 2013. 431 p. **ISBN 978-606-93494-0-3.**

266. PETRICĂ, Ion. *Confluențe culturale româno-polone (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*. București: Editura Minerva, 1976. 366 p.

267. RĂDULESCU-POGONEANU, Elena. *Vieața lui Alecsandri*. Craiova, 1940. 346 p.

268. RĂDULESCU-ZONER, Ștefan. *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale 1878-1898*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1982. 173 p.

269. VATAMANIUC, D. *Publicistica lui Eminescu*. București: Editura Minerva, 1996.

270. VITCU, Dumitru. *Diplomații Unirii*. București: Editura Academiei, 1979. 250 p.

271. XENOPOL, A. D. *Resboaele dintre Ruşi şi Turci şi inrîurirea lor asupra ţerilor române*, vol. II, Jassy, 1880, 396 p.

În limbile franceză, engleză și germană:

272. ALMEDINGEN, E. M. *The Emperor Alexander II*. London, 1962. 367 p.

273. BARNWELL, Stephen Bull. *The Duc de Persigny, 1808-1872*, thesis. University of Berkeley, 1954. 108 p.

274. BOBANGO, Gerald B. *The emergence of the Romanian National State.* New York, 1979, 307 p.

275. BOLDUR, Alexandru. *La Bessarabie et les relations russo-roumaines: la question bessarabienne et le droit international*. Paris: J. Gamber, 1927. 410 p.

276. BOURGEOIS, Émile. *Manuel historique de politique étrangère*. *Le temps présent*, t. III. Paris, 1905. 866 p.

277. BOURGERIE, Raymond. *Magenta et Solferino (1859): Napoleon III et le rêve italien*. Paris, 1993. 144 p. ISBN **978-2-7178-2451-3.**

278. CASE, Lynn Marshall. *Édouard Thouvenel et la diplomatie du second empire*. Paris, 1976. 458 p. **ISBN 2-233-00025-0.**

279. CIORĂNESCU, George. *Bessarabia: Disputed land between East and West*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1993. 354 p. ISBN 973-9155-17-0.

280. CONSTANTINESCO, Nicholas. *The achievement of Romanian Independece: the struggle, the victory, the aftermaty*, thesis. Ottawa, 1970. 185 p.

281. DAMÉ, Frédéric. *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avèment des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)*. Paris: Felix Alcan, 1900. 451 p.

282. DEBIDOUR, A. *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congres de Vienne jusqu'à a clôture du Congres de Berlin (1814-1878)*, tome second. Paris, 1891. 460 p.

283. ECHARD, William E. *Napoleon III and the Concert of Europe*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1983. 327 p. ISBN 0-8071-1056-6.

284. FIGES, Orlando. *The Crimean war: a history*. New York, 2011. 624 p**. ISBN 978-0-8050-7460-4.**

285. FLETCHER, Willard Allen. *The mission of Vincent Benedetti to Berlin 1864-1870,* 2012. 303 p. eISBN 978-94-015-7547-8.

286. GLEASON, John Howes. *The genesis of russophobia in Great Britain. A study of the interaction of policy an opinion*. Cambdrige, 1950. 314 p.

287. GORIANOV, Serge. *Bosphore et les Dardanelles: étude historique sur la question des Détroits, d'après la correspondance diplomatique déposée aux Archives centrales de Saint-Pétersbourg et à celles de l'Empire*. Paris, 1910. 392 p.

288. GROTHE, Gerda. *Le Duc de Morny*. Paris: Ed. Fayard, 1967. 375 p.

289. GUICHEN, Eugène. *La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances européenes: Étude d'histoire diplomatique*. Paris, Éditions A. Pédone, 1936, 382 p.

290. GWENDOLYN, Cecil. *Life of Robert Marquis of Salisbury*, vol. II, 1868-1880. London, 1921.

291. HANOTAUX, Gabriel. *Histoire de la France Contemporaine (1871-1900)*, vol. IV. Paris, 1903. 783 p.

292. HARRIS, David. *A diplomatic history of the Balkan crisis of 1875-1878*. London, 1936. 474 p.

293. HENDERSON, Gavin Burns. *Crimean war diplomacy and other historical essays*. Glasgow, 1947. 320 p.

294. IORGA, N. *Histoire des relations russo-roumaines*. Jassy: Édition du journal „Neamul Românesc", 1917. 367 p.

295. IORGA, N. *Polonais et Roumains. Relations politiques, economiques et culturelles*. București, Cultura Neamului Românesc, 1921, 95 p.

296. JELAVICH, Barbara. *Russia and the formation of the Romanian national state, 1821-1878*. Cambridge University Press, 1984. 356 p. **ISBN 0-521-25318-7.**

297. JELAVICH, Barbara. *The Ottoman Empire, the Great Powers, and the Straits Question, 1870-1887*. Bloomington: Indiana University Press, 1973. 209 p. ISBN 978-0-253-34276-8.

298. KELLOGG, Frederick. *The road to Romanian independence*. Indiana University Press, 1995. 265 p. ISBN 978-1-55753-065-3.

299. KNAPP, John M. *Behind the diplomatic curtain: Adolphe de Bourqueney and French Foreign Policy, 1816-1869*. University of Akron Press, 2001. 343 p. **ISBN-13: 978-1-884836-71-8.**

300. LUKASIK, Stanislaw. *Pologne et Roumanie: aux confins des deux peuples et des deux langues*. Librairie polonaise, 1938. 422 p.

301. MACFIE, A. L. *The Eastern Question 1774-1923*. New York, 2014. 150 p. **ISBN 978-0-582-29195-9.**

302. MARTIN, Theodor. *The life of His Royal Highness the Prince Consort*, vol. III. London, 1878. 531 p.

303. MATTER, Paul. *Cavour et l'unité italienne*, vol. III. Paris, 1927. 470 p.

304. MAUDUIT, Xavier. *Le ministère du faste: la maison de l'empereur Napoléon III*, Paris, Fayard, 2016, 456 p. ISBN 978-2-213-70153-0.

305. MEDLICOTT, W. N. *The Congress of Berlin and after*, 2nd edition. London, 1963. 442 p.

306. MOISAN, Michel. *Le duc de Morny: 1811-1865: le Parisien et l'Auvergnat*. Carlat, 2001. 369 p. **ISBN 2-914772-00-9.**

307. MOSSE, W. E. *European Powers and the German Question, 1848-1871, with special reference to England and* Russia. Cambridge University Press, 1958. 410 p.

308. MOSSE, W. E. *The rise and fall of the Crimean system, 1855-1871: the story of a peace settlement*. London, 1963. 213 p.

309. OLLIVIER, Émile. *L'Empire Libéral. Études, récits, souvenirs*, tom III. Paris, 1898. 639 p.

310. PALMER, Alan. *The Crimean war*. New York, 1992. 289 p. **ISBN 978-0-88029-776-9.**

311. PARTURIER, Maurice. *Morny et son temps*. Paris: Ed. Hachette, 1969. 318 p.

312. PIERRE, Pierre. *Duc de Morny*. Paris, 1958.

313. POSCHINGER, H. Von. *Fürst Bismarck und die Diplomatien*, 1852-1890. Hamburg, 1900. 460 p.

314. RAMM, Agatha. *Sir Robert Morier: envoy and ambassador in the age of imperialism, 1876-1893*, Oxford: Clarendon Press, 1973, 369 p.

315. RIDLEY, Jasper. *Napoleon III and Eugénie*. New York, Viking Press, 1980. 743 p. **ISBN 978-0-670-50428-2.**

316. ROUX, Charles-François. *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III*. Paris, 1913. 560 p.

317. ROYLE, Trevor. *Crimea : the great Crimean war, 1854-1856*. London, 2000. 564 p. ISBN 0-349-11284-3.

318. SCHROEDER, Paul. *Austria, Great Britain, and the Crimean war: the destruction of the European Concert*. Cornell University Press, 1972. 544 p. ISBN 0-8014-0742-7.

319. SETON-WATSON, H. *Disraeli, Gladstone and the Eastern question*. London, 1962. 590 p. ISBN 0-7146-1513-7.

320. SETON-WATSON, H. *The Russian Empire 1801-1917*. Oxford: Clarendon Press, 1967. 813 p. **ISBN 0-19-822103-7.**

321. SETON-WATSON, H. *A History of the Romanians*: *from Roman times to the completion of unity*. Cambridge University Press, 1934. 596 p.

322. SIMPSON, Sebastian Solon. *The Congress and the Treaty of Paris 1856*, thesis. University of Illinois, 1917.

323. SOSNOSKY, Theodor von. *Die Balkanpolitique Osterreich-Ungarns*. Stutgart and Berlin, 1913. 303 p.

324. STEVENS, John Knox. *Franco-russian relations, 1856-1863*, thesis. Illinois, 1962. 682 p.

325. STOJANOVICI, M. D. *The Great Powers and the Balkans, 1875-1878*. Cambridge University Press, 1968. 296 p. **ISBN 0-521-07398-7**

326. SUMNER, B. H. *Russia and the Balkans, 1870-1880*. London: Oxford University Press, 1937. 724 p.

327. TAYLOR, A. J. P. *The struggle for mastery in Europe 1848-1918.* Oxford Paperbacks, 1971. 638 p. ISBN 0-19-881270-1.

328. TCHARIKOV, N. V. *Glimpses of Hight politics thourgh war and peace, 1855-1929*. New-York, 1931. 330 p.

329. THOUVENEL, L. *Trois années de la question d'Orient 1856-1859.* Paris: Calman Lévy, 1897. 386 p.

330. WEEKS, Richard George, *Peter Andreevich Schuvalov: Russian statemen*. University of Indiana, 1977, thesis.

331. WERTHEIMER, E. Von. *Graf Iulius Andrassy, sein Leben und seine Zeit*, tom. II. Stuttgart, 1913. 420 p.

332. VITCU, Dumitru. *Dipomats of the Union*. București: Editura Academiei, 1989. 175 p. **ISBN 973-27-0076-9**.

333. YAZICI, Gozde, *Midhad Paşa (1822-1884)'s policies vs. N. P. Ignatiev (1832-1908)'s Pan-Slav mission*, thesis. Budapest, 2009. 74 p.

În limba rusă:

334. ВИНОГРАДОВ, В. Н. *Международные отношения на Балканах. 1856 – 1878 гг*. М.: Наука, 1986. 415 с.

335. ВИНОГРАДОВ, В. Н. *Россия и объединение румынских княжеств*. Москва, 1961. 329 с.

336. ЗАЛЫШКИН, М. М. *Внешняя политика Румынии и румыно-русские отношения 1875-1878.* Москва, 1974. 290 с.

337. ЛАЗАРЕВ, А. М. ·*Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинёв, 1974.

338. МАРИНИН**, В.** *Дипломатическая деятельность России на завершающем этапе Крымской войны. Парижский мирный конгресс 1856 года*. Москва, 1987.

339. РЫЖОВА, Р. И. *Русско-французские отношения в Европе после Крымской войны (1856–1859 гг.)*, Москва, 1964.

340. ТАРЛЕ**, Е. В.** *Крымская война*. Москва, 2005. ISBN 5-17-012743-X.

341. ЧЕРКАСОВ, П. П. *Александр II и Наполеон III. Несостоявшийся союз (1856–1870)*. **Москва**. 2015. **ISBN 978-5-9907157-8-3.**

342. ЧЕРТАН, Е. Е. *Русско-румынские отношения в 1859–1863 годах*, Кишинёв: Картя молдовеняскэ 1968.

343. ЧЕРТАН, Е. Е. *Великие державы и формирование Румынского независимого государства*. Кишинёв: Штиинца, 1980.

STUDII ŞI ARTICOLE SPECIALE

În limba română:

344. ADĂNILOAIE, Nichita. *Proclamarea independenţei naţionale, moment istoric hotărâtor în evoluţia României moderne*. În: *Independenţa României*, Bucureşti, 1977, p. 135–156.

345. ARDELEANU, Constantin. Sfârşitul războiului Crimeii şi chestiunea Basarabiei – 1856. În *Basarabia -1812. Problemă naţională, implicaţii internaţionale.* Materialele Conferinţei Ştiinţifice internaţionale 14-16 mai 2012. Chişinău-Iaşi, coord. Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru. Bucureşti: Editutura Academiei Române, 2014, pp. 501-516. ISBN 978-973-27-2397-5.

346. ARDELEANU, Constantin. Basarabia în descrierea ofiţerului englez E. Renouard James (1856). În: *Ştiinţa istoriei – formă fundamental de cunoaştere a trecutului: In honorem Ion Şişcanu – 70*, coord. Gheorghe Cojocaru, Sergiu Cornea, Nicolae Enciu. Galaţi: University Press, pp. 52-63. **ISBN 978-606-696-229-2**.

347. BĂLĂŞEL, Teodor. Notiţe referitoare la lupta de la Costangalia. În: *Arhivele Olteniei*, mai-august 1926, an. V, nr. 25-26, pp. 7-18.

348. BRĂTESCU, Liviu. Relaţiile româno-ruse (1878-1888). Tensiuni, conflicte şi încercări de reconciliere. În: *La frontierile civilizaţiilor. Basarabia în context geopolitic,*

economic, cultural și religios. Galați, 2011, pp. 113-134. **ISBN 978-606-8348-10-0/ 978-973-1914-16-9**.

349. BRĂTIANU, Gheorghe I. Bismarck și Ion C. Brătianu. În: *Revista Istorică Română*, an. V-VI, (1935-1936), pp. 86-103.

350. BUȘĂ, Daniela. România și Rusia – din avatarurile unei vecinătăți, 1878-1880. În: *Analele Universității „Ovidius – Seria Istorie*, 2010, vol. VII, pp. 73-94. ISSN: 1841-138X.

351. CATALAN, Mircea Sever. Principiul integrității teritoriale în politica românească în vremea lui Alexandru Ioan Cuza. În: *Revista Istorică*, 1992, tom. III, nr. 7-8, pp. 753-768. ISSN 1018-0443.

352. CATALAN, Mircea Sever. Cu privire la locul Basarabiei în politica franceză (1856-1861). În: *Patrimoniu.* Revista de Istorie, 1993, nr. 2, pp. 150-158.

353. CATANĂ, Bogdan. Problema Vidinului în preajma Tratatului de Pace de la San-Stefano. În: *Istorie și Societate*, vol I, coord. Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Doru Liciu. București: Editura Mica Valahie, 2011, p. 203-211. **ISBN 978-973-7858-70-2**.

354. CAZACU, Aurel. Obiecțiunile Rusiei contra drepturilor noastre asupra Basarabiei. În: *Revista Fundațiilor Regale*, 1941, an. VIII, nr. 8-9, pp. 582-586.

355. CERNOVODEANU, Paul. Basarabia. Dosarul unei provincii istorice românești (2). În: *Memoria. Revista Gândirii Arestate*, 1991, nr. 2, pp. 60-68.

356. CERNOVODEANU, Paul. Inițiative românești de redobândire a Basarabiei în perioada Războiului Crimeii (1854-1856). În: *Revista Istorică*, 1992, tom. III, nr. 1-2, pp. 81-96. ISSN 1018-0443.

357. CERNOVODEANU, Paul. *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*. București: Editura Albatros, 1993. 191 p. ISBN 973-24-0311-X.

358. CHIRIȚĂ, Grigore. Pașoptiștii români plângeau Basarabia. O scrisoare inedită a lui Vasile Alecsandri. În: *Cotidianul*. Arhiva: Supliment de Istorie, 1992, nr. 1. ISSN **1220-692X**.

359. CIOBANU, Veniamin. Dobrogea otomană și Principatele Unite în strategia politică și militară a insurecției poloneze din ianuarie 1863. În: *Moștenirea culturală turcă în Dobrogea*, coord. Tasin Gemil, Gabriel Custurea, Delia Roxana Cornea. București: Editura Top Form, 2013, pp. 175-188. ISBN 978-606-8550-08-4.

360. CLIVETI, Gheorghe. Un conflict european: Războiul Crimeii (1853-1856). În: *Cercetări Istorice*, 1981-1982, XII-XIII, pp. 403-424. ISSN: 1453-3960.

361. CLIVETI, Gheorghe. Anexarea Basarabiei de Rusia și „tăcerea Europei". În: *Basarabia -1812. Problemă națională, implicații internaționale.* Materialele Conferinței Științifice internaționale 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași, coord. Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru. București: Editura Academiei Române, 2014, pp. 196-209. ISBN 978-973-27-2397-5.

362. CODREANU, Theodor. Basarabia în publicistica eminesciană (III). În: *Limba Română*, 2012, nr. 9-10. **ISSN 0235-9111**.

363. COJOCARIU, Mihai. Încercări românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859). În: *Slujind-o pe Clio. In Honorem Dumitru Vitcu*, coord. Gheorghe Cliveti, Mihai Iacobescu, Dinu Balan. Iași: Editura Junimea, 2010, pp. 94-103. ISBN: 978-973-37-1435-5.

364.COJOCARU, Ion. Țara Românească după statistica generală din 1832. În: *Studii și articole de istorie*, 1965, t. VII, pp. 147-162. **ISSN: 0585-749X.**

365. CORIVAN, Nicolae. Politica externă a lui Alexandru Ioan Cuza. În: *Danubius*, 1972-1973, vol. VI-VII, pp. 139-161. ISSN (print): 1220-5052.

366. CRISTEA, Gheorghe. Desăvârșirea unității statale a poporului român în obiectivul politicii externe a domnitorului Alexandru Ioan Cuza. În: *Studii*. Revistă de Istorie, 1979, tom. XXXII, nr. 1. **ISSN 0039-3878.**

367. CRISTIAN, Vasile. România și Congresul de la Berlin (1878). În: *Românii în istoria universală*, vol. I. Iași, 1986.

368. DAMEAN, Sorin Liviu. Consulul englez la București, Charles Edward Mansfield, și criza orientală (1876-1878). În: *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 2008, an. XIII, nr. 2 (14), pp. 299-312. ISSN 1224-5704.

369. DAMEAN, Sorin Liviu. Diplomatul englez William Arthur White și România (1878-1884). În: *Analele Universității Ovidius din Constanța. Seria Istorie*, 2012, nr. 9, pp. 51-61. ISSN 1841-138X.

370. DAMEAN, Soriu Liviu. Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878). În: *Studii și Articole de Istorie* , 2011, LXXVII, pp. 52-65. **ISSN 0585-749X.**

371. DIACONESCU, Emil. Acordul dela Reichstadt (1876) și Tratatul dela Budapesta (1877). În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, 1943, seria III, tom. XXV.

372. DIACONESCU, Emil. România la Congresul e la Berlin. În: *Însemnări Ieşene*, 1939, IV, nr. 6.

373. DUMINICĂ, Ivan. Identitatea națională a coloniștilor bulgari din Basarabia în secolul XIX. În: *Dilemele conviețuirii în procesul modernizării societății românești în spațiul est-carpatic (secolile XIX-XX)*, coord. Cătălin Turliuc, Mihai-Ștefan Ceaușu. Iași: Editura Junimea, 2011, pp. 464-470. *ISBN 978-973-37-1575-7*.

374. DUMINICĂ, Ivan. Politica Imperiului Rus de acordare a privilegiilor coloniștilor bulgari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia*, serie nouă, vol. XXI, nr. 2, pp. 175-192. ISSN 1857-0240.

375. GHIKA, Vladimir, I. Un proiect pentru recucerirea Basarabiei. În: *Convorbiri literare*, 1912, XLVI, nr. 5, pp. 591-593.

376. GIURA, Maura G., Lucian Giura. Otto von Bismarck și Românii. În: *Annnales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 1998-1999, nr. 2-3, pp. 161-175. ISSN 1453-9306.

377. GRAMA, Dumitru. Caracterizara juridică a dezmembrării satutului Moldova în 1812. În: *RIM*, 2012, nr. 2, p. 25-40. **ISSN 1857-2022.**

378. GRAMA, Dumitru. Revenirea Basarabiei de Sud-Vest în 1857 în componența statului românesc cu suveranitate internă. În: *Basarabia după 200 de ani* (Conferința Internațională Basarabia după 200 de ani, organizată cu sprijinul Consiliului Județean Iași și al Universității „Petre Andrei" din Iași). M. Bacciu, S. Bocancea (coord). Iași: Institutul European, 2012, pp. 183-210. ISBN 978-973-611-915-6.

379. HUDIȚĂ, Ioan. Franța și Cuza Vodă. Lovitura de Stat proiectată în 1863. După documente inedite. În: *Hrisovul*, 1941, nr. 1, pp. 269-429.

380. IONESCU, Dumitru P., PUȘCAȘU, Emil. Lupta de la Costangalia (iulie 1863). În: *Revista Istorică*, 1996, tom VII, nr. 9-10, pp. 757-763. ISSN: 1018-0443.

381. IORGA, N. Dumitru Brătianu și opera lui. În: *Revista Istorică*, aprilie-iunie 1934, an. XX-lea, nr. 4-6, pp. 147-150.

382. IORGA, N. Problema Basarabeană și problema unirii Principatelor la 1855-1859. În dosul cărților diplomației. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria III, tom. XXIII: 1940-1941, pp. 292-309.

383. IORGA, N. Revoluția din 1848 și emigrația, după scrierile lui C. A. Rosetti. În: *Revista Istorică*, octombrie-decembrie 1916, an. II, nr. 10-12.

384. ISAR, Nicolae. Generalul Gheorghe Magheru și proiectele revoluționare din exil. Trei scrisori ale lui Alexandru Christofi adresate lui Christian Tell (1854). În: *Revista Istorică*, 1994, tom V, nr. 5-6, pp. 407-422. ISSN 1018-0443.

385. IVĂNESCU, Dumitru. Complotul polonez din 1859 împotriva lui Al. I. Cuza. În: *Zargidava*, 2010, vol. IX, pp. 67-72.

386. IVĂNESCU, Dumitru. Relațiile româno-polone în timpul domniei lui Al. I. Cuza, 1859-1866. În: *Anuarul Institutului de Istorie Xenopol*, 2004, vol. XLI, pp. 279-294. ISSN: 0074-039X.

387. LISNIC, Nadejda, MOCANU, Mihaela. Problematica Basarabiei în publicistica românească de la sfârșitul sec. al XIX-lea. În: *Transilvania*, 2015, nr. 2, pp. 54-64. **ISSN 0255-0539.**

388. LUKASIK, Stanislaw. Relațiunile lui M. Czakjowski-Sadâk-Pacha cu românii. În: *Revista Istorică Română*, 1932, nr. 2.

389. MACIU, Vasile. Diplomația românească și recunoașterea independenței, în Ș. Pascu (coord), Independența României. București: Editura Academiei, 1977, p. 400-422.

390. MACIU, Vasile. Tratativele pentru încheierea Convenției Româno-Ruse din 4/16 aprilie 1877. În: *Muzeul Național*, 1978, nr. 4, pp. 17-24. ISSN 1015-0323.

391. MOISA, Gabriel. *Basarabia: între adevărul istoric și cenzura anilor 1970*. În: *Centenar Sfatul Țării. Materialele conferinței științifice internaționale* Chișinău, 21 noiembrie 2017, coord. Gheorghe Cliveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, pp. 670-680. ISBN 978-9975-139-54-0.

392. MUNTEAN, Ovidiu. Polonia în presa românească din perioada unirii Principatelor. În: *Acta Musei Napocensis*, 2002-2003, pp. 187-194. ISSN 1454-1521.

393. NISTOR, Ion D. Principatele Române sub ocupație rusească, 1 iulie 1853- 17 septembrie 1854. În: *Analele Academiei Române*, 1938, seria a III-a, tom. XX.

394. ONCESCU, Iulian. Edouard Thouvenel și românii (1856-1859). În: *Diplomație și destine diplomatice în lumea românească*, coord. Paul Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2011, pp. 317-328. ISBN 978-606-537-074-6.

395. PANAITESCU, P. P. Unirea Principatelor, Cuza Vodă și Polonii. În: *Romanoslavica*, 1962, V, pp. 61-74. ISSN (print): 0557-272X.

396. PETRESCU, Ștefan. Administrație publică și școli în sudul Basarabiei sub administrația românească între 1857 și 1878. În: *Centenar Sfatul Țării: 1917-2017*. Materialele conferinței științifice internaționale, coord. Ioan Bolovan, Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Editura „Lexon-Prim", 2017, pp. 207-218. ISBN 978-9975-139-54-0.

397. PETRICĂ, Ion, Legăturile scriitorului polonez Teodor Tomas Jez (Zygmunt Milkowski) cu românii. În: *Romanoslavica*, 1970, vol. XVII, pp. 635-656. ISSN (print): 0557-272X.

398. RĂDULESCU, Andrei. Regimul juridic al Bosforului și Dardanelelor. Comunicare ținută la Academia Română în ședința Secțiunii Istorice de la 28 aprilie 1939. În: *Analele Academiei Române,* Memoriile Secțiunii Istorice, 1940-1941, seria II, tom. XXIII, pp. 49-78.

399. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Congresul de Pace de la Paris din 1856. Raporturile franco-ruse și problema românească. În: *Tyragetia. Serie Nouă*, 2015, nr. 2, pp. 155-166. ISSN 1857-0240.

400. **SCLIFOS, Eugen-Tudor.** Problema Basarabiei reflectată în rapoartele ambasadorului francez la Petersburg Charles Auguste de Morny (1856-1857). În: *Tyragetia,* 2016, nr. 2, pp. 187-198. ISSN 1857-0240.

401. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Preliminarii diplomatice în chestiunea sudului Basarabiei: decembrie 1855 – februarie 1856. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice*, 2016, nr, 10, pp. 91-97. **ISSN print: 1811-2668.**

402. **SCLIFOS**, **Eugen-Tudor**. Delimitarea frontierei în Basarabia (1856-1857). Atitudinea Franţei şi Rusiei, reflectate în documente franceze. În: *Cohorta*, 2016, nr. 1-2, pp. 153-165. **ISSN 1857-0100.**

403. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Probema sudului Basarabiei în documente diplomatice austriece (1856-1857. În: *Centenar Sfatul Țării 1917-2017. Materialele conferinței științifice internaționale*, Chișinău, 2017, coord. Gheorghe Cliveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, pp. 195-206. ISBN 978-9975-139-54-0.

404. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. În „culisele" problemei basarabene în timpul Congresului de pace de la Paris (februarie – martie 1856). În: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii științifice anuale, 20 decembrie 2018*. Chișinău: Editura „Lexon-Prim", 2019, pp. 139-149. ISBN 978-9975-3334-0-5. ISSN 2345-1939.

405. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Polemici cu privire la problema Basarabiei în opera

interbelică a lui Nicolae Iorga. În: *Destin Românesc (serie nouă). Revistă de istorie şi cultură*. Chişinău, 2021, nr. 3-4 (117-118), pp. 28-35. **ISSN 1857-1964.**

406. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Marea Britanie și chestiunea sudului Basarabiei (1878). În: *Revista de Istorie Militară,* 2022, nr. 1-2, pp. 76-86. ISSN 1220-5710.

407. **SCLIFOS**, **Eugen-Tudor.** Diplomația franco-britanică și ocupația militară rusească a Principatelor Român (1853). În: *Politică şi relaţii internaţionale în istoria românilor. Studii în onoarea profesorului Gheorghe Cliveti*, coord. Gabriel Leanca. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2023, pp. 195-214. ISBN 978-606-714-795-7.

408. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. *Franța, Rusia şi problema Basarabiei (1856-1857)*. București-Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2023, 293 p. ISBN 978-973-27-3792-7/978-606-654-510-5.

409. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Relațiile româno-ruse și problema Basarabiei în presa românească (1877-1878). În: *Tyragetia,* 2024, nr. 2, pp. 97-105. ISSN 1857-0240.

410. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei/ României în anii 1857-1878 în istoriografia românească. În: *Probleme sensibile şi controversate ale societăţii contemporane*, 25-26 octombrie 2024, Chişinău. Chişinău: CEP UPSC, 2025, pp. 78-87. ISBN 978-9975-48-237-0.

411. **SCLIFOS, Eugen-Tudor**. Prusia și chestiunea Basarabiei (1855-1856). În: *Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul*, Seria "Stiinte Sociale", 2025, nr. 2(19), pp. 7-18, ISSN 2345-1858/ISSNe 2345-1890.

412. **SCLIFOS, Eugen-Tudor.** Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878). Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2025, 320 p. ISBN 978-9975-181-26-6.

413. SIUPIUR, Elena. Pătrunderea instituțiilor moderne românești în sudul Basarabiei după războiul Crimeii (1856-1878). În: *Destin Românesc*, 1996, nr. 4, pp. 35-45. ISSN 1857-1964.

414. STAN, Valeriu. Un memoriu inedit al lui Ion C. Brătianu din perioada exilului. În: *Revista Istorică*, 1992, III, nr. 7-8, 1992, pp. 837-845. **ISSN: 1018-0443.**

415. STROIA, Marian. Probleme teritoriale și de statut internațional ale statului român până la sfârșitul anului 1878. În: *Revista Institutului Diplomatic Român*, an. III, nr. II, semestrul II, 2008, pp. 102-135. ISSN 1842-4724.

416. TAFTA, Lucia. Marile Puteri și Gurile Dunării în secolul al XIX-lea. În: *Revista Istorică*, ianuarie-aprilie 2011, tom. XXII, nr. 1-2, pp. 61-69. **ISSN 1018-0443.**

417. TIMOFTE, Mihai. Situația României în 1870-1871. Atitudini și reacții europene. În: *Istorie și civilizație*. Iași: Universitatea „Al. I. Cuza", 1988.

418. TOMI, Raluca. Dimitrie Kretzulescu, voluntar în războiul Crimeii – Mărturii inedite. În: *Războiul Crimeii. 150 de ani de la încheiere*, prefață, cronologie și coordonarea volumului de Adrian-Silvan Ionescu. Brăila: Editura Istros, 2006, pp. 183-196. **ISBN 978-973-9469-82-1.**

419. TOMI, Raluca. Români și italieni în perioada emigrației revoluționare (1849-1856). În: *Revista Istorică*, 1994, tom V, nr. 5-6, pp. 423-432. ISSN 1018-0443.

420. VARTA, Ion. Rusia și Chestiunea Basarabeană în perioada Războiului Ruso-Româno-Turc (1877-1878). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1992, nr. 3, pp. 3-15. ISSN 0236-3100.

421. VARTA, Ion. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada războiului pentru independență (1877-1878) (în lumina unor documente din arhivele Rusiei). În: *Revista Istorică*, 1992, nr. 7-8, pp. 735-751. **ISSN 1018-0443**.

422. VĂRATEC, Vitalie. Sudul Basarabiei revenit în componența Principatului Moldovei la 1857 (Teritoriul și populația). În: *Destin Românesc*, 1995, nr. 2, pp. 18-27. **ISSN 1857-1964.**

423. VIANU, Alexandru. Relațiile franco-ruse în problema unirii. În: *Studii. Revista de Istorie*, 1959, nr. 1, pp. 191-210. ISSN 0039-3878.

424. VINOGRADOV, V. N. Cu privire la rolul diplomației ruse în unirea Țărilor Române. În: *Studii*, 1959, nr. 2, pp. 35-53. ISSN 0039-3878.

În limbile franceză, engleză, italiană, germană:

425. ADAMOV, E. A. Problème bessarabien et relations russo-roumaines (a l'occasion du cinquantenaire de l'indépendance roumaine). În: *Le Monde Slave*, janvier 1928, nr, 1, pp. 65-106.

426. ARDELEANU, Constantin. Riding the line. Expertise and the making of the Bessarabian border, 1856-1857. În: *Journal of Modern European History*, 2024, vol. 22, issue 1, 2024, pp. 10-24**. ISSN: 1611-8944.**

427. ARNAVON, Jacques. Morny diplomate. Sa mission en Russie (1856-1857). În: *La Revue Hebdomadaire*, 1909, nr. 37, 31 juillet, Paris, 1909, pp. 58-90.

428. BAPST, Edmond. Les coulisses du Congrès de Paris (d'après les souvenirs du maréchal Caronbert*)*. În: *Revue politique et littéraire*, décembre 1902, nr. 23, 4 série, tome XVIII, pp. 705-710.

429. BERINDEI, Dan. Les quarante-huitards roumains en exil. În: *Revue d'Histoire du XIXe siècle*, 1995, nr. 11, pp. 65-76. ISSN 1265-1354.

430. BERNARDY, F. de. Un facheux ambassadeur. Persigny a Londres (1855-1858*)*. În: *La Revue des Deux Mondes*, juillet 1955, pp. 299-315. **ISSN 0035-1962.**

431. BERNARDY, F. de. Le Congres de Paris (février-avril 1856*)*. În: *La Revue de Deux Mondes*, mars-avril 1956, pp. 207-223. **ISSN 0035-1962.**

432. BLUMBERG, Arnold. Russian Policy ant the Franco-Austrian War of 1859. În: *The Journal of Modern History*, january 1954, vol. 26, nr. 2, pp. 137-153. **ISSN: 0022-2801.**

433. BOSSY, Raoul. Napoléon et l'Autriche de Villafranca à Sadowa 1859-1866. În: *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1959, LXXIII, pp. 230-240. **ISSN: 0035-2365.**

434. BOUTENKO, Serge. Un projet d'alliance franco-russe en 1856 d'après les documents inédite des archives russes. În: *Revue Historique*, 1927, t. 155, Paris, pp. 277-325.

435. BRĂTIANU, George I. *La Moldavie et ses frontieres historiques*. Bucarest, 1940. 42 p.

436. BRĂTIANU, George I. *Bessarabie. Droit natiaux et historiques*. Bucharest, 1943. 228 p.

437. BRULEY, Yves. L'organisation et le déroulement du Congrès de Paris. In: Isabelle Nathan, Georges-Henri Soutou (dir.). *Le Congrès de Paris de 1856, un acte fondateur*. Bruxelles: Peter Lang, 2009, pp. 33-44. **ISBN: 978-90-5201-538-5.**

438. BRULEY, Yves. Morny ambassadeur en Russie. In: Eric Anceau, Dominique Barjot et Nicolas Stoskopf (dir). *Morny et l'invention de Deauville*. Paris: Armand Colin, 2010, pp. 251-265. ISBN 978-2-200-24972-4.

439. BURKS, R.V. Romania and the Balkan cris of 1875-78. In: *Journal of Central European Affairs*, july 1942, pp. 119-134.

440. CASE, Lynn M. A duel of giants in Old Stambul Stratford versul Thouvenel. In: *The Journal of Modern History*, september 1963, vol. 35, nr. 3, pp. 262-273. **ISSN: 0022-2801.**

441. CORIVAN, Nicolae. Deux documents sur le choix d'un prince étranger en 1856. In: *Revue Historique du Sud-Est*, VII-annee, nr. 4-6, avril-juin, 1930, pp. 78-85.

442. DARD, Emile. Trois génerations Talleyrand, Flahaut, Morny. In: *La Revue de Deux Mondes*, août 1938, pp. 615-629.

443. DURANDIN, Catherine. La Russie, la Roumanie et les nouvelles frontières dans les Balkans (Le cas de la Dobroudgea). In: *Cahiers du Monde Russe et Sovietique*, année 1979, pp. 61-77.

444. DUZINCHEVICI, Gh. Quelques aspects des relations roumano-polonaises au XIXe siecle (inteprétations, corrections, completements). In: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1973, tome XII, nr. 4, pp. 731-756. ISSN: 0556-8072.

445. DUZINCHEVICI, Gh. Contribution à l'histoire des relations russo-roumaines du temps du prince Couza. In: *Revue Historique du Sud-Est européen*, 1935, nr. 4-6, pp. 141-147.

446. EMERIT, Marcel. Les complots polonais et hongrois en Roumanie en 1863-1864. In: *Revue historique du Sud-Est Européen*, 1935, XII, nr. 7-9, pp. 225-237.

447. FLORESCU, Radu R. The Rumanian Principalities and the origins of the Crimean War. In: *The Slavonic and East European Review*, December 1964, vol. 43, no. 100, pp. 46-67. **ISSN 0037-6795.**

448. GEORGIEVA, Tina. Les Consuls russes dans les Balkans: vecteurs ou createurs de la politique officielle au cours de la seconde moitie du XIXe siècle. In: *Etudes Balkaniques*, 2017, nr. 1, pp. 189-206. ISSN 1260-2116.

449. GORIANOV, Serge. Les étapes de l'alliance franco-russe (1853-1861). In: *Revue Historique*, janvier-février 1912, pp. 1-28.

450. GREYMER, Lawrence. Meeting hauteur with tact, imperturbality and resolution: british diplomacy and Russia, 1856-1865. In: *Diplomacy Statecraft*, 2018, vol. 29, nr. 3, pp. 390-412. ISSN 0959-2296.

451. HENDERSON, Gavin B. The diplomatic revolution of 1854: The four points. In: *The American Historical Review*, october 1937, vol.43, nr. 1, pp. 22-50. ISSN 0002-8762.

452. IORGA, N. Dix ans de politique russe dans le Sud-Est de l'Europe (1870-1888) d'après un ouvrage récent. In: *Revue Historique du Sud-Est Européen*, octobre-decembre 1937, XIV-e année, nr. 10-12, pp. 265-282.

453. JEGLINSCHI, V. L'insurection polonaise de 1863 dans la presse roumaine. In: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1967, tom. VI, nr. 3, pp. 433-450. ISSN 0556-8072.

454. JELAVICH, Barbara. Great Britain and the Russian acquisition of Batum, 1878-1886. In: *The Slavonic and East European Review*, january 1970, vol. 48, nr. 110, pp. 44-66. ISSN 0037-6795.

455. JELAVICH, Barbara. Russia and the reacquisition of Southern Bessarabia, 1875-1878. In: *Südost*-Forschungern, 1969, 28, pp. 199-237. ISSN 0081-9077.

456. JELAVICH, Barbara. British eastern policy, 1878-1880: the view from Bucharest. In: *Rumanian Studies. An international Annual of the Humanities and Social sciences*, vol. V. 1980-1986, Leiden, 1986, pp. 41-83.

457. KELLOGG, Frederick. A perilous liaison: Russo-Romanian relations in 1877. In: *Labyrinth of nationalism. Complexities of diplomacy. Essays in honor of Charles and Barbara Jelavich*, ed. by Richard Frucht, Colmbus, 1992, pp. 290-317. ISBN 0-89357-233-0.

458. LAVRIC, Aurelian. *Chestiunea Basarabiei în spațiul geopolitic european: la începuturi și în prezent*. În: Studia Universitatis. Secția Științe Sociale, 2012, nr. 3, p. 215-223. ISSN 1814-3199.

459. MANOLE, Andrada L. Stratford Canning and the Romanian Principalities. In: *Managementul Intercultural*, 2014, vol. XVI, nr. 2, (31), pp. 197-208. ISSN 1454-9980.

460. MANOLE, Andrada Ligia. Statford de Redcliffe, an inconvient ally for Edouard Thouvenel. In: *Romanian Journal of Modern History*, 2013, nr. 2, pp. 39-51. **ISSN 2068-715X.**

461. MEDLICOTT, W. N. The Berlin Treaty: fifty years afterwards. In: *Quaterly Review*, july, 1928.

462. MICHELSON, Paul. E. Alexandru Ioan Cuza and the polish question: the Costangalia incident of 1863. In: *Romanian and polish peoples in East-Central Europe (17th-20th centuries)*, ed. Veniamin Ciobanu. Iași: Editura Junimea, 2003, pp. 97-119. ISBN 973-37-0844-5.

463. MOSSE, W. E. Britain, Russia an the questions of Serpents Island and Bolgrad: two incidents in the execution of the Treaty of Paris, 1856. In: *The Slavonic and East European Review*, december 1950, vol. 29, nr. 72, pp. 86-131. ISSN 0037-6795.

464. ONCESCU, Iulian. Édouard Thouvenel et l'Union des Principautés Roumaines (1856-1859). In: *Codrii Cosminului*, 2010, XVI, nr. 2, pp. 171-180. **ISSN 1224-032X.**

465. PAGES, G. Les relations de la France et de la Russie en 1860, d'après des documents inédits. In: *Revue Historique du sud-est européen*, octobre-décembre 1928, V-e année, nr. 10-12, pp. 277-287.

466. PARTURIER, Maurice. Morny ambassadeur en Russie. In: *La Revue de Paris*, 1969, nr. 10, pp. 84-106.

467. PINGAUD, Albert. Napoléon et ses projets de confédération italienne. In: *Revue Historique*, 1927, t. 155, fasc. 2, pp. 333-336.

468. PINGAUD, Albert, Un projet d'alliance franco-russe en 1858. In: *Séances et travaux de l'Academie des sciences morales et politiques*, 2 semeres, Paris, 1928, pp. 145-164.

469. QUAZZA, G. La politica orientale sarda nei dispacci di Tecco (1850-1856). In: *Rassegna storica del Risorgimento*, 1961, an. 48, pp. 663-680. ISSN 0033-9873.

470. RAIN, Pierre. Les relations franco-russe sous le Second Empire. In: *Revue des Etudes Historiques*, novembre-decembre 1913, pp. 629-657.

471. ROUX, Charles François. La Russie et l'alliance anglo-française après la guerre de Crimée. In: *Revue Historique*, 1909, tom. Cent unième, pp. 272-315.

472. ROUX, Charles François. Le Comte de Morny à Petersburg. In: *La Revue de Deux Mondes*, t. II, septembre 1963, pp. 174-186.

473. SCHROEDER, Paul W. Austria and the Danubian Principalities, 1853-1856. In: *Central European History*, vol. II, nr. 3, september 1969, pp. 216-236. ISSN 0008-9389.

474. SCHROEDER, Paul W. Bruck versus Buol: the dispute over Austrian eastern policy, 1853-1855. In*: The Journal of Modern History*, june 1968, vol. 40, nr. 2, 193-217**. ISSN 0022-2801.**

475. SETON-WATSON, R. W. Russo-british relations during the eastern crisis. VI. Russo-Turkish war. In: *Slavonic Review*, june 1926, V, pp. 413-434.

476. SETON-WATSON, R. W. Russo-british relations during the Eastern crisis. 2nd serie. VIII. The eve of the armistice. In: *Slavonic Review*, XXV, november 1946, pp. 216-241.

477. SETON-WATSON, R. W. Russo-British relations during the Eastern Crisis. In: *The Slavonic and East European Review*, III (december 1924), pp. 423-434.

478. SETON-WATSON, H. Russo-British Relations, 1875-1878: 2nd Series. XII. The Détente between Lord Salisbury and Count Shuvalov (april 1878). In: *The Slavonic and East European Review*, april 1950, vol. 28, no. 71, pp. 504-515.

479. WEEKS, Richard G. Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A reinterpretation. In: *The Journal of Modern History*, vol. 51, nr. 1, (mars 1979), pp. 1055-1070.

480. SOREL, Albert. Deux precurseurs de l'alliance russe. Le marquis de Castelbajac et le duc de Morny. In: *Lectures Historiques*. Paris, 1894, pp. 197-214.

481. STAN, Apostol. Les pourparlers roumano-russes de Crimée (1876), moment important dans l'affirmation de la souveraineté de la Roumanie. In: *Revue Roumaine D'Histoire*, 1981, tom. XX, nr. 2, pp. 269-286. ISSN 0556-8072.

482. STROIA, Marian. La Bessarabie depuis 1856 à 1878. Contexte interne et conjoncture internationale. In: *Annals of the Academy of Romanian Scientists. Series on History and Archaeology*, 2012, vol. IV, nr. II, pp. 41-50.

482. STURDZA, M. D. La Russie et le désunion des Principautés Roumaines 1864-1866. In: *Cahiers du monde russe et sovietique*, 1971, vol. XII, juillet-septembre, pp. 247-285.

484. SUMNER, B. H. Ignatyev at Constantinople 1864-1874 (II part). In: *The Slavonic and East European Review*, april 1933, vol. XI, nr. 33, pp. 556-571. ISSN 0037-6795.

485. SUMNER, B. H. The secret franco-russian treaty of 3 march 1859. In: *English Historical Review*, 1933, XLVIII, pp. 65-83.

486. TAMBORA, Angelo. Questione italiana e questione rumena nella politica di Cavour. In: *Archivio Istorico Italiano*, 1950, vol. 108, nr. 396, pp. 175-244. **ISSN 0391-7770.**

487. TAPIER, Victor. Le traité secret de 1859 entre la France et la Russie. In: *Études d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1953, tom. V, pp. 116-146. ISSN 0996-2735.

488. TAPPE, E. D. General Gordon in Rumania. In: *The Slavonic and East European Review*, 1957, vol. 25, nr. 85, pp. 566-572. ISSN 0037-6795.

489. TEMPERLEY, Harold. Austria, England, and the Ultimatum to Russia, 16 december 1855. În: *Fetschrift zum 70 Geburstag von Alfons Dopsch*, Viena-Leipzig, 1938, pp. 626-637.

490. TEMPERLEY, Harold. The union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-57. In: *Revue Historique du Sud-Est Européen*, juillet-septembre 1937, nr. 7-9, pp. 218-242.

491. THORNSTON, G. J. The Italian war and the reorientation of Russian Foreign Policy. In: *The Historical Journal*, march 1977, vol. 20, nr. 1, pp. 121-144.

492. THOUVENEL, Louis. Paris et le Congrès en 1856. In: *Revue de Paris*, tome sixième, novembre-décembre, 1896.

493. TROUBETZKOY, Grégory, Les préliminaires de la conference de Londres. In: *Revue d'Histoire Diplomatique*, janvier 1909, pp. 5-43.

494. VARTA, Ion. Documents inédits sur la politique russe à l'égard de la Roumanie en 1878. In: *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 1994, tom. XXXII, nr. 3-4. **ISSN 0035-2063.**

495. VITCU, Dumitru. Les dillemmes, les controverses et les consequences d'une alliance politique conjecturale. Les relations roumaino-russes des années 1877-1878. In: *Codrii Cosminului*, 2008, nr. 14, pp. 77-117. ISSN 1224-032X.

496. VITCU, Dumitru. The treaty of Paris (1856) and the Bolgrad crisis of its execution. In: *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, 2006-2007, nr. 44, pp. 335-353. ISSN 0074-039X.

497. WADDINGTON, Francis. La France au Congres de Berlin (juin-juillet 1878). In: *Revue Politique et Parlamentaire*, 1933, t. CLVI, pp. 449-484.

498. WERTHEIMER, Ed. Von. Neus zur Orientpolitik des Grafen Andrassy, 1876-1877. In: *Historische Blatter*, 1921-1922.

În limba rusă:

499. ВИНОГРАДОВ, В. Н. Бессарабия – камень преткновения в российско-румынских отношениях. В: *Очаги тревоги в Восточной Ев*ропе (Драма национальных противоречий), М., Институт славяноведения и балканистики РАН, 1994. С. 11-54.

500. ПЕТРОВ, А. Н. Русские дипломаты на Парижском конгрессе 1856 года. В: *Исторический вестник*, Москва, 1891.

501. РОСТЕЙН, Ф. К истории франко-русского соглашения 1859 г. В: *Красный архив*, nr. 3, 1938, с. 181-255.

502. РЫЖОВА, Р. И. Сближение России и Франции после Крымской войны и русско-французский договор 3 марта 1859 г. В: *Учёные записки МГПИ*, т. 78, Москва, 1957.

503. ХЕВРОЛИНА, М. Российское посольство в Константинополе и его руководитель Н. П. Игнатьев (1864-1876 гг.). В: *Новая и новейшая история*, 2003, nr. 6, с. 36-58. ISSN 0130-3864.

504. ЧЕРКАСОВ, П. П. Граф де Морни — посол Наполеона III в Санкт-Петербурге (1856–1857 годы). В: *Новая и новейшая история*, 2011, nr. 5, с. 216-239. ISSN 0130-3864.

505. ЧЕРКАСОВ, П. П. Династическая дипломатия в российско-французских отношениях 1856–1870 годов. В: *Новая и новейшая история*, 2013, nr. 1, pp. 176-197. ISSN 0130-3864.

506. ЧЕРКАСОВ, П. П. За кулисами Парижского конгресса 1856 года. В: *Новая и новейшая история*, 2012, nr. 1, с. 200-224. **ISSN 0130-3864.**

507. ЧЕРКАСОВ, П. П. Посольство герцога де Монтебелло в России (1858–1864 годы). В: *Новая и новейшая история*, 2014, nr. 1, с. 157–178.

Declarație privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, Eugen-Tudor Sclifos, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctor habilitat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Eugen-Tudor Sclifos

Semnătura Data

CURRICULUM VITAE

Numele, Prenumele: Sclifos Eugen-Tudor

Data nașterii: 13 august 1990

Locul de muncă: Institutul de Istorie al USM, cercetător științific coordonator

Telefon: 068051401; email: tudor.scl@gmail.com

Studii: 2024-2025 – studii de postodoctorat finanțate de ANCD, cifrul proiectului24.00208.0807.08/PD, Institutul de Istorie a USM;

2014-2017 – studii doctorale, Unversitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași; doctor în istorie (2018);

2012-2014 – studii de masterat Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași;

2009-2012 – Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

Experiența profesională: 2024 – prezent – cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie (USM)

Iulie 2021-decembrie 2023 - Șef al Secției Istorie Moderne a Institutului de Istorie, Ministerul Educației și Cercetării

2018 - cercetător științific superior în secția Istorie Modernă a Institutului de Istorie, Ministerul Educației și Cercetării

2017 – 2018– cercetător științific în secția Istorie Modernă Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei;

2013 – 2017 – Cercetător științific stagiar în secția Istorie Modernă la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

Informații suplimentare, publicații: Autor a peste 50 de stuii și lucrări științifice, inclusiv 2 monografii, coator a 7 volume de documente.

Participări în cadrul proiectelor naționale și internaționale: Mobilitate de cercetare la Centre d'Étude de Monde Russe, Caucasien et Centre Européen (Paris 1-30 noiembrie 2015).

Aspecte politice şi comerciale ale Principatelor Române şi Regatul Italiei la interferenţa anului 1860: o comparaţie a spaţiului românesc (Basarabia) şi a Italiei de Sud. În cadrul Programului de colaborare bilaterală între Academia de Științe a Moldovei și Consiliul Național pentru Cercetare din Italia. 2015-2016. 15.820.16.06.10/It

Basarabia sub dominația absolutismului țarist și tendința de emancipare națională

(1812-1918). Proiect Instituțional AȘM (2015-2019). 15.817.06.29F.

Rețele de asistență și solidaritate din perspectiva istorică. Italia și Moldova: studiu comparativ. În cadrul Programului de colaborare bilaterală între Academia de Științe a Moldovei și Consiliul Național pentru Cercetare din Italia. 2018-2019. 18.80013.16.06.04/It

208/23.10.19 A. *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice. Partea I*. Program de stat finanțat de ANCD 2020-2023. 208/23.10.19 A.

Program de stat Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze. 2024-2027 Cifru 010401.

Bursă de cercetare în cadrul programului Atlas, Paris, 1 aprilie-31 mai 2022, tema de cercetare „La France et la question de la Bessarabie. Aspects militaires et diplomatiques 1877-1878", finanțată de Fondation Maison des Sciences de l'homme.

Bursa Institutului Cultural Român pentru cercetători străini 10 august-10 noiembrie 2023.

Proiectul tinerilor cercetători finanțat de ANCD 2024-2025 „Procese social-economice și politice în Basarabia sub dominație țaristă (1812-1917), cifrul 24.80012.0807.10 TC.

Proiect de postdoctorat, finanțat de ANCD 2024-2025, Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878), cifru 24.00208.0807.08.

Proiect Stimularea excelenței în cercetare, finanțat de ANCD 2025-2026, Presa națională din Basarabia sub regimul cenzurii țariste (anii 1840-1917). Studii, documente și materiale.

Distincții și premii: Premiul Academiei Române „Eudoxiu Hurmuzaki" pentru volumul: *Documente privitoare la Istoria România. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki*, Seria a III-a, vol. 1. *Legația Română la Petrograd (1914-1918)*, București-Brăila 2018 (editat împreună cu Gheorghe Cojocaru). (București, 3 decembrie 2020).

Premiul Nicolae Iorga al Fundației Magazin Istoric pentru volumul: *Documente privitoare la Istoria România. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki*, Seria a III-a, vol. V. *Franța și chestiunea Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920),* București-Brăila, Editura Academiei Române-Editura Istros, (editat împreună cu Gheorghe Cojocaru). (București, 8 iunie 2022).

Premiul Academiei de Științe a Moldovei „Valeriu Canțer” pentru tineri cercetători (în domeniul științelor sociale, economice, umanistice și arte” pentru ciclul de lucrări „Problema Basarabiei în context internațional (mijlocul sec. al XX- începutul sec. XX) (Chișinău, 12 noiembrie 2024).

Premiul Petre Mavrogheni al Fundației Magazin Istoric pentru volumul Documente privind Istoria Românilor: Colecția Eudoxiu Hurmuzaki. Vol. III: Delimitarea frontierei din sudul Basarabiei între Imperiul Rus și Imperiul Otoman (1856-1857), (editat împreună cu Gheorghe Cojocaru), (București, 27 mai 2025).

Limbi străine:
Limba franceză: utilizator experimentat;
Limba engleză: utilizator mediu;